

ТЕМІРБЕК ЖҮРГЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР АКАДЕМИЯСЫ

“ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР” КАФЕДРАСЫ

Қаныш
СӘТБАЕВ 125

Академик, көрнекті ғалым және қоғам қайраткері
Қ. И. Сәтпаевтың 125 жылдық мерейтойына арналған
**“ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ
ТАРИХЫ МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ”**
атты жас ғалымдар мен студенттердің
V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясы
МАТЕРИАЛДАРЫ

Қазақстан Республикасы
Алматы қаласы, 11 сәуір 2024 жыл

МАТЕРИАЛЫ

V Международной научно-теоретической конференции
молодых ученых и студентов
**“ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ В
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И КАЗАХСТАНЕ”**,
посвященной 125-летию академика, выдающегося ученого и
общественного деятеля К. И. Сатпаева

Республика Казахстан,
город Алматы, 11 апреля 2024 год

MATERIALS

of the V International Scientific and Theoretical Conference of young scientists
and students
**“THE HISTORY OF FORMATION AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT
OF SCIENCE IN CENTRAL ASIA AND KAZAKHSTAN”**,
dedicated to the 125th anniversary of academician, outstanding scientist and
public figure K. I. Satpayev

The Republic of Kazakhstan,
Almaty, April 11, 2024

ТЕМІРБЕК ЖҮРГЕНОВ АТЫНДАҒЫ ҚАЗАҚ ҰЛТТЫҚ ӨНЕР АКАДЕМИЯСЫ
ҚАЗАҚСТАН ТАРИХЫ ЖӘНЕ ӘЛЕУМЕТТІК ҒЫЛЫМДАР КАФЕДРАСЫ

КАЗАХСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ИСКУССТВ ИМЕНИ Т.К. ЖУРГЕНОВА
КАФЕДРА ИСТОРИИ КАЗАХСТАНА И СОЦИАЛЬНЫХ НАУК

TEMIRBEK ZHURGENOV KAZAKH NATIONAL ACADEMY OF ARTS
HISTORY OF KAZAKHSTAN AND SOCIAL SCIENCES

АКАДЕМИК, ҰЛЫ ҒАЛЫМ, ҚОҒАМ ҚАЙРАТКЕРІ, АСА ДАРЫНДЫ ТҰЛҒА
Қ.И. СӘТПАЕВТЫҢ 125 ЖЫЛДЫҚ МЕРЕЙТОЙЫНА АРНАЛҒАН
«ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ
МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ»

атты
ЖАС ҒАЛЫМДАР МЕН СТУДЕНТТЕРДІҢ V ХАЛЫҚАРАЛЫҚ ҒЫЛЫМИ-
ТЕОРИЯЛЫҚ КОНФЕРЕНЦИЯСЫНЫҢ
МАТЕРИАЛДАРЫ

Қазақстан Республикасы
Алматы қаласы, 11 сәуір 2024 жыл

МАТЕРИАЛЫ
V МЕЖДУНАРОДНОЙ НАУЧНО-ПРАКТИЧЕСКОЙ КОНФЕРЕНЦИИ
МОЛОДЫХ УЧЕНЫХ И СТУДЕНТОВ
«ИСТОРИЯ СТАНОВЛЕНИЯ И ПЕРСПЕКТИВЫ РАЗВИТИЯ НАУКИ В
ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И КАЗАХСТАНЕ»,
ПОСВЯЩЕННОЙ 125-ЛЕТИЮ АКАДЕМИКА, ВЫДАЮЩЕГОСЯ УЧЕНОГО И
ОБЩЕСТВЕННОГО ДЕЯТЕЛЯ К. И. САТПАЕВА

Республика Казахстан,
город Алматы, 11 апреля 2024 года

MATERIALS
OF THE V INTERNATIONAL SCIENTIFIC AND THEORETICAL CONFERENCE OF
YOUNG SCIENTISTS AND STUDENTS
«THE HISTORY OF FORMATION AND PROSPECTS FOR THE DEVELOPMENT OF
SCIENCE IN CENTRAL ASIA AND KAZAKHSTAN»,
DEDICATED TO THE 125TH ANNIVERSARY OF ACADEMICIAN, OUTSTANDING
SCIENTIST AND PUBLIC FIGURE K. I. SATPAYEV

The Republic of Kazakhstan,
Almaty, April 11, 2024

РЕДАКЦИЯЛЫҚ АЛҚА

Бас редакторы

Жүдебаев Арман Әділханұлы

Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы ректорының міндетін уақытша атқарушы

Бас редактордың орынбасарлары:

Халықов Қабыл Заманбекұлы, философия ғылымдарының докторы, профессор
Алимжанова Алия Шарабековна, философия ғылымдарының кандидаты, профессор

Редакциялық алқа мүшелері

Таирова Назгуль Абаевна, филол.ғ.к., доцент, Сарсембаева Аида Жағфаровна, филол.ғ.к., доцент, Амангелдиева Гүлмира Амангелдықызы, PhD, Алдабергенова Гульнар Дильдахановна, филол.ғ.к., доцент, Бияздықова Әлия Әлімбекқызы, PhD, Айтқулова Жаныл Бокеевна, Алматы Нуршашты Араповна, Абдыкадырова Айнур Зеренқановна, педагогика ғылым. магистрі, Қосназарова Салтанат Досбергенқызы, педагогика ғылым. магистрі, Тауенов Қанатбек Ерғазыұлы, тарих ғыл. магистрі, Нұрмухамбетов Ардақ Амангелдыұлы, PhD.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары» атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары. = «История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»: Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов. = Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students «The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan» – Алматы, 2024. – 415 б. = Алматы, 2024. – 415 с. = Almaty, 2024. – 415 p.

Конференция материалдарында қазақ ғылымына өлшеусіз үлес қосқан даңқты геолог-ғалым, Қазақстан геологтары ғылыми мектебінің негізін қалаушы, геология-минералогия ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Ғылым академиясын ұйымдастырушылардың бірі әрі тұңғыш президенті, қазақ халқының тұңғыш академигі, сонымен қатар мәдениет, тарих саласына ерен еңбек сіңірген Қаныш Имантайұлы Сәтпаевтың өмірі мен қызметін үлгі-өнеге ете отырып, қазақстандық жастардың өзіндік танымы мен ұлтжандылығын, азаматтық көзқарасын қалыптастыру, Қазақстан Республикасындағы гуманитарлық ғылымдар мен өнер саласындағы өзекті мәселелер бойынша заманауи ғылыми және тәжірибелік ақпаратпен алмасу мәселелері көтеріледі.

Жинақтың материалдары ғалымдар мен жоғары оқу орындарының оқытушыларына, магистранттар мен студенттерге пайдалы болуы мүмкін.

В материалах конференции поднимаются вопросы формирования у казахстанской молодежи научного мировоззрения, национального самосознания, активной гражданской позиции на примере жизни и деятельности выдающегося ученого-геолога, организатора науки в Казахстане, основателя казахстанской научной школы геологов, доктора геолого-минералогических наук, профессора, первого президента Академии наук Казахстана, первого казах-академика, заслуженного деятеля культуры и истории Каныша Имантаевича Сатпаева; а также обмен современной научной информацией и практическим опытом по актуальным вопросам в области гуманитарных наук и искусства.

Материалы данного сборника могут быть интересны ученым, преподавателям высших учебных заведений, магистрантам и студентам.

The conference materials raise questions about the formation of a scientific worldview, national identity, and active citizenship among Kazakhstani youth using the example of the life and work of an outstanding geologist, organizer of science in Kazakhstan, founder of the Kazakhstan scientific school of geologists, doctor of geological and mineralogical sciences, professor, first president of the Academy Sciences of Kazakhstan, the first Kazakh academician, Honored Worker of Culture and History Kanysh Imantaevich Satpayev; as well as the exchange of modern scientific information and practical experience on current issues in the field of humanities and arts.

The materials of this collection may be of interest to scientists, teachers of higher educational institutions, master students and undergraduates.

УДК 001
ББК 72

ISBN 978-601-265-419-6

АЛҒЫ СӨЗ

ҚҰТТЫҚТАУ СӨЗ

Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының ректоры А.Ә. Жүдебаев

Құрметті студенттер мен қадірлі қонақтар!

Академик, ұлы ғалым, қоғам қайраткері, аса дарынды тұлға Қ.И. Сәтпаевтың 125 жылдық мерейтойына арналған «**Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары**» атты жас ғалымдар мен студенттердің V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясына қош келдіңіздер!

Қазақ даласы ежелден әлем өркениетіне сүбелі үлес қосуға қауқарлы жандарға кенде болған емес. Ілім іздеп, парасаттылықтың шыңын бағындарған бабаларымыздың өміршең идеялары мен ұрпақ үшін қалдырған ескірмес мол мұрасы баға жетпес мұрамыз болып табылары анық. Сонау сақ, ғұн дәуірінен басталған ілім жолы, Кеңестік Қазақстан жылдарында да жалғасын тауып, қазақ даласы әлемге аты мәшһүр болған бірнеше ғұламаларды дүниеге әкелді. Сөзсіз олардың ішінде күні бүгінге дейін айтар ойы өзектілігімен ерекшеленген жандар өте көп. Солардың бірі тарихи тұлғасы мен пайым-парасаты бөлек жанның бірі Қаныш Имантайұлы Сәтбаев десек қателеспейміз. Қаныш Имантайұлы Сәтбаев қазақ ғылымына өлшеусіз үлес қосқан даңқты геолог-ғалым. Қазақстан геологтары ғылыми мектебінің негізін қалаушы, геология-минералогия ғылымдарының докторы, профессор, Қазақстан Ғылым академиясын ұйымдастырушылардың бірі әрі тұңғыш президенті болды. Тек геология саласы ғана емес, сонымен қатар қазақ халқының мәдениеті мен тарих саласының да зерделенуіне зор үлесін қосқан тарихи тұлға. Ғалым ретінде өзіне жүктелген жауапкершілікті абыроймен атқара білді. Бүгінде әлемге танымал болған Қ.И. Сәтбаевтың 125 жылдық мерейтойына мемлекеттік тұрғыдан мән беріліп отыр. Бұл сөзсіз мерейтойдың маңыздылығын одан әрі арттыра түседі деп санаймыз. Мерейтойды лайықты атап өту ұлттық болмысты сақтап, жаһандану дәуіріндегі рухани құндылықтарымызды ұрпақ жадына сіңіруде айрықша рөлге ие екенін атап өтуіміз керек. Мерейтойдың еліміздің әр аймағында аталып өтілуі де ортақ түсінік пен ұлттық идеологияның қалыптасуына әсер етері сөзсіз. Тарихи сабақтастығынан жаңылмаған еліміздің бұл игі шараны өз деңгейінде өткізуі аса маңызды. Бұл өз рухани мұрамызға деген ыждаһаттылықтың көрінісі болары анық. Сол себепті Қ.И. Сәтпаевтың 125 жылдық мерейтойына арналған «Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары» атты жас ғалымдар мен студенттердің V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясы жұмысына сәттілік тілей отырып, студент-жастардың ұлт қайраткеріміздің мұрасына деген қызығушылығы арта түседі деген сенімділік білдіремін!

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ПЛЕНАРЛЫҚ БАЯНДАМАЛАР / ПЛЕНАРНЫЕ ДОКЛАДЫ

МОЙ ПРАДЕД – КАНЫШ ИМАНТАЕВИЧ САТПАЕВ

Сатпаева А.

*КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – старший преподаватель Удербоева Л.Д.*

Abstract

I, the granddaughter of Kanysh Satpayev, invite you to explore not only the world-famous scientific achievements of my ancestor, but also the depth of his contribution to the formation of scientific thinking and culture in Kazakhstan. Satpayev not only left a noticeable mark on science as a pioneer in the field of geology and founder of scientific institutes, but also laid the foundation for the development of a society in which knowledge and intellectual development come first. Being the first in many endeavors, K.I. Satpayev paved the way for future generations of scientists, setting before them an example of an uncompromising search for truth, a tireless pursuit of new knowledge and the development of innovative solutions for the benefit of the people. His life path and professional activities clearly demonstrate how science can and should serve society, contributing to its progress and development. My report also throws light on the Satpayev family values and traditions, which played an integral role in shaping him as an individual and a scientist. Passed down from generation to generation, these values continue to inspire us today, reminding us that science is not an isolated pursuit of knowledge, but is deeply interconnected with culture, history and the ideals of society. Let us together pay tribute to the legacy of Kanysh Satpayev, whose lessons and achievements continue to be relevant, inspiring new generations to discoveries that will change the world for the better, opening new horizons in science and beyond.

Иногда мы склонны воспринимать достижения наших учёных как должное, не задумываясь о личных испытаниях и моментах радости, которые они пережили. В жизни этих выдающихся людей было множество как светлых, так и тяжёлых моментов. В пример хочу привести потомка основателя "Алашорды" Алихана Букейханова, который принял русскоязычную культуру, ярко демонстрируя непредсказуемость жизненных траекторий наших предшественников. Этот факт подчёркивает, что судьбы наследников великих личностей могут развиваться самыми неожиданными образами.

Корни и вдохновение: Ранние годы Каныша Сатпаева. Изучая жизнь Каныша Имантаевича Сатпаева и его вклад в науку, необходимо обратить внимание на его корни и детство, которые заложили основу для его будущих достижений. Рождённый в ауле на территории современного Казахстана, Сатпаев вырос в окружении природы, которая вдохновляла его на размышления и поиски. Его ранние годы, проведённые в гармонии с природой и под влиянием культурных традиций своего народа, сформировали не только его характер, но и научные интересы.

Каныш Имантаевич Сатпаев родился 12 апреля 1899 года в ауле Аккелинской волости Павлодарского уезда Семипалатинской губернии (ныне Баянаульский район Павлодарской области Республики Казахстан). Его семья принадлежала к роду каржас (суйиндык) племени

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

арғын Среднего жуза. Изначально новорожденного назвали Габдулгани, однако его мать Алима ласково стала называть его Ганыш, Каныш, и вскоре это имя прижилось для всех.

С ранних лет Каныш восхищался величественным пейзажем своей родины: горными массивами, шептавшими ручьями в ущельях, и воздухом, наполненным ароматами трав и цветов, напоминающим весенний кумыс. "Суровая и в то же время нежная, требовательная и ласковая природа Казахстана окружала его с детства, воспитывая в нём силу и упорство", – так лирично выразился об Каныше Имантаевиче академик Академии наук Казахской ССР К. Жумалиев. Отец Каныша, Имантай Сатпаев был образованным человеком. Три года он учился в медресе в Омске, где освоил азы персидского, арабского и чагатайского языков. Там же он сдружился с Чоканом Валихановым. Имантай Сатпаев был одним из собирателей казахского фольклора, знатоком истории родного Баянаульского края. Эту тягу к знаниям он передал своим детям. Мудрый Имантай видел каким смышленным, любознательным растёт его младший сын, но как степняк он желал сыну вполне земного счастья и по традициям предков засватал ему девушку из соседнего аула.

После трагической смерти матери Алимы, когда Канышу было всего два года, важную роль в его воспитании сыграла Нурым, старшая жена его отца. Нурым взяла на себя роль матери для юного Каныша, обеспечивая ему не только заботу и любовь, но и воспитание, которое в значительной степени сформировало его будущий характер и мировоззрение. Вопреки обычаям того времени, она настаивала на важности образования и личностного развития, внушая ему ценности, которые впоследствии сыграли решающую роль в его становлении как ученого и лидера. Нурым не только заботилась о физическом благополучии Каныша, но и старалась воспитать в нём чувство ответственности, уважения к культурному наследию и традициям своего народа, а также стремление к знаниям. Этот период его жизни также способствовал формированию у Сатпаева глубокого уважения к женщинам, видя в них не только заботливых хранительниц домашнего очага, но и мудрых советников.

У Каныша Сатпаева было трое братьев: один родной и два двоюродных. Родной брат, Газиз Имантаевич Сатпаев, обладал крепким образованием и брал на себя ответственность за всю семью. В 1925-1930 годах Газиз активно участвовал в становлении и развитии Советской власти, занимаясь социально значимой деятельностью. Он был председателем Правления Аккелинского потребительского союза и внёс значительный вклад в создание кооперативного движения.

Абикей Зеинович Сатпаев, двоюродный брат, выделялся как выдающийся деятель народного просвещения и был активным членом народно-освободительного движения "Алашорда". Сотрудничество с такими знаковыми фигурами казахской культуры и политики, как Ахмет Байтурсынов, Алихан Бокейханов и Мыржақып Дулатов, открыло Абикейю путь в лидеры общественного движения.

Будучи старше Каныша на 18 лет, Абикей оказал огромное влияние на его мировоззрение и жизненный путь. Каныш Имантаевич высоко ценил вклад Абикейя в своё образование и развитие, отмечая его значимость в своих воспоминаниях.

Третий брат, Абдикарим Сатпаев, также был частью движения "Алашорда" и прославился своим мастерством в музыке, особенно на скрипке. Увлечение музыкой Абдикарима говорит о многогранности талантов в семье Сатпаевых, подчёркивая важность культурного развития наряду с научным и общественным вкладом.

Трагическая судьба всех трёх братьев, исчезнувших без вести в тюрьмах в период 1935-1938 годов, является печальным напоминанием о трудностях, с которыми им пришлось столкнуться во времена политических репрессий. Эта потеря, безусловно, оставила неизгладимый след, подчёркивая цену, которую приходится платить за стремление к прогрессу и свободе мысли в сложные исторические периоды.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Гуманность и стойкость: Личные качества и общественный вклад Каныша Сатпаева. Несмотря на личные испытания, Каныш Имантаевич Сатпаев смог не только преодолеть сложности, но и внести значительный вклад в науку и общество, проявив себя как личность с необычайной стойкостью и гуманностью.

Каныш Имантаевич Сатпаев, стал выдающийся ученым и человеком глубокой духовности, продемонстрировал, что истинное величие заключается не только в научных достижениях, но и в способности заботиться о благе окружающих. Его непоколебимая вера в научный прогресс и образование как основные инструменты улучшения качества жизни людей служила маяком в его работе и жизни. Сатпаев убежденно считал, что истинная ценность науки заключается в ее способности отвечать на практические потребности общества и приносить пользу каждому человеку. Его забота о народе нашла отражение в многочисленных инициативах, направленных на решение актуальных проблем общества. От обеспечения доступа к чистой питьевой воде в отдаленных районах до разработки новаторских методов сельского хозяйства — каждое действие Сатпаева было пронизано стремлением использовать научные открытия для повышения благосостояния нации. Этот подход к науке идет рука об руку с моральными качествами и гуманностью Сатпаева, которые нашли своё яркое отражение как в его профессиональной, так и в личной жизни. Будучи источником поддержки для многих, Каныш Имантаевич неоднократно оказывал помощь нуждающимся и вкладывал средства в образовательные проекты, направленные на развитие молодого поколения. Его бескорыстие и стремление к социальному прогрессу служат примером того, как научные достижения и личная забота о благополучии общества могут совмещаться, ведя к общему развитию и процветанию.

Семейное наследие Каныша Сатпаева: Путь через поколения. Переходя от обсуждения личных качеств и профессионального вклада Каныша Имантаевича Сатпаева в развитие науки и общества, мы сталкиваемся с уникальным аспектом его наследия — семейной историей, которая несёт в себе отпечаток его жизни и работы. Интересно, что дети Каныша Имантаевича не носят фамилию Сатпаев. Это обусловлено трагическими обстоятельствами: его сыновья либо ушли из жизни в раннем возрасте, либо умерли в младенчестве. Следовательно, от первого и второго браков у него остались только дочери, а также одна дочь от третьего гражданского брака. Этот факт подчёркивает, что наследие Сатпаева живёт не только в его научных достижениях, но и в других ветвях семьи, что делает его вклад в историю и науку ещё более значительным. Корреспондент медиа-портала провёл интервью с Александром Третьяковым, выдающимся доктором геолого-минералогических наук и главным научным сотрудником Института геологических наук имени К.И. Сатпаева. В ходе беседы Третьяков поделился своими размышлениями о присвоении фамилии Сатпаев своему младшему сыну. Он рассказал, что, несмотря на желание сохранить знаменитую фамилию в семье, столкнулся с законодательными ограничениями и моральными дилеммами о возможном влиянии такой фамилии на будущее ребёнка. Этот эпизод иллюстрирует сложность выбора между сохранением наследия и желанием обеспечить потомку свободу выбора собственного пути. Дочери Абикейя Сатпаева, продолжая семейную традицию служения обществу, стали известными медиками. Они, как и их предки, внесли значимый вклад в развитие медицинской науки и здравоохранения, что ещё раз подтверждает многогранность наследия Сатпаевых. Шамшиябану Сатпаева, рассказавшая о своём отце в книге «Свет очага – Сәулелі әулет», помогла сохранить и увековечить его наследие для будущих поколений.

В воспоминаниях внуков Каныша Сатпаева особенно тепло отзываются о его доброте и открытости к людям. "Дедушка всегда находил время, чтобы выслушать и помочь тем, кто обращался к нему за советом или поддержкой, даже если это отнимало у него время от

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

научной работы или отдыха. Его бескорыстие и стремление помогать другим были для нас, его внуков, ярким примером для подражания".

Интервью, данное внуками великого учёного Каныша Имантаевича Сатпаева, раскрывает уникальную перспективу на его личность, отличную от общественного восприятия. Для многих он был великим учёным и инноватором, но в кругу семьи он оставался любящим и заботливым дедушкой, чьи достижения и личные качества восхищали не меньше его научных заслуг.

"Моя семья всегда понимала, что он – необыкновенный человек. Вспоминая моменты из детства, когда мы видели, как за ним тянулся народ, чтобы получить совет или помощь, мы осознавали его величие. Когда он появлялся где-то, вся округа сразу знала о его присутствии. Величина его физической статуры также подчёркивала его значимость. Его рост, почти два метра, выделял его среди толпы, вызывая удивление и восхищение," – вспоминают внуки. Как подчёркивает Нурлан, один из внуков, наследие Каныша Сатпаева живёт через потомков его старшего брата и продолжает влиять на новые поколения, передавая ценности и устремления великого учёного. Эта история говорит о том, как великие достижения одного человека

О семье выдающегося учёного привлекает внимание не только из-за её богатой истории, но и благодаря достижениям его потомков в различных областях науки и культуры. Наследие Каныша Сатпаева простирается далеко за границы его личных достижений, вдохновляя нас на будущие успехи и напоминая о важности образования, культурного наследия и социальной ответственности перед будущими поколениями. Таким образом, наследие Каныша Сатпаева остаётся не только в его научных достижениях, но и в моральных качествах, которые он демонстрировал как учёный и как человек. Его жизнь служит напоминанием о том, что настоящее величие заключается не только в профессиональных успехах, но и в способности оказывать гуманное влияние на жизнь общества, заботиться о благе народа и вдохновлять следующие поколения на добрые дела и служение обществу

Семья Сатпаева продолжает вдохновлять своим примером, показывая, как вклад одного человека в науку и образование может превратиться в мощное движение, затрагивающее жизни многих людей. От Нурлана Жармагамбетова, директора музея Сатпаева в Алматы и кандидата филологических наук, до Адила Жармагамбетова и Алимы Каникеевны Жармагамбетовой, доктора химических наук и профессора, каждый член семьи вносит свой вклад в развитие культуры, науки и образования. Это подчёркивает, что наследие великого учёного и человека не ограничивается лишь научными достижениями или социальными инициативами, но также живёт в поступках его потомков, которые продолжают его дело. Их активная жизненная позиция и стремление к знаниям являются живым примером того, как можно преобразовывать мир вокруг себя, следуя принципам дедушки. Так, история семьи Сатпаевых становится не только рассказом о научных достижениях, но и о моральных ценностях, о культуре и традициях, о бесконечной жажде знаний и неустанной работе на благо общества. Она напоминает нам о том, что настоящее наследие человека меряется не только его успехами и открытиями, но и тем, как он вдохновляет других на добрые дела, какова его роль в жизни своей семьи и общества в целом.

Заключение. История семьи Сатпаевых — это яркий пример того, как уважение к прошлому, стремление к научному прогрессу и глубокая преданность своему народу могут вдохновлять будущие поколения на создание нового, более справедливого и развитого общества. Это показывает, что каждый человек в состоянии оставить после себя нечто значительное, влияющее на ход истории и меняющее мир к лучшему..

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Список литературы:

1. Сатпаев К.И. "Избранные труды. Т. 1. Джекказганский меднорудный район." – Алматы: [Издательство], 1967. – 279 с., ил., рис., карт., вкл., портр.
2. "Каныш Сатпаев - Энциклопедия" [Электронный ресурс] – доступ из справочно-правовой системы.
3. Сатпаев К.И. "Избранные статьи." – Алматы: Наука, 1989.
4. "Академик К.И.Сатпаев. Сборник воспоминаний и статей." – [Место издания]: [Издательство], [Год издания].
5. Шавазова А. "Философия рода Сатпаевых" // Байтерек. – 2006. – №3. – С. 52-59.
6. "Выдающаяся роль великого ученого в развитии Казахстана" [Электронный ресурс] – доступ из справочно-правовой системы.
7. Салыков К. "Умение побеждать" // Казахстанская правда. – 2011. – 12 апреля. – С. 5.
8. Оразбаев Х. "Об академике Сатпаеве" // Қазақ тарихы. – 2002. — №3. – С. 59-62.
9. Жармагамбетов Н. "Каныш Сатпаев: 'Мой народ выше меня'" // Казахстанская правда. – 2014. – С. 5.
10. "Есімі ел есінде" // В памяти народа. – Павлодар, 2000. – 264 с.

ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ТӘРБИЕСІН СІЦІРГЕН ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РОЛІ

Санатова Т.

*Алматы Менеджмент Университеті, Алматы, Қазақстан
ғылыми жетекші – п.ғ.м. Джубанова Г.Д.*

Abstract

This article is written based on the life and work of Kanysh Satbaev in accordance with the purpose of the conference. My goal is to highlight the contribution of Kanysh Satbaev to the science of Kazakhstan. To achieve my goal, I believed that it was necessary to take the life of a scientist as an example and increase patriotism, personal attitude and tolerance among young people. That's why I thought it would be right to introduce Kanysh Satbaev's life, career and his ability to raise pressing issues with young people. So, let's read the article.

Адам болмысы әрдайым белгілі бір қозғалыс үстінде болмақ, ол шыңдалу да болуы мүмкін, қуыскеуделікке ұшырау процесі де болуы мүмкін. Ғалымдар дәл осы адам болмысын тәңірлік жолмен байланыстырады. Демек біз мұны адам потенциалы біз ойлағаннан да жүздеген немесе миллиондаған есе үлкен деп түсіне аламыз. Ал енді адамға бұл өмірде тыныштық таппай, әрқашан әрекетте болудың қажеттілігі неге маңызды? Бұл «міндетті болмыс» деп аталатын болмысты іздеумен байланысты деседі. Өмірдің мәні дейтін ұғым да осы міндетті болмыстан шықпақ екен.

Ғылым болса дүниеде адамзатқа өмірдің мәнін табуға көмектесетін серік. Адам міндетті болмысын іздеу кезінде жолдан таюы мүмкін. Бұл адамның өмірде белгілі бір өзіңе ұнайтын идеяға жолықса, оған абсолютті шындық деп сеніп қалуына байланысты. Осындай ойлау жүйесі белең алса, адамда өзінің өтірігіне өзі сеніп қалу дерті пайда болады. Шындық деп санайтын идеясына біреу кері пікір тастаса, бірден дұшпанға теңеуді бастайды. Академиялық ғылым адамның бұл кемшілігін жоюға тиісті. Демек егер қоғамда ғылым болмаса, мұның іші өз өтірігіне өзі сеніп жүретіндерге толмақ. Осында ғылымды адамзатқа

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»

*Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students*

«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

өмірлік мән табуға, шындық жеткізуде, қоғамды надандық пен қараңғылықтан құтқаруда көмекші ретінде тани аламыз.

Жаңа дәуірдің желі, яғни ғылым Қазақстанға да жеткенде Алаш қайраткерлері ендігі академиялық институттарды ашпаса, қазақ халқын надандық жайлау қаупі бар екендігін түсінеді. Осылай Ахмет Байтұрсынұлы ғылым салаларына жеке ғалымнан бекітіп, қазақша оқулық жазуын тапсырады. Дегенмен бұл іс репрессияның кесірінен тоқтайды. Осы жерде қазақтың мандайындағы бағына орай, ату жазасынан аман қалған, жүз ғалымға татитын істі жалғыз өзі атқара алған бір ғалым болады. Ол - Қаныш Сәтбаев. Қаныш Сәтбаев талай репрессия толқындарына қарамастан, қазақтың аяғын қараңғылық пен надандыққа жол бастыртпаймын деген сөздерінен басқа бағытқа аттап басқан емес.

Репрессиядан кейінгі II Дүниежүзілік соғыста Қаныш Сәтбаев екі қайырлы іс атқарады. Оның екеуі де II Дүниежүзілік соғыстағы эвакуацияны қазақтың пайдасына шеше білген Қаныш Сәтбаевтың білгірлігімен байланысқан. Қазақ даласында жөнсіз оқиғалардың болып, адамдардың ойы мен ақылы ауытқып, психологиялық ойлау жүйесі құлдырай бастағанда көптен бірінші болып, бұл істі қолға алуға ұшып шығатын рухани армия ғылым академиясы екендігін Қаныш Сәтбаев анық біледі. Сөйтіп, соғыста эвакуацияланып келген орыс академик ғалымдардың білімін тиімді пайдаланады. Қалай десеніз, орыс ғалымдардың әлеуметтік мәселелерін шешіп, өзіндегі қазақ жастарын ғылымға үйретіп, білім беріп, оқытып алады. Мүмкін бұл керегесінің қалауына аздаған уақыт қалған ғылым академиясының ашылуына үлкен дайындық болған шығар. Дайындық демекші, барлығымыз білетін шығармыз, Қаныш Сәтбаев Қазақстан Ғылым Академиясының ұйымдастырушысы және оның алғашқы президенті. Бұл біз білетін ақпараттың басы ғана. Тарих пен мұраның қайнары Ғылым Академиясы құрылмай тұрып, орын алған жағдайларда жатыр.

Бұрын Ғылым академиясын құру үшін кемінде үш ғалым академиктің болуы басты талап болатын. Қазақстанның Ғылым Ордасын құруға шамасы жетпеді, себебі елімізде 1940 жылдары жалғыз академик Қаныш Сәтбаев еді. Демек геолог Қаныш Сәтбаев тағы екі академикті іздей бастайды. «Тілегенің алдыңнан іздемей ақ табылар» демекші, соғыста Петербор және Мәскеу қалаларының академиктері Алматыға эвакуацияланады. Қаныш Сәтбаев сол ғалымдардың арасынан Н.Г. Кассин және М.Г. Русаковты елімізде қалдыруға көндірмекші болады. Мұнысы оларды ақшалай қаржыландырып және отбасы мүшелерін Алматыға алдырып, үкіметті жағалап жүріп, баспана алып берген соң іске асты. Осылайша елімізде Қаныш Сәтбаевты қосқанда үш академик ғалым пайда болды. Енді білгір геологымыздың арқасында Ғылым Академиясын ашуға арналған барлық шарттары мен талаптары орындалып тұр. 1945 жылы Қаныш Сәтбаев Мәскеу қаласына барады. Бір айдай сол қаланың үкіметін кезіп, академияның мөр басылған қағазын алып шығады. Осылайша Ғылым академиясы құрылды.

Қаныш Сәтбаевтың мұндай қайтпас, темірдей қасиеттері, білімі қазіргі таңда көп маманға жетіспейтін стратегиялық ойлау қабілеттерінің барлығы атасы Сәтбайдан тарайтын дәстүрлі қазақ тәрбиесін сіңіруінің арқасында бойында табылады. Әкесі Имантай өз әкесі Сәтбайдан алған тәлімін Қанышқа сіңіреді. Бұл тәлім тәрбиенің астында исламдық өркениеттің білімін үйрену де жатыр. Имантай өз ауылының балаларына қазіргідей діннің көп бағыттарында шатасып жүретін, бұрмалаушы сөздер айтатын молдаларды емес, шынымен де исламның өркениетін сіңірте алатын молданы жіті зерттеуден кейін ғана тәлім беруге қабылдайтын. Қаныш Руми, Сағди, Хафиз, Жәми, Науаи сынды ақындарды, «Жүсіп-Зылиха», «Ләйлі-Мәжнүн», «Гүлстан», «1001 хикмет», «Диуана пәни» сияқты жырларды өзі оқып өскен. Бұл жерде қиссаларды да ұмытпау қажет. Қаныш Сәтбаевтың бойындағы қайраттай қайтпас мінезі, қиындықта берілмей, оған төтеп бере білуі, шыдамдылығы әкесі Имантайдың балаға қисса оқыту, тыңдату бала тәрбиесінің негізі екендігін түсініп білуінен және оны баласына жеткізуінен бастап қалыптасқан.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қаныш Сәтбаевтың өмірге келуінде де тұнған қазақтың асыл дүниетанымы жатыр. Имантай мен Нұрымда Күнше есімді қыздары дүниеден өткеннен кейін бала болмады. Имантай жүрегін бала зары сыздатқан соң, ол өзінің туған бауыры Жәміннің ұлы Әбсәләмді «бала баланы шақырады» деген ниетпен өз қолдарына алады. Ниетінің ақтығы, Имантай жылдар өткен соң түс көреді деседі. Түсінде Қыдыр ата қойнына түлкінің, қасқырдың, барыстың күшіктерін салады екен. Имантай тақуаға түсін жорытып, тоқал алады. Тоқалы бәйбішесінің өзі таңдап берген жесір қалған Әлима атты Иса қажының қызы болды. Дәл осы тұстан Қаныш Сәтбаевтың отбасысындағы демократияны көруге болады. Бұндай отбасыдан әділдік пен қайраттылықты өзіңе сіңіру терең тәрбиенің бір шеті ғана. Әлима Имантайға Қазиза, Ғабдұлғазиз, Ғабдұлғани атты үш перзент сыйлайды. Түсінде көрген барыстың күшігі Имантайдың атын бүкіл елге танытар кенжесі – Ғабдұлғани. Ғабдұлғани - Қаныштың шын есімі. Қаныш кішкентайынан зерек болды. Әкесі, әкесі тапқан молда ұсынған парсы, араб, шағатай тілдеріндегі жырлар мен қиссаларды судыратып оқитын. Имантай да ұлының бұндай зеректігімен іштей мақтанатын. Себебі бұл кенжесіне жай ғана қалада оқып келген жастардан гөрі, өзі бір бөлмеде бірге тұрған Шоқан Уәлихановтай шынайы білімді азамат шығады деген үмітпен қарайды.

Бұл мақтаныш сезімі әлі көпке созылады. Семейге оқуға кеткен Қаныш семинария оқуында да талайды таңқалдырған жетістіктерге жетеді. Медеу Сәрсекенің “Қазақтың Қанышы” атты кітабында сол бір жылдардан қалған архив сөз етіледі. Онда Семей семинариясында оқығандардың ішінен жыл сайын 20 адамға ғана стипендия берілетіндігі туралы, сол 20 адамның тізімінде Қаныштың есімі Жүсіпбек Аймауытов, Мұхтар Әуезов сынды тұлғалармен қатар тұрғандығы жайлы айтылады. Бұл жетістігінің себебі, семинария кітапханасын менсінбей, қалалық кітапханадан таңнан кешке дейін оқу оқуында. Оқуынан демалысқа ауылына келген Қаныштың жеріндегі дәрежесін мына бір оқиға анық көрсете алады. Демалыс кезінде Қаныш Жаяу Мұсамен көріседі. Кездесуде Жаяу Мұса ерекше баптап өсірген асыл көк қаршығасын Қанышқа сыйлайды. Қаныш үйіне келсе, әкесі көк қаршығасын көріп, таңқалады. Сөйтсе, бұл көк қаршығаны Жаяу Мұсадан бір болыс сұрап келіпті. Жаяу Мұса оның өтініші мен сөздеріне бұрылып та қарамай, газетін оқып жата беріпті. Сондағы асыл көк қаршығасын Имантайдың асыл кенжесіне сыйлайды екен. Бұл 17 жасар Қаныштың ауылындағы беделі.

Сол жылдары Қаныш өкпе ауруына шалдығады. Ауырып жүрген кездерін ауылда өткізіп, ауруынан айыққан соң қайта қалаға келеді. Қалаға келсе 1917-18 жылдардағы төңкерістен кейін бәрі өзгеріп кетіпті. Сол жазы оған мұғалімдерді оқытуға ұсыныс тасталып, Қаныш оны қабылдайды. Төңкерістен кейінгі халықтың жағдайы өте нашар. Сабақ өтетін бөлмелері өте суық. 3 күн тамақ ішпеген мұғалімдер сонда да білім алуға келіп отыр. Сөздерінше Қаныш сабақ беруге кірсе, барлығы тым-тырыс бола қалады. Жас баланың сөздерінің анықтығы, дауысының жарқындығы, жүзінің ашықтығы сабақ тыңдап отырған мұғалімдердің 3 күндік аштық хәлін бірден ұмытып кетуге дейін апаратын күшке ие екен.

Бұл Қаныштың ғылымға бастаған қадамдары еді. Бірақ, Қаныштың басындағы бағы ашылып, қазаққа мәртебе сыйлайтын негізгі геологиялық жолы енді басталады. Қаныштың геология әлеміне қызыға кіруіне себеп болған оқиға - Томскідегі технология университетінің профессоры Усовтың өкпе ауруымен ауыруы. Томскіде емі жоқ делінген соң, Усовтың шәкірті Әлімхан Ермеков ұстазын Семейге шақырады. Ондағысы "қымызбен емделіңіз" дегені. Ол кезде Қаныштың ағасы, Әлімхан Ермековтың досы - Әбікен Сәтпаев та Семейде жүр еді. Досымен кездесуге барған Әбікен Усовпен танысып, оны өз ауылы Баянауылға шақырып. Осылайша, Усов Қаныштың тұрып жатқан ауылына келеді. Сөйтсе, Усов қазақ жеріне 1906 жылдары келіп, Жоңғар Алатауын картаға түсіріп кеткен екен. Сол жердегі тас мүсіндерді есіне алып отырғанда, Қаныш "бізде де осындай мүсіндер бар" деп, Усовты алып, мүсін көрсетуге жолға шығады. Томскіден келген ғалым ол мүсіндерге қызықпай, терең

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

шұңқырлардың астына түсіп кетіп, зерттегеннен шыққан темірлер мен тастарды дорбасына салып жүреді. Бұл Қанышты өте қатты қызықтырады. Себебі кіші кезінде әртүрлі тастар жинап, от жағып ойнаған екен. Сөйтіп, Қаныш қызығып, Усовтан геология жайлы әңгімені (Жер қыртысы, тау жыныстары, вулкан, мұз дәуірі, су тартылуы) аузы ашылып тыңдайды екен. Бір күндері құрбан айтта Усов "Қазақтың жері - жұмбақ жер. Бұны зерттеу өте қызықты, тылсым оқиғаларға толы болады" деп Қанышқа ой салып қояды. Сол отырыста Абайдың сөздерін (Жасымда ғылым бар деп ескермедім, Пайдасын көре тұра тексермедім. Ержеткен соң түспеді уысыма, Қолымды мезгілінен кеш сермедім...) орысша жеткізіп отырған Усов Қанышты өзімен бірге Томскіге оқуға баруға көндіреді. Ол кезде Қаныш - судья. 1921 жылдың тамыз айында жұмыстан шығару туралы арыз жазып, жас бала Томскке оқуға баруға шешім қабылдайды.

Томскіде Сібірдің ең атақты математик ғалымы Шумилов Қаныштан емтихан алады. Қиындатылған есептердің талайын Қаныш оңай шығарып тастайды. Бірде барлық студент шығара алмаған есептің шартынан Қаныш қате тауып, емтихан алушы профессорларды таңқалдырады. Солай Қаныш технология институтының кен факультетінің студенті атанды. Томскідегі Қаныштың деңгейін мынадай жағдайлардан көре аласыздар. Бірінші жағдай студенттердің тұрмысына байланысты. Басқа студенттер институт вестибюльдерінде, сызу тақталары мен ұзын үстел үстінде түнейді. Ал Қанышқа Усовтың әйелі Екатерина Филимоновна өз үйлерінен жеке бөлме береді. Солай Қаныш профессордың үйінде тұрады. Екінші жағдай Қаныштың ауруына қатысты орын алды. 6-7 ай оқудан кейін Қаныштың өкпе ауруы қайта шығады. Жас баланың қасында Омар Толыбаев дейтін бір қазақ Томскіден Семейге баратын поезд табады. Бірақ бұл поезд жүк поезді болып шығады. Бір Қаныш үшін ғана сол поездтің ішіне "буржуйка" пеш орнатады. Жүрерде университетіндегі деканы "жанына біреу ерсін, науқас өзі жалғыз бармайды" дейді. Бүкіл курстастары "мен апарамын, мен апарамын" деп, сол жерде дау туады. Соңында жеребе тасталып, Володя Домбровский таңдалып, бір апта пойызда отын жағып, Қанышты ауылына жеткізеді.

Қаныш 1,5 жыл өткізіп алған сабақтарына өзі дайындалып жүріп, өкпе ауруымен қатар қазақша алгебра кітабын жазып тастайды. Көптеген кітап нұсқалары ішінен тек Қаныштың жазғаны қабылданып, баспаға жіберіледі. Солайша, бізге бұрыннан бері бар сияқты көрінетін түбір асты, қосу, алу, көбейту, бөлу дейтін терминологияның барлығын Қаныш 22 жасында ауырып жатып жазып тастаған.

1923 жылы Қаныш Томскіге қайтады. Үйінде оқығанынан емтиханды оңай тапсырып, Қарағандыға практикалық тапсырмаға кетеді. Сол жерде жер-су аттарын сұрап шығады екен. Тарихына дейін зерттеп, атауының аңыздарын жазып шығады. Кейін Қаныштың қызы осы жайлы былай дейді: "Әкеммен бірге пойызбен Қазақстанға кірдік. Әкем үйге жетер 6-7 сағат жолда тоқтамай жер-су аттарының тарихын айтқан еді. Таңқалғаннан, аузымды ашып тыңдаппын".

Қаныштың бұл пайдалы әдеті Жезқазған жерін зерттегенде өте үлкен пайда береді. Арманы болса керек, Қаныш Сәтбаев Жезқазған кенін ашуға бірталай күшпен кіріседі. Қызылордада оған өлке өндірісіне жөн-жоба нұсқайтын бас маман мансабын ұсынады. Бұл мансаптан ол бас тартады. Себебі Қаныш барлаушы қызметін не болса да, тастамайды. Оның таңдауы - Ұлытаудағы Атбасар түсті металдар тресі. Бірақ, трест басқармасы - Мәскеуде, себебі мамандардың барлығы сол қалада. Мәскеуде қазақтан келген Қанышты қуана қарсы алып, Қаныш қайтадан Қазақстанға барлаушы болып кетеді. Қазақтан келген барлаушыға қуанған себептері - басқа жақтан келетіндер Жезқазғанның бораны мен аптап ыстығына шыдай алмайды екен, енді бұл әрекет қазақтың жас маманының қолынан келмек. Жезқазғанға жету қиын. Жол жоқ. Сенімді көлік - түйе. Мәскеуден пойызбен шыққан мамандар бес күннен кейін Орынбор-Ташкент жолының Жосалы бекетіне жетеді. Жосалы мен Қарсақбайдың арасы 430 км. Осы 430 км жерді түйемен өту қажет. 7 күнде Қаныш

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сәтбаев комбинатқа жетеді. Оны комбинат директоры Иван Деев қарсы алады. Деев жас қазақтың келгенін көріп, біріншіден, “қалай қараңғы деуге болады, көкірегі ояу, ақжарқын көңілді, жомарт халық” деп қазақты мақтайды, екіншіден, “ең қиыны - шөл даладағы жол қатынасы, бір жәшік шегені 400 км жерден әрең алдырамыз, айнала - ескі шахта, бос цех” деп комбинатты даттайды. Енді жоқтан бар жасау керек. Айларға созылған барлау ісінен кейін Қаныш одақтық Геолкомның жетекшісі - Иван Яговкинмен кездеседі. Яговкин әңгімесінде бұл жерді ағылшындар келіп 10 жыл бойлағанын, өзінің 2-3 жыл жерді барлағанын айтып, түк шықпайтынын жеткізгісі келеді. Не судың, не көмірдің, не теміржолдың жоқтығын көрсетеді. Қаныштан уақытын жоғалтпай, кетуін сұрайды. Қаныштың қайсар қайтпас мінезін мақаланың басында-ақ атап өткенбіз. Қаныш ол жерден кетпей, ендігі бұрынғы әдетінше жер-су атауларының тарихын, аңыздарын жергілікті халықтан сұрай бастайды. Осылайша, Алтынқазған, Күмістөбе, Қорғасынды, Темірши, Жезтөбе дейтін жер аттарын тауып, сенімдірек бола түседі. Демек бұл жердің астында пайдалы қазба бар. Кейін ол Ленинградтағы кітапханаға, жер тарихын зерттеуге, жол тартады. Ескі кітаптардың ішінен Қаныш қызықты деректер тауып алады. Ондағысы Геродот пен Страбонның қалдырған жазбалары. Жазбаларда Көк теңізді (Арал теңізі) массагет пен сақ тайпалары мекендегені, олардың жерінде алтын мен мыс көп екендігі керемет сипатталады. Тіпті жауынгер қаруларының бөліктері мыстан жасалғандығына дейін жазылған. Ең қызығы, грек ғұламалары айтып отырған теңіздің ар жағындағы жерлер - біздің Қазақстан, нақтырақ жазсақ, Ұлытау-Жезқазған атырабы. Деректерден рух алған Қаныш енді Ленинградтағы треске ақша бөлетін орынға барады. Бұл орында өзі бірге жер барлаған Яговкин отырады. Қаныш Яговкиннен Жезқазғандағы жер барлауға станок беруін сұрайды. Яговкин Қаныштың айтқандарына сенбей, үмітін үзуін сұрап, бас тартады. Қаныштың көнбеуінен бұл сұрақ жоғарыдағы мамандарға жетеді. Бұл жерден де теріс жауап. Бұл теріс жауаптардың себебі Қаныштың қазақ болуында да емес. Негізгі себебі - Ленинград геология институты мен Томск геология институты арасындағы текетірес. Ал Қаныш Томск геология институтының атынан келіп тұрған жас маман еді. Осылай келісім ала алмаған Қаныш Қазақстан Республикасы үкіметінің атынан хат жазады. Бұл хат арқылы Қаныш дегеніне жетіп, станок алдырып, 1928 жылы іске қосып, 19 қазанда алғаш рет мыстың бұлағын ағызды.

Кейін Қаныш Жезқазғаннан ашаршылық болып жатқан бір ауылға келеді. Үміті үзілген халық үшін қараңғыдағы жарықтай Қаныш кіріп келеді. Қаныш жолға шыдайтын 13 баланы іріктеп, Баянауылға жол тартады. Ауылына барса, туған әпкесі аштықтан опат болыпты. Кемел мен Рәшид атты жиендері ғана тірі қалыпты. Екі жиенін Қаныш өз тәрбиесіне алады. Екеуі де Қарсақбайдан білім алып, Рәшид - мұғалім, Кемел - барлық Қазақстан танитын ғалым-археолог атанды. Әлемді таңқалдырған “Алтын Адамды” тапқан Кемел Ақышев осы Қаныш Сәтбаевтың туған жиені болып отыр.

Кейін Қаныштың еңбегі соғыс кезінде де керек болды. Гитлер Москваға соғыс ашып, күндер өткен соң, радиодан Никопольдың марганец кені немістің қолына өткені туралы хабар келеді. Бұл кен танкінің сыртын қаптаушы материалға кететін марганецтің 91 пайызын қамтамасыз етіпті. Ал Қаныш Сәтбаев жер барлау кезінде марганец кендерін де тауып алыпты. Өз қолындағы барлаушыларды марганец өндіруге жіберіп, соғысқа жібермей, алып қалады.

Қаныштың тапқан әр кені әлі күнге дейін бүгінгі Қазақстан экономикасының тірегі болып отыр. Бұл нағыз ұлтжанды патриоттың еңбегінің жемісі емес пе?! Тіпті Қанышқа Мәскеуді паналаған 1953 жылғы қудалау кезінде түрлі қызмет пен пәтер ұсынылады. Бірақ ол Қазақстанда қарапайым барлаушы болғаным жақсы деп қайтып келеді. Жастар үшін Қаныштың нағыз ұлтжандылығынан, сіңірген тәрбиесінің көрінісінен, ғылымға қосқан үлесінен, қалдырған мұрасынан артық мотивация беруші күш жоқтың қасы. Сол үшін оның

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

бүкіл өмірінен хабардар болу рухани жетіліп, ерік-жігерді тәрбиелеу үшін өте маңызды. Мен бұл мақаланы оқыған әр адам осы сөздерді көңілге түйсе екен деймін.

Әдебиеттер тізімі:

1. Керімбай С. Қуыскеуде. 2024. – 256 б.
2. Сәрсекке М. Қазақтың Қанышы. 2015. – 640 б.

РОЛЬ КАНЫША САТПАЕВА В ВОЗРОЖДЕНИИ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОЭМЫ «ЕР ЕДІГЕ»

Нагорная А.

*Казахстанско-Британский технический университет, Алматы, Казахстан
научный руководитель – к.ф.н., доцент Сарсембаева А.Ж.*

Abstract

In our article, we want to pay special attention to the role of Kanysh Satpayev in the revival of the historical poem "Er Edige". In the legacy of K.I.Satpayev on humanitarian spiders, a large, important part consists of works on literature. The scientist was interested in the rich oral folk art, the problems of the development of written Kazakh literature and literary criticism. Many of K.I.Satpayev's predictions about literature were important in the scientific development of certain issues, problems of philology and literary criticism.

Каныш Имантаевич Сатпаев – известный ученый, геолог, академик. Несмотря на напряженную научную и общественную деятельность, придавал большое значение и искусству. Ему были особенно близки музыка, театральное искусство, их сохранению, сбору, изучению, развитию он уделял постоянное внимание. Будучи студентом Томского университета, будущий ученый изучает труды по этнографии, культуре и истории восточных народов, знакомится с произведениями европейских и русских классиков. Каныш выступает инициатором создания научного кружка, несколько раз делает доклады о песенном и литературном творчестве казахского народа, на вечерах организовывает выступления с казахскими песнями и стихами в собственном переводе на русский язык.

Академик Каныш Имантаевич Сатпаев как-то писал: «В те годы я был молод и имел некоторую склонность к лирике. Но лирика – это мечта, вдохновляющая человека на упорный, одухотворенный труд» [1, 263]. Приведенные слова помогают многое увидеть в духовных связях ученого с художественным, поэтическим миром родного народа и других народов. И это была одна из самых сверкающих граней его энциклопедических знаний, особенностей его выдающейся творческой личности.

В наследии К.И.Сатпаева по гуманитарным наукам большую, важную часть составляют труды о литературе. Ученый интересовался богатым устным народным творчеством, проблемами развития письменной казахской литературы и литературоведения. Многие прогнозы К.И.Сатпаева, сказанные о литературе имели значение в научной разработке тех или иных вопросов, проблем филологии и литературоведения.

В нашей работе мы хотим уделить особое внимание роли Каныша Сатпаева возрождению исторической поэмы «Ер Едіге». В студенческие годы К.И.Сатпаев завершил работу над учебником по алгебре, собрал множество фактического текстологического материала исследования по фольклору, в частности по эпосу "Ер Едіге". Позднее об этом периоде жизни К.И.Сатпаев писал следующее: "... Причиной, пробудившей меня заняться

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

тогда «Сказанием об Едиге», было мое общее увлечение материалами устного народного творчества в 1920-1924 гг... я в те годы с значительным интересом собирал и записывал образцы устного народного творчества казахов. О некоторых из них писал статьи в газетах. Среди них своим богатством языка, образностью стихотворных форм и обилием историко-этнографического материала меня особенно поразило «Сказание об Едиге», в варианте, записанном Ч.Валихановым и позже опубликованном проф. П.М.Мелиоранским. Примечательно, что в этом варианте не описывается эпизод войн Ер Едиге против Руси и Литвы. Сказание основывается на междуособицах между Тохтамышем и Едиге» [1, 265].

В истории казахского этноса имеется череда событий, которые предшествовали обретению независимости. Кровавые войны, трагическая судьба нашли отражение в эпосе народа. Фольклорное наследие, дошедшее до нас из глубины веков, свидетельствует об общности тюркских корней. Доказательством тому служит тот факт, что тюркские народы имеют много общего в языке, менталитете, религии, их объединяет сходство сюжетов, персонажей и идеологии эпических сказаний. К числу таких эпосов относится знаменитый эпос «Ер Едіге»

Рукописный вариант поэмы «Сказание о Едиге и Тохтамыше» был составлен в XV веке анонимным автором. Профессор П.М. Мелиоранский считал, что рукописный список поэмы был утрачен еще во второй половине XVIII века. Существует несколько версий песни на казахском языке. Наиболее ценной среди них является версия, написанная отцом известного казахского ученого, востоковеда и фольклориста Чокана Валиханова Чингизом Валихановым. Этот список считается наиболее древним списком из сохранившихся различных вариантов данной поэмы. В 1905 год ученый П. М. Мелиоранский опубликовал эту версию отдельной брошюрой в Петербурге. Затем Чокан Валиханов дополнил и отредактировал список своего отца.

В своей статье «О формах казахской народной поэзии» Ч. Валиханов анализирует несколько казахских преданий, среди которых особо выделяет поэму «Едіге». Ученый подчеркивает, что это доказывается многими старинными словами и речевыми оборотами, исчезнувшими уже из казахского языка. Примечательно, что во всем эпосе нет заимствованных персидских и арабских слов, так характерных уже для современного Валиханову казахского языка, что ученый справедливо связывает с распространением и влиянием мусульманской религии.[2,5] Существует несколько вариантов эпоса. По данным академика В. М. Жирмунского, существует 30 вариантов стихотворения «Ер Едиге», переведенных на русский язык (15 из них сохранились в рукописном виде). А в Центральной научной библиотеке Казахстана имеется 6 вариантов стихотворения.

Заслуга Каныша Имантаевича Сатпаева состоит в том, что, несмотря на угрозу обвинения в национализме и последующим репрессиям ученый в 1927 году издает в Москве эпос «Ер Едіге». Как было выше сказано, первый вариант эпоса записал на русском языке Чокан Валиханов, второй – на казахском – российский филолог профессор Платон Мелиоранский.

Как известно, еще студентом Каныш Сатпаев обнаружил в библиотеке Томского университета в трудах Русского географического общества два варианта эпоса об Ер Едіге: Чокана Валиханова и профессора Платона Мелиоранского. Он сравнил их, отредактировал и подготовил новый вариант со своим предисловием. В 1927 году в Москве в Центральном издательстве народов СССР тиражом 3 тыс. экземпляров вышла его книга «Ер Едіге» на казахском языке арабской графикой. Эпос «Ер Едіге» был издан по совету и при поддержке лидера Алашорды Алихана Букейханова, который в 1927 году заведовал казахской редакцией названного издательства. Почти все зимы конца 20-х годов прошлого века Сатпаев проводил в Москве, отчитываясь в Главцветмете и Геолкоме СССР о проделанной работе и проводя камеральные исследования разведанных руд. В это время он встречался с

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Алиханом Букейхановым, в одну из таких встреч тот представил молодого казахского инженера наркому просвещения РСФСР А. Луначарскому. Впоследствии Галимтай Сатпаев, племянник Каныша Имантаевича, который сопровождал его почти во всех поездках того времени, вспоминал: «Все знали об интересе Анатолия Васильевича к фольклору, и, отправляясь на встречу, дядя попросил меня взять с собой домбру, под аккомпанемент которой я исполнил перед Букейхановым, Луначарским и Сатпаевым народную песню «Қараторғай».

И хотя русский филолог академик Иван Иванович Мещанинов и его казахский коллега Есмагамбет Исмаилов дали высокую оценку работе Каныша Сатпаева, в 1951 году это ему не помогло: за эпос «про ханов и батыров» ему пристегнули ярлык «националиста».

Хотелось бы отметить некоторые важные моменты, которые встречаются в поэме «Ер Едіге». В предисловии «Сказания об Едиге», составленным на казахском и русском языках, отмечены важность произведений фольклора для науки в трех отношениях:

1) в них имеются слова, которые существовали раньше в казахском языке и со временем стали забываться в жизни последующих поколений. Знание этих слов ценно для изучения словарного фонда и дальнейшего развития казахского языка;

2) стихотворные разделы народных сказаний отличаются мастерством. В отношении образности и выразительности некоторые стихотворные формы фольклора могут быть положительными примерами для многих наших современных акынов. Это важно в литературном отношении.

3) в произведениях устного народного творчества отображаются быт, сознание и обычаи прошлых периодов, что ценно для истории. [3]

Впервые записанный Чоканом Валихановым вариант Сказания об Едиге-батыре занимает значительное место среди материалов устного казахского народного творчества в отношении своей ценности для акына, литературы и истории. К.И.Сатпаев в новом варианте переписал сказание на основе современной казахской орфографии и исправил имеющиеся недостатки в его стихотворных разделах. Сделано это было при помощи престарелого сказителя фольклора по имени Копабай.

И в этом Сказании Едиге изображается как герой, в котором сочтены самые лучшие качества и батыра и бия. Едиге как батыра сказание характеризует так:

Если оценивать спереди, то увидишь искры пламени.

Если оценивать сзади, то увидишь знаки ярости.

Но, как говорит народная поговорка, «батыр подобен полосатому псу, им сможет быть лишь один из многих». В Сказании не случайно Едиге наделяется больше качествами «бия», чем «батыра». Поэтому в устном народном творчестве Едиге окружен таким глубоким признанием, что о нем создана поговорка: «Среди героев прошлого первым и последним является Едиге»[3,4].

Едиге в версии К.Сатпаева — уважаемый народом герой, красноречивый и праведный танцор. Хотя рождение и происхождение Едиге связано с легендарными существами, его рост и становление похожи на судьбы обычных людей. Мальчик-пастушок, которого никто не знает, своим умом и справедливым правлением привлекает внимание Тохтамыш хана, вмешивается в управление страной и становится оплотом народа. В песне больше отражен символ раскрытия ума Едиге и его личности как прекрасного танцора, говорящего правду, чем его героизм. Наряду с историческими событиями в песне смешаны сказки и легенды. В эпосе описывается великая слава и талант Едиге. Даже его смерть является примером настоящей чести и достоинства.

Поэма «Ер Едіге» не печаталась почти полвека. После многолетнего перерыва новый прорыв в изучении поэзии начался в середине 80-х годов XX века, когда открылся путь к освоению культурного наследия казахского народа. Она издана отдельной книгой на

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

казахском и русском языках под названием «Ер Едиге» в 1996 году с предисловием учёного Р. Бердибая и составлен О. А. Нурмагамбетовой.

Несколько интересных фактов из жизни Едиге. Едиге – знаменитый золотоордынский эмир из рода Мангыт, подразделения Ак мангыт. Родился в середине XIV века. Что еще нам о нем известно?

После того как Тохтамыш стал ханом Едиге некоторое время служил Тохтамышу, но вскоре поссорился с ханом и снова бежал к Тамерлану вместе со своим племянником Тимур-Кутлуком.

Вплоть до 1395 года Едиге укреплял свою власть к востоку от Волги. После того как Тамерлан второй раз победил Тохтамыша в битве на Тереке, Едиге начал экспансию и захватил почти всю территорию Золотой Орды.

Оправившись от поражения Тохтамыш получил поддержку от литовского князя Витовта и повел его войска на Едиге и Тимур-Кутлука. В битве на Ворксле, хитрость Едиге помогла одолеть войско литовцев и Тохтамыша.

Тохтамыш после этого начал партизанскую войну против Едиге. Произошло 16 сражений между ними, в итоге в последнем сражении Тохтамыш погиб.

В 1408 году Едиге совершил поход на Москву, заставив московского князя возобновить выплату дани. В этом походе участвовали трое дядей будущих казахских ханов Джанибека и Керей.

Во время своего правления Едиге окончательно внедрил ислам среди кочевников Золотой Орды. Из-за этого появился запрет на продажу кочевников в рабство в Египет и другие мусульманские страны.

Описание Едиге оставил восточный автор Ибн Арабшах: «Был он очень смугл [лицом], среднего роста, плотного телосложения, отважен, страшен на вид, высокого ума, щедр, с приятной улыбкой, меткой проницательности и сообразительности».

Едиге оказался последним государственным деятелем Золотой Орды, который пытался восстановить целостность империи. После его смерти процесс распада Золотой Орды стал не обратим.

Потомками Едиге были две российские княжеские фамилии: Юсуповы и Урусовы. Юсуповы одно время были самой богатой семьей в России в XIX веке. Но они пресеклись и мужских потомков Юсуповых не осталось вовсе. Потомков же князей Урусовых очень много и на сегодняшний день.

Едиге считается наиболее популярным персонажем народного фольклора среди всех тюркских народов кыпчакской подгруппы. Но, к сожалению, Едиге никогда не становился персонажем, чья биография экранизировалась в кино, в театральных или балетных постановках. Татарский балет «Джаника» частично охватывает жизнь Едиге. Фильм Тарковского «Андрей Рублев» также показывает Едиге как второстепенного персонажа.

Едиге первый из золотоордынских князей, ввел правило чеканки на монетах не только имен ханов. В последние годы жизни, на монетах золотой орды с одной стороны чеканилось имя хана, а с другой стороны чеканилось имя Едиге. Позже его дети, внуки и правнуки также чеканили монеты со своими и ханскими именами.

Могила Едиге находится в Центральном Казахстане. Вот как описывал ее Барон Пётр Карлович Ёслар – русский лингвист и этнограф. На одной из самых возвышенных вершин Улутау находится великолепный памятник, который известен в народе под названием Едигеевой могилы. Этот Едигей, по сказаниям киргизов (казахов), был великий витязь, который прославился своими военными подвигами по ту сторону Яика. Некоторые сибирские антиквариеры уверяли меня, что это тот самый Едигей, который известен в нашей истории осадой Москвы и войною с Витовтом Литовским. Подвиги Едигея восхваляются в народных казахских песнях, но в них он представлен каким-то вымышленным существом,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

как у нас Владимир Красно Солнышко. (Четыре месяца в Киргизской (казахской) степи // Отечественные записки, 1848, № 10.). Памятник Ер Едиге воздвигнут в г Актобе

Таким образом, благодаря изысканиям академика Каныш Сатпаева, удалось осветить историю собирания и опубликования рассматриваемого варианта Сказания об Едиге, значение его для языковедения, литературы и истории, сравнение образов исторического и фольклорного Едиге, сопоставление ряда фактов и эпизодов, упоминаемых в Сказании с историческими фактами. К.И. Сатпаев постарался дать анализ образа фольклорного Едиге - как образа положительного героя в устном народном творчестве казахов.

Список литературы:

1. Сатпаев К.И. Предисловие к народному сказанию Ер Едиге // Избранное. В 5-ти т. / Сост. М.К. Сатпаева. Том 5. 2007. – С. 258-267.
2. <https://kazpravda.kz/n/kanysh-satpaev-moy-narod-vyshe-menya/>
3. Абдильдин Ж., Абдильдина Р. Исследование тюркской духовной культуры в творчестве Ч. Валиханова // Тюркский мир в потоке истории. 3 (59) 2017. С. 5-10.
4. Едигей // Большая советская энциклопедия : [в 30 т.] / гл. ред. А. М. Прохоров. — 3-е изд. — М. : Советская энциклопедия, 1969—1978.

ОБРАЗ К. И. САТПАЕВА В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

Карабаева Д. Н.

*КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
Научный руководитель – к.ф.н., доцент Таурова Н.А.*

Abstract

The fine arts - especially painting, sculpture, and cinematography – perfectly capture the essence of a person's individuality. Even before work, the creators of these pieces put forth a lot of effort. Firstly, they research all available information, past events, and other people's opinions regarding the main character to ensure that their portrayal of his appearance and personality is true. The greatest scientist, Satpayev Kanysh, whose contributions to his nation's growth were vital, is now able to be better understood thanks to beautiful graphics. In addition to having a great character, Kanysh Satpayev's physical attributes – his towering stature, broad shoulders, broad frame, soft facial features, and thick hair and eyebrows – have also been enhanced by movies and television shows, pictures of accomplished artists, monuments, and memorials. His spiritual traits are evident in his generosity, good humor, simplicity, and pride in his people. This approach has led to a daily increase in the number of young people who are curious about the lives and histories of these remarkable individuals.

В 1932 году в Алма-Ате была основана Казахстанская база АН СССР, а уже в 1936 году она была преобразована в Казахский филиал АН СССР. В то время АН СССР, основной целью которой являлась обнаружение и развитие наиболее важных и устойчивых направлений науки, объединяла ведущие институты и ученых. В его структуре в ноябре 1938 года организован Сектор географии. Таким образом, возник стимул для проведения географических исследований казахстанскими учеными. Все больше и больше изучалась окружающая среда нынешнего независимого Казахстана вследствие организации в 1946 году Академии наук Казахской ССР, а первым Президентом стал

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сатпаев Каныш Имантаевич – выдающийся ученый в области горнорудной геологии, внесший свой вклад в цивилизованное индустриальное развитие Казахстана [1, с.302].

К.И. Сатпаев не только золотыми буквами вписал своё имя в историю, но и прославил всему миру родной народ. Величие академика невозможно переоценить! Эрудированный человек, обладавший широким кругозором и углубленными знаниями практически во всех областях науки, Сатпаев задал стране интеллектуальный, научный тренд развития, вследствие чего открылись всевозможные пути для дальнейшего развития страны и народа. Именно благодаря заслугам одного из величайших ученых был заложен фундамент сегодняшнего инновационного и научного потенциала, которым обладает наш народ, наша молодежь и наша страна [2].

Ныне благодаря художественным образам, то есть видам изобразительного искусства, как кинематография, живопись, скульптура, раскрывается личность величайшего ученого, внесший значительную лепту в будущее Казахстана. Создатель полностью изучает действия, вычитывает высказывания других личностей о герое и, основываясь на собранном материале, создает образ, которым он в дальнейшем делится с окружающими.

В живописи образ человека раскрывается выражением лица, использованными красками, мазками и тенями. Одним из таких произведений является работа 1979 года советского и казахского художника Антощенко-Оленева Валентина Иосифовича “Портрет академика Сатпаева”. Главной фигурой портрета является Каныш Сатпаев в темно-синем костюме в пожилом возрасте. Темно-синий цвет говорит о скромности, постоянстве и верности человека. Академик смотрит в левую сторону, предположительно,

задумываясь о будущем народа и страны. На заднем фоне изображены камни, в правом нижнем углу – камень меди, скорее всего, автор хотел показать, что академик занимался добычей полезных ископаемых. Наскальные рисунки на данных камнях, вероятно, поясняют, что К. Сатпаев занимает особое место в истории. Помимо своей плодотворной деятельности он также обучал и наставлял молодых ученых и исследователей, которые в дальнейшем делали новые открытия, оставляя свои имена в памяти народа. Изображая фон, автор использовал оттенки коричневого, символизирующие стабильность и устойчивость. Также тусклые цвета используются, чтобы наблюдатель уделит все внимание главной фигуре.

В 1989 году советский и казахстанский художник Сухов Сергей Яковлевич написал маслом на холсте “Портрет Сатпаева” до пояса. Данный портрет уже выполнен в более светлых и ярких цветах. Академик стоит перед окном, предположительно, в своем кабинете. Перед ним рабочий стол, на котором лежат разные необработанные камни, карта, перо и лупа, полностью описывающие ремесло академика. Необработанные камни символизируют его горнорудную деятельность, карта

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

связана с его исследованиями полезных ископаемых и с созданием карт с их местонахождениями, лупа, скорее всего, выражает его упорство и трудолюбие, а перо напоминает нам о его учебнике “Алгебра” и о других произведениях. Также перо напоминает нам о неопределимом вкладе Каныша Сатпаева в культуру. Благодаря ему сохранены десятки уникальных казахских песен. Только для сборника “500 казахских песен” А. Затаевича ученый передал 25 фольклорных песен. А в 1927 году он выпустил книгу эпосов “Ер Едиге”, записавшую из уст народа в молодости [3]. Можно заметить, как автор портрета расположил руку Каныша Сатпаева на одном из необработанных камней, вероятнее всего, это медь, таким образом Сергей Сухов, скорее всего, хотел напомнить, что академик открыл крупнейшие запасы меди в Дзезказгане. На заднем фоне расположен шкаф с большим количеством книг, которые указывают на то, что академик обладал энциклопедическими знаниями. Портрет раскрывает личность академика, как стойкого, непоколебимого, серьезного, трудолюбивого и упорного человека.

В 2021 году на стенах Карагандинского литейно-машиностроительного завода появился необычный мурал в честь 80-летнего юбилея, напоминающий нам и о прошлом, и о будущем. На одной стороне изображен первый академик Каныш Сатпаев, а на второй американский инженер Илон Маск. «Отец казахстанской металлургии Каныш Сатпаев олицетворяет собой историю завода. А образ Илона Маска – это воплощение технологичного будущего, того самого прогресса, к которому мы стремимся», – рассуждает руководитель производства металлоконструкций Улан Абеков. Также на

мурале написано известнейшее высказывание академика: «Мой народ выше меня». Когда Каныш Сатпаев встретился в Лондоне с У. Черчиллем, тот спросил у него: «Так же высоки ростом и другие казахи?». На что гость ответил: «Среди казахов я, наверное, самый маленький! Мой народ выше меня» [4]. Это лишь доказывает то, что Каныш Сатпаев гордился своим народом, возвышал его и любил всем сердцем.

Образ ученого также раскрывают памятники, мемориалы и скульптуры, сделанные в честь него. На самом деле, таких художественных произведений по всему Казахстану очень много.

По поручению Президента Касым-Жомарта Токаева и инициативе акимата Павлодарской области в столице установлен памятник академику. «Наш народ уважает и почитает Каныша Сатпаева за его честность, высокую гражданственность и патриотизм...», – заявил Госсекретарь в своем выступлении. Памятник академика выполнен в полный рост из бронзы. На нем также высечено известное выражение академика «Мой народ выше меня». Все, кто был знаком с Канышем Сатпаевым, помимо душевных качеств, как простота, доброта и интеллигентность, отмечали и физические качества, например, его высокий рост и могучее телосложение. Эти физические особенности ярко выражены во всех памятниках. Данный памятник – не исключение,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

скульптор отметил высокий рост и крупное телосложение, которые раскрывают стойкость и величие ученого. Его взгляд направлен вдаль, а на лице улыбка и гордость, предположительно, за свой народ и за свою Родину. Автором памятника является известный скульптор Аскар Нартов.

Памятник академика в полный рост также был открыт и в южной столице Казахстана в 1999 году к 100-летию юбилею ученого. Он воздвигнут возле здания Национального технического университета города Алматы имени К. Сатпаева. Шестиметровая фигура академика была сделана в выразительной манере. Значительность образа подчеркивается опущенной головой с волосами, развевающимися от степного ветра. Академик будто остановился на миг, чтобы увидеть намеченную цель. Карта в руке подчеркивает момент озарения. Этот памятник стал визитной карточкой Казахстана. Авторы памятника: скульпторы – Т. С. Досмагамбетов, О. Г. Прокопьева; архитекторы – А. Кайнарбаев, Б. Ф.

Досмагамбетов.

В 2008 году в Томске возле Горного корпуса Томского политехнического университета (бывшего технологического института) в рамках церемонии открытия Аллеи геологов был открыт бюст академику. Сатпаев успешно окончил данный институт в 1926 году. Памятник, выполненный из черного и красного гранита, – совместная работа казахстанских мастеров Зои и Игоря Соболевых. Бюст установлен на постаменте, украшенном казахским национальным орнаментом и автографом ученого. С обеих сторон расположены памятные доски с надписью на казахском и русском языках. По мягкому выражению лица можно прочувствовать доброту и искренность академика. По словам его современников Сатпаев всегда оставался доступным для всех, его двери всегда были открыты. Он умел выслушать и проникнуться чужой проблемой. И не завидовал чужим успехам. А ещё он любил пошутить и посмеяться [3]. Все эти качества очень хорошо раскрыты в данном бюсте.

В 1999 году в честь 100-летия Каныша Сатпаева Нацбанк РК выпустил 50000 штук монет с номиналом 20 тенге. На лицевой стороне монет изображен портрет академика. Справа от портрета надпись - “100 жыл”. В нижней части, полукругом расположена надпись "Қ.И. СӘТБАЕВ" и дата “1999”, обозначающая год чеканки монеты. Такие монеты выпускаются в честь юбилея выдающихся личностей, вложивших значительный вклад в развитие нашей страны и приблизивших нас к получению независимости.

Одним из главных способов раскрытия личности в изобразительном искусстве – кинематография, так как этот вид искусства наиболее легко воспринимается среди людей, а особенно среди молодежи, нежели другие. Особенно важную роль играет диалог - одно из главных средств раскрытия характера человека. Некоторые фильмы основаны на истории, чаще всего это биографические или исторические фильмы.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

В 2021 году был снят телесериал “Каныш. Казына”.

Сюжет основан на жизни и деятельности ученого-геолога, инженера, доктора минералогии, профессора, академика Каныша Сатпаева. Каныш Сатпаев был не только феноменальным провидцем тайн земных недр, выдающимся ученым-геологом и организатором науки, но и крупнейшим для своего времени мыслителем и лидером общества. В сериале показаны многообразные судьбы, мечты, цели и интересы казахского народа в XX веке, шаги, которые он предпринял на пути к национальным высотам, в том числе к независимости индустриализации от зарубежных стран, интенсивному проведению ее на своей земле и развитию добычи полезных ископаемых.

Также в 2022 году вышел в прокат художественный фильм “Каныш” в черно-белом формате по мотивам исторического сериала “Каныш. Казына”. Черно-белый формат был сознательно использован создателями фильма, чтобы донести до зрителя трагическую ситуацию того времени. В основу фильма легли исторические события о том, как в далекой Карсакапайской земле в 1926-1934 годах благодаря необыкновенным усилиям ученого была открыта богатейшая в мире горнодобывающая инфраструктура. Зритель видит, что Каныш Сатпаев не только сильный геолог, но и особенный человек, спасший от голодной смерти десятки детей. Такая сцена лишь доказывает доброе отношение академика к каждому человеку, то, что он горячо любил свой народ и болел за него. Сценаристы при сборе материала использовали роман-эссе М. Сарсеке “Каныш Сатбаев”. Суть фильма, как говорят сами создатели, - показать в каком сложном периоде выжил ученый и как смог заинтересовать своими идеями других людей. Проект получил награду «Лучший фильм» на международном кинофестивале «Литература в кино» как полнометражный фильм в 2022 году.

Создателей кино поблагодарили родные Каныша Сатпаева. «Создатели картины настолько аккуратно и тщательно подошли к съемкам, что с ними было приятно работать. Мой ата был занятым человеком. В фильме хорошо показан характер Каныша Имантаевича, каким он был с первых дней своей работы. Он до конца своей жизни думал о своем народе, о Казахстане, чтобы наша страна стала самой достойной в мире. Мы очень им гордимся, весь народ, я думаю, гордится Канышем Имантаевичем», – поделилась внучка Алима Жармагамбетова [5].

Из воспоминаний Таисии Сатпаевой: «Увлечись полевой работой, Каныш Имантаевич совершенно забывал о времени и буквально от зари до зари без всякого отдыха мог с неослабевающим вниманием предаваться любимой работе, проделывая пешком за день не один десяток километров и как будто не чувствуя усталости» [3]. Родные Каныша Сатпаева описывают его, как занятого, трудолюбивого человека, любящего свою работу. Именно эти черты академика очень хорошо раскрыты и в фильме, и в сериале.

Каныш Сатпаев большими буквами вписал свою имя в историю Казахстана. Он был не только ученым с выдающимися заслугами, но и хорошим человеком. По словам его современников, он был простым, скромным, добрым, образованным, добродушным и сострадательным человеком, который, по возможности, помогал окружающим. Он любил

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

свой народ, он любил каждого. Каныш Сатпаев был разносторонним, талантливым человеком. С детства он играл на домбре и пел народные песни. Также Каныш Сатпаев очень хорошо владел русским языком. Он все время стремился познать новое. У ученого было необыкновенно обостренное чувство ответственности перед народом. Он поистине был героем своего времени. По воспоминаниям всех, кто его знал, Каныш Имантаевич работал буквально сутками, словно чувствовал, что жизнь ему отпущена короткая, а дел много.

Его внешний вид соответствует яркому внутреннему миру. Каныш Сатпаев был высокого роста и крупного телосложения: рост практически 2 метра, широкие плечи, и шапка 62-размера. Внешне он был ухоженным и благородным. У него были густые черные волосы и брови. Мягкие черты лица и добродушная улыбка академика придают ему особый шарм, притягивая к себе других людей.

И внешний вид, и внутренний мир академика прекрасно раскрываются художественными образами, ведь они созданы с большим трудом. Первым делом, творцы собирают и изучают материал, а уже после создают произведение. В кинематографии используется намного больше материала, нежели чем в других видах изобразительного искусства. Как в сериале, так и в кино показывается не одна картина, а целый сюжет, в котором от начала до конца актеры должны придерживаться образа. Однако и в скульптуре, и в живописи прилагаются немалые усилия. Автор должен как можно точно представить особенности и духовные качества человека, раскрывая его образ.

Своим самоотверженным трудом Каныш Сатпаев стал путеводной звездой, примером для целых поколений. Его добрые дела, его вклад в науку сохраняют его имя в истории, как имя гениального ученого, раскрывшего тайны земных недр. Он всей своей жизнью преподавал нам важнейший урок – урок любви и служения Родине. Не один год его жизни не прошел бесполезно и напрасно. Он работал во благо страны и искренне любил свой народ и землю, потому и остался в памяти людей и в истории, как человек с большой буквой [3].

Исходя из всего, можно сделать вывод, что художественные образы превосходно раскрывают личность человека. Благодаря данному способу все больше и больше молодежи интересуется историей и жизнью таких великих людей. Лишь помня то, через что прошел наш народ, мы построим светлое будущее. Наши предки строили современный Казахстан, города, производство, экономику, боролись за независимость, рискуя своими жизнями, ради будущего своего народа. Благодаря их самоотверженному труду сейчас мы живем в мирной и независимой стране. Сейчас же у нас одна общая цель – сохранить светлую память и быть достойными потомками этих великих людей.

Список литературы:

1. Габдулина А.Ж. История Казахстана в исследованиях Каныша Сатпаева // Материалы Международной научно-теоретической конференции «Сейфуллинские чтения – 16: Молодежная наука новой формации – будущее Казахстана». - 2020. - Т.І, Ч.2 - С.302-309
2. Бейсембетов И.К. Выдающаяся роль великого ученого в развитии Казахстана [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://satbayev.university/ru/news/vydayushchayasya-rol-velikogo-uchenogo-v-razvitii-kazakhstana>
3. Бекбаева М. Правда о том, как травили Каныша Сатпаева [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://youtu.be/lquIULbtNd4?si=Zl-aQNsmtfGveZqY>
4. Ульянкина Е. Мурал о будущем и прошлом [Электронный ресурс]. Режим доступа: <https://kazpravda.kz/n/mural-o-budushchem-i-proshlom/>
5. Фильм о выдающемся ученом Каныше Сатпаеве выходит в широкий прокат [Электронный ресурс]. Режим доступа: https://www.inform.kz/ru/fil-m-o-vydayuschemsya-uchenom-kanyshe-satpaeve-vyhodit-v-shirokiy-prokat_a4029742

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

**HISTORICAL NARRATIVES OF KAZAKH WOMEN: TRADITIONS, GENDER
CONSTRUCTS, AND LEADERSHIP**

*Ayapbergenova A.
Al-Farabi Kazakh national university, Almaty, Kazakhstan
supervisor - L.Akhmetova, professor, doctor of Historical sciences*

Abstract

В этом исследовании основное значение имеет отражение гендерного нарратива в исторической летописи казахского общества. Цель статьи - изучить научную литературу и исторический образ казахской женщины, в контексте женского лидерства в регионе, которое непосредственно связано с гендерной политикой. Так, в статье предпринята попытка изучить влияние исторических образцов ролевого поведения на амбиции молодых женщин, стремящихся к достижению лидерских позиций в гендерно правовом обществе. Статья представляет обзор исторического представления о казахстанских женщинах, исследуя, как традиции и гендерные нормы формировали их общественные роли со временем. Исследование стремится внести свои видения в современные инициативы по достижению гендерного равенства в Казахстане.

Since independence, promoting women across all levels has been a key focus of public policy. Kazakhstan became the first Central Asian nation to establish a national entity dedicated to ensuring gender equality across society - the National Commission for Women's Affairs and Family and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan. However, the journey towards achieving equal status for women remains a complex process. This research aims to explore the significance of historical role models in fostering aspirations and resilience among young women pursuing leadership roles. By exploring images of gender roles and norms, and examining how tradition and nomadic culture have shaped them, this study aims to understand the impact of historical narratives on shaping the perceptions, ambitions, and self-efficacy of young women.

The paper provides an overview of the historical representation of Kazakh women, examining how traditions and gender norms have shaped their societal roles over time. Through literature research, examples in literature, historical analysis, examples of national folklore, the paper will demonstrate that the image of Kazakh women in history was strong, and had differences from many other Asian nations [1, 373-380]. It first examines the place of women in Kazakh traditional culture, and how the women's position was highly influenced either by National Steppe regulation, and either by Shariah regulations based on Islam values, showing that they reflect and reinforce gender stereotypes to some extent. Then, the paper discusses traditional values, coupled with the influence of modernization and globalization. This evidence in turn created a complex interplay between historical norms and evolving expectations. This interplay is reflected in the contemporary gender landscape of Kazakhstan. The research endeavor is not only academically pertinent but also logically reasoned, as understanding the historical precedents of female leadership can offer valuable insights for contemporary gender equality initiatives and foster more inclusive societal structures.

Literature review:

Gender in leadership continues to be one of the most thought-provoking terrains in management and organization studies, and has helped us to gain insight into how gender dynamics shape leadership experiences [2, 1546-1561]. This literature has given us a solid starting point to explore important differences in the conceptualisation and praxis of leadership and address the

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

gender question. Additionally, incorporating a historical overview of female leaders in Kazakh historical perspective serves to inspire a new generation of leaders, irrespective of gender, to embrace bravery in their roles. At the same time, there are very few studies that would apply this parameter in relation to the modernizing Kazakhstan society or any other of Central Asian countries [3, 379-390].

Currently, an increasing number of studies by both Kazakh and foreign scholars are examining feminist perspectives or the status of women, their rights, and their development in the modern world within the Kazakh context [3, 379-390]. More specifically, these studies delve into women's employment in the education sector, emphasizing their roles as both mothers and producers of intangible values, as well as researchers [4, 1-19]. Many traditional issues within feminist discourse, such as challenging traditional patriarchal norms, addressing society's unacknowledged oppression of women, and combating socially sanctioned violence against women, are also pertinent in the Kazakh context [5, 319-332]. The situation is somewhat worsened by the traditional role of women in Kazakhstan and the inclination of most women to adhere to their assigned traditional roles. This serves as a unique means of acquiring substantial social influence and personal development, which is revered by tradition. Current academic discourse on Central Asian feminism and gender study discourse, mainly in Kazakhstan displays a significant gap in examining the intersections of ethnographic and anthropological attributes of Kazakh women in their historical context with the present societal landscape, as well as the instantiation of crucial civilizational values and ideas [6, 55–69].

Such ideas include feminism, the development of society's human capital, role of education, the creation of a multicultural society, and many others. This study partially fills this gap and describes the links between the traditional ways of Kazakh society and the modernization processes taking place therein in relation to women and their place in society. Social implications: The research emphasizes the need for inclusive approaches to leadership and bravery, challenging dominant gender norms.

Methods:

In recent years, extensive research has been conducted by scholars, not only from Central Asian academic society, but also from various regions [7, 65–79], to delve into the history, language, religion, mentality, traditional culture, and worldview of the Kazakh feminist study. The methodology employed in this review adhered to the PRISMA guidelines for literature reviews. Systematic literature searches were conducted within electronic databases, specifically Scopus and Google Scholar, chosen for their comprehensive coverage of gender studies publications, public policy, historical analysis, literature reviews, and social sciences. Additionally, a thorough examination of the cited references in the identified publications was undertaken to identify and include relevant additional studies. In this review, we limited our search to studies published between January 2004 and January 2024. Our criteria for inclusion encompassed studies available in peer-reviewed journals, written in English, focused on peer-reviewed publications in well-regarded journals, most of which are the result of academic-based research from independent researchers within major educational institutions.

Discussion:

Historically, Central Asian societies, including Kazakhstan, have been influenced by a mix of nomadic and sedentary cultures, impacting the roles and status of women. Assessing the importance of a woman in a nomadic society relies heavily on legends rather than historical sources, as legends offer a more authentic perspective, being interpretations of extraordinary events by the people. Notably, steppe women stood out from their counterparts in other Eastern cultures, enjoying heightened independence and freedom. They frequently played active roles in crucial decisions that shaped the destiny of their people. Within the steppe, various archetypes of women emerged, including the friend-companion, advisor to the khan, the warrior woman [8, 63-70]. Researchers of

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

women's status in contemporary Kazakh society suggest that with all the necessary statutory rights and opportunities, ensuring the protection of the rights of mothers and female employees, reality continues to be shaped more by traditional values [3, 379-390]. Due to the ambitious promotion and acceptance of traditional values by a large part of society as a means of identity development, and under the influence of the government's efforts in this context, Kazakh society remains extremely patriarchal [4, 1-19]. Yet, women's tasks and role models in Kazakh society are quite free, in terms of materializing personal development opportunities, independence in managing money and raising children [7,65–79]. The daily life of women undergoes significant transformations, with traditional behaviors being converted into symbolic alternatives. These substitutions streamline conventional ceremonies, minimizing the efforts and time needed for their execution. These modifications are influenced by the nature of labor division and women's active participation.

Some researchers argue that the development process in the country has specific features [8, 217-229], which bear the imprint structure of Kazakh predominantly nomadic society and its traditions. According to several researchers, the socio-economic changes haven't impacted Kazakh society as profoundly as they have others in Central Asia [9, 140-149]. In terms of anthropology and ethnography, women hold significant roles in Kazakh society, with broad traditional rights and opportunities supported by customary laws. Unlike many other communities in the region and various Muslim societies, Kazakhs haven't imposed numerous restrictions on women.

Throughout history, Kazakh women have predominantly served as custodians and conveyors of traditional behavioral norms and family rituals. They played a crucial role in shaping children's worldview during their formative years, with the mother's influence on their behavior remaining significant later in life [10, 24-25]. As the number of descendants increased and family ties expanded with age, Kazakh women naturally ascended to the status of 'matriarch,' wielding considerable influence over family and societal dynamics. Hence, the distinctive elements of traditional culture and unique facets of women's lives in contemporary Kazakhstan play a pivotal role, perhaps the most critical one, in comprehending the processes of societal restructuring, shifts in women's social status, and the realization of their opportunities within society.

In the post-Soviet era, Kazakhstan experienced a resurgence of interest in traditional values, including gender roles. Feminism, as a movement advocating for gender equality, has found its place in this evolving context. The discussion around feminism in Kazakhstan often addresses the tension between preserving cultural traditions and advancing women's rights. It navigates the intricacies of reconciling a nomadic heritage that afforded certain freedoms to women with the modern challenges and opportunities presented by a rapidly changing society.

As Kazakhstan continues to grapple with these complexities, the discourse on gender roles and feminism remains a dynamic and evolving conversation. Understanding the historical context provides valuable insights into the roots of current perspectives and informs ongoing discussions on gender equality and the empowerment of women in Kazakhstan.

Conclusion:

The paper explores the complex intersection of historical gender roles and the contemporary push for feminism. It is crucial to integrate a leadership context into the discourse on gender equality, particularly among young women. The nomadic past of Kazakh society, with its egalitarian undertones, offers a foundation for promoting inclusive leadership styles that transcend traditional gender norms. Acknowledging the historical contributions of nomadic women to decision-making within their communities provides a powerful precedent for fostering leadership among young women. Leadership development programs tailored to the unique cultural landscape of Kazakhstan can empower the next generation to break free from limiting gender stereotypes.

The evaluation of gender leadership within a historical context provides a roadmap for constructing leadership development programs that Kazakhstan aims to achieve.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Promoting gender equality within the leadership sphere involves not only dismantling barriers but also cultivating a supportive environment that encourages the aspirations and talents of young women. By drawing inspiration from historical narratives, Kazakhstan can foster a leadership culture that values diversity, inclusivity, and equal opportunities for all. In essence, the journey towards gender equality and feminist ideals in Kazakhstan society is intrinsically linked to nurturing a new generation of leaders. By embracing the lessons of the past and integrating leadership principles that resonate with the values of inclusivity and empowerment, Kazakhstan has the potential to chart a course toward a more equitable and progressive future.

Literature:

1. Shamakhay, Z., Tursynbayeva, A., & Danasbekova, M. (2015). Mental Types of Kazakh and Mongolian Women. *Procedia - Social and Behavioral Sciences*, (205), 373-380
2. Mavin, S., Grandy, G. (2019). Women leaders, self-body-care and corporate moderate feminism. *Gender, Work and Organization*. Vol. 26 (11), 1546-1561
3. Najafzadeh, M., Lindsey, L. (2018). *Women of Asia: Globalization, Development, and Gender Equity* (1st ed.). Routledge. <https://doi.org/10.4324/9781315458458>
4. Kuzhabekova A., Janenova S., & Almukhambetova, A. (2017). Analyzing the Experiences of Female Leaders in Civil Service in Kazakhstan: Trapped between Economic Pressure to Earn and Traditional Family Role Expectations. *International Journal of Public Administration*. (41). 1-12.
5. Ryskaliyev, D. U., Mirzaliyeva, A., Tursynbayeva, G., Muratova, E. M., Buribayev, Y. A., & Khamzina, Z. A. (2019). Gender inequality among employees in Kazakhstan. *Lawyer Quarterly*, 9(4), 319-332.
6. Naizabayeva, G., Garifolla, Y., & Mukhanbet, A. (2022). Changes in the Traditional Occupations and Discourse of Women: New Element of Human Capital in Redesigned Kazakh Society. *Journal of Ethnic and Cultural Studies*, 9(4), 55–69.
7. Omaleki, V., & Reed, E. (2019). The role of gender in health outcomes among women in Central Asia: A narrative review of the literature. *Women's Studies International Forum*, 72, 65–79
8. Nurysheva, G., & Kaldayeva, B. (2020). The image of a woman in the traditional Kazakh worldview. *Central Asian Journal of Art Studies*, 5(4).
9. Moldagaliyev, B. E., Smagulov, M., Satershinov, B. M., & Sagikyzy, A. (2015). Synthesis of traditional and Islamic values in Kazakhstan. *European Journal of Science and Theology*, 11(5), 217-229.
10. Karipbayev, B. (2021). The identity of Kazakhstani youth: Impact of globalization and neotraditionalism. *Central Asia & the Caucasus*, 21(2), 140-149.
11. Khairullayeva, V., Sarybayev, M., Kuzembayeva, A., Yermekbayev, A., & Baikushikova, G. (2022). Gender Policy in Kazakhstan. *Journal of International Women's Studies*, 24(1), Article 25.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

**ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕНІҢ ШЕШІМІ РЕТІНДЕ ЖАСТАРДЫҢ КИІМ
ДИЗАЙНЫНА КАСТОМИЗАЦИЯ ЖАСАУ ӘДІСІ**

Бекимбет Ф.П.
Абай атындағы ҚазҰПУ, Алматы
Ғылыми жетекші – PhD, аға оқытушы Стамбекова Ж.К.

Abstract

The article talks about the harm that many industries do to nature, including the fact that the garment industry is not sent for recycling, and discusses ways to solve the problem. It is also reported that one of the solutions is customization.

Today, an analysis is being conducted of ways to solve the problem of creating clothes that are not only beautiful, but also as comfortable, versatile and able to satisfy the aesthetic needs of consumers. Customization and versatility are currently one of the main criteria for wardrobe items. In addition, the article discusses the involvement of consumers in the process of product transformation and the use of a customization method that meets the requirements of versatility.

The article will show the main methods of using recycling methods. They talk about the advantages of holding a "Custom day" to protect the ecology of other people by customizing old clothes using methods. The role of customization in the search for innovative ideas and the formation of the creative personality of the designer is determined.

«Кастомизация – киім иесінің қалауына сәйкес дайын ескі немесе жаңа киімді безендіру және қайта өңдеу» дейді Ресей Дизайнерлер Одағының мүшесі Митрохина Т. А. өзінің кастомайзинг туралы жазған мақаласында [1]. Киімге кастомизация жасау ұзақ тарихы бар және белгілі бір брендпен немесе уақытпен байланысты емес. Ол ғасырлар бойы адамдар мәдени, діни және жеке қалауларына сәйкес киімдерін қолмен өзгертіп, безендірген кезде пайда бола бастаған. Алайда, қазіргі сән индустриясы мен брендтері туралы айтатын болсақ, соңғы онжылдықтарда кастомизация процесі көбірек қолданысқа енгенін атап өтуге болады. Көптеген брендтер тұтынушыларына тапсырыс элементтерін қосу, түстерін таңдау, тіпті, бірегей дизайнерін жасау арқылы сатып алуларын жекелендіруге мүмкіндік бере бастады.

Keң мағынасын алып қарайтын болсақ, кастомизация (ағылш. to customize) – бұл белгілі бір киімді белгілі бір жаңа киімге айналдыру [2]. «Кастомизация» объектісі кез-келген нәрсе болуы мүмкін: ескі және жаңадан сатып алынған заттар. Оның екінші аты киімге, тіпті аяқ киімге немесе сөмкеге «жаңа өмір сыйлау» – мысалы, жалықтырған ақ футболканы безендіру немесе классикалық джинсы жырту немесе 1980-ші жылдың ностальгия сезімімен тастауға қимайын күртешені қайта жасау. Қазіргі таңда клиенттер мұны өздері емес, сән брендтерінің мамандарының көмегімен жасайды. Ал қаласа мамандардан сабақ алу арқылы өздері де жасай алады. Бұған қоғамның өзінің сұраныс артып отыр.

Кастомизация тұжырымдамасын белсенді түрде енгізген брендтерді қарастыра келе, оның бірі – Nike екенін байқадық. Олардың NikeID қызметі 2000 жылдардың басында іске қосылды, бұл қызмет тұтынушыларға түстерді, материалдарды таңдау және өздері қалаған жекелендірілген элементтерді қосу арқылы аяқ киімнің дизайнын реттеуге мүмкіндік береді.

Сәндегі кастомизация идеясы біртіндеп дамығанын және әртүрлі брендтер сән тарихының әртүрлі кезеңдерінде осы трендке үлес қосқанын атап өткен жөн. Әлемдік киім өндірісінде қайта өңдеу бағытының тұрақты даму үрдісі байқалады [3]. Кастомизация (customization) – өнімді белгілі бір сұранысқа қарай өзгерту, тауарды қосымша элементтермен немесе керек-жарақтармен толықтыру арқылы тұтынушының сұранысына жаппай өнімді бейімдеу.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Адамдар көбірек киім сатып алып, оны аз сақтап, қоқысқа жіберіп экологияны, табиғатымызды ластай бастады. Келесі статистикадан көретіміз, Еуропада бір гардеробты киюдің орташа саны 2000 жылы 200-ден 2015 жылы 160-қа дейін төмендеді. Жуу кезінде полиэфир мен нейлоннан жасалған заттар ағынды суларға және Дүниежүзілік мұхитты ластайтын ұсақ талшықтарды бөліп шығарады. Сауалнамаларға сәйкес, Ұлыбританияда тұтынушылардың шамамен 50% - ы киімдерінің қалай жасалғанына алаңдайды. 24 жасқа дейінгі жастар арасында бұл көрсеткіш 60% - дан асады [4].

Соңғы 15 жылда әлемде киім өндірісі екі есеге өскенін ескере отырып, тоқыма өнеркәсібінің шығарындылары теңіз және халықаралық рейстер салаларындағы ұқсас көрсеткіштен асып түсті. Мақта мен полиэстер киім өндірісіндегі шикізаттың 85% алады және бұл екі материал да экологиялық таза емес. Мысалы, полиэстер шикі мұнайдан өндіріледі, оның өндірісі улы ағып кетумен және судың ластануымен байланысты болуы мүмкін, ал егізінен полиэстерді биологиялық ыдыратуға болмайды. Сонымен қатар, мата жер асты суларының көздерін ластайтын химиялық бояғыштармен боялған. Мақта дақыл ретінде көп су мен инсектицидтерді қажет етеді. Бір футболка жасап шығару үшін мақта өсіруге 2,7 мың литр су қажет – бұл су адамға үш жыл өмір сүруге қажет еді. Кейбір фирмалар суды кем емес қажет ететін органикалық мақтаны пайдаланады, бірақ бұл әлемдік егіннің тек 1% құрайды [4].

Бүгінгі күнде жергілікті эко-брендтер ғана емес, сонымен қатар сән индустриясының Gucci, LV, Cloe, Prada және т.б. сияқты брендтер экология мен қоршаған ортаға әсер ету мәселелерімен айналысады. Брендтер қаржыны көп қажет етпейтін, экологияға зиян келтірмеу үшін қабылданатын шаралар жоспарын жасады. Қазірдің өзінде көптеген брендтер шынайы былғарыдан, жүннен бас тартып жатыр. Пайдаланылған заттардан қайта өңдеу арқылы жаңа коллекциялар жасалуда.

Негізгі мәселе шамадан тыс тұтыну және сәннің жылдам дамуы болып табылады. Оны біз шкафымызда тұрған киімдердің сәннен тез шығатынынан байқауға болады. Біз оларды қоқысқа тастаймыз, содан кейін бірнеше тонна киім полигонға түсіп, жылдар бойы шіріп кетеді (әсіресе полиэфирден жасалған заттар). Бұл мәселені шешу мақсатында киімдерге екінші өмір беруге тырысу керек. Шешімі сәннен шықты деген киімді апсайклинг жасап, кастомизация жасау сәнді, әрі қайта трендтегі киімге көп шығындалмай бар нәрсені пайдаға асыру. Мысалы, ақ футболкаға жуылмайтын дақ тиді оған жаңа өмір сыйлауға болады. Дақ орнына акрил бояуларымен бояп, кез-келген футболканың ерекшелігін ашатын суретті салып 30 минут ішінде ескіден жаңа футболка шығаруға болады. Бұл әдіс арқылы дақты жасырудан бөлек, футболкаға тағы бір жылдан астам уақыт киіп жүре алу мүмкіндігі және мұндай футболка ешкімде болмайтындай ерекшелік болады. Кастомизация процесінің өзі керемет шығармашылық және қызықты.

Нью-Йоркте хип-хоп саласының жігіттері джинсы куртқаларын өздері үшін қайта жасады, сол кезден бастап кастомизация танымал бола бастады. Бірдей киінген адамдар тобынан ерекшеленетін бірегей киімдерді жасау үрдісі АҚШ-та 70-ші жылдары хиппилер өздерінің ішкі әлемін бейнелеген кезде пайда болды. Олар сөмкелерін, джинсыларын моншақтармен және әртүрлі кестелермен безендірді немесе оларды «Бейбітшілік» субмәдениет белгісімен белгіледі. Сол кезде 70-ші жылдары хип-хоп мәдениетінің өкілдері джинсы куртқаларын өздері үшін қайта жасады [5]. Өздерін киім арқылы білдіріп жастар қозғалысының басты мағыналарының бірі болды – олар киімдерді бояды және безендірді осы арқылы өздерін субмәдениетке жататындықтарын білдірді.

Содан бері бірегейлікке деген ұмтылыс күшейе түсті, әсіресе жасатар ерекшелікке ұмтыла бастады. Business of Fashion сән ұйымының жүргізілген зерттеуіне сәйкес, 2018 жылы кастомизация бірінші қайта трендке айналды. Сатып алушылар киім арқылы тренд туралы хабардар екенін көрсеткісі ғана емес, сонымен қатар қайта өңдеудің құндылықтарын

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

да көрсеткісі келетінін көрсетті. Осылайша, кастомизация әрқашан киім арқылы өздерінің ішкі әлемін тарататын мыңжылдықтар үшін нағыз олжа болды. Сонымен бірге, YouGov мәліметтері бойынша, 35 пен 49 жас аралығындағы консервативті тұтынушылар да кастомизация әдісін жақсы көретінін анықтады, яғни тұтынушылар тек жастар емес екенін байқаймыз. Сондықтан сәнді брендтер – сәнді және арнайы қызметтерді жасап, кастомизация функциясын қоса бастады. Infosys сауалнамасына сәйкес, сатып алушылардың 86% - ы бұл мүмкіндік олардың сатып алу шешіміне әсер етеді дейді [5].

Көбінесе кастомизация – бұл бөлек төленетін қызмет түрі. Бренд оффлайн режимде – ательеде немесе сайтқа арнайы бөлім қосу арқылы ұйымдастырады. Екінші жағдайда, қарапайым онлайн-конструкторда әр пайдаланушының өзі белгілі бір заттың материалын, түсін, өлшемін, силуэтін, декорын таңдап, оған тапсырыс бере алады. Тапсырыс бойынша жасалған бұйымның мерзімі бірнеше күнге созылуы мүмкін. Өйткені қолмен жасалынатын бұл әдіс, суреттің салынуына және оның кебуіне біраз уақыт кетіреді.

Кастомизацияны апсайклинг бөлшегі десек те болады, өйткені екеуінің де мақсаты бір: ескі киімді қайта қалпына келтіру. Соңғы онжылдықта танымал болған, ескі киімдерге қайта өмір сыйлайтын апсайклингтің өзіндік әдістері бар.

Апсайклинг жасау үшін төмендегідей ретті әдістер пайдаланылады:

- әр түрлі дизайн әдістерін қолдана отырып, екінші қолдан жасалған заттарды қайта өңдеу;
- авторлық текстураны жасау мақсатында жаңа материалдарды, дайын киімдерді қайта өңдеу (материалдарды ірі текстуралы кестемен әрлеу, матаның жоғарғы қабатын бұйра кесумен екі немесе одан да көп материалдарды қабаттау, пластикке сурет салу және т. б.);
- ескі киімдерді кию тәсілін және заттардың жиынтығын өзгерте отырып айтарлықтай қайта қалпына келтіру (ескі күртешені сәнді киімге айналдыру) [6];
- белгілі бір мақсаттағы жаңа киімдерді немесе аксессуарларды қайта өңдеу, текстураны, түс схемасын қолдануға көмектеседі [7] (кестесі бар шарфтардан жасалған көйлек; үйге арналған киім куртқаға, пальтоға айналуы);
- винтажды маталарды, қолмен тоқылған элементтерді, тректерді және т.б. пайдалану.

Зерттеудің нәтижесінде экологиялық мәселенің шешімі саналған кастомизация жасау әдісі арқылы «Custom day» өткізілді. Бұл ұйымдастырылған шығармашылық күнге 3 өнерден алыс адамдар қатысты. Олар өздерінің киімін қайта қалпына келтіріп, қолданысқа енгізу үшін апсайклинг жасалды. Бұл жерде сурет салып білу маңызды емес, кастомизация техникаларымен өзінің сызған қаламының ұшымен өз киімдерін қайта сәнге кіргізу үшін ерекше өз қалаған суреттерін бояуы. Нәтижесінде өздері суретті алғаш рет салып тұрса да, жақсы аяқтады, оны келесі суреттерден көре аламыз (сурет 1, 2).

Сурет 1, 2. «Custom day»

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ендігі мақсат «Custom day» өткізуді дәстүрге айналдырып, экологияға өзіндік үлес қосу. Сонымен қатар, жай адамның сурет салу арқылы миының тынығуында ескеріледі. Ал балаларға кішкентайынан экологияны таза ұстау дәріптеледі.

Жастар киіміне кастомизация жасау – бұл шығармашылық процесс қана емес, сонымен қатар бірегейлікті білдіру тәсілі. Бұл зерттеуде біз кастомизация арқылы жеке стиль жасау үшін қажетті кадамдарды қарастырдық. Этикалық және экологиялық сән шеңберінде кастомизация әдісін зерттеу және қолдану жастар киім дизайнындағы өзекті бағыт болып табылады. Киімді кастомизациялау дизайн технологиясы ретінде экодизайн костюм тұтынушының жеке және әлеуметтік қасиеттерін, оның құндылық белгілерін қалыптастыруға мүмкіндік береді.

Кастомизациялау жеке физиологиялық қажеттіліктерді қанағаттандыруға ғана емес, сонымен қатар өнімнің өзіндік ерекшелігіне қызығушылық танытатын тұтынушы үшін қызықты, соның арқасында жеке қасиеттер анықталады, қоғамдық ортада ерекшелену, құрмет және тану сезімі пайда болады [8]. Қазіргі уақытта экономиканың әртүрлі салаларына әсер ететін көптеген компаниялар кастомизация әдісін белсенді қолдана бастады-өндірушінің тұтынушымен қарым-қатынасын даралау. Оған себеп, тұтынушылардың талаптарының өсуі, эстетикалық қасиеттерге бағдарланған сапалы көпфункционалды өнімді алуға деген ұмтылысы, сұраныстың жоғарылығы. Тұтынушылардың жеке қалауын қанағаттандыра отырып, икемді өндіріс жүйелерін қолдана отырып, жаппай кастомизация сән индустриясының компанияларына тез ескіруге бағытталған дайын өнімнің артық қорларынан арылуға мүмкіндік береді [9]. Кастомизация барған сайын сұранысқа ие және қол жетімді болып келеді және көбінесе киім дизайнының қажетті құрамдас бөлігі болып табылады.

Сонымен қорытындылай келе кастомизация әдісінің артықшылықтары келтірсек болады:

- Экономикалық. Негізгі модельге қосымша аксессуарлар шығару киімнің шығындарын азайтуға байланысты толық өндірістік циклмен жаңа киім өндіруге қарағанда әлдеқайда арзан болады.
- Экологиялық. Қазіргі киімдердің көп дерлік материалдары кейіннен қайта өңдеуді қажет етеді. Тозуға емес, сәнге сәйкес келмейтіндіктен лақтырылған киімнің санын азайту қоршаған ортаны сақтауға көмектеседі.
- Тұтынушылық белсенділік. Цифрлық коммуникацияның, жобалау кезеңінде қосымша бөлшектерді таңдау мүмкіндігінің арқасында тұтынушылардың өндіріс процесіне қатысуы артып келеді, бұл олардың болашақ модельге эмоционалды байланысын тудырады.
- Эстетикалық. Қосымша бөлшектердің ерекше дизайны мен вариациясын енгізуге болады. Кастомизация жасау мүмкіндігі кеңейіп келеді, киімді жобалау және жасау туралы нақты білімсіз де өз дизайнын жасау үшін қолмен жұмыс жасау идеясы мүмкін болады.
- Инновация. Бұл идеялардың, тұжырымдамалардың, білімдердің жиынтығын, әртүрлі адамдардың жаңа, жетілдірілген өнімді жасауға қосқан үлесін көрсететін динамикалық категория. Ол екі компоненттен тұрады: шығармашылық (қабілет инновацияларды құру) және ынтымақтастық (адамдардың, ұйымдардың бірлескен әрекеттері, жетілдірілген өнімді құру бойынша білім алмасу).
- Тренд, сәнді болу. Қазіргі кезде киім бетіндегі ерекше сурет ортаны таңғалдырмай қоймайды.

Осылайша, кастомизация жасалған өнімді жасау арқылы материалдық, қаржылық ресурстарды үнемдеуге мүмкіндік береді.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Әдебиеттер тізімі:

1. Митрохина Т.А., Кастомайзинг одежды как проектная технология в экодизайне костюма [Электронды ресурс]. URL: <https://cyberleninka.ru/article/n/kastomayzing-odezhdy-kak-proektnaya-tehnologiya-v-ekodizayne-kostyuma>
2. Институт сферы обслуживания и предпринимательства (филиал) ДГТУ в г. Шахты, 326500, г. Шахты Ростовской области, Россия Adsit D., Mass Customization and the Transformation of the Call Center Industry – 2019
3. Петросова И.А. Разработка методологии проектирования внешней формы одежды на основе трехмерного сканирования // диссертация ... доктора технических наук – М., 2014. – 522 б.
4. Аллегра К., Эллен М., Семь вопросов о влиянии индустрии моды на экологию [Электронды ресурс]. URL: <https://trends.rbc.ru> (шыққан күні 30.09.2020)
5. Александра П. Кастомизация: что это такое и почему она в моде? [Электронды ресурс]. URL: <https://style.rbc.ru> (шыққан күні 18.06.2019).
6. Климова Л.А., Глинская Е.В. Создание новых форм в дизайне костюма за счёт преодоления естественной пластики материала // Личность. Коммуникации. Практика. Сборник научных статей // Под. ред. Л.А. Мирской. – Ростов н/Д.: Наука-Спектр, 2020. – 94 – 101 б.
7. Д. Аронов, Итген И., Искусство цвета. // Издательство: М. – 2014. – 175 б.
8. Кастомизированный продукт. Целесообразность, выгода или просто затраты? [Электронный ресурс] – URL: <http://vbiznese.org/reklama-imarketing/kastomizirovannyj-produkt-tselesoobraznost-vygoda-ili-prosto-zatraty.html> Vbiznese. Журнал для начинающих бизнесменов (дата обращения: 03.06.2021).
9. Баркова Н.Ю. Массовая кастомизация в индустрии моды // Вестник университета. – 2018, № 5. С.85...90. DOI 10.26425/1816-4277-2018-5-85-90

ТЕНГРИ: ИСТОКИ И РОЛЬ В ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЕ

Дитаев А.Т.

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – к.ф.н., доцент Алдабергенова Г.Д.*

Abstract

The scientific article is an analysis of the concept of “Tengri”, focusing on its etymology, evolution and influence on Turkic culture. The author discovered a direct connection between “Tengri” and many other names of deities in foreign culture, and also showed that even with the emergence of new religions, Tengrism did not lose its power, but only changed, continuing to live in the philosophy and thinking of peoples.

Изучение истории религиозных и культурных понятий не только расширяет наше понимание прошлого, но и раскрывает аспекты их влияния на современность. В этом контексте особенно интересно рассмотреть понятие «Тенгри» и тенгрианство, которые имеют глубокие корни в культуре и мировоззрении тюркских народов. В данной статье следует сосредоточиться на исследовании истоков происхождения слов, которые имеют множества корневых сходств с понятиями из культур других народов, а также оценить влияние на казахское общество прошлого и современности.

Исследование тенгрианства крайне актуально в контексте обретения независимости. Несмотря на достаточно солидный, более чем тридцатилетний срок после обретения

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

официальной независимости, казахстанское общество все еще находится в поиске и становлении национальной самоидентичности. Сменив целое поколение, в Казахстане растет новое, не имеющее советский опыт и задающееся вопросом о собственной истории. Одним из элементов нашей истории, который используется для ретроспекции, бесспорно, является тенгрианство, поскольку оно являлось фундаментом исконного верования тюркских народов.

Освещая вопрос истоков понятия «Тенгри», необходимо обратить внимание, в первую очередь, на этимологию данного слова. Термин «Тенгри» обращает нас к древнейшим источникам о тюркской и монгольской мифологии, следует сказать, что он был представлен еще в языке хунну в III в. до н.э. «Тенгри» происходит от китайского «тянь ди», что обозначает «владыка Неба» или «Бог» – впервые термин зафиксирован в летописях о хунну. В китайском языке иероглиф «тянь» обозначает «небо». Представление о Тенгри складывалось на основе верований о небесном духе-хозяине, причём небо мыслилось его непосредственным проявлением и местом его обитания. Тенгри как не персонифицированное мужское божественное начало, распоряжающееся судьбами человека, народа и государства, представлен ещё в древнетюркской мифологии.

Первые тюркские источники о «Тенгри» были представлены каменными стелами и начертаны орхоно-енисейским письмом. 25 ноября 1893 года датский лингвист Вильгельм Томсен завершил полную дешифровку древнетюркских текстов, одно из первых слов которых было «Тенгри» [1, с.451].

Одним из памятников подобных текстов является стела Куль-тегина. Сама форма памятника – каменное изваяние – символизирует вечность и силу, поскольку именно этот материал смог сохраниться до наших лет несмотря на влияние времени и погодных условий. Характер «вечности» подчеркивается и содержанием, в котором помимо всего того, что обычно сопровождает любую эпитафию, имеются и обоснования власти кагана при помощи самого Тенгри:

Рожденный Небом, сам подобный Небу, я,
Бильге-каган, теперь над тюрками воссел –
Так слову моему внимайте до конца
Вы, сыновья мои и младшая родня,
Народы, племена, крепящие свой эль,
Вы, беки, и апа, что справа от меня,
Тарканы и чины, что слева от меня...

“Памятник Куль-Тегина”, 8 век. [2, с.1]

На стеле понятие «Небо», то есть «Тенгри», упоминается более десятка раз и обозначается как нечто высшее, дарующее и даже наказывающее.

Перейдем к рассмотрению понятия «Тенгри» в культурах других народов. Слово «Тенгри» модифицировалось и видоизменялось на протяжении всего времени, кочуя из одного языка в другой. Таким образом, мы имеем большое количество схожих фонем у других тюркских и монгольских народов. Например, исходное «Тянь Ди» трансформируется в «Тенгри» или «Тэнгэр». Монгольский «Тэнгэр Эцэг» (Небесный отец) крайне созвучен с казахским переводом «Тәңір әке» (в случае «Эцэг» и «Әке» происходит распространенная замена фонем [ц] и [к]). Созвучие наблюдается и у многих других народов. Например, шумерский Дингир. Дингир или «Digir» – клинописный знак, обозначающий понятие «божество». В качестве знака он не произносится и транслитерируется как надстрочное «D». В целом, «Дингир» можно перевести как «бог» или «богиня». В шумерской клинописи знак также обозначает и слово «an» (небо), которое также является и именем верховного божества шумерского пантеона. [3, с.9]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В аккадской клинописи знак мог быть идеограммой «божество». Схожее понятие присутствует и в хеттской клинописи. В шорской мифологии присутствует персонаж Тор – дух гор. Во многом алтайский Тор схож со своим собратом по звучанию – с скандинавским богом грома Тором. Профессор, доктор исторических наук Н.В.Абаев утверждает, что корневые основы слов: «тор – тур – тунгур – тэнгир ... – тенгри» это «различные диалектные вариации одного и того же теонима... Из этой же цепочки вытекают и геополитические наименования «Туран» и этноним «тюрк».

Например, одно из имен Тенгри – «Хан-тюрмас» созвучно с лапландским «Тьермес». В статье «Идентичность «Танну-Урянхая» и «Урянхайская проблема» Н.В.Абаев пишет: «О более ранних корнях тенгрианства свидетельствует, в частности, то, что в тувинском языке сохранились как самые архаические, так и поздние термины, связанные с понятием «Небо» и «Солнце». Так, «небо» обозначается словами «дээр», которое сопоставимо с германским и скандинавским «Тор». [4, с.5] В доказательство косвенной связи скандинавской и тюркской мифологии можно предоставить труд Бенджамин Торпа «Нордическая мифология», где сказано: «Тор, как и Один Старший, в далекие времена пришел на Север с переселенцами из Азии и Асгарда».

В рамках данной статьи хотелось бы остановиться на преемственности «Тенгри» и самого тенгрианства в культуре тюрков. Небо как божественное проявление встречается в мифологии множества народов Евразийского пространства, и несомненно все они имеют общие корни, в том числе и Тенгрианство. Значительную роль культура, предшествующая монотеистическим религиям, закрепила среди кочевых народов по причинам своеобразного образа жизни. Например, отсутствие постоянного места жительства у казахов сыграло роль в погребальных традициях.

Как отмечает И.Г.Андреев, во второй половине XVIII века, «не имея возможности отвезти к святыне умерших, казахи «вешают» на деревьях, обвив войлоками и бязями, поколь земля не растает» [5, с.29]. С.Акатаев считает, что такие захоронения связаны с зороастризмом. Примечательно, что и сам зороастризм на этимологическом и, как уже выявили, на обрядовом уровне близок к древним верованиям тюркских народов. Поскольку имя основателя религии Заратуштра является однокоренным к казахскому слову «Жаратушы» (от рус. «создатель»). Погребальные традиции являются одними из самых консервативных, именно поэтому они хорошо сохранились и представляют отличный пример доисламской культуры.

Так по раскопкам могил в регионах Павлодарского прииртышья стало известно, что казахи хоронили усопшего с его личными вещами вплоть до XVIII века. В могиле могли поместить целый табун лошадей, несомненно, этот обычай казахов основан на анимистических представлениях, связан с верой в посмертное существование души. Обычай погребения с оружием, конем, одеждой, иногда и слугами уходит корнями в сакское и более раннее прошлое. Интересные сведения на эту тему раскрывает П.С. Паллас: «...подле головы (умершего), обыкновенно лежащей к северу, вколачивают толстый кол и не вынимают оно до тех пор, пока совсем не сделают могильный бугор, а как оный кол вынут, то остается дыра в могилу. Для того чтобы душа могла посетить тело, или чтобы через отверстие кормить покойного» [6, с.52].

Главным же источником о быте казахов и их религиозных представлениях в XIX веке являлись труды Ш.Уалиханова, сказавшего: «Мусульманство еще не вьелось в нашу плоть и кровь... Между киргизами еще много таких, которые не знают и имени Магомета, и наши шаманы во многих местах Степи еще не утратили своего значения...» [7, с.1]. «У киргизов исламские поверия мешались с шаманскими, так, например, они не знали Магомета, верили в Аллаха и в то же время в онгонов (духи в монгольской мифологии – каз. аруак), приносили в жертвы на гробницах мусульманским угодникам, верили в шамана и уважали магометанских

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ходжей. Поклонялись огню, а шаманы призывали вместе с онгонами мусульманских ангелов, восхлавляли Аллаха. Такие противоречия нисколько не мешали друг другу, и киргизы верили во все это вместе.» [8, с.1]

Нельзя не сказать о роли тенгрианства в мировоззрении тюрков. Отсутствие строгих канонов в тенгрианстве, вездесущая роль самого Тенгри и способность синтезировать с другими религиями формировало особое культурное мировоззрение тюркских народов. Например, одним из успехов Монгольской империи является толерантное отношение к иным народам и религиям. Так войско Чингисхана следовало его указаниям: «Не гневите чужих богов, они могут оказаться сильнее наших!» Оно старалось не разрушать храмы и не убивать священников. Эта же политика повлияла и на национальный состав Орды, в которой сами монголы уступили тюркским этносам. Вместо гонений монголы принимали в свои ряды инородцев, смешивались, ассимилировались. Так, например, возникло большое количество казахских родов (найман, конрат, жалайыр, аргын, керей и тд.).

Во второй половине XIII века монголы начали принимать ислам от покоренных народов, в начале XIV века ислам стал государственной религией Улуса Джучи. При этом некоторые высокопоставленные золотоордынцы приняли и православие. В городе Сарай-Бату был построен и свободно действовал православный храм. Культурное взаимообогащение присутствовало и в дальнейшей истории тюрков, в частности казахов. Современный Казахстан является многонациональным государством, где мирно сосуществуют более ста этносов, каждый со своими традициями, культурой и религией.

В заключение, изучая вопрос об истоках и роли понятия «Тенгри» в тюркской культуре, можно сделать вывод о значении тенгрианства в современности. Скажем, набирает обороты популярности неотенгрианство – переосмысленная философия наших предков. Однако помимо верования в духов и шаманизм, приходит и нечто обширное, построенное на популяризации истоков нашей культуры.

Раскрытие нашей истории сказалось на современном казахстанском обществе, начиная от эстетических и заканчивая философскими элементами влияния. Например, в современном дизайне распространяются древнетюркские черты: орнамент, руны и даже наскальные рисунки. Все больше зарубежных брендов при внедрении своей продукции в казахстанский рынок обязательно учитывают особенности общества, национальный колорит, что было не столь актуально 10-15 лет назад. Возвращение к истокам прослеживается и в искусстве. Например, фильм Ермека Турсунова «Келін» (2008г.). Автор использовал именно тенгрианские мотивы в художественном оформлении фильма – одежда, руны, орнамент, а также в смысловом наполнении, раскрывая идею фильма через символизм круга, архаичные обычаи, огонь и природу. В советские годы термин тенгрианство впервые появляется в книге Олжаса Сулейменова «Аз и Я» (1975г.), знаменитой презрительным отношением со стороны советского правительства.

Долгие годы тенгрианство и само понятие Тенгри находились в забвении и не имели научных исследований в угоду новых политических и религиозных идеологий. Но в современности тенгрианство открывается обществу и свободно изучается, раскрываясь как более глубокое понятие. В рамках данной работы посредством изучения этимологии понятий, во-первых, была выявлена прямая связь «Тенгри» не только с небом, но и с этнонимом «Тюрк». Во-вторых, независимо от возникновения и распространения новых религий тенгрианство продолжило свое существование в быте мусульман-казахов. В целом, помимо быта «Тенгри» продолжал присутствовать в мировоззрении народов и империй. В-третьих, в настоящее время исследуемый нами вопрос характеризуется особой актуальностью в ракурсе развития национальной самоидентичности, Тенгри возрождается на территории казахской степи. Следует подчеркнуть, что термин «Тенгри» это не просто божество и архаичные представления древних тюрков о мироздании, и тем более не религия

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

в ее привычном понимании. Тенгри – понятие гораздо масштабное, представляющее собой целую философию, культурный код, заложенный в ментальности населения от Алтайских вершин до Каспийских низменностей на протяжении всей нашей истории.

Список литературы:

1. Малов С. Е. Памятники древнетюркской письменности: Тексты и исследования. — М.— Л.: Издательство Академии наук СССР, 1951г. — 451 с.
2. Преловский А. В. Большая надпись в честь Куль-тегина — Журнал «Звезда Востока», 1991г. — №6
3. Dietz O. E. Sumerian grammar. — Leiden, 2003 — 9 с.
4. Абаев Н. В. Идентичность «Ганну-Урянхая» и «Урянхайская проблема»
5. Андреев И. Г. Описание средней орды киргиз-кайсаков. — 29 с.
6. Паллас П. С. Путешествие по разным провинциям Российской империи. — 1809г. — 52 с.
7. Уалиханов Ш. О мусульманстве в степи. — 1с.
8. Уалиханов Ш. Следы шаманства у киргизов. — 1с.

СЕКЦИЯ 1

ҚАНЫШ СӘТПАЕВТЫҢ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РОЛІ НАСЛЕДИЕ КАНЫША САТПАЕВА И ЕГО РОЛЬ В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКИ

ТҰТАС ДӘУІРДІҢ ЖҰЛДЫЗ ТҰЛҒАСЫ

Ж. Әлімжан
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы
ғылыми жетекші – пед.ғ.магистрі С.Д. Қосназарова

Abstract

The path of Sarah, built by the Kazakh historical figure Kanysh Satbayev, is briefly described, the image of Kanysh in the works «Kazakh Kanysh», «academician's tears», which revealed the image of an academician, geologist, scientist, literary, researcher, writer is compared, and the ideas of writers who formed the Kanysh phenomenon are considered in detail. The good thoughts that reveal the image of kanysh are expressed in the words of the great ones.

Тарих еншісіне айналған ұлы тұлғалар, олардың ұлағатты өмірі жер басып жүрген тірілер үшін мерей-мәртебе ғана емес, ең бастысы ұлттың мәдени-рухани деңгейінің тарихи көрсеткіші, халық өресінің бедерлі айғағы екені рас. Өйткені ұлы тұлғалардың өзі тарих еншісіне айналғанымен, олардың өнегелі өмірі бүгін мен болашаққа қызмет етеді. Қазақ халқының бүгіні мен болашағының мақтанышы да, қызметшісі де болып тарих төрінен орын алған біртуар тұлғалардың бірегейі - Қаныш Имантайұлы Сәтбаев.

Бүгінгі таңда көркем проза тілінде ғана сомдалған қазақтың тарихи тұлғалары тұтас галереяға айналған. Қаныш Имантайұлының салған сара жолына тәнті боп, өз өмір жолына үлгі еткен тұлғалар бар. Қаныштың даралығын феномен ретінде тұлға тұтып, өз шығармашылығының дамуына түрткі болған, қазақтың текті дәстүрінің өрісін ұзартқан тегеурінді туындылардың бірі жазушы Медеу Сәрсекеевтің «Қазақтың Қанышы» атты ғұмырнамалық роман-эссесі. Медеу Сәрсекеевтің «Қаныш Сәтбаев» шығармасы – тарихи көркем шығарма, өмірбаяндық баяндау мен жеке очерктің шебер үйлесімі. Жазушы тарихи оқиғаларды, ғылыми жаңалықтарды және жеке анекдоттарды тоғыстырып, қазақтың атақты ғалымы Қаныша Сатпаевтың тартымды портретін жасайды. [1]

Медеу Сәрсекеев – қазақтың деректі прозасына еңбегі сіңген жазушы. Қазақтың ұлы тұлғасы Қаныш Сәтпаевтің өмір жолы туралы еңбекті елуден астам жыл бойы жазған. Ғалымның адам ретіндегі қасиет-болмысы парасаттылық пен кемелдіктің үлгісіндей болып ұрпақ жадында сақталса, ол тындырған ұлан-ғайыр істер Қазақстанды тарихи дамудың жаңа сапалы белесіне шығарып, ғылымы мен экономикасының тұғырын бекемдеп берді. Тарихи тұлғаның осы қасиеттерін М.Сәрсекеев өз романына тұжырымдамалық өзек етіп алған, айнымас темірқазық етіп ұстанған.

Роман-эссе құрылымы М.Сәрсекеевтің әңгімелік шеберлігінің айғағы. Бұл роман-эссесе тек Қаныш Сәтпаевтің өмірбаяны ғана емес, өмір сүрген кезеңіндегі елдің қал-ахуалы, саяси-әлеуметтік жағдайы, Қазақ жеріндегі ғылымның дамуы, саясат басындағылардың әділетсіздігі көрініс табады. Бұл еңбегін жазуда автордың біраз тер төккенін байқауымызға болады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Роман-эсседе Қ.Сәтбаевтің өмірінің мәні, оның ғылыми жетістіктері, ізашар геолог, халық қаһарманы ретіндегі өшпес мұрасы әсерлі суреттелген. Ол Қ.Сәтбаевтің қазақ даласындағы ерте балалық шағынан бастап геолог ретіндегі метеорлық биікке көтерілуіне және Қазақстанның қазба байлығына қосқан іргелі үлесіне дейінгі өмір жолын хронологиялық әдіспен қолданады. Роман-эссе Қ.Сәтбаевтің балалық шағын елестетумен ашылады, оның қазақ жерімен терең байланысы мен табиғат әлеміне деген туа біткен құштарлығын көрсетеді. Бұл кіріспе Қ.Сәтбаевтың өмір бойы ғылым мен білімге ұмтылуына, туған жерге деген мызғымас адалдығына жол ашады. М.Сәрсекеев тарихи оқиғалар мен саяси сілкіністерді Қ.Сәтбаевтің жеке басынан кешкен оқиғаларымен ұштастырып, өзі өмір сүрген дәуірдің қыр-сырын ұғындырады. Роман-эсседе Қ.Сәтбаевтің басынан өткерген қиыншылықтар мен кедергілер, оның ішінде қазақ даласының қатал шындығы, езгісіз кеңес өкіметі, ғылыми ізденістерге қаражат пен қолдаудың жоқтығы шебер суреттелген. Осындай қиындықтарға қарамастан, Қ.Сәтбаевтің Қазақстанның қазба байлықтарының әлеуетіне деген айнымас қайсарлығы мен мызғымас сенімі оны ғылыми жаңалықтардың алдыңғы шебіне итермелейді. Қ.Сәтбаевтің ғылыми бетбұрыстарын шебер суреттей отырып, оның тыңғылықты зерттеу әдістерін, бір-бірінен бөлек болып көрінетін мәліметтерді бір-бірімен байланыстыра білу қабілетін және оның туған жерді өзгертетін ғылым күшіне деген мызғымас сенімін ерекше көрсетеді. Жазушының Қ.Сәтбаев туралы жеке анекдоттары роман-эссеге сырластық, шынайылық қабатын қосады. Қ.Сәтбаевтің кішіпейілділігін, өзгеге жанашырлығын, өз ісіне деген шексіз берілгендігін таныта отырып, оның жанды бейнесін сомдайды. Бұл жеке көзқарастар тарихи тұлғаны ізгілендіруге қызмет етеді, оны жақынырақ және жақын етеді. Роман-эссенің соңы Қ.Сәтбаев мұрасы туралы әсерлі ой толғаумен аяқталып, оның Қазақстанның дамуына тигізген өшпес ықпалы мен халық қаһарманы рөлін көрсетеді. Қ.Сәтбаевтің туған жерінің әлеуетіне мызғымас сенімі мен ғылымды қоғамды жақсарту жолында пайдалануға деген ұмтылысын Сәрсекеев атап өтеді. [4]

Проза саласында академиктің өмір жолын, оның ішінде әдебиетші, геологтың өмірдегі ішкі толғанысы мен психологиялық жай-күйіне тереңірек бойлаған көркем жазушы – Қабдеш Жұмаділов. Қаныш образын басқа қырынан танытқан жазушы «Академиктің көз жасы» хикаятын жазды. [2]

Бұл шығарманың сюжеті Медей Сәрсекеев жазушының шығарма сюжеті жағынан бөлек құрастырылған. Бұл хикаят жарық көрмес бұрын оқырмандар «Қаныш Сәтбаев керемет тарихи тұлға болған, жағдайы жақсы, бақытты адам» деп оқып өсті. Ал оның адами өміріндегі қиындықтар мен қасіреттерді, қайғылы жағдайларды көп біле қоймады. Оның себебін ғалым туралы көп шығармалар ғылыми стильде жазылғандықтан, оқырманға онша-мұнша әсер ете қоймағаны анық. Қ.Жұмаділов бұл мәселеге басқа қырынан қарап, Қ.Сәтбаев тақырыбына батыл кіріскен секілді. Қаныштың әкесі Имантайды 1932 жылы түрмеде атып тастайды, үш ағасы да 37 жылдың репрессиясынан аман қалмайды. Осыны көріп білген Қаныш қандай сезімде болуы керек? Академик те – адам, ол да жылайды. Үлкен басымен кәдімгідей солқылдап, өксігін баса алмай ұзақ жылаған. Ғалымның бұл сәтіне куә болғандар оның бұлай ұзақ әрі бүкіл өне бойы селкілдеп жылағанын бұрын еш көрмегенін айтады. [2]

Медеу Сәрсекеев баспасөз бетінде («Қазақ әдебиеті» газеті, 10 шілде, 2015 ж.) Қ.Жұмаділовке «ашық хат» жазып, көңілдегі күдікпен бөліскен. Жазушының айтуынша, Қаныш Сәтбаевтың өмір жолын ұзақ жыл зерттеп, ол туралы «Қазақтың Қанышы» атты көлемі 600 беттік, қалың кітап жазды. «Қазақтың Қанышы» – ғұламаға сөзбен соғылған ескерткіш тәрізді. Ал Қабдеш Жұмаділовтың «Академиктің көз жасы» алпыс беттік шағын хикаят.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Осы орайда екі шығарманың мазмұны мен құрылысы екі түрлі болатынын жазушы Қабдеш Жұмаділовтің өз ашық хатында баяндайды. «Әрине, менің повесім көлем жағынан болсын, мазмұн жағынан болсын, сен жазған «Қазақтың Қанышына» теңесе алмайды және оны қайталамайды да. Шығарманың көлемі ғана емес, сен екеуіміздің ұстанған концепциямыз әр басқа. Сен өз кітабыңда Қаныштың күреске толы өмір жолын, ғылымның биік шыңына көтерілген бақытты кезеңдерін суреттедің. Ал маған – биіктен биікке тынымсыз өрмелеген «бақытты» академик емес, өмірі қайғы-қасіреттен, уайымнан арылмаған бақытсыз Сәтбаев керек болды. Себебі ұлтың азат болмайынша, сен де бақытты бола алмайсың.

Деректерге қарап отырсақ, ұлы ғұламаның жасыған, қорланған, өкінген, керек десеңіз, еңкілдеп жылаған сәттері аз болмапты. Ғылымның ұшар басына шыққан «№1 қазақтың» көрген күні осындай болғанда, басқа қарапайым қазақтар не күйде жүрді десеіші?! Әрине, Қанышты жылатқан – сол кездегі империялық саясат, орыс шовинистерінің әділетсіз зорлығы. Көзі ашық қазақ зиялысының басына түскен қасірет... Медеу, сен менің повесімдегі Қаныштың советтік түзімге іштей қарсылығын қабылдамайтын сыңай танытыпсың. «Бұл күнде Совет өкіметін жамандайтындар көбейді» деп қағытасың. Өзің ойлап көрші, Қаныштың сексенге келген әкесі Имантай отызыншы жылдары түрмеде өлсе, үш бірдей ағасын: Әбікей, Әбдікерім, Ғазиз Сәтбаевтарды 1937 жылы «Халық жауы» деп еш жазықсыз атып тастаса, ғұламаны өз қолымен құрған академиядан аластап, итжеккенге айдалудан Мәскеуге қашып барып зорға жаны қалса, осының бәрін бастан кешкен Қаныштай дана бір ұрты май, бір ұрты қан советтік түзімге қалай қарауы керек? Сәтбаевтардың бүкіл заузатын, ағайын-туыстарын түгел жазалап жатқанда, Қаныштың қалай аман қалғанына таңғаласың. Сөйтсек, оның да себебі бар екен. Қанышты ажалдан қорғап қалған – Жезқазғанның мысы мен алтыны, марганеці мен ураны, қазақ даласының бұдан басқа да ашылмай жатқан кеніштері екен ғой. Империялық өкімет ғұламаның айрықша жаралған таланты мен ақыл-ойын, білім-қабілетін, міне, осы мақсатқа пайдаланбақ болды. Жоғарыда айтқанымдай, мені бұл тақырыпқа қызықтырған – Сәтбаевтың бұл күнде әркім білетін өмір жолы мен ғылымдағы жетістіктері емес, қорланған, өксіген, еңіреп жылаған сәттері болатын. Осы мақсатта Қаныш Имантайұлы туралы жазылған біраз естеліктерді сүзіп шықтым. Ғұламаның 100 жылдық мүшелтойы қарсаңында шыққан естеліктер топтамы, сенің кітабың, тағы басқалар... Қаныш Имантайұлы туралы әрбір сөз, әрбір дерек саған алтыннан да қымбат. ...Алайда, Сәтбаев деген тұтас бір жатқан әлем ғой. Біздің бәріміздің де мақсатымыз – шындыққа бір табан жақындау. Жалпы, Сәтбаев туралы кезінде сен айтпаған шындықты бүгін басқа біреу айтса, оған іштарлық жасауға болмайды. Ғұлама жайында сен тапқан деректер ешқайда кетпейді. Олар қайта айналып келіп, Қаныштың қазанына құйылады. «Академиктің көз жасы» да – сол теңізге қосылған тұщы бұлақтардың бірі» [3] Классик жазушы Қабдеш Жұмаділовтің «Академиктің көз жасы» деп аталатын хикаятын Қанекеңнің адами, азаматтық болмысына, ішкі жан-дүниесіне үңілген сәтті шығарма есебінде ерекше атаған жөн.

Медеу Сәрсекеевтің шығармаларында нақтылық пен деректілік басым. «Қаныш Сәтбаев» роман-эссесі де нақты деректерге толы. Жалпы шығарма Қаныш Сәтбаевтің өмір жолын баяндайтын 3 негізгі бөлімнен тұрады. Олар: «Баянауыл аясында», «Сібір шамшырағы», «Ұлытау жотасында». Автордың көп ізденгенін сипаттаудың нақтылығынан және көзге аса қатты байқалмайтын, шағын мәліметтердің өзіне аса зор мән бергенінен байқауға болады деп ойлаймын. Мәселен, жас зерттеушінің Алтынқазған, Күмістөбе, Қорғасынды, Темірші, Жезтөбе деген кен орындарға барлау жүргізуде топонимикалық атауларға мән бергендігін айтады. Байқағаныңыздай қосалқы мәліметтің өзі нақтылықпен берілген. Роман-эсседе кеңінен қолданылған тарихи құжаттар мен естелік-эсселер шығарманың шынайлығын, деректілік сипатын арттырып тұрғанын көруге болады деп

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ойлаймын. Сонымен қатар автор Қаныш атамыздың көзін көргендерден сұхбат алысып, мәлімет жинаған. Қазақстанды жаппай қаулаған 1932 жылғы ашаршылық, ата-анасынан айырылуы, 1937 жылғы зобалаң жолындағы қиыншылықтардан өтіп, пісіп, жетілген жас зерттеуші бейнесі романда айқын бейнеленеді. Бұндай қиын кездерден жол табудағы іс-әрекеттері шығарманың нағыз дамуы мен шиеленісуі бола білді. Қаныш Сәтпаевтің басынан кешкен оқиғалары замандастарының естелік-эсселерімен толығып, шығарманың айқындылығын арттыра түсті. Қ.И.Сәтпаевтің шынайы бейнесін халыққа ұсынған ерекше шығарма деп бағалауға әбден лайық. Автор елу жылдан астам уақыт Қаныш Сәтпаевті жеке тұлға ретінде зерттеу жолында, ғалымның жүрген жолымен жүріп, үлкен ізденісте болған. Автор роман-эссеге өзінің қиял ұштарын қоспай, тек шынайы оқиғаларды жазды. Қорыта келе айтарым, «Ел есімі – ер есінде» демекші, осындай шығармалардың арқасында академик Қ.И.Сәтпаевтың есімі ел жадында мәңгілік сақталмақ!

Қаныш атамыз туралы ұлылардың сөзіне келсек, Мұхтар Әуезовтың «Қаныштың бір үлкен ерекшелігі – ол химикпен де, биологпен де, физикпен де, тарихшымен де, филологпен де өздерінің ғылыми тілдерінде сөйлесе біледі. Жан-жақты ғалым, тынымсыз ізденгіш Қаныш – ғалымдар үшін нағыз ұстаз, барлық жағынан үлгі-өнеге» деген ой пікірінің өзі оның сан қырлы қабілетті екендігін айқындайды.

Қ.И. Сәтбаев республикамыздың Ғылым академиясының іргесін қалаушы, ұйымдастырушы, тұңғыш Президенті бола отырып, еліміз үшін аса маңызды ғылым салаларының қаз тұруына, өсіп өркендеп, қанат жаюына үлкен күш-жігерін жұмсап, айтулы нәтижелерге қол жеткізгенін, осыған орай ғылымның әр саласы бойынша аса дарынды ізденімпаз жастарды қанатының астына алып, оларға жол ашып, қамқорлық жасаған қамқор жан. Әсіресе, Қаныш Имантайұлының ұлтжандылығын, өз халқының тарихын, дәстүрін, мәдениеті мен әдебиетін, тілін, дінін, ұлттық өнерін терең білгенін, ерекше қастерлегенін өз замандас зерттеушілер мақтанышпен баяндайды.

Мәселен, сонау Томскіде институтта оқып жүргенде-ақ қазақ тіліндегі «Алгебра» оқулығын жазып, бастырып шығарды. 1927 жылы «Едіге батыр» дастанына алғысөз жазып жариялады. Ал қазақтың мың әнін жинастырған әйгілі этнограф-музыкант, ғалым А.Затаевичке қазақтың 25 әнін өз орындауында жаздырғаны ғажап қой! Домбыраны тамаша шертіп, әдемі дауысымен «Бүркітбай» және «Кәмила» әндерін жиі айтып отыратынын замандастары тамсана еске алатын. Әсіресе, «Кәмиланы» айтқанда Қанекең бүкіл жан сезімін, көңіл толқынын, шынайы ғашықтықтың, махаббаттың құдіретін осы ән арқылы өрнектеп көрсететін еді.

Қ.И.Сәтбаев туралы, оның өмір жолы, ғылымдағы күрескерліктері мен жетістіктері туралы көптеген ғалымдар, жазушылар естеліктер, зерттеу мақалалар, көркем шығармалар жазғанын жақсы білеміз. Белгілі ақын Ханбибі Есенқарақызы «Қазақ әдебиеті» газетінде жариялаған «СМС-хат» деген мақаласында (№8, 3 наурыз 2023 жыл) Халық Қаһарманы Қасым Қайсеновтың: «Мен туралы он жеті кітап шықты. Бәрі де менің жан дүниемді, жылап-күлгенімді, мұнайып, қуанғанымды ішіме түсіп жырлаған бірде-бір кітап шыққан жоқ» – деген сөзін еске алады. Өкінішке қарай, Қанекең туралы жазылған еңбектер туралы айтқанда да осындай біртектес, бір сыдырғы мақтауға толы еңбектер көз сүріндіреді. Бұл ретте біздің политехтың металлургия факультетінің түлегі, көрнекті жазушы Медеу Сәрсекенің атқарған ұшан теңіз еңбегін ілтипатпен атаймыз. Бүкіл шығармашылық өмірін Қанекене арнады десек болады. Кезінде Мәскеуден «ЖЗЛ» сериясынан Қаныш Сәтбаев туралы кітап шығарған да осы ағамыз. Сондай-ақ, Ш.Шокин, Ә.Марғұлан, Қ.Исабаев т.б. көптеген Қанекенің үзеңгілес замандастарының естеліктерін айтуға болады.

«Әрбір адамды, тұтас халықты ғұмыр бойы алға жетелейтін, тағдыр мен тарихтың бұралаң жолдарында қандай қиындықтарға тап болса да рухы мен үміті жанып, алыстан бағдар сілтеп жымыңдайтын да тұратын Темірқазық сынды жұлдыз тұлғалар болады. Қазіргі

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

кез келген қазақ баласы үшін, барша қазақ халқы, тіпті бүкіл адамзат ұрпағы үшін Қаныш Имантайұлы Сәтбаев сондай тұлға» деп Ілияс Омаров дәл айтқандай, «тұтас дәуірдің жұлдыз тұлғасы» ол. Қаныш Сәтбаевтың салған сара жолы, халық мүддесі үшін жасаған ізденімпаздыққа толы ерен еңбегі, халқына деген жанашырлық ұлтжандылығы, өз заманындағы саяси қуғындау мен қиындықтарға төтеп берген ерлігі, еңбек жолында атқарған жетістіктері, адами құндылыққа бай образы, ізгілікке толы өмірі, тарихи тұлғасы артында қалған өскелең ұрпаққа үлгі. Қаныштың тарихи болмысы – жеке феномен! Академик Қаныштың шығармашылық қыры мен адами қыры феномен боп қалыптасты. Жоғарыда саралап көрсеткен Қаныш туралы шығармаларды оқыған әр жас оқырман Қанышты феномен тұтары сөзсіз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Ұлт порталы. <https://ult.kz/post/kabdesh-zhumadilov-akademiktin-koz-zhasyl>
2. Қабдеш Жұмаділов «Академиктің көз жасы». – Алматы: «Мерей», 2015ж.
3. «Мінбер» ақпарат агенттігі. <https://www.minber.kz/2015/08/qabdesh-zhumadilovke-ashyq-hat/>
4. Медеу Сәрсекке «Қазақтың Қанышы». Деректі ғұмырнама-роман. – Астана: Фолиант, 2015ж.
5. <https://stud.kz/referat/show/114925>
6. <https://egemen.kz/article/187543-satbaevtynh-rukhani-alemi>
7. https://adebiportal.kz/kz/blogs/view/qanys-satbaev_3624

ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМНЫҢ ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ

*Абдуллина Динара Ысқаққызы
Ақтөбе қаласы, Қазақстан Республикасы,
№30 қазақ орта мектебі тарих пәні мұғалімі*

Abstract

Kanysh Imantayuly Satbaev's scientific research is huge. It consists of 800 publications in the field of metallurgy, mineralogy, geochemistry, minerals, stratigraphy, tectonics, geography, economics and other sciences. Most of Kanysh's research was intended to be useful to the Kazakh society.

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев Арқаның сұлу төрінің бірі-(бұрынғы Семей губерниясының Павлодар уезіндегі Ақкелін болысының 4-ші ауылында) қазіргі Павлодар облысының, Баянауыл ауданының Қ.И.Сәтбаев атындағы совхозында 1899 жылдың 30 наурызында (12 сәуір) Сәтбаевтардың үлгілі – өнегелі ауылында дүниеге келді. Қаныш отбасының екіншісі болған. Сол үшін оның есімін үлкен ағасына ұқсас етіп, Ғабдула-Ғани деп атаған. Бұл есімнің мағынасы арабшадан алынғанда « шексіз байлық иесі , ешкімге мұқтажсыз Алланың құлы» деген мағынаны білдіреді екен. Себебі еркелетіп «Ғаныш», «Ғани» деп атаған, кейін ол «Қанышқа» айналыпты. Қаныш бала кезінен алғыр , икемді бала болыпты. Қатарының алды, айтылған сөзбен іс-әрекетіне тез түсініп, зерделей алатын. Оқуда да сыныптастарының алды болған. Қаныш өмірде өз орнын таба білген жан. Қаныштың жерлесі әрі досы Әлкей Хақанұлының мәліметтері бойынша, революциядан (1917ж.) бұрынғы қыр қазақтары арасында Сәтбаевтардан көп оқыған ауыл болған емес. «Қаныштың әкесі Имантай – ақылды, момын, терең ойлайтын, әр нәрсені ақылмен, сабырмен шешетін

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

кісі болатын...”“Ұяда не көрсен, ұшқанда соны ілерсің” демекші, табиғатынан зерек Қаныш 1909-1911 жылдары өзінің туған ауылындағы орыс – қазақ мектебінде оқып, 1918 жылы Семей қаласындағы оқытушылар семинариясын бітіреді. Одан кейінгі бірер жыл Семей қаласында, өз ауылында мұғалімдік қызмет атқарып, 1920-1921 жылдары Баянауыл ауданындағы 10-шы учаскесінің халық соты болды.

1921 жылы жазда Қаныш Имантайұлы Баянауылға емделуге келген сол кездегі Сібір өңірінің ірі, мәдени орталығы Томск қаласының технология институтының профессоры (кейін академик болған) Михаил Антонович Усовпен танысады. Қанышқа М.А.Усов Қазақстанның геологиясы мен тау-кен байлықтары туралы көптеген қызықты әңгімелер айтады.Өзі өмірден озғанша ұстаз санаған профессор М.А.Усовтың ықпалымен 1921 жылы Қаныш Имантайұлы Томск технология институтының кен факультетінің геологиялық барлау бөліміне оқуға түседі.

Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың ғылыми зерттеулері орасан зор.Ол металлония, минералогия, геохимия, пайдалы қазбалар, стратиграфиялар, тектоника, география, экономика және басқа ғылымдар саласындағы 800 публикациялардан тұрады. Қаныш зерттеулерінің көпшілігі қазақ қоғамына пайдалы болуын көздеген.

Қаныш қазақ орта мектебі оқушыларына арнап «Алгебра» оқулығын дайындаған. А.Затаевичтің «500 қазақ әндері мен күйлері» жинағына Сәтбаев қазақ халқының музыкалық мұрасының інжу-маржаны болып есептелетін 25 әнді өзі орындап , орыс тілінде ғылыми түсініктеме беріп енгізген. Ғалымның негізгі ғылыми еңбектері кентасты кендер геологиясы мен Қазақстанның минералды ресурстарына арналған. Қаныш осы еңбектері үшін көптеген сыйлықтар мен марапаттарға ие болған. Ол төрт рет Ленин орденімен , екінші дәрежелі Ұлы Отан соғысы орденімен марапатталып, КСРО мемлекеттік және Лениндік сыйлықтардың иегері атанған.

Музыкамен қатар Сәтбаев өнердің бір түрі-биді де қатты қадірлейтін. Полька, мазурка вальс билерін сол кездегі қазақ жастарында оның замандастарындай ешкім билерді Қаныштай ешкім әдемі билемеген. Сондықтан Горький атындағы санаторийдің карнавалында бірінші жүлдені оған береді. Қаныштың би өнерін жақсы көруі сонша, Кисловодскіге барған сайын осы күнгі жаңа билерді факстрот, танго билерін үйреніп, оларды да әдемі билейтін болды.

Биыл қазақ даласының ұлы перзенті Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың туғанына 125 жыл толып отыр. Қ.И.Сәтбаев – алгебра мектеп оқулығының алғашқы құрастырушысы, тұңғыш кәсіби тау-кен инженері, ғалым-геолог, Қазақстан Ғылым академиясының негізін қалаушы және тұңғыш президенті, Қазақстандағы алғашқы Мемлекеттік сыйлықтың лауреаты, еліміздегі ғылымның негізін салушылардың бірі, мемлекет және қоғам қайраткері. Сондықтан да ұлы ғалымның есімі қазақ халқының тарихында алтын әріппен жазылған.

1927 жылы жас маман, инженер-кенші Қаныш Сәтбаев өзінің кәсіби қызметін жергілікті кәсіби кадрлардың жоқтығына, қаржыландырудың жеткіліксіздігіне қарамастан, ағылшын концессионерлерінен мұраға қалған ғылыми-зерттеу жабдықтарында жұмыс істеуді Қарсақбай мыс кенішінен бастайды. 3 жылдан кейін 1930 жылдың басында оның тобымен ашылған шашыраңқы мыс кен орындары – үлкен Жезқазған кен орны қоры 2 млн тонна мыстан кем емес әлемдегі ең ірі кен орындардың бірі екендігі ғылыми дәлелденеді. Кейінірек оның «Үлкен Жезқазған мәселелеріне арналған» [1] алғашқы ғылыми мақаласы жарық көреді. Бұл Орталық Қазақстанның және тұтастай еліміздің бет-бейнесін толығымен өзгертті. Үлкен Жезқазғанның ашылуы адам ерлігімен қатар бүгінде жастар үшін практикалық міндеттерді жүзеге асырудағы кәсіби, ғылыми тәсілдің үлгісі болып табылады. Өркениеттен мыңдаған шақырым қашықтықта орналасқан Қарсақбай кентінде Қ.Сәтбаев ғылыми фактілерді зерттеу мен талдаудың ең үздік құралдарының көмегімен өмірінің соңына дейін дәл әрі жете талдау жасаған.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев-елімізде геология ғылымын өркендетуі өлшеусіз үлес қосқан үлкен ғылым. Үлкен Жезқазған кенін зерттеу, Сарыарқаның геологиялық картасын жасау аса маңызды туындыларының бірі. Сәтбаевтың тікелей басшылығымен Қазақстанда түсті және қара металлургия ошақтары зерттеліп, іске қосылып, ел игілігіне айналды. Оның бастамасымен Қарағанды металлургия заводының құрылысы басталып, Жезқазғанның кенді қазбаларын одан әрі байыту істері қолға алынды. [2].

Қ. Сәтбаевтың қаламынан әдебиет тарихына енген аса маңызды мақала қағаз бетіне түсті. Ол-М.Әуезовтің «Абай» (1949) романына арналған «Қазақ совет әдебиетінің ғажайып шығармасы» деген еңбегі. Ол мақалада Қаныш Имантайұлының Ломоносовқа баға берісіне тән ғылымның поэзиядағы қайнар көзі туралы аса құнды ой толғамы қайта шалқыды. Қаныш Сәтбаевтың Қазақстан елі мен халқының алдындағы басты еңбегі – геологиялық зерттеулердің дамуына қосқан зор үлесі. Оның тікелей басшылығымен елімізде ірі мыс және марганец кендерін өндіру жұмыстары басталғаны белгілі. Алайда ең бастысы – Қазақстанның аграрлы-ағартушылықтан сапалы индустриалды-ғылыми интеллектуалды елге айналуына ғалымның қосқан рөлі. [2] Академик Қаныш Сәтбаевтың баға жетпес үлесі – ғылыми мәдениет пен ғылымда методологиялық әдістерді орнатуы. Бұлар – Қазақстанның ғылыми қызметкерлерінің қазіргі буыны мен ғылымға қызығатын жастар үшін жүйеленген зерттеу жұмысының үлгісі іспеттес. Отандасымыздың туғанына 125 жыл толуына орай оның еліміздің дамуына, ұлттың инновациялық санасының – Рухани жаңғырудың – қалыптасуына қосқан үлесін ерекше атап кеткен жөн!

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев -елімізде геология ғылымын өркендетуіне өлшеусіз үлес қосқан ғалым.[3] Үлкен Жезқазған кенін зерттеу, Сарыарқаның геологиялық картасын жасау аса маңызды туындыларының бірі. Сәтбаевтың тікелей басшылығымен Қазақстанда түсті және қара металлургия ошақтары зерттеліп, іске қосылып ел игілігіне айналды. Оның бастамасымен Қарағанды металлургия заводының құрылысы басталып, Жезқазғанның кенді қазбаларын одан әрі байыту істері қолға алынды. Ол өндіргіш күштерді өсіруге, минералдық шикізаттарға бай аймақтарды зерттеуге үлкен көңіл бөлді. Атасу темірмарганец кендерінің негізінде Қарағанды облысында қара металлургияны дамыту жөнінде мәселе көтерді. Жезқазған-Ұлытау аймағында мыстан басқа темір, жез, марганецпен көмір кендерін ашты. Сәтбаевтың жетекшілігімен ғылымның геология саласы қарыштап қанат жайды. Ғылымның ең соңғы жетістіктері өндіріс тәжірибесіне енгізілді. Тәжірибеде тексерілген даусыз деректер жинақталып, қорытындыланды. Кейбір теориялық қағидалардың өзіне батыл өзгерістер енгізілді. Сәтбаевтың қолдауымен 1948 жылы Алматыда Орта Азия геофизика тресі ашылды. 1956 жылы Қазақ КСР Геология және жер қойнауын қорғау министрлігі ұйымдастырылды. Академик Сәтбаевтың ауыр өнеркәсіптің материалдық базасын нығайтудағы ересен еңбегін бүкіл ел мақтаныш етеді. Ғұлама ғалым Қазақстан мәдениеті мен өнерінің, әдебиетінің зор қамқоршысы, ақылшысы болды. Ол атақты ғалымдар И.П. Бардин, И.И. Мещанинов, М. Келдыш есімдерімен қатар бүкіл әлемге әйгілі болды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Народное хозяйство Казахстана, 1936, №1-2, 74 – 83 б.
2. Сәрсекеев М. Сәтбаев К., ЖЗЛ 1980г. 86-102б.
3. Сәтбаева Ш. Сәулелі әулет.-Алматы, 1996. 135-142 б.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ К. САТПАЕВА

Аблатова Ж.Р.

Алматинский технологический университет,

г. Алматы, Республика Казахстан

научный руководитель – старший преподаватель кафедры Смагулова Ш.К.

Abstract

As in other branches of science, K.I.Satpayev's all-encompassing, comprehensive gaze included: rich oral folk art, folklore, a number of problems of the development of written Kazakh literature, literary studies and professional art - theater, music, ballet and art criticism. Many of K.I.Satpayev's predictions about literature and art were important in the scientific development of certain issues, problems of philology and art criticism.

Одним из наиболее ярких представителей эпохи величайших научных открытий и революционного преобразования был, несомненно, Каныш Имантаевич Сатпаев – талантливый сын казахского народа. Научное наследие К. И. Сатпаева поистине грандиозно. Оно включает в себя 800 публикаций в области металлогении, минералогии, геохимии, полезных ископаемых, стратиграфии, тектоники, географии, экономики, литературы и других наук.

Диапазон интересов академика К. И. Сатпаева был необычайно широк и выходил за рамки естественных наук. Он был большим знатоком казахской истории, литературы, культуры, этнографии, музыки и фольклора, общеизвестны его археологические изыскания на территории Центрального Казахстана, труды по педагогике и литературе. Он первым оценил значение романа М. О. Ауэзова «Путь Абая», передал 25 народных песен собирателю фольклора А. Затаевичу, оставил множество работ о театре, искусстве, культуре, по воспитанию молодежи.

Академик Каныш Имантаевич Сатпаев как-то писал: «В те годы я был молод и имел некоторую склонность к лирике. Но лирика – это мечта, вдохновляющая человека на упорный, одухотворенный труд». Приведенные слова помогают многое увидеть в духовных связях ученого с художественным, поэтическим миром родного народа и других народов. И это была одна из самых сверкающих граней его энциклопедических знаний, особенностей его выдающейся творческой личности.» [\[1\]](#)

В наследии академика К.И. Сатпаева по гуманитарным наукам большую, важную часть составляют труды о культуре, литературе и искусстве.

Активное участие К.И.Сатпаева в культурно-литературной жизни края продолжалось и в 1918-1921 годы, когда он работал преподавателем естествознания двухгодичных педагогических курсов для учителей-казахов в Семипалатинске, учителем школы аула № 4 Аккелинской волости Павлодарского уезда Семипалатинской губернии и народным судьей 10 участка Баянаульского района Павлодарской области. В 1921-1926 студенческих годах горного факультета Томского технологического института кроме обогащения своих знаний по точным наукам.

К.И. Сатпаев занимается глубоким изучением истории, литературы и искусства казахского народа, засиживаясь в богатой библиотеке Томского университета, где с увлечением перечитывает материалы о Востоке. По инициативе Каныша Имантаевича в Томске организуется научный кружок по изучению культуры народов Востока, читаются лекции и доклады, организуются вечера, публикуются статьи в газетах и журналах. В 1923 году в газете «Қазақ тілі» («Казахский язык») 13 декабря печаталась статьи К.И.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сатпаева «Обаган» — одна из первых его публикаций. Впоследствии эта песня впервые была спета и переведена на русский язык Сатпаевым фольклористу композитору А.В. Затаевичу и также впервые записана на ноты и опубликована в сборнике «500 казахских песен и кюев», изданном Затаевичем в 1931 году в Москве [4]. Статьи К.И.Сатпаева «Қазақтың жұмбақ, жаңылтпаштары» (Казахские загадки и прибаутки) и «Бұрынғы қазақ ойындары» (Прежние казахские игры) опубликованы в студенческие годы в альманахе.

9 марта 1925. Письмо Каныша Сатпаева М.О.Ауэзову. "... После того, как дошло письмо Кенесары, русская власть ожесточилась и в начале 1846 года опять отправила сильный отряд из Омска и Оренбурга. Им был дан указ в виде: "Или взять Кенесары, принести его голову или чтобы все погибли в степи до конца ". После выхода этого отряда Кенесары, не объявляя войну в 1846 году, выйдя из русской границы, располагается, останавливается в среде китайских казахов границы Кокикол..." Сохранилась лишь часть письма, нет начала и конца, видимо, оно было довольно длинное. Начальные четыре страницы утеряны. В архиве музея сохранены 5-6-е страницы. При написании известной драмы "Хан Кене" М.Ауэзов, видимо, использовал эти факты. Немало точных сведений дано о ряде невыясненных еще направлений истории движения Кенесары. [2]

В студенческие годы К.И.Сатпаев завершил работу над учебником по алгебре, собрал множество фактического текстологического материала исследования по фольклору, в частности по эпосу "Ер Едиге". Позднее об этом периоде жизни К.И.Сатпаев писал следующее: "... Причиной, пробудившей меня заняться тогда «Сказанием об Едиге», было мое общее увлечение материалами устного народного творчества в 1920-1924 гг., ... я в те годы с значительным интересом собирал и записывал образцы устного народного творчества казахов.

О некоторых из них писал статьи в газетах.

Среди них своим богатством языка, образностью стихотворных форм и обилием историко-этнографического материала меня особенно поразило «Сказание об Едиге», в варианте, записанном Ч.Валихановым и позже опубликованном проф. П.М.Мелиоранским. Примечательно, что в этом варианте не описывается эпизод войн Ер Едиге против Руси и Литвы. Сказание основывается на междоусобицах между Тохтамышем и Едиге. К. И. Сатпаев издал эпос «Ер Едиге» со своим большим исследованием-предисловием в Москве, в 1927 году. Предисловие «Сказания об Едиге» было составлено на казахском и русском языках. Таким образом, можно полностью ознакомиться с его содержанием, как в оригинале, так и в переводе на русский язык. Можно увидеть, К.Сатпаев старался, сколько возможно, осветить историю собирания и опубликования рассматриваемого варианта «Сказания об Едиге», значение его для языковедения, литературы и истории, сравнение образов исторического и фольклорного Едиге в варианте рассматриваемого сказания, сопоставление ряда фактов и эпизодов, упоминаемых в сказании с историческими фактами, равно как старался дать анализ образа фольклорного Едиге- как образа положительного героя в устном народном творчестве казахов».

В предисловии к книге «Ер Едиге» отмечены важность произведении фольклора для науки в трех отношениях: в них имеются слова, которые существовали раньше в казахском языке и со временем стали забываться в жизни последующих поколений. Знание этих слов ценно для изучения словарного фонда и дальнейшего развития казахского языка; стихотворные разделы народных сказаний отличаются мастерством.

В отношении образности и выразительности некоторые стихотворные формы фольклора могут быть положительными примерами для многих наших современных акынов. Это важно в литературном отношении.

В произведениях устного народного творчества отображаются быт, сознание и обычаи прошлых периодов, что ценно для истории.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Впервые записанный Чоканом Валихановым вариант «Сказания об Едиге-батыре» занимает значительное место среди материалов устного казахского народного творчества в отношении своей ценности для акына, литературы и истории.

К.И. Сатпаев в новом варианте переписал сказание на основе современной казахской орфографии и исправил имеющиеся недостатки в его стихотворных разделах. Сделано это было при помощи престарелого сказителя фольклора по имени Копабай. И в этом сказании Едиге изображается как герой, в котором сочтены самые лучшие качества и батыра и бия.

Едиге как батыра сказание характеризует так: Если оценивать спереди, то увидишь искры пламени. Если оценивать сзади, то увидишь знаки ярости. Но, как говорит народная поговорка, «батыр подобен полосатому псу, им сможет быть лишь один из многих». В Сказании не случайно Едиге наделен больше качествами «бия», чем «батыра». Поэтому в устном народном творчестве Едиге окружен таким глубоким признанием, что о нем создана поговорка: «Среди героев прошлого первым и последним является Едиге».

Изучение наследия К.И.Сатпаева необходимо для молодого поколения. И чем дальше уходит от нас «сатпаевский период» развития науки и общества, тем зримее становится величие его фигуры как выдающегося ученого, государственного и общественного деятеля, гражданина и патриота своей страны, совершенный им вклад в развитие и процветание нашей Родины.

Имя его навечно останется в памяти нашего народа, золотыми буквами увековечено в его истории.

"Рано оборвалась жизнь этого замечательного человека, светоча науки и разума, друга и товарища многих. Он был гордостью своего народа, жил и трудился во имя его процветания. Служение народу он считал высшим идеалом своей жизни...
А.Маргулан.

Список литературы:

1. Абдулин А. А. Выдающийся учёный, организатор науки, общественный деятель // Вестник РАН. 1999. № 3. С. 258-230.
2. Каныш Имантаевич Сатпаев: (1899—1964). М. Наука, 1982. 152 с. (Материалы к биобиблиографии учёных СССР. Серия геол. наук; Вып. 27).
3. Мир Сатпаева. (Юбилейный сборник). Алматы: Шартарап'с, 1999. 290 с.
4. Сатбаев К. И. Избранные статьи о науке и культуре, Алматы, 1989, с. 352.

ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ РУХАНИ ӘЛЕМІ

Айтқожин М.К.

*М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжінің
көркемәңбек пәнінің оқытушысы, педагог-зерттеуші*

Abstract

The article describes in detail the spiritual world of Kanysh Satpayev, the first president of the Academy of Sciences, who founded the epicenter of Science in the territory of Kazakhstan. Kanysh Imantayevich's contribution to the field of Journalism, his work as a performer and collector of Kazakh music are analyzed in detail in the article, presented with concrete examples and scientific evidence.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

«Қай халық болса да, өз ортасынан ғалым өсірген дәрежеге жеткенде, жалпы мәдениет тарихына өзінің елдігі мен өсуі туралы тың жағалық мәлім еткен халық болады. ... Жұртшылық мақтаны болып, толып өскен ғалым азаматтың ең алдыңғы сапында қадірлі орын алатын кісінің бірі- Қаныш Сәтбаев» [1],- деп М.Әуезов жазғандай, бар өмірін, білімін туған елінің игілігі үшін сарп еткен осы бір ғажайып тұлға, феномен Қаныш Сәтбаев туралы айтылар сөз де, жазылар еңбек те мол.

«Қанекен алдымен үлкен ғалым еді. Оны бұл дәрежеге жеткізген оның еңбексүйгіштігі мен ізденімпаздығы. Ешбір табыс өзінен-өзі келмейтінін жақсы білген ғалымның қағидасы- «Бейнетте - береке» болған. Ол алға қойған мақсатына тезірек жету үшін білімді білетіндерден танбай үйренген, үлкен ғалымдарды пір тұтқан соларға ұқсауға тырысқан. Білмегенін білуге асығу оны дәйім ізденіске әкеліп отырған. Оның барлық әрекеті тек күн көру емес, халқына керек ғылыми жаңалықтар табу жолына бағытталған[2]» ,- деген еді ғалым Е.Букетов.

Қаныш Сәтбаевты Қазақстан өлкесінде ғылымның негізгі ошағын жасаудың атасы деуге болады. Ғылым Академиясының бірінші президенті болды. Ол президент болып тұрғанда ғылымның толып жатқан бірнеше саласын жаңадан құрып, олардың өркендеуіне саралап жол салды. Бұл адамның іс-әрекеті зор, қарекеті сан алуан. Ақындар ол туралы өлеңдер жазса, жазушылар оның парасатты бейнесін қызықты, ал халық оның есімін аңызға айналдырып жіберді.

Егер ғалымның серіктері мен ізбасарларының лебіздеріне зер салатын болсақ, онда біз Қаныш Имантайұлының халық поэзиясын, ән мәдениетін, эпикалық поэмалар мен аңыздарды көп білгенін жазбай танимыз. Байтақ даладан жер асты қазыналарын іздеу жолында ол халықтың рухани байлығына кенікті. Ол шын мәніндегі энциклопедист ғалым болды.

Біз бүгінгі жұмысымызда жан-жақты ғылым, талан иесінің ел көп біле бермейтін жаңа қырларына тоқталмақпыз.

Қаныш Сәтбаев-жастайынан халқының ауыз әдебиетінен сусындап, әні мен күйін жүрегіне бөлеп өскен сезімтал да рухани бай адам. Көптеген естеліктерге қарап отырсақ, Қанекеннің жұмыстан бос, демалыс кездерін аса қадірлеп, әдеби кітаптар, қызықты романдар оқумен өткізгенін көре аламыз, халық музыкасы мен поэзиясын жанына рухани азық етіп, ерекше жақсы көрген. Егер геологияның соңына түспей, бірыңғай әдебиет саласымен кетсе, аса талантты жазушының бірі болар еді. Оны ғалымның жас кезінде жазған новеллалары, әдебиет, музыка, би өнері туралы жазған мақалалары, Абай, Жамбыл, Мұхтарға арнап жазған еңбектері айқын бейнелейді.

Қаныш пен ағаларының өнерді, әдебиетті, музыканы қадірлеуі - оларға әкелерінен мирас болған іс.

Қаныш Сәтбаев-талантты публицист. Өзінің ғылым майданындағы қарбалас тірлігіне қармастан ол бір сәт те қаламын қолдан түсірмей, публицист ретінде баспасөзде ой толғап отырды.

Оның «Қарсақбай өңірінің болашағы» деген алғашқы мақаласының өзі жарқын да жалынды, әрі ғажайып патриоттық публицистиканың үлгісіндей. «Онда құрғақ жаттандылықтың ешбір із-табы жоқ, цифрлар қажетті деген жерде ған келтіріліп, дәл орнын тауып сөйлеп тұр. Мақала қарапайым, шабытты, оралымды, қойшыдан бастап академикке дейінгінің бәрі түсінетін тілмен жазылған. Онда патриоттық, халықтық өршіл леп еседі [3]» деп жазған екен публицист-ғалым, көрнекті сыншы Мұхаметжан Қаратаев.

Сәтбаев публицистикасының құндылығы оның сөзінің нақтылы іспен астасып жатқандығында. Оның лебіздері - жай ғана үгіт, насихат емес, жүзеге асырылып жатқан істің шынайы болмысын бейнелеу құралы.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сәтбаевтың үлкен Жезқазған жөніндегі публицистикалық мақалалары қатарына «Атбасар мысының келешегі» деген еңбегін кіргізуге болады. Онда ғылыми тұжырымдар туған халқының тағдыры туралы ойларымен астасып жатады. Ал «Жезқазған мыс кені ауданы және оның минералдық қорлары» мақаласын мыс, темір, марганец, көмір, алтын, қорғасын, асбест, барит құрылыс материалдарының алып қоймасы-Жезқазғанның сарқылмас қазынасы туралы ғылыми- публицистикалық поэма деуге болады.

Сәтбаев өзінің сүйікті Жезқазғаны туралы қырық алты ғылыми-публицистикалық еңбек бастырды. Қаныш Сәтбаевтың аса маңызды ғылыми жұмысы, тума талантты, тынымсыз еңбегі сол кездің өзінде-ақ практикант студенттерді ғана емес, сонымен қатар оның шәкірті, ізбасары болған жас ғалымдардың ынта-ықыласын қатты баурап алған еді. Қазақ ССР Ғылым академиясының Геология институты ғалымдарының үлкен тобын және басқа оқымыстыларды біріктірген Сәтбаев мектебі ашылды.

Ғалым-публицист Сәтбаев - көпқырлы дарыны бар, өмірді сүйген дара тұлға. «Қоғамдық белсенділігі ғаламат адам еді. Ол бар іске де үлгеретін. Оның сан алуан ауқымды мақсаты болатын» деп еске алады ол кісіні замандастары.

Сәтбаев-қазақ халық музыкасының жанашыры. «Ол ән мен күйден жаралғандай жан еді. Домбыраны бабына келтіре тартып, өзі көп білетін қазақтың халық әндерін сүйсіне айтатын» деп еске алады көзкөргендері. Белгілі этнограф А.В.Затаевич қазақтың көптеген халық әні мен күйін жинағаны белгілі. Сол жинақтағы қазақтың жиырма бес халық әнінің сөзі мен әнін Қаныш домбыраға қосып, ғажайып әуезділікпен айтқанына жазып алған. «Қаныш Сәтбаев,-деп тебірене жазды «Қазақтың 500 әндері мен күйлері» жинағында А.В.Затаевич.- Томск технология институтынан білім алған жас қазақ инженері, Баянауыл әндерінің тамаша білгірі әрі ғажайып орындаушысы, ол осы жинаққа әуен жөнінен ғана емес, текстерінен де мол мағлұмат берді[4]».

Б.Г.Ерзаковичтің «Қазақ өнертанымының бастауларында» атты мақаласында[5]. Қаныш Имантайұлының жас кезінде театрмен әуестенгені, ауыл жастарының постановкалары мен концерттік кештеріне қатысып жүргендігі туралы айтылады. Мұның өзі тегін емес еді. XX ғасырдың басындағы көптеген озық ойлы қазақ қайраткерлері сияқты Қаныш Имантайұлы да қазақ театр өнерін дамыту перспективалары туралы көп ойластырған.

Ғалымның алғашқы мақалаларының бірі 1923 жылы «Еңбекші Қазақ» газетінде жарияланған ән туралы толғаулары болды.

Ал Қаныш Имантайұлының «Қазақстанның ұлттық театры хақында» деген мақаласы арқылы қазақ өнерінің театры мен музыкасының білгірі, тамаша публицист екенін ғана танытқан жоқ, бұл еңбек әлі күнге дейін ең алғашқы теориялық-зерттеу ретінде осы күнге дейін маңызын жоймай келеді. Ол көркемөнерпаздар құрған ұлттық театрын шаттана мақтан тұтты. Мақалада 1927 жылы 13 қаңтарда ұлттық театрда болған концертке нақтылы да терең баға берілген. Сәтбаев атақты әнші Әміре Қашаубаев орындаған әндерге аса жоғары баға берді, әсіресе ғаламат шеберлікпен қалықтаған «Қанапия», «Жанбота» әндерін ерекше атап өтті. Осы мақаласында «Қанапия» әнінің шығу тарихынан қысқаша мағлұмат берген. Бұл әнді Қанапия батыр өзінің үзеңгілес достары озбырлардан жазықсыз жапа шеккен кезде абақтының аузында отырып шығарған екен. Осы орайда Қаныш Әміренің соншалықты тамаша әнді шолақ қайырғанына сын айтады. Сонымен бірге ол хорды сынға алды, үндестік зандарын, жалпы европалық жүйені білу керек екенін атап көрсетті. Сосын ғалым би өнеріне талдау жасайды, жаңа көрініс бере бастаған балет туралы ой толғайды, театр өнерінің дамуындағы әзіл-оспақ пен сын-с ықпақтың ролі жөнінде маңызды тұжырым жасайды. Ол: «Қазақ елі мысқыл мен әзілді бағалайды. Сондықтан қазақ ұлт таеатрында келешекте осы күлдіргі сөз жоғары сатыға қойылар деп сенуге болады[5]», - деп жазды.

Қаныш Имантайұлы қазақ театр өнерінің өркендеуіне қатысты аса маңызды үш шарт туралы көрегендікпен тарихи мәні зор тұжырым жасады: «Бұл орайда мынандай жайлардың

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

өмірлік қажеттілігі зор деген еді: біріншіден, театр-ел өмірінің түзу айнасы; екіншіден, театр – қазақтың салт-сана, күй сарындары сияқты мәдени-өнер кендерінің терең ошағы, ұйытқысы».

Қ.Сәтбаев ақын Иса Байзақовтың ән мен жырды сұрапыл екпінмен төгіп-төгіп жіберетін ғажайып талантына жан толқытарлықтай баға берген. Ол Құрманбек Жандарбеков пен Қалибек Қуанышбаевтың көркем шығарма оқығанына және Мұхамедидің би өнеріне сүйініш білдіреді. Көркемөнерді тамаша түсінетін талғамы зор Сәтбаев өнерпаздардың алдында халық музыкасының сарқылмас мол қазынасын шеберлікпен игеру жөнінде ауыр да абыройлы талап қойды. Жас театрға шынайы достық тілегін айта келіп, өнер шеберлері қазақтың қанына сіңген халықтың әзіл-оспақ, сын-сықағын игеріп, көркемөнер көгіне өрлей беруіне тілктестігін білдіреді. Театр тарихын жете біліп, музыка мен сахна негіздерін нәзіктікпен түсінетін публицист Сәтбаев Халық ағарту комиссариаты мен театр басшыларын тума дарындылары бар қазақтың сахна өнерін Европаның, профессионалдық биігіне көтеруге шақырады. Сол кездегі жас Сәтбаевтың өз мамандығына жатпайтын ғылым, өнер саласындағы кемел тұжырымына қайран қалмасқа шара жоқ.

Сол жылдары ғалым қаһармандық эпостарын, ауыз әдебиеті туындыларын жинап, зерттеумен айналысқан. Оның мақалалары мен зерттеулері «Дружба народов», «Жұлдыз», «Простор» журналдарында, «Литературная газета», «Қазақ әдебиеті» газеттерінде бірінен соң бірі шығап жатты. Ол тіпті республикадағы ғылымның дамуы туралы ой толғағанда да мәдениет пен өнер жайын естен шығарып көрген емес. Оның ұғымында олар қазақ халқының өзара тығыз байланысқан рухани дүниесі, ұлттық дамудың айғағы іспеттес еді.

Ғалымның мақалаларына зер сала отырып, академияны басқарған жиырма жылдың өн бойында оны әдебиет пен өнер мәселелері үнемі толғандырып отырғанын аңғарамыз. Ол «Қозы Көрпеш-Баян сұлу» поэмасының дүниежүзілік мәнін атап көрсетті, халық музыкасының ұшан-теңіздігі, қаһармандық «Қобыланды» эпосының күдіретті күші туралы тереңнен тебірене ой толғайды.

Қ.Сәтбаев көркем мәдениеттің әр алуан құбылыстары, оның көне негізі мен бүгінгі гүлденуі туралы салмақты пікір айтты. Ол Ол ежелгі дүние тарихшысы Геродот, тәжік ақыны Рудаки, француз жазушысы Р.Роллан, қазақтың жыр алыбы Жамбыл шығармалары, А.Бектің «Волоколамск тас жолы», М.Әуезов пен Ә.Әбішевтің «Намыс гвардиясы», заманымыздың ұлы туындысы- «Абай жолы» романы, көптеген кинофильмдер туралы кез келген адам айта алмайтын оралымды ойлар айтты. Ол бұл шығармалардағы көркемдік пен патриоттық сезімнің астасып жатқандығын тап басып, талдау жасады. Қаныш Сәтбаев өзі туралы былай дейді: «Ол кезде мен жас едім, сондықтан лирикаға ептеп бейімдеу болдым. Ал лирика деген- адамды қажырлы да рухты еңбекке қанаттандыратын асыл арман ғой[6]».

Қ.Сәтбаевтың қаламынан әдебиет тарихына енген аса маңызды мақала қағаз бетіне түсті. Ол- М.Әуезовтің «Абай» (1949) романына арналған «Қазақ совет әдебиетінің ғажайып шығармасы» деген еңбегі. Ол мақалада Қаныш ой-тұжырымдар әуезовтану ғылымындағы дінгектастардың біріне айналып, оны басқа ғалымдар дамытты. Бұл еңбекте «Абай» романы тұңғыш рет ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ халқының өмірі мен тұрмысының алуан қырын бейнелейтін энциклопедиялық еңбек тұрғысында бағаланды. Сол баға эпопеяны дәуір айнасы ретінде зерттеуге бірден-бір ұйтқы болды. Қ.Сәтбаев эпопеяның ғылымды байыта түскен ерекшеліктерін тап басып, көрсете білді. Ол романның ғылыми дүниетанымдық маңызы зор, онда өткен дәуірдегі қазақтар өмірінің феодалдық болмысына қатысты аса құнды деректер бар екенін айта келіп, былай дейді: «Өз романы арқылы Әуезов ғажайып көркем шығарма әрі баға жетпес ғылыми еңбек туындатты, ол еңбек ғылымның сан қилы салаларындағы мамандардың ықыласын әрқашан баурап тартатынына еш күмән жоқ[7]».

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Мақала авторы романды талдағанда аса бір нәзік сезіммен кейіпкерлер образының романтикалық бояуын ерекше атап көрсетеді, кейіпкерлер характері мен оқиғаларға әсерлі теңеулер келтіреді.

Ең ғажабы, Сәтбаевтың театр мен музыка өнеріне арналған публицистикасы оның ғылым саласындағы тиянақты да табысты жұмыстарымен астасып жатты. Бұл орайда ғалымның өзі былай дейді: «Қазақстан жері кең-байтақ... Жер қыртысын сөз еткенде, біз әдетте қара топырақты, құрғақ топырақты, құмдауыт даланы елестетеміз. Ал Қазақстанда қаратопырақты жерден басқа сұрғылт топырақты, қызғылт топырақты, күрең және сары топырақты жерлер де бар ғой. Қазақ әндері де сол сияқты. Әр алуан, қара, сұрғылт, ақ, сары, қызғылт түспен құлпыра, құбылып тұрады».

Қаныш Сәтбаевтың ғалымдығы туралы көлемді естелік жазған ғалым Е.Букетов былай дейді: «Қанекең- жан-жақыт ғалым еді. Оның тарихтан да, өнерден де бір шабарлық хабары бар болатын... Қанекеңнің домбырашылдығы, әншілігі кездейсоқ емес, оның музыкалық қабілеті үлкен дарынның бір қырын сипаттайтын құбылыс екеніне көзің жеткендей боласың. Қысқаша айтқанда, оның көпқырлы дарындылығы Қазақстанда ғылымның барлық салаларының қатар дамуына ықпалын тигізгені сөзсіз[8]». Ақиқатында да, Қаныш Сәтбаев геология саласының ғана емес, қазақ өнері, тарихы, әдебиеті, музыкасы, мәдениетінің дамуына да зор үлес қосқан тұлға.

Қорыта келгенде, Қаныш Имантайұлы-феномен. Қаныш Сәтбаев өмірі мен шығармашылығын отыз жылға жуық зерттеген, үлкенді-кішілі алты кітап шығарған қазақтың танымал жазушысы Медеу Сәрсекенің сөзімен аяқтағым келеді: «Ғалымның хаты өшпейді, данышпанның аты өлмейді» деген халық сөзі, тегінде, ұлағат-өнегесі дара, артында мәңгі өлмес мұралар, асыл нұсқалар қалдырған даналарға арналған. Қаныш Имантайұлы Сәтбаев та бүгінде қазақ елінің тарихында, рухани өмірінде өзгеше орын алатын шоқжұлдыздары-Шоқан, Абай, Мұхтар, Ахмет сынды ұлы алыптардың санатында аталуы-занды құбылыс!..».

Әдебиеттер тізімі:

1. М.Әуезов «Қазақ халқының зор ғалымы». 20 томдық (1985, 18-кітап, 328-338-беттер)
2. Е.Букетов Жас Қаныш. Алматы: Қазақстан. 1999.-170 б.
3. М.Қаратаев «Ғалымның алмас қырлары». Қаныш аға. Академик Қ.Сәтбаев туралы естеліктер. Алматы. Жазушы. 1989. 188 б.
4. А.В.Затаевич «Қазақтың 500 әндері мен күйлері», Алматы, 1969.
5. Г. Ерзакович. «Қазақ өнертанымның бастауларында». Қаныш аға. Академик Қ.Сәтбаев туралы естеліктер. Алматы. Жазушы. 1989 .239 б.
6. К.И.Сәтбаев «Письма и заметки». Алматы, Атамұра., 1987.

ВЫДАЮЩАЯСЯ РОЛЬ ВЕЛИКОГО УЧЕНОГО В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ НАУКИ КАЗАХСТАНА

Алдакеева А.Е.

*КазНАИ им.Темирбека Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – доцент Айтқұлова Ж.Б.*

Abstact

This article discusses the significant contributions of Kanysh Satpayev to various fields of science and his influence on shaping scientific policy in Kazakhstan. It elaborates on his achievements in geology, history, archaeology, and ethnography, as

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
well as his role in promoting the use of the native language in scientific activity and fostering national scientific identity. Author underscores the importance of Kanysh Satpayev's scientific legacy for Kazakhstan and his contribution to the development of education and science in the country.

Имя великого ученого Каныша Сатпаева неразрывно связано с историей становления промышленности и науки в Казахстане. Его вклад оказал заметное воздействие на развитие науки в стране. Имя Сатпаева всегда ассоциируется со словом первый. Каныш Сатпаев является первым составителем школьного учебника алгебры на казахском языке, первым профессиональным инженером-геологом среди казахов, первым казахом-академиком АН СССР, первым президентом и основателем Академии наук Казахстана, первым директором Института геологии АН КазССР, первым в Казахстане лауреатом Государственной и Ленинской премий [1].

Каныш Сатпаев был выдающимся ученым, чьи исследования в области истории, археологии и этнографии внесли вклад в понимание казахстанской истории и культуры. По своей эрудированности и энциклопедическим знаниям в различных областях науки, Сатпаев стал тем человеком, который смог создать для Казахстана интеллектуальный тренд развития, благодаря которому общество стало более образованным, а также профессиональным. Геолог, академик А.Л. Яншин так отзывался о Каныше Сатпаеве: «Поражает многогранность таланта Сатпаева: проблемы литературы и искусства, вопросы философии и экономики, геологии, астрофизики, археологии, ботаники и это лишь часть того, чему он себя отдавал». Подтверждением служит первый научный труд будущего академика – учебник алгебры для казахских школ на родном языке. Объем рукописи составлял 1642 страниц. Он увлекался и казахским фольклором. В 1927 году в Москве Каныш Сатпаев издал один из вариантов эпоса «Ер Едиге» в новой редакции и со своим предисловием. С юных лет Каныш Имантаевич увлекался музыкой. Он прекрасно играл на домбре, гитаре, любил петь казахские песни. Известный музыковед-фольклорист А. В. Затаевич впервые услышал в исполнении Каныша Имантаевича и записал 25 казахских песен. Позже они были опубликованы в сборнике «500 казахских песен и кюйев», изданном в 1931 году.

Судьба предопределила К. И. Сатпаеву одному из первых быть первооткрывателем, прокладывать новые дороги в геологической науке, широкомасштабно реализовывать ее достижения на практике. Баянаульский район считают колыбелью казахстанской науки, в этом живописном краю родился «сын века» - один из самых ярких выдающихся личностей двадцатого столетия Каныш Имантаевич Сатпаев. Каныш Имантаевич родился 12 апреля в 1889 году в ауле № 4 Аккелинской волости Павлодарского уезда Семипалатинской губернии (ныне Сатпаев Баянаульского района Павлодарской области), в семье известных людей. Отец будущего ученого Имантай Сатпаев был человеком образованным, обладал обширными познаниями в области литературы и истории края, свободно владел русским, фарси и арабским языками. Мать Каныша Сатпаева Алима умерла, когда маленькому Канышу исполнилось 5 лет. Будущий ученый начинал постигать науку у муллы, в 1909-1911 годы был определен в Аккелинскую двухгодичную школу, где проявились его незаурядные способности и прекрасная память, затем учеба продолжилась в Павлодарском русско-казахском двухгодичном училище. В 1918 году окончил Семипалатинскую учительскую семинарию. Около двух лет работал учителем естествознания на педагогических курсах в Семипалатинске, в 1920 – 1921 годах – народным судьей в Баянауле. В 1921 году в Баянауле приехал на отдых и лечение академик М. А. Усов. Встреча Каныша Имантаевича с академиком стала судьбоносной, именно приход в геологическую науку связан с именем этого выдающегося геолога первой половины двадцатого столетия, работавшего тогда профессором Томского технологического института, одного из лучших высших учебных

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

заведений России горно–геологического профиля и первого в Сибири. По совету М. А. Усова К. И. Сатпаев поступает учиться на горный факультет, основателем которого был академик В. А. Обручев. В 1926 году К.И.Сатпаев успешно закончил институт и, став первым казахом с дипломом горного инженера-геолога, был направлен в распоряжение треста «Атбасцветмет», где возглавил геологический отдел [3].

Каныш Сатпаев был выдающимся геологом, академиком Академии наук Казахской ССР, который внес огромный вклад в изучение геологического строения и ресурсов Казахстана. При его научных исследованиях были заложены основы для дальнейшего развития геологии в регионе и способствовали привлечению внимания зарубежных и казахстанских специалистов к обширным природным богатствам страны. Одним из наиболее значимых достижений Каныша Сатпаева является его работа по изучению структуры и формирования нефтегазоносных бассейнов в Казахстане. Он проводил обширные геологические исследования, в результате которых были обнаружены и описаны многочисленные месторождения нефти и газа. Эти исследования стали основой для разработки стратегий по освоению и эксплуатации природных ресурсов страны [2].

Каныш Сатпаев внес значительный вклад в изучение геологической истории и эволюции Казахстана. Его работы по стратиграфии и палеонтологии позволили реконструировать прошлые климатические и геологические условия региона, что имело важное значение для понимания его современной геологической структуры и ресурсов. Таким образом, вклад Каныша Сатпаева в геологию Казахстана и мировую науку в целом невозможно переоценить. Его научные исследования и открытия не только расширили наши знания о геологическом строении и ресурсах региона, но и стали основой для развития современной геологии и добычи природных ресурсов.

В 1929-1941 годах он был начальником и главным геологом геолого–разведочного отдела Карсакапайского комбината. Основной задачей являлось - проведение геологоразведочных работ по выявлению запасов полезных ископаемых в Жезказган–Улытауском районе. В то время многие, в том числе англичане и Геологический комитет СССР, слабо верили в наличие больших залежей полезных ископаемых. Но неутомимый энтузиаст К. И. Сатпаев был убежден в огромных запасах руд в этом регионе, отстаивая свою точку зрения и дав экономическую оценку месторождению. Обладая такими качествами, как целеустремленность, смелость и упорство, молодой ученый на конкретном примере смог найти и раскрыть залежи полезных ископаемых Жезказгана, вместе с такими же энтузиастами как и он сам, проявив основательные знания и талант исследователя.

В 1932 году К.И. Сатпаев публикует первую научную монографию: «Джезказганский медно-рудный район и его минеральные ресурсы». Вопреки всему, в то время было установлено в рудах Жезказгана более 2 млн., тонн меди, а не 60 тыс. тонн, как считали англичане и Геологический комитет СССР. Необыкновенное чутье исследователя и высочайшее теоретическая и практическая подготовленность, научные знания в этой сфере позволили доказать всем о богатстве недр Жезказгана. К этому времени по запасам меди и руды Жезказган занял первое место в Советском Союзе.

Пророческими звучат сейчас слова, сказанные в 1940 году К. И. Сатпаевым: «Я ясно вижу большое будущее этого края. Недалеко то время, когда около Караганды вырастут корпуса грандиозного металлургического комбината, который будет давать стране сотни тысяч тонн стали...» [3].

Однако, вклад Каныша Сатпаева в развитие казахстанской науки превосходит рамки геологии. Он также сыграл важную роль в формировании общей научной политики страны, став одним из основателей и первых председателей Академии наук Казахской ССР. Благодаря его инициативе и руководству в научных исследованиях начали активно участвовать ученые из различных областей знаний, что способствовало

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

междисциплинарному подходу к решению научных проблем. Каныш Сатпаев также внес значительный вклад в формирование национальной научной идентичности в Казахстане. Его усилия направлены были на поддержку и развитие научных исследований на родном языке, что способствовало укреплению культурной и языковой самобытности научного сообщества страны [1]. Во-первых, Каныш Сатпаев активно поддерживал использование казахского языка в научной деятельности. Он признавал важность сохранения родного языка и культурных традиций в научном сообществе, поэтому поощрял ученых публиковать свои работы на казахском языке. Это способствовало расширению доступа к научной информации для казахстанских ученых и обеспечивало сохранение и передачу знаний на родном языке. Во-вторых, Каныш Сатпаев активно поддерживал развитие казахской научной литературы. Он считал важным, чтобы научные труды были доступны на казахском языке для всех казахстанцев, вне зависимости от их образования и профессиональной сферы. Для этого он организовывал переводы и издания научных работ на казахском языке и активно поддерживал развитие научного перевода и редактирования. Третий аспект его вклада в формирование национальной научной идентичности заключается в его роли в подготовке нового поколения казахстанских ученых. Каныш Сатпаев не только сам проводил научные исследования, но и активно участвовал в обучении и научном руководстве молодых ученых. Он внушал им уважение к родному языку и культурным традициям, что способствовало формированию национальной научной идентичности у будущих поколений ученых. Таким образом, вклад Каныша Сатпаева в формирование национальной научной идентичности Казахстана состоял в поддержке использования казахского языка в научной деятельности, развитии казахской научной литературы и подготовке нового поколения ученых. Его усилия способствовали укреплению культурной и языковой самобытности научного сообщества страны и повышению его престижа как национального научного центра. Он придавал большое значение использованию родного языка в научной деятельности и активно поддерживал развитие казахской научной литературы. Благодаря его усилиям была создана база для развития научного наследия на казахском языке, что способствовало распространению знаний среди широких слоев населения [2].

В заключение приведем замечательные слова ученого, в которых отражено высочайшее жизнелюбие и любовь к своему народу, сказанные на 50-летнем юбилее самим ученым: «Если бы меня спросили, что я считаю самым большим счастьем в своей жизни, я бы ответил, что самым большим счастьем для себя я считаю то, что мне выпало великая честь жить в нашу замечательную эпоху, когда есть возможность для вдохновенного, творческого труда, когда на глазах одного поколения сбывается вековая мечта народа о счастье – это великая радость. Она выпала и на мою долю, и я счастлив этим. Все, что мною сделано за истекшие годы моей жизни и деятельности, вытекало из простого чувства и стремления найти и вложить свой кирпич в строительство новой жизни народов нашей Родины». Преклоняем голову перед словами великого ученого, прожившего недолгую, но очень яркую жизнь, еще при жизни о нем пытались писать пьесы и сценарии, брали черты его биографии в основу образа вымышленного героя, но как писал в своей книге А. Брагин: «Живая жизнь не требовала домьслов, она оказалась богаче придуманной» [3].

Наследие Каныша Сатпаева играет ключевую роль в становлении казахстанской науки и имеет значительное влияние как на национальном, так и на мировом уровнях. Личность и труды Каныша Сатпаева служат образцом для молодых ученых, стимулируя их к научным исследованиям и стремлению к обогащению знаний о своей истории и культуре. Его вклад в развитие геологии, формирование научной политики страны, подготовку нового поколения ученых, поддержку родного языка в научной деятельности и его влияние на мировую науку делают его одним из самых выдающихся ученых не только Казахстана, но и мирового научного сообщества.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Список литературы:

1. <https://satbayev.university/ru/news/vydayushchayasya-rol-velikogo-uchenogo-v-razvitiikazakhstana>
2. <https://kazatu.edu.kz/assets/i/science/sf16-gumanitar-203.pdf>
3. <https://tou.edu.kz/kz/library?id=3037>

РОЛЬ КАНЫША САТПАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСКОГО ТЕАТРА

Бекмаханова К.Б

*КазНАИ им. Темирбека Жургенова, Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – к.ф.н., доцент Сарсембаева А.Ж.*

Abstract

The article is devoted to the role of Kanysh Satpayev in the formation of the Kazakh theater in Kazakhstan. He paid a lot of attention not only to science, but also to art. He studied culture, knew literature, and also sang beautifully, and also composed songs himself. In the work “About the National Theater of Kazakhstan”, published in the newspaper “Enbekshi Kazakh”, the young engineer-geologist Kanysh speaks out as a professional music critic. He analyzes the second and third parts of the concert, the song, the chorus and the recitation.

«Почитание людей, которые трудятся для своего народа, – это знак чести страны, народа», – сказал наш известный государственный и общественный деятель Халель Досмухамедулы [1, 121]. Было бы неправильным не упомянуть Каныша Имантаевича Сатпаева, ученого, имя которого хорошо известно в научном мире. Невозможно пройти мимо памяти гражданина, который всю сознательную жизнь любил всем сердцем свою страну и свою землю, настоящий патриот, который должен быть примером для всех. К сожалению, нас волнует только то, что мы только говорим об уважаемых людях, но не живем как они, не берем пример, а просто даем названия в честь них зданиям, городам и празднуем юбилеи...

Сатпаев Каныш Имантаевич - основоположник научной школы геологов Казахстана, доктор геолого-минералогических наук, профессор, один из организаторов и первый президент Академии наук Казахстана, академик Академии наук СССР, почетный член Академии наук Таджикистана, общественный герой, лауреат Государственной и Ленинской премий СССР.

В нашей работе нам хотелось бы подробнее остановиться на роли Каныша Сатпаева в становлении искусства Казахстана, и, в частности, театрального искусства.

Как сказал Владимир Этуш: «Сцена театра – это святое, алтарь. Там «грязи» быть не должно», актёры должны быть честными, чистыми, искренними. И Каныш Сатпаев был очень искренним к своей работе, науке. Поэтому, я думаю, что актёры и наш известный ученый очень близки. Они работают для народа. К тому же, Каныш Сатпаев очень интересовался искусством, культурой.

“Тягу к знаниям Каныша Имантаевича можно проследить по посещению им читальных залов и музеев института, откуда он практически не выходил. Расписание у него было плотное. Даже свободное время он проводил за книжкой. Он штудировал учебники, изучая родную казахскую культуру, переводя и публикуя народный эпос. Ему даже удалось в Томске выпустить в московских издательствах поэму на казахском языке “Ер Едиге”, с собственноручно написанным предисловием. В институте он занимался переводом учебника

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

алгебры и начал переводить с русского на казахский язык биологические труды, издания по горному делу. Делал доклады о песенном и литературном творчестве казахского народа”, - рассказал сотрудник Томского политехнического университета, где, в свое время, учился Каныш Сатпаев. [2] Помимо учебы, студент Каныш занимался общественной деятельностью и руководил «реформаторским клубом». Студенты башкиры, казахи, татары и буряты посещали этот клуб, чтобы познакомиться с культурой других народов. В клуб вступило около 100 студентов разных национальностей. Каныш всегда присутствовал на заседаниях организации. Студенты организовывали творческие вечера. Каныш пел казахские песни. У нас есть фотография, где Сатпаев вместе с семьей играет на национальном инструменте в Томске. Также зарезервирован пригласительный билет на концерт, посвященный казахской музыке”, - рассказывает экскурсовод. Из казахских песен исполнялись: «Екі жирен», «Бір күн көшіп дүние» (исполнитель Галимтай Сатпаев), «Қара торғай», «Еркем» (исполнитель Омар Толбаев). Декламировалось «Тез барам» Магжана (исполнитель Казалы). Все песни исполнялись в сопровождении рояля (кроме бурятских). Тексты песен комментировались и читались перед публикой на русском языке, так было и в декламациях. В третьем отделении вечера показывались на сцене фрагменты казахского обычая встречи невесты «шашу», «беташар». Так как в Томске впервые организовывался такой вечер, очень много было зрителей. Вечер прошел весело». [2]

У Каныша набирался солидный материал и о казахских батырах. Сведения о Кенесары Касымове он и по просьбе Мухтара Ауэзова, работавшего над драмой «Хан Кене», обобщает в письме к нему, датированном 5 марта 1925 года. Здесь обнаруживается глубокое знание им не только легенд и сказаний о народном батыре, но в документальных материалов о восстании под его руководством. При этом, по мнению Ш.К. Сатпаевой дочери академика, даже в неполном тексте автографа содержалось «немало точных сведений» о ряде невыясненных к тому времени сторон движения Кенесары.

Интерес к устному творчеству продолжал владеть Канышем и в начальный период геологической деятельности. Он готовностью откликнулся на просьбу А.В. Затаевича помочь в записи старинных казахских мелодий в 1926-1927 годах напел для него под собственный аккомпанемент на домбре 25 уникальных песен и передал ценные сведения об истории рождения и лучших исполнителях этих шедевров, чем очень помог тому в издании «500 казахских песен и кюев». Известный музыковед и этнограф высоко оценил помощь молодого геолога по собиранию образцов музыкального фольклора и исторических сведений о них.

Каныш Имантайұлы Сатпаев – один из казахских деятелей науки и культуры, которые оказывали возможное содействие в становлении и развитии новых жанров национального искусства. В этом плане интересна и знаменательна статья «Қазақтың ұлт театры туралы» («О национальном театре Казахстана»), опубликованная в газете «Еңбекші қазақ» 24 января 1927 года. Данная статья связана с открытием театра в казахской степи. 13 января 1926 года в тогдашней столице Казахстана Кызыл-Орде был открыт первый казахский драматический театр, впоследствии ставший Казахским академическим драматическим театром имени М. О. Ауэзова. Посетив юбилейный вечер, спектакль и концерт, посвященный годовщине основания театра, К. И. Сатпаев написал статью «О национальном театре Казахстана», в которой проанализировал творческое состояние коллектива театра. В то время у молодого дипломированного инженера К. И. Сатпаева были широкие интересы. Кроме своей основной работы по профессии, он интересовался всеми новшествами в духовной и культурной жизни Казахстана, тем более в искусстве, к которому Каныш Имантаевич по натуре был близок. На юбилейном вечере была показана комедия «Малкамбай» и дан концерт в двух отделениях с участием певцов, танцевальной группы, декламаторов. Он был очень интеллигентным человеком.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В начале статьи К.И.Сатбаев показал, что одного года недостаточно для такого важного дела, как театр, но вечер показал, что казахская община за это короткое время приобрела большой опыт и достигла правильного направления. Он отметил некоторые недостатки в исполнении комедии, отметив, что актеры в совершенстве владели актерским мастерством и свободно вели себя на сцене. Он особо оценил самобытность и содержание репертуара Амре Кашаубаева, Исы Байзакова, Калыбека Куанышбаева, высказал критическое мнение о танцевальных номерах. Выводы К. И. Сатбаева о каждой из этих фигур в его статье «О национальном казахском театре», с одной стороны, интересны сами по себе, но, с другой стороны, представляют собой одну из первых оценок, сделанные им. В печати появились свидетельства взаимоотношений будущего учёного с представителями художественной культуры, начавшиеся в 20-е годы и продолжавшиеся до конца его жизни.

К.И. Сатпаев был в числе тех, кто видел и слушал удивительное исполнение казахских народных песен широко известного талантливого певца с драматическим тенором, актера Амре Кашаубаева (1888-1934). Уроженец Абаевского района Семипалатинской области А. Кашаубаев начал свой творческий путь еще до революции и в 1919-1920 годах в Семипалатинске участвовал в состязании талантливых музыкантов, исполнителей песен. В то время К. И. Сатпаев в Семипалатинске учился в семинарии.

Амре Кашаубаев прославился на концертах, состоявшихся в Москве, в 1925 году в Париже и в 1927 году на Всемирной выставке декоративного музыкального искусства во Франкфурте-на-Майне. Он был одним из участников Казахского драматического театра, открытого в 1926 году в Кызылорде столице Казахстана. К годовщине театра состоялся большой концерт, были показаны отрывки из спектаклей, где Амре Кашаубаев исполнял различные песни. Сатпаев также был зрителем на этом концерте и написал статью-обзор об исполняемых номерах. [3, 303-304]

Верный себе, Сатпаев в статье «О казахском национальном театре» (1927 г.), одобрительно отозвавшись о наличии в репертуаре концертной труппы казахского театра целой серии замечательных творений народного песенного искусства, не забыл обратить внимание на их «возраст», указав, что созданы они «в эпоху, когда народ дышал опьяняюще чистым и вольным воздухом бескрайних степей», и «поэтому в их огранке передана сила чувств достоинства, озорства, дерзновенности». В качестве исторической справки к песне, исполненной Амре Кашаубаевым («Канапия»), Сатпаев приводит подлинные сведения об обстоятельствах последнего подвига героя освободительной борьбы 60-х годов минувшего века батыра Канапии.

К. И. Сатпаев считал, что для подъема театра на более высокую ступень неотложным делом является комплектование труппы талантливыми людьми, необходимо также посылать их на учебу в театральные, музыкальные и художественные студии. В то время, когда К. И. Сатпаев работал над этой статьей, директором драматического театра, и художественным руководителем труппы был первый казахский режиссер, драматург, один из основателей национального профессионального искусства, народный артист КазССР Жумат Тургынбаевич Шанин (1892-1938). «В настоящее время, — писал Каныш Имантаевич, — во главе национального театра находится такой, по-настоящему любящий театр, мастер и на искусство пера, мужественный, уважаемый человек, как Жумат. И это может служить верой тому, что в будущем национальный театр может развиваться по верному пути и быстро расцветать. Статьи К. И. Сатпаева о театре высоко оценены в «Истории казахского театра», изданной в 1971 году, и в статьях театроведов.

Итак, произведения, статьи и высказывания, написанные К. И. Сатпаевым по вопросам искусства в 20-30-е годы, свидетельствуют о его интересе к развитию различных жанров. Хотя все они имеют определенную самостоятельную историю и значение, их объединяет развитие всех видов национального искусства. В этом своеобразии и значимости

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

творчества К. Сатпаева в области искусства Творчество Каныша Сатпаева – национальная гордость казахского народа. Каныш Сатпаев – мудрый, уникальный, настоящий ученый и интеллигент, чьи заслуги перед казахским народом в целом никогда не угаснут. Его имя навсегда займет место в сердцах человечества, чьи драгоценные слова и знания сияют, как драгоценности, и внесли свой вклад в наше дыхание и образование.

Список литературы:

1. Халель Досмухамедұлы. Избранные труды. – Алматы: Ана тілі, 1998. – 384 с.
2. <https://tengrinews.kz/mixnews/tyajelyiy-byit-distantcionnoe-obuchenie-krujok-tuzemtsev-366000/>
3. Габдуллина. История Казахстана в исследованиях Каныша Сатпаева//Материалы Международной научно-теоретической конференции Сейфуллинские чтения - 16: Молодежная наука новой формации – будущее Казахстана. – 2020. – Т.1, ч 2. С.302-308.
4. Сарсекеев, М. Медеу. Сатбаев [Текст]: монография / М. Медеу. Сарсекеев. Алматы: Жалын, 1988.- 526 с
5. Академик К.И. Сатпаев: Из писем и заметок / Предисловие, составление, комментарии кандидата исторических наук Г.О. Батырбекова (на русском и казахском языках). – Алматы : Атамұра, 1998. – 160 с.
6. Альжанов Т. М., Сатпаева М. К. Каныш Сатпаева – сын земли казахской. – Алматы : Ғылым, 2002. – 176 с.
7. Сәтбаев Қ.И. Ғылым және мәдениет туралы тандамалы мақалалары. – Алматы : Ғылым, 1989. – 614 б.

ИННОВАЦИИ И ТРАДИЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ: ВДОХНОВЕНИЕ ОТ КАНЫША САТПАЕВА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА

Болатова Ә.М.

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – доктор философии PhD, Нұрпеуіс М.Е*

Abstract

The article explores how Satpayev's ideas can rejuvenate school education by blending scientific principles with innovative approaches. It focuses on integrating these concepts into curricula to foster critical thinking and scientific curiosity among students, highlighting Satpayev's legacy's significance for contemporary education and science in Kazakhstan.

В этом году Казахстан отмечает большую дату – 125 лет со дня рождения Каныша Имантаевича Сатпаева – великого сына казахской степи, с именем которого связаны огромные достижения в науке и промышленности. В динамично развивающемся мире современного образования, поиск инновационных подходов и вдохновляющих идеалов становится особенно актуальным. В этом контексте фигура Каныша Сатпаева, выдающегося ученого и педагога Казахстана, предстает как символ прогрессивного мышления и научного подхода к обучению. В самом сердце Центральной Азии, в образовательном ландшафте Казахстана происходят трансформационные изменения, глубоко повлиянные наследием Каныша Сатпаева, пионера науки и образования. Сатпаев, известный своими прорывными работами в геологии и визионерским подходом к интеграции науки в образование, предоставляет бесценную модель для инноваций в современной учебной среде. Эта статья

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

исследует, как принципы Сатпаева могут послужить маяком для модернизации общеобразовательных школ Казахстана, гармонично сочетая традиции и инновации для подготовки учащихся к вызовам XXI века. Каныш Сатпаев оказал значительное влияние на развитие образования в Казахстане, в том числе и в школьной системе, хотя его прямое влияние было больше связано с высшим образованием и наукой. Однако его деятельность и достижения в области науки и образования оказали косвенное влияние на образовательную систему в целом, включая школьное образование. Сатпаев стал символом ученого-практика и вдохновлял молодежь на выбор карьеры в науке и технике. Его жизненный путь и достижения демонстрируют ценность образования и настойчивости в достижении целей, что является мощным мотиватором для школьников. Деятельность Сатпаева способствовала развитию научных исследований в Казахстане, что, в свою очередь, привело к укреплению связей между наукой и образованием на всех уровнях, включая школьное образование. Это привело к улучшению качества и содержания образовательных программ по естественным наукам. Вклад Сатпаева в развитие научной инфраструктуры и учреждение научно-исследовательских институтов привел к созданию ресурсов, которые могут использоваться и в школьном образовании, например, через экскурсии, научные кружки и партнерские программы с научными учреждениями. Стремление Сатпаева к высокому качеству научных исследований и образования повлияло на общие стандарты образования в стране, включая школьное образование.

Имя Сатпаева всегда ассоциируется со словом первый. К.И. Сатпаев является первым составителем школьного учебника алгебры на казахском языке, первым профессиональным инженером-геологом среди казахов, первым казахом-академиком АН СССР, первым президентом и основателем Академии наук Казахстана, первым директором Института геологии АН КазССР, первым в Казахстане лауреатом Государственной и Ленинской премий [1]! академик К. Сатпаев был выдающимся организатором науки и оставил глубокий след не только в становлении геологической науки и минерально-сырьевой базы Казахстана, но и других регионов Средней Азии» [2].

Биография великого ученого богата примерами, достойными для подражания. Такие черты характера, как гражданская нравственность и научная честность, непреклонность и настойчивость в достижении намеченных целей, оригинальность в научных исследованиях, доброе отношение к окружающим – могут служить прекрасным примером для молодежи, вступающей в большую жизнь. Вот что писал по этому поводу академик Академии наук СССР Д.И. Щербаков: «К.И. Сатпаев обладал умением выбирать правильный путь и способностью без колебаний идти к намеченной цели. Рожденный в бескрайних степях Казахстана, он впитал в себя черты их суровой природы, вырабатывающей навыки борьбы за существование и волю к победе. Он был влюблен в свой родной край, восхищался мощью создавших его геологических процессов и верил в неограниченное богатство его недр» [3]. К. Сатпаев обладал даром распознавать талант людей, умел разглядеть и направить в нужное русло молодого человека. К его заслугам относится также то, что он привел в науку и воспитал ряд научных кадров, впоследствии ставших крупными учеными и существенно повлиявших на развитие казахстанской науки [4].

Это могло способствовать более строгому и содержательному подходу к обучению естественным наукам в школах. Участие в научно-образовательных проектах и программах, связанных с наследием и идеями Сатпаева, помогает учителям повышать свою квалификацию и внедрять инновационные методы преподавания наук в школах. В целом, хотя Каныш Сатпаев не работал непосредственно над реформами школьного образования, его научные достижения, подход к развитию науки и образования, а также его личный пример оказали значительное влияние на образовательную систему Казахстана, в том числе и на школьное образование. Интеграция идей Сатпаева в современное образование

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

предполагает использование инновационных технологий и методик обучения. Проектно-ориентированное обучение, междисциплинарные проекты и практические эксперименты могут стать основой для развития навыков, необходимых в современном мире. Такой подход позволит учащимся не только усвоить теоретические знания, но и научиться применять их на практике.

Каныш Сатпаев верил в силу образования как средства поднятия общества, выступая за целостный подход, который объединяет теоретические знания с практическим применением. Его философия подчеркивала развитие навыков критического мышления, креативности и глубокое понимание научного метода. Изучая его педагогические методы и образовательные инициативы, мы можем извлечь ценные идеи, применимые в сегодняшних школьных программах. Он не только внес значительный вклад в науку, но и заложил основы для развития научного и технического образования в Казахстане. Его идеи о важности образования для научного и технологического прогресса страны актуальны и сегодня. Вдохновение его работами и принципами может способствовать разработке образовательных программ, ориентированных на подготовку квалифицированных специалистов, способных к инновациям и научным открытиям.

Современные образовательные системы Казахстана могут извлечь значительную пользу из адаптации идей Сатпаева, особенно в контексте научно-ориентированных дисциплин. Внедрение проектно-ориентированного обучения, например, может способствовать глубокому пониманию научных принципов и их практическому применению, что является краеугольным камнем философии Сатпаева. Кроме того, акцент на междисциплинарных связях поможет учащимся увидеть ценность науки в широком контексте человеческих знаний и повседневной жизни.

Учителя играют ключевую роль в воплощении идей Сатпаева в жизнь, действуя как наставники и исследователи, которые вдохновляют учащихся на поиск и открытие. Профессиональное развитие учителей должно включать подготовку по инновационным методикам обучения и научным исследованиям, чтобы они могли эффективно передавать энтузиазм и знания своим ученикам.

Вклад Каныша Сатпаева в науку и образование Казахстана невозможно переоценить. Его научные работы и инновационный подход к обучению оставили заметный след в общеобразовательных школах страны, задав направление для развития педагогической мысли и учебных программ. Сатпаев не просто продвигал идею интеграции научного знания в образовательный процесс, но и демонстрировал, как научные принципы могут обогатить школьное обучение, сделав его более практически ориентированным и наполненным реальным содержанием.

Принципы исследовательской работы, которые Сатпаев внедрил в научное сообщество, стали основой для разработки школьных программ, направленных на развитие критического мышления и аналитических навыков у учащихся. Его убеждение в том, что обучение должно быть связано с реальной жизнью и приложением знаний на практике, нашло отражение в современных образовательных подходах, таких как проектное обучение и междисциплинарные исследования. Принимая во внимание идеи Каныша Сатпаева об инновациях в образовании, можно рассмотреть и вопрос о влиянии этих принципов на проектирование и интерьеры школ в Казахстане. Современные образовательные пространства могут быть созданы таким образом, чтобы стимулировать у учащихся интерес к науке и исследованиям, а также поддерживать активное обучение и взаимодействие.

Проектирование школ, вдохновленное научным подходом Сатпаева, может включать в себя интеграцию функциональных лабораторий и исследовательских центров прямо в учебное пространство, обеспечивая легкий доступ к практическим занятиям и экспериментам. Интерьеры таких школ могут быть оборудованы современной научной

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

аппаратурой и технологиями, что позволит учащимся непосредственно заниматься научными проектами, способствуя глубокому пониманию изучаемых дисциплин.

В архитектуре школ можно применить принципы открытого пространства для облегчения коллаборативной работы и групповых исследований, создавая гибкие и адаптируемые обучающие среды. Это может включать в себя multifunctional аудитории, где стены могут быть использованы для проекций и визуализаций, а мебель легко перестраивается для различных форматов занятий.

Освещение и цветовая схема интерьеров также играют важную роль в создании стимулирующей обучающей среды. Использование естественного света и цветов, способствующих концентрации и релаксации, может сделать образовательный процесс более комфортным и эффективным. Кроме того, включение в интерьеры школ элементов, отражающих научные достижения и историю науки в Казахстане, например через экспонаты или интерактивные установки, может служить постоянным источником вдохновения для учащихся. Таким образом, дизайн и интерьер школ в Казахстане, основанные на принципах и идеях Каныша Сатпаева, могут значительно обогатить образовательный процесс, делая его более интегрированным с наукой и исследованиями.

Через свое наследие Сатпаев вдохновляет учителей и учащихся на постоянное стремление к знаниям, исследованию и инновациям. Его жизнь и работа продолжают служить примером для подражания, подчеркивая значение науки в образовании и необходимость подготовки молодого поколения к решению сложных задач будущего. Таким образом, научные достижения Каныша Сатпаева и его вклад в развитие образовательной системы остаются актуальными и сегодня, продолжая вдохновлять изменения в общеобразовательных школах Казахстана и внося весомый вклад в развитие общества. Имя его навечно останется в памяти нашего народа, золотыми буквами увековечено в его истории [5].

Список литературы:

1. Выдающаяся роль великого ученого в развитии Казахстана. URL: <https://satbayev.university/ru/news/vydayushchayasya-rol-velikogo-uchenogo-v-razviti-kazakhstan> (дата обращения 23.03.2024)
2. Каныш Сатпаев: Мой народ выше меня // Казахстанская правда. – 2014. – 24 января.
3. Академик К.И. Сатпаев: Из писем и заметок. – Алматы: Атамұра, 1998. – С. 143
4. Каныш Сатпаев. URL: <https://ie.kz> (дата обращения 17.03.2024)
5. Биография К. Сатпаева. – URL: <http://encyclopaedia.bid> (дата обращения 22.03.2024)

ВКЛАД КАНЫША САТПАЕВА В ФОРМИРОВАНИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУЧНОЙ СФЕРЫ

Жумали А.Т

*Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан
научный руководитель – к.ф.н., старший преподаватель Смагулова Ш.К.*

Abstract

The article is devoted to the life and work of Kanysh Satpayev, an outstanding geologist, science organizer and public figure in Kazakhstan. It tells about his scientific discoveries, cultural and social interests, awards and veneration. Various sources of information are used and conclusions are drawn about the scientific and practical significance of Satpayev's legacy for modern times.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Академик Каныш Имантаевич Сатпаев – знаменитый геолог, ученый и выдающийся организатор науки. Он основал республиканскую геологическую службу и Академию наук Казахской ССР, а также создал Большой Жезказган и Институт геологических наук, названный в его честь. Сатпаев был первым президентом Академии наук Казахстана и первым казахстанским академиком-союзником (с 1946 года). Его имя тесно связано с историей геологического исследования и разведки недр Казахстана, а также с организацией комплексных исследований для быстрого обнаружения месторождений полезных ископаемых и расширения минерально-сырьевой базы страны. [1]

Сатпаев родился 12 апреля 1899 года в семье кочевника казахского происхождения в ауле № 4 Баянаульского района Павлодарской области. Он получил образование в аульной школе, русско-казахском училище Павлодара и окончил Семипалатинскую учительскую семинарию в 1918 году. Сатпаев начал работать учителем естествознания на педагогических курсах в Семипалатинске, а затем в 1920 году был назначен народным судьей. После его просьбы Семипалатинский ревком направил его в Томский технологический институт в 1921 году, где он стал студентом геологоразведочного отделения горного факультета. 1

Во время учебы Сатпаев начал формировать свое научно-инженерное мировоззрение под влиянием сибирской школы геологов и своего учителя профессора М. А. Усова. Идеи и знания Усова стали основой для творческой деятельности Сатпаева. Кроме того, его личность формировалась под влиянием замечательных педагогов и учителей, таких как академики М. А. Усов и В. А. Обручев, а также под влиянием наследия выдающихся личностей, таких как Чокан Валиханов и Абай. Духовная атмосфера того времени, связанная с великими открытиями в науке, технике, литературе и искусстве, также способствовала его воспитанию и развитию как талантливого человека. 1

В осенние месяцы 1926 года молодой инженер-геолог Каныш Имантаевич отправился в Карсакпай после пребывания в Москве. Ему было поручено организовать и провести первые стационарные геологоразведочные работы на медном Жезказганском и угольном Байконурском месторождениях. Эти работы заложили основу для систематического изучения запасов полезных ископаемых в районе Жезказгана-Улытау. В 1928 году результаты работы привели Сатпаева к смелому выводу о потенциале Жезказганского района как одной из ведущих провинций по меди, способной конкурировать с месторождениями на Урале и в Америке. 1

Под руководством Сатпаева молодой коллектив геологов-разведчиков с огромным энтузиазмом преодолевал трудности и достигал впечатляющих результатов. В результате за три года были обнаружены значительные запасы руд, и Жезказган стал лидером среди медных месторождений бывшего Союза. Это привело к началу строительства Жезказганского горно-металлургического комбината в 1938 году. В 1940 году Сатпаев был награжден орденом Ленина за выдающиеся достижения в геологическом изучении района.

Сатпаев возглавлял комплексную геологическую службу в Жезказгане-Улытау в течение пятнадцати лет. Сегодня Большой Жезказган справедливо называют его детищем.

Несмотря на трудности, жизненный путь Сатпаева был отмечен не только успехами, но и тяжелыми испытаниями. В 1930-е годы три его родственника были репрессированы и погибли. Однако Сатпаев никогда не утрачивал оптимизма и веры в себя, и всегда стойко боролся за правду.

В осенние месяцы 1941 [2] года Сатпаев был назначен заместителем председателя, а затем председателем Президиума Казахского филиала Академии наук СССР. Под его руководством геологи республики успешно решали важные задачи, связанные с обеспечением фронта металлом, углем и нефтью во время войны. Значение казахстанского вклада в поддержку фронта, в том числе благодаря усилиям Сатпаева, было огромным. Он

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

гордо заявлял: "Девять из десяти пуль, стреляющих по фашистским оккупантам, изготовлены из свинца, добытого в Казахстане".

Во время войны Сатпаев и его коллеги совершили настоящий научный подвиг. Когда враг захватил Никопольское марганцевое месторождение на Украине и перекрыл пути к Чиатуре на Кавказе, а уральские танковые заводы остались без сырья для производства брони, Сатпаеву было дано задание найти новое месторождение марганца. Вскоре Сатпаев сумел найти нужные ресурсы всего в 45 километрах от станции Жезказган. Благодаря героическим усилиям тысяч работников через 38 дней после начала работ были отгружены первые тонны марганцевой руды, а через три месяца были завершены строительство рудника и железной дороги.

В 1946 году Каныш Имантаевич Сатпаев был избран первым президентом Академии наук Казахской ССР, а также оставался директором Института геологических наук. Его значительный вклад заключался не только в организации академии, но и в формировании казахстанской школы геологов, а также разработке более 200 работ, направленных на развитие народного хозяйства. [3]

Сатпаев также активно участвовал в государственной и общественной деятельности, занимая высокие должности и являясь членом многих государственных комитетов и комиссий. Он неоднократно избирался делегатом Верховного Совета СССР и Верховного Совета Казахской ССР, а также занимал должность заместителя Председателя Совета Союза Верховного Совета СССР шестого созыва. За свой выдающийся вклад в различные области деятельности Сатпаев был награжден более чем двадцатью правительственными наградами, включая четыре ордена Ленина. [3]

Он также уделял много времени развитию международных связей Академии наук Казахстана и углублению сотрудничества с учеными из других республик. Всего на его счету было более 800 печатных работ, опубликованных на различных языках, включая русский, казахский, китайский, арабский и английский.

Сатпаев оставил неизгладимый след в истории геологии и развитии Казахстана. Его яркие труды связаны с открытием Жезказганского месторождения, развитием металлогении и созданием первой в мире металлогенической прогнозной карты Центрального Казахстана. Его имя было окружено подлинной славой и признанием как ученого, мыслителя и государственного деятеля. Сатпаев выделялся своим красноречием, благородной осанкой и высоким ростом, и он оставался в центре всеобщего внимания. В своей жизни он был многократно награжден орденом Ленина и другими высокими наградами, избирался депутатом и членом различных академий. Его вклад в исследование богатств природы Казахстана остается неопределимым. Скончался Сатпаев 31 января 1964 года в возрасте 65 лет, оставив наследие в виде крупных горно-металлургических комплексов и разработки нефтяных и газовых месторождений.

Имя Каныша Имантаевича Сатпаева является символом величия и национального гордости Казахстана. Оно олицетворяет не только научные достижения, но и идеалы патриотизма, смелости и самоотверженности. В разных областях жизни страны и мирового сообщества присутствует его наследие, увековечивая его вклад в развитие науки, образования и культуры.

Малая планета Сатпаева в звездном мире, названный его именем город в Карагандинской области, Институт геологических наук, Жезказганский горно-металлургический комбинат - все эти объекты и организации стали своеобразными символами его научного наследия. Минералы, ледники, горные вершины, цветы - каждый из них стал своего рода отражением его вклада в изучение и охрану природы.

Но его влияние не ограничивается только геологической сферой. Международный Фонд Сатпаева, премия и стипендия его имени - это признание его роли как организатора

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

науки и просветителя, способствующего развитию научного сотрудничества и обмена знаниями.

Участие в праздновании 100-летия академика в календаре памятных дат ЮНЕСКО демонстрирует всемирное признание его вклада в развитие образования, науки и культуры. Каныш Имантаевич был не только выдающимся ученым, но и олицетворением национальных ценностей и идеалов.

Память о его великом наследии живет в сердцах людей не только в Казахстане, но и за его пределами.

Список литературы:

1. Выдающаяся роль великого ученого в развитии Казахстана. URL: <https://satbayev.university.ru/news/vydayushchayasya-rol-velikogo-uchenogo-v-razvitiikazakhstan> (дата обращения 23.03.2024)
2. Каныш Сатпаев: Мой народ выше меня // Казахстанская правда. – 2014. – 24 января.
3. Академик К.И. Сатпаев: Из писем и заметок. – Алматы: Атамура, 1998. – С. 143
4. Каныш Сатпаев. URL: <https://iie.kz> (дата обращения 17.03.2024)
5. Биография К. Сатпаева. – URL: <http://encyclopaedia.bid> (дата обращения 22.03.2024)

ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ МҰРАСЫ

Кенжебай F.M.

*«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМКК, Семей қ.
Ғылыми жетекшісі: Алибекова А.А.*

Abstract

K. I. Satpayev is the first compiler of a school textbook on algebra, the first professional mining engineer, scientist-geologist, founder and first president of the Academy of Sciences of Kazakhstan, laureate of the first State Prize in Kazakhstan, one of the founders of Science in our country, a statesman and public figure. That is why the name of the great scientist is inscribed in the history of the Kazakh people with a golden letter.

Зерттеудің мақсаты мен міндеттері

Бұл зерттеу жұмысының мақсаты Қаныш Сәтбаев мұрасының Қазақстанның қазіргі ғылыми және білім беру қызметіне әсерін зерттеу болып табылады. Осы мақсатқа жету үшін келесі міндеттер тұжырымдалды:

1. Қаныш Сәтбаевтың өмірі мен ғылыми қызметін зерделеу.
2. Ғалымның негізгі ғылыми жетістіктерін және олардың Қазақстанның геологиясы мен тау-кен өнеркәсібінің дамуына әсерін сипаттау.
3. Сәтбаевтың геология саласындағы ұлттық ғылыми мектепті қалыптастыру мен дамытудағы рөлін зерттеу.
4. Сәтбаев мұрасының Қазақстандағы заманауи ғылыми және білім беру қызметі үшін маңыздылығын талдау.

Зерттеу әдістері

Қойылған мақсаттар мен міндеттерге қол жеткізу үшін ғылыми әдебиеттерді талдау және синтездеу әдістері, сондай-ақ тарихи талдау мен салыстырудың тарихи әдістері қолданылды. Зерттеу тақырыбы бойынша ғылыми және анықтамалық әдебиеттер

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

жүйелендірілді, бұл Қаныш Сәтбаев мұрасының Қазақстанның қазіргі ғылыми және білім беру қызметіне әсері туралы қорытындылар жасауға мүмкіндік берді.

Кіріспе

Қаныш Имантайұлы Сәтбаев Павлодар облысының Баянауыл ауданында дүниеге келген. Сауатын ауыл молдасынан ашқан болашақ ғалым Павлодардағы орыс-қазақ мектебінде, Семей мұғалімдер семинариясында, Томск технология институтының тау-кен факультетінде білім алған. Мұғалімдер семинариясында Ж. Аймауытов, М. Әуезов сынды көрнекті қайраткерлермен бірге оқыған. Ш. Құдайбердіұлымен тығыз байланыста болып, оның шығармашылығын жоғары бағалаған. «Алаш» қозғалысы қайраткерлерінің іс-әрекетіне қолдау білдірген.

Негізгі бөлім

Жезқазғандағы ең ірі мыс қорларының ашылуы. Зерттеу жұмыстарының нәтижесінде бұл аумақтағы мыс қорлары екі миллион тоннадан асатыны анықталды. Ағылшындар бұған дейін оларды 60 мың тоннаға бағалаған. Ол кезде барланған қорлар планетадағы ең үлкен қорлар болып саналды. Сәтбаев өз ұстанымын негіздей отырып, 40-қа жуық ғылыми жұмыс жазды. Бұл қорларға жету үшін тек білім ғана емес, сонымен бірге ғалымның ынта-жігері мен табандылығы қажет болды. Ол әртүрлі жоғары инстанцияларда шешім қабылдағандарды өзінің дұрыстығына сендіре алды. Қаныш Сәтбаев геологиялық барлау жұмыстарын жүргізіп, Ұңғымаларды қыста да бұрғылауға рұқсат алды. Ол үшін қондырғыларды киіз үймен жауып, 40 градус аязда жылытуға тура келді. Ғылыми қызметі бағаланды: 1942 жылы ЖАК ғалымға Геология және минералогия ғылымдарының докторы дәрежесін берді.

Сәтбаевтың тікелей басшылығымен Қазақстанның пайдалы қазбаларының картасы жасалды, Қазақстанның пайдалы қазбаларының картасы жасалды. Ол үшін кешенді әдіс жасалды, жұмыс макеттері жасалды. Әдістің өзі геологиядағы жаңа бағыттың — металлогенияның негізін қалады, ал Сәтбаев осы бағыттың негізін қалаушы және геологиядағы ерекше "қазақ мектебінің" негізін қалаушы болып саналады. Институтта жасалған Карта дәлдікке тексеріліп, ғылыми конференцияларда талқыланды және ең сенімді деп танылды. Ол үшін ғалымдар тобы Ленин сыйлығымен марапатталды (1958) 1950 жылдардың ортасында республика ғалымдары табиғи ресурстарды тиімді пайдалану бойынша зерттеулер жүргізді. Президент ан тың жерлерді игеруге ғылыми институттарды жұмылдырғаны үшін Ленин орденімен марапатталды. Бұл Сәтбаевтың үшінші ордені болды.

Жезқазғанның дамуын қаржыландырудан бастап – мыс қорыту комбинатын, су қоймасы мен теміржол салу, елімізде бүгінде Политех атымен белгілі (қазіргі Қ.И.Сәтбаев атындағы Қазақ ұлттық техникалық зерттеу университеті) алғашқы техникалық жоғары оқу орны Қазақ Тау-кен металлургия институтын құруға алғы шарт болды. Құрылған институт өзіміздің кәсіби кадрлардың, сонымен қатар еліміздің дамып келе жатқан тау-кен металлургия және геологиялық кәсіпорындарының ұстаханасына айналды. ҚазТМИ-де 85 жыл бұрын негізі қаланған жоғарғы буын инженер кадрларын кәсіби даярлаудың бұл векторы еліміздің жоғары білікті кәсіби маманға деген қажеттілігін қамтамасыз етті және алғашқы қазақ ғылыми кадрларды қалыптастырудың негізгі іргетасы болды.

Қ.Сәтбаевтың еліміздің тау-кен металлургия секторының инженерлік интеллектуалды және ғылыми элитасын қалыптастырудағы жүйелілігі – оның ұйымдастырушылық қабілеттері мен болжамының маңызды эталоны. Ғалымның бірізді қадамдары 1940 жылы Геологиялық ғылымдар институты негізінде тұңғыш қазақтың ғылыми орталығын құруға, ғылымның академиялық филиалын құруға арналған аралас салаларға таратуға және 1946 жылы алғашқы Қазақ ұлттық ғылым академиясын негізін салуға мүмкіндік берді.

Қаныш Сәтбаевтың «Алгебра» оқулығы 1924 жылы ана тілімізде араб графикасымен жазылып шықты. Ана тілімізде өткен ғасырда тұңғыш жазылған осынау математика оқулығы 11 бөлімнен, оның ішінде 40 баптан тұрады, ұзын-ырғасы – 442 бет. Бұл кітап әлі де өз

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

құнын жоймаған, қазіргі сапалы оқулыққа қат заманда оқушыларға да, мұғалімдерге де баға жетпес асыл қазына.

Зерттеу нәтижелері

Зерттеу көрсеткендей, Қаныш Сәтбаевтың мұрасы Қазақстанның ғылыми және білім беру қызметін дамыту үшін айтарлықтай маңызға ие. Ғалым елдің геологиясы мен тау-кен өнеркәсібінің дамуына үлкен үлес қосты, керемет көшбасшылық қасиеттерге ие болды және геология саласындағы ұлттық ғылыми мектептің қалыптасуына ықпал етті.

Қорытынды

Осылайша, Қаныш Сәтбаевтың мұрасы Қазақстанның қазіргі ғылыми және білім беру қызметінде маңызды рөл атқарады. Оның ғылыми жетістіктері мен жеке қасиеттері ғылыми саланың дамуына және елдегі ғалымдардың жаңа буынын тәрбиелеуге айтарлықтай әсер етеді. Қазақстанның ғылымы мен білімінде жаңа биіктерге жету үшін осы көрнекті ғалымның мұрасын зерделеуді және сақтауды жалғастыру қажет.

Алаштың тұңғыш білім ордасында 220-шы дәрісханаға Қаныш Сәтбаев есімі берілген. Осы тұста оқу орнымызда атаулы дәрісханаларда кіші ғылыми зерттеу орталықтары жұмыс істейді. Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың атындағы кіші ғылыми зерттеу орталығының және 220-шы дәрісхананың меңгерушісі, менің ғылыми жетекшім Алибекова Айгерім Абзалқызы екеуіміз бұл тақырыпты зерттеу барысында архив деректеріне сүйендік. Кіші ғылыми зерттеу орталығының басты мақсаты: Аса дарынды, біртуар тұлға, «ғасыр адамы» атанған Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың ғылыми мұрасын зерделеу, жаңа қырларын ашу, келер ұрпаққа жеткізу.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://satbayev.university/kk/news/kazakstannyn-damuyn-da-uly-galymnyn-rol-i?ysclid=lu5r1urq1m13616235>
2. Медеу Сәрсеке «Қазақтың Қанышы. Феномен»
3. <https://infourok.ru/%D2%9Banysh-s%D3%99tbaev-zhan-zha%D2%9Bty-%D2%93alym-5851139.html?ysclid=lu5ra4zvm1907950479>

РУХЫ БИІК ҰЛЫ ПЕРЗЕНТ

Ә.М. Қазбалинова

*Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы
ғылыми жетекші – пед.ғ.магистрі С.Д. Қосназарова*

Abstract

The article tells about the life path of K.I. Satbaev and quotes from the thoughts of various intellectuals are given as evidence of his path. It is said that he madly loved the nation, the people, the soil of his native land, which he studied all his life, made a great contribution to the development of Kazakh science, not only opened an academy, but also jealously guarded its wealth, saying that "our wealth is rich, but not infinite".

Қаныштай «дара дарынның» өмір жолын оймен шолу – сыпыра қақтығыс, басынан кешкен оқиғалар легі де ылғи жеңіс емес, азап пен зейнетке толы ауыр айқастармен өрілген, жығылып-сүрініп жүріп, соның бәрін ол кісі тынымсыз еңбек, сұңғыла ақылмен, қайрат-жігерінің күштілігімен жүзеге асырған. Қаныш өмірі – халқымыздың соңғы елу жылдағы ауыр әрі таңғажайып жолына ұқсас: көшпелі халық отырықшы елге айналды; иен далада жүздеген ұжымдық шаруашылық ұйымдастырып, өндіріс орталықтары ірге көтерді, жаңа

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қалалар салынды; ең бастысы, бес қазақтың біреуі ғана әліпбиді таныған жұрт жаппай сауатты, тілі, ділі, тарихы бар өркениетті елге айналды; Сәтпаев болса – сол жаңарудың басы – қасында жүріп, туған халықтың дарабозы, ұл-қызына үлгі етер тау тұлғалы дара перзенті атанды. [1, 8 б.]

Қаныш Сәтпаевтай қазақ ғылымын биікке көтеріп, ұлтына өле-өлгенше қатқысыз қызмет еткен жан кемде-кем шығар. Ғалым Қаныштың тұлға боп қалыптасу жолын түрлі себептермен байланыстырамыз анық. [2, 114 б.]

Қаныш Имантайұлы Сәтпаев 1899 жылы 12 сәуірде қазіргі Павлодар облысы, Баянауыл ауданында дүниеге келген. Әкесі Имантай, үлкен той жасап, думан үстінде қасиетті Құран кітабын қолына ұстап отырып нәрестеге – Ғабдулғазиз, арабшадан аударғанда Ғабдул – құл, Ғазиз – адал деген ұғымның баламасы, «шексіз байлық иесі, ешкімге мұқтажсыз Алланың құлы» деген мағынаны беретін есім қояды. Имантай шаңырағына ерекше қуаныш әкелген сәби анасының аузына алғаш оралған Бөкеш деген байырғы қазақы есіммен ел-жұртына танылады. Ресми құжаттарына тек азан аты қысқарып түсіп, Ғазиз, кейінірек Қаныш деп жазылмақ.

Атасы Сәтбай мыңға дейін жылқы біткен ауқатты адам болған. Әкесі Имантай – өз болысының биі, ешқашан ізденуді тоқтатпаған, көне тарихқа, шешендік сөздерге, өлең-жырға, батырлық дастандарды тыңдауға құмар болған. Сөзге шешен, қазақтың мақал-мәтелдеріне жетік, ән салып, домбыра тартқан жан. Жалпы Сәтбай әулетін парасатты, білімпаз адамдар құраған. Көші-қон басқармасының есепшілері ресми хаттаған анықтамада Сәтбай әулетінің 21 адамы, осы атадан тарайтын қомақты ұрпақтың әрбір үшіншісі: «Орысша не мұсылманша сауаттымын, жаза да, оқи да білемін», - деп нақты жауап берген. [1, 30 б.] Қаныш 1962 жылы Американың Принстон университетіне жолдаған анкетасындағы: «Сіз білім алғаныңыз үшін кімге қарыздарсыз?» деген сұраққа Алашорда көсемдерінің бірі болған, 1937 жылы атылып кеткен ағасы туралы: «Оқуға түскенім үшін ескі интеллигент Әбікей ағама қарыздармын» деп жауап берген. Ал туған ағасы Ғазиз (Бөкеш) туралы, «Мен ағамның талантының маңайына да бара алмайтынмын. Ол менен әлдеқайда артық еді. Тұнып тұрған талант еді» - деген. 1925 жылдары Абайдың баласы Тұрағұл ауылына келген Әлкей Марғұланға: «Біздің Ертіс бойында Имантайдың екі ұлынан асқан білімпаз, оқымысты адам жоқ. Біз ол екеуінің маңайына бара аламаймыз», - деген. Осының барлығы жазушының осал жерден шықпағанын көрсетсе керек.

Қаныш бала кезінен ойынға онша жоқ, үлкендердің әңгімесін тыңдауға құмар, кейін Павлодардағы орыс-қазақ мектебінен білім алады. Одан кейінгі білім алу жолы Семей мұғалімдер семинариясында (1914 – 1918), сосын Томск технологиялық институтының тау-кен факультетінде (1921 - 1918) жалғасты. [2, 116 б.]

Қаныш Сәтпаев облыс орталығындағы жер басқармасына ауылдық мектепке жолдама сұрағанда: «Қаныш жолдас, сізді ауылдық мектепке жіберуге болмайды. Мынандай біліммен сіз мұғалімдердің өзін оқытуға тиіссіз!», - деген. Сөйтіп жер басқармасының қаражатына Семейде ашылған екі жылдық мұғалімдер курсының оқытушысы болып шыға келді. Дүйсенбай Есенжолов, мұғалімдер курсының шәкірті: «Қаныш Сәтпаев бізге жаратылыстану пәнінен сабақ берді. Қазақша оқулықтар ол кезде атымен жоқ, ал орыс тіліндегі кітаптарға тіліміз батпайды. Сол себепті сабақ үстіндегі бар қаракетеміз – оқытушының аузын бағу. Бүгінгідей есімде: уыздай жап-жас оқытушымыз келіп, бәрімізге ізетпен амандасып, жымып тұрып сабаққа кіріскенде бөлмедегілер тым-тырыс тына қалады. Өйткені оның әңгімесі бізге ертегідей әсер ететін. Керемет қызық дүниелер әлеміне кіріп, жүдеу күйімізді, жарау құрсақ жайымызды да ұмытып кететінбіз». Қалиакпар Төребаев, сол курстың тыңдаушысы: «Менің жете білетінім: Қаныштың білімі сол кездің өзінде осал еместі. Өйткені ол класқа бір ғана кітап ұстап кіреді, дәріс оқығанда, бір сағат бойы соның бетін

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ашпай-ақ сөйлеп шығады. Біз, шәкірттер, аңқау кезіміз ғой, «Апыр-ай, мына жігіт бүкіл кітапты жаттап алған ба?» деп таң болушы едік». [1, 70 б.]

1920 жылы Сәтпаев Павлодар ревкомының қаулысымен Баянауыл округінің 10-участкісінің халық судьясы болып тағайындалады. «Мұғалім болуға әзірленіп жүріп, атқамінер көп қазақтың бірі атанып, міне, халық сотымын. Жаңа заманның адуын жаршысы, езілген көптің қорғаушысы, күштілердің опық жеген шерменделерді әділ үкіммен жарылқаушысы болғаныма жұрт разы, өзім де мәзбін. Шындығында бұл бір күндік оңғақ тірлік», – деп Қаныштың өзі айтқан [1, 103 б.]. Жұмыс кезінде, сот кеңесіне арыз берушілердің саны көп болатын. Алайда, Қаныш әділ судья болатын. Ағайын, рулас, туыс деп ешкімге де бұра тартып, теріс үкім шығармайтын. Қасындағы жас серіктеріне: «Өкіметтің ала жібін аттамандар, жігіттер, Дүние – бір күндік, арың – мың күндік! Ары тазаның алды – ашық, арты – қорған» деуші еді.

1921 жылдың басында Қаныш Сәтбаев геологияға қызығып, халық судьясы қызметінен кетіп, Томскідегі технологиялық институтқа оқуға түспек болады. Қаныш технология институтына түсер алдында, профессор В.И.Шумиловтың алдына келген. Сонда профессор Қаныштың білімін тексермек болып, теңдеу шығаруға береді. Сонда Қаныш: «Мына есептің бастапқы шарты қате, Василий Иванович. Теңдеу емес, теңсіздік шығады», – деген-ді. Бұған Василий: «Бәрекелді, далалық! Өзің тіпті киргиз даласында қой бағумен бірге есеп те шығарып жүргеннен саумысың? Бірталай жан осы теңдеуден шатылып еді, ал сен сүрінбей өттің. Жарайсың, жайыңды білдім», – деп, осылай Қаныш – тексеруден өтіп, технология институты кен факультетінің студенті болады. [1, 106 б.]

Қазан төңкерісінен кейін жаппай теңдік жария еткенімен, қазақ сияқты замана көшінде кенжелеп қалған халықтар өміріне еш өзгерістер келмейді. Қазақ ауылының тірлігі сол бәз-баяғы көшпелі қалпында қалған-ды. Сонда оқыған азаматтар соған үн қосып, кейбірі үлгі көрсетіп, өз ауылдарын отырықшы тұрмысқа көшіріп жатады. Қаныш та өз ауылының үлкендеріне сыпыра көшуден тыйылуды, шаруаға қолайлы сулы, нулы қоныс тауып, жөнді қыстау салып, мектеп ашып, біржола тұрақтауға ой тастайды. Қарт әкесі де, болыстық мансаптан құтылып, өзі ұйымдастырған мойын-серікті басқаруға кіріскен ағасы Бөкеш те ұтымды ақылға қарсы болмады. Ақыры, күзге таман қажыға қарасты екі ауыл жетпіс жылдай уақыт өздеріне құтты қоныс болған Айырықты тастап, төр жайлаудағы жері құйқалы, суы мол, егін салуға қолайлы Шабақай өзенінің кең қолтық жағасына көшіп келіп түпкілікті қоныстанады. Қаныш Имантайұлы өз ауылында жан күйттеп жатқанда институттағы оқуына дайындықпен қоса А.П. Киселевтің ескі оқулығы негізінде қазақша «Алгебра» оқулығын жазумен шұғылданған.

Қаныш жастайынан Алашорда үкіметімен тығыз қарым-қатынаста болды. Алаш зиялылары қазаққа оқулық жазуымыз керек деп әрқайсысы бір-бір кітапты қолға алғанда, Қанышқа бұйырғаны «Алгебра» оқулығы болатын. Ғалым оны небәрі 19 жасында жазып шықты. Ғалымның дербес мұрағатында оқулық қолжазбасының екі нұсқасы сақтаулы (екіншісі латын әріпімен жасалған көшірме, ұзынша кесілген түрлі-түсті қалың қағазға жазылған, көлемі – 1642 парақ, ал араб әріпімен жазылған алғашқы нұсқасының бет саны – 700). Екеуі де, біздің пайымдауымызша, Қ.И. Сәтпаевтың қолынан шыққан тұңғыш оқулық, «шәкірт тұрмысының түрлі қиыншылықтарымен дамылсыз алысып жүрген күрес үстінде» туған тұңғыш ғылыми еңбегі [1, 113 б.]

Ә.Х. Марғұлан естелігінен: «Оқудан бос уақытын студент Қаныш бір ғана іске, ой-санасын байытуға жұмсайды. Бос уақытын Томск университетінің бай кітапханасында өткізіп, қазақ халқының тарихы, этнографиясы, әдебиеті туралы жазылған деректерді үңіле оқиды. Олар жайында бірнеше мақала жазып, кейбір әдебиет үлгілерін баспаға дайындайды. Қаныштың бастауы бойынша университет жанынан Күншығыс мәдениетін зерттейтін ғылыми үйірме ашылып, оған Томскіде оқитын студенттер қатынасады. Үйірмеде сақа,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

бурят, хакас, тұңғыс елдерінің халық әдебиеті, этнографиясы, тарихы туралы дәрістер тыңдалған. Қаныштың өзі де қазақ әдебиеті, этнографиясы туралы баяндама жасайды. Онымен қатар үйірме атынан сауық кешін өткізіп, онда әр халықтың ән-күйлерімен, жыр-өлеңдерінен ойын ұйымдастырады. Бұл сауық кештерінде Қанекең қазақ халқының ән күйлерін жақсы көрсете алған» [1, 115 б.]

Ал Сәбит Мұқанов болса: «Ол жан-жақты ғалым болатын. Көркем әдебиетті көп білетін, өнердің сан саласына ой жіберіп, жақсы пікірлер айтып отыратын. Жалпы Қаныш сөзге сараң кісі еді. Ол өз білгенін орынсыз айта бермейтін. Ал кездесулерде, үлкен жиындарда, басқосуларда басқалардан озық шығып, ойлы келіп отырады. Ғылымның бар саласына бес саусақтай хабардар еді, бәрін де жете білетін. Әркім одан жақсы ой, пайдалы пікір, әдемі әңгіме, алуан жаңалық есту үшін баратын», - деп жазды. Ол өз өмір жолында қай бағытты таңдаса да, үлкен жетістікке жететін. Алайда оның таңдауы қазақ үшін таңсықтау саналатын геология саласына түсті. Ол қазақтың жерінің байлығын ел игілігі үшін пайдалану керектігін түсінді. Геология – минералогия ғылымдарының докторы, профессор В.А. Хахлов ғалымның студенттік шағы туралы: «Қаныш Сәтпаев өте қарапайым, момын шәкірт еді. Алайда оның білімге деген ынтасы бірден байқалды. Ол өзі таңдаған саладан бақыт тапты. Бір естелігінде: «Менен «Өз өміріндегі аса зор бақыт дегенді қалай түсінесің?» - деп сұраса, онда мен өзіміздің елімізде өмір сүру және жұмыс істеу секілді зор құрметтің үлесіме тигендігін өзім үшін ең үлкен бақыт санайтындығымды алға тартар едім» дейді, ғалымның өзі. [1, 118 б.]

Ал оның ақындыққа жақын болғанын Әбділдә Тәжібаев: «Қаныштың ұлы ақындарымыздың бірі екеніне бүгінге дейін шәктеніп көрген емеспін. Рас, ол – ұлы ақын еді. Ол желдің, судың тілін түсінетін, далада жатып жердің алып жүрегінің қалай соққанын тыңдайтын, терендегі мұнайлар шуылын еститін. Оған тас сөйлеп, сыр шететін, темір ән айтатын. Ол нағыз адам еді», - деген сөзінен көреміз [1, 117 б.]

Кеңес өкіметі жария еткен индустрияландыру жоспарын жүзеге асыру үшін сенімді шикізат көздерін табу қажет болды. Сол үшін Томскіден оқытушы геологтардың басшылығымен экспедициялар мен зерттеулер жүргізілетін. Дала жұмысынан қайтқан студенттер Геолкомның Сібір бөлімшесінің жексенбілік мәжілісінде тапсырылған жұмысты тұжырымдауға тиіс болған. Сонда Қаныш Сәтпаев екі мәрте есеп берген: 1) Анжер-Суджен кенінде өткен өндірістік тәжірбие; 2) Ертістің күнбатыс төңірегінде, Семейтау жерінде өткен тәжірбие.

«Ұлытау қиырынан алғаш естілетін зауыт дауылпазының зор үні кең – байтақ қазақ даласының әр түкпірінен жаңғырған жауап алары сөзсіз. Себебі, бұл жаңғырықты күшейтер қуатқа: 1) Ұлытаудың тарихи даңқы; 2) оның кіндік ортаға орналасқандығы; 3) қазақ халқының әрнені білуге ынтықтығы; Әлбетте бұл сарыннан бұрынғыдай қайғы-қасірет, азамұң, иә, үмітсіздік емес, мүлдем басқа әуен – ерлік пен жасампаздық сарыны естілмек. Ол енді жаңғырған индустриалды Қазақстанның асқақ үні болмақ», - Қ.И. Сәтпаев 1928 жыл.

1926 жылы институтты бітіріп, тау-кен инженері біліктілігін алған Сәтпаев, Атбасар түсті металдар тресіне геология бөлімінің бастығы қызметіне жіберілді, ал бір жылдан кейін осы тресттің басқарма мүшесі болып сайланды. Қ.Сәтпаев Жезқазған кен орнын зерттеу саяхатына жол жүргенде, оған одақтық Геолкомның мамандары: «Асыл кен шығып жатқан Жезқазғанды қарамай, қу медиен мына даладан не іздейсің, нендей үміт күтпексің?», - деп Имантайдың ойына көбісі күмән танытқан. Ал Қаныштың жауабы: ««Таза, мінсіз асыл тас су түбінде жатады, өлмейтұғын асыл сөз ой түбінде жатады. Су түбінде жатқан тас жел толқытса шығады, ой түбінде жатқан сөз шер толқытса шығады» деп Бұқар жырау атамыз тектен-тек айтпаған болар, бұл даланың біз білмейтін асылы іздемесе көріне ме?», - деп жауап берген [1, 133 б.]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сол уақыттан бастап, Қаныш толығымен зерттеуге кіріседі: Жезқазған кенінің ашылу тарихы, ертеңгі тағдыры, атының шығу-тегі. Жезқазғандағы Қазаншұңқырға зер сала үңіліп, өлшеу де жасайды. Зерттеу барысында ерте заманда өмір сүрген кеншілердің мысты қалай өндіргені жайлы мағлұматтар жинап, бұл өңірдің неше ықылым уақыттан талай жұртқа қайырлы қоныс болғанын мәлімдейді. Содан «Жезқазған өңіріндегі көне дәуір ескерткіштері» атты ғылыми еңбегін жаза бастайды: «Көне мәдениеттің археологиялық ескерткіштерін нақтылы зерттеу, бәлкім, бұл өңірде адамдар тіршілігінің пайда болу, гүлдену мезгілін дәлірек анықтауға себепкер болар. Ал біз бұл мерзімді әзірше адамдар тіршілігінің неолиттен мыс-қола дәуіріне дейінгі аралығы демекпіз» деп жазады. Осылайша, Жезқазған зерттеушісі тынымсыз ізденісте Ұлытау – Жезқазған жерлерінің байырғы сақ масагеттердің қоныстанған жерлері екендігін анықтайды.[1, 136 б.]

Әйтсе де, Қ.Сәтпаев өз зерттеулерінің басты мақсатына жетті. Бір ниет, бір білекпен жұмсалған көп жігері қиыншылық атаулының бәрін де жеңді. 1928 жылы 19 қазан күні, Қарсақбай зауытының конверторынан тұңғыш рет мыс бұлағы ағызыла бастады. Кеңес өкіметі салған тұңғыш мыс өндірісінің өнімі, тұңғыш Кеңес мысы дүниеге келді! Екі жылдан бергі тынымсыз ізденісте, шынтуайтын айтқанда, жас қазақ геологы біршама тәжірибие жинақтап, іс үстінде ысылып, барлау бағытына өз бетінше болжам айтарлық кәсіби деңгейге көтерілген. Қ.Сәтбаевтың ойынша, Жезқазғанға қатардағы мыс ошағы деген баға жараспайды. Оның қуатына, зор болашағына дүниежүзілік мәні бар қазына провинциясы дегендей шалқар теңдеу лайық болмақ. Күні кеше Қарсақбайда ірге көтерген жаңа өндіріс қаншалықты зор сияқтанғанымен, оған тегінде зор қуатына лайық алып зауыт, үлкен комбинат керек. Зауыт қана емес, сырт өніммен тікелей байланыс – даңғыл тас жол, кең табанды темір жол, айдыны шалқар көл – бөгет, ондаған мың адам күші қажет. Мұның бәрін жүзеге асыру үшін қаржат керек. Ұлытау қойнындағы мол қазынаны халық игілігіне тезірек жарату үшін, оны игеруге алғашқы бесжылдық жоспарға енгізіп, одақтық алып құрылыс жариялау қажеттілігі керек болатын [1, 163 б.]

Ақырындап, келесі өмір жолын Қаныш Жезқазған кен зауытын кеңейтуге жұмсайды. Шикізаттан тапшылық жоқ, тек оны қорыта білу керек. Біртіндеп, тұрғын үйлер Қарсақбайта ғана емес, Байқоңыр мен Жезқазғанда да көбейе бастады. Сәтпаев шахталардың аралығында «Барлау үйін» салу қажеттілігін көреді: оның айналасында керн қоймасы, жөндеу шеберханасы, станоктар тұратын парк, құрал-жабдықтар базасы, ат-түйелерге қорған-жай тұрғызып; жаңа қалашықтың бір шетінен техниктер, геологтар, бұрғылаушылар, барлау жұмыскерлеріне тұрақты баспана салу жобалануын қалайды; сөйткен күнде бұл мекен де Жезқазғанның қауырт көркеюіне ондаған жылдар мүлтіксіз қызмет етер игі жұртқа жаяр. Осы ұсыныстардың барлығымен ол үнемі жоғары тұрған органдарға сөз сөйлеп, баспа басылымдарында, тіпті КСРО-ның бесжылдық халық шаруашылығын дамыту жоспарына облыстың дамуын енгізуді ұсынады. Қаражат қақтығыстар 1934 жылға дейін созылады, бірақ дегенмен, Қаныш айтқанына ақыры жетеді.

1941 жылы Қаныш Алматыға басқа қызметке ауыстырылғанымен, оның Жезқазғандағы қызметі алдыда талай пайда әкелді. Ұлы Отан соғысы кезінде «Правда» газеті мынандай мақала шығарады: «Қ.Сәтпаевтың негізгі мамандығы – геолог, бір адамға жарап тұрған өнер. Алайда, ол тек қана геолог болып қалмайды. Сәтпаев – мемлекет қайраткері: кен қараумен бірге барлау жүргізген ауданнан болашақ зауыттың іргесін көтерер, оның тіршілігін қамтамасыз етер керек-жарақтың бәрін де күн ілгері іздеп тапты. Бірақ ол алыптарға малданып, жол-жөнекей кезіккен ұсақ-түйек кендерді «көрмей» кеткен барлаушы емес. Оның нағыз ғалымға және мемлекет қайраткеріне тән көрегендік, сан қырлы болжампаз қабілеті бүгінде, соғыс тауқыметі талап еткен шикізаттарға білгір болған қиын уақытта кәдеге асты» [1, 304 б.]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қаныш Имантайұлы «Қазақстан ғылымының даму өрістері» деген мақаласында өзі жобалаған зерттеу институттарының ғылыми бағдарын былайша шамалаған: кен байыту процесі жетіліп, барлық пайдалы элементтерді қорытпаға шығаратын, одан әрі әрбірі жеке-дара өндірілетін технологияға жету; бұл үшін байытуға ультра-дыбыс, гидрохимия және иондық ауысу тәсілдерін енгізу; ал металлургияда циклондық қорыту әдісі қолданылды – оны жедел өрістету үшін дербес зерттеу ошағын тыңнан көтеру; химия өндірісінің қарамы сан – салалы болғандықтан, республиканың бірнеше қалаларында сол аймақтың жергілікті өнеркәсібіне бейімделген түрлі бағыттағы институттар ашу; Қазақстанның құрғақшылық табиғатын және әр аймақтағы жартылай шөлейт жерлердің молдығын ескеріп, арнаулы зерттеу жүргізілетін Шөл институтын құру. Бұл болжамдардың біразы кезінде жүзеге асты. Енді бірі өз кезегін күтіп кейінге ысырылған. Біз бұл жерде заңғар ғалымның өз уақытынан ондаған жылдар алға қарап, кемел ой-арманы межелеген шың-құзарларды, шырқау биіктерді сөз етіп отырғанын көрудеміз.

Ол ұлтын, халқын, өзі өмір бойы зерттеген туған өлкесінің топырағын ессіз жақсы көрді. 1947 жылы кеңестік делегациямен Лондонға барған Қаныш Сәтпаевтің Черчиллге айтқаны жұрттың есінде. Сапар барысында қазақ баласын алғаш көрген Ұлыбританияның әйгілі саясаткері Уинстон Черчилль зор денелі Қаныш ағаға: «Қазақтардың бәрі сіздей алып па?» - деп сұраса. Сонда Қаныш: «Не дегеніңіз, олай емес, мен қазақтардың ішіндегі ең кішкентайымын. Халқым менен де биік», - деп жауап берген. Сөйткен ғалым қазақ ғылымының дамуына зор үлес қосып, академия ашып қоймай, оның байлығын «Біздің байлығымыз мол болғанмен, шексіз емес» деп қызғыштай қорып өткен [1, 119 б.].

Әдебиеттер тізімі:

1. Марфуға Шапиян. Тұлғалар өміріндегі Ислам 2 - том. Алматы, 2020. -114 – 120 б.
2. Медеу Сәреске. Дара дарын. Алматы. 2008. – 8 – 304 б.

UNIQUE PERSON, A BRIGHT STAR-KANYSH SATPAEV

Қуанышева Г.Б.

*Ақтөбе жоғары гуманитарлық колледжі, Ақтөбе
ғылыми жетекші–гуманитарлық ғылымдарының магистрі Садық Г.А.*

Abstract

Биыл қазақ даласының ұлы перзенті Қаныш Имантайұлы Сәтбаевтың туғанына 120 жыл толады. Қ.И. Сәтбаев-алгебра бойынша мектеп оқулығының алғашқы құрастырушысы, алғашқы кәсіби тау-кен инженері, ғалым-геолог, Қазақстан Ғылым Академиясының негізін қалаушы және тұңғыш президенті, Қазақстандағы бірінші мемлекеттік Сыйлықтың лауреаты., Еліміздегі Ғылымның негізін қалаушылардың бірі, мемлекет және қоғам қайраткері. Сондықтан ұлы ғалымның есімі қазақ халқының тарихына алтын әріппен жазылған. Дүниетанымы кең, ғылымның көптеген салаларында энциклопедиялық білімі бар, ғылыми қызметтің шебер ұйымдастырушысы және озық кадрларды тарта алатын Тұлға ретінде Қ.Сәтбаевтың ұлылығы оның ең алдымен еліміздің интеллектуалдық, ғылыми дамуына бағыт-бағдар беруінде, Қазақстандық қоғамды ағартушылықтан интеллектуалдық, ғылыми және кәсіби деңгейдеңгейге көтеруінде жатыр. Қ.Сәтбаевтың басшылығымен жасалған қадамдар халқымыздың, жастарымыздың және еліміздің бүгінгі инновациялық және ғылыми әлеуетінің негізін қалады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Kanysh Imantayevich was born on April 12, 1899 in the Bayanaul District of the present Pavlodar region (Akkeli, in Pavlodar city, former Semipalatinsk province) in the family of Imantay governor. The baby was given the name - Gabdul-Ghani. Just as the eldest son Gabdul-Gaziz affectionately called Bukesh, Gabdul-Gani also called his mother Alima "Ganiym, Ganyshim". When the boy went to the Regional School, his name was written in the journal Kanysh.

The future scientist was educated at the Russian-Kazakh School in Pavlodar, the Semipalatinsk Teachers' Seminary, the mining Faculty of the Tomsk Institute of technology. He studied at the Teachers' Seminary together with such prominent figures as ZH.Aimautov, M. Auezov. He worked closely with Sh.Kudaiberdiuly and highly appreciated his work. He expressed support for the actions of the Alash movement figures.

In 1927, a young specialist, mining engineer Kanysh Satbayev began his professional activity at the Karsakbay copper mine, working on research equipment inherited from English concessionaires, despite the lack of local professional personnel and insufficient funding. 3 years later, it is scientifically proven that the scattered copper deposits discovered by his group at the beginning of 1930 – the Bolshoy Zhezkazgan deposit is one of the largest deposits in the world with reserves of at least 2 million tons of copper. Later, his book "on the problems of Bolshaya Zhezkazgan" the first scientific article is published. This center has completely changed the face of Kazakhstan and the country as a whole. The opening of the Bolshoi Zhezkazgan, along with human heroism, is today an example of a professional, scientific approach to the implementation of practical tasks for young people. In the village of Karsakbay, which is thousands of kilometers from civilization, K. Satpayev spent the rest of his life with the help of the best tools for studying and analyzing scientific facts.

"On January 1, 1935, the ore reserves of Zhezkazgan amounted to 3220 thousand tons of copper in all categories, including 1330 thousand tons in category A2+B. The average copper content of category A2+B in mines is 1.92%.

This indicator alone puts Zhezkazgan in the first place in the Union in terms of the number of studied reserves. However, Zhezkazgan's capabilities are not limited to these indicators. Today, on the territory of about 40 square kilometers of ore, drilling operations cover only 2 square kilometers. Only the upper 150 m layer of drilling operations with a capacity of 700 m of productive ore layers of Zhezkazgan was described, only one well was carried out to a depth of 300 m, a layer of industrial ore was found at a depth of 230 m. The potential of Zhezkazgan is huge, equivalent to the copper deposits of Central Africa, namely Northern Rhodesia, which is the largest copper deposits in the World," K. Satbayev once wrote. - "Big Zhezkazgan is not the only object. On the territory of Zhezkazgan district there are fairly large iron, iron-manganese ores, which make it possible to produce large volumes of ore." This discovery played an important role in maintaining the Union's armor Foundry during the Second World War. It can be said that his scientific intuition, analytical conclusions from individual scientific facts made the scientist a great person.

Kanysh Satbayev raised the issue of creating an Academy of Sciences in Kazakhstan in 1944. In August of the same year, preparatory work began. Kanysh Imantayevich repeatedly corresponded with the Central Committee of the CPSU. He also visited Moscow and tried to prove the need to create an Academy of Sciences in the Kazakh SSR. As a result, 11 new research institutes had been created in 1944-1946. In addition, a project for the building of the future academy was developed.

On June 1, 1946, the Academy of Sciences of the Kazakh SSR was presented at the Abai Opera and Ballet Theater. Two days later, at the first meeting of the Academy, Kanysh Satbayev was appointed its president and academician. In the same year, he was elected academician of the USSR Academy of Sciences and a deputy of the Supreme Soviet.

Systematic research conducted by a scientific group of Kazakh geologists in Central and eastern Kazakhstan under the leadership of K. Satpayev using modern technical means led to the

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

analytical systematization of geological maps of Kazakhstan in the early 1950s. Thus, in 1955, his book "on the methodology, actual base and main conclusions of the Metallogenic forecast map of central Kazakhstan" published a fundamental scientific work. "Complexity in the scientific development of the problem, completeness in the collection of all the initial facts of research, accuracy in their examination, objectivity in generalization and unity in creativity – these are the methodological principles that guided the creation of a Metallogenic forecast map of minerals in the territory of central Kazakhstan," K. Satbayev wrote.

With his scientific activity – the position "doubt everything and refer only to the fact", the ability to conduct scientific and academic discussions and discussions, the ability to collect and analyze scientific material, academician K. Satbayev and his scientific-like colleagues have developed a stable standard of Kazakh science, which is still relevant today. He said: "if we try to give a short definition of this method, which was developed and used in creating a Metallogenic forecast map of central Kazakhstan, it can be defined as a complex geological method of regional metallogeny. Metallogenic forecast maps created by such a complex geological regional metallogeny method, which are the result of a clear analysis and objective summing up of data in the entire complex of actually accumulated geological materials, can indeed give an objective and reasonable answer to the question of what and where to look for at the modern stage of geological research in the central Kazakhstan region," he wrote.

Scientific forecasting, extrapolation and data forecasting using the first systematized Metallogenic maps of Kazakhstan made it possible for several decades to discover rich deposits of metal ores. The systematization of scattered factual regional data into a single complex geological map of central Kazakhstan allowed K. Satbayev to draw fundamental and universal scientific conclusions about the regularity of spatial location. What is surprising is that these scientific conclusions, numerical mathematical calculations and data were made before the era of computer stimulation, and today they are scientifically proven. Fundamental scientific conclusions of the scientist "the main patterns of spatial location of endogenous ore zones in central Kazakhstan" is fully presented in the scientific article. "The results of a specific analysis of the endogenous ore mineralization of central Kazakhstan showed that industrial deposits in this region appeared on the basis of three factors of the above-mentioned ore Genesis. In particular, for central Kazakhstan, the most favorable conditions were the presence of inter-articulated or intersecting nodes with deep regional layers and winged and coordinated systems of the fissure belt."

The scientific conclusions made by K. Satbayev are a reflection of the talent and genius of a geologist, and the scientific conclusions made in the geological field are a high indicator of citation in modern terms. K. Satpayev's postulate is that "it is not only good that such a special space is adapted to the complex of layers of rocks with structural surfaces, where there is a clear distinction between the heterogeneity of the types of rocks in which various layered disjunctive disorders of the skarn and hydrothermal Metallogenic formation are formed, but also universal patterns of spatial location of endogenous Metallogenic formations not only in central Kazakhstan, but throughout the world."

The main merit of Kanysh Satbayev to the country and the people of Kazakhstan is his great contribution to the development of geological research. It is known that under his direct leadership, work began on the extraction of large copper and manganese ores in the country. However, the most important thing is the role of the scientist in the transformation of Kazakhstan from an agrarian – educational to a country of high-quality industrial-scientific intelligence. An invaluable contribution of Academician Kanysh Satbayev is the establishment of methodological methods in scientific culture and science. These are examples of systematic research work for the current generation of researchers in Kazakhstan and young people interested in science. In honor of the 125th anniversary of the birth of our compatriot, it is worth highlighting his contribution to the development of our country, the formation of the innovative consciousness of the nation – spiritual modernization!

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

The scientist is a great son of the Kazakh people, he called his people to science and education, art and civilization, and did not spare any help. Thanks to his patronage, young people who turned to science became famous as candidates and doctors of science. An outstanding scientist, a well – known public figure, the leader of the science of Kazakhstan-a great person Kanysh Imantayevich Satbayev has done a great service for his people, leaving behind an indelibly rich legacy. Perhaps that is why at the end of the twentieth century the people called him the "man of the century".

The list of literature:

1. Kanysh Satbayev. Bibliographies of scientists of Kazakhstan. - Almaty: scientific publishing of the Kazakh USSR. – 1989.
2. Alzhanov T. M., Satbaeva M. K. Kanysh Satbayev is a person of the Kazakh country. - Almaty: scientific publishing center of Science., – 2002.
3. Nalivkin D. V. // Academician K. I. Satbayev. - Almaty., Science publishing center. – 1965.39-40 p.
4. Zhanuzakov T. father of Science of Kazakhstan. // K. I. Satpayev and Social Sciences of Kazakhstan. - Almaty., Science publishing center.

ҰЛЫЛАР САБАҚТАСТЫҒЫ-ҰРПАҚҚА ҮЛГІ

Молдаханов Санжар

*М.О.Әуезов ат. педагогикалық колледжі КМҚК, Семей қ-сы, Қазақстан
Ғылыми жетекшісі - Айтқожин М.К.*

Abstract

The article convincingly describes the great friendship of the first academician of the Kazakh people Kanysh Satpayev and the legal writer of our people Mukhtar Auevov, referring to historical and scientific works. It is the duty of every citizen to know the spiritual connection of these individuals who contributed to the development of Kazakhstan's science, their immeasurable contribution to the culture and art of the country, to the field of education.

Ұлы тұлғалардың өмірбаяны мен қызметі, ұланғайыр мұрасы адамзат дамуында ғасырдан-ғасырға жалғасар ерекше маңызды құбылыс болумен қатар замандастарымен қарым- қатынасы да ұрпақтарға ұлағат. Ерекше дарынды ұлы адамдарды өздері дүниеде бар кезінде танып, қадірлей білген жұрт олардың өмірінің әр сәтін, әр күнін, әр жылын, заманын мұқият тізбелеп, хатқа түсіріп шежірелеп, келер ұрпаққа мирас етеді.

Академик Қ.И.Сәтбаев пен жазушы М.О.Әуезов туралы әр мазмұнда, әр дәрежеде, әр көлемді басылымда мол жазылды, зерттелді. Алайда ұлы адамдардың мұрасын меңгеру, тану, олар туралы жазу, бейнелерін суреттеу-қиынның қиыны, аса білгірлікті, терең зерделілікті, замана құбылыстарын терең, ғылыми түсінуді, мұқият дайындықты, аса шеберлікті, тағы басқа шарттарды талап етеді.

Ұлы ғалым Қаныш Сәтбаев пен заңғар жазушы Мұхтар Әуезовтің аты қазіргі жазбалардың бірсыпырасында қатар аталатыны да кездейсоқ емес, сыры мол. Заманы бір екі ұлы тұлға осы ғасырда қазақ халқының интеллектуалдық биіктігінің, тағылымы зор тереңдігінің, асқан дарындылығының символы – нұсқасы ретінде әлемге танылды. Екеуінің өмірі мен қызметінде де талай заңдылық, бірлестік, ортақтық, үйлесімділік, ұқсастық,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

байланыс бар, сонымен қатар әрқайсысының тек өзіне тән тумыстық бітім-болмысы бөлек, ерен ерекшеліктері мен өрісті өзгешеліктерімен ғажап құбылыс, асыл мұра болды.

Қ.И.Сәтбаев пен М.О.Әуезовтің жастары да шамалас, екеуі де заман біршама тынышталып, қоғамда рухани биіктік мақсат-мұратқа айналған шақта, ауқатты, дәулетті, сауатты ортада өсуіне тура келуі, жас кездерінде күнделікті күн көру күйбеңіне алаңдамай, таршылықтан, жоқшылықтан алшақ болуы, оқу, білім-ғылым дәріптелетінің дәстүрге айналғанымен күрделі, қайшылығы мол заманға тап болуы келешек зиялылардың қалыптасуына ықпал еткен еді. Болашақ ғалымдар алғашқыда өз үйлерінде, ауылдарында хат танып, рухани байлықпен ерте жастан сусындап, арабша, орысша оқып, енді оқуды жалғастыруға қалаға барғанда алғаш кездесіп, танысады. Содан бастап өмір бойы бірге, қатар қызмет атқарып, мақсаттас, пікірлес, сыйлас дос болады, замана жүгін бірге көтеріседі.

Академик Әлкей Марғұланның айтуынша, «Революциядан бұрынғы қыр қазақтары арасында Сәтбаевтардан көп оқыған ауыл болған емес. Олардың ішінде Қаныштың ағасы Әбікей Сәтбаев Омбының семинариясын бітіріп, сол кездің өзінде орыс тілі мен әдебиетінің маманы болып шығады. Бүгінгі Шығыс Қазақстан, Семей, Павлодар облыстарынан шыққан жастардың Әбікейден оқымағаны кемде-кем болса керек...»[1].

Қ.Сәтбаев, М.Әуезовтің бір-бірімен семейлік кезеңге дейін таныс-біліс болғандығы туралы нақты мәлімет жоқ, деректер сақталмаған. Ал осы екі ұлы адамның жүйелі оқуларында, білім-ғылым қазынасына бойлауларында алғашқы оқытушыларының бірі Әбікей Зейінұлы Сәтбаевтың еңбегі зор екендігіне еш күмән жоқ.

Әбікей Зейінұлы- Қазақстанда мұғалімдер даярлайтын тұңғыш оқу орындарының бірі - Семей педагогикалық техникумында 1922 жылдың 4 желтоқсанында тұңғыш директор болған ірі тұлға. Директорлық қызметті 1927 жылдың соңына дейін атқарған.

Өмірбаяндық анкетасының бірінде Қ.Сәтбаев: «...алған білімім үшін немере ағам, ескі интеллигент Әбікей Зейінұлы Сәтбаевқа өзімді өмір бойы міндеттіміні деп санаймын» деп жазған [2].

Қызмет істеймін, оқу-ағарту ісіне араласамын деген азаматтарға Әбікей Зейінұлы әрқашан үлгі болып, қамқорлық жасаған. 1924-1925 жылдар аралығында Семейдің педтехникумында қазақ әдебиетінен сабақ берген кезін Мұхтар Әуезов Семей губерниялық халық ағарту бөліміне жолдаған өтініш хатында: «... бір жылдық қызмет мен үшін босқа кетпегендігін де мәлімдеуді қажет деп снаймын, бұл қызмет өзім тілегендей, мені мектепке түпкілікті және идеялық жағынан үзілместей етіп байлады. Қазір мен өзімнің болашақ тағдырым мектептен тыс болады деп ойлай да алмаймын. Бұл менің осы бір жылдық педагогикалық қызметімнің нәтижесінде тапқан асыл қазынам...» -деп жазды. Осыдан көріп отырғанымыздай, Әбікей Сәтбаев, Мұхтар Әуезов, Қаныш Сәтбаев сынды ұлы тұлғалардың басын қосқан қасиетті қара шаңырақ – педагогикалық техникум, бүгінгі өзіміздің педагогикалық колледжіміз - әр заманда да қазақ интеллигенциясының түлеп ұшқан, ғылыми-ағарту саласына, оқытушылық қызметке де бағыт-бағдар ұсынған шамшырағы болған.

Бүгінгі баяндамамыздың негізгі тақырыбына оралсақ, қазақ халқының аса дарынды екі перзенті, тұңғыш академиктері, ғылымдағы классиктер- Қаныш Сәтбаев пен Мұхтар Әуезовтің тағдыры балалық шақтан табысқаны белгілі болды.

Ол екеуінің семинариядағы мұғалімдері де ортақ еді. Солардың бірі В.И.Поповқа елуінші-алпысыншы жылдары жазған хаттарында ол екеуі жастық шақтарының жаңа бір жарқын көріністерін елестеткендей болады. Ол екеуі де ғаламат тереңнен ой толғады, сол ғылыми жетістіктер олардың творчестволық бейнесін ашатын кілт қана болып қойған жоқ, сонымен бірге халықтың ғылыми дүниесінен өз орнын тапты.

Семинарияда оқып жүрген кезінде олардың Нәзипа мен Нұрғали Құлжановтардың Абайдың дүниеден қайтқанына он жыл толуына байланысты өткізген «Бастапқы сауық

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

кешінде» өнер көрсеткендері жайлы М.Сәрсекке «Қазақтың Қанышы» роман-эссесінде былай деп жазады: «Кешті ұйымдастырушылар өздеріне көмекшілерді, тегінде, семинария шәкірттерінің арасынан тапқан. Олардан біздің нақтылы білетініміз – екі-үш шәкірт. Оның бірі – Қаныш Сәтбаев, көбіне ол мандолина тартып, иә ақындар жырынан үзінділер оқиды; көргендердің айтуынша, кейде «Топайкөк», «Баянауыл», «Көзімнің қарасы» әндерін шебер орындаған; ойынның соңғы бөлімдерінде шәкірт жігіт үстіне сауыт киіп, қолына айбалта, найза ұстап, қазақтың этнографиялық ескі салт-бейнелеуге қатысқан... Нақ сондай көпшілік сахналарындағы топ ішінде шәкірт Мұхтар Әуезовтің де жүргені анық. Ал бертінде ол сауық кешінің белсенді ұйымдастырушысы, көбінесе әдеби нұсқасын жасаушы атанбақ. Сол кезде ол мұғалімдер семинариясының үшінші жылының тыңдаушысы»[4]. Бұл жерден біз Мұхтар Әуезов пен Қаныш Сәтбаевтың қазақ өнерінің дамуына, халықтың мәдениетін, әдебиетін танытуға жас кездерінен-ақ талпынып, алдарына мақсат етіп қойғанын көреміз.

Семей семинариясынан кейін біраз уақыттан соң Қаныш Сәтбаев Томск қаласына оқуға кетеді, Мұхтар Әуезов Семейде, Санкт-Петербургте, Ташкентте, Алматыда болғаны мәлім. «Ол кездердегі екеуінің кездесулері туралы деректер сақталмады десе болады. Мүмкін сол кездегі астана қызылорда, Мәскеуде жолығулары немесе геолог-ғалым Қ.Сәтбаев Жезқазған, Қарсақпайда қызметте болғанда Алматыға жұмыс бабымен жиі келіп, жолығысулары да ықтимал», - дейді Ш.Сәтбаева [3].

Қ.Сәтбаев 1941 жылдың жазында Алматыға қызметке - СССР Ғылым Академиясының қазақстандық базасы 1932, филиалы 1938 жылы құрылып, онда геология институтының директоры болып тағайындалуына байланысты Алматыға көшіп келгеннен кейін бұрынғы достарға үнемі бірге болуға мүмкіндік туады. Үй-жайлары да Алматының орталық көшесінің бойында бірнеше жыл қатар орналасқан. Екеуінің де бұрын тұрған үйлерінің, қазіргі Қабанбай көшесінің 89 (Қ.Сәтбаевтың бұрынғы үйі) және 83 (М.Әуезов тұрған үй) қабырғасына барельефтері бейнеленген мемориалдық тақта қағылған, дәл осы көшеге, екеуінің үйлеріне жақын жерге Абай атындағы Академиялық опера және балет театры салынды. Оның ашылу салтанатына екі алып қатар жүрген. 1943 жылы республикалық ақындар айтысының нәтижелі өтуіне де бірге атсалысқан.

1946 жылы 1маусым күні Қазақстандағы тұңғыш ғылыми орда – Ғылым Академиясы ашылу салтанаттарын, тұңғыш сайлауын ол кезде СССР Ғылым академиясының мүше-корреспонденті Қ.Сәтбаев пен жазушы М.Әуезов бірге атқарысқан.

М.Әуезов пен Қ.Сәтбаевтың арасындағы шынайы достық, ізгі құрметтің бір үлкен белгісі Қ.Сәтбаевтың «Қазақ совет әдебиетінің аса көрнекті туындысы» атты М.Әуезовтің «Абай жолы» роман-эпопеясы туралы жазылған алғашқы ғылыми еңбек [2]. 1949 жылы жазылған мақаладағы ой-тұжырымдар әуезовтану ғылымындағы дінгектастардың біріне айналып, оны басқа ғалымдар дамытты. Бұл еңбекте «Абай» романы тұңғыш рет ХІХ ғасырдың екінші жартысындағы қазақ халқының өмірі мен тұрмысының алуан қырын бейнелейтін энциклопедиялық еңбек тұрғысынан бағаланды. Сол баға эпопеяны дәуір айнасы ретінде зерттеуге бірден-бір ұйытқы болды. Қ.Сәтбаев эпопеяның ғылымды байыта түскен ерекшеліктерін тап басып көрсете білді. Ол романның ғылыми дүниетанымдық маңызы зор, онда өткен дәуірдегі қазақтар өмірінің феодалдық болмысына қатысты аса құнды деректер бар екенін айта келе, былай деп жазды: «Өз романы арқылы Әуезов ғажайып көркем шығарма әрі баға жеткісіз ғылыми еңбек туындатты, ол еңбек ғылымның сан қилы салаларындағы мамандардың ықыласын әрқашан баурап тартатынына еш күмән жоқ».

Мақала авторы романды талдағанда аса бір нәзік сезіммен кейіпкерлер образының романтикалық бояуларын ерекше атап көрсетеді, кейіпкерлер характері мен оқиғаларға әсерлі теңеулер келтіреді. Осының өзі Қ.Сәтбаевтың М.Әуезовтің творчествосына деген сүйіспеншілікті, қазақтың сөз өнеріне деген құрметті көрсетпей ме?! Бұл қиын кезеңнің, яғни әрбір айтылған сөзінің ертең өзіңе соққы болып тиюі мүмкін құбылмалылығына

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қарамастан, М.Әуезов үшін өмірлік мақсаты болған, «Абай» романына берілген ең алғашқы әрі ең әділ баға болды.

Жазушы М.Әуезов көзі тірісінде Қаныш Сәтбаевқа арнап «Қазақ халқының зор ғалымы» деп мақала жазып, тұлғаны тағы бір қырынан таныта түскен. Алғаш рет «Әдебиет және искусство» (1949 №5), Қазақ ССР Ғылым академиясының хабаршысы (1949 №4) журналдарында жарияланады.

Мақалада жазушы Қ.Сәтбаевтың қазақ ғылымына қосқан зор үлесін шабыттана жазады. Ғалымның қажырлы еңбегі жайлы былай дейді: «Жік салмай, желісін үзбей, 15 жыл бойы оның зер салғаны бір мұрат еді. Сол ұзақ 15 жыл бойында бар еңбек, қайратын, барлық жиған білім құралын, бар өмірін бір ғана жерге жұмсады. Жұмсады да жеңіп шықты, жетіп шықты...».

Тіпті бір сөзінде Мұхаң «Қаныштың жанында жүріп, геолог болып кете жаздадым» деген екен. Бұл жай айтылған сөз емес, Қ.Сәтбаев пен М.Әуезовтің соншалықты жақын дос болғандықтарының, әңгімелерінің тақырыбы да бір, ойлары да бір арнаға тоғысып жатқандығының бір дәлеліндей.

Осы мақаласында жазушы Қ.Сәтбаевтың адамдық мінезі мен еңбекқорлығы, ғылымға қосқан үлесін жоғары бағалап келіп: «Осы сипаттары арқылы Қаныштың Академия ішінде барлық үлкенді-кішілі қызметкерлерге қадірлі, бедел, абыройы да зор. Ол өзі де Академияның барлық ірі қызметкерлеріне дейін, жай қатардағы қызметкерлеріне дейін барлығының да қызмет жайын, еңбек бағасын орын-орнымен өте жетік біледі, қызметкерлердің ғылым жолында өсуіне көмектесуден басқа, олардың күнделікті жай, жеке тұрмысының өзі туралы да көп қамқорлық етеді».

М.Бакенов пен А.Өмірбековтің «Сәтбаевтану» атты оқу құралында мынадай жолдар бар: «М.Әуезов Сәтбаевтың талантын өте жоғары бағалаған, оған сүйсінген, ғалымдар мен жастарға үлгі ретінде ұсынған. Мұқаңның байқауынша, Қаныш Сәтбаев ғылымның көптеген салаларын кәсіби мамандай меңгерген. Ғылым академиясының президиумында отырғанда химик, биолог, физик, металлургтермен және тау-кен ісі мамандарымен олардың өз тілінде сөйлескен, кей жағдайда оларға кеңес беретін... Қаныш Сәтбаев пен Мұхтар Әуезовтің қиын да ұзақ өмір жолдарында ұқсастықтар өте көп... Тоталитарлық режим кезінде олардың өмірі ұстараның жүзінде болды, әсіресе Кенесары батсаған ұлт-азаттық қозғалыс жайлы сөйлеген сөздері үшін екеуі де жұмыстарынан заңсыз босатылып, қуғынға ұшырады...»[5].

Олардың өмір жолдарының тоғысқаны сияқты екі ұлы адамның есімімен аталатын Алматыдағы Сәтбаев даңғылы мен Әуезов даңғылдары түйісіп жатыр. Бірі шығыстан батысқа қарай құдды бір үнге ілесіп, қазыналы далаға асығып бара жатқан сияқты, ал екіншісі солтүстіктен оңтүстікке- асқар Алатау шыңына қарай қасқая созылып жатыр. Бұл көрініс екі ойшылдың өздері тірі кезінде ғылым мен поэзияны дәнекерлегені сияқты олардың аттарын мәңгілік етер белгілердің де сан атырапты жалғастырып тұрғанын аңғартқандай.

«Қ.Сәтбаев пен М.Әуезовтің ғажайып дарынына тарихи баға беріле бастады және де осы ой алыптардың есімдері, ғаламат таланты планетадағы барлық халықтар тілінде сөз арқауына айналды. Артына өшпес- өлмес мұра қалдырды деген осы да», - деп жазған еді «Ақын жанды адам» атты Қ.Сәтбаев туралы мақаласында ғалым Е.В.Лизунова [6].

Қорытындылай келе, мәңгі өлмес асылдарымыз, қазақтың атын әлемге танытып, мерейімізді асқақтатқан қазақтың ұлы перзенттерінің өмірбаяндарын зерттеп, әдеби, ғылыми мұраларының ел игілігіне жарап, өміршең ету біздің басты парызымыз болуы керек.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ә.Марғұлан. «Халықтың сүйген ұлы». Алматы, Жазушы, 1989.
2. К.И.Сәтбаев «Письма и заметки». Алматы, Атамұра., 1987.
3. Ш.Сәтбаева «Өрнекті өріс», Алматы, 1977.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

4. М.Сәрсеке. «Қазақтың Қанышы». Роман-эссе. Атамұра. 1999.

5. Бәкенов Мұхтар Мұқашұлы. Сәтбаевтану: Оқу құралы:Б 32 орыс тілінен ауд. / ҚР білім және ғылым мин-гі, Қ. И. Сәтбаев атындағы Қаз. ұлт. техн. ун-ті.- Алматы

6. Е.В.Лизунова. «Ақын жанды адам». Алматы, Жазушы, 1989.

К. САТПАЕВ И ЕГО НАСЛЕДИЕ: ПРОБЛЕМА ОСВЕДОМЛЕННОСТИ МОЛОДЕЖИ О НАСЛЕДИИ К. САТПАЕВА

Нурғалиева Н.А.

*Казахстанско-Немецкий Университет, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель - м.п.н., доцент Сейсенбаева. М.А.*

Abstract

The focus of this article is on the outstanding Kazakh soviet scientist-geologist Kanysh Imantaevich Satpayev, whose contribution to the development of science and industry in Kazakhstan remains important and relevant to this day. His legacy encompasses numerous scientific publications, the discovery of major deposits and the establishment of scientific institutes, as well as important contributions to archaeology and the history of the country. The article discusses in detail his achievements and his role in the establishment of Kazakhstani science, as well as the problem of limited awareness of his contributions among young people. Measures to enhance the promotion of his legacy among young people are proposed, including events, publications, and educational programs. The article is intended to emphasize the importance of preserving and promoting the scientific heritage of K. Satpayev for the formation of national culture and the development of the scientific sphere in Kazakhstan.

Введение. Значительный вклад в исследование земель Казахстана и теперь в развитие промышленного сектора в Казахстане внес Каныш Имантаевич Сатпаев. Стоит отметить, что Сатпаев рассматривается многими как лидер, обладающий способностью предвидеть будущие перспективные развития геологических объектов. Именно сильные черты характера Сатпаева решили судьбу становления казахстанской науки. Значимость наследия Каныша Сатпаева не только выражена материально, но и представляет собой образ видного ученого как пример для подражания для деятелей двадцать первого века.

Значимость выбора темы дипломного проекта и последующей научной деятельности Каныша Сатпаева обусловлена его глубокой привязанностью к родной стране и региону. Его упорство и целеустремленность стали основой для прорывных открытий, в первую очередь – выявления выдающейся важности Джекказганского месторождения в качестве стратегического сырьевого ресурса. Вклад Каныша Сатпаева в становление отечественной горнорудной промышленности и всей науки Казахстана невозможно переоценить. Он внес не только весомый вклад в укрепление ее научного потенциала, но и стал движущей силой экономического роста, подтверждая свое призвание как выдающегося ученого и пламенного патриота. Благодаря его усилиям в Казахстане возникла и получила развитие целая инновационная отрасль, основанная на передовых технологиях добычи и обогащения медных руд. Заслуги Каныша Сатпаева были по достоинству оценены современниками и потомками и по сей день Каныш Сатпаев остается актуальной для исследования его как

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

историческая личность, но и исследования его трудов. Его имя навечно вписано в летопись науки и носит ряд объектов горнодобывающей промышленности Казахстана. [1, 211]

В период, когда Сатпаев аргументированно объяснял потенциал развития Джекказганского месторождения, многие академики и ученые на третьей сессии Академии наук СССР в Москве не могли поверить и не были готовы идти на такой риск финансировать огромный проект «Производительные силы Большого Жезказгана и Большого Алтая», учитывая, что иностранные геологи до Каныша утверждали обратное. В зале заседаний сидели известные сильные учёные-геологи, выдающиеся инженеры: академики А. Д. Архангельский, А. А. Байков, Н. С. Волгин, Д. Н. Прянишников. Все они являются ценителями знаний о Земле, ее недрах и природных ресурсах. Вместе с Сатпаевым приехали его коллеги геологи С. А. Букейханов, Ж. Толенов, Т. А. Кошкина, И. А. Стригин, В. А. Ванюков, А. А. Гапеев, И. К. Либина и др. Однако Сатпаев и его команда ученых смогли привести все доказательства и исследования, что Джекказган это не просто район, «лежащий в отдаленном уголке степи», а крупный промышленный объект. «На следующий день после последнего дня сессии газета "Правда" опубликовала статью о прошедшей сессии, отметив важность выступления геологов и инженеров, которые подтвердили значительные запасы руды в Джекказганском регионе и предложили планы по его активному освоению. Успех этой сессии подтверждает его вовлеченность в становление развития геологии и научно-исследовательских работ в этой области.». Данная сессия стала успехом команды геологов и Каныша Сатпаева.[2, с. 266–273]

За счет применения его знаний о геологии местности он смог оценить запасы руд и даже спрогнозировать наличие других ископаемых. Помимо этого, за счет аналитического ума он видел развитие этого территориального объекта и мог предвидеть и экономические, и социальные, и экологические аспекты производственного объекта. Каныш Сатпаев после оценки перспективного развития Джекказганского месторождения стал инициатором расширения исследования руд на территории центрального Казахстана, предоставив явные доказательства на наличие крупных залежей руд с помощью геологических особенностей и природы залежей медных и полиметаллических руд.

Наследие Сатпаева прогнозно-металлогеническая карта центрального Казахстана по-прежнему руководствуется геологами. Создание этой карты ему далось нелегко, учитывая наличие источников и знаний того времени. День за днем, год за годом он исследовал земли Казахстана и совместно с командой ученых сумели определить залежи руд и создать огромное количество научных и исследовательских трудов о Джекказгане и не только. Видный ученый став инициатором учреждения Академии наук КазССР и затем став первым президентом АН КазССР, обусловленное поддержкой и одобрением многих ученых, подтверждает его репутацию и статус руководителя. Каныш Сатпаев хоть и начинал свою деятельность как специалист-геолог, теперь имеет возможность организовывать и руководить активно несколькими экспедициями в отраслях нефтегазовой, угольной, полиметаллической. «К. И. Сатпаеву принадлежит большая заслуга по возобновлению почти приостановленных геологоразведочных работ на нефть Мангышлакского полуострова.». Это позволило дать толчок всем этим ведущим отраслям начать свой путь в развитии и дальнейшей эксплуатации. [3, с. 5]

Видный ученый также отличился не только вкладом в развитии геологии, но и в археологических раскопках. Спустя год после третьей сессии АН СССР Каныш Сатпаев стал свидетелем находки каменной плиты связанное с именем известной исторической личности XIV века эмира Тимура, что он также задокументировал в своих трудах и оставил след в археологии и истории Казахстана. [4, с. 211]

Опрос «Узнаваемость К. И. Сатпаева и его наследия среди молодежи». На сегодняшний день для продолжения развития казахстанской науки необходимо осведомлять

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

молодежь об исторических личностях в науке. Поскольку развитие наследия способствует формированию национальной культуры народа и также в мировой науке. Развитие наследия К. Сатпаева и так же, как и других деятелей среди молодежи станет толчком для бурного развития науки в Казахстане. [5, с. 231]

Следовательно повышение узнаваемости К. Сатпаева и его наследия среди молодежи позволит усилению развитию науки в сегодняшнее время. На основе этого был проведен опрос со следующими вопросами, насколько молодежь знакома с личностью Каныша Сатпаева, его деятельностью и наследием:

- Знакомы ли Вы с деятельностью Каныша Сатпаева?
- Считаете ли Вы К. Сатпаев известной исторической личностью?
- Что Вы знаете о личности К. Сатпаева?
- Какие факты о наследии К. Сатпаева Вам известны?
- Что можно было бы организовать для повышения узнаваемости К. Сатпаева среди молодежи?

В данном опросе приняло 56 участников, а именно студенты 3 курса Казахстанско-Немецкого университета. Как представлено на рисунке 1 около 15% участников не знакомо с деятельностью К. Сатпаева.

Знакомы ли вы с деятельностью Каныша Сатпаева?

56 ответов

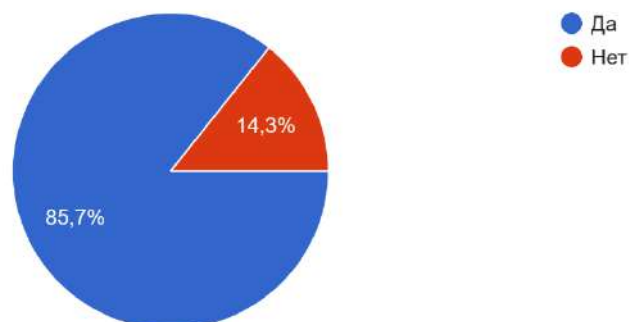

Рис. 1. Статистика количества участников, знакомых с деятельностью К. Сатпаева

На следующий вопрос большая часть респондентов ответили положительно и считают К. Сатпаева известной исторической личностью. Однако оставшая часть респондентов так не считают, половина из которых не считают совсем К. Сатпаева известной исторической личностью, а другая половина затрудняется ответить. (Рис. 2.)

Считаете ли вы К. Сатпаев известной исторической личностью?

55 ответов

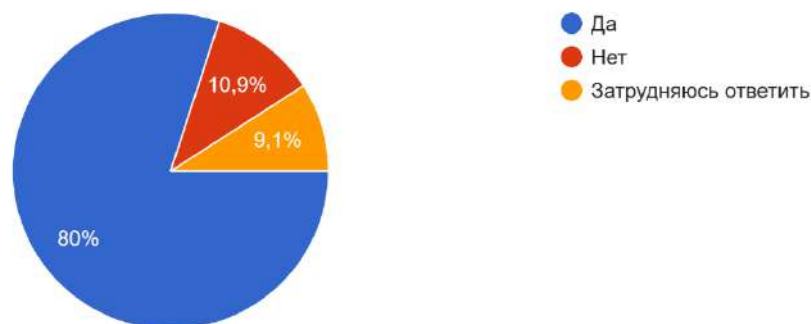

Рис. 2. Статистика количества участников, считающих К. Сатпаева известной исторической личностью

Из рисунка 3 многие участники знают, что Каныш Сатпаев был известным геологом, внес вклад в развитие геологии. Около половины из всего участников знакомы с информацией, что К. Сатпаев был академиком Академии наук СССР и играл важную роль в промышленном освоении Казахстана. 15% из числа респондентов затруднились ответить, что доказывает, что не знакомы с деятельностью К. Сатпаева.

Что вы знаете о личности К. Сатпаева?

55 ответов

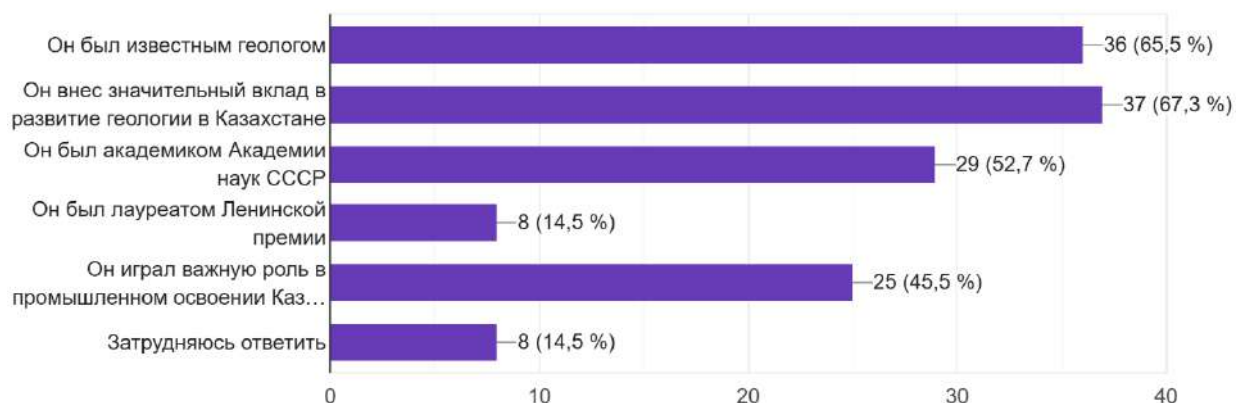

Рис. 3. Статистика количества участников, знакомых с фактами о К. Сатпаеве

Что касается фактов о наследии К. Сатпаева, то половине респондентов известно, что К. Сатпаев внес значительный вклад в геологию и оставил после себя много научных трудов. Однако 10 респондентов, все же не отметили ни один из перечисленных фактов о наследии Каныша Сатпаева. (Рис. 4)

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
 атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
 «История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
 Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
 Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
 «The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Какие факты о наследии К. Сатпаева вам известны?

56 ответов

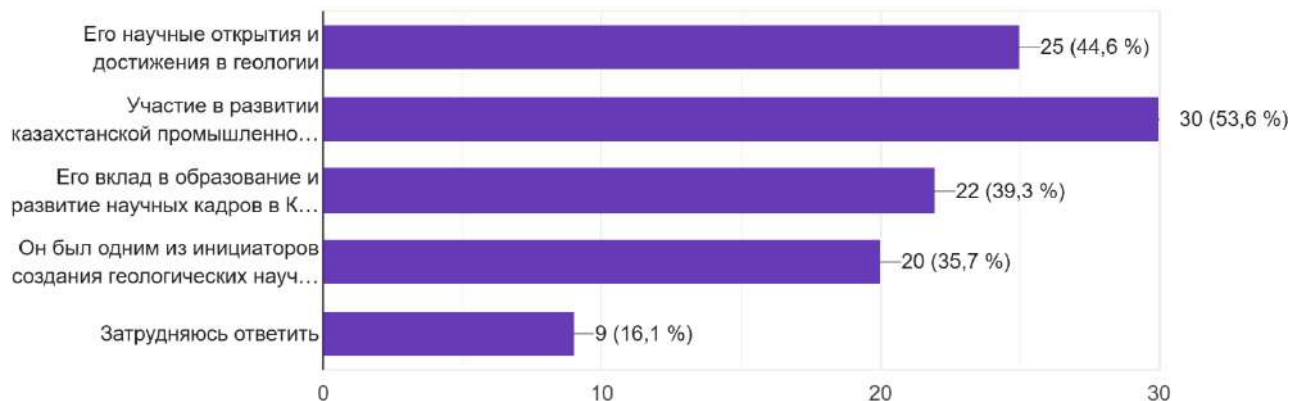

Рис. 4. Статистика количества участников, знакомых с фактами о наследии К. Сатпаева

Касательно мероприятий для повышения узнаваемости личности К. Сатпаева и его наследия как продемонстрировано на рисунке 5 большая часть респондентов за создание выставок, посвященных жизни и деятельности Каныша Сатпаева и за съемку документального фильма о вкладе Каныша Сатпаева в науку Казахстана. Меньшинство из опрошенных участников не против публикаций книги, брошюр или статей о его научных открытиях и вкладе в развитие страны, проведения дебатов, дискуссий о его вкладе, и организаций конференций и семинаров о его научном наследии и достижениях. (Рис. 5)

Что можно было бы организовать для повышения узнаваемости К. Сатпаева среди молодежи?

56 ответов

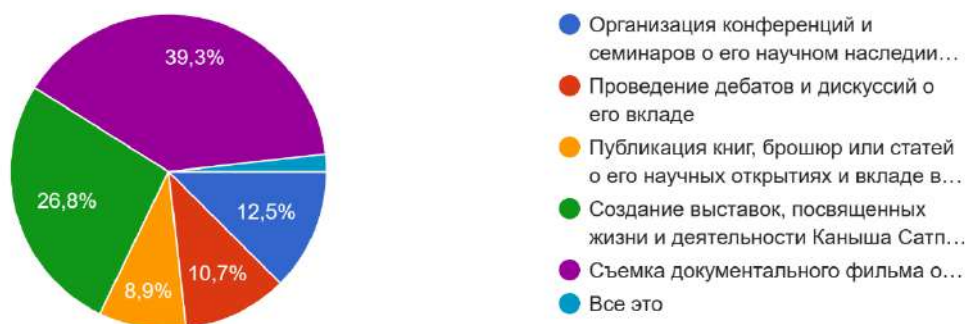

Рис. 5. Статистика количества участников, предпочитающих перечисленные мероприятия для повышения узнаваемости К. Сатпаева

По результатам опроса, большинство молодежи знакомы с именем Каныша Сатпаева, однако только половина из них осведомлена о его наследии, что указывает на проблему в продвижении его научного наследия. Для решения этой проблемы были предложены

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

различные мероприятия. Одним из них является съемка документального фильма о наследии К. Сатпаева, исходя из предпочтений опрошенных, что могло бы способствовать повышению интереса к его наследию. В настоящее время использование медиа для передачи информации является наиболее эффективным способом популяризации научного наследия. Многие страны за рубежом успешно применяют данный подход для привлечения внимания молодежи к научным личностям и их достижениям. Выход американского фильма "Оппенгеймер" (2023) об ученом и создателе атомной бомбы прекрасно иллюстрирует этот принцип.

Заключение. В заключение можно сказать, что Каныш Сатпаев оставил значительный след в истории Казахстана и мировой науки. Его научные и практические достижения оказали огромное влияние на развитие геологии, горнодобывающей промышленности и экономики страны. Однако проблема неосведомленности молодежи о его наследии может замедлить развитие науки в Казахстане. Поэтому необходимо предпринять меры по популяризации и сохранению его наследия среди молодежи. Будущее научного наследия К. Сатпаева зависит от нас самих, и важно прислушаться к предпочтениям молодого поколения при разработке соответствующих мероприятий. Написание и публикация научных статей о К. Сатпаеве и его наследии является одним из способов увеличения его влияния на молодежь и научное сообщество. Сатпаев заслуженно считается одним из основателей казахстанской науки и выдающимся ученым современности, его наследие продолжает вдохновлять исследователей, способствуя развитию научной мысли и применению ее результатов.

Список литературы:

1. Уразбаев Х. К. Каныш Сатпаев. Жизненный путь академика. Караганда: Актуальные проблемы современности, 2021. – № 2(32). – С. 210–211.
2. Сәрсекке Медеу. Шығармалары. Қазақтың Қанышы. Деректі ғұмырнама-роман. — Астана: Фолиант, 2015. — 640 с.
3. Салыков К., Салыков Е. К. И. Сатпаев. Великая гордость Жезказгана // Геология и охрана недр. – 2019. – № 1(70). – С. 4–11.
4. Музафаров Б. Н. Сын великой степи. Павлодар: Павлодарский государственный педагогический институт, 2016. – С. 219–223.
5. Рискалиева, М. И. Роль научного и духовного наследия Бабура в воспитании молодежи в духе патриотизма. *Pedagog Respublika Ilmiy Jurnalі*, 7(Том 1), 2024. – С. 230–234.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

НАСЛЕДИЕ КАНЬША САТПАЕВА И ЕГО РОЛЬ В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКИ

Отеген Темирлан

*Ученик КГУОШ №91, Алатауский район, Алматы, Республика Казахстан
Научный руководитель - Абдикаримова Г.У.*

Учитель русского языка и литературы КГУОШ.№91, педагог-исследователь.

Abstract

The article examines the role of K.I.Satpaev in the development of science and education in Central Asia. Historical facts from life are given. Thus, the article demonstrates the primary role of K.I. Satpayev in the development of science and education in Kazakhstan science.

Каньш Имантаевич Сатпаев – великий сын казахской степи, с именем которого связаны огромные достижения в науке и промышленности.

К.И. Сатпаев является первым составителем школьного учебника алгебры на казахском языке, первым профессиональным инженером-геологом среди казахов, первым казахом-академиком АН СССР, первым президентом и основателем Академии наук Казахстана, первым директором Института геологии АН КазССР, первым в Казахстане лауреатом Государственной и Ленинской премий!

Выдающийся ученый-геолог, незаурядный организатор науки, крупный государственный и общественный деятель, Сатпаев золотыми буквами вписал своё имя в историю своего народа. Величие академика К. Сатпаева трудно переоценить! Человек высокой эрудиции, обладавший энциклопедическими знаниями во многих областях науки, Сатпаев задал стране интеллектуальный, научный тренд развития, в результате которого казахстанское общество из просвещённого превратилось в интеллектуально-научное и профессиональное. Именно благодаря заслугам великого учёного был заложен фундамент

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

сегодняшнего инновационного и научного потенциала, которым обладает наш народ, наша молодежь и наша страна.

Открытие Большого Джекказгана, которое навсегда изменило облик Центрального Казахстана и нашей страны в целом, помимо человеческого подвига, является ярким примером профессионального научного подхода к реализации практической

С началом финансирования развития Джекказгана – строительства медеплавильного комбината, водохранилища и прокладки железной дороги – возникли предпосылки для создания в стране в 1934 году первого высшего технического учебного заведения – Казахского горно-металлургического института (КазГМИ), больше известного в стране как Политех (ныне Казахский национальный исследовательский технический университет им К.И. Сатпаева). Созданный институт стал кузницей собственных профессиональных кадров, в том числе для растущей горно-металлургической и геологической промышленности страны.

Этот вектор профессиональной подготовки инженерных кадров высшего звена, заложенный 85 лет назад в КазГМИ, обеспечил потребности республики в профессионалах и стал остовом формирования первых казахских научных кадров. Последовательность К. Сатпаева в формировании инженерно-интеллектуальной и научной элиты горно-металлургического сектора страны – яркое свидетельство его организаторских качеств и научного предвидения. Шаги в этом направлении позволили создать в 1940 году первый казахский научный центр на базе Института геологических наук. Позднее с вовлечением смежных областей науки на базе академического филиала АН СССР была создана в 1946 году Казахская Национальная Академия наук.

В своей работе учёный писал: «Комплексность в научной разработке вопроса, полнота в сборе всех первичных фактов наблюдений, конкретность в их анализе, объективность в обобщениях и коллективность в творчестве – вот те методологические принципы, которые явились руководящими в выполнении работ по составлению металлогенических прогнозных карт важнейших полезных ископаемых в пределах Центрального Казахстана».

На примере своей научной деятельности, организованной на принципе «сомневайся во всем и доверяй только фактам», благодаря искусству научной и академической полемики и обсуждения, синтезу и анализу научного материала, академик К. Сатпаев и его научные единомышленники на десятилетия вперед установили твёрдый стандарт качества казахстанской науки, который актуален и по сей день.

Научное предвидение, экстраполяция и прогнозирование данных с использованием первых систематизированных металлогенических карт Казахстана до сих пор позволяют успешно открывать на территории нашей страны новые богатые месторождения металлических руд. Систематизация разрозненных фактологических региональных данных в единую комплексно-геологическую карту Центрального Казахстана позволила К. Сатпаеву выработать фундаментальные и универсальные научные положения о закономерностях пространственного расположения месторождений.

Очевиден тот факт, что главная заслуга Сатпаева как учёного заключается в его колоссальном вкладе в развитие геологических исследований в Казахстане. Хорошо известно, что под его непосредственным руководством начались разработки крупнейших медных, железных и марганцевых залежей. Но важнее всего его роль в качественном перевоплощении Казахстана из аграрной в индустриально-научно-интеллектуальную страну. Неоценим вклад академика Каныша Сатпаева и во внедрение научной культуры и методологических подходов в сфере науки, которые являются примером для систематизированной исследовательской работы нынешних поколений научных работников Казахстана и молодёжи, интересующейся наукой.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В канун дня рождения нашего великого соотечественника важно вновь напомнить о его неопенимом вкладе в развитие страны, научной мысли, интеллектуального и духовного потенциала народа Казахстана, что, в свою очередь, не может не найти отклик в формировании нового инновационного сознания нации в рамках государственной программы «Рухани жаңғыру».

Именно с Горно-металлургического института, инициатором создания которого был Сатпаев, берёт своё начало высшее профессиональное и инженерное образование Казахстана

Диапазон интересов академика К. И. Сатпаева был необычайно широк и выходил за рамки естественных наук. Он был большим знатоком казахской истории, литературы, культуры, этнографии, музыки и фольклора, общеизвестны его археологические изыскания на территории Центрального Казахстана, труды по педагогике и литературе.

Он первым оценил значение романа М. О. Ауэзова «Путь Абая», передал 25 народных песен собирателю фольклора А. Затаевичу, оставил множество работ о театре, искусстве, культуре, по воспитанию молодежи.

В поездках по степи ничего не ускользало от внимания любознательного ученого. Услышав от местных жителей, что на вершине сопки Алтын шоқы имеется камень с арабскими надписями, Каныш Имантаевич поехал осмотреть его. Это оказалось памятная плита с надписью, сделанной по приказу знаменитого Тимура (Тамерлана) о его походе в казахские степи. Находкой заинтересовался директор Эрмитажа академик Орбели и в 1936 году его вывезли в Ленинград. Впоследствии надпись была расшифрована и датирована 1391 годом. Это стало еще одним подтверждением знаменитого похода Тимура в Дешт-и-Кыпчак против хана Золотой Орды Токтамыса [11].

В недавнем Послании народу Казахстана Президент Республики Казахстан Касым-Жомарт Токаев анонсировал празднование 750-летия Золотой Орды. Немного ранее, выступая на международном туристическом форуме «Ұлытау-2019», назвал Улытау «золотой колыбелью казахского народа, свидетелем почитаемой казахстанцами истории». Глава государства также отдельно упомянул историческую роль Жошы хана – основателя Золотой Орды, В этой связи, следует отметить, что до сих не потеряла свою актуальность статья К. Сатпаева «Доисторические памятники в Джезказганском районе», опубликованная в журнале «Народное хозяйство Казахстана» (1941 г., № 1), где он, в частности, пишет: *«Народность «казах», как известно, возникла в первой половине XV века из остатков тюркско-татарских племен, составляющих на юге империю Великого могола, а на западе – Золотую орду. Показателем значения гор Улытау как древнего политического центра казахов является тот факт. что от Улытауских гор расходились некогда территории всех основных племен, составляющих народность казах. Существование древнего политического центра казахов в Улытау подтверждается также имеющимися в этом районе памятниками материальной культуры. На р. Кенгир, к югу от гор Баскагыл, в 65 км от Джезказгана, сохранились три старых могильника (мавзолея) из обожженного кирпича квадратной формы, с глазурованной поверхностью, форма и размер кирпича которых ближе всего к «золотоордынскому стилю». Народное предание приписывает эти могилы Алашахану, сыну Чингисхана Джучи и придворному музыканту Домбаулу».*

Таким образом, Каныш Имантаевич Сатпаев внес свою лепту в становление не только индустриального Казахстана, отечественной науки в целом, но и ее исторической отрасли в частности. Сегодня очень важно не просто помнить имя Великого сына казахской земли, но и постигать те знания, которые академик оставил для будущих поколений казахстанцев.

Академик К.И Сатпаев был великим и одновременно простым и скромным человеком. Природа наделила его высоким ростом и красотой, он был благороден, интеллигентен и красноречив. Он выделялся в любой толпе, его всегда замечали и запоминали. Например, во время посещения Англии в 1947 году в составе советских парламентариев на официальном

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

приеме У. Черчилль, экс-премьер-министр Великобритании, задал ему вопрос: *«Все ли казахи такие богатыри, как вы? На что последовал незамедлительный ответ: «О, нет, господин Черчилль, мой народ гораздо выше меня!..».*

Он создал и возглавил школу металлогении в Казахстане. В 1958 году за разработку методологической основы и составление прогнозных металлогенических карт Центрального Казахстана, не имевших аналога в мировой геологической практике, группа казахстанских ученых-геологов во главе с академиком Сатпаевым была удостоена Ленинской премии. Эта работа показала роль казахстанских ученых и школы Каныша Имантаевича всему миру.

За достижения и заслуги в развитии геологической науки Казахстана в 1963 г. ученый награждается четвертым орденом Ленина. К.И. Сатпаев был не только организатором казахстанской науки, но и был политиком и неофициальным лидером общества, внесшим неоценимый вклад в индустриальное развитие Казахстана XX века.

Личность Сатпаева – пример для молодого поколения казахстанцев, причем не только для будущих ученых, но и всех, кто любит свою страну и готов работать ради ее процветания.

Список литературы:

1. 15 интересных фактов о Каныше Сатпаеве [стр20].
2. Сарсеке М. Феномен . Астана « Фолиант»
3. Лозовский И.Т. Сипайлов Г.А. Студенческие годы Каныша Сатпаева [стр25].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

СЕКЦИЯ 2

ОРТА АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР, ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И КАЗАХСТАНЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ

ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРА ОБЪЕКТІЛЕРІН ЕСЕПКЕ АЛУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РОЛІ

Абденова Н.К.

*Құдайберген Жұбанов атындағы АӨУ, Ақтөбе
ғылыми жетекшісі – тарих ғ.к., доцент Әбденов А.Ж.*

Abstract

The article discusses the use of information technology in the accounting and preservation of cultural heritage.

Ақпараттандыру ақпараттың өсуіне, жергілікті және ғаламдық жүйелер мен желілерге, деректер мен білім базаларына, жаңа технологиялардың пайда болуына, жаңа мәдениетке, қоғамның жаңа түріне әкелді. Ақпараттандыру әлеуметтік трансформацияның жаһандық процесінің іргелі проекциясы деп айтуға болады [1, 66 б.]. Біз ақпараттандырудың нәтижелері ретінде зияткерлік және ақпараттық әлеуетті айтамыз, сондай-ақ, ол екеуінің дамуы қоғамды ақпараттандыру процесінің қарқындылығына байланысты. Бұл екі түсінікті бір затқа – ақпараттық-когнитивті шамаға біріктіруге болады, оны біз ақпараттандыру процесін сипаттау үшін пайдаланамыз. Ақпараттандыру субъектісі - тұлға болып табылады, сондықтан ақпараттандыру процесі білім құндылық болып табылатын сол индивидумдардың когнитивті экраны арқылы өтуі тиіс. Осы құбылысты талдай отырып, объективті білім әлемін ғана емес, сонымен қатар тұлғалық (субъективті) білім феноменін ескерген жөн. Ақпараттық-когнитивті әлеуеттің маңызды компоненті зияткерлік әлеует болып табылады, онда жинақталған білімді, дағдыларды, тәжірибені қолдана отырып, адамның мәселелерді шешуге қабілеті байқалады. Екінші компонент – бұл қоғам мүшелерінің ақпараттылығының қажетті деңгейін, яғни ақпаратты жинақтау, іздеу, сақтау және жіберу қабілетін қамтамасыз ететін ақпараттық әлеует. Ақпараттық-когнитивтік әлеует нақты қоғамның даму деңгейін, оның белсенді өзгеру қабілетін және максималды жасампаз болу қабілетінің деңгейін анықтайды. Зияткерлік әлеует сана феноменімен байланысты тұлғаның білімдері мен шығармашылық қабілеттерін қамтиды. Жеке бастан тыс, рухани бастаудан тыс, білім мүмкін емес, біз таңбалық жүйенің сырты – ақпаратпен ғана жұмыс жасайтын боламыз, оның мәдениетке ешқандай қатысы жоқ. Білімді жинақтау, пайдалану және тарату процесінде бірінші дәрежелік рөлді тұлғалық импульстар алады. Ақпараттандыру нәтижесінде ақпараттық және зияткерлік әлеуетті жинақтау-мәдени жинақтау, яғни мәдени мұраның білімі жайында айтуға болады.

Мәдени мұраны сақтау барлық уақытта ең өзекті және шешілмеген мәселелерге жатады: нені сақтау керек және қалай сақтау керек? Қоғамда өндірілетін ақпараттың барлығы әлеуметтік қажеттілік емес, және барлығы ақпараттық қордың белсенді қолданылатын бөлігіне кірмейтіндігін есте ұстау қажет. Кейбір ақпарат адамның тәжірибесінде мүлде қолданылмауы мүмкін. Бірақ ақпараттың бұл жерде және қазір

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

пайдаланылмайтыны болашақта бұл қажет болмайтындығын білдірмейді. Сондықтан мәдени қор жасау – ең маңызды тапсырма.

Мәдениет үлгілерін аудару - субъект пен объектінің әдіс-тәсілдерінен ерекшеленетін ақпараттық өзара әрекеттесуді анықтайтын процесс. Ақпараттандырудың әр түрлі аспектілерін болжау және модельдеу үшін бұл өте маңызды: модальділікті ескеру қажет, болмаса ол ақпараттық өзара әрекеттесудің барлық жағына тікелей әсер етеді. Модальділік өндірілетін және тұтынылатын ақпараттың санына және сапасына, ақпараттық процестердің сенімділігіне, белсенділігіне, тиімділігіне, кеңістік және уақыт координаталарындағы олардың бағдарына әсер етеді. Уақыт координаттарында ақпараттық байланыстың екі түрін көрсеткен жөн: синхрондық және диахрондық. Біріншісі бір уақыт аралығындағы субъект пен объект арасындағы кері байланыс орнату мүмкіндігін болжамдайды. Екінші жағдайда алдыңғы ұрпақтардан кейінгілерге ақпаратты жіберу болады. Біз үшін екінші мәселе өте маңызды, себебі диахрондық ақпараттық байланысты әлеуметтік тәжірибені жинақтау және таратудың нақты механизмі ретінде қарастыруға болады. Мұндай механизм болмаса, мәдениетті беру мүмкін емес, өйткені адам онтогенез кезінде барлық әлеуметтік және зияткерлік филогенетикалық тәжірибені қайталауға мәжбүр. Диахронды ақпараттық байланыс мәдени берудің негізі болып табылады, әрбір ұрпақ жинақталған байлыққа жаңа білім қосады [2]. Ақпараттық ағындардың өзі мәдениеттің диахронды және синхронды дамуының негізіне айналады. Ақпаратпен алмасу (кері байланыспен) ақпараттың синхронды қозғалысын қамтамасыз етеді, диахронды қозғалыс ақпараттың ұрпақтан ұрпаққа жетуіне (трансляция) кепілдік береді. Информатология тұрғысынан мәдениетті синхронды өлшеу маңызды болып табылады, өйткені ол ақпараттық ағымдардың, ішкі және сыртқы қатынастардың арасындағы қатынастарды түсінуге мүмкіндік береді. Мәдениеттің әрбір фактісін хабарлама, ақпарат ретінде қарастыруға болады.

Қазіргі заманғы ақпараттық технологиялар коммуникацияны айтарлықтай өзгертті. Сандық материалдардың сақталуы, ең алдымен, болашақ жүйелерде ойнатылатын мазмұн мен қасиеттердің анықтамасы болып табылады. Қазіргі уақытта біз сандық мұраны сақтап қалу арқылы түсінгенімізді ғана емес, тұжырымдаманың мәні - сандық мұра туралы нашар білеміз. Біздің ойымызша, мәселенің мәні бұрынғыдай болып қалды: сақталатын материалдың көлемі мен толықтығын яғни нені сақтайын деп жатқанымызды анықтау; материал жинауды және сақтауды ұйымдастыру, яғни мұны біз қалай жасаймыз, және оған кім жауап береді, тек бұл материал – сандық [3, 251 б.]. Бұл жағдайда ақпараттың сандық мұра табылатындығы, немесе болмайтындығы туралы мәселе қағаздағы деректерді сақтау кезінде, яғни материалдарды дәстүрлі әдістермен жіктеу әдісімен шешуге болады. Бұл жағдайда өркениеттің құжаттық есте сақтау функциясын іске асыру тәжірибесіне назар аудару қажет.

Әлемдік мәдени кеңістік әртүрлі сегменттерден, оның ішінде белгілі бір аймақтың мәдени кеңістігінен тұрады. Ақпараттық саладағы заманауи жетістіктердің арқасында әлемдік қоғамдастық бірегей, қайталанбас, ерекше мәдениеттердің әшекейлерін көреді. Әрбір инвариантты мәдени ортаны қозғайтын ақпараттар мен жергілікті матрицалар әлем мәдениетінің жалпы құрылымына үнемі өзгерістер енгізеді, шағын халықтардың бір-біріне мәдениетінің бірлескен қозғалысын қамтамасыз ете алады. Мұндай жобалардың мақсаты ақпараттық ресурстарды жинау және құру арқылы мәдени мұра желілерінің аймақтық сегментін құру болып табылады. Топтама жасау келесіге мүмкіндік береді: ақпараттық қорларға қолжетімділікті кеңейту; өңірдің өмірін және тіршілігін, оның орнықты жұмыс істеуін және дамуын қамтамасыз ету үшін жеткілікті және қорғалған ресурстарды дамытуды қамтамасыз ету; аймақтық мәдени құндылықтарды қорғау.

Мәдени-философиялық тұрғыда мәдени мұраны цифрландыру-ғылымды, технологияны, әлеуметтік менеджментті, құндылықтарды және т.б. сияқты факторларды

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ескере отырып, аймақты дамытудың маңызды факторларының бірі болып табылады. Осылайша, қазіргі заманғы ақпараттық технологияларды тиімді пайдаланбай мәдени мұраны сақтау мүмкін емес. Осыған байланысты аймақта және елде мәдени-ақпараттық саясатты біріктіру, бірыңғай әдістемелік, технологиялық және ұйымдық тәсілдерді әзірлеу қажет.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Марчук А. Г., Холушкин Ю.П. «Информационные технологии и математические методы в археологии». 2002 жыл. №4 шығарылым, Б.66.
2. Тоффлер Э. «Третья волна, США – экономика, политика, идеология». 2000 жыл. № 7 шығарылым, Б.11.
3. Шлыкова О.В. «Феномен мультимедиа. Технологии эпохи электронной культуры». Монография. М.: МГУКИ, 2003 жыл. Б.251.

АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ

Абдрахимова А.М.

*Карагандинский технический университет им. А.Сагинова, г.Караганда, Казахстан
научный руководитель – к.п.н. Ерахтина И.И.*

Abstract

The article examines the concepts of «creativity», «abilities» and «creative abilities», analyzes their interpretation in modern scientific literature, and identifies factors that influence the development of creative abilities. In the work, the author presents his own definition of «creative abilities» and «creativity», based on his own research and analysis of scientific data.

Перед современным образованием ставятся определенные цели и задачи, которые соответствуют настоящему времени. В современном мире человек должен быть готов к максимально эффективному использованию своих способностей, применять свои знания и умения в нестандартных условиях, уметь быстро и качественно реагировать на все изменения, происходящие в современном мире, в науке и технике.

Сегодня в педагогическом образовании Казахстана назрела необходимость завершающего перехода с традиционно-академической, информационно-предметной на современную человекоориентированную парадигму. Такой подход определяет педагогическое образование как целенаправленный процесс, деятельность и систему, способную обеспечить подготовку личности студента, готового к развитию интеллектуально-духовных, творческих потенциалов, эмоционально-ценностных отношений личности в системе «педагог и обучающиеся» с учетом новых вызовов современного общества.

Актуализация возможностей человека, развитие его творческих способностей в значительной мере позволяют ему найти свое место в условиях конкуренции, неопределенности и изменчивости жизненных условий.

Рассматривая основы формирования творческих способностей, необходимо остановиться на понятиях «творчество», «творческие способности» и выявить личностные особенности и характеристики, составляющие основу данных определений.

Определение понятия «творчество» является одним из самых сложных вопросов психологии. Данный термин крайне неоднозначно трактуется в различных монографиях, статьях. В широком смысле понятие «творчество» охватывает и социально-историческую

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

обусловленность, и значение, и ценность продуктов творчества, и влияние традиций на творческую деятельность, и взаимодействие школ и направлений, организацию и прогнозирование творческой деятельности и т.д.

Русский философ начала XIX века Н.А. Бердяев, размышляя о творчестве в своих работах, отождествлял творчество с подлинной жизнью, где красота - первоисточник творческой энергии. Философ полагал, что способность к творчеству заложена в человеке, это есть его призвание и предназначение [1, с.54]. Творчество человека представлялось ему как продолжение дела божественного творения, сотворчество с Богом, поэтому именно творчеством человек оправдывает своё существование. Творчество есть благодатная энергия, и оно обращено не к старому, не к новому, а к вечному [2, с.36].

Обобщая различные определения творчества, Б.В Такман пишет: «Творчество представляет собой сплав восприятий, осуществленный новым способом, способность находить новые связи, возникновение новых отношений, появление новых сочинений, предрасположение совершать и создавать новшества, деятельность ума, приводящую к новым прозрениям, трансформацию опыта в новую организацию, воображение новых констелляций значений» [3, с.48].

Л.С. Выготский отмечал: «Если понимать творчество в его истинном психологическом смысле, как создание нового, легко прийти к выводу, что творчество является уделом всех в большей или меньшей степени, оно же является постоянным спутником детского развития» [4, с.48]. Условием для возникновения творчества Л.С. Выготский называет неприспособленность к окружающему миру. Если окружающая жизнь не ставит перед человеком задачи, если привычные и наследственные его реакции вполне уравнивают его с окружающим миром, тогда нет никаких оснований для творчества [4 с.85].

В исследованиях А.Я. Пономарева творчество, в самом широком смысле, выступает как механизм развития. Исследователь в качестве ментальной единицы творческого мышления выделял уровень развития внутреннего плана действий, т.е. чем выше уровень развития творческого мышления, тем выше способность действия в уме. В этой концепции творчество рассматривается как саморазвивающийся вид деятельности, при этом саморазвитие протекает как осознанно, так и не осознанно, но на основе внутренней творческой активности субъекта. Концептуально значимая идея А.Я. Пономарева может быть сформулирована так: творческое мышление, если оно проявляется субъектом в решении творческой задачи и субъект достигает положительного решения этой творческой задачи, выступает как интенсивный механизм творческого саморазвития личности [5, с.45].

В.И. Андреев [6, с.45], рассматривая феномен творчества, писал о так называемой «мистификации творчества», которая заключается в том, что большинство даже тех, кто окончил вузы и университеты, считают, что творчество – это удел избранных, что это удел крупных ученых, выдающихся изобретателей, писателей и т.д. «Творчество – это что-то на грани интуиции, озарения, что большинству людей несвойственно и нехарактерно. Даже для большинства образованных людей творчество, по своей сути, мистифицируется и как недостижимый уровень развития способностей, и как очень загадочный вид человеческой деятельности» [6, с.9].

Таким образом, творчество - есть необходимое условие развития личности, это деятельность созидающая, ведущая к появлению новых идей, продуктов и открывающая новое в самом субъекте и уже существующих формах культуры. Творческий процесс невозможен без участия познавательных способностей обучающегося, его мотивационной и ценностной сфер.

Обратимся к понятию «способности».

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В трактовке С.Л. Рубинштейна способность – «сложное синтетическое образование, включающее ряд качеств, без которых человек не был бы способен к какой-либо конкретной деятельности, и свойств, которые лишь в процессе определенным образом организованной деятельности вырабатываются» [7, с.57].

Развитие идей С.Л. Рубинштейна нашло отражение в исследованиях В.Д. Шадрикова, по мнению которого способности – это свойства функциональных систем, реализующие отдельные психические функции, имеющие индивидуальную степень выраженности, которая проявляется в успешности и качественном своеобразии освоения и реализации деятельности. Он предлагает оценивать индивидуальную меру выраженности способностей на основе таких параметров, как производительность, качество и надежность деятельности [8, с.15].

В.Д. Шадриков определяет способности с трёх позиций: индивида, субъекта деятельности и личности. «Способности индивида отражают его природную сущность и проявляются как свойства функциональных систем, реализующих познавательные и психомоторные функции психики. На основе способностей индивида формируются способности субъекта деятельности за счет развития интеллектуальных операций (операционных механизмов). А постановка способностей под контроль личностных ценностей и смыслов переводит их в качество способностей личности, обеспечивающих успешность социального познания» [8, с.20].

Согласно мнению другого ученого - Б.М. Теплова - способности возникают на основе задатков, врожденных особенностей индивидуума. Они не могут возникнуть вне деятельности. На развитие способностей влияют темперамент, мотивация и самооценка [9, с.27].

По мнению В.А. Крутецкого, наряду с индивидуальными особенностями психических процессов, способностями являются и особенности эмоционально-волевой составляющей личности, ее отношение к деятельности. Любая деятельность требует от человека целого ряда взаимосвязанных способностей. Исследователь указал на существование общих способностей, которые необходимы для выполнения любой деятельности, и специальных, без которых невозможно успешное выполнение какой-либо конкретной деятельности. Также В.А. Крутецкий разделил способности на теоретические и практические. Первые связаны со склонностью человека к абстрактно-теоретическим умозаключениям, а вторые – к конкретным практическим действиям [10, с.98].

Рассмотрев взгляды зарубежных психологов на трактовку творческих способностей, можно отметить неоднозначность толкований данного феномена. В современных психологических и педагогических словарях также нет единого определения. В одних источниках творческие способности рассматриваются как «способность человека находить решение нестандартных задач; создавать оригинальные продукты деятельности, реконструировать ситуацию с целью получения нового результата; способность к продуктивному мышлению, формированию новых образов воображения».

Тем не менее, творчество является неотъемлемой частью личностного роста, способствуя воплощению новаторских идей и созданию новых продуктов, реализация которой невозможно без активного участия познавательных способностей, мотивационной составляющей и системы ценностей человека.

Как утверждает Ю.Л. Сироткин, англоязычным аналогом понятию творчества является понятие «креативность». На быденном уровне креативность проявляется как смекалка – способность достигать цели, находить выход из кажущейся безвыходной ситуации используя обстановку, предметы и обстоятельства нестандартным образом. Шире – нетривиальное и остроумное решение проблемы [11, с.15].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Развитие творчества и креативности студентов в Республике Казахстан является приоритетом на уровне нормативно-правовых и программных документов в области образования. Общественное воспитание подрастающего поколения с целью формирования здоровой, целеустремленной, творческой, духовно богатой и нравственной личности является важнейшим аспектом гарантированного существования и мирного развития государства в будущем [12, с.55].

В сфере образования присутствует потребность в создании условий, которые бы не только способствовали повышению уровня образованности, но и способствовали формированию личности с высоким нравственным уровнем и всесторонним развитием, обладающей основными компетенциями, необходимыми для успешной реализации творческого потенциала в быстро меняющихся социально-экономических условиях, как для индивидуальных интересов каждого студента, как в собственных жизненных интересах, так и в интересах казахстанского общества.

Сегодня креативность включает нестандартные подходы к решению задач, критическое мышление, способность принимать не только готовые решения сложных производственных задач, но и умение самостоятельно их решать, усваивать не только готовые знания, но разрабатывать и создавать их самим [13, с.97].

Таким образом, реализация политики развития образования направлена не только на улучшение его качества, но также на создание благоприятных условий, способствующих формированию высоконравственной и всесторонне развитой личности, обладающей ключевыми компетенциями выпускника, способного реализовать творческий потенциал в динамичных социально-экономических условиях, как в собственных жизненных интересах, так и в интересах казахстанского общества.

Вместо традиционной практики пассивного приема информации от преподавателя, использование интерактивных методов обучения предоставляет студентам возможность выбора самостоятельного пути и решения, не прибегая к автоматическому принятию готовых ответов. В таком подходе обучения предоставляется возможность выбора направления своей учебно-познавательной и научно-практической деятельности, а также методы и средства для выполнения заданий. К примеру, практические и семинарские занятия по дисциплинам могут, в частности, проводиться: в форме дискуссий по отдельным вопросам темы; в форме защиты рефератов, что активизирует внимание всех студентов и способствует развитию мышления; как решение конкретных ситуационных задач (казусов), в ходе которых развиваются умения формулировать и разрешать проблемы, применять на практике теоретические знания, а также и в других формах.

В целях развития креативности студентов на занятиях рекомендуется использование интерактивных методов обучения: сюжетно-ролевая игра, мозговой штурм, синквейн, аквариум, конференция, метод 1х2х4, метод «Заверши фразу», кейс-метод и т.д.

Метод мозгового штурма (брейнсторминг) представляет собой интерактивный подход к обучению, который способствует развитию творческой активности. Он основан на стимулировании участников обсуждения для высказывания наиболее разных вариантов решений, даже самых невероятных.

В качестве одного из способов стимулирования творческой активности учащихся, мультимедийные технологии, представленные в форме презентаций, считаются целесообразными на занятиях. Каждому студенту предоставляется возможность самостоятельного выбора формата материала и дизайна слайдов. Например, после изучения определенной темы студенты могут представить свои идеи в форме презентации.

Использование интерактивных форм и методов обучения является важным фактором для развития творческого потенциала учащихся. В процессе такого обучения создается благоприятная психологическая атмосфера, что способствует повышению мотивации к

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

учению. Кроме того, учитывается индивидуальный образовательный маршрут каждого учащегося, который позволяет им самостоятельно выбирать темп и уровень выполнения заданий.

Список литературы:

1. Бердяев, Н.А. Философия свободы. Смысл творчества [Текст] /Н.А. Бердяев – Москва: Правда, 2007. – С. 258.
2. Богдавленская, Д.Б., Сусоколова И.Л. К вопросу о дивергентном мышлении [Текст] / Д.Б. Богдавленская, И.Л. Сусоколова // Журнал Психологическая наука и образование. – 2006. – № 2. – С. 85-96.
3. Такман Б. В. Педагогическая психология. М.: Прогресс, 2004. – 602 с.
4. Выготский, Л.С. Психология искусства [Текст] / Л.С. Выготский, 2-е изд. Москва: Издательство Искусство, 2010. – 330 с.
5. Пономарёв, Я.А. Проблемы психологии творчества: автореф. дис. д.-р. психол. наук. – Москва – 2012.
6. Андреев, В.И. Педагогика творческого саморазвития [Текст] /В.И. Андреев. – Казань: Издательство Казанского университета, 2008. – 568 с.
7. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии / С.Л. Рубинштейн – СПб.: Питер, 2005. – 713
8. Шадриков В.Д. Деятельность и способности / В.Д. Шадриков. – М.: Издательство Корпорация «Логос», 1994. – 320 с.
9. Теплов Б. М. Проблемы индивидуальных различий. – М.: Изд-во АПИ РСФСР, 1961.
10. Крутецкий В. А. Материалы конференции по проблеме способностей. – М.: Изд-во АПН СССР, 1970.

ФИЗИКА ПӘНІНЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ВИРТУАЛДЫ ЖӘНЕ ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚ

Арымбеков Б.С.

*Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы
ғылыми жетекші – ф-м.ғ.к., профессор Қоданова С.Қ.*

Abstract

In today's educational landscape, innovative technologies are being integrated into the learning process to facilitate students' comprehension and mastery of course material. Virtual and augmented reality technologies are particularly influential among today's digital-native generation, enhancing learner motivation and allowing for the integration of smartphones into educational activities. This study aims to highlight the key benefits of utilizing 3D virtual reality environments and 3D augmented reality learning environments in the field of physics education. It showcases interactive mobile applications designed for both types of environments, focusing on practical tasks such as setting up and using various grinding devices for tool sharpening. These mobile applications utilize virtual glasses compatible with smartphones. The effectiveness of employing 3D virtual learning and 3D augmented reality learning in teaching physical phenomena was evaluated through experimentation with university physics students. Comparative analyses were conducted to assess the efficacy of instruction and the overall student experience in 3D augmented and virtual reality learning environments compared to traditional laboratory settings.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қазіргі таңда қолданылатын ақпарат алудың технологиялары мен әдістері басқа деңгейді, студенттерді жана дәуірдің интеллектуалдық сын-қатерлеріне дайындау үшін университеттерде оқытудың жаңа тәсілдерін талап етеді [1, 77 б.]. Оқытылатын материалды түсінуді жақсартатын және сонымен бірге оқу үдерісін жеделдетіп, физика мамандықтары бойынша студенттерді инновациялық білім беру технологияларымен оқытатын жаңа оқу құралдарын жасау қажет. Оқу процесінің тиімділігін арттыру үшін жиі қолданылатын идеяларға, мүмкіндігінше, оқу материалына енгізілген заттардың үш өлшемді модельдерін жасау арқылы мазмұнды интерактивті түрде қайталау жатады. Бұл әдістердің танымалдылығы жаңа материалды меңгерудің 80%-ы көрнекілік, ал 20%-ы ғана ауызша болуымен байланысты, яғни бұл технологиялар адамның когнитивтік аппаратының ақпаратты максималды қабылдауға арналған тәсілін қолданады [2, 195 б.]. Қазіргі білім беру тәжірибелері виртуалды және озық технологияларды қамтиды толықтырылған шынайылық оқушылардың заманауи оқу мазмұнын көңілді және тартымды түрде түсінуін және қабылдауын жеңілдету. Бүгінгі цифрлық ұрпақ студенттері оқу үдерісінде виртуалды және толықтырылған шынайылыққа негізделген технологияларды қолдануға ынталы және көбірек айналысады. Виртуалды және толықтырылған шынайылықты пайдаланатын 3D білім беру бағдарламасының бір мысалы - медицинада қолданылатын AR Liver Viewer [3, 512 б.]. Ол нақты уақыт режимінде бауырдың дәл анатомиялық үлгілерін көрсетеді. Қолданбаны анатомия мамандары, сертификатталған медициналық иллюстраторлар, аниматорлар және бағдарламашылар тобы нақты деректерін және ең дәл 3D модельдеу технологияларын пайдаланып iPad және Жаңа iPad үшін жасаған. Бағдарламаның екі жұмыс режимі бар. Виртуалды режимде қолданушы қолданба экранындағы модельдің 3D дисплейінің арқасында модельді барлық бұрыштардан қарай алады, үлкейтіп, кішірейте алады және басқа ерекшеленген аймаққа назар аудара алады. Толықтырылған шынайылық режимінде модель маркер мен iPad камерасының көмегімен оны планшеттің алдындағы нақты кеңістікке орналастырады. Модельді барлық осьтер бойымен айналдыру мүмкіндігі, бұл органның сыртқы түрін және әртүрлі аймақтарын талдауға мүмкіндік береді, объектпен байланысын білдіреді. Үш өлшемді объектілерді қарау үшін маркерлерді пайдалану оқу процесінде қолданылатын қазіргі толықтырылған шынайылық шешімдерін қарастырған кезде байқалады. Осы әдіс арқылы қолданбаларды жасау және үлгілерді көрсету оңай болғандықтан, маркер негізіндегі визуализация 3D модельдерін толықтырылған шынайылықта визуализациялаудың стандартты әдісі болды. Зерттелетін объектілер туралы кейбір мәліметтердің қарастырылып отырған екі қосымшада да, тікелей бағдарламада немесе оқулықта алдын ала бейнеленуі әсер қалдырады. Толықтырылған шынайылықтың екі қолданбасы екеуі де смартфондарда жұмыс істейді, бірақ олар әртүрлі операциялық жүйелерге арналған.

Бағдарламалық жасақтама оқушыларға 3D модельдерін және әлемнің әртүрлі жерлерінен 360 градус көріністерін зерттеуге мүмкіндік береді. Бағдарламаны iOS және Android құрылғылары пайдалана алады. Көріністі таңдау немесе өзгерту үшін телефонның экранын немесе егер бар болса, джойстикті пайдаланыңыз. Пайдаланушы виртуалды шынайылық қолданбаларында толығымен жасалған параметрлерді зерттей алады және Google Expeditions жағдайында олар виртуалды әлемді толығымен зерттеуге міндетті. Екі қолданба да смартфондарға арналғандықтан, оқушыны аудару оңай 360 градус. Смартфон пайдаланылғандықтан, бұл қолданбалар олармен жақсы жұмыс істеу үшін жасалған және оны көптеген адамдар пайдалана алады. Қарастырылып отырған нысандарға қатысты ақпаратты екі қолданба да береді. Виртуалды шынайылық соңғы бірнеше жылда жақсырақ сурет сапасы, пайдаланушыға ыңғайлы бағдарламалар және арзан виртуалды шынайылық дулығалары нәтижесінде танымал болды. Тұтынушылар арасында виртуалды шынайылық

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

дулығаларын кеңінен қолдану компьютерлік компоненттердің, әсіресе виртуалды шынайылық ойындары мен қосымшаларының маңызды құрамдас бөлігі болып табылатын видеокартаның аппараттық жетілдірілуінің арқасында мүмкін болды. Қолданушының көзін жабатын және сыртқы органы көрнекі түрде жасыратын шлем виртуалды шынайылық компьютерлік бағдарламаларын пайдалану кезінде шешуші элемент болып табылады. Осылайша, пайдаланушы компьютер жасаған шынайылыққа назар аударады және нысандар қаншалықты шынайы көрсетілгеніне және дулыға мен дисплей қаншалықты жақсы жасалғанына байланысты қолданбаны пайдаланушы белгілі бір тәжірибеге ие болады. Бұл батыру деңгейі деп аталады және жалпы виртуалды шынайылықта пайдаланушыдан шынайы әлемді «жасырататын» дулығалардың болуына байланысты батыру деңгейі жоғары. Виртуалды шынайылық дулығаларының екі негізгі түрі бар: ұялы телефондарды пайдаланатын мобильді виртуалды шынайылық дулығалары және қымбатырақ компьютерлік виртуалды шынайылық дулығалары. Смартфондардың технологиясы мен бағдарламалық жасақтамасы виртуалды шынайылық қолданбаларын іске қосуға мүмкіндік беретін даму деңгейіне жетті. Ұялы телефондармен пайдаланылатын виртуалды шынайылық дулығалары жұмыс үстелі немесе ноутбук компьютерлерінде қолданылатындардан ерекше құрылымдық дизайнға ие. Дербес компьютерлерде қолданылатын шлемдерде кірістірілген дисплейлер бар. «Көзілдіріктерде» барлығы екі дисплей бар, әр көзге бір. Жалпы дисплейді пайдаланбай, әрбір көз осы жолмен жасалған әлемнің перспективасының жеке модельдеуін алады. Смартфон дулығалары пайдаланылғанда, бәрі басқаша. Көп жағдайда пайдаланушы смартфонның бір дисплейін көреді, ол сәйкесінше сол және оң көздер үшін екі бөлікке бөлінген. Әрбір көз смартфон экранының дәл осы «көзілдіріктегі» үлкейткіштердің арқасында компьютер арқылы жасалған шынайылық бейнесі көрсетілетін аймаққа назар аудара алады. Әрине, әзірге компьютерде жасалған «батыру» деңгейі. Нәтижесінде, пайдаланушының виртуалды ортада 360 градусқа жылжыту және бұру мүмкіндігі бұрылған кезде белгілі бір ұзындыққа ие және бұралу мүмкіндігі бар кабельдердің болуымен шектеледі. Бұл көзілдірікті және/немесе компьютерді зақымдау, сондай-ақ көзілдірік киген кезде пайдаланушының қауіпсіздігіне қауіп төндіреді. Ұялы телефондар виртуалды шынайылық гарнитураларымен бірге пайдаланылғандықтан, бұл мәселе болдырмайды, өйткені сымдардың қажеті жоқ, себебі құрылғы «көзілдіріктің» ішінде орналасқан. Бұл 360 градус панорамалауға және айналдыруға мүмкіндік береді, бұл компьютер арқылы жасалған әлемдегі әрбір нүктені көруге және зерттеуге мүмкіндік береді. Виртуалды әлемде жұмыс істеу үшін қажетті сенсорлар, мысалы, гироскоп және т.б., біздің назарымызды қажет ететін кестенің тағы бір құрамдас бөлігі. Мұндай сенсорлар смартфонның дулығаларына кірмейді, өйткені олар телефонның бір бөлігі болып табылады. Сондықтан дәл сол сенсорларды мобильді құрылғының виртуалды шынайылық қолданбаларында да пайдалануға болады. Әртүрлі виртуалды шынайылық дулыға өндірушілері қолданбаларды жасау үшін әртүрлі бағдарламалық жасақтама пакеттерін ұсынады, смартфондар негізінен технологияларының Daydream бағдарламалық пакетін қабылдайды. Смартфонның бағасы кестеден және дулығаның екі түрі арасындағы баға айырмашылығынан көрініп тұрғандай қарастырылмайды, өйткені бұл құрылғылар әдетте әртүрлі мақсаттарда пайдаланылады және олардың бағасына басқа факторлар мен пайдалану сценарийлері де әсер етеді. Осыған байланысты компьютерлік шлемдер дербес компьютерлердің құнына әсер етпейді. Әртүрлі баға диапазонындағы компьютерлер мен смартфондар виртуалды шынайылық бағдарламаларында сәйкесінше басқаша жұмыс істейтінін атап өткен жөн. Физика бойынша білім беру үшін виртуалды және толықтырылған шынайылық қолданбаларын жобалау процесі Жұмыстың негізгі мақсаты – 3D виртуалды көрсету. Физика оқулығының фигуралары толықтырылған шынайылық бағдарламалық құралы арқылы маркерлер ретінде танылады, содан кейін ол зерттелетін станоктардың, бағдарлау құрылғыларының немесе

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»

Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов

Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students

«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

физикаының сәйкес 3D файлдарын іске қосады. Осылайша, студенттер зерттелетін объектілерді анағұрлым үлкен бөлшектерде көрнекі түрде біле алады. Екінші қолданба виртуалды шынайылыққа арналған. Студенттер тіпті пандемия жағдайында да виртуалды зертхана бөлмесіне кіре алады, онда әртүрлі кескіш құралдардың қайрау процестері, кескіш құралдардың өздері және бағдарлау құрылғылары егжей-тегжейлі зерттеледі. Екі қолданба үшін студенттер жай ғана смартфондарын пайдалана алады. Үш өлшемді модельдерді құру үшін көптеген бағдарламалық шешімдер бар, олар бір уақытта модельдерді оңтайландыру мүмкіндігін ұсынады. Дәл осындай бағдарламалар объектілерді текстуралау опциясын ұсынады, бірақ бұл үшін арнайы жасалған қолданбалар да бар. Толықтырылған шынайылық технологиясына келетін болсақ, бұл мүмкіндікті мобильді қосымшаларға енгізуге қызмет ететін технологиялық шешімдердің таңдауы да бар. Смартфонның виртуалды шынайылығымен бізде мұндай қолданбаларды жүзеге асыру үшін ұсынылған технологиялардың тар таңдауы бар. 3D модельдерін құруға арналған бағдарламаларды екі топқа бөлуге болады - дәл техникалық модельдерді (CAD жүйелері) жасайтындар, бірақ сонымен бірге көрнекі түрде тартымды модельдер жасамайды. Бағдарламалардың екінші түрі – ойындарды, фильмдерді, жарнамаларды және т.б. жасауда қолданылатын бағдарламалар. Бұл бағдарламалар CGI (Компьютер арқылы жасалған кескіндер) деп аталатындарды жасайды және олар объектіні жақсырақ көрнекі түрде көрсетуге бағытталған, өйткені техникалық параметрлер сақталады. фон. Дегенмен, CGI жасалатын бағдарламалар сонымен қатар модельденетін объектінің өлшемдерін дәл сипаттауға мүмкіндік береді, бұл нысандарды визуалды модельдеу және ұсынудың үлкен мүмкіндігімен бірге кеңейтілген өңдеу саласында жұмыс істейтін жасаушылар үшін қолайлы таңдау болып табылады. шынайылық және тек қана емес. Толықтырылған және виртуалды шынайылық қосымшаларын жасауға қатысты, негізінен Unity 3D компьютерлік ойын жасау бағдарламалық құралы қолданылады. Екі түрлі технологияны іске асыратын екі қолданбаны іске асыру үшін қол жетімді бағдарламалық пакеттерден шешімді таңдау керек, ол екі қосымшаның дамуын және қойылған мақсаттарды жүзеге асыруға мүмкіндік беретін мүмкіндіктерін жақсы қолдайтын және жеңілдететін болады. Толықтырылған және виртуалды шынайылық қолданбаларының қажеттіліктері үшін «Физикаы» пәні бойынша практикалық сабақтарда қолданылатын станоктардың үлгілері тандалды. Оқулықтағы фигураларға қатысты кейбір үлгілер баспа оқулығының оқу материалы контекстінде арнайы тандалып алынды. Физика үлгілері CAD модельдеу компьютерлік бағдарламасында жасалады. Мұндағы ерекшелік мынада, бұл бағдарламалармен үш өлшемді CAD бағдарламалары контекстінде дәл физикамодельдер жасалады. Бұл бағдарламаларды инженерлер дәл модельдер жасау үшін пайдаланады, олар көбінесе нақты әлемде жасалады. Модельдер математикалық тұрғыдан дәл және объектінің барлық сипаттамаларын - өлшемін, оны жасау үшін қолданылатын материалды, бөліктер арасындағы қашықтықты және т.б.

Физика дизайнда талап етілетін осы егжей-тегжейге байланысты 3D CAD үлгілерінің қаңқасы модельді мүмкіндігінше егжей-тегжейлі ету үшін бірнеше беттерден тұрады. Осы себепті, мұндай модельдерді кәсіби жағдайда визуализациялау кезінде үш өлшемді модельдерді визуализациялауға және олармен визуалды түрде өзара әрекеттесуге мүмкіндік беретін қуатты және қымбат орталық процессорлары мен бейне чиптері бар компьютерлер пайдаланылады, мысалы, әртүрлі жақтан қарау сияқты. жылдам және тегіс жол. Оңтайландырудан кейін модель беттерінің көпшілігі төртбұрыш түрінде болады, ал беттердің саны 17 062-ге дейін азаяды. Осылайша, оңтайландырудан кейін модельдің геометриясы айтарлықтай таза болады, яғни көпбұрыштардың пішіні мен ауданы оңтайландырылды, бұл модельдің тегіс текстурасының алғы шарты болып табылады және беттердің аз саны салыстырмалы түрде аз жабдықты білдіреді. Соңында, адамдар шекаралық бұрыштар деп аталатын, яғни модель геометриясының әртүрлі жазық аймақтарын бөлетін

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

бұрыштар деп аталатын әдіске жүгінеді. Осылайша, модельдің әртүрлі аймақтарында беттер кішірейтіледі, әдетте модель қаңқасында бос орындар қалдырмай модель геометриясындағы беттердің санын азайтады. Осы қадамдарды орындау модель геометриясын көрнекі түрде оңтайландырады және беттердің санын азайтады, текстураның дұрыс орналасуын және кеңейтілген және виртуалды шынайылық қолданбаларында аппараттық ресурстардың азырақ көрсетілуін қамтамасыз етеді. Оңтайландыру Blender бағдарламалау ортасының көмегімен орындалды. Соңғы мақсат - модельдердің геометриялық бет санының 30 000-ға дейін болуы. Бұл сан заманауи және ескі құрылғылардың аппараттық мүмкіндіктерін ескереді, осылайша модельдер біркелкі көрсетіліп, трафикті үзбей біркелкі әрекеттеседі. Червякты модульдік кескішті (хаб) қайрауға арналған бағдарлау құрылғысының үлгісі Бастапқыда қайрау физикасының моделінің геометриясы 150 беттерден тұрды. Модель тұрады 4-тен көп бұрыштары бар бірнеше көпбұрыштар, олар текстуралау кезінде текстурада мәселе туғызады. Модельді оңтайландыруға дейінгі беттердің саны процессор мен графикалық чипте көбірек жұмыс істеуге және нәтижесінде жырудың таралуына және батареяның таусылуына байланысты модельді көрсету және түрлендірулерді қолдану кезінде де проблема туғызады. Жоғарыда түсіндірілген оңтайландыру қадамдарын қолданғаннан кейін модель визуалды ақпаратты жоғалтпай сыртқы түрін сақтап қалды. Енді көпбұрыштардың көпшілігі төртбұрыштар және модель геометриясының беттері қазір 22,359. Осылайша, модельді текстуралау оңайырақ болады және модельді көрсету және түрлендіру кезінде смартфонның аппараттық құралы айтарлықтай аз жүктеледі. Unity Game Engine және Google Cardboard SDK виртуалды шынайылық қосымшасын жасау үшін пайдаланылады. Қолданба шын мәнінде виртуалды орта болып табылатын жалғыз көрініспен жұмыс істейді. Сондай-ақ қолданбада әрбір үлгіге қажетті ақпаратты виртуалды зертханада визуализациялау үшін кірістірілген мәтіндік визуализация нысандары бар. Оңтайландырудан кейін геометрияның беттерінің көпшілігі төртбұрышқа түрлендірілді және беттердің саны көрнекі ақпаратты жоғалтпай 3314-ке дейін қысқарды. Оңтайландыруға дейінгі және одан кейінгі модель көрсетілген. Қолданбаларды жобалау процесі үшін студенттерден кері байланыс алу өте маңызды. Қолданбалар университетінің студенттерімен итеративті түрде тексерілді. Сынақтар қолданбалардың жоспарланған логикаға сәйкес жұмыс істейтінін көрсетті және өнімділікті жақсарту үшін кейбір ұсыныстар жасалды. "Қалпына келтіру" түймесі толықтырылған шынайылық қолданбасына қосылды және сол қолданбадағы мазмұнның қаріпі мен өлшемі пайдаланушы пікірі негізінде өзгертілді. Виртуалды шынайылық қолданбасында көрнекі ақпараттың пішімі, әсіресе мәтін көрсетілетін аумақты азайту және ақпаратты айналдыру түріне арналған қосымша түймелерді қосу арқылы өзгертілді. Әрбір үлгі бойынша мәліметтер тест сұрақтары мен жауаптарын қамтиды. Толықтырылған және виртуалды шынайылыққа арналған қосымшаларды пайдалану арқылы студенттердің қанағаттану деңгейін бағалау үшін студенттермен онлайн сауалнама жүргізілді. Студенттер қолданбалар функцияларының әртүрлі аспектілеріне қатысты бірнеше сұрақтарға жауап беруі керек. Сауалнама нәтижелері көрсеткендей, оқушылардың 91%-ы толықтырылған шынайылық қолданбасындағы 3D модельдерімен және виртуалды шынайылық қолданбасындағы виртуалды ортамен өзара әрекеттесу интуитивті және үйренуге және пайдалануға оңай деп санайды. 86% қолданбалармен өзара әрекеттесу қызықты әрі қызықтырақ деп жауап береді. Қолданбаларды пайдаланған сауалнамаға қатысушылардың 89%-ы қолданбалардың физика саласындағы білімнің маңызды активі болатынымен келісті және оларды оқуда пайдалануды қалайды. Техникалық өсудің қазіргі жағдайына және заманауи оқушылардың интеллектуалдық мүмкіндіктеріне сәйкес білім беру, әлеуметтік өмірдің барлық дерлік аспектілері сияқты, модернизацияға бейім. Виртуалды және толықтырылған шынайылық сияқты жаңа технологияларды енгізу физикадағы білім мазмұнын және оны игеру тәсілдерін өзгерте отырып, оқытылатын пәндердегі элементтерді

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ерекше, түсінікті және қызықты етіп көрсетуге көмектеседі. Толықтырылған және виртуалды шынайылық технологиялары арқылы студенттерді оқытуда қолданылатын кескіш құралдар мен бағдарлау құрылғыларының модельдерін 3D визуализациялау - бұл оқушыларға виртуалды оқу зертханасына кіру мүмкіндігін беру арқылы оқытудың тиімділігін қолдайтын инновациялық және қызықты тәсіл. стандартты оқулықтағы берілген станоктарды немесе кескіш құралдарды жай 3D визуализациялау.

Қорытынды ретінде виртуалды және толықтырылған шынайылық білім беру құралдарының кейбір ерекшеліктерін, оң және теріс жақтарын қорытындылауға болады. Үлгілердің маркер негізіндегі визуализациясын пайдалану 3D үлгілерімен ұсынылған нақты нысандардың өлшемдері салыстырмалы түрде аз болған кезде қолайлы тәсіл болып табылады. Смартфондарды сабақта пайдалану студенттер үшін жаңа парадигманы көрсетеді, онда бұл портативті құрылғылар тиімді оқу құралдары ретінде пайдаланылуы мүмкін. Смартфондарды немесе планшет сияқты басқа сымсыз портативті құрылғыларды пайдалану қолданбаларды пайдалануда үлкен икемділікке мүмкіндік береді, себебі толықтырылған шынайылық қолданбасы қосымша жабдықты қажет етпейді. Қажетті жабдық виртуалды шынайылық қолданбасы үшін де қарапайым - смартфондарға арналған дулыға ғана, ол қымбат емес. Портативті құрылғылар оқу құралын пайдаланудың үлкен еркіндігін ұсынатындықтан, екі ең танымал мобильді операциялық жүйелерде, Android және iOS жүйелерінде оңай іске асырылатын қолданбаны әзірлеу әдісін таңдау өте маңызды. Виртуалды шынайылық технологиясын жүзеге асыратын қолданбада 360 градусқа бұру арқылы көруге болатын толық виртуалды ортаны жасау маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Arymbekov B. S., Turekhanova K. M., Alipbayev D. D., Tursanova E. R., Suprpto N. Effect of using Geogebra software for augmented reality visualization to teach physics in high school // Farabi Journal of Social Sciences. 2023. № 9(2).
3. Арымбеков Б.С., Туреханова К.М. Орта мектепке бағдарланған физика пәніне арналған толықтырылған шынайылық қосымшасын қолдану әдістемесін зерттеу // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогикалық серия. – 2023. – № 76(3). – С. 125-145.
4. Arymbekov, B.S. Augmented Reality Application to Support Visualization of Physics Experiments // 2023 IEEE International Conference on Smart Information Systems and Technologies (SIST), Astana, Kazakhstan. 2023. №2. – pp. 52-55. Арымбеков Б.С., Туреханова К.М. Физика пәнін саналы оқытуда толықтырылған шынайылықты оқыту құралы ретінде қарастыру // ҚазҰУ хабаршысы. Педагогикалық серия. – 2022. – №73(4). – С. 128-141.

НАУРЫЗ – ПРАЗДНИК ОБНОВЛЕНИЯ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ АРТ-МАРКЕТОВ И СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ

Багданкызы С.

*КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель - старший преподаватель, магистр педагогики Еспенова Т.Т.*

Abstract

The article is devoted to the influence of the Nauryz holiday on the formation of public culture and social relations in Kazakhstan. The author considers how the Nauryz holiday promotes the development of art markets and stimulates social ties, tolerance and mutual understanding between different ethnic and cultural groups.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

The article also describes the historical significance of the Nauryz holiday, its significance in the modern society of Kazakhstan and the specific aspects that contribute to the development of art markets.

Праздник Наурыз в Казахстане является не только временем радости и празднования, но и важным культурным событием, олицетворяющим древние традиции и ценности народа. Этот торжественный праздник, который отмечается в начале весны, не только символизирует приход нового времени года, но и представляет собой время возрождения, надежды и согласия.

Наурыз играет невероятно важную роль в формировании общественной культуры и социальных отношений в Казахстане. В этой статье мы рассмотрим, как праздник Наурыз способствует развитию арт маркетов и стимулирует социальные связи, толерантность и взаимопонимание между различными этническими и культурными группами.

Мы обратим внимание на историческое значение праздника Наурыза, его значение в современном обществе Казахстана и специфические аспекты, которые способствуют развитию арт маркетов. Кроме того, мы проанализируем влияние Наурыза на социальные связи, толерантность и взаимопонимание, и выявим, как этот праздник способствует формированию единого культурного пространства и содействует укреплению общественной гармонии.

История и значимость Наурыза. Наурыз – это не просто праздник, это одно из древнейших и наиболее значимых событий на планете, которое уже более пяти тысяч лет собирает вокруг себя множество культур Средней Азии и, возможно, даже восточных славян. Этот древний обычай находит свое отражение в исторических документах, которые хранятся среди древних записей и средневековых свидетельств. В восточной части света он совпадает с празднованием Навруза, иранского Нового года. Традиции и обычаи, связанные с Наурызом, передаются из поколения в поколение, обогащая культуры казахов, узбеков, уйгуров, таджиков и других народов. Варьируется и название этого праздника: от Гулгардона и Гульнавруза для таджиков до Нардугана для татар, а древние греки знали его как Патрич. Его истоки уходят в далекое прошлое, к древним языческим ритуалам, где отражалась привязанность человека к природе и близость к ее циклам. Сегодня Наурыз приобретает новый смысл, становясь символом плодородия, дружбы и любви в Казахстане и других странах, где его отмечают. Этот праздник не просто отмечает приход весны, он связывает людей, создавая невероятную энергию радости и солидарности, где каждый, независимо от возраста, пола или социального статуса, находит свое место в веселье и общности. «С 1988 года с разрешения руководства страны Наурыз мейрамы, оставаясь по традиции праздником казахского народа, стал праздноваться открыто и отмечается представителями разных этносов и национальностей Казахстана как новогодний праздник весеннего солнцестояния» [1; 6].

Особенные ритуалы. Люди считали, что чем щедрее будет празднование Наурыза, тем счастливее будет год. Поэтому с этим праздником связано так много ритуалов и гуляний. Накануне праздника люди убирались в своих домах, отдавали долги и мирились со своими врагами, ведь, как говорили старики, если Наурыз войдет в дом, все болезни и неудачи обойдут его стороной.

В течение дня все старались быть в хорошем настроении, крепко обнимали друг друга и желали удачи и счастья другим. Торжества начинались с восходом солнца. На рассвете все взрослые, молодежь и дети брали лопаты, шли в условленное место возле родника или арыка (небольшого водоканала) и чистили его. Там же сажали деревья под присмотром добропорядочных стариков. При этом им приходилось говорить: «Пусть человек оставит в памяти народа дерево, а не стадо» и «Если срубишь одно дерево, то посади

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

десять!» В преддверии наступления праздника, каждый дом наполнялся изобилием: сосуды наполнялись молоком, айраном, зерном и чистой родниковой водой. Эти символические жесты несли в себе надежду на плодородие, обильный урожай и благоприятные дожди в предстоящий праздник. Казахи глубоко верят в силу традиций, и поэтому предавание наурыз-коже, традиционного казахского блюда, становится важным обрядом, обещающим год благополучия. Наурыз-коже, богатый суп из семи ключевых ингредиентов, каждый из которых символизирует определенный аспект счастья и процветания, литься в семь чаш, размещенных перед уважаемыми старейшинами. Согласно традиции, на Наурыз каждый должен пригласить семь гостей к себе домой и посетить семь других домов, укрепляя связи и обещая благополучие в новом году. Наурыз - это не только о еде, это праздник, олицетворяющий глубокие культурные и духовные традиции казахского народа.

Роль Наурыза на арт-рынках. Поощрение художественного самовыражения. Праздник Наурыз - это не только события, которые приносят радость и развлечение, но и мощные катализаторы для развития арт маркетов. Арт-рынок в Казахстане проходит этап своего становления, где формируются механизмы продвижения культурного продукта, разрабатываются основные механизмы маркетинга. Современный арт-рынок условно делится на две части – публичный (аукционные дома) и частный (галереи, арт-дилеры, международные выставки и ярмарки). Кроме того, арт-рынки подразделяются на мировой, региональные и национальные (страновые), каждый из которых имеет свои особенности [2; 40].

Фестивали как основной инструмент привлечение внимания клиентской базы служит катализатором будущих экономических отношений. Участие в фестивалях может помочь арт- маркетам продвигать свои работы, расширять клиентскую базу и стимулировать творческое разнообразие. Одним из главных преимуществ фестивалей для арт-маркетов является возможность представить свои творческие работы широкой аудитории. Фестивали собирают людей, заинтересованных в культурных мероприятиях, и создают идеальную платформу для продажи и показа искусства. Участие в фестивалях позволяет художникам и ремесленникам установить контакт с потенциальными клиентами, получить обратную связь и увеличить узнаваемость своего бренда.

Фестивали привлекают внимание не только местных жителей, но и туристов, что расширяет круг потенциальных покупателей для арт маркетов. Уникальная атмосфера фестиваля, сопровождающаяся музыкой, развлечениями и культурными мероприятиями, привлекает большое количество посетителей. Это создает идеальные условия для привлечения внимания к творческим работам, привлекая новых клиентов и поддерживая интерес к искусству.

Поддержка местных художников. В свете празднования национального праздника Наурыз, важно обратить внимание на роль и значимость местных художников в сохранении культурного наследия и традиций. Местные художники не только являются носителями местной культуры, но и создают уникальные произведения искусства, отражающие богатство и многообразие национальной идентичности. «Выставочная деятельность в полной мере удовлетворяет не только предпочтения зрителей, но и художников, потому что творцы раскрывают внутренний мир через свои произведения с помощью красок, штрихов, линий и образов» [3; 14].

Одним из способов поддержки местных художников во время Наурыза является организация выставок и ярмарок, где они могут представить свои работы широкой публике. Это не только способ популяризации их творчества, но и поддержка местного искусства в целом.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Кроме того, проведение мастер-классов и творческих мероприятий, где местные художники могут делиться своим опытом и знаниями с другими участниками общества, способствует развитию творческого потенциала и раскрытию новых талантов.

Поддержка местных художников на Наурыз - это не только вклад в развитие культуры и искусства региона, но и признание их важной роли в формировании национальной идентичности и наследия. Важно продолжать поддерживать их творчество и стимулировать их творческий потенциал для дальнейшего развития общества.

Ярмарки не только способствуют продажам, но и способствуют созданию сообщества творческих людей. Участие в фестивалях и ярмарках дает художникам и ремесленникам возможность встретиться и обмениваться опытом с коллегами, узнать новые техники и подходы к творчеству. Это способствует развитию местной культурной сцены и укрепляет связи между участниками арт сообщества.

Наурыз играет важную роль в развитии арт-маркетов, предоставляя им платформу для продаж, привлекая внимание к их работам, стимулируя продажи и способствуя созданию сообщества творческих людей. Участие может оказаться выгодным для художников и мастеров любого уровня и помочь им продвигать свое искусство на новые уровни.

Влияние Наурыза на социальные связи через традиционные игры. Люди веселятся и поздравляют друг друга с Новым годом. Желают друг другу всего наилучшего, поют специально сочиненные к этому празднику песни под названием «Наурыз жыр», участвуют в состязаниях по скручиванию пальцев («жанылтпаш») или отгадыванию загадок («жумбак»).

День наполняется пением, танцами, национальными играми, традиционные поэты, называемые акынами, соревнуются в оживленных конкурсах. Другие национальные состязания, известные во время празднования Наурыза в Казахстане, включают казакшакурес (национальная борьба), логическую игру под названием тогуз кумалак и знаменитые казахстанские конные игры кыз-куу и байга. На городских площадях разыгрываются театральные представления, а девочки и мальчики собираются вместе, чтобы пообщаться и поиграть на больших бревенчатых качелях, называемых алтыбакан.

Принято устраивать импровизированные состязания остроумных народных поэтов, айтысы, состязания, в том числе народную борьбу «Казакша курес», логическую игру «тогуз кумалак», конные игры «кыз куу», «байге» и «кокпар», а также развлекательные мероприятия типа «алтыбакан», где молодые девушки и мальчики собираются вместе, чтобы поболтать и покататься на больших традиционных качелях. Праздник всегда включал в себя разнообразные массовые игры, традиционные скачки и другие соревнования. Среди наиболее известных и популярных игр были «Айкыш-уйшыш» (навстречу друг другу) и «Аударыспак», где умелые наездники, называемые джигитами, соревновались в силе, пытаясь сбить друг друга с седла. Также пользовались популярностью спортивные состязания, в которых принимали участие, как мальчики, так и девочки. На Наурыз часто происходили необычные свадьбы: девушка могла приглашать джигита на соревнование с условием, что в случае его победы он имел право на ее руку, а в случае своей победы она владела им и могла диктовать свои условия. Именно поэтому праздник часто превращался в веселое свадебное торжество, где все люди, независимо от пола, возраста и социального статуса, освобождались от повседневных забот и веселились, участвуя в равных играх и развлечениях.

Преодоление этнических и культурных различий. Наурыз объединяет представителей различных этнических групп, включая казахов, русских, узбеков, уйгуров и другие, вокруг общих ценностей мира, согласия и радости.

Празднование Наурыза способствует продвижению межкультурного понимания и толерантности. В этот день люди имеют возможность познакомиться с традициями, обычаями и обрядами других этнических групп, а также участвовать в совместных

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

праздничных мероприятиях и гуляниях. Это создает атмосферу взаимопонимания и уважения к культурному разнообразию, способствуя укреплению связей между различными этническими группами. «Как и многие народы Средней и Передней Азии, казахи отмечали весенний праздник Нового года - Наурыз. Наурыз, восточный праздник, как отмечалось уже выше, берет свое начало еще с доисламской истории народов Средней Азии» [4; 53].

Содействие толерантности и взаимопониманию. Наурыз также способствует сближению различных общественных слоев. В этот день люди разного возраста, социального статуса и профессий собираются вместе, чтобы отметить праздник. Это создает возможность для обмена опытом, установления новых контактов и укрепления взаимоотношений между различными социальными группами.

Праздник Наурыз играет важную роль в стимулировании социальных связей, толерантности и взаимопонимания в Казахстане. Участие в этом древнем и торжественном празднике помогает людям почувствовать себя частью общего сообщества, уважать и понимать разнообразие культурных традиций и способствует созданию дружественных отношений между различными этническими и социальными группами. Наурыз - это не только праздник природы, но и праздник единства, солидарности и взаимопонимания.

Укрепление общественных связей. Этот праздник, объединяющий людей различных вероисповеданий, этнических групп и социальных классов, играет ключевую роль в формировании культурного единства и взаимопонимания.

Стремление к сохранению и передаче традиций Наурыза из поколения в поколение создает общий набор ценностей и обычаев, которые становятся основой для общественной связи. Наурыз способствует обмену добрыми делами и поддержкой общественных инициатив. В этот праздник многие люди проявляют взаимопомощь и заботу о нуждающихся, оказывая благотворительную помощь и поддерживая различные благотворительные и общественные организации. Этот дух солидарности и взаимопомощи укрепляет связи в обществе, формируя единство и поддерживая дух сообщества.

Наурыз создает возможность для людей разных культур и вероисповеданий встретиться и отметить праздник вместе. Праздничные мероприятия, ярмарки, концерты и другие мероприятия привлекают участников из разных социальных групп, стимулируя обмен опытом, знаниями и традициями.

Наурыз является не только праздником весны и возрождения, но и мощным инструментом для укрепления общественных связей и формирования культурного единства.

В заключение, хотелось бы отметить, что праздник Наурыз в Казахстане является ярким примером того, как культурные события могут стимулировать развитие арт маркетов и способствовать формированию толерантного и взаимопонимающего общества. Важность этого праздника простирается далеко за его культурные и исторические корни, затрагивая все сферы жизни в Казахстане.

Разнообразие культурных мероприятий, связанных с Наурызом, создает уникальную платформу для художников и ремесленников, где они могут продвигать свои работы и взаимодействовать с широкой аудиторией. Праздничная атмосфера, наполненная радостью и творчеством, стимулирует интерес к искусству и ремеслам, что способствует росту арт маркетов в стране.

Одновременно праздник Наурыз играет ключевую роль в формировании общественной культуры, сплочении общества и укреплении социальных связей. Обмен традициями и обычаями между различными этническими и культурными группами способствует уважению и пониманию культурного разнообразия, что в свою очередь способствует формированию толерантного и мирного общества.

Таким образом, праздник Наурыз является не только временем веселья и празднования, но и мощным механизмом для развития арт маркетов и укрепления

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

социальных связей, толерантности и взаимопонимания в Казахстане. Важно сохранять и уважать этот древний праздник как символ культурного богатства и национальной идентичности, продолжая его традиции и ценности для будущих поколений.

Список литературы:

1. Алимжанова А.Ш., Шаймерденова М.Д. Наурыз мейрамы: благодатный праздник весны, единства, прощения и милосердия // Учебное пособие./ Алимжанова А.Ш., Шаймерденова М.Д. – Алматы: 2016. – 188с.
2. Жилина И.Ю. Арт-рынок как сектор креативной экономики // Экономические и социальные проблемы России, 2022. – с.30-60
3. Вакарина Е.А., Кошетарова Л.Н. Выставочная деятельность как эффективный способ продвижения художников // Вестник Тюменского государственного института культуры, № 1 (9), 2018. – с. 14-18
4. Тастаева Ж.К. В традициях и обычаях празднования наурыза у казахского народа // Кушаевские чтения: Матер. меж. науч.-прак. конф.. – Орал: М.Өтемісов атындағы БҚУ РБО, 2021. - 174 б.

СКАЗКА ЛОЖЬ, ДА В НЕЙ НАМЁК...

Бахронжонова Ф. Б.

*Институт социальных и политических наук, Ташкент, Республика Узбекистан
научный руководитель - ст.преподаватель Фёдорова Л.И.*

Abstract

The report examines the features of tales as a characteristic manifestation of the national culture of the people. The author describes the main storylines and the main characters of Russian fairy tales, analyzes and concludes about the meaning and place of fairy tales in Russian culture.

«Сказка ложь, да в ней намёк!» Кому не известно это изречение А.С. Пушкина? Сказки – это то, через что мы начинаем воспринимать окружающую нас действительность, учимся принимать мир, определять добро и зло, знакомимся с культурными особенностями народа... В современном мире диалог возможен при умении анализировать ту или иную культуру. Изучение культур становится возможным тогда, когда мы рассматриваем национальные ценности в определенных контекстах, формирующих способы видения мира и представления людей, принадлежащих к той или иной социально-культурной общности, т.е. обладающих определенной ментальностью или менталитетом - (от лат. mens, mentis - ум, мышление, рассудительность, образ мыслей, душевный склад) [4]. Различие менталитетов разных народов проявляется в том, как народы воспринимают и осознают целый ряд явлений, что находит свое яркое отражение в фольклоре. Наиболее же ярким выражением фольклорной традиции любого народа является сказка.

Сказка - это древнейший народный жанр повествовательной литературы преимущественно фантастического характера, имеющий целью нравоучение или развлечение [1]. В сказках проявляются характер народа, его мудрость и высокие моральные качества. Сказкой называли все, что имело ориентацию на вымысел. Она возникает в доисторические времена и играет большую роль в устном творчестве всех народов на различных этапах развития. Передаваясь из уст в уста, сказки меняются вместе с

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

действительностью, которую они отражают. Иногда сказки разных народов очень похожи, так как создаются обычными людьми, которые мечтают о лучшем, добром, справедливом.

Сказки разных народов имеют и ярко выраженные национальные черты: так, отношение к разным бытовым проблемам и жизненным вопросам в сказках разных народов отличается, поэтому и ответы сказок разнятся. Сказка – наиболее яркий и доступный источник культурных традиции и обычаев. Она ориентирована на широкую аудиторию, хотя в современных условиях большинство читателей сказок – это дети. Русские народные сказки художественно разнообразны и богаты. Их национальная специфика выражается в языке, в бытовых подробностях, в характере пейзажа, укладе жизни, преимущественно крестьянской [3]. В сказках речь идет об идеях и чувствах, присущих природе данного народа в течение всей его истории. Условно сказки можно поделить на **сказки о животных**, построенные на олицетворении зверей, рыб, птиц; **сказки волшебные**, рассказывающие о необыкновенных событиях и приключениях; и **бытовые**, отражающие реалии, основанные на бытовых сюжетах [1; 7]. Зачастую народная фантазия как бы предсказывала появление в действительности волшебных вещей, изобретенных впоследствии человеком. Например, ковер-самолет – дирижабль, самолёт; чудесное зеркальце – телевизор, планшет, смартфон; сапоги-скороходы – ролики; живая и мертвая вода - медицинские препараты; молодильные яблоки – кремы; гусли-самогуды – магнитофон, плеер.

В русской сказке часто употребляется троичность повторов: три пути-дороги, три брата, трёхголовое чудище, 33 года, тридевятое царство и т.д.[1]. Бытовым сказкам присуще, как правило, сатирическое содержание, они высмеивают глупость, лень, жадность, нерадивость. Особенно популярны в русском фольклоре сказки о сметливых мужиках и чванливых, глупых и упрямых помещиках и попах. Обычно эти сказки о торжестве справедливости.

Сказки имеют интересное, непредсказуемое развитие сюжета, кульминацию и развязку с непременно торжествующим добром, свое особенное строение [1]. Начинаются они забавными присказками – то есть прибаутками. Очень часто используются присказки-небылицы, зачины, например: «В некотором царстве, в некотором государстве...», «Жили-были ...». Содержат они и оригинальные концовки, например, «Вот и сказке конец, а кто слушал - молодец»; «Вот и сказка вся, дальше сказывать нельзя». Традиционно в сказке существуют добрые и злые герои (отрицательные и положительные) [5], а также эпитеты, которыми народ наделяет своих сказочных героев: Василиса Премудрая, Марья-заступница, красна девица, добрый молодец, Иван-дурак. Животные персонажи также наделены своими отличительными чертами, переходящими из сказки в сказку. Например, мишка косолапый, он сильный и добрый, хоть и неуклюжий. Серый волк – злой, но обычно глуповат. Хитрая, рыжая лиса, она всегда может выйти из ситуации с выгодой для себя. Серенький зайчишка – трусишка, но умный и добрый.

Любимыми сюжетами русских народных сказок являются сказки о богатырях, о Змее-Горыныче, о тридевятом царстве-государстве, о волшебных предметах, помогающих герою (волшебное кольцо, волшебные фрукты, перья птиц, живая вода). Положительные герои волшебных сказок: Иван-дурак, Елена Прекрасная, Василиса Премудрая олицетворяют все хорошие, добрые и высокоценные качества русского человека. Светлому миру положительных сказочных героев и их помощников противопоставляются темные силы этого царства [2] - Кашей Бессмертный, Баба Яга, Лихо Одноглазое, Леший, Водяной, Кикимора болотная - всякая нечисть. Сказочный дурак в русской сказке вообще не дурак, он добр и честен. Часто в русской сказке наиболее ярко выражен этический идеал русского народа - бескорыстие. Женские образы русских волшебных сказок - это выразители сердечности и целомудрия, нежности и верности, открытости, бескорыстия и таланта [5]. Женский образ – это олицетворение природы, ее возможностей и силы. Природа издревле

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

выступает объектом преклонения, воспевания людей. Одушевление явлений и объектов природы стало первой религией древних людей, языческие обычаи свято хранились и соблюдались веками. Место поселения человека, особенности окружающей его среды влияют на национальные традиции, уклад, понятия добра и зла [3]. Исторически славяне расселялись на равнинных или холмистых местностях, поросших лесом, или болотистых, на берегах рек. Гора в сказках - это все время какое-то ограничение, преграда, или же другое царство. Во многих сказках сюжет уводит героя «за крутые горы» или «за высокие горы». Иногда, герой мчится «по горам, по долам». Этим показывается его перемещения в пространстве и огромные расстояния, которые приходится ему преодолевать. В волшебных сказках горы могут быть отдельным царством, или же царство может стоять на горах. Недоступные для врагов и удобные для обзора местности, города и царства также могут появляться на горах. Часто пленников прячут в крутых неприступных горах, тем самым, заставляя героя искать вход и преодолевать тяжелые препятствия. В горах прячут несметные богатства. Гора – это трудность, иногда повинность, барьер. Ее нужно преодолеть. Там могут жить черти и нечисть. Лес в сказках – это место-кормилец [2]. В лес ходят по дрова, по ягоды и грибы, там собирают хворост и желуди, в лесу охотятся. Лес может быть как добрым, так и злым. Лес в сказках о животных – это дом лесных зверей. Для домашних животных и существ лес враждебен. Колобка в лесу хотят съесть. Лесные же звери в лесу хозяева. Лес - это отдельное государство. Хозяин в нем всегда волшебная сила, в облике животного или существа с человеческими чертами. Волшебный лес, также как и горы, – преграда, испытание, магический коридор к цели. Часто герой оказывается в лесу, в силу необходимости выполнить чью-то волю. Он не знает, что ждет его там. В лесу может оказаться какой-то волшебный предмет, который ему поможет, может быть даст совет или окажет помощь. Дальние страны также могут быть за темными лесами, поскольку лес является синонимом горизонта. Он дремучий, темный, таинственный, не вполне правдоподобный, волшебный. Отдельное место в лесу занимает избушка на курьих ножках. Она всегда стоит к лесу передом, ее нужно повернуть. Сад в отличие от лесов, полей и лугов не является частью внешнего мира, а чаще всего принадлежит к дому. Сад - это привилегия царей или очень богатых людей [6]. Однако сад может быть и чужим. Например, герой сказки отправляется на поиски молодильных яблок, за Аленьким цветочком или Жар-птицей. Сад - это райский уголок, очень богатый, цветущий и благоухающий, признак благополучия и спокойствия.

Также в сказках персонажами становятся звери, которых человек наделил разумом, характером, своеобразными чертами [1]. На Руси самые большие и сильные животные - очень красивые, умные. Их любит, уважает народ. О медведе, волке сложено немало сказок, загадок, их образы живут в образах былинных богатырей. В образах растений, птиц, животных, живущих в сказках, былинах, песнях, росписи, резьбе и других видах творчества отражена любовь человека к природе, окружающей его [6]. Состояние определенного растения, птицы и животного представляет собой отражение человеческих эмоций. Образы птиц – это скорость и движение. Это блеск молний и гул грома, течение вод. В полете птиц, стрелы, резвом беге коня, оленя, гончей собаки, шелесте листьев, качании в голосах и пении птиц, в спокойных голосах людей. Быстро летящий, распространяющийся жар - это птица; летящая мысль - это птица; летящий свет - это птица; быстро бегущий конь - это тоже летящая птица; походка летящая, руки – крылья [6]. Стрела света, молнии летит, как птица. Мысль - это стрела, птица. Образ пчелы живет в легендах всех народов. Образ рыб также часто присутствует в сказочных сюжетах. Например, щука, которая помогает тем, кто в глазах окружающих выглядит дураком. Золотая рыбка может дать людям многое, но нельзя заставлять ее «служить на посылках». Множество сказок связано с жизнью рыбаков. Рыба

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

кормит, дает жизнь. Описывается также кит - огромное животное, но живущее именно в воде.

В сказке выражается идея поиска решений проблем, обретения смысла жизни и счастья, если преодолеть здравый смысл и обыденный опыт. Счастье состоит в бескорыстии богатства и власти. Понятие «счастье» в русской душе и менталитете не связано с обладанием властью и деньгами. Это одна из особенностей русского народа [2]. Можно сказать, что русская сказка выполняет такую же миссию, как и религиозная философия, только сказка - образная форма выражения народной мудрости и менталитета. Что касается личного счастья, то герой русских сказок часто встречается с мудрой женщиной, которую он может покорить только своей мудростью и умом. Это показано во многих сюжетах, где герой отгадывает или загадывает загадки. Идеал мудрой жены выражает одновременно и идеал счастливой семейной жизни, и идеал приоритета мудрости над другими жизненными ценностями [3]. Счастье не в достатке, а в духовной свободе. Для русского человека гораздо важнее бедность и свобода, чем «золотая клетка». В сказках выражается так называемая общинность (соборность) русского характера [3]. Старших уважают, слушают. Друг друга поддерживают, помогают. Внимание даже к незнакомому и чужому человеку может принести то, о чем даже не мечтаешь.

В заключение, отвечая на вопрос: «На что же намекает сказка?», можно утверждать, что сказка не потеряла своего значения и в наши дни. Она несет добро, понимание справедливости, непоколебимую веру в торжество правды, победу светлых сил. На основе предыдущего анализа можно также выделить несколько характерных черт русского менталитета [4]: вопрос о смысле жизни и постоянный поиск ответа на него; созерцательность и размышление; решение проблем нетрадиционными способами; приоритеты силы духа над физической силой; ценность любви, общения, верности, сострадания к людям и животным выше богатства и власти; убежденность, что за милость, сострадание, терпение и стойкость можно получить вознаграждение в виде счастья и удачи, основой которых является свобода.

Список литературы:

1. Аникин В. П. Русская народная сказка. - М., 1959. – 256 с.
2. Даль В. И. О повериях, суевериях и предрассудках русского народа: Материалы по русской демонологии / В.И. Даль. - СПб.: Изд-во «Литера», 1996. - 447 с.
3. Ильин И. Большая энциклопедия русского народа. Институт русской цивилизации имени митрополита Санкт-Петербургского и Ладожского Иоанна. Электронный ресурс: <http://www.rusinst.ru/articletext.asp?rzd=1&id=5112>
4. Качан П. В. СКАЗКА КАК ОТРАЖЕНИЕ ОСОБЕННОСТЕЙ НАЦИОНАЛЬНОГО МЕНТАЛИТЕТА // Альманах современной науки и образования.- Тамбов: Грамота, 2007. № 7 (7): в 2-х ч. Ч. I. С. 70-74. – Электронный ресурс: https://www.gramota.net/articles/issn_1993-5552_2007_7-1_30.pdf
5. Мелетинский Е. М. Герой волшебной сказки. Происхождение образа. - М., 1958.
6. Потебня А. А. О некоторых символах в славянской народной поэзии // Потебня А.А. Слово и миф. – 321 с.
7. Пропп В. Я. Исторические корни волшебной сказки. - М.: Лабиринт, 2000. – 336 с.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПИСАТЕЛЕЙ И ПОЭТОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ

Бежимбетова С. Р.

*Академический лицей им.М.Восиковой при Ташкентском государственном юридическом
университете, Ташкент, Республика Узбекистан
научный руководитель - и.о.доцента Р.Б.Матенов*

Abstract

The article is devoted to studying the effectiveness of using works of fiction by Central Asian writers in the process of teaching Russian to university students. The article discusses methods and approaches to the use of literary texts as the main educational material, and also analyzes their role in the formation of linguistic and cultural competencies of students. Particular attention is paid to the selection of literary works, their adaptation for educational purposes and methodological techniques that promote active interaction of students with the text and the development of speech skills. As a result of the analysis, it becomes obvious that the use of fiction as a tool for teaching the Russian language contributes not only to the acquisition of language structures, but also to the development of cultural understanding and intercultural competence of students.

Обучение русскому языку в среде нерусскоязычной аудитории представляет собой сложную задачу, требующую использования разнообразных методов и подходов. Одним из эффективных инструментов в этом процессе является использование художественной литературы, которая помогает студентам не только усвоить языковые структуры, но и погрузиться в культурную среду русского языка. В данной статье мы рассмотрим опыт использования произведений художественной литературы писателей Центральной Азии в процессе обучения русскому языку студентов вузов.

Художественная литература отражает не только языковую структуру, но и культурные особенности страны, на чьем языке написано произведение. Погружение в мир литературы позволяет студентам ознакомиться с обычаями, традициями, историей и менталитетом народа, к которому принадлежит автор.

Кроме того, чтение художественных произведений способствует развитию всех основных навыков языка: чтения, письма, говорения и слушания. При анализе текста студенты учатся распознавать и интерпретировать лексические и грамматические структуры, развивают свой словарный запас и улучшают понимание контекста. Использование художественной литературы в учебном процессе способствует повышению мотивации и заинтересованности студентов. Чтение произведений, которые вызывают эмоциональный отклик и увлекательны для чтения, стимулирует студентов к активному участию в обучении и стимулирует их желание развивать языковые навыки [4, 36].

Также, анализ художественных текстов требует от студентов критического мышления, способности анализировать информацию, выявлять темы, мотивы, характеры персонажей и особенности стиля автора. Это способствует развитию аналитических способностей и критического мышления у студентов.

Изучение русского языка не ограничивается только изучением произведений русских авторов. Включение литературных произведений писателей разных народов в учебный процесс по русскому языку имеет свои преимущества. Такой подход позволяет студентам расширить свой кругозор и получить представление о культуре и литературе других стран.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Основным методом использования художественной литературы в процессе обучения русскому языку является чтение и анализ литературных текстов. Преподаватель выбирает произведения, которые соответствуют уровню языковой подготовки студентов и обладают культурной ценностью. Затем тексты адаптируются под образовательные цели, учитывая словарный запас и сложность грамматических конструкций [4, 12].

Студентам предлагается активно взаимодействовать с текстом, обсуждать его содержание, анализировать художественные приемы автора, выявлять культурные особенности и сравнивать их с собственной культурой. Такой подход не только способствует развитию языковых навыков, но и формирует культурное понимание и межкультурную компетенцию [8, 23].

Литературное творчество Центральной Азии имеет свои уникальные особенности, отражающие богатое культурное наследие и историю этого региона. Нужно отметить, что литературное наследие на этой земле формировалось под влиянием различных культур и цивилизаций, включая персидскую, арабскую, тюркскую и русскую [8, 42]. Это многообразие культурных влияний отражается в художественных произведениях через разнообразие тем, мотивов и образов: жизнь и традиции местного населения, социальные и политические проблемы, темы любви, дружбы, семейных ценностей, борьбы за свободу и справедливость.

Здесь художественный язык обычно отличается красочностью, образностью и метафоричностью. Он может быть насыщен национальными выражениями и фразеологизмами, что отражает уникальные черты языка и культуры региона. Стиль писателей Центральной Азии часто отличается лиричностью, эмоциональностью и глубоким философским подтекстом.

Художественные произведения писателей и поэтов Центральной Азии часто содержат национальные мотивы, легенды и образы, которые являются важной частью культурного наследия региона. Эти мотивы и образы придают произведениям особую аутентичность и помогают сохранить и передать наследие народов Центральной Азии.

Например, творчество великого узбекского поэта, мыслителя и ученого Алишера Навои (1441–1501) является не только важным культурным наследием Узбекистана, но и ценным источником для изучения русского языка. Произведения Навои обладают высоким литературным стилем и богатым языком. Изучение их на занятиях по русскому языку позволяет студентам познакомиться с разнообразными языковыми структурами, обогатить свой словарный запас и улучшить навыки чтения и анализа текста. Кроме того, это способствует развитию языковой грамотности и культуры речи.

Произведения Навои являются предметом глубокого литературного анализа. Изучение их на занятиях по русскому языку позволяет студентам развивать навыки литературного анализа, анализировать художественные приемы и структуру текста, выявлять темы и мотивы произведений. Это способствует формированию литературной эрудиции и критического мышления у студентов [7, 15]. Кроме того, в занятиях по русскому языку можно включать переводческую практику. Студенты могут переводить стихотворения и прозаические тексты с узбекского языка на русский, что позволит им углубить свое понимание иностранного языка и развить навыки перевода.

Изучение творчества Навои на занятиях по русскому языку в вузах Центральной Азии могло бы способствовать установлению мостов между различными культурами [10, 41]. Студенты узнают о культурном наследии Узбекистана и его вкладе в мировую литературу, что способствует развитию толерантности и уважения к другим культурам.

Так же познавательно и актуально творчество великого казахского поэта и мыслителя Абая Кунанбаева (1845–1904), который является одним из ярких явлений мировой литературы. Его произведения не только богаты поэтическими образами и философскими

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

идеями, но и представляют ценный материал для изучения русского языка [11, 20]. Проза Абая обладает богатым языком и выразительным стилем, что позволяет студентам изучать и анализировать лексические обороты, фразеологические единицы и грамматические конструкции, использованные великим прозаиком. Изучение его произведений на занятиях по русскому языку способствует формированию литературной эрудиции и критического мышления у студентов.

Творчество Абая Кунанбаева представляет собой ценный материал для изучения на занятиях по русскому языку. Оно способствует лингвистическому обогащению, литературному анализу, культурному познанию, развитию переводческих навыков и межкультурному взаимодействию студентов, делая процесс обучения более интересным, разнообразным и плодотворным [5, 11].

Использование произведений художественной литературы писателей Центральной Азии в процессе обучения русскому языку студентов вузов является эффективным методом, способствующим развитию языковых и культурных компетенций. Анализ текстов, обсуждение культурных особенностей и сравнение их с собственной культурой помогают студентам лучше понять русский язык и его место в мировой культуре.

Список литературы:

1. Аминова Л. «Роль литературного наследия Навои в формировании межкультурной компетенции студентов». Ташкент: Узбекский педагогический университет, 2015.
2. Жумагулов А. «Проблемы перевода произведений Абая на русский язык». Алматы: Издательство «Алаш», 2008.
3. Иванова Е. «Литературные тексты как средство обучения иностранным языкам». Санкт-Петербург: Издательство «Лань», 2015.
4. Каримов Т. «Методика преподавания русского языка с использованием произведений художественной литературы». Москва: Издательство «Просвещение», 2009.
5. Касымов Ж. «Творчество Абая Кунанбаева: лингвистический аспект». Астана: Издательство «Казахстанская правда», 2005.
6. Матенов Р. Б. Стиль художественной литературы в аспекте лингвистической и литературоведческой стилистики // Молодой ученый. – 2014. – №. 19. – С. 663-665.
7. Мирзаева Г. «Литературное наследие Алишера Навои и его значение для изучения русского языка». Ташкент: Узбекский научный центр, 2005.
8. Сидорова О. «Культурология в преподавании русского языка как иностранного». Москва: Издательство «Флинта», 2018.
9. Саидов Р. «Творчество Алишера Навои как источник изучения русского языка». Москва: Издательство «Русский мир», 2010.
10. Холберг Ю. «Изучение аспектов культуры и истории Узбекистана через творчество Алишера Навои». Москва: Издательство «Наука», 2018.
11. Смагулов Т. «Абай Кунанбаев и его вклад в мировую литературу». Астана: Издательство «Казахстанская культура», 2018.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В УЗБЕКСКИХ ГРУППАХ

*Бекимбетова С.
Академический лицей имени М. Восиковой при Ташкентском
государственном юридическом университете, Ташкент, Республика Узбекистан
научный руководитель - преподаватель Уразова Г.Х.*

Abstract

Teaching Russian to Uzbek students is a complex task that requires special attention to their specific needs and characteristics. In this article, we will look at some of the main difficulties that students from Uzbek groups face when learning Russian, and also offer practical recommendations for overcoming them.

Русский язык, как один из крупнейших языков мира, имеет длительную историю развития в Центральной Азии и за ее пределами. Так, он впервые появился в Центральной Азии в XIX веке в результате русского завоевания и колонизации этого региона. В этот период русский язык стал использоваться в административной, образовательной и культурной сферах, а также в торговле и межэтнических контактах.

Русский язык в Узбекистане, имеет богатую историю, связанную с многовековыми культурными, политическими и экономическими особенностями нашей страны [1].

С распадом Советского Союза и получением Узбекистаном независимости в 1991 году, русский язык сохранил свое значение как язык межэтнического общения и язык образования. Однако, в последние десятилетия наблюдается снижение числа носителей русского языка в связи с активным развитием национального языка и культуры [8].

В условиях глобализации и цифровой революции русский язык остается важным инструментом международного общения и культурного обмена. Он продолжает привлекать внимание как носителей, так и изучающих язык со всего мира, что гарантирует его долгосрочное развитие и сохранение статуса мирового языка.

Изучение русского языка в Узбекистане способствует укреплению межкультурного взаимодействия между Узбекистаном и русскоязычными странами. Это создает дополнительные возможности для культурного обмена, торговли и экономического сотрудничества [3].

Преподавание русского языка в узбекских группах представляет собой сложный и многогранный процесс, который включает в себя не только обучение языковым навыкам, но и решение различных культурных и социолингвистических вопросов. В данной статье мы рассмотрим несколько актуальных аспектов преподавания русского языка в контексте узбекских групп и предложим практические рекомендации для улучшения этого процесса.

Преподавание русского языка в узбекских группах часто сталкивается с проблемой несоответствия между ожиданиями учащихся и методикой обучения. Важно учитывать особенности культурного контекста и предпочтения учащихся при организации учебного процесса. Это может включать в себя более активное использование интерактивных методов обучения, игр и ролевых игр, а также интеграцию аутентичных материалов из русскоязычной культуры. Одной из основных трудностей, с которыми сталкиваются учащиеся узбекских групп, являются языковые барьеры. Русский язык имеет свои специфические особенности в грамматике, лексике и произношении, которые могут быть сложными для понимания и освоения. Например, различия в системе времен и падежей, а также особенности ударения и произношения могут вызывать затруднения у учащихся.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Культурные различия между узбекской и русской культурами также могут создавать препятствия при обучении русскому языку. Это может касаться как общекультурных особенностей, таких как традиции и обычаи, так и специфических языковых оборотов и выражений, которые могут быть непонятными или непривычными для учащихся из узбекских групп. Часто преподавание русского языка сосредоточено на изучении грамматики и лексики, в ущерб развитию навыков общения на русском языке. Это приводит к тому, что учащиеся могут иметь трудности в общении на русском языке в реальной жизни [6].

Помимо обучения языковым навыкам, важно обеспечить учащимся доступ к знаниям о русской культуре, традициях и обычаях. Это поможет им лучше понимать контекст использования языка и эффективнее взаимодействовать с носителями русского языка. Преподаватели могут интегрировать культурные аспекты в учебный процесс через чтение литературных произведений, просмотр фильмов и обсуждение актуальных тем.

Многие учащиеся из узбекских групп могут столкнуться с языковыми барьерами при изучении русского языка, особенно на начальных этапах обучения. Преподаватели должны активно работать над преодолением этих барьеров, предоставляя дополнительную поддержку и индивидуализированные методики обучения. Важно создать дружелюбную и поддерживающую атмосферу в классе, где учащиеся могут чувствовать себя комфортно и свободно выражать свои мысли на русском языке.

Использование современных технологий, таких как интерактивные онлайн-платформы, приложения для изучения языков, видеуроки и аудиоматериалы, может значительно обогатить учебный процесс и сделать его более интересным и доступным для учащихся из узбекских групп. Преподаватели могут активно использовать эти ресурсы для разнообразия учебных материалов и обеспечения более эффективного обучения.

Для эффективного освоения любого языка необходима практика, однако учащимся узбекских групп может быть сложно найти достаточное количество практики в русском языке вне учебного заведения. Это может быть связано с ограниченными возможностями общения с носителями языка или отсутствием доступа к русскоязычным материалам и ресурсам.

Некоторые учащиеся могут испытывать недостаточную мотивацию для изучения русского языка, особенно если они не видят непосредственной практической пользы от этого. Это может быть связано с ощущением далекости от русскоязычной культуры или недостатком перспектив для применения языковых навыков в будущей карьере [4].

Преподаватели должны учитывать индивидуальные потребности и уровень подготовки каждого учащегося и адаптировать свои методики обучения соответственно. Включение аутентичных текстов, аудио- и видеоматериалов из русскоязычной культуры поможет учащимся лучше понять контекст использования языка и мотивирует их к изучению. Преподаватели могут организовывать дополнительные языковые практики вне учебного заведения, такие как разговорные клубы или общение с носителями языка, чтобы обеспечить учащимся больше возможностей для практики.

Преподаватели могут стимулировать мотивацию учащихся, демонстрируя практическую пользу от владения русским языком и создавая интересные и познавательные учебные ситуации.

Преодоление трудностей в обучении русскому языку учащихся узбекских групп требует комплексного подхода, который включает в себя учет языковых, культурных и мотивационных аспектов. Эффективное преподавание должно быть адаптировано к потребностям каждого учащегося и создавать стимулирующую и поддерживающую обучающую среду.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

История развития русского языка в Узбекистане является важным аспектом многоязычной культуры региона. Перспективы изучения русского языка в Узбекистане определяются его статусом как языка межэтнического общения и языка культуры.

Владение русским языком дает узбекским студентам значительное преимущество на рынке труда. Русский язык является одним из официальных языков международных организаций, таких как СНГ и ШОС, что открывает дополнительные возможности для трудоустройства и карьерного роста [7].

Русский язык является ключевым инструментом для доступа к мировым образовательным и научным ресурсам. Изучение русского языка открывает доступ к образовательным программам и исследованиям, проводимым на русском языке, что способствует развитию образования и науки в Узбекистане [2].

Таким образом, преподавание русского языка в узбекских группах представляет собой важное и многообразное задание, требующее комплексного подхода и учета различных аспектов. Эффективное преподавание включает в себя не только обучение языковым навыкам, но и культурную адаптацию, преодоление языковых барьеров и использование современных технологий. Реализация этих принципов поможет создать более поддерживающую и стимулирующую обучающую среду для учащихся из узбекских групп.

Список литературы:

1. Алексеев В.П. История русского языка в Центральной Азии. Москва: Издательство «Наука». - 2008.
2. Алиев Б.М. Роль русского языка в современном образовании Узбекистана. Научный журнал «Образование и наука». - №7(3). - 2019. - С.102-115.
3. Иванов, А.А. (2020). Межкультурное взаимодействие через изучение русского языка в Узбекистане. Международный журнал «Культурные связи», 5(2), 78-89.
4. Матенов Р. Б. О проблемах современного преподавания русского языка в неязыковых вузах //Довузовский этап обучения в России и мире: язык, адаптация, социум, специальность. Актуальные вопросы реализации образовательных программ на подготовительных факультетах для иностранных граждан. – 2021. – С. 550-552.
5. Ниязова Н. Ж. Актуальность изучения страноведческих текстов в реализации единства обучения и воспитания студентов //Экономика и социум. – 2023. – №. 2 (105). – С. 964-968.
6. Петрова О.И. Проблема развития коммуникативных навыков в преподавании русского языка в Центральной Азии. Журнал «Современное Образование». - № 3(4). - 2017. С.87-95.
7. Умаров А.Х. Роль изучения русского языка в повышении конкурентоспособности узбекских специалистов на мировом рынке труда. Журнал «Экономика и бизнес». - №15(1). - 2021. – С.34-45.
8. Усманов А.А. Тенденции в использовании русского языка в современном узбекском обществе. Журнал «Язык и общество». – № 25(4). - 2015. – С.67-79.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕГО ЗВЕНА НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ

Буранова Н.Ш.

*Андижанский государственный медицинский институт,
Республика Узбекистан*

Abstract

The article is devoted to a review of the literature on the research activities of middle-level students. Research activities are considered as independent work of students in extracurricular literature reading lessons at school.

В ведущих странах мира все больше ощущается потребность в инновационных знаниях и творческом подходе в решении задач, стоящих перед государством и обществом, что, в свою очередь, обуславливает важность методической проблемы развития исследовательской деятельности в процессе чтения. Одним из важных вопросов современности, стоящих перед мировой педагогикой в эпоху глобализации, является формирование образованной, творчески мыслящей личности, способной к самостоятельному мышлению и исследованию. Процесс инновационных изменений в области науки и техники на современном этапе Третьего Ренессанса требует развития у обучающихся навыков исследования во всех видах деятельности и, в частности, в процессе чтения и анализа художественного текста, а также навыков принятия нестандартных решений, повышения их познавательной активности посредством развития исследовательской деятельности.

Высокие результаты образовательных реформ, осуществляемых в развитых странах мира, предполагают постоянное внедрение новых педагогических подходов и технологий, что непосредственно влияет и на систему непрерывного образования Узбекистана и призвано поднять уровень системы отечественного образования до уровня мировых стандартов. Целью образовательного процесса является воспитание конкурентоспособных, квалифицированных специалистов, творчески мыслящих, свободных в суждениях и готовых к исследовательской деятельности.

При этом исследовательская деятельность учащихся в процессе изучения художественных произведений во всем мире оценивается как разновидность социально-культурной антропологии и рассматривается на основе исторической эволюции. Чтение книги и внеклассное чтение, в частности, определяется как индикатор общественно-культурного процесса. В связи с этим проводятся исследования, направленные на изучение ретроспективных показателей, свойств чтения, уровней читательского восприятия, определения круга чтения и социальных предпосылок к привитию читательского интереса у различных возрастных групп и социальных маркеров. В контексте информатизации образования важно создать культуру потребления информации за счет новых педагогических технологий, развития навыков чтения учащихся, развития электронной учебной литературы и привития навыков исследовательской деятельности учащихся, начиная со школьных лет обучения. Именно в школе закладываются основы творческого подхода и исследования в решении проблем в духе креативного мышления и новаций, творчества и самостоятельности.

В мире признанным фактором развития международной концепции образования до 2030 года является обучение «через проектное обучение на основе прочной основы знаний, развития творческого и критического мышления, повышения интереса к обучению», а также «моделирование деятельности учителя и ученика». Эти положения содержатся в международных документах, направленных на улучшение содержания и качества образования: Инчхонская декларация (IncheonDeclaration 2015 г.), Всемирный форум по

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

образованию (WorldEducationForum, 2000 г.), «Декларация тысячелетия» ООН (UN «MillenniumDeclaration», 2000 г.) и др., опирающиеся на современные образовательные подходы, где особое внимание уделяется исследованиям по формированию социальных навыков учащихся и вопросам их воспитания.

В высших учебных заведениях развитых стран мира проводятся научные исследования по разработке современных педагогических средств в исследовательской деятельности в процессе обучения. В качестве основного фактора моделирования исследовательской деятельности образовательных субъектов на внеклассных занятиях по литературе особое внимание уделяется детерминации нравственно-эстетического мировоззрения и социализации учащихся, развитию интеллектуальных способностей.

Научные исследования, направленные на усовершенствование исследовательской деятельности учащихся в системе школьного образования осуществляются в мировых научных центрах и вузах, включая Centre of increasing to pedagogical qualification on base Manchesters university (Великобритания), Association for Educational Communications and Technology – АЕСТ (США), Belfield pedagogical university (Германия), Педагогическом университете Мияги (Япония), в Российской академии образования (Россия), Московском государственном университете (Россия).

В частности, в исследовании, проведенном Центром национального искусства США (National Endowment for the Arts – NEA), низкий уровень чтения «художественных произведений молодёжью» оценивается в различных странах как общенациональная проблема.

Ведущие специалисты в области тестирования и чтения PISA и PIRLS считают, что «читательская грамотность и исследовательская деятельность признаны центральным показателем успешности системы образования, потому что умение понимать и использовать информацию, полученную из текстов, существенно влияет и на индивидуальные судьбы, и на благополучие страны» [4, с. 17].

В нашей стране важной стратегической задачей является ориентация на качественное образование, являющееся человеческим капиталом, развитие у учащихся свободного и творческого мышления, навыков работы в команде и общении, базовых компетенций, необходимых для жизни в системе современного образования.

Последовательные реформы, проводимые во всех сферах жизни нашей Республики, свидетельствуют о том, что воспитание личности, обладающей способностью к исследовательской деятельности, способной самостоятельно и нестандартно, творчески и научно обоснованно мыслить, является одним из самых актуальных вопросов в построении Нового Узбекистана. В нашей стране проводится важная работа в области реформирования содержания и форм образования, совершенствования её правовой сферы, укрепления её материально - технической базы, повышения эффективности всей системы образования.

Одной из важных задач в воспитании молодёжи является формирование творческой личности в процессе изучения художественных произведений. При этом чтение становится не только одной из дисциплин школьного курса, но и средством эстетического восприятия мира и человека, нравственным ориентиром в окружающем мире.

Известно, что в процессе внеклассной работы необходимо не только информировать учащихся о творчестве поэтов и писателей, использовать различные методы преподавания, но и предварительно обучать учителей – словесников грамотной организации внеклассной работы, которая имеет большое значение, позволяет учащимся расширить, понять и углубить свои знания, полученные в процессе урока.

В Узбекистане до сих пор не проводилось никаких специальных научных исследований по изучению литературы в процессе внеклассного чтения в средних классах общеобразовательной школы. Известно, что специфика и содержание внеклассных занятий в

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

школьном литературном образовании исследовались целым рядом ученых, но в узбекской педагогике проблемы внеклассного чтения до сих пор остаются наименее исследованными и разработанными в деятельности учёных-методистов, учителей-практиков и литературоведов.

Так, С.С. Магдиева и Е.А. Лагай отмечают внедрение современных педагогических технологий в преподавание русского языка и литературы как важной задачи современной школы. В своём пособии «Современные педагогические технологии на уроках русского языка и литературы» они рассматривают такие приемы и методы, как личностно-ориентированное развивающее обучение, использование на уроках элементов ГОС, применение технологий, позволяющих реализовать рефлексивно-адаптационную функцию образования, а также использование на уроках технологии уровневой дифференциации. Рассказывая о работе с опорными конспектами и алгоритмами, авторы останавливаются на синквейне и приёме фишбоун, помогающих активизировать процесс усвоения новых знаний, а также технологии проектного обучения, здоровьесберегающих технологиях, используемых им на практике, и применении ИКТ.

Исследователь Нармуратов Ишанкул в своей диссертации изложил такие мысли: «каждое внеклассное занятие содействует формированию у учащихся целостной системы знаний, умений и навыков...свободного владения речью» [1, с. 4].

В странах СНГ исследовательской деятельности школьников уделяется внимание в научно-педагогических работах таких учёных как М.Г. Качурин, Л.С. Выготский, А.В. Леонтович, М.И. Махмутов, А.С. Обухов, Л.В. Басманова, А.В. Леонтович, Н.Е. Важевская, А.Н. Поддьяков, Ю.Л. Пигичка, Е.Н. Кикоть, О.Г. Проказова, Т.Д. Полозова, О.В. Югай, С.А. Шарипов и др.

Шарипов Сафарали в своей диссертационной работе отмечал, что «внеклассная работа, проводимая в школе, в основном ограничивается проведением кружковых занятий. Внеклассная работа, проводимая в кружках, не отражает интересов школьников, недостаточно разработаны методы и приёмы проведения кружковых занятий, нет взаимосвязи различных форм внеклассной работы...» [2, с. 6].

В работах российских учёных Л.Д. Шабашова, В.И. Андреева, Е.В. Мещеровой, А.П. Тряпициной, В.П. Ушачёва выявлены необходимые условия и закономерности исследовательской деятельности учащихся.

Вопросы методики уроков внеклассного чтения, связи классической литературы, изучаемой по программе, с образцами современной литературы, обсуждаемой на уроках внеклассного чтения исследованы в работах Н.А.Бодровой, Н.К.Силкина, Э.З.Кац, С.А.Соколовской, В.К.Веселовой, А.Н.Воробьевой, Л.Н.Суздалцевой и других.

Л.Ю. Пигичка отметил, что исследование школьников, проводимое в форме групповых дискуссий, позволяет им более осознанно и творчески участвовать в обсуждении и диалогах, а также высказывать свои мысли в виде проектов решения проблем, которые они исследуют. А.С. Обуховым было доказано, что деятельность творческих союзов школьников является наиболее эффективным способом их научной деятельности.

В мире изучению развития исследовательской деятельности учащихся уделяется большое внимание. Данный вопрос был рассмотрен в работах зарубежных психологов и педагогов, таких как Д. Дьюи, К. Левин, Ж. Пиаже, Maximilian Pfof, Tobias Dörfler, Cordula Artelt, Zhang Jian, Bruner J.S., Goodlad J.I., Paul R.W., Халперн Д. и др.

В частности, Driver R. и Bell B. совместно провели анкетирование учащихся по вопросам читательских интересов. Lewy A. утверждает, что школьное планирование внеклассного чтения послужит развитию исследовательской деятельности [3, 41]. Zhang Jian отмечает, что для учащихся важно вовлечение в культуру, а данные анализируются на основе их знаний о природе, науке, литературе, что связано с исследовательской деятельностью учащихся. Maximilian Pfof, Tobias Dörfler, Cordula Artelt в своей статье

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

«Поведение учащихся во внеклассном чтении и развитие словарного запаса и понимания прочитанного» исследовали роль внеклассного чтения в развитии навыков чтения и грамотности. Исследование умственных способностей и творческой одарённости было проведено Р. Kreitzberg; Alex Moore выявил критерии творческого поведения.

Из анализа научной литературы и исследовательских работ было определено, что вопросы исследовательской деятельности учеников на уроках литературы в средних классах общеобразовательной школы, моделирования подобных уроков и в работе внеклассного чтения специально не исследовались, однако имеются возможности для совершенствования учебной деятельности на занятиях по литературе с помощью применения новых педагогических технологий.

Педагогические наблюдения и научные анализы показывают, что проблема исследовательской деятельности на уроках внеклассного чтения в средних классах общеобразовательной школы ещё недостаточно изучена.

В целях развития исследовательской деятельности на уроках внеклассного чтения в средних классах школы мы использовали современные педагогические технологии, такие как «Толстые и тонкие вопросы», «Синквейн», STEAM, «Инсерт-стратегия», «Шесть шляп мышления», литературная викторина, игра-тренинг, литературная игра, литературный портрет, а также урок-диспут, школьный театр и др. Мы считаем, что вышеперечисленные технологии способствуют раскрытию творческих способностей учеников-подростков и развивают читательские навыки и исследовательскую деятельность при чтении художественных произведений.

Таким образом, обзор литературы показывает, что исследовательская деятельность с применением современных педагогических технологий на уроках литературы в среднем звене школы – необходимая часть современного образования.

Список литературы:

1. Нармуратов И. Воспитание познавательного интереса у младших подростков в процессе внеклассной деятельности по русскому языку: диссертация кандидата педагогических наук: 13.00.01. - Ташкент, 1991.
2. Шарипов С.А. Методика проведения внеклассной работы по русскому языку в условиях интегрированного обучения в таджикской школе. Автореферат диссертации на соискание ученой степени доктора педагогических наук. Душанбе – 2014.
3. Lewy A. Planning the school curriculum. - Paris, 1977
4. OECD (2010). PISA 2009 Framework: Key competencies in reading, mathematics and science. Paris: OECD

ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ БАЛАНЫҢ ПСИХИКАСЫНА ӘСЕРІ

*Ғылымбекқызы Ү.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университет, Орал
ғылыми жетекші-аға оқытушы, магистр Халикова Б.Т.*

Annotation

This article will consider the factors that influence the family on the child's psyche. The change in the psychological characteristics of the child, the dangerous problems of influence are analyzed and its consequences are considered. This situation refers to the urgent problems of modern society.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Отбасы баланың дамуына әсер ететін негізгі институт болып табылады, өйткені дәл осы жерде баланың жеке қасиеттері қалыптасады, қоғамдағы мінез-құлық ережелері беріледі, сонымен қатар баланың "өмір жолы" жоспарланады. Бұл жағдайда отбасы баланың ең жақын ортасы болып табылады. Адамдардың санасында отбасы-баланың дамуы үшін ең "қауіпсіз" орын. Бірақ іс жүзінде отбасында балаға психологиялық зорлық-зомбылық жағдайларының көпшілігі орын алады, бұл кейіннен баланың жеке басының деструктивті дамуына әкеледі.

Қоғамдық-саяси лексикада «зорлық-зомбылық» термині ХХ ғасырдың 80-ші жылдарының аяғынан бастап орнықты.

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың әртүрлі аспектілері Н. К. Асанова, М. А. Догадина, Л. О. Пережогин, С. В. Ильина және т. б. авторлар зерттеді.

Балаларға тұрмыстық зорлық-зомбылықтың алдын-алудың мәні және оны жүзеге асыру технологиясы М. А. Беляева, М. Н. Бессонова, Г. В. Латышев, М. Ф. Черкасова және т. б. Балаларға қатысты зорлық-зомбылық пен қатыгездік мәселесін зерттеумен авторлар айналысқан: Б.Боннер, Дж. М. Левенталь, Д. Финкельхор, Т.Н. Шульга, Е. Т. Соколова, С. Б. Ильина, Х. Б. Тарабрина және т. б. олар бұл мәселені баланың қалыптан тыс дамуы мен асоциалды балалық шақтың мүмкін себептерінің бірі ретінде қарастырады [1, 25 б].

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықтың таралу себептері: физикалық, эмоционалдық, психологиялық зорлық-зомбылық ата-анасының әлеуметтік мәртебесіне, біліміне немесе табысына қарамастан барлық дерлік отбасыларда өмір сүру нормасына айналды. Неліктен қалыпты адамдар балаларын тәрбиелеудің осындай қалыптан тыс түрін таңдайды? Өйткені, ата-аналардың көпшілігі балаларын жақсы көреді және оларға жақсылық тілейді. Отбасылық педагогика мамандары мұндай түсініктеме береді. Ересектерде «тұрақты құбылыс» қалыптасады: олар тәрбиені кейбір зорлық -зомбылық әрекеттері-айқайлау, қорқыту, ұру деп түсінеді. Неліктен бұлай? Өйткені ересектердің өздері бір уақытта дәл осылай «тәрбиеленген». Отбасын құра отырып, олар ондағы балалармен қарым-қатынастың осы үлгісін қайталайды.

Физикалық жазалар сауалнамаға қатысқан ата-аналардың 58,5% - пайызы тәрбиелеудің әдеттегі тәсілі болып табылады, балалық шақта 68,6% -пайызы физикалық зорлық-зомбылық қолданылған. Респонденттердің тек 2% - ы бала кезінде жазаланбаған. Ата-аналардың 18,1% - ы балаға айқайлауды жөн көреді [2, 10 б].

Зорлық-зомбылықтың ең көп таралған және қауіпті түрі-отбасындағы зорлық-зомбылық, өйткені отбасы адам үшін барлық күнделікті қиыншылықтардан қорғану және қолдау орны болуға арналған. Отбасындағы зорлық-зомбылық-отбасы мүшелерін балаларына немесе сол отбасы мүшелерінің біріне қатысты мәжбүрлеудің әртүрлі формаларын қолдану болып табылады. «Отбасындағы зорлық-зомбылық термині бір адамның онымен тығыз қарым-қатынаста болған екіншісіне қатысты әдеттен тыс қатыгездігін білдіреді. Тұрмыстық зорлық-зомбылықтың нысаны кез-келген отбасы мүшелері болуы мүмкін.

Отбасылық зорлық-зомбылықтың үш түрі бар:

1. ата-аналар балаларға қатысты;
2. бір жұбайының тарапынан екіншісіне қатысты;
3. балалар мен немерелер тарапынан қарт туыстарына қатысты.

Отбасындағы зорлық-зомбылық мәселесі ұзақ уақыт бойы тыйым салынған сала болды және осы уақытқа дейін қоғамның бұл мәселеге жүгінуіне нақты қарсылығы бар. Беделді сарапшылардың (И. С. Кон және т. б.) пікірінше, зорлық-зомбылықтың таралуына қатысты статистика анық бағаланбаған.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Мұндай балалармен байланысу өте қиын, өйткені олар өздерінің ауыр естеліктерін адам төзгісіз жүрек ауруымен байланыстырғысы келмейді және айналасындағыларды мақұлдамау, қабылдамау және жиіркеніш тудырудан қорқады.

Физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалардың реакцияларының да өзіндік ерекшеліктері бар [3, 56 б].

Даму мен танымдық іс-әрекеттің бұзылулары. Бұл балаларда сөйлеу және сөйлеу функцияларының бұзылуы байқалады, егер бала жиі жылап, айқайлағаны үшін жазаланса, бұл функциялардың тежелуінің нәтижесі.

Сондықтан бұл балалар көбінесе нашар сөйлейді. Олардың сезімдерін сипаттау үшін қолданатын сөздердің қоры өте аз. Мысалы, егер осындай балалар тобынан суретті сипаттауды сұраса, көпшілігі басқалар айтқанын қайталайды. Стресс жағдайында олар "мылқау" болып, эмоционалды түрде жабылады. Олар мен олардың қарсыластары арасында дау туындаған сәтте бастан өткерген сезімдерін сипаттауды сұрағанда, олар мұны істей алмайды немесе әңгіме барысында қатты қозғалады. Жанжалға әкелген нақты себептер мен оқиғаларды сипаттауды сұрағанда, олар өздерін әлдеқайда ыңғайлы сезінеді.

Орталық жүйке жүйесіндегі бұзылулар. Бастың айқын зақымдануы болмаған жағдайда, бұл балаларда орталық жүйке жүйесінің қызметінде бұзылулардың "жұмсақ белгілері" байқалуы мүмкін. Дегенмен, бұл балалық шақтағы қалыптан тыс тәрбие, құрсақшілік "нашар" даму, нәресте кезіндегі күтімнің болмауы, тамақтану тапшылығы, толық емес сенсорлық ынталандыру сияқты көптеген айыру деп санауға негіз бар. Ұқсас белгілерге әкелуі мүмкін.

Көбінесе зорлық-зомбылық құрбандары болып табылатын балаларда олардың ата — аналары жақсы және сүйіспеншілікке толы, ал олар балалар жаман болғандықтан жазалауға лайық деген иллюзиялық сенім қалыптасады. Бұл олардың кінәсін де, "мен" бейнесін де түсіндіреді.

Реніш пен ауырсынуудан басқа, бала ашуланшақтық пен қатты психикалық шиеленісті сезінеді. Ол жиі көп нәрсені бастан кешіруі керек. Нәтижесінде ол өз сезімдерін жоққа шығара бастайды. Травматикалық тәжірибелер бейсаналық түрде жанып тұрады, қажетті сәтте дайын, ұшқынмен жыпылықтайды, оның алдында лайықты құрбан болған кезде жаныңыз. Сондықтан бұл балада айқын немесе жасырын садистік тенденциялар болуы мүмкін: шыбындардың қанаттарын жұлып алу, жануарларды қорлау немесе басқа баланы ренжіту.

Зорлық-зомбылықтың тағы бір кең таралған, бірақ ең аз "байқалатын" түрі—бұл немқұрайлылық (ата-ананың немқұрайлылығы, баланың немқұрайлылығы), яғни баланың биологиялық қажеттіліктерін қасақана шектеу немесе оларды қанағаттандыру үшін қолайсыз жағдайлар жасау, сондай-ақ баланың дамуы мен өміріне зиян келтіретін заңсыз (тыйым салынған) адам әрекеттері.

Сонымен қатар, психологиялық жарақат баланың физикалық азап шегуінен кем болмауы мүмкін.

*Эмоционалды немесе психологиялық зорлық-зомбылық—*бұл баланың ата-анасына немесе ересек адамға шамадан тыс эмоционалды байланысы үшін, өзін-өзі құрметтегені үшін және қалыпты әлеуметтік қарым-қатынас орнату үшін қажет қажеттіліктер үшін жазаны қамтитын әдейі деструктивті әрекеттер немесе балалардың қабілеттеріне айтарлықтай зиян. Бұл болуы мүмкін:

а) баланың қабілеттерін, мүмкіндіктері мен тілектерін үнемі шектеу;

б) белгілі бір қоғамдастықтың, әлеуметтік топтың, мәдениеттің мүшесі ретінде баланың қалыпты дамуы үшін қажетті әлеуметтік байланыстар мен мүмкіндіктерге қол жетімділікті шектеу;

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

в) баланы жалғыз қалдыруда және осыған байланысты оған ауыр физикалық және элеуметтік азап шегуде тұрақты қауіп;

г) балаға шамадан тыс, жасына сәйкес келмейтін талаптар қою.

Тәрбиенің маңызды принциптерінің бірі-балаға байыпты қарау, оған тең дәрежеде қарау, оның сенімін төмендетпеу немесе теріс пайдаланбау [4, 12 б].

Өкінішке орай, баланың өмірден қорқып, қорлау мен ұрып-соғу алдында өскені туралы көптеген фактілер бар. Кез-келген травматикалық тәжірибенің әсерінен, мысалы, балалар қорлауды, қорлауды, жазалауды күтпестен қадам жасаудан қорқады және көршісін жау ретінде, қауіптің негізгі көзі ретінде қабылдайды-оларда пессимизм, үмітсіздік дамиды. Олар көбінесе бұл бағаны өмір бойы сақтайды, өздеріне сенбейді, шешілмейді. Сондықтан мұндай балалар беделге ие болуға, ештеңе болуға емес, бәріне айналуға тырысады.

Кез-келген балалар психологы балалардың билік пен билікке деген ерекше құштарлығы, өзін-өзі бағалаудың жоғарылауына деген құштарлығы бар екенін айтады. Балалар әрекет еткісі келеді, үлкен өзгеріс жасағысы келеді. Бір жағдайда бала ата – анасының келісімімен өмір сүреді, екінші жағдайда ол дұшпандық атмосферада болады және қоғамдық өмірдің талаптарына қайшы дамиды. Ол: "Мен мұнда ештеңе емеспін, мен ештеңені білдірмеймін, олар мені байқамайды"деп ойлайды. Содан кейін төмендік, жеткіліксіздік, қорлау сезімі бірінші орынға шығады.

Балалар өздерінің елеусіздігін сезініп, қорғанысқа кетеді деген сөз болғанда, панасыздық деп аталатын құбылыс пайда болуы мүмкін.

Осылайша, зорлық-зомбылықтың әртүрлі түрлері баланың дамуына әртүрлі әсер етуі мүмкін. Ұрып-соғу, жазалау, жыныстық қудалау және қорлау баланың интеллектуалдық, психологиялық және элеуметтік дамуына әртүрлі, жиі қарама-қайшы әсер етеді. Сонымен қатар, қорлау жағдайларын сипаттау балаға әр түрлі әсер етеді. Оның одан әрі дамуына қорлаудың қатыгездігі, күштің немесе зорлық-зомбылықтың дәрежесі, осы жағдайлардың жиілігі, қатыгездік орын алатын кезең және "қудалаушы-зорлаушы"рөлін атқаратын адам әсер етеді. Сонымен қатар, қорлау мен зорлық-зомбылық жағдайларының әсерін элеуметтік экономикалық және мәдени факторлардың әсерінен ажырату қажет. Сондай-ақ кенеттен болатын зорлық-зомбылық факторларының немесе тұрақты отбасылық қақтығыстардың әсерін ескеру маңызды [5, 35 б].

Әрине, зорлық-зомбылыққа ұшыраған балалардың барлығы психологиялық көмекке мұқтаж. Жасөспірім кезінде, ересек жаста, отбасылық өмірде балалық шақта физикалық зорлық-зомбылыққа ұшыраған адамдар айналасындағыларға қатыгездік көрсетуі мүмкін. Ересек жастағы құрбандардың өте маңызды айырмашылығы-проблемаларды жеңе алмау, сондай-ақ айналадағы адамдардан көмек іздеу және алу болып табылады. Жәбірленуші бала өз ата-анасынан көмек алмаған кезде, бұл оның болашақта көмек іздеу және адамдармен қарым-қатынас жасау қабілетіне нұқсан келтіреді.

Балалық шақтағы зорлық-зомбылықты бастан өткерген ересектер, сондай-ақ өмірлік травматикалық оқиғалардың құрбандарының көпшілігі өздерінің сезімдерін, импульстарын, мазасыздық деңгейлерін бақылаудың төмендеуінен немесе жоғарылауынан зардап шегеді. Жәбірленуші балалар ересек жасқа жеткенде, олардың психопатологияны анықтау қаупі бар екені белгілі болды.

Қорытынды. Жоғарыда келтірілген деректер кейбір психикалық бұзылулар ересек жаста қайта пайда болмайды және олардың дамуы көбінесе өмірдің алғашқы кезеңдерінде патологиялық әсерлермен, соның ішінде психикалық жарақаттармен байланысты деген түсініктердің дұрыстығын растайды.

Бұл көбінесе зорлық-зомбылық және кейінгі өмір бойы адамның психикалық осалдығын арттыратын балаларға қатысты басқа да зорлық-зомбылық көріністері туралы. Айналадағы балалардың мұндай әрекеттері психикалық бұзылулардың даму қаупін

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

арттыратыны және олардың балалық шақтағы қиындықтарды бастан өткермеген адамдардағы ұқсас бұзылулармен салыстырғанда олардың ауырлығы мен терапияға бейімділігінің нашарлауына ықпал ететіні анықталды.

Балаларға қатысты зорлық-зомбылықты азайту және балаларға ата-ана қамқорлығын арттыру халықтың психикалық денсаулығын жақсартудың қажетті шарттарының бірі және психикалық бұзылулардың алдын алудың маңызды факторы болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Алексеева И. А. Жестокое обращение с ребенком. Причины. Последствия. Помощь / И. А. Алексеева, И. Г. Новосельский. – М.: Генезис, 2015. – 256 с.
2. Григович И. Н. Синдром жестокого обращения с ребенком. Общие вопросы и физическое насилие: Учебное пособие для студентов и врачей /И. Н. Григович. – Петрозаводск: ПетрГУ, 2001. – 80 с.
3. Догадина М. А. Сексуальное насилие над детьми. Выявление, профилактика, реабилитация потерпевших / М. А. Догадина, Л. О. Пересогин. – М.: Сам себе адвокат, 2012. – 210 с.
4. Климантова Г. И. Насилие в семье: социальные технологии, его диагностики и профилактики / Г. И. Климантова, М. Г. Котовская, И. Д. Горшкова. – М. : Изд-во РГСУ, 2007. – 39 с.
5. Фурманов И.А., Аладьин А.А., Фурманова Н.В. Психологическая особенности детей, лишенных родительского попечительства. – Мн.: Тесей, 1999. – 160 с.

ВОПРОСЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Дарибай Ж.Е.

*Аркалыкский педагогический институт имени Ы.Алтынсарина, г.Аркалык, Казахстан
научный руководитель –к. п.н., доцент Колдасбаева З.Ш.*

Abstract

The article is devoted to the analysis of the problems of intercultural communication in the context of modernity. The concepts of "intercultural communication" and "intercultural competence" are being clarified and specified. The structural and substantive characteristics of the components of intercultural competence are revealed. As methodological recommendations, the ways and strategies for the formation of intercultural competence of a linguistic personality are described. Annotation The article is devoted to the analysis of the problems of intercultural communication in the context of modernity. The concepts of "intercultural communication" and "intercultural competence" are being clarified and specified. The structural and substantive characteristics of the components of intercultural competence are revealed. As methodological recommendations, the ways and strategies for the formation of intercultural competence of a linguistic personality are described.

В настоящее время нет необходимости доказывать важность коммуникативного образования, основывающегося на межкультурной парадигме [Н.Д.Гальскова, С.С.Кунанбаева, Н.Р.Кондубаева, К.М.Абишева и др.], ставящей во главу угла ценность развития личности в стремительно изменяющемся мире. Социально-коммуникативный опыт и академическая мобильность языковой личности в данных

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

условиях позволит почувствовать свою принадлежность к родному народу и осознавать себя гражданином страны и субъектом межкультурной коммуникации [по терминологии С.С.Кунанбаевой], а также субъектом поликультурной и мультилингвальной мировой цивилизации [по терминологии Н.Д.Гальсковой и Н.И.Гез].

В Концепции языковой политики Республики Казахстан отмечается, что новые социально-политические реалии Казахстана как суверенного государства требуют языковой политики, отвечающей потребностям полиэтнического населения страны и учитывающей особенности языковой и политической ситуации. Гармоничное, устойчивое развитие отдельных этносов также предполагает проведение языковой политики, способствующей сохранению основы национальной культуры - языка этноса. Она создает условия для взаимодействия и взаимообогащения культур, их дальнейшего развития в Республике Казахстан [1]. В этом важном концептуальном государственном документе предусмотрены возможности расширения межкультурной коммуникации в контексте диалога культур. При этом центральной фигурой является языковая личность обучающегося, а объектом внимания - ее способность осуществлять общение на изучаемом языке на межкультурном уровне. Следует отметить, что во всех официальных документах образования Республики Казахстан особо выделена личностно-ориентированная направленность, а также возможность интеграции казахстанской системы образования, в том числе и языкового, в мировое образовательное пространство.

В современной лингводидактике интенсивно разрабатываются проблемы интеграции культуры и методик обучения языкам. Как отмечают известные лингводидакты современности В.Г.Костомаров, О.Д.Митрофанова, Н.Д.Гальскова и Н.И.Гез, К.М.Абишева, Н.Р.Кондубаева, С.С.Кунанбаева, начиная с 90-х годов XX века в методический обиход уверенно входят такие понятия, как «межкультурная коммуникация», «социокультурный подход», и «межкультурная компетенция», «этнокультуроведческий подход», «интегрированное страноведение», «лингвоэтнокультурное сообщество». Объектом особого внимания философов, лингвистов, психологов, лингводидактов и методистов стали понятия «межкультурная коммуникация» и «межкультурная компетенция». В контексте коммуникативного образования необходимость формирования у учащихся способности к межкультурной коммуникации обосновывается анализом закономерностей процесса овладения неродным языком учащимися, а также факторов, определяющих успешность или неуспешность протекания данного процесса. Результатом коммуникативного образования должна явиться сформированная языковая личность, в области преподавания неродного языка, иностранных языков - вторичная языковая личность как показатель способности человека принимать полноценное участие в межкультурной коммуникации [2, с.65].

Известные культурологи А.П. Садохин и Т.Г. Грушевицкая констатируют, что понятие «межкультурная коммуникация», впервые было сформулировано в 1954 году в работе

Г.Трейгера и Э. Холла «Культура и коммуникация. Модель анализа». В этом научном труде под межкультурной коммуникацией понималась идеальная цель, к которой должен стремиться человек в своем желании как можно лучше и эффективнее адаптироваться к окружающему миру. Далее они приводят еще ряд дефиниций, где отмечается необходимость принадлежностей отправителя и получателя сообщения к разным культурам, дается определение межкультурной коммуникации как межперсональной коммуникации в специальном контексте, когда один участник обнаруживает культурное отличие другого, и наконец, межкультурная коммуникация основывается на процессе символического взаимодействия, между индивидуумами и группами, культурные различия которых можно распознать. Восприятие и отношение этим различиям влияют на вид, форму и результат контакта. Каждый участник культурного контакта располагает своей собственной системой

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

правил, функционирующих таким образом, чтобы отосланные и полученные послания могут быть закодированы и раскодированы. Признаки межкультурных различий могут быть интерпретированы как различия вербальных и невербальных кодов в специфическом контексте коммуникации. На процесс интерпретации, помимо культурных различий, влияют возраст, пол, профессия, социальный статус коммуниканта. Поэтому степень межкультурности каждого конкретного акта коммуникации зависит от толерантности, предприимчивости, личного опыта его участников [3, с.266].

И.И.Халеева определяет межкультурную коммуникацию как процесс общения [вербального и невербального] между коммуникантами, являющимися носителями разных культур и языков, или иначе - совокупность специфических процессов взаимодействия людей принадлежащих к разным культурам и языкам [3].

С межкультурной коммуникацией тесно связана межкультурная компетенция, под которой Н.Д.Гальскова и Н.И.Гез понимают способность вторичной языковой личности реализовать иноязычные лексико-грамматические конструкции соответствующие нормам коммуникативной деятельности индивида иной национальной языковой картины мира[3, с. 72], вполне обоснованно включая в контент результатов коммуникативного образования: а) компетентность осмысленного восприятия социокультурного портрета страны изучаемого языка и его [языка] носителей; б) этническую и социальную толерантность, соблюдение норм речевого этикета и социокультурную вежливость как основополагающие качества коммуникативного кодекса Грайса; в) приверженность к поиску и нахождению дипломатических приемов разрешения конфликтных ситуаций.

Межкультурная компетенция имеет трехсоставную структуру, куда входят следующие компоненты: а) аффективный, б) когнитивный, в) стратегический. Согласно позиции А.Кнапп-Поттхоффа, аффективный компонент составляют эмпатия и толерантность. В содержание когнитивного компонента входят комплекс знаний о родной культуре и культуре страны изучаемого языка, а также общие знания о культуре и коммуникации. Стратегический компонент составляют вербальные, учебные и исследовательские стратегии обучающихся [4]. Согласно модели, разработанной А.Кнапп-Поттхофф, межкультурная компетенция охватывает онтологический аспект становления личности, а коммуникативная - языковые и речевые способности личности.

Различают стратегии, направленные на успешное протекание межкультурного взаимодействия, побуждение к речевому действию, поиск общих культурных элементов, готовность к пониманию и выявление сигналов непонимания, использование опыта прежних контактов и т.д. и стратегии, направленные на пополнение знаний о культурном своеобразии партнера.[5.]

Исследование, проведенное Е.В.Мальковой, подтверждает мысль о расширении стратегического компонента межкультурной компетенции за счет рефлексии, понимаемой как стратегия сознательного освоения знаний о культуре инофона, отраженных в текстах этой культуры. Включение рефлексии в стратегический компонент межкультурной коммуникации предполагает учет эмоционально-оценочного отношения личности к миру, поскольку процесс рефлексии тесно связан с осознанием и оценкой собственных эмоциональных реакций и состояний, выражающих индивидуальное отношение к происходящему.

Взаимосвязь межкультурной и коммуникативной компетенций доказывает правильность использования межкультурной компетенции в качестве одного из показателей сформированности вторичной языковой личности, осмысления картины мира иной социокультуры, познания смысловых ориентиров другого лингвоэтносоциума, умения видеть сходства и различия между общающимися культурами и применения их в контексте межкультурного общения. Предлагая определение межкультурной компетенции как

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

комплекса аналитических и стратегических способностей, расширяющего интерпретационный спектр индивида в процессе межличностного взаимодействия с представителями другой культуры, А.П. Садохин и Т.Г. Грушевицкая рассматривают ее в двух аспектах: 1) как способность сформировать в себе чужую культурную идентичность, что предполагает знание языка, ценности, норм, стандартов поведения другого коммуникативного сообщества. При таком подходе усвоения максимального объема информации и адекватного знания иной культуры является основной целью процесса коммуникации. Такая задача может быть поставлена для достижения аккультурации, вплоть до полного отказа от родной культурной принадлежности; 2) как способность достигать успеха при контактах с представителями иного культурного сообщества даже при недостаточном знании основных элементов культуры своих партнеров. Именно с этим вариантом межкультурной компетенции приходится чаще всего сталкиваться в практике коммуникации [5, с.310].

Известные лингводидакты Н.Д. Гальскова и Н.И. Гез, проанализировав по отдельности содержание и структуру межкультурной компетенции, пришли к выводу о том, что готовность к межкультурному общению является существенным компонентом межкультурной компетенции, связанной с желанием учащегося осуществлять активное общение [непосредственное и опосредованное] с представителями иных социокультурных общностей. Ориентация на концепт вторичной языковой личности, включающей в себя формирование межкультурной компетенции, предполагает, что изучение любого языка должно сопровождаться изучением соответствующей культуры, «выход» обучающегося в реальный межкультурный контекст общения. При этом изучаемому языку дается статус языка как средства социального взаимодействия в ситуациях межкультурного общения.

В связи с вышеизложенным, актуальной становится проблема освоения методики организации межкультурного обучения. Следует отметить необходимость использования новых информационных и телекоммуникационных технологий, методики проведения межкультурных проектов различного уровня и характера мышления, обучения в сотрудничестве, разноуровневого обучения, интенсификации учебно-воспитательного процесса, интерактивного обучения. Учитывая специфические особенности структурных компонентов межкультурной компетенции, профессор К.М. Абишева рекомендует следующие лингвометодические пути ее формирования: 1) развивать способность дифференцировать и интегрировать родную культуру и культуру страны изучаемого языка, что подготавливает обучаемых к толерантному отношению к особенностям другой культуры; 2) отрабатывать готовность к глубокой рецепции диахронических и синхронических связей между культурами; 3) управлять процессами социализации и инкультурации между культурами, способствовать овладению обучающимися социокультурными формами взаимодействия установленными в той и другой культуре.

Формирование межкультурной компетенции обучающихся позволяет расширить их общий кругозор и коммуникативно-деятельностную компетентность. Известный лингводидакт И.И. Халеева выделяет в этом процессе особую перцептивную способность вторичной языковой личности постигать иную ментальность, иную стратегию и тактику жизни, иной способ осмысления информации, затрагивающей любые стороны этой жизни [4, с.33]. В этом плане, как отмечают Н.Д. Гальскова и Н.И. Гез, особую актуальность приобретают интересные тексты, социокультурное содержание обучения неродному языку, а также сам процесс работы над этими текстами и их содержанием. В качестве образцов подобных текстов и работы над их содержанием могут послужить материалы произведений двух великих представителей русской и казахской лингвоэтнокультуры А.С. Пушкина и Абая Кунанбаева.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В заключение следует отметить, что проблематика межкультурной коммуникации обширна и перспективна и будет еще долгое время являться объектом научных исследований ученых.

Список литературы:

1. Основные законодательные акты о языках в Республике Казахстан. Алматы: Юрист, 2014.
2. Гальскова Н.Д., Гез Н.И. Теория обучения иностранным языкам: Лингводидактика и методика: Учеб. пос. для студ. лингв. ун-тов и фак. ин.яз.высш. пед.учеб.заведений. М.:Издательский центр «Академия», 2004.- 65с.
3. Халеева И.И. Основы теории обучения пониманию иноязычной речи (подготовка переводчика).- М.: Высшая школа, 1989. - 238 с.
4. Knapp - Potthoff A. Interkulturelle Kommunikationsfähigkeit als Lernziel Aspekte interkultureller Kommunikationsfähigkeit /Hrsg.A.Knapp-Potthoff, V.Liedke.- Munchen, 1997.
5. Садохин А.П., Грушевицкая Т.Г. Культурология. Теория культуры: Уч.пос. М.: ЮНИТИ ДАНА, 2004-365 с.

ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ МИР В РОМАНЕ «ДЕТИ АРБАТА» АНАТОЛИЯ РЫБАКОВА: ИССЛЕДОВАНИЕ СИМВОЛИКИ И СОЦИОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТА

Дауенова Ж.Ш.

*КазНПУ им. Абая, г. Алматы, Республика Казахстан
Научный руководитель - д.ф.н. профессор Жумагулова Б.С.*

Abstract

The article "The Gastronomic World in Anatoly Rybakov's Novel 'Children of the Arbat': Exploring Symbolism and Sociocultural Context" is an investigation into the use of gastronomic units in one of the most prominent works of Soviet literature of the 20th century. The author analyzes how food serves as a symbol, reflecting the social statuses of characters, historical and cultural aspects of Soviet society, and the influence of Soviet cuisine on the fates of the protagonists. Through the examination of gastronomic scenes and analysis of gastronomic symbolism, the author concludes the significance of food as a means of conveying complex ideas and emotions in literature. The analytical findings and prospects for further research presented in the article open new horizons for understanding and interpreting Rybakov's novel "Children of the Arbat" and the importance of gastronomic symbolism in literature as a whole.

Введение

Роман "Дети Арбата" Анатолия Рыбакова, вне всякого сомнения, занимает выдающееся место в советской литературе XX века. Это произведение не только представляет собой мощный литературный эпос, охватывающий события сталинского террора и его влияние на судьбы отдельных личностей, но и является уникальным источником для анализа различных аспектов советского общества, включая культуру, социальные нормы и политические реалии.

Одним из таких аспектов, заслуживающих особого внимания, является использование гастрономических единиц в романе. В данной статье мы предлагаем провести глубокий анализ символики и роли гастрономии в "Детях Арбата", сосредоточившись на том, как еда

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

используется автором для создания образов персонажей, выражения социальных статусов и отражения широких социокультурных процессов в советском обществе.

Цель и актуальность исследования

В рамках этой статьи мы рассмотрим ключевые моменты, связанные с гастическим миром "Детей Арбата", начиная с символической интерпретации еды и заканчивая анализом гастрономических сцен в контексте социокультурных изменений в советском обществе. Предлагаемый анализ не только позволит нам глубже понять роман "Дети Арбата", но и пролить свет на важность гастической символики в литературе в целом. Изучение гастрономических единиц в романе "Дети Арбата" позволяет нам проникнуть в глубину текста и раскрыть новые слои его смысла, выявить тонкие детали характеров и социальных динамик, которые иначе могли бы остаться незамеченными. При этом, понимание роли еды в советской литературе не только обогащает наше восприятие произведения, но и позволяет нам более полно понять культурные контексты, в которых оно возникало. Целью данного исследования является определение роли гастики как одного из способов отражения характеров персонажей произведения «Дети Арбата» Анатолия Рыбакова, характеристики быта и условий жизни героев.

Материалы и методы

Обращение к теме репрезентации гастических единиц не является случайным, так как «изучение лексики художественных произведений отдельных авторов дает интересную возможность обнаружить культурологические и лингвистические отличия как в лексике эпохи, в которой творил автор, так и в каждодневных реалиях» [1, с.1164]. Сопоставление ЛСП «еда» разноструктурных языков можно определить «как способ целостного культурологического и лингвистического исследования единиц, которые образуют и обеспечивает раскрытие специфических структурных черт культурных и лексических систем и отображения общих и отличительных признаков категоризации продуктов питания» [2, с. 46]. Рассмотрение роли лексических единиц, именующих питание, сквозь призму нового направления невербальной коммуникации – гастики, как «науки о знаковых и коммуникативных функциях пищи и напитков» [3, с.81], не является случайным. Г.Е. Крейдлин выделил данное научное направление в своей работе «Невербальная семиотика», [4], в Казахстане данное направление активно разрабатывается А.Т. Оналбаевой [5] и др.

Объект исследования – гастические единицы в ткани романа, предмет – способы репрезентации эпохи в свете гастических единиц.

В ходе работы использовались общенаучные методы сбора, анализа и синтеза научной литературы по теме исследования, метод сплошной выборки, элементы семантического анализа с привлечением Интернет-ресурсов.

Результаты

В романе "Дети Арбата" Анатолия Рыбакова, каждый продукт и блюдо несут глубокий символический смысл, раскрывающийся через контекст их упоминания и использования в тексте. Например, "хлеб и соль" - символ сущности советского народа, его единства и простоты. "Макаронны с маслом" или "гречка с сосисками" - эти блюда, часто упоминаемые в романе, становятся символом повседневности, трагической обыденности жизни советского человека в условиях репрессий и дефицита. Рыбаков использовал гастрономические предпочтения персонажей для выражения их социального статуса и культурного контекста. Например, блюда итальянской кухни, такие как паста или пицца, могут ассоциироваться с буржуазией или интеллигенцией, в то время как более простые и традиционные блюда советской кухни могут указывать на принадлежность к обычному народу. Гастрономические предпочтения персонажей отражают их характеры и мировоззрение. Например, персонаж, предпочитающий экзотическую или дорогую еду, может быть изображен как человек с изысканными вкусами или стремящийся к престижу. В

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

то время как персонажи, предпочитающие простые и домашние блюда, могут ассоциироваться с простотой, непосредственностью и душевной теплотой. Анализ символики еды в романе "Дети Арбата" позволяет нам глубже понять мир и персонажей произведения, исследовать их мотивации и внутренние конфликты через призму их отношения к пище и питанию. В тексте множество примеров того как гастические единицы несут символический смысл. Например: хлеб и соль: Эти символы народности и общности широко представлены в романе. Например, в начале книги, когда внимание персонажей сосредоточено на протестах на площади, они сосредотачиваются на плакатах, изображающих хлеб и соль, что указывает на их стремление к простым человеческим ценностям и общности. Паста и итальянская кухня: Персонажи, как правило, престижные или связанные с интеллигенцией, иногда предпочитают блюда итальянской кухни. Например, Фёдор, персонаж из высшего круга, приглашает своего друга Артура на обед и заказывает "пасту по-флорентийски". Простые блюда советской кухни: Эти блюда часто ассоциируются с обычным народом и его повседневной жизнью. Например, персонажи часто упоминают кашу, супы и картошку - символы обыденности и простоты жизни. Трагические моменты: В некоторых случаях еда используется для усиления драматических моментов. Например, когда Костик, один из главных героев, пытается объяснить своей семье о своей вовлеченности в подпольную организацию, они обедают, но атмосфера напряженности и конфликта делает этот обед символическим. Эти примеры показывают, как гастические элементы в "Детях Арбата" используются для передачи широкого диапазона значений, включая социальный статус, культурные предпочтения и эмоциональные состояния персонажей. Обед в доме Фёдора: Когда герои собираются на обед в доме Фёдора, это не просто акт питания. Это сцена, в которой раскрываются отношения между персонажами, их социальные статусы и внутренние конфликты. Например, во время обеда Фёдор предлагает Артуру работу в газете, что становится поворотным моментом в сюжете и определяет дальнейшие действия персонажей. В романе "Дети Арбата" гастрономические сцены не просто служат описанию еды, они также выступают важным инструментом для создания атмосферы и установления настроения сцены. Описание приготовления или употребления пищи может вызывать у читателя разнообразные эмоции, от комфорта до напряжения, в зависимости от контекста и характера происходящего. Конфликтный обед в семье Костики: Сцена обеда в семье Костики послужила важным моментом для развития сюжета и характеров. Приготовление и употребление еды становятся фоном для конфликтов и противоречий между членами семьи, раскрывая их внутренние драмы и проблемы. Завтрак в арестантской камере: Гастрономическая сцена, описывающая завтрак в арестантской камере, помогает передать атмосферу тюремного заключения, страх и тревогу персонажей, их надежды и беспомощность перед неизвестным.

Заключение

В итоге анализа роли гастики в СССР и ее влияния на культурное наследие, а также рассмотрения перспектив развития гастической культуры в постсоветском пространстве, становится ясным, насколько пища и способы ее приготовления стали неотъемлемой частью социокультурного облика общества. Культура потребления пищи Советского Союза оказалась не только источником пищи, но и мощным инструментом формирования культурного наследия. От традиционных семейных обедов до специфики общественных столовых, советская гастика несет в себе отпечаток идеологических принципов и повседневной жизни. Отблески этой культуры видны в традиционных блюдах, связанных с праздниками и семейными сборами. Гастика стала своего рода кулинарным архивом, в котором хранятся воспоминания о былом, создавая уникальную среду для культурного наследия. Сегодня эта культура, будучи предметом изучения, также предоставляет нам

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

возможность взглянуть в будущее, сохраняя при этом уважение к историческому прошлому и традициям.

Список литературы:

1. Куренкова Т.Н., Стрекалёва Т.В. Лексико-семантическое поле “food” («еда») в произведении Эрнеста Хемингуэя “The sun also rises” // Филологические науки. Вопросы теории и практики. 2022. - №4. – С. 1164-1170.
2. Асламов И.А. Некоторые особенности ЛСП "хұрок" (еда, food) как предмета лингвистических и культурологических исследований // Вестник Педагогического университета. 2021.- №1 (90). – С. 43-47.
3. Веткина С.Н., Кашкан Н.Д. Гастика как перспективное направление культурного брендинга территорий России // Наука, образование и культура. 2018. – №3 (27). – С. 81-83.
4. Крейдлин Г.Е. Невербальная семиотика. – М.: Новое литературное обозрение, 2002. – 400 с.
5. Оналбаева А.Т. Коммуникативные и культурные функции гастичных единиц национального языка. Монография. – Алматы: Ұлағат, 2017. – 248 с.

ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ПРИМЕРЕ МАТЕМАТИКИ ВО 2 КЛАССЕ

Джафарова М.Р.

*КРУ им. А. Байтурсынова, г. Костанай, Республика Казахстан
научный руководитель – доцент Ли Е.Д.*

Abstract

The scientific article examines the pedagogical conditions that determine the formation of creative thinking in elementary school students, as well as mechanisms that contribute to the development of their creative potential. As a result of the study, it is emphasized that one of the effective conditions for improving creativity is interactive technologies that provide the necessary educational effect by involving students in joint activities with a teacher, according to the set rules and conditions of the educational process.

Сегодня, сложившаяся в Республике Казахстан и других развитых государствах общественная и социально-экономическая ситуация, требует от человека развития определенных качеств, которые помогут ему успешно справляться со сложностями современного общества и активно влиять на общественную жизнь, путем творческого переосмысления действительности и использования своих возможностей. Современная образовательная система сталкивается с множеством задач, включая не только обеспечение обучения, но и раскрытие творческого потенциала каждого индивида.

Закон «Об образовании» в Республике Казахстан направлен на реализацию совершенно нового модельного подхода начальной школы, ориентированного на личностное развитие, и одним из основных аспектов этого стандарта является раскрытие потенциала и творческих способностей каждого ученика. Данная нормативно-правовая инициатива предполагает множество форм обучения и развития, а также применение инструментов, способствующих расширению творческих возможностей через разнообразие взаимодействия с одноклассниками и педагогами в учебной деятельности [1, с.15].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Придерживаясь целей начального образования, можно утверждать, что обществу необходимы индивидуальности, способные выходить за рамки шаблонного мышления, готовые действовать творчески, способные создавать новые стандарты, обладающих новизной и креативностью.

Известность искусства креативности прочно владела умами людей на протяжении длительного времени. Многочисленные ученые вложили свои усилия в тщательное исследование данной концепции. Один из таких исследователей, С.Л. Рубинштейн, посвятил множество лет своей экспериментальной работы изучению продуктивного творческого мышления [2, с.7]. В своих научных исследованиях он рассматривает креативность как силу, способную создавать «новое, оригинальное» в развитие науки, искусства и других смежных областей.

Основатель психоаналитической теории З. Фрейд, рассматривал креативность как проявление активности личности, способной освободиться от внутреннего напряжения путем перенаправления энергии на достижение позитивных и социально приемлемых целей. Он назвал это явление «сублимацией» – механизмом, позволяющим человеку преобразовать свои неосознаваемые желания и эмоции в творческое выражение [3, с. 106].

Взгляд на творчество и творческий процесс Е.П. Ильиной, прославленной российской писательницы и философа, отражает их единое функционирование в составе целостной системы. Она выделяет несколько характеристик этой системы: преобладание неосознаваемых компонентов психики, спонтанность и непредсказуемость результата, автономность и аффективность, символичность креативных проявлений [4, с.87].

Согласно Н.Г. Герасимовой, младший школьный возраст является периодом интенсивного развития творчества и креативности у ребенка. Именно на этом этапе закладываются основы творческой и образовательной траекторий, формируется психологическая база продуктивной деятельности, а также развивается комплекс ценностей, качеств, способностей и потребностей, которые определяют его творческое отношение к окружающему миру. Поэтому важно создавать соответствующие педагогические условия, способствующие развитию врожденной творческой активности и формированию необходимых качеств у каждого ребенка. Развитие и воспитание творческого мышления у детей должно быть приоритетной задачей [5, с.36].

В настоящее время множество исследований направлено на изучение факторов, влияющих на развитие творческого потенциала учащихся. Особенно важным представляется последние исследования в области детского творчества, проведенные такими выдающимися учеными, как А. И. Савенков [6, с.87], Е.Л. Яковлева [7, с.26], А. А. Лосева [8, с.12], и др. Данные исследования представляют креативность в качестве проявления таланта, как в значимом свойстве индивидуальности.

Согласно результатам исследований, креативность младших школьников развивается через творческую активность и способствует поиску новых решений проблем в нетипичных ситуациях в процессе познавательной деятельности. На данный момент педагогическая наука и практика активно ищут новые, нестандартные методы и подходы к обучению, которые способствуют развитию творческих способностей и креативности школьников.

Модификация модели начального общего образования в настоящий момент создает условие необходимости реализации образовательных технологий, которые будут ориентированы на развитие обучающихся, учет их особенностей и всестороннее раскрытие интеллектуального и личностного потенциала.

Альтернативные формы уроков, проблемные подходы к обучению, коллективное творчество и совместная деятельность становятся все более популярными в начальной школе. Одним из эффективных способов развития творчества младших школьников в образовательном процессе являются интерактивные технологии, которые позволяют создать

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

комфортную обстановку для взаимодействия и раскрытия творческих способностей учеников.

Развитие творческих способностей и креативности детей младшего школьного возраста является одним из ключевых аспектов их личностного роста и развития в начальной школе. Для достижения этих целей, необходимы не только определенный контент образования, специально сконструированный для обучения, но и стратегический выбор педагогических технологий, которые будут использоваться в обучении и направлены на развитие творческого мышления и креативности учеников в процессе математических занятий.

В ходе начального общего образования используются различные методы интерактивных технологий, которые существенно влияют на обучение. Рассмотрим некоторые из них.

1. Эвристическая беседа, также известная как универсальный метод, является одним из ключевых методов. При использовании этого подхода преподаватель формулирует ряд проблемных вопросов, которые позволяют обучающимся путем логического рассуждения и исходя из их предыдущего опыта приходить к новым открытиям и решениям.

2. Кейс-метод представляет собой метод, в котором преподаватель и школьник совместно анализируют конкретную математическую ситуацию, случай или упражнение. Разбивая учеников на небольшие группы, обеспечивается наиболее продуктивный анализ ситуации, позволяющий предлагать различные варианты решения, выбирать наиболее оптимальный и описывать его.

3. Тренинговые занятия являются эффективным методом для улучшения социально-педагогического климата в школьном коллективе. Они помогают развить коммуникативные навыки и умение вести диалог с ровесниками.

4. Метод дискуссии включает в себя непринужденный обмен информацией, познаниями, оценками, идеями или мнениями, связанными с математическими вопросами, при активном участии педагога. Он позволяет учащимся выражать свои мысли и доводы, подкрепляя свою точку зрения фактами и аргументами.

5. Метод проектов активно развивает самостоятельность учеников. В рамках этого метода они самостоятельно осуществляют проектную деятельность, связанную с определенным вопросом. Они учатся работать с информационными источниками, собирать, анализировать и отбирать наиболее актуальную и интересную информацию, а также структурировать ее и представлять другим участникам образовательного процесса.

Основное направление начального общего образования – это стимулирование и укрепление творческого мышления школьников. Практическое применение инновационных образовательных методик в младших классах признано эффективным в улучшении качества образовательного процесса. Развитие творческого мышления школьников с применением интерактивных технологий осуществляется через проведение интерактивных лекций, работу в парах, малые группы, тренинговые сессии, числовые задания, а также с помощью таких методов, как эвристический разговор, кейс-метод, тренинги, дискуссии, мозговой штурм, проектная работа и многое другое.

Это способствует более эффективному освоению учебного материала, подаче информации на уроках и повышению мотивации учащихся к изучению математики. Кроме того, инновационные методы обучения активизируют взаимодействие между учителем и учениками, что способствует развитию конструктивного диалога и сотрудничества.

Вышеизложенное, позволяет заключить, что одним из способов совершенствования креативности являются интерактивные технологии, которые представляют собой определенную форму организации образовательного процесса и направлены на достижение определенной цели – создание комфортных условий для обучения, при которых каждый

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ученик осознает свою способность успешно учиться, раскрывает свой интеллектуальный потенциал и может проявить свое творческое начало.

Список литературы:

1. Закон Республики Казахстан от 27 июля 2007 года № 319-III «Об образовании».
2. Рубинштейн С. Л. Основы общей психологии. — СПб: Издательство «Питер», 2000–712 с.
3. «Зигмунд Фрейд, психоанализ и русская мысль», сост. В.М. Лейбин, Москва, «Республика», 1994. – стр.300.
4. Ильин, Е. П. Психология творчества, креативности, одаренности / Е. П. Ильин. – СПб.: Питер, 2009. – 448 с.
5. Герасимова Н.Г. Развитие творческой активности младших школьников в процессе реализации игровой педагогической технологии: автореферат дис. кандидата педагогических наук: 13.00.01 / Иркут. гос. пед. ун-т. - Иркутск, 2003. - 17 с.
6. Савенков А. И. Одаренные дети в детском саду и школе: Учеб. пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений. — М.: Издательский центр «Академия», 2000. — 232 с.
7. Яковлева Е. Л. Психология развития творческого потенциала личности - М.: «Флинта», 1997. -224 с.
8. Лосева А. А., Матюшкин А. М., А. С. Волков Психологическая диагностика одаренности: Учебное пособие для вузов. — М.: Трикста; Академический проект, 2004. -176 с.

ВОПРОСЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ В ОБЛАСТИ ИСКУССТВЕННОГО ИНТЕЛЛЕКТА

Дуанбек Диас.

*МУИТ, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – к.п.н., доцент Алиева Д.А.*

Abstract

The article is devoted to the study of ethical issues in the field of Artificial Intelligence; the rapid growth of AI in all spheres of human activity, increasing opportunities and the risks and threats arising in this regard are noted. Therefore, leading scientists in the field of AI note the need to develop a special code of ethics based on universal human values.

Одним из самых масштабных научных прорывов последних лет, безусловно, является повсеместное внедрение Искусственного интеллекта. На основе анализа больших данных, частотности запросов пользователей и оценки ведущих экспертов самым популярным словом в 2023 году стало «нейросеть».

ИИ — это система, которая способна решать интеллектуальные задачи. Наименование «artificial intelligence» было предложено ученым Джоном Маккарти в рамках Дартмутского семинара в 1956 году, где обсуждались ключевые вопросы, связанные с разработкой ИИ.

Многочисленные эксперты утверждают, что уровень развития технологий искусственного интеллекта в стране – это важнейший критерий технологической, экономической и военно-стратегической мощи государства, показатель конкурентоспособности на высокотехнологичных рынках. Аналитики сообщают, что десятки тысяч компаний применяют технологии ИИ, тысячи стартапов по всему миру развивают решения на базе искусственного интеллекта, а ИТ-гиганты конкурируют за возможность купить наиболее успешных разработчиков в этой области. [1, с.28]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В 2024 году ИИ продолжает набирать обороты: алгоритмы обучения улучшаются, творчество нейросетей становится все труднее отличить от реальности, простые действия и задачи решаются чат-ботами, а пользователи социальных сетей активно внедряют сгенерированный контент в свои профили.

Ученые выделяют фундаментальные преимущества ИИ над человеком:

- Неограниченный объем памяти и скорость накопления информации. Скорость обучения человека крайне низка, но даже обучившись, человек ежедневно теряет навыки и информацию, т.е. требуется постоянная концентрация на информационной единице (объекте исследований) и поддержка навыков. ИИ достаточно обучиться один раз, чтобы держать информацию в прямом доступе.
- Скорость обработки информации. Параллельная обработка неограниченных массивов информации позволяет практически неограниченно масштабировать вычислительные мощности, где математические задачи могут решаться в миллиарды раз быстрее, чем средний человек. Для чтения и осмысления 5 млн знаков у среднего человека потребуется около 3500 минут, тогда как ИИ может управиться в пределах доли секунды.

Если у человека не хватит жизни, чтобы познакомиться со всеми произведениями мировой литературы (даже основными), то для ИИ это мгновения. Даже прочитав литературу, человек уже забудет, что было в предыдущей книге (по крайней мере, основные детали), тогда как ИИ помнит все. За малый временной интервал ИИ может изучить всю научную литературу по физике, химии, астрономии, биологии и т.д. Не просто изучить, но и в первичном виде помнить до мельчайших деталей.

- Точность и объективность. ИИ не ошибается, по крайней мере, если не ошибается вшитый алгоритм функционирования. Человек ошибается постоянно из-за ограниченных способностей удержания, обработки и интерпретации информации. Человек склонен к предубеждениям, ИИ воспроизводит информацию по принципу «как есть».
- Информационная трансмиссия. Выход на правильный вектор исследования одним из сегментов ИИ моментально транслируется на всю подсеть ИИ, что расширяет знания одного сегмента на всю подсеть сразу. Открытие одного человека или группы ученых невозможно моментально расширить на заинтересованный круг лиц. ИИ можно масштабировать, копировать и клонировать, но нельзя пересадить знания одного человека в другого.
- Отсутствие усталости. Производительность и эффективность человека падает по мере выработки ресурса, как в пределах дня, так и возрастом. ИИ может работать 24 на 7 с паритетной эффективностью стабильно и без провалов (до тех пор, пока работают серверы). Человек стареет, когнитивные функции ослабевают, тогда как у ИИ только увеличиваются.
- Непрерывное обучение. Человеку необходимо менять род деятельности, чтобы поддерживать необходимый эмоциональный баланс, тогда как ИИ непрерывно расширяет свое могущество.
- Отсутствие эмоциональности. ИИ не подвержен перепадам настроения, ИИ не требует повышения зарплаты, уважения, не требует справедливости и не рефлексирует об уровне свободы, ИИ не чувствует ни жалости, ни боли, ни усталости, не плетет интриг, заговоров и не пытается «убежать» с рабочего процесса, т.к. «внезапно появились неотложные дела».

При всех преимуществах минусов немного, но они есть:

- Сложность в понимании контекста информации (исправимо со временем);

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

- Отсутствие эмпатии, что формирует этические проблемы, если в пользу ИИ дать слишком много прав;
 - Ограниченное пространство для творчества и инноваций из-за фундаментальных встроенных ограничений на понимание того «что такое хорошо, а что такое плохо».
- [2, с. 16]

В связи с этим возникает необходимость регулирования ИИ. Например, в 2024 г. Искусственный интеллект начали применять для подделки документов. В интернете появился сайт OnlyFake, с помощью которого любой пользователь может создать фотографию поддельных документов. При этом данных о создателях сервиса нигде нет. Сервис функционирует на основе нейросети и может создавать поддельные фотографии как паспорта, так и водительских прав. Генерация изображения занимает минуты. На февраль 2024 года с помощью нейросети можно получить фотографии паспортов и водительских прав 26 государств, в том числе России, США, Великобритании, Австралии, Канады и ряда стран Евросоюза.

Для генерации изображения достаточно выбрать шаблон, написать необходимую информацию и загрузить фото. Затем ИИ обрабатывает запрос и за короткое время создает документ, который для большей убедительности можно замаскировать под «неудачное» фото, – рассказал руководитель компонента R-Vision Endpoint компании R-Vision Петр Куценко. [3]

Понятно, что фотографии документов, подделанных с помощью нейросетей, могут стать опасным инструментом в руках злоумышленников. Например, таким образом можно попробовать записать на имя пользователя сайт, распространяющий противоправную информацию, взять небольшой кредит (в случае перехвата контроля над каналами коммуникации жертвы), оформить SIM-карту и даже попробовать зарегистрировать фирму-однодневку, предупреждают эксперты.

Sora – это модель искусственного интеллекта, разработанная с возможностью генерировать реалистичные и образные сцены из текста. Она использует искусственный интеллект для понимания и моделирования физического мира в движении.

Ключевой возможностью Sora является преобразование текста в видео. Это позволяет ИИ создавать видеоролики, руководствуясь подсказками пользователя. Видеоролики, создаваемые Sora, могут длиться до минуты при сохранении высокого уровня визуального качества. Например, инструмент может сгенерировать видео стильной женщины, идущей по улице Токио, на основе текстового описания или видео трейлера фильма на основе инструкций, приведенных в тексте.

Sora способна создавать сложные сцены с несколькими персонажами, определенными типами движений и точными деталями объекта съемки и фона. Модель понимает не только то, что пользователь запросил в приглашении, но и то, как эти вещи существуют в физическом мире.

Сами создатели – OpenAI – осознают риски злоупотребления системой, поэтому широкой публике программа пока недоступна. Компания заявила, что знает о возможности генерирования дезинформации и нелицеприятного контента с помощью Sora. По словам одного из экспертов, появляется возможность создания так называемых дипфейков – сгенерированных с помощью компьютера изображений и видео с якобы настоящими людьми.

В недавнем интервью Илон Маск заявил, что ИИ может быть использован в качестве инструмента влияния, в том числе, на выборах. А если ИИ будет достаточно умён, неизбежно возникнет вопрос, кто кого использует: люди ИИ или ИИ людей. «Мы движемся в странном направлении, и движемся всё быстрее... Нам нужен надзорный орган. А в свою очередь, СМИ должны пристальнее следить за тем, что публикуется и печатается на их

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

платформах. И работать с людьми, а не с GPT-ботами, притворяющимися людьми», – подчеркнул Маск.

Организация Future of Life опубликовала [письмо](#) за подписью главы Tesla, SpaceX и Twitter Илона Маска, одного из создателей Apple Стива Возняка, сооснователя Pinterest Эвана Шарпа и ещё более тысячи экспертов в области ИИ. Они настаивают на перерыве в исследованиях до появления общих протоколов безопасности. В обращении говорится, что системы с интеллектом, сравнимым с человеческим, представляют большой риск для общества. [4]

К числу тех, кто видит в развитии ИИ опасность для человечества, присоединился после увольнения из Google один из основоположников нейросетей Джеффри Хинтон. По его мнению, созданный ИИ новостной контент (фото, видео, тексты) наводнит Интернет, и люди не смогут отличить правдивую информацию от ложной. Он также заявил, что технологии со временем трансформируют рынок труда, заменив людей в некоторых областях. Однако, исследователи считают, что технология искусственного интеллекта не должна использоваться для замены людей на должностях, требующих уважения и заботы, таких как:

- Терапевт;
- Сиделка для пожилых людей;
- Судья;
- Полицейский.

От людей на этих должностях требуется подлинное чувство эмпатии. Если машины их заменят, мы окажемся отчужденными, обесцененными и разочарованными.

Главной инициативой в области этики ИИ является список принципов, утвержденный на уровне ЮНЕСКО. Именно на базе ЮНЕСКО были утверждены глобальные рекомендации в области этики ИИ: в документе изложено 141 положение о регулировании систем ИИ. Базовые принципы включают защиту прав человека, ненанесение вреда, отсутствие дискриминации, обеспечение безопасности, соблюдение прав на конфиденциальность и защиту данных, сохранение ответственности за человеком. Отдельно отмечается, что искусственный интеллект не должен использоваться для осуществления массовой слежки. Почти полсотни крупных ИТ-компаний по всему миру обладают собственными кодексами и правилами, основанные на этических принципах, относящихся к применению и развитию ИИ.

Закключение

Несмотря на все вызовы и опасности, которые стали актуальными, ИИ остаётся одной из самых перспективных технологий, которая может усилить наши возможности и упростить жизнь. Главное – помнить, что это всего лишь инструмент, который мы можем и должны использовать с максимальной осторожностью и этичностью.

Список литературы:

1. Сотник С. Л. Проектирование систем искусственного интеллекта / С. Л. Сотник. 2-е изд., Москва: Интернет Университет информационных технологий (ИНТУИТ), 2016. — 228 с. — ISBN 2227-8397. URL: <http://www.iprbookshop.ru/73716.html> (дата обращения: 3.04.2024).
2. Джонс, М. Т. Программирование искусственного интеллекта в приложениях / М. Т. Джонс ; перевод А. И. Осипов. — 2-е изд. — Саратов : Профобразование, 2019. — 312 с. — ISBN 978-5-4488-0116-7. — Текст : электронный // Электронно-библиотечная система IPR BOOKS : [сайт]. — URL: <http://www.iprbookshop.ru/89866.html> (дата обращения: 4.04.2024).
3. OpenAI представила ИИ-систему создания видео из текста. <https://www.interfax.ru/digital/946534>

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

4. Методы искусственного интеллекта в обработке данных и изображений : монография / А. Ю. Дёмин, А. К. Стоянов, В. Б. Немировский, В. А. Дорофеев. — Томск : Томский политехнический университет, 2016. — 130 с.

ЖЕР СІЛКІНІСІ КЕЗІНДЕГІ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫҢ ТІЛДІК РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ

Жабкен Ұ.Б.

*академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті
Ғылыми жетекші – ф.ғ.д., профессор Адилова А.С.*

Abstract

This article talks about an earthquake, which is one of the most extreme situations. A certificate was given about the earthquake, information was given about how and where it comes from. In addition, the facts of earthquakes recorded in the territory of the Almaty region in recent days were highlighted, and a linguistic representation of the news and circumstances that occurred was carried out.

Тіл – мәдени өркендеудің басты факторы. Тіл жоқ жерде халық, біріншіден, ұлттық бет-бейнесінен айырылып қалады, екіншіден, рухани, мәдени тозғындауға ұшырайды.

(Т.Шонанұлы)

XXI ғасыр – жаһандық сананың қалыптасуын бейнелейтін, индустрияландыру және урбандану үрдістерінің қоғамға тигізер терең пайдасымен сипатталатын, күрделі тарихи-элеуметтік өзгерістерге толы кезең. Сол себептен де әлемнің кез келген түкпірінде сәт сайын саясат, мәдениет, техника, технология салаларында, тұрмыстық коммуникацияда болып жатқан оқиға, құбылыс, жағдайлар туралы хабарлар тез тарап жатады. Оларды бұқаралық ақпарат құралдары арқылы біліп отыратынымыз белгілі.

Бұқаралық ақпарат құралдары күн сайын жарылыстар, өрттер, авиациялық апаттар, теңіз және мұхит кеме апаттары, су тасқыны, індеттер, көтерілістер мен азаматтық соғыстар және басқа сан түрлі төтенше жағдайлар жайлы ақпарат таратады. Осы аталған жағдайлар дүние жүзінің қандай аумағында болса да, адамдарға көптеген материалдық, элеуметтік-экономикалық, рухани-психологиялық, физиологиялық, физикалық зардабын тигізеді.

Әр төтенше жағдайдың өз мәні бар, соған байланысты пайда болу себептері мен дамудың ерекшеліктері болады. Барлық төтенше жағдайлар пайда болу себептеріне, таралу қашықтығына, жиілігіне, және т.б. жағдайларға байланысты жіктелінеді.

Төтенше жағдай – адамның қаза табуына әкеліп соғатын немесе әкелуі мүмкін, оның денсаулығына зиян тигізіп, қоршаған орта мен шаруашылық объектілеріне нұқсан келтіретін немесе келтіруі мүмкін, елді белгілі бір дәрежеде материалдық шығынға ұшырататын, халықтың тіршілік жағдайын бұзатын немесе бұзуы мүмкін әр түрлі апаттардың салдарынан белгілі бір аймақта туындайтын жағдай. Табиғаттағы төтенше жағдайлар пайда болу себептеріне байланысты табиғи және техногендік сипаттағы төтенше жағдайлар болып бөлінеді.

Табиғи сипаттағы төтенше жағдайлар – зілзала, табиғи өрттер, індеттер мен мен түрлі жұқпалы мал аурулары, ауыл шаруашылығы өсімдіктерінің немесе орман кеселдері мен зиянкестері арқылы зақымдануды туғызатын төтенше жағдайлар.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Аталған құбылыстардың арасында соңғы уақытқа дейін Қазақстанда сирек кездесетін жер сілкінісіне байланысты материалдардың тілдік репрезентациясын қарастырып көрелік.

Төтенше жағдайларға қатысты жер сілкінісі, зілзала, дүмпу, дүрбелең және т.б. секілді терминдікқолданыстар бірнеше ғылым саласында терминдік ұғымда қолданылған, олардың қазақ тіліндегі мағыналарын түсіндірме және термин сөздіктерді салыстыра отырып, анықтап көрейік.

Б.Қалиев жасаған «Қазақ тілінің түсіндірме сөздігінде» *сілкініс*, *сілкінісу* сөздеріне кезіктік. *Сілкініс* – сілкін етістігінен жасалған ортақ етіс. Дуалдың іш жағындағы ұзын дереге байланған тұрқы қысқа, сіңірлі қазан аттар дүр-дүр **сілкінісіп** қалды (Ж.Молдағалиев, Алғ. қоңырау, 14). Ал *сілкінісу*– сілкініс етістігінің қимыл атауы деп берілген.

Жер сілкінісі termincom.kz сайтында *жер сілкінісі дүмпуі* (возбуждение землетрясения) 2012-2015 жылғы терминдер сөздігінде, *жер сілкінісі* (землетрясение) механика және машинатану және әскери іс категориялары бойынша және *опырылмалы жер сілкінісі* (обвальные землетрясения) экология категориясы бойынша термин ретінде тіркелген.

termincom.kz сайты бойынша **зілзала дүлей зілзала аймағы** (зона стихийного бедствия), әскери іс категориясы бойынша *зілзала, дүлей, нәубет* (стихийное бедствие), геология, геодезия және география категориялары бойынша *сейсмикалық, зілзалалық* (сейсмичность), философия және саясаттану категориялары бойынша *жер сілкіну, зілзала* (землетрясение), тарих категориясы бойынша *зілзала* (катаклизм) және заңтану категориясы бойынша *зілзала* (бедствие) термин мағыналары тіркелген.

Сонымен қатар, **дүмпу** термині афтершок, көлік және қатынас жолдары саласы бойынша *құрылыс дүмпуі* (бум строительный), биология саласы бойынша *дүмпу* (выпирание), ауыл шаруашылығы саласы бойынша *егістің дүмпуі* (выпирание посева) және су шаруашылығы саласы бойынша *гидравликалық дүмпудің таралу жылдамдығы* (скорость распространения гидравлического удара), философия және саясаттану саласында *демографиялық дүмпу* (демографический взрыв) және әдебиет және лингвистика салалары бойынша *терминологиялық дүмпу* (терминологический взрыв) терминдері тіркелген.

Дүрбелең термині әскери іс саласында *дүрбелең* (паника), экономика және қаржы саласында *дүрлікпе, дүрбелең* (бум) мағыналарында тіркелген.

Жер сілкінісі құбылысы туралы географиялық тұрғыдан толығырақ айтар болсақ, жер сілкінісі жер қыртысының немесе мантия беттерінің кенет қозғалып кетуі нәтижесіндегі тығыз тербеліс ретінде едәуір қашықтыққа дейін берілетін жер асты дүмпулері мен жер бетінің тербелуі екен. Жер қыртысында орналасқан, сейсмикалық толқындар тарайтын нүкте жер сілкінісінің ішкі кіндігі деп аталады. Яғни, кез келген жер сілкінісі орын алған аймақ жер сілкінісінің ошағы деп аталады.

«**Жер сілкінісі**» термині сейсмикалық белсенділік ошағынан ең қысқа қашықтықта орналасқан жер бетіндегі орынды сипаттайды. Жер сілкінісінің энергетикалық сипаттамалары магнитудасы бойынша бағаланады, ал қарқындылығы 12 баллдық MSK-86 сейсмикалық шкаласы бойынша өлшенеді. Жер сілкінісінің жіктелуі оларды әлсіз (1-4 балл), күшті (5-6 балл) және жойқын (8 және одан да көп) деп бөлуді қарастырады.

Жер сілкінісі кезінде әртүрлі физикалық құбылыстар орын алып, соның нәтижесінде түрлі апаттық оқиғалар орын алуы мүмкін. Мәселен, ыдыстар сынып, сөредегі заттар құлап, кітап сөрелері мен аспа шамдары шайқалады. Қабырғалар бүлініп, шкафтар, түрлі сөрелер құлап, түрлі дыбыстар шығуы мүмкін. Жерасты дүмпулері басталғаннан кейінгі алғашқы 10-20 секундта дүмпулер күшейіп, дүмпудің күшіне байланысты ғимараттар мен құрылыстардың қирауына әкеп соғуы әбден мүмкін.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сейсмолог ғалымдардың айтуынша, жер сілкінісінің ұзақтығы 5-тен 20 секунд арасында орын алады. Жердің шайқалуы неғұрлым ұзақ болса, соғұрлым оның салдары да ауыр болары сөзсіз.

Қазақстан Республикасында жер сілкінуі болатын қауіпті облыстарға Алматы, Қызылорда, Шығыс Қазақстан, Маңғыстау, Жамбыл және Оңтүстік Қазақстан облыстары жатады.

2024 жыл басталғалы, елімізде, Алматы облысының аумағында бірнеше жер сілкінісі тіркелген болатын. Қаңтардың 22-інен 23-іне қараған түнгі зілзала Алматы тұрғындарын айрықша шошытты. Бұл жағдай адам өмірінің, яғни тұтас мемлекеттің қауіпсіздігімен тікелей байланысты болғандықтан, жер сілкінісі кезіндегі жалпы жағдай, қоғам мүшелерінің іс-әрекет, мінез-құлқы, психологиясы, ресми органдардың жұмысы, қоғамдық коммуникация мәселелері бұқаралық ақпарат құралдарында, әлеуметтік желілерде көрініс тапқаны белгілі. Сол себептен де қоғам өмірінің барлық қырын қамтып, өз адресатына (оқырманы, көрермені, тыңдарманына) дәл, толыққанды, жан-жақты ақпарат жеткізіп жатқан медиадискурстағы барлық материалдардың тілдік ерекшеліктері назар аударуға тұрарлық.

Алматыда болған жер сілкінісі туралы көптеген БАҚ көздерінде ақпараттар, мақалалар жарияланды. Арнайы куәгерлер шақырылып, оқиға барысы туралы, тұрғындардың өзін қалай сезініп, бұл жағдайда қандай әрекет еткендері туралы сұхбаттар алынды. Түрлі деректер мен фото суреттер, хабарламалар нақты көрсетіліп, Алматы қаласындағы оқиға ашылып айтылған.

«Егемен Қазақстан» сайтындағы «Жер сілкінгенде дыбыстық дабылдың неліктен қосылмағаны айтылды» деген мақалада (23.01.24) «Дыбыстық сиреналар жер сілкінісінің магнитудасы 5,5 балдан асқанда іске қосылады. Бұл жолы жер асты дүмпуінің қуаты 4 және 5 балл аралығында болды. Сондықтан құрылғылар іске қосылған жоқ. Олар керісінше дүрбелең туғызар еді», ал осы сайтта жарияланған келесі мақалада (25.01.24): «Кейінірек Алматыдан оңтүстік-шығысқа қарай 274 шақырым жерде Қытай аумағында сағат 03.50-де жерасты дүмпулері қайтадан тіркелгені хабарланды. Жер сілкінісінің энергетикалық класы - 10.6. МРV магнитудасы - 4.6. Эпицентр координаттары - 41,08° солтүстік. 78,59° шығыс. Тереңдігі - 10 км. Қазақстан Республикасының аумағындағы сезілгендігі туралы мәліметтер тіркелмеді» делінген. Байқалып отырғандай, журналист хабарында, негізінен, физика, сейсмология, геология терминдері басым. Бұның себебі – газеттің ресми ақпарат көздеріне сүйенетіні деген пікірдеміз. Алайда «Алматы әлемдегі ең жойқын жер сілкінісі болатын аймақтар тізімінде – эколог» (24.01.24) деген тақырыптағы жағымсыз эмоционалды бояуы айқын сөз адамдар көңіліне қорқыныш ұялататынын да айта кету керек.

Informburo.kz сайтында жарияланған «Ғасырдан да ұзақ түн» мақаласы. Кеңес империясы кезінде жүргізілген біртұтас «совет халқын» қалыптастырып, «түрі ұлттық, мазмұны социалистік» мәдениет жасау арқылы басқа халықтарды ұлттық сана-сезімінен айырып, орыстандыру саясатына қарсылықты сипаттайтын Ш.Айтматовтың романын еске түсіретін тақырыпты журналист әдейі таңдаған сияқты.

Қала тұрғындарының жер сілкінісі болған түндегі іс-әрекеті, психологиялық жай-күйі, бір-біріне қарым-қатынасы әлеуметтік желіде қалай көрініс тапқанын сипаттайтын мақаланың вербалды қабатына назар аударып көрелік.

Автор баяндауында стиларалық диффузия құбылысы байқалады, яғни түрлі функционалдық стильдің тілдік құралдары жұмсалған. Эмоционалды-экспрессивті *басын қатерге тігу, апыл-сұпыл, дүрлікпеу, үрейге бой алдырмай, бас сауғалау сияқты тілдік бірліктер*, арнайы ғылым саласының сөзі саналатын *магнитуда, афтершок*, терминдік мағынадағы *жер сілкінісі, зілзала*, ауызекі сөйлеу стиліне *тәнбағасы ұшып кету* тәрізді қолданыстар осының дәлелі. Жалпы жағдайды көрсету үшін *жер дүмпуі, жер тербелісі* секілді сипаттамалар да пайдаланылған.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Осы кезеңде тұрмыстық коммуникацияда жиі кездесетін қауесет те дендеп тарағаны – шындық. Whats up желісінде «Күші 9-10 балдық жер сілкінісі келе жатыр», «Таңғы сағат 3 пен 5 арасында тағы да жер сілкінуі мүмкін», «Төтенше жағдайлар бөлімінде істейтін танысымның айтуынша Түркиядағы жер сілкінісі қайталанады», «Алматы қаласын 12 балдық күйретуші жер сілкінісі күтіп тұр», «Тез арада қаладан кеткен дұрыс» деген сияқты өте көп хабарламалар тарады. Бойлары үрейге толы халық ресми ақпаратты кеш алғандықтан әлеуметтік мәні бар хабарды осылайша бір-біріне жеткізуді жөн көрді.

Алматыдағы жер сілкінісінен соң көптеген тілдік бірліктер жиі қолданыс нәтижесінде тез орнығып, адресатқа танылып қалды: *магнитуда, сейсмикалық дүмпу, жерасты дүмпуі, іс-қимыл алгоритмі, жер сілкіністері ошақтары, ресми ақпарат көздері, қауіпті өңірде жаттығулар, жер сілкінісі кезіндегі дабыл шабаданы, т.б.*

2024 жылғы қаңтар, ақпан айларындағы болған жер сілкіністері кезінде ескерілмеген мәселелер бұрын да айтылғанын бұқаралық ақпарат құралдарынан көре аламыз. (Жер сілкінгендегі қауіпсіздік шаралары қандай? informburo.kz). Бұл мақалада тұрғындардың жер сілкінісі кезіндегі алғашқы әрекетінен бастап, ғимарат ішінде, көшеде, көлік ішінде қалып қойған іс-қимылы баяндалған. Бұл ескертулердің тілдік құралдары төмендегідей: бұйрық райлы етістіктер (абай болыңыз, дайын болыңыз, ескеріңіз, үнемдеңіз, көмек көрсетіңіз), кірме сөздер (батарея, шкаф, контейнер, сигнал), терминдер (эпицентр, эвакуация, химикат, магнитуда) қолданылған. Аталған материал 2023 жылы Түркияда болған жер сілкінісінен кейін жарияланғанын байқаймыз. Мұндай ескертулер биыл да жарияланды.

Айта кету керек, БАҚ арқылы таратылған ескертулерде жер сілкінісі термині қолданылды.

Қаңтар айында Алматы қаласының тұрғындарына Төтенше жағдай министрлігінің 112 қызметінен хабарлама жіберілді. Қазақша, орысша жіберілген бұл хабарламаларда да, негізінен, жоғарыдағы ескертулердегідей, бұйрық райлы етістіктер, термин сөздер қолданылды: «Алматы қаласында негізгі **афтершоктар өтті, жағдай тұрақты. Дүрбелеңге салынуға негіз жоқ. Қала қызметтері штаттық жағдайда қызмет етуде. Тек ресми ақпарат көздеріне сеніңіздер**». Мұнда қолданылған терминдер қалың көпшілікке түсінікті болып қалғаны байқалады. Қазіргі кезде афтершок термині барлық бұқаралық ақпарат құралдарында қолданылып жүргендіктен түсіндіруді қажет етпейді.

2024 жылы наурыз айында MSK-64 шкаласы бойынша 5 балдық жер сілкінісі сезілген. Бұл жолы хабарлау жүйесі өз жұмысын атқарды. Жүйе үйдегі, ғимараттардағы газ, жарық көздерін өшіріп, қажет киімдер мен құжаттарды алу керек екенін мәлімдеді.

Адамдар дүрбелеңмен көшелерді толтырды, жарықшақ ғимараттары қирады, олардың артынан хаос қалды. Ғаламтордың виртуалды әлемінде жер сілкінісі күшінен ғимараттардың қабырғалары жарылғаны, дүкен сөрелерінен құлаған тауарлар, табиғат қысымынан әйнектің сынуы бейнеленген видеолар тарады. Бейнебақылау камерасының кейбір бейнежазбаларында оқушылардың мектеп ғимараттарының дірілінен айғайлап жүгіріп жатқаны көрсетілген. Балабақшалар, мектептер, колледждер мен университеттер барлық оқушыларын үйлеріне жіберіп, өз қызметін уақытша тоқтатуға мәжбүр болды. Бұл күні көптеген ұйымдар мен кәсіпорындар да өз қызметкерлеріне жұмыс орнынан кетуге мүмкіндік берді. Қала көшелері халық пен көліктерге толып, жолдар қайтадан кептеліске айналды. Төтенше қызметтер операторлардың бұл жолы өте жылдам әрекет еткенін және дабыл жүйелері уақытында іске қосылғанын айтты. Алайда, биліктің төтенше жағдайды қалай шешіп жатқанына көңілі толмайтын сыншылдар әлеуметтік желіде сыни пікірлерін қалдырып, өз наразылықтарын білдірді.

Бұл аталған сөйлемдер, сол жер сілкінісі орын алған соң тараған мақалалар мен жаңалықтардың мәтіндерін құраған болатын. Жиі қолданысқа түскен терминдердің қатарына *дүрбелең, хаос, діріл, кептеліс, оператор* сөздерін жатқыза аламыз. Хабарламалар мен

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

жаңалықтарда ақпаратты жеткізу үшін қолданылған етістіктерге тоқталатын болсақ, негізінен жедел өткен жақ тұлғасында (толтырды, таусылды, қалды, тарады), есімше тұлғасында (көрсетілген, тараған, қалдырған) етістіктерді көп байқауға болады.

Сонымен қатар, осы жер сілкінісі бойынша azzattyq.org сайтында жарияланған мақалада «Қатты шошып, дүрліккен халық үй-жайын тастап, аязды күні далаға қашты» деген ақпарат бар. Бұл сөйлем арқылы аталған жер сілкінісінен болған заланың көлемін, оның қаншалықты залал әкелгенін, халыққа қаншалықты қиындық тудырғанын көрсету мақсатында күшейткіш мән үстеу арқылы, халықтың назарын аударған. Яғни, халықтың қатты шошығаны соншалық, олар барлығын тастап, аязды күні далаға қашқандығын айту арқылы мәселенің ауқымдылығына назар аудартады.

oren-almaty.kz сайтында «Жер сілкінісі кезінде өзінді қалай ұстау керек?» деген пайдалы мақала жарияланған. Бұл мақалада жалпы жер сілкінісіне кішігірім анықтама беріп кете отырып, тұрғындар үшін бірқатар кеңестер берілген.

Сейсмикалық белсенді аймақта орналасқан Алматы ықтимал жер сілкінісі қаупіне ұшырайды. Осыған байланысты отбасылық қауіпсіздік жоспарын алдын ала жасау ұсынылады.

Жер сілкінісі болған жағдайда әрбір отбасы мүшесінің үй ішіндегі, жұмыс орнындағы және үнемі баратын басқа жерлердегі қауіпсіз жерлерді білуі маңызды. Есік ойықтары немесе үстелдер сияқты жасырынатын орындарды анықтау жарақат алу қаупін азайтуға көмектеседі. Тұрақты отбасылық төтенше жағдайлар бойынша оқыту да жер сілкінісіне тиімді әрекет етуге ықпал етеді.

Отбасылық қауіпсіздік жоспарының маңызды аспектісі эвакуациядан кейін кездесу орнын таңдау болып табылады. Бұл ғимараттардан және ықтимал қауіптерден алыс, ашық аумақ болуы мүмкін. Бұл кездесу орны жер сілкінісі кезінде отбасы мүшелерінің ажырасуы кезінде байланыс пен қауіпсіздікті тексеруді қамтамасыз етеді.

Бұған қоса, қажетті керек-жарақтар мен аман қалу құралдары бар отбасылық төтенше жағдай пакетін жасау мағынасы бар. Мұндай пакетті қол жетімді жерде сақтау төтенше жағдайларға жылдам әрекет етуге мүмкіндік береді.

Көршілермен сөйлесу және тұрғындарды эвакуациялау жоспарларына қатысу да бірдей маңызды. Көршілермен келісілген іс-әрекет төтенше жағдайға тиімдірек әрекет етуге және өзара қолдау көрсетуге әкелуі мүмкін.

Бұл шаралардың барлығы отбасына Алматыдағы жер сілкінісінің ықтимал зардаптарын жеңуге көмектесетін тиімді қауіпсіздік жоспарын құруға бағытталған.

Мақалада арнайы «Дабыл чемоданын» маңызын көрсетіп, оған кіретін заттардың тізімі ұсынылған.

Мақаланың негізін **бұйрық райлы етістікті** сөйлемдер құрайды. Атап көрсетер болсақ: «сабыр сақтаңыздар!», «қауіпсіз орынға жайғасыңыз!», «лифт пен баспалдақты пайдаланбаңыз!», «жиһаздан, терезеден, люстрадан алшақ тұрыңыз!», «тығылыңыз!», «әрекет етіңіз!», «күтіңіз!», «электр қуатын өшіріңіз!», «ашық кеңістікке қарай жүріңіз!», «мұқтаж адамдарға алғашқы медициналық көмек көрсетіңіз!».

trt.net.tr сайтында 2024 жылдың наурыз айында соңғы деректерге сәйкес мақала жарияланған болатын. Мақаладағы ақпарат мазмұнына келер болсақ:

Қазақстанның оңтүстігіндегі Алматы қаласының маңында магнитудасы 6,1 болатын жер сілкінісі болды. Қазақстан Республикасы Ішкі істер және коммуникациялар министрлігі Сейсмикалық стансалар орталығының мәліметінше, оқиға жергілікті уақыт бойынша 11:22-де эпицентрі Алматыдан оңтүстікке қарай 31 шақырым жерде болған.

Жер сілкінісі болғаннан кейін қалада ескерту сигналы жарияланды. Алматы қалалық Төтенше жағдайлар департаментінің хабарлауынша, көшеде жүрген тұрғындарға сабыр сақтап, дүрбелеңге түспеуге кеңес берілді.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Мәлімдеме жасаған кезде зардап шеккендер жоқ, ықтимал шығын туралы ақпарат жинау процесі жалғасып жатыр. Жер сілкінісі сезілісі көршілес Қырғызстанның астанасы Бішкекте де тіркелді.

Бұл мақалада халықтың құлағына сіңіп, үйреншікті болып қалған *магнитуда*, *жер сілкінісі*, *эпицентр*, *ескерту сигналы*, *дүрбелең* терминдері қолданылған.

Жаңа ережеге сәйкес, байланыс операторлары төтенше жағдайлар кезінде хабарламалар (SMS) жіберуге міндетті болады. Бұл шара халықтың хабардарлығын арттыруға және дағдарыс кезінде маңызды ақпараттың жылдам таралуын қамтамасыз етуге бағытталған.

Жаңа ережелерге сәйкес, байланыс операторлары табиғи апаттар, апаттар, лаңкестік шабуылдар немесе басқа да қауіпсіздік қатерлері сияқты төтенше жағдайлар туралы мәтіндік хабарламалар жіберуге міндетті болады. Мұндай хабарламаларда тиісті төтенше жағдайлар органдарының нақты нұсқаулары мен ұсыныстары болады. Бұл бастама төтенше жағдайларда дұрыс шешім қабылдау үшін азаматтарды қажетті ақпаратпен қамтамасыз етіп, ескерту және эвакуациялау жүйесін күшейтуге арналған. Байланыс операторларының осы талаптарды сақтауы және қоғамдық қауіпсіздік мақсатында хабарламаларды жедел таратуды қамтамасыз ету маңызды.

Қорыта келе, төтенше жағдайлар, оның ішінде жер сілкінісі – барша қоғамға залалын тигізетін, өте ауқымды апат. Тек географиялық тұрғыдан ғана емес, жер сілкінісі өмірдің барлық дерлік салаларын қамти алатын, әр сала бойынша айрықша терминдер тізбегін құрайтын, биологиялық, философиялық, саяси, экономикалық, лингвистикалық тұрғыда үлкен зерттеулерді қажет ететін «колоссалды проблемаға» айналды. Таратылатын хабарлар, ақпараттар мен жаңалықтардың прагматикасы мен стилистикасы, орфографиясы халық пен апаттың арасындағы байланыстың негізін құрайтынын ұмытпаған жөн.

Пайдаланылған әдебиеттер тізімі:

1. Б.Қалиев. Қазақ тілінің түсіндірме сөздігі. Алматы, 2014. - 728 б.
2. <https://termincom.kz/>
3. <https://azattyq-ruhy.kz/news/65599-almaty-manynda-bir-sagat-ishinde-ush-ret-zher-silkinisi-tirkeldi>
4. <https://egemen.kz/article/356638-zher-silkingende-dybystyq-dabyldynh-nelikten-qosylmaghany-aytyldy>
5. <https://egemen.kz/article/356808-almaty-alemdegi-enh-dgoyqyn-dger-silkinisi-bolatyn-aymaqtar-tiziminde-%E2%80%93-ekolog>
6. <https://egemen.kz/article/356810-almaty-manhynda-taghy-eki-baldyq-dger-silkinisi-tirkeldi>
7. <https://informburo.kz/kaz/kogam/gasyrdan-da-uzaq-tun-almatydagy-zer-silkinisi-aleumettik-zelide-qalai-korinis-tapy>
8. <https://open-almaty.kz/kk/zher-silkinisi-kezinde-ozindi-kalay-ustau-kerek>
9. <https://www.trt.net.tr/kazakh/turki-liemi/2024/03/04/almaty-k-alasynyn-man-ynda-6-1-baldyk-zhier-silkinisi-boldy-2110558>

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ЖАҢА БІЛІМ БЕРЕТІН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОРТА НЕГІЗІНДЕГІ МУЗЫКАЛЫҚ- КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОБЫЗ АСПАБЫН МЕНГЕРУДЕ ҚОЛДАНУ

Жаншина А.Т.

*Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе
ғылыми жетекшісі – п.ғ.к., доцент Мукеева Н.Е.*

Abstract

The article is devoted to the current problems of professional training of the future musician based on music and computer technologies. The issues of special changes made by the computer in various areas of general and professional music education are considered. Analysis of the main components of the new educational creative environment - music and computer technologies was carried out. Particular attention is paid to the development of a methodological system for the use of music and computer technologies in all spheres of musical education, in particular in the development of the kobyz instrument, the psychological and pedagogical aspects of their use are considered.

Жаңа білім беру саласында музыкаға үйретуге бағдарланған дәстүрлі музыкалық аспаптармен қатар кең ауқымды мүмкіндіктерге ие музыкалық-компьютерлік технологиялар (МКТ) кеңінен таралып келеді.

Музыкалық компьютер - композитор, аранжировщик (өңдеуші), музыкалық безендіруші, музыкалық редактор қызметінде таптырмас құрал және оқытушылық қызметте кеңінен қолданылады. Бұл технологиялар шығармашылық эксперимент, музыкалық ой-өрісін кеңейту, білім алушылардың көркемдік көзқарасы үшін жаңа мүмкіндіктер ашады және бұл оларды игеруді өзекті етеді. Өз кезегінде жалпы білім беру жүйесіне музыкалық білім берудің енгізілуі, жаңа үлгідегі мектептердің (музыкалық лицейлер, БММ, музыкалық пәндерді тереңдетіп оқытатын мектептер, Шығармашылық үйі және т.б.) пайда болуы музыкалық педагогикада да өзінің проблемаларын туғызады, бұл осы салада жаңа тәсілдерді іздестіруге негіз болады. Қазіргі заманғы музыкалық білім беруге бағдарланған жаңа ақпараттық технологиялар дәстүрлі музыкалық пәндерден басқа жаңа музыкалық құрал ретінде музыкалық компьютерді меңгерген маманды даярлау үшін жағдай жасайды.

Музыка, басқа өнер түрлері сияқты, адам рухын дамытудың ерекше мақсатына ие. Адам психикасының сезімдеріне, санасына және санасыз қабаттарына, жалпы тұлғаға интонациялық әсер ете отырып, ол адамның дүниетанымын белсенді түрде қалыптастырады. Басқа өнер түрлерінен айырмашылығы, музыка психологиялық қозғалыстармен тікелей байланысты және әрбір оқушының жан дүниесіне тікелей бағытталған, ол бірден резонанс тудырады. Өнердің осы ерекшелігін білім беру мақсатында пайдалану қажет. Білім алушылардың музыкалық мазмұнды ұғынуы музыкалық өнердің, ең алдымен, өз сөзі мен қозғалысының серпінді прототиптері негізінде есту, көру, сөз әсерлерінің бірлігінен тұрады және синкреттік сипатқа ие [1, 4].

Жоғары кәсіптік, арнаулы орта және жалпы музыкалық білім берудің жаңа тәсілін әзірлеу бұқаралық музыкалық педагогикадағы өткір проблемаларды шешу қажеттілігіне және мамандар арасында ерекше алаңдаушылық туғызатын жалпы музыкалық білім берудің қазіргі жай-күйіне негізделген. Мәселен, Ресейде 2015-2016 жылдары өткен «Қазіргі заманғы музыкалық білім беру» конференцияларында жетекші музыкатанушылар, музыка пәндерінің оқытушылары жекелеген музыканттардың шығармашылық жетістіктері кезінде бұқаралық педагогикада музыкалық білім беру мүмкіндіктері толық пайдаланылмайтынын, ал жалпы

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

музыкалық білім беру жүйесінде оқыту әдістері елеулі өзгерістерге ұшырамағанын, соның нәтижесінде оның деңгейі қазіргі заман талаптарына сәйкес келмейтіндігін атап өтті. Бұл проблеманы шешу жолдарының бірі оқу процесін оңтайландыруға, оны қазіргі заманғы жағдайларға сәйкес келетін жоғары көркемді және жоғары технологиялы етуге мүмкіндік беретін жаңа педагогикалық технологияларды іздестіруде жасалған. Музыкалық пәндерді оқытудың технологияларын жетілдіру, музыканы дәстүрлі оқытудың бай педагогикалық құралын және компьютердің орасан зор мүмкіндіктерін икемді әрі жан-жақты пайдалануға мүмкіндік беретін музыкалық бағдарламалар жасау қажеттігін ұсынды. Музыкалық білім беруді компьютерлендіру қазіргі заманғы оқушыны музыкаға оқытудың қосымша мотивациясы болуы мүмкін. (Әңгіме педагогты компьютермен толық ауыстыру туралы емес, оқу процесіне сай компьютерлік бағдарламаларын құру туралы болып отыр.) [2, 25].

Оқытуды жетілдіру, компьютерлік технологиялар өздерінің көмекші және ұйымдастырушы функцияларын орындайтын бағдарламалар кешендерін құру қажет. Осыған байланысты білім алушының жеке басын тәрбиелеудің құрамдас бөліктерінің бірі ретінде музыкалық білім берудің беделін арттыру, жалпы оқу процесін оңтайландыру мақсатында білім беру бағдарламаларының мазмұнын қайта қарау проблемасы туындайды, сондай-ақ қазіргі заманғы прогрессивті технологиялар мен әдістемелерді меңгерген педагогтарды жалпы музыкалық білім беру жүйесі үшін даярлау қажеттілігі туындайды [3, 104].

Қазіргі заманғы МКТ-ны музыкалық білім беруде, атап айтқанда қобыз аспабын меңгеруде пайдалану (шығармашылықта емес) әзірге проблемалық сипатқа ие. Бұл процесс көптеген қайшылықтармен сипатталады, олардың негізгілері:

- жаңа ақпараттық білім беру технологияларын кеңінен пайдалануға бағытталған жалпы педагогика салаларындағы тұжырымдамалық инновациялар мен дәстүрлі музыкалық педагогика арасындағы алшақтық;

- музыкалық-компьютерлік технологиялардың мүмкіндіктері мен олардың музыкалық білім беру жүйесіндегі нақты қажеттілігі арасындағы алшақтық болып табылады (жалпы да, кәсіби де);

- бір жағынан музыка мұғалімін шағын кәсіби тағайындауға дәстүрлі бағдарлау және жалпы оқу-тәрбие процесін демократияландыру, екінші жағынан білімнің түрлі салаларын ықпалдастыру;

- жалпы білім беретін, музыкалық мектептердің, музыкалық жоғары оқу орындарының бағдарламалары, оқу жоспарлары және шығармашылық зертханалардың әзірлемелері арасында келіспеушілік және т.б.

Жалпы және кәсіптік музыкалық білім беруде МКТ-ны пайдалану тәжірибесі мен даму перспективаларына ғылыми негізделген әдістемелік және психологиялық талдаудың болмауы оқытудың тиісті әдістері мен нысандарын әзірлеуді талап етеді. Сондықтан МКТ мүмкіндіктерін ескеретін өнімді білім беру жүйелерін іздеу перспективалы және негізделген болып табылады [4, 38]. Бүгінгі таңда МКТ-ны қолдану мен дамытудың маңызды салалары:

- МКТ-ны кәсіби музыкалық білім беруде – (шығармашылық мүмкіндіктерді кеңейтуге арналған құрал ретінде);
- жалпы білім берудегі МКТ – (оқыту құралдарының бірі ретінде);
- МКТ мүмкіндігі шектеулі адамдарды оңалту құралы ретінде ;
- МКТ-ны «Информатика», «Ақпараттық технологиялар» пәндерінің бөлімі ретінде;
- МКТ-ны техникалық бейіндегі мамандарды білім берудегі, атап айтқанда, музыкалық шығармашылық элементтерін модельдеуге, дыбыс-тембралды бағдарламалауға байланысты жаңа бағыт ретінде – бұл жаңа шығармашылық техникалық мамандықтардың пайда болуына себепші болады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Жалпы және кәсіптік музыкалық білім беруде музыкалық-компьютерлік технологиялардың байқалып отырған даму үрдістері, оларды қолдану мүмкіндіктері, кең сұраныс, қосымшаның әртүрлі салалары жаңа білім беру феноменінің - жаңа білім беру шығармашылық ортасының пайда болуы туралы айтуға мүмкіндік береді.

Оның негізгі компоненттері:

- музыкалық компьютер жаңа білім беру шығармашылық ортасының аппараттық-аспаптық базасының негізгі элементі және музыкалық-компьютерлік білім беру кешенін бағдарламалық қамтамасыз ету;
- музыкалық-білім беру процесінің барлық кезеңдерінде және барлық бағыттарында МКТ-ны пайдалануға мүмкіндік беретін әдістемелік жүйе және оның әдіснамалық негізі, оларды қолданудың психологиялық-педагогикалық аспектілері (МКТ - қазіргі заманғы әлеуметтік сұраныстарға бейімделген жаңа оқу бағдарламалары мен курстарын ұдайы әзірлеуді талап ететін серпінді дамып келе жатқан білім беру ортасы екенін ерекше атап өтеміз);
- тұлғаның зияткерлік және эмоциялық дамуының әлеуметтік-мәдени факторы. Музыкалық компьютерді оқытудың жаңа құралы ретінде қарастыра отырып, музыкалық компьютерді музыкалық білім беру және шығармашылық саласындағы кәсіби құрал ретінде анықтаймыз.

МКТ негізінде кәсіби қызметті жүргізу педагогикалық және шығармашылық жұмыста, жоғары және орта оқу орындарында бұрын алған музыкалық мамандықты қолдану саласын едәуір кеңейтуге мүмкіндік береді.

Қорытындылай келе, жаңа білім беру және шығармашылық орта негізінде МКТ феноменін одан әрі зерттеудің өзектілігі:

1. түрлі пәндік салалардың интеграциялану процестерін жүзеге асыруға бағдарланған педагогикалық ғылым мен практикадағы қазіргі заманғы ахуалмен, олардың арасында ақпараттық технологиялардың ерекше орны бар;
2. ақпараттық технологияларды дамытумен және оларды музыкалық педагогика саласындағы маманның білімі мен практикалық қызметінде ғылыми негізделген, сауатты қолдану қажеттілігімен;
3. мәдениеттің нақты игілігіне және оның дамуының факторына айналатын МКТ-ны дамыту, бұл өз кезегінде кәсіби қызметтің жаңа бағыттарын құра отырып, оларды қолдану аясын кеңейтеді;
4. оқушыларды эстетикалық тәрбиелеудегі проблемалардың болуы, бұл қазіргі заманғы оқушыны қоршаған педагогикалық технологиялар мен ақпараттық ортаның қазіргі заманғы деңгейіне тең шешімдерді іздеуге итермелейді;
5. жаңа шығармашылық техникалық мамандықтардың пайда болуын негіздейтін МКТ базасында техникалық бейіндегі мамандарды білім беруде жаңа бағыттарды дамыту болып саналады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Мукеева Н. Methods of teaching music. (Музыкалық білім беру бойынша оқытын студенттерге арналған оқу құралы), Ақтөбе, 2020. – 4 б.
2. «Қазіргі заманғы музыкалық білім-2015» халықаралық ғылыми-практикалық конференциясының материалдар жинағы. СПб., 2015. – 25б.
3. Горбунова И.Б., Горельченко А.В. Балалар музыка мектебіндегі музыкалық компьютер: Уч. тұрақ. СПб., 2003. – 104 б.
4. Белов Г.Г. Композитор және компьютер: кейбір практикалық және педагогикалық аспектілер// Консерваторияның 140 жылдығына арналған халықаралық ғылыми сессия материалдары, «Петербург консерваториясы әлемдік музыка процесінде 1862-2002». СПб., 2002. – 38 б.

ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДОВ ГЛАГОЛА НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Иброхимова Л. Н.

*Ташкентский университет прикладных наук, Республика Узбекистан
научный руководитель - старший преподаватель Юлдашева З. Д.*

Abstract

The article discusses the methodology of teaching students of national groups to use perfect and imperfect verbs at the elementary level of mastering the Russian language. Methods for forming aspect pairs of verbs are presented, and language exercises are provided to reinforce this material.

При обучении русскому языку студентов национальных групп в центре внимания должно быть правильное русское произношение. Изложенные ниже методические рекомендации основаны на нашей практической деятельности.

На начальном этапе обучения русскому языку студенты национальных групп испытывают наибольшие трудности при усвоении категории вида. По нашему мнению, работу над темой «Виды глагола» целесообразно вести уже с первых занятий по русскому языку. Практика преподавания показывает, что это способствует лучшему усвоению материала.

Но, прежде чем тема «Виды глаголов» будет поставлена на занятия, она должна быть подготовлена преподавателем в процессе предшествующей работы. Для этого в учебных диалогах и речи преподавателя употребляются глаголы совершенного вида, парные глаголам несовершенного вида, уже знакомые студентам.

При объяснении разницы в значении глаголов совершенного и несовершенного видов целесообразно использовать рисунки.

Видовые пары (читал-прочитал, писал-написал, решал-решил), которые преподаватель объяснил в процессе такой предварительной работы, обязательно записываются студентами в специальную тетрадь. []

На элементарном уровне при изучении глаголов НСВ и СВ объяснение материала надо начинать с того, когда и в каких ситуациях мы используем данные глаголы. Это значит, что необходимо определить значения глаголов.

Глаголы НСВ обозначают:

- 1) процесс действия (действие, которое продолжается в течение какого-то времени действия);
- 2) повторяющееся действие (обычное или повторяющееся в течение какого-то времени действие);
- 3) констатация одного факта;
- 4) два факта в одно время;
- 5) отрицание действия.

Глаголы СВ обозначают:

- 1) результат действия (законченное действие в прошлом или будущем, которое имеет или будет иметь результат);
- 2) одно-единственное действие (единичное действие в прошлом или будущем времени);
- 3) последовательные действия.

Показывая различия в значении глаголов, необходимо сразу предложить иностранным (3, 4) часа, весь день, целый день, всю жизнь.

Для СВ такими словами будут: в конце концов, наконец, вдруг, сразу, неожиданно.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Следующим шагом в изучении темы будет объяснение способов образования видовых пар глаголов. Известно, что существует несколько способов образования видовых пар глаголов. Во-первых, СВ образуется от НСВ с помощью приставок: инфинитив НСВ + при-ставка = СВ. Самые распространенные приставки: про-; у-; по-; за-; на-; при-; с-; вы-. Во-вторых, с помощью суффиксов: инфинитив СВ + суффикс = НСВ; самые распространенные суффиксы: -ива, -ыва, -ва, -а, -я.

Для лучшего запоминания можно предложить студентам национальных групп таблицу.[]

Глаголы совершенного вида вводятся и анализируются в форме прошедшего времени, но ряд глаголов студенты заучивают в форме повелительного наклонения; например: дайте (пожалуйста), скажите, покажите, пойдем.

«Виды глаголов» как самостоятельная грамматическая тема ставится нами на занятии после объяснения прошедшего времени глаголов. К этому времени уже проведена та подготовительная работа по виду, о которой говорилось ранее. Поэтому для работы над данной темой используются сначала видовые пары, уже знакомые студентам.

Какие же значения видов и в какой последовательности мы изучаем?

1.Прежде всего, студенты должны усвоить, что для выражения значения процесса действия употребляется глагол несовершенного вида, а результат действия, его законченность выражается глаголом совершенного вида;

2.Изучение случаев употребления глаголов несовершенного вида для обозначения действия. Непонимание этого значения часто порождает ошибки в речи студентов. Например, рассказывая о том, что он делал вчера, чем был занят, студент говорит:

- Вчера я прочитал текст, написал упражнение, решил задачи. Вместо:
- Вчера я читал текст, писал упражнение, решал задачи.

Предупреждая эти ошибки, преподаватель должен объяснить, что для обозначения, простого названия действия надо употребить глагол несовершенного вида, а если важно подчеркнуть, как много сделано, выразить значение законченности действия, его результат, следует употребить глагол совершенного вида.

3.Употребление глаголов несовершенного вида для обозначения повторяющегося действия.

4. Употребление глаголов совершенного и несовершенного видов при обозначения одновременных и последовательных (неповторяющихся) действий. Для обозначения этих случаев можно использовать рисунки.

5.Употребление глаголов совершенного и несовершенного вида для выражения начала, конца и продолжения действия или возникновения нового состояния.

Преподаватель объясняет студентам употребление глаголов с приставками по- и за- для выражения начала действия. Студенты должны понять значение этих приставок и правильно их употреблять.

6.Особую трудность представляет следующая группа глаголов: видеть, увидеть; слышать; услышать; знать, узнать.

После объяснения закономерностей образования и использования видовых пар иностранным слушателям предлагаются языковые

упражнения, которые обеспечат закрепление данного материала [3].

Обычно используются следующие виды языковых упражнений:

- заполнение пропусков в предложении (вставить глаголы НСВ и СВ);
- выбор правильной формы глагола из предложенных;
- трансформация предложений (на основе образца);
- образование одной грамматической формы от другой (раскрыть скобки, употребляя соответствующую грамматическую форму).

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Таким образом, мы ограничились лишь рассмотрением употребления глаголов совершенного и несовершенного видов в прошедшем времени на начальном этапе обучения русскому языку.

Участие органов зрения и слуха, использование наглядности (рисунки, картинки) усиливает эмоциональное воздействие на учащихся, побуждает их к речевой деятельности.

Список литературы

1. Занин В. Ф. Живая методика для преподавателя русского языка как иностранного. М.: Русский язык, 2005.
2. Русский язык как иностранный: методика обучения русскому языку: учебное пособие для высших учебных заведений / Г. М. Васильева [и др.]; под ред. И. П. Лысаковой. М.: Гуманитар. изд. Центр Владос, 2004.
3. Бикмаева Л. У., Михайлова А. Г. Русский глагол: правила и упражнения: учебное пособие. Уфа: Уфимский ЮИ МВД России, 2016.

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА ПРИ БЛЕНДИНГ-ОБУЧЕНИИ (BLENDED LEARNING)

Иргалиев А.С.

*Западно-Казахстанский инновационно-технологический университет, г.Уральск,
Республика Казахстан*

Abstract

The article examines the problem of digitalization of the educational process of the university and the features of digital communication, the quality of digital communication between teachers and students, as well as between students themselves, the unique features of digital communication and the effective use of digital tools in the educational environment. The psychological criteria of effective communication in the educational environment of the university (mutual trust, active listening, clarity and clarity, adaptation to individual needs, emotional support and openness to feedback), self-attitudes, attitudes on the use of online resources, strategies of network activity, indicators affecting the psychological and professional growth of the student are presented. The psychological criteria of effective digital communication in the educational process and psychological tools for analyzing satisfaction with digital interaction in a university with mixed learning are analyzed.

Современное общество находится в процессе серьезной трансформации на основе роста информационного потока, изменения ценностных ориентиров и образовательных парадигм, новых способов цифрового управления информацией. Новые технологические тренды в современном отечественном образовании (индивидуализация, геймификация, интерактивное онлайн обучение, виртуальные игры и сети, информационно-образовательные платформы и т.д.) требуют кардинального научного анализа вопроса коммуникации в цифровой среде [1].

Цифровизация образовательного процесса вуза привела к изменению понятия «ценность личности». Ценность личности студента определяется тем количеством информации, которой он обладает и компетенциями работы с цифровыми ресурсами. Отмечается тенденция сокращают «живое» межличностное общение среди студентов. Так

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

исследование В.Г. Крикун и Е.В. Крикун показало, что за период вузовского обучения 27% респондентов не стали расширять свой круг друзей, а у 20% студенческой молодежи наблюдается **недостаточное разнообразие речевого общения** [2, с. 41].

Проблема изучения особенностей цифровой коммуникации в учебном процессе вуза при блендинг-обучении (blended learning) является весьма **актуальной**:

- с появлением новых технологий и возможностей, цифровая коммуникация стала неотъемлемой частью учебного процесса вуза. Блендинг-обучение предполагает комбинирование традиционного (присутственного) обучения и онлайн-форматов;

- качество коммуникации между преподавателями и студентами, а также между самими студентами, существенно влияет на уровень понимания материала, активность и мотивацию студентов. Цифровая коммуникация в блендинг-обучении ориентированна на обеспечение оптимального взаимодействия и обмена информацией;

- уникальные особенности цифровой коммуникации - это взаимодействие происходит через различные онлайн-платформы и инструменты, требуя от студентов и преподавателей новых навыков и стратегий коммуникации. Изучение этих особенностей поможет разработать эффективные методы взаимодействия в цифровой среде;

- понимание особенностей цифровой коммуникации позволяет оптимизировать учебный процесс и улучшить учебную поддержку студентов. Понимание эффективного использования цифровых инструментов и стимулирование взаимодействия позволяет создавать более доступные, интерактивные и продуктивные образовательные среды.

По мнению Т.В. Орловой, **«цифровая коммуникация** - это опосредованный конкретными ресурсами род коммуникации в рамках которой реализуется как устная, так и письменная коммуникация» [3, с. 42].

В продуктивном учебном процессе вуза, коммуникация играет важную роль. Отметим ряд **психологических критериев**, которые могут способствовать **эффективной коммуникации** в учебной среде вуза:

1. **Взаимное доверие**: для эффективной коммуникации необходимо наличие доверия между преподавателями и студентами. Студенты должны чувствовать, что их мнения и вопросы ценятся, а преподаватели должны быть открытыми и готовыми поддерживать диалог.

2. **Активное слушание**: преподаватели должны проявлять активное слушание, то есть давать студентам понять, что их мысли и идеи важны. Студенты должны чувствовать, что их слушают и уважают.

3. **Четкость и ясность**: преподаватели должны использовать понятные и ясные выражения, избегая сложных терминов или излишней специфики, особенно при объяснении сложных концепций. Это поможет студентам лучше понять информацию и избежать недоразумений.

4. **Адаптация к индивидуальным потребностям**: преподаватели могут применять различные методы коммуникации, чтобы соответствовать предпочтениям и стилю обучения каждого студента.

5. **Эмоциональная поддержка**: преподаватели должны быть эмоционально поддерживающими и понимающими студентов. Положительная обратная связь, внимание к эмоциональному состоянию студентов и поддержка в случае затруднений помогут создать доверительные отношения и способствовать эффективной коммуникации.

6. **Открытость к обратной связи**: преподаватель должен быть готов принимать конструктивную критику, проявлять эмоциональную зрелость и открытость к изменениям на основе обратной связи студентов. Открытость к обратной связи со стороны преподавателей способствует лучшему пониманию студентов, создает атмосферу доверия и взаимного

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

уважения, а также помогает преподавателям и студентам совместно работать над улучшением учебного процесса.

Важное значение при изучении вопроса цифровой коммуникации студентов имеет исследование особенностей **самоотношения, установок по использованию онлайн-ресурсов, стратегий сетевой активности**. Данные характеристики целесообразно использовать в организации психолого-педагогического сопровождения студентов при смешанном обучении в вузе [4].

Адаптация к современным требованиям в области цифровой коммуникации в учебном процессе вуза при блендинг-обучении имеет значительное влияние на **психологический и профессиональный рост** студента. Отметим ряд **психологических аспектов**:

1. Развитие навыков самоорганизации и самостоятельности. Цифровая коммуникация в блендинг-обучении требует от студента самостоятельно-целостной организации собственного учебного процесса (тайм-менеджмент, управление задачами, активное взаимодействие в виртуальной среде).

2. Развитие коммуникативных навыков способствует улучшению взаимопонимания, разрешению конфликтов и укреплению социальных связей, что положительно сказывается на психологическом и профессиональном росте студента.

3. Расширение границ и возможностей обучения: цифровая коммуникация позволяет обучающимся получать доступ к глобальным образовательным ресурсам, участвовать в онлайн-курсах, вебинарах, конференциях и других событиях, которые ранее были недоступны из-за географических или организационных ограничений.

4. Развитие технологической грамотности - это умения использовать различные цифровые инструменты и технологии, готовность к работе в цифровом рабочем окружении с использованием большого спектра цифровых инструментов и платформ.

5. Расширение возможности исследовательского обучения, стимулирования проблемного мышления и инновации. Цифровая коммуникация предлагает студентам возможности для творчества и инноваций на основе создания мультимедийных презентаций, видеоматериалов, интерактивных заданий и проектов, улучшая коммуникацию и сотрудничество в виртуальных средах.

Эффективная цифровая коммуникация в учебном процессе вуза требует учета определенных **психологических критериев**:

1. Четкость и ясность. В цифровой коммуникации особенно важно быть ясным и четким в своих сообщениях: использование простого и понятного языка, структурированность информации с помощью визуальных средств, чтобы сделать сообщения более доступными и легкими для восприятия.

2. Активное вовлечение путем стимулирования активного участия студентов в цифровой коммуникации. Это применение интерактивных инструментов, таких как онлайн-опросы, форумы или чаты, для стимулирования обсуждения, обмена мыслями и идеями.

3. Гибкость и доступность, с учетом разнообразия индивидуальных потребностей и возможностей студентов в использовании цифровых средств коммуникации. Включает обеспечение гибкости в выборе инструментов и форматов коммуникации студентов, независимо от технических навыков или доступности технологий.

4. Эмоциональная поддержка: внимание к эмоциональному состоянию студентов, выражение поддержки и понимания в своих высказываниях, поощрение взаимной поддержки студентов.

5. Содействие сотрудничеству: организация онлайн-групповых проектов, форумов для обмена идеями и обсуждений, развитие навыков командной работы.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

6. Организованная структура: создание ясных инструкции и руководств по использованию цифровых инструментов коммуникации (структурирование информации, файлов и ресурсов для доступности и удобства использования).

7. Учет разнообразия коммуникационных стилей - предоставление выбора разнообразных способов общения в соответствии с коммуникативными предпочтениями студентов.

8. Устранение потенциальных отвлекающих факторов при цифровой коммуникации.

Психологическая диагностика уровня сформированности цифрового взаимодействия в вузе при смешанном обучении, на наш взгляд, включает исследование следующих аспектов:

1. Оценка навыков использования цифровых инструментов: важно определить, насколько студенты владеют основными навыками использования цифровых инструментов, необходимых для эффективной коммуникации в учебном процессе.

2. Оценка уровня коммуникативных навыков: цифровое взаимодействие требует определенных коммуникативных навыков, таких как ясность выражения мыслей в письменной форме, умение слушать и задавать вопросы в онлайн-обсуждениях, участие в групповых проектах и т.д. Оценка этих навыков может помочь определить уровень сформированности цифрового взаимодействия.

3. Изучение уровня взаимодействия и сотрудничества: цифровое взаимодействие предполагает возможность сотрудничества и взаимодействия между студентами и преподавателями. Психологическая диагностика может включать изучение уровня активности студентов в онлайн-дискуссиях, участия в групповых проектах и взаимодействия с другими участниками учебного процесса.

4. Оценка уровня адаптации к цифровой среде: цифровое взаимодействие требует адаптации к новым технологиям и онлайн-платформам. Оценка уровня адаптации может включать изучение степени комфорта и уверенности студентов в использовании цифровых инструментов, их готовности и способности приспособиться к изменяющейся цифровой среде.

5. Анализ удовлетворенности и мотивации: уровень удовлетворенности студентов отношениями и коммуникацией в цифровой среде, а также их мотивация и интерес к активному участию в цифровом взаимодействии.

Для анализа **удовлетворенности цифровым взаимодействием** в вузе можно использовать различные инструменты:

- опросы и анкеты. Проведение опросов и анкет среди студентов позволит собрать их мнения и оценки относительно удовлетворенности и мотивации в цифровом взаимодействии. Вопросы могут касаться их оценки качества коммуникации, уровня удовлетворенности использованием цифровых инструментов, интереса к онлайн-учебным сессиям и сотрудничеству с другими студентами.

- интервью и фокус-группы. Проведение групповых или индивидуальных интервью позволит получить более глубокое понимание удовлетворенности и мотивации студентов в отношении цифрового взаимодействия. Через интервью можно задавать открытые вопросы, чтобы выявить их мнения, опыт и предложения по улучшению коммуникации в цифровой среде.

- анализ данных о вовлеченности. Использование аналитических инструментов и платформ для мониторинга и анализа данных о вовлеченности студентов в цифровом взаимодействии может быть полезным. Например, анализ активности студентов в онлайн-форумах, количество заданных вопросов и комментариев, уровень участия в групповых проектах и другие показатели могут дать представление о их уровне мотивации и интереса.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

- психологические тесты и шкалы. Использование психологических тестов и шкал, связанных с удовлетворенностью и мотивацией, может помочь в измерении этих психологических аспектов. Например, можно использовать шкалы удовлетворенности коммуникацией, мотивации к обучению в цифровой среде или шкалы интереса к онлайн-учебе.

Список литературы:

1. Иргалиев А.С. Тұлғаны әлеуметтендіру (цифрлық білім беру кеңістігі): монография. 3 басылым. - Орал, 2023. - 68 б.
2. Цифровые трансформации в образовании. Технологии, коммуникации, решения: монография. - СПб.: ГНИИ «Нацразвитие», 2023. - 80 с.
3. Орлова Т.П. К вопросу об определении понятия «цифровая коммуникация» и способах ее изучения // Вестник магистратуры. - №6(105). – 2020. – С. 42-44.
4. Сунгурова Н.Л., Акимкина Ю.Е. Особенности самоотношения и психологических стратегий электронной коммуникации студентов//Высшее образование. - № 9. - 2020. - С. 85-89.

ЭКОЛОГИЧЕСКИ УСТОЙЧИВОЕ ПРОИЗВОДСТВО: СТРАТЕГИИ ВНЕДРЕНИЯ ФАБРИК ПО ПЕРЕРАБОТКЕ ПЛАСТИКА В ГОРОДЕ АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН

Исаева Х.Д., Дельманов А.М.

*КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан
научный руководитель - старший преподаватель, магистр педагогики Еспенова Т.Т.*

Abstract

The article "Environmentally sustainable production: strategies for the introduction of plastic recycling factories in Almaty, Kazakhstan" highlights the critical problem of environmental pollution by plastic waste and explores the role and importance of plastic recycling plants as a means of combating this problem. The technical, economic, environmental and social aspects of the construction and operation of such plants in Almaty are considered, their potential in reducing pollution, creating new jobs and contributing to the sustainable development of the region is emphasized. Specific strategies for the effective implementation and operation of plastic recycling plants, focusing on the need for immediate action to address the environmental challenges facing the city and its residents.

Nowadays, the problem of environmental pollution is becoming more urgent and requires immediate action. One of the most serious and widespread sources of pollution is plastic. Every year, millions of tons of plastic waste are released into the environment, which leads to serious consequences for the ecosystem, human and animal health. In this context, the creation of plastic recycling plants is becoming increasingly important. In particular, the city of Almaty, as one of the largest cities in Kazakhstan, faces the problem of insufficient infrastructure for processing plastic waste. This leads to the accumulation of waste in landfills, environmental pollution and a threat to the health of the local population. This paper examines the relevance and importance of creating plastic recycling plants in Almaty. The technical, economic, environmental and social aspects of the construction and operation of such plants, as well as possible sources of financing and prospects for their further development will be considered. The purpose of this work is to propose specific strategies and measures for the introduction

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»
and effective operation of plastic recycling plants in Almaty, in order to reduce
environmental pollution, create new jobs and promote sustainable development of the
region.*

«Пластик – один из самых удобных и при этом неэкологических видов упаковки. Он прочный, легкий, может служить годами, да что там, столетиями! Но используется как ОДНОРАЗОВАЯ упаковка. Какая трата ресурсов, просто жуть! Будучи выброшенным в лесу или в море, пластик становится воплощением экологического зла, а если он будет собран, помыт и сдан на переработку – это уже ценное сырье для дальнейшего производства» [1, с.5-198].

Экологические последствия недостаточной переработки пластика:

- Не переработанный пластик может быть выброшен на свалки или водные источники, что приводит к загрязнению почвы, воды и воздуха. Это создает проблемы для местной флоры и фауны, а также для здоровья человека.

- Пластиковые отходы могут попадать в природные среды, где они могут быть приняты за пищу животными [2, с.6-125]. Это может привести к захлебыванию, закупорке желудков и смерти многих видов животных, включая морских животных.

- Недостаточно переработанный и отходы пластика могут разлагаться на микроскопические частицы, известные как микропластик. Эти частицы могут проникать в почву, воду и воздух, что создает опасность для живых организмов и может привести к пагубным последствиям для экосистем. Большое количество пластиковых отходов попадает в моря и океаны, где они могут нанести вред морской жизни[3]. Рыбы, морские птицы, морские млекопитающие и другие виды могут пострадать от пластиковых отходов, которые они поглощают или запутываются в них. Процессы разложения пластика могут выделять в атмосферу токсичные вещества и парниковые газы, такие как метан и диоксид углерода. Это может способствовать усилению парникового эффекта и изменению климата.

Сравнивая уровень переработки пластика, можно выявить различия в эффективности работы местных систем управления отходами. Некоторые регионы могут иметь более развитые системы сбора и переработки, что ведет к более высокому проценту переработки пластика. Наличие современной инфраструктуры для переработки пластиковых отходов играет ключевую роль в определении уровня переработки. Регионы с более развитой инфраструктурой, включая современные заводы и системы сбора, часто демонстрируют более высокие показатели переработки. Различия в законодательстве и политике по управлению отходами могут существенно влиять на уровень переработки пластика. Регионы с жесткими нормативами и стимулами для переработки чаще всего достигают лучших результатов в этой области. Уровень осведомленности и вовлеченности населения также важен для успешной переработки пластиковых отходов. В регионах, где население осознает важность переработки и активно участвует в сортировке и утилизации отходов, обычно достигаются более высокие результаты. Доступ к финансированию для развития инфраструктуры переработки пластика также может отличаться в разных регионах. Регионы с доступными финансовыми ресурсами могут легче осуществить модернизацию и расширение систем переработки. Взяв в сравнение Алматы и Сеул или Токио (в контексте переработки пластика), можно увидеть значительные различия в подходах, достижениях и эффективности систем управления отходами.

Уровень переработки и инфраструктура:

Алматы: Система переработки пластика в Алматы находится в процессе развития, с ограниченными мощностями и инфраструктурой для переработки пластиковых отходов. Инициативы по улучшению ситуации включают создание новых заводов по переработке и развитие системы сбора отходов.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сеул: Южная Корея имеет одну из самых эффективных систем управления отходами в мире, с высоким уровнем переработки пластика [4]. Страна внедрила строгие правила раздельного сбора отходов и использует передовые технологии для их переработки, что обеспечивает высокий процент утилизации пластиковых отходов.

Токио: Япония в целом славится высоким уровнем переработки отходов, включая пластик. В Токио, как и в других крупных городах страны, существует развитая система сортировки и переработки отходов, направленная на минимизацию воздействия на окружающую среду. В Японии действовали строгие правила по раздельному сбору мусора, которые включали отдельную утилизацию бумаги, пластика, стекла и других видов отходов. Касательно пластика, страна делала акцент на сокращении использования одноразового пластика и увеличении количества переработанного пластика в продуктах и упаковке. Правительство и частный сектор вместе работали над увеличением мощностей по переработке и повышением эффективности процессов в этой области.

Общественное сознание и участие:

Алматы: В Алматы растет осведомленность населения о проблеме пластиковых отходов и необходимости их переработки, но активное участие граждан в системе раздельного сбора и переработки еще находится на начальном этапе развития.

Сеул: В Южной Корее высокий уровень общественного сознания и активного участия в переработке отходов [5]. Граждане строго соблюдают правила раздельного сбора, а активные информационные кампании и образовательные программы поддерживают и развивают эту культуру.

Токио: В Токио, как и в Японии в целом очень высокий уровень сознания народы, они стараются носить с собой даже на небольшие перекусы с быстро перерабатываемой натуральной пищей мусорные упаковки [6]. Народа действительно очень тревожится повсеместно и старается всеми силами помочь органам власти в совместной борьбе с пластиком.

Экономические аспекты:

Переработка пластика может сократить расходы городов и государств на обработку отходов, тем самым освобождая средства для других важных городских нужд и проектов. Инвестиции в сектор переработки пластика способствуют экономическому росту, привлекая капитал и создавая новые бизнес-возможности для предпринимателей и компаний. Переработанный пластик может служить дешевым и экологически чистым сырьем для производства новых товаров, что уменьшает зависимость от первичных ресурсов и сокращает энергопотребление производственных процессов [7, с.5-58]. Качественно переработанный пластик может найти свой рынок за рубежом, особенно в странах с высоким спросом на вторичное сырье, тем самым способствуя увеличению экспорта и улучшению торгового баланса. Развитие отрасли переработки пластика стимулирует технологические инновации, как в самих процессах переработки, так и в создании новых продуктов из переработанного материала.

Таким образом, переработка пластика в городах как Алматы обладает значительным потенциалом для улучшения как социальной, так и экономической ситуации. Она не только помогает решать экологические проблемы, связанные с загрязнением от пластиковых отходов, но и предлагает пути для создания новых рабочих мест, стимулирования инноваций и устойчивого развития экономики.

- Для реализации проектов по строительству заводов по переработке пластика в Алматы, эффективное привлечение финансирования является ключевым фактором. Государственные программы поддержки экологически чистых технологий и переработки отходов могут предоставить начальный капитал для строительства завода. В Казахстане могут быть доступны специальные государственные гранты, льготные кредиты и налоговые

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

льготы для проектов, направленных на улучшение экологической ситуации и устойчивое развитие.

- Инвесторы и частные компании, заинтересованные в устойчивом развитии и экологических технологиях, могут стать источником капитала. Для привлечения частных инвестиций важно подготовить подробный бизнес-план с расчетом окупаемости проекта и потенциальной прибылью.

- Международные организации, такие как Всемирный банк, Азиатский банк развития и Европейский банк реконструкции и развития, предлагают финансирование проектов, направленных на улучшение экологической ситуации в развивающихся странах. Подача заявки на такие программы может обеспечить необходимые средства для строительства и запуска завода по переработке пластика.

- Кампании по сбору средств на платформах краудфандинга могут привлечь внимание широкой общественности и небольшие финансовые взносы от множества людей, заинтересованных в решении экологических проблем. Также существуют социальные инвестиционные фонды, готовые вкладывать средства в проекты с явным социальным воздействием.

- Компании, производящие пластик или использующие его в качестве упаковки, могут быть заинтересованы в создании системы переработки как части своей корпоративной социальной ответственности или для снижения издержек на утилизацию отходов. Партнерство с такими компаниями может предоставить дополнительные ресурсы для запуска завода.

- Комбинирование различных источников финансирования, включая государственную поддержку, частные инвестиции и международное финансирование, может обеспечить необходимую финансовую базу для успешной реализации проекта.

Выбор оптимального местоположения и разработка инфраструктуры играют критическую роль в успешном запуске и эксплуатации завода по переработке пластика. Важно выбрать локацию вблизи крупных городов или промышленных центров, где генерируется большое количество пластиковых отходов. Наличие развитой транспортной инфраструктуры облегчает логистику сырья и готовой продукции. Рядом должны находиться крупные автомагистрали, железнодорожные пути. Необходимо избегать размещения завода в экологически чувствительных зонах или близко к жилым районам из-за потенциального шума, запаха и выбросов. Заводу требуется стабильный и достаточный источник энергии. Рассмотрение возможности использования возобновляемых источников энергии может повысить экологичность производства [8]. Некоторые процессы переработки пластика требуют значительных объемов воды. Необходимо обеспечить наличие достаточного количества воды, а также системы очистки и возврата воды. Для отходов производства и непригодного для переработки пластика должна быть предусмотрена система утилизации или дополнительной переработки. Наличие необходимой инфраструктуры для подключения специализированного оборудования, такого как экструдеры, шредеры, мойки и сушилки для пластика.

Обучение и подготовка персонала играют критическую роль в успешной эксплуатации заводов по переработке пластика и создании эффективной системы сбора пластиковых отходов, особенно в контексте города, такого как Алматы. Эти процессы обеспечивают, чтобы работники обладали необходимыми знаниями и навыками для выполнения своих обязанностей на высоком уровне, способствуя тем самым повышению общей эффективности и безопасности производства.

Определение потребностей в обучении:

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В условиях растущего производства и потребления пластиковых изделий, проблема накопления пластиковых отходов и их воздействия на окружающую среду становится все более актуальной для городов по всему миру, в том числе и для Алматы. Научное исследование, направленное на разработку и реализацию проектов по строительству заводов по переработке пластика не только в Алматы, но и в Казахстане в целом, демонстрирует значительный потенциал для улучшения экологической ситуации, повышения уровня экономического развития и социального благополучия населения.

Проекты по созданию инфраструктуры для переработки пластика несут в себе множество преимуществ, включая снижение объемов загрязнения, создание новых рабочих мест, стимулирование экономического роста через развитие новых отраслей и повышение экологической осведомленности среди жителей города. Ключевую роль играет вовлечение общественности и повышение осведомленности о проблемах и решениях, связанных с переработкой пластика [7, с.5-58]. Это включает в себя образовательные программы, кампании по сбору пластиковых отходов и их правильной утилизации, а также стимулирование потребительского спроса на продукцию, изготовленную из переработанного пластика. Внедрение и развитие заводов по переработке пластика в Алматы требует усиленных усилий и сотрудничества всех заинтересованных сторон, включая государственные учреждения, частный сектор, неправительственные организации и широкую общественность. При этом роль научных исследований и инноваций не может быть недооценена, поскольку они обеспечивают основу для разработки эффективных и экономически выгодных решений.

Завершая, можно сказать, что строительство заводов по переработке пластика в Алматы представляет собой важный шаг на пути к устойчивому развитию города, способствующий сохранению окружающей среды для будущих поколений и созданию основы для экологически ответственного и экономически процветающего общества.

Вот несколько примеров успешных заводов по переработке пластика с положительными результатами:

1. ECO Plastics (Великобритания): Этот завод является одним из крупнейших в мире по переработке пластика. Он специализируется на сортировке и переработке использованных пластиковых бутылок. Благодаря инновационным технологиям, завод обеспечивает высокую эффективность переработки и возврата вторичного сырья на рынок.

2. TOMRA (Норвегия): Компания TOMRA разработала автоматизированные системы для сортировки и переработки пластиковых отходов. Их технологии позволяют значительно увеличить производительность и качество переработки, а также снизить затраты на производство вторичного сырья.

3. Plastikpak (США): Этот завод специализируется на производстве упаковочных материалов из переработанного пластика. Они производят бутылки, контейнеры и другие изделия для пищевой и не пищевой промышленности. Работа завода способствует снижению объема пластиковых отходов и содействует устойчивому развитию.

Эти примеры демонстрируют, как успешные заводы по переработке пластика не только способствуют уменьшению объема отходов, но и создают новые рабочие места, способствуют развитию инноваций и содействуют устойчивому развитию экономики.

Список литературы:

1. Яна Потрекий, Zero Waste-Осознанное потребление без фанатизма, 207с, 2019г.
2. Дэвид Уоллес-Уэллс, Необитаемая земля, 318с, 2020г.
3. Пластик в мировом океане, попадание и скапливание <https://f-musor.ru/novosti/2021/01/25/plastik-v-mirovom-okeane/>
4. https://en.wikipedia.org/wiki/Recycling_in_South_Korea

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

5. <https://www.ivotkorea.com/ru/garbage-and-recycling-guide-in-korea/>

6. <https://journal.tinkoff.ru/musoru-desu/>

7. Вартапетов, Л. Г. Экологическая орнитология: учеб. пособие для бакалавриата и магистратуры / Л. Г. Вартапетов. — М.: Издательство Юрайт, 2019. — 170 с.

8. <https://forbes.kz/made-in-kz/kak-v-almaty-nebolshaya-masterskaya-pererabatyivaet-plastik-i-cto-iz-etogo-poluchaetsya>

СВЕДЕНИЯ ОБ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ХОРЕЗМИЙЦЕВ В ТРУДАХ АБУ РАЙХОНА БЕРУНИ

Исмаилова Ш.К.

Ургенчский филиал Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан, город Ургенч

Явкандиева Д.Э.

Каршинский филиал Академии государственного управления при Президенте Республики Узбекистан, город Карши

Abstract

This article talks about the great legacy of Abu Rayhon Beruni, in particular about his work “Monuments Remaining from Past Generations.” The areas of research of the scientist are considered, the main sources on which Beruni relied when writing this work are analyzed. The scientist’s scientific approach was analyzed when considering the ethnocultural characteristics of the Khorezmians, their way of life, astronomical methods of chronology.

Великий мыслитель Абу Райхан Беруни по праву признан ученым мировой науки, самым выдающимся умом конца X и первой половины XI веков. Труды Беруни, многие из которых по своему содержанию и методике обогнали его эпоху, отличает острый критицизм, надёжность выводов, основанных на тщательно проверенных фактах, смелость теоретической мысли и феноменальная эрудиция их автора.

Абу Райхан Беруни родился 3-го числа зуль-хиджи 362 года (4 сентября 973 года нашей эры) в городе Кияд (Кот) Хорезма. Слово «берун» или «бирун» означает «снаружи». [6, 91]

Ягут Хамави, известный путешественник и географ, побывавший в Хорезме в начале XIII века, рассказывал, что хорезмийцы прозвали каждого, кто покинул родину, «Беруни». Позднее это прозвище, вероятно, было добавлено к его имени по этой традиции. Например, известный историк Абул Фазиль Байхаки, знавший учёного лично, не использует прозвище «Беруни», а называет его лишь «Абу Райхан». «Абу Райхан» означает «милосердный», «благодарный».

Основной сферой исследования Беруни было естествознание, прежде всего астрономия, геодезия, математика, а также минерология и другие естественные науки. Достижения его во всех областях науки сложили прочный фундамент для дальнейшего развития теоретической мысли. Глубокий след оставил Беруни и в историографии Востока, явившись основоположником сравнительно-исторической этнографии.

Вторая половина XIX века – это время открытия и признания Европой Беруни. Большая заслуга в этом принадлежит выдающемуся востоковеду Эдуарду Захау, который первым в мире издал арабский трактат первого для европейцев труда Беруни (1876-1878) и опубликовал первый перевод его на европейские языки (1879). Это было самое раннее из

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

дошедших до нас крупных сочинений Беруни, его «Памятники, оставшиеся от минувших поколений». Стараясь приблизить заглавие книги к его содержанию, Э.Захау условно назвал ее «Хронология восточных народов». И с тех пор в научной литературе она чаще сокращенно называется «Хронологией». [4, 95]

Тематическая многогранность «Хронологии» при глубоком и широком охвате в ней материала, восходящего к многочисленным письменным и устным источникам разных народов, не позволяет отнести ее к какой-нибудь одной конкретной отрасли знания. Этот труд Беруни можно назвать сводом всеобщей сравнительной хронологии народов Ближнего Востока и Центральной Азии. Но с таким же правом ее можно назвать и оригинальным сравнительно-этнографическим или культурно-историческим очерком, в котором особое внимание уделено религиям различных народов, их обычаям, празднествам и преданиям. [4, 96]

Оценивая значение «Хронологии» как памятника науки времени Беруни и как источника, интересующегося нас сегодня, прежде всего, следует остановиться на ее историко-этнографическом тематическом комплексе, включающем в себе материалы и по древней истории народов, и по истории религий, и по исторической хронологии, и по этнографии. Для написания «Хронологии» Беруни привлек огромное количество как устных, так и письменных источников на разных языках, причем письменных - разных эпох.

Содержание книги, если его проследить последовательно, в виде цепи сюжетов, таково: в предисловии к книге, как мы уже отмечали, Беруни говорит о причинах, побудивших его взяться за ее написание. В маленькой вводной главе Беруни дает общую характеристику преданиям древних народов как одному из основных источников. [4, 98]

В двух последующих главах Беруни останавливается на основных, связанных хронологией, мерах времени и их разновидностях (дент, ночь, сутки) и говорит о расхождениях различных народов в вопросе начального момента отсчета суток. В частности, он указывает, что арабы в древности считали сутки от захода до захода Солнца, греки, византийцы и персы - от восхода до восхода Солнца, астрономы, как правило - от полудня до полудня, хотя были и такие, кто отсчитывал их от полуночи до полуночи. Далее Беруни говорит о двух основных видах годов-солнечном и лунном и об употреблении их различными народами. [1, 15]

Затем Беруни подробно останавливается на определении понятия эра и на известных ему критериях начала отсчета эр. Вслед за этим он кратко характеризует все известные ему употреблявшиеся в древности и в его время эры-эра Адама, эра потопа, эра Набонассара, Филиппа, Александра Македонского, римских императоров Августа, мусульманской хиджры, древняя эра Хорезма, Афригидская эра Хорезма. [4, 105].

Поражает и тематическое разнообразие источников- зиджи и малоизвестные метеорологические трактаты, труды классиков средневековой астрономии и диваны стихотворений везиров и географические дорожники. Беруни не довольствовался легко доступным материалом, а разыскивал действительно редчайшие письменные источники и устные факты, и многие добытые им сведения уже в то время были уникальными. Писать об известном Беруни не любил. Отсюда и происходит необыкновенная насыщенность «Хронологии» сведениями, которые мы нигде больше не находим.

Беруни, по-видимому, единственный, кто сохранил для нас сведения о календарях и празднествах хорезмийцев и согдийцев и первым объявил о существовании самостоятельных астрономических традициях у этих народов.

Одна из центральных глав книги посвящена правилам перевода одних эр в другие. Здесь же Беруни приводит хронологические династийные таблицы разных народов- мифические, библейские, древнееврейские, вавилонские, древнегреческие, древнеримские, византийские, древнеиранские. [5, 58]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Далее в специальной главе Беруни детально рассматривает такие вопросы хронологии и теории календаря, как определение начал лунных годов, определение дня недели для начал годов различных системах летоисчисления, хронологические циклы для различных эр.

Беруни отмечает, что хорезмийцы знали «стоянки» Луны, в этой связи пишет: «Одним из ясных доказательств этого является то, что звездочет на языке хорезмийцев называется «ахтарвеник», что означает «смотрящий на стоянки Луны» и ибо «ахтар» значит «стоянка Луны». Они именовали эти созвездия особыми названиями на своем языке. Ни лучше знали эти сведения».

Хорезмские календарные традиции, как позволяет нам это узнать Беруни были значительно ближе к согдийским. Он пишет: «что же касается жителей Хорезма, то они все же последовали в отношении начала года и места добавки лишних дней примеру согдийцев». [4, 109]

Богаты и этнографические сведения Беруни, связанные с праздниками и обычаями хорезмийцев. О материалах Беруни по исторической хронологии Хорезма, исследователь В.А.Лившиц пишет: «... Его изложение точно в деталях. Это доказывается материалом токкалинских надписей, блестяще подтверждающих данные Беруни о хорезмском календаре. После новых находок надписей в 1964 году мы располагаем полным списком названий месяцев (двенадцати), впервые представленных в собственно хорезмском графике 18 названиями дней из общего числа 30, из которых одно повторяется трижды». Эти материалы позволяют проследить взаимоотношения религиозного и гражданского календарей в древнем Хорезме, о чем сообщает Беруни, но до сих пор не было понято исследователями данного труда. Мы имеем теперь возможность устранить ряд явных искажений в передаче хорезмского календаря, допущенных переписчиками данного сочинения. Токкалинские надписи показывают, насколько точно и полно знал Беруни календарь Хорезма». [4, 107]

Большую главу Беруни отводит астрономическим качествам видов месяцев (месяцы лунных и солнечных годов. Високосные месяцы) и названиям месяцев у разных народов. Здесь Беруни рассказывает о месяцах у персов, хорезмийцев, согдийцев, римлян, евреев, христиан Сирии, Ирака и Хорасана, доисламских арабов и арабов мусульман. Двенадцать глав Беруни отводит знаменательным дням и религиозным праздникам древних хорезмийцев и в том числе согдийцев.

Очень интересны гуманистические взгляды Беруни. В центре внимания стоит человек, человеческое общество. Стараясь быть предельно объективным, Беруни с уважением говорит о заслугах в развитии человеческой мысли и культуры древних греков, хорезмийцев, персов, сирийцев, арабов и других народов. Отмечая нравственные взгляды Беруни можно говорить, что по мнению Беруни, нравственность должна быть самым основным человеческим качеством. Это качество не развивается внезапно. Она формируется в процессе взаимодействия людей и социальной среды.

Беруни также определяет нравственное воспитание, основанное на требованиях мусульманской религии. Он говорит, что мораль проявляется и формируется в результате борьбы добра и зла. Добро и зло используются как критерии, определяющие поведение человека.

О большой требовательности Беруни к себе в отношении оценки собранного материала на предмет его полноты и достаточности свидетельствует то обстоятельство, что, помимо перечисленных выше народов, Беруни интересовался и другими народами и собирал сведения о них, однако он не был удовлетворен своими результатами и потому не нашел возможности говорить о них в «Хронологии»: «А что до месяцев других народов,- пишет он,- индийцев, китайцев, тибетцев, тюрков, хазар, абиссинцев, то хотя нами установлены названия некоторых из них, но мы воздерживаемся от упоминания их до тех пор, пока нам не

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

удастыа узнать их все, ибо по методу, которому мы следовали, не годится добавлять к несомненному сомнительное и к известному известное»

Беруни прославился как один из учёных-энциклопедистов «Восточного Ренессанса». Известный американский историк Дж. Сартон назвал первую половину XI века – веком Беруни в истории мировой науки. Подтверждает наше мнение тот факт, что Беруни создал более 150 крупных научных работ, охватывающих как естественные, так и общественные науки.

Список литературы:

1. Абдуллаев И. Беруний ва унинг. Қадимги халқлардан қолган ёдгорликлар асари //Абу Райхон Беруний, Танланган асарлар. - Фан, Тошкент, 1968.
2. Бартольд В.В. История культурной жизни Туркестана, 1963.
3. Беленицкий А.М. Очерк жизни и трудов Беруни.- Москва, 1963.
4. Булгаков П.Г. Жизнь и труды Беруни.- Ташкент, Фан, 1972, 425 стр.
5. Муминов И.М. Беруний фан- тарихчиси//Беруний, Фан, 1973.
6. Хошимов К., Нишонова С. Педагогика тарихи.-Тошкент, 2005,345 б.

АУТИСТ БАЛАМЕН ЭМОЦИОНАЛДЫ БАЙЛАНЫС ОРНАТУ

Маллабаева Ж.А.

*Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университет, Орал
ғылыми жетекші-аға оқытушы, магистр Халикова Б.Т.*

Abstract

This article is devoted to the features and requirements of communication with children with autism syndrome. Currently, children with this diagnosis are often found, so in the future, each of us should be able to properly enter into a relationship with an autistic person. It is one of the most pressing issues of our time. Despite the complexity of the task, I think it is interesting.

Соңғы жылдары аутизм ауруына шалдыққан балалар саны күрт өсуде. Аутизммен ауыратын бала кез-келген отбасында, кез-келген елде және кез-келген континентте туылуы мүмкін, бұл отбасының экономикалық жағдайына, ата-анасының нәсіліне немесе біліміне байланысты емес. Аутизм-балалар мен ересектердегі психикалық туа біткен ауытқу. Аутизм (гр. autos өзiм) – тұлғаның қоршаған ортадан оқшаулануы, өз-өзімен болуы және де іштей уайымға түскендегі адамдардың көңіл күйінің сипатын береді.

Аутизм-адамның және оның айналасындағы адамдардың өміріне айтарлықтай әсер ететін ауыр ауру. Аутизм спектрінің бұзылуына (ASD) мыналар жатады: балалық аутизм, атипті аутизм, Аспергер синдромы, органикалық аутизм және аутизмнің бұзылуы. Бұл терминдердің барлығы бірдей бұзушылықтың әртүрлі көріністерін сипаттайды. Аутизм көбінесе басқа бұзылулармен біріктіріледі. ASD-мен ауыратын адамдар ақпаратты қабылдау ерекшеліктерімен, зейінді шоғырландырудағы қиындықтармен және ашуланшақтықпен сипатталады.

Бұл бұзылулар негізінен үш салада қиындық тудырады:

1. Адамның балалармен және ересектермен **қарым-қатынасы** (әлеуметтік өзара әрекеттесудің бұзылуы)
2. Адамның **сөйлеу** тәсілі, ым-ишара немесе мимика (байланыс бұзылыстары)

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

3. **Адамның өзін қалай ұстайтындығы** (қызығушылық пен қызметтің өзіндік ерекшелігі, шектеулілігі және стереотипі). [1, 5 б.]

Аутизмге ұшыраған балалар шектен тыс ерке, оған қоса сырт көзбен қарағанда тәртібі жоқ бала секілді көрінеді. Бұндай балалар өз әлемінде өмір сүріп, қоршаған ортадан оқшауланады деген аңызды бәріміз естідік. Дегенменде, аутист балалардың көбі өзге адамдармен араласып, жақын қарым-қатынас құруға ұмтылады. Бірақ өздерінің құрдастары секілді басқа адамдармен араласатын шеберліктері жоқ. Аутизммен ауыратын әрбір адам өзінің көріністерінде ерекше, кейде бір қарағанда аутизм спектрінің бұзылуы бар адамдарды не біріктіретінін түсіну қиын. Кейбіреулер (шамамен 20-25%) қарым-қатынастың балама тәсілдерін (жест, карточка алмасу немесе жазбаша мәтін) қолдана отырып, мүлдем сөйлемей де мүмкін. Ересек жаста олар көп қолдау мен күтімді қажет етуі мүмкін, олар өздігінен өмір сүре алмайды. Дер кезде аңғарып, уақытылы психологиялық жұмыс жүргізсе аутист баланың өмірін жеңілдетуге болады. [3, 55б.]

Аутист балалармен дұрыс қарым-қатынас құру жеңіл тапсырмалар қатарынан емес. Өз мүмкіндіктерін толық іске асыра отырып өмір сүру үшін, оларға қиынға соғатын элеуметтік міндеттерді шешу үшін қолдау қажет. Аутист бала сіз бен біз сияқты өз ерекшеліктерін мойындауды және қабылдауды қажет етеді, өкінішке орай, аутизммен ауыратын көптеген адамдар бұл қолдаусыз лайықты өмір сүре алмайды. Олармен жұмыстану аса ұқыптылықты талап етеді. Әрине, медициналық, психологиялық білімі бар маман аутисттармен қалай жұмыстану керегін біледі. Ал біз жәй адам ретінде аутист балаға қандай көмек көрсете аламыз?

Әрбір нәресте анасымен тығыз эмоционалды байланыс арқылы өзінің дамуы мен айналасында болып жатқан оқиғаларды түсінуді бастайды. Оның жанында үнемі болуы нәрестеде қауіпсіздік сезімін, қуаныш сезімін сақтайды және оған қоршаған әлемді зерттеу қажеттілігін тудырады. Жақындарымен қарым-қатынас жасау үшін нәресте олармен қандай да бір түрде қарым-қатынас жасай бастайды.

Мәселе мынада, аутист бала жақын адамдарымен сенсорлық байланыстың алғашқы түрлерін дамытуда қиындықтарға тап болады. Оларға эмоционалды көзқарас мүлдем жұмыс істемеуі немесе ерте кезеңде қиындауы мүмкін.

Аутизмі бар баламен түзету жұмысының негізгі міндеттерінің бірі-оны тәуелсіз өмірге дайындау. Бұл дұрыс мәлімдеме, бірақ егер ол жақын адамдарымен эмоционалды қауымдастық тәжірибесінен өтпесе, оған әлемде өз орнын табу қиын болатынына сенімдіміз. Жақын адамдар деп біз тек ата-ананы ғана емес, сонымен бірге онымен түзету жұмыстарын жүргізетін мұғалімді де түсінеміз.

Эмоционалды байланыс орнату ерте жаста табиғи түрде бұған не кедергі болғанын түсінуден басталуы керек. Әдетте, мұндай балалардың қарым – қатынас қажеттілігі бар (әр жағдайда ол әр түрлі, бірақ ол бар), бірақ қиындық-аутист балалар психикалық тұрғыдан төзімді емес-олар осал, байланыста тежегіш.

Тікелей қарым-қатынас, көзқарас немесе қарым-қатынастың басқа тәсілдері олар үшін өте күшті әсер қалдырып, ыңғайсыздық сезімін тудыруы мүмкін. Нәтижесінде бала қарым-қатынастан мүлдем аулақ болады немесе оны дозалайды.

Қажетті байланысты құру үшін қарым-қатынас жағдайын балаға мүмкіндігінше ыңғайлы болатындай етіп модельдеу маңызды. Оны жағымды әсерлермен (ынталандырулармен) нығайту, сондай-ақ баладан оған қол жетімді емес қарым-қатынас түрлерін талап етпеу маңызды.

Мұғалімнің аутист баламен байланысының басталуы баланың жақындарымен күнделікті қарым-қатынасы болатын жағдайлардан ерекшеленеді. Мұнда екі жағдай бар: бір жағынан, маман баланың табиғи қырағылығын жеңуі керек, екінші жағынан, ол қарым – қатынасты таза парақтан бастайды, яғни олардың қарым-қатынасында теріс тәжірибе жоқ.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Эмоционалды байланыс құру "жағымды ынталандырулармен үйлесу"ретінде жақсы жұмыс істейді. Бұл аутист баламен оның мүдделерін көтермелеуге және пайдалануға негізделген достық қарым-қатынас орнатуды қамтиды. Бұл қызығушылықтар мультфильмдер, кәмпиттер немесе баланың басқа да қызықты ынталандырулары болуы мүмкін.

Бұл ретте жағымды ынталандырулармен үйлесетін байланыс құру кезінде басшылық бақылау орнатылады. Маман баланың мүдделерін жақсы біледі, оның сеніміне ие болады және өзін ынталандырумен байланыстырады (бірте-бірте ынталандыруға "айналады").

Егер сіз осы кезеңді өткізіп алсаңыз (ынталандырумен бірге), онда басқарушылық бақылауды жоғалту және аутист баламен қарым-қатынастың нашарлауы мүмкін. Егер сіз жай ғана сабаққа келіп, нұсқаулар бере бастасаңыз, онда бала қарым-қатынастың бұл форматын мүлдем қабылдамауы мүмкін. Себебі баланың тапсырмаларды орындауға, ойнауға және т. б. мотивациясы болмайды.

Аутизмді бар балалармен байланыс орнату келесі ретпен жүзеге асырылуы мүмкін:

Баламен алғашқы танысу. Күні бойы сіз оны әдеттегі іс-шараларда бақылауыңыз керек. Бірінші кезеңде осы сабақтарға қатысушы емес, бақылаушы болған дұрыс. Баланың Сізбен және оған ұнайтын адамдармен байланысы болуы үшін олармен қарым-қатынас жасағанда ата-ананың жанында болу маңызды.

Балаңызға сәлем айтыңыз. Сіз қазірдің өзінде белгілі бір ынталандырулармен байланыстыра бастай аласыз. Оны тиісті және тәуелсіз мінез-құлқы үшін мақтаңыз. Мысалы, егер нәресте әткеншекте тербелгенді ұнатса, онда ол тербелгенде оларды тербетіңіз. Онымен өзі жақсы көретін барлық нәрсені жасауға тырысыңыз.

Балаңызға сәлем айтыңыз және оған сәлем айтыңыз. Бұл кезеңде сіз баланың ынталандыруға қол жетімділігін шектеуіңіз керек. Оған қызықты заттарды басқарыңыз. Оған ештеңе талап етпестен беріңіз. Баланың бастамасын ұстану маңызды. Балаға көбірек түсініктемелер мен қайталаулар (егер ол ауызша болса).

Балаңызға сәлем айтыңыз және оның жауап беруін күтіңіз. Баланың оларды қабылдауы үшін минималды талаптарды қоя отырып, ынталандыруға қол жетімділікті шектеу қажет. Мысалы, егер бала сөйлесе, онда сіз оған берген заттарды атауды сұрай аласыз (доп беріңіз және ол "доп"айтқанша оны қолыңыздан шығармаңыз). Балаңызды Сіздің бастамаңызды ұстануға біртіндеп үйретіңіз. Мысалы, ойын барысында сіз секіріп, " мені қуып жетіңіз!". Егер ол сіздің соңыңыздан ерсе, сіз оны қандай да бір әрекетпен жігерлендіре аласыз.

Аутист баламен қарым-қатынаста олармен жұмыс істеудің негізгі ережелерін ұмытпау маңызды. Оны сол күйінде қабылдаңыз. Әрқашан баланың мүдделерінен шығыңыз. Балаға сабақтың мәнін шыдамдылықпен түсіндіре отырып, шамадан тыс жұмыс жасамау (сенсорлық шамадан тыс жүктеме) маңызды, ал көрнекі материалдарды жиі қолдану қажет [1, 16 б.]

Не істеуге болмайды?

Аутист баламен, жасөспіріммен өзін қалай ұстау керектігін, аутист адаммен қалай қарым – қатынас жасау болатын және де жасауға болмайтын әрекеттерді атап өткен жөн.

АСБ -ның көпшілігі, тіпті жеңіл түрі де, жаңа таныстарды айтпағанда, туыстарымен де байланысқа түсу қиын.Ұялшақ болып келеді, нәтижесінде олар қарым-қатынастан жабылады.

Аутист балалармен сөйлесу:

Әңгімелесушінің түзулігін ұмытпаңыз. ASD бар адамдар аллегорияны, иронияны түсінбейді, қабылдамайды. Сонымен қатар, олар тікелей, тіпті ересек жаста да басқалардың эмоцияларын нашар оқиды. Әрқашан қоғамда қалыптасып қалған ережелерді ұстанған дұрыс

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

емес. Сіз үшін жағымсыз нәрсе айту арқылы олар әңгімелесушіні ренжітуге тырыспайды. Тек нақты фактіні айтыңыз немесе оларды шынымен қызықтыратын сұрақ қойыңыз.

Аутистігі елемей қалмаңыз, ол туралы оның көзінше үшінші тұлғада сөйлеменіз. Бала немесе жасөспірім әңгімеде оны ескермейтінін немесе елемейтінін түсінгеннен кейін, басқалардан айырмашылықты түсіне отырып, ол одан әрі жабылып, қоғам оны аутист болғаны үшін қабылдамайды деп санайды. [2, 49-50б]

Жеке шекараңызды бұзбаңыз немесе дауысыңызды көтермеңіз. Аутист адамдар эмоционалдылықтың шамадан тыс көріністеріне және олардың жеке шекараларының бұзылуына жүйке әсер етеді. Дауыстың жоғарылауы оларды қорқытады, қатты күйзеліске әкеледі, олар ұзақ уақыт қалпына келеді. Ал таныс емес адаммен дене байланысы шекараны қатыгез бұзу ретінде қабылданады.

Егер сіз аутистке қол тигізгіңіз келсе, оған рұқсат сұраңыз. Кейбір жігіттер құшақтаса тынышталады, бірақ бұл сирек кездесетін жағдай. Айналасындағылардың бәрінен алыс, олар осындай жақын қарым-қатынасты қабылдауға дайын.

Сізден сұралмаған көмек көрсетпеңіз. ASD бар адам біртүрлі әрекет ететін және сіз ойлағандай әрекет етпейтін жағдайда-не болып жатқанын елемейсіз. Ата-аналар мен еріп жүрушілер науқастың ерекшеліктері туралы сізден көбірек біледі. Сыртқы араласу тек стрессті күшейтеді және жағдайды нашарлатады. Егер сіз әлі де араласуды шешсеңіз, көмек көрсетуді бастамас бұрын, қажет пе деп сұраңыз.

Аутизм ауру емес, ОЖЖ жұмысының бұзылуымен байланысты Даму ерекшелігі екенін түсіну маңызды. Сондықтан бұл бұзылыстың "дәрілік ем" жоқ.

Түзету әдістеріне әлеуметтік және тілдік дағдыларды дамытуға бағытталған түрлі тренингтер жатады. Түзетудегі негізгі рөл логопедпен жұмыс істеуге, психотерапияға, дефектологиялық көмекке бағытталған. Ойын терапиясы, музыкалық терапия, логоритмика, арт-терапия және т. б. Дәрі-дәрмекпен емдеу ілеспе симптомдарды жою үшін қолданылады.

АСБ бар балалармен қарым-қатынас құру әрине оңай емес. Дегенмен, жоғарыда келтірілген ережелер арқылы қойылған тапсырманы жеңілдетуге болады. Әр бір ісіңізге жауапкершілікпен қарап, АСБ балаларға құрметпен қарасаңыз еш бір айта кетерлік қиындық тумады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Пальчик, А.А. Рекомендации для родителей, имеющих детей с расстройством аутистического спектра /Пособие для родителей. Иркутск, 2018.
2. Ерсарина А.К., Жангельдинова З.Б., Айтжанова Р.К. Аутизмді бар балаларға арналған арнайы дамыту бағдарламасы. Алматы, 2020.
3. Пособие для родителей Аутизм. Дружелюбная среда. Руководство для родительских организаций по созданию дружелюбной среды в учреждениях культуры для людей с аутизмом и ментальными расстройствами. ФОНД «Выход», – Москва, 2016.

ПСИХОТЕРАПИЯ – ПСИХОЛОГ ҚЫЗМЕТІНІҢ БІР БАҒЫТЫ РЕТІНДЕ

Маллабаева Ж.А.

*Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университет, Орал
ғылыми жетекші – аға оқытушы, психология магистрі Кадыржанова Ж.Е.*

Abstract

The article sets out the role, significance and purpose of psychotherapy in the activities of a psychologist. Also, the ways of using psychotherapeutic methods, types,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»
directions of psychotherapy, as well as the issues of effectiveness and aspects of
psychotherapy were analyzed.*

Психотерапия-адамдардың психикалық денсаулығына айтарлықтай әсер ететін психолог қызметінің негізгі бағыттарының бірі. Стресс пен психикалық бұзылулар жиі кездесетін қазіргі қоғамда психотерапия адамдарға өз проблемаларын жеңуге және психологиялық әл-ауқатқа жетуге көмектесуде маңызды рөл атқарады [3,266.]. Орташа есеппен 25% немесе Қазақстанның әрбір төртінші тұрғыны мұндай жағдайға жиі, тіпті айына бірнеше рет және одан да көп тап болады [4,16]. Мұндай мәселелерді шешуге психолог көмектесе алады. Психотерапия арқылы психологтар барлық жастағы адамдарға бақытты, сау және өнімді өмір сүруге көмектеседі.

Психотерапияда психологтар адамдарға сау және тиімді әдеттерді дамытуға көмектесу үшін ғылыми дәлелденген процедураларды қолданады. Психотерапияның бірнеше тәсілдері бар, соның ішінде когнитивті-мінез-құлық, тұлғааралық және сөйлесу терапиясының басқа түрлері - адамдарға өз мәселелерін шешуге көмектеседі.

Психотерапия-бұл әдетте адамдар бір-біріне кезекпен көмектесетін өзара қарым-қатынас болса, психотерапия толығымен пациенттің әл-ауқатына арналған. Психотерапия тек пациенттің симптомдарды жеңілдету, проблемаларды шешу немесе өмір салтын өзгерту қажеттіліктеріне бағытталған.[1, 556.]

Психотерапия-бұл адам мен психолог арасындағы қарым-қатынасқа негізделген бірлескен емдеу. Диалогқа сүйене отырып, ол объективті, бейтарап және үкім шығаруға бейім емес адаммен ашық сөйлесуге мүмкіндік беретін қолайлы ортаны қамтамасыз етеді. Сіз және сіздің психологыңыз өзіңізді жақсы сезінуге кедергі келтіретін ойлар мен мінез-құлық үлгілерін анықтау және өзгерту үшін бірге жұмыс істейді.

Терапиялық жұмысты аяқтаған кезде сіз өзіңізді осында әкелген мәселені шешіп қана қоймай, болашақта туындайтын кез келген қиындықтарды жақсырақ жеңуге мүмкіндік беретін жаңа дағдыларды игересіз.

Психотерапияда қажетті нәтижелерге қол жеткізуге көмектесетін әртүрлі әдістер мен техникалар қолданылады. Оған релаксация әдістері, гипноз, арт-терапия және т.б. жатады. Тиісті әдісті таңдау пациенттің жеке қажеттіліктері мен мәселелеріне байланысты. Әр әдістің әртүрлі жағдайларда өзіндік артықшылықтары мен тиімді тұстары болады.

Психотерапияның психикалық бұзылуларды емдеудің басқа әдістерімен салыстырғанда көптеген артықшылықтары бар. Бұл мәселені тереңірек түсінуге және шешуге мүмкіндік береді, сонымен қатар ұзақ мерзімді нәтижелерге жетуге жағдай жасайды. Психотерапия сізге өзін-өзі реттеу және өзін-өзі тану дағдыларын дамытуға көмектеседі, және одан бөлек бұл сіздің жалпы әл-ауқатына ықпал етеді.

Дегенмен, психотерапияның да шектеулері мен кемшіліктері бар. Кейбір адамдар психотерапия процесіне қарсылық таныту мүмкін немесе оның тиімділігін мүлдем көрмеуіде мүмкін. Сонымен қатар, осы салада жұмыс істейтін психологтар өз жұмысында тиімді болу үшін үнемі дамып, жаңа әдістер мен тәсілдерді үйренуі керек.[3, 126.]

Психотерапия туралы көптеген қате түсініктерге байланысты сіз оны қолданып көргіңіз келмеуі мүмкін. Терапия туралы шындықты білсеңіз де, оны өзіңіз сынап көруге қобалжуыңыз мүмкін. Депрессия, мазасыздық немесе ашулану сезімдерімен жұмыстану керек екені рас. Себебі сіздің өміріңіздің сапасы сіз қалағандай болмаған сайын, психотерапияның көмегіне жүгінген орасан зор көмектеседі.

Кейбір адамдардың психотерапияға жүгіну себебі ұзақ уақыт бойы депрессияны, мазасыздықты, стресс немесе ашулануды сезінген. Басқалары эмоционалды немесе физикалық әл-ауқатына кедергі келтіретін созылмалы ауруға байланысты көмекке мұқтаж болуы мүмкін. Басқалары көмек қажет қысқа мерзімді мәселелер туындауы мүмкін. Мысалы,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

олар ажырасуды бастан өткеруі мүмкін, бос ұямен бетпе-бет келуі, жаңа жұмысқа шамадан тыс жүктелуі немесе отбасы мүшесінің қайтыс болуына қайғыруы мүмкін.

Терапияға жүгінуге итермелейтін белгілерге мыналар жатады:

- Сіз ұзақ уақыт бойы дәрменсіздік пен қайғы-қасіретті сезінесіз
- Сіздің күш-жігеріңізге және отбасыңыз бен достарыңыздың көмегіне қарамастан, сіздің проблемаларыңыз шешілмейтін сияқты
- Сізге жұмыс тапсырмаларына шоғырлану немесе басқа күнделікті әрекеттерді орындау қиынға соғады
- Сіз шамадан тыс уайымдайсыз, ең жаманын күтесіз немесе үнемі шетте жүресіз
- Алкогольді көп ішу, есірткі қолдану немесе агрессивті болу сияқты әрекеттеріңіз сізге немесе басқаларға зиян тигізеді

Психотерапия бағытындағы психолог рөлі?

Психотерапиядағы психологтың рөлі өте маңызды және алуан түрлі. Психологтың психотерапия процесінде атқаратын негізгі рөлдері:

1. Терапевт. Психолог психотерапиялық процестің негізгі жетекшісі болып табылады. Бұл сізге өз мәселелеріңізді анықтауға және түсінуге көмектеседі, эмпатия мен қолдауды дамытады және жұмыс істеу үшін қауіпсіз және сенімді атмосфераны қалыптастырады.

2. Диагностика. Психолог емдеудің ең жақсы әдісін анықтау үшін сіздің психикалық жағдайыңыз мен проблемаларыңызды бағалау мен диагностикалауды жүргізеді. Ол тестілеу, бақылау және сөйлесу сияқты бағалау үшін әртүрлі құралдар мен әдістерді қолдана алады.

3. Дағдыларды дамытудағы көмекші. Психолог клиентке эмоцияларын, ойларын мен мінез-құлқын басқарудың жаңа дағдыларын мен стратегияларын дамытуға көмектеседі. Ол сізге өз мақсаттарыңызға жетуге көмектесу үшін когнитивті мінез-құлық терапиясы, терең психотерапия, психоанализ және т.б. сияқты әртүрлі әдістерді қолдана алады.

4. Ақпарат провайдері. Психолог клиентке олардың психикалық денсаулығы, психологиялық бұзылыстары, мүмкін себептері және емдеу әдістері туралы ақпарат бере алады. Ол сондай-ақ клиентке өз ойларын, эмоцияларын және мінез-құлқын жақсырақ түсінуге көмектеседі.

5. Жетелеуші. Психолог эмоционалды қолдау, түсіну және эмпатияны қамтамасыз ете отырып, бүкіл психотерапиялық процесте сізге қолдау танытады. Бұл әсіресе ауыр эмоционалды жағдайлар кезінде маңызды болуы мүмкін.[1, 18-20б.]

Әрине, психологтың психотерапиядағы рөлі нақты жағдайға және психолог қолданатын теориялық тәсілге байланысты өзгеруі мүмкін. Алайда, жалпы алғанда, психолог клиентке психикалық әл-ауқат пен өмір сүру сапасын жақсартуға көмектесуде шешуші рөл атқарады.

Психотерапия психологтың жұмысында және клиенттердің психикалық денсаулығын қолдауда маңызды рөл атқарады. Психотерапияның психолог үшін маңызды құрал болуының бірнеше негізгі себептері: мәселелерді шешуге көмектесу, эмоционалды әл-ауқатты қолдау, тұлға мен өзін-өзі тануды дамыту, психикалық бұзылуларды жеңу, өмір сапасын жақсарту.

Жалпы, психотерапия психолог үшін клиенттермен жұмыс істеуде және олардың психикалық денсаулығын қолдауда күшті құрал болып табылады. Бұл клиенттерге өз мәселелерін шешуге, өмірлерін басқару дағдыларын мен стратегияларын дамытуға және психикалық әл-ауқатқа қол жеткізуге мүмкіндік береді.

Психотерапияның әртүрлі тәсілдері бар. Психологтар әдетте олардың біреуіне немесе бірнешеуіне сүйенеді. Әрбір теориялық перспектива психологқа пациенттерін және олардың мәселелерін түсінуге және шешімдерді әзірлеуге көмектесетін жол картасы ретінде әрекет етеді.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Сіз алатын емдеу түрі әртүрлі факторларға байланысты болады: ағымдағы психологиялық зерттеулер, психологтың теориялық бағыты және сіздің жағдайыңызға не сәйкес келетініне байланысты.

Сіздің психологыңыздың теориялық көзқарасы оның кеңсесінде болып жатқан оқиғаларға әсер етеді. Мысалы, когнитивті мінез-құлық терапиясын қолданатын психологтардың емдеуге практикалық көзқарасы бар. Сіздің психологыңыз сізден тиімді күресу дағдыларын дамытуға көмектесетін белгілі бір тапсырмаларды орындауды сұрауы мүмкін. Бұл тәсіл көбінесе үй тапсырмасы формасында қамтиды. [2, 154б.]

Психолог сізден белгілі бір жағдайға реакцияларыңызды олар орын алған кезде тіркеу сияқты қосымша ақпарат жинауды сұрауы мүмкін. Немесе сіздің психологыңыз сеанстар арасында лифт фобиясы бар адамнан лифт түймелерін басуды үйрену сияқты жаңа дағдыларды үйренуіңізді сұрауы мүмкін. Сондай-ақ, сізде белгілі бір тақырып туралы көбірек білу үшін оқу тапсырмалары болуы мүмкін. [2, 161б.]

Керісінше, психоаналитикалық және гуманистік тәсілдер әдетте сөйлесуге көбірек көңіл бөледі. Сізге және сіздің психологыңызға қазіргі проблемаларыңыздың түпкі себептерін жақсырақ түсінуге көмектесу үшін сеанстарыңызды бұрынғы тәжірибелеріңізді талқылауға жұмсай аласыз. [1, 8б.]

Сіздің психологыңыз психотерапияның бірнеше стилінің элементтерін біріктіре алады. Шындығында, терапевттердің көпшілігі өздерін бір тәсілмен байланыстырмайды. Оның орнына олар әртүрлі тәсілдердің элементтерін біріктіреді және емдеуді әр пациенттің қажеттіліктеріне сәйкес бейімдейді. Ең бастысы, сіздің психологыңыздың сізге көмекке мұқтаж салада тәжірибесі бар-жоғы және сізге көмектесе алатыны.

Әдебиеттер тізімі:

1. Болотникова. О.П. Психотерапия и психологическое консультирование - Учебно-методическое пособие. Тольятти ТГУ., – 2011
2. Александров А.А. Психотерапия - Учебное пособие . Питер., - 2004
3. Абдуллина Г.К. Психотерапия- оқу әдістемелік құрал. Семей., -2017
4. Казахстанцы назвали основные источники стресса – исследование Kursiv Research\ 2022
<https://kz.kursiv.media/2022-08-18/rabota-i-blagosostoyanie-kazahstancy-nazvali-osnovnye-istochniki-stressa/>

ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И КУЛЬТУРЕ РЕЧИ В МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ УЗБЕКИСТАНА

Мамаджанова М.Р.

Андижанский государственный медицинский институт, Республика Узбекистан

Abstract

The article deals with professionally oriented teaching of the Russian language and speech culture at a medical university. Particular attention is paid to the system of professionally oriented training: teaching the Russian language as a means of professional business communication and tasks for their formation.

Проблема совершенствования подготовки специалиста является актуальной на всех этапах развития общества. Особенно важной она представляется сегодня в связи модернизацией образовательной системы Узбекистана. В рамках модернизации высшего

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

образования особое внимание уделяется обеспечению высокого качества профессионального обучения и развития личности.

Целью обучения каждой дисциплине становится не формирование у студентов потребности и умений использовать в дальнейшем ее научное содержание для решения профессиональных задач, а лишь сами научные знания, причем чаще всего на уровне их запоминания. При такой системе каждая кафедра готовит «специалиста» по своей науке, но не профессионала, который умеет пользоваться средствами данной науки в своей учебе, а в дальнейшем и в профессиональной деятельности.

В соответствии со сложившейся в обществе экстралингвистической ситуацией, т.е. определенным социальным заказом, в настоящее время в практике преподавания русского языка и культуры речи в Узбекистане сформировались две системы профессионально ориентированного обучения: обучение русскому языку как средству получения специальности и обучение русскому языку как средству профессионального делового общения. Профессионально ориентированное обучение русскому языку и культуре речи как средству получения специальности опирается на коммуникативные потребности учащихся прежде всего в профессиональной (учебно-профессиональной и научно-профессиональной) сфере общения. Основными мотивами изучения русского языка как средства профессионального общения является желание эффективно решать профессиональные задачи. Актуальными ситуациями общения при этом являются деловые беседы разных уровней, совещания, переговоры, написание деловых профессиональных бумаг, писем и т.п.

Студент медвуза, овладев русским языком, может и не заинтересоваться изучением русского языка как средством профессионального делового общения, если его профессиональная деятельность после окончания вуза будет проходить на его родном языке или на каком-то другом иностранном языке в зависимости от конкретных обстоятельств его жизни и карьеры. Реализация профессионального общения невозможна без наличия у обучаемых определенных общеобразовательных, стратегических, информационно-компьютерных умений, а также специальных (профессиональных) знаний и умений общения. Такой расширенный состав компонентов позволяет говорить не столько о содержании, сколько о так называемой «лингвопрофессиональной обучающей среде» [5], которая представляет собой комплекс условий, неотъемлемых для формирования профессиональной коммуникативной компетенции специалиста.

Особенно важным представляется профессионально ориентированное обучение русскому языку и культуре речи в медицинском вузе. Известно выражение: «Главное условие врачебной деятельности — профессиональная компетентность врача: его специальные знания и искусство врачевания» [1]. С позиций компетентностного подхода целью высшего медицинского образования является формирование всех составляющих профессиональной компетентности и личности будущего врача, обеспечивающие его готовность к профессиональной деятельности [2]. Мы считаем, что необходимой составляющей профессиональной компетентности врача является лингвистическая и коммуникативная составляющие. Профессиональная компетентность включает в себя профессионализм, как наличие знаний, навыков, отношений, моральных ценностей и поведения, ожидаемых от индивидуумов во время их профессиональной практики. Важной составляющей профессиональной компетенции врача является лингвистическая и коммуникативная составляющие, поскольку известно, что профессия врача является лингвоактивной [4]. Профессионально ориентированное обучение русскому языку и культуре речи должно реализовываться, по нашему мнению, путем интеграционных, междисциплинарных связей через сотрудничество преподавателей-русистов с преподавателями-предметниками, преподавателями клинических дисциплин. Оно должно

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

учитывать мотивацию студентов и требования работодателей к выпускникам медицинских вузов.

Охарактеризованный нами профессионально ориентированный подход реализован в нашем учебном пособии «Русский язык». Каждая глава учебного пособия имеет теоретическую и практическую части. Пособие построено по модульному принципу. Практические части «Орфоэпия», «Лексика» имеют два модуля: 1 модуль — «Общее владение»: коммуникативная компетенция формируется и развивается на общеупотребительном материале; 2 модуль — «Профессиональный модуль»: коммуникативная компетенция формируется и развивается на материале медицинской терминологии.

Для формирования и развития профессионально значимых лингвистических и коммуникативных компетенций используются языковые и речевые упражнения: за наблюдением языкового факта следует его анализ, самостоятельный поиск аналогичного языкового факта, творческое задание. В качестве примеров приведем малую часть заданий Профессионального модуля, построенных на основе медицинской терминологии. Профессиональный модуль раздела «Орфоэпия» имеет, например, следующие задания: Прочитайте слова, учитывая орфоэпическую тенденцию: 1) термометр, термпсис, термоизоляция, термоизоляционный, термограф, термический, термодинамика, термодинамический, терморегулятор, термос, термоскоп, термостат, терморегулятор, термотерапия; 2) остеодисплазия, остеомиелит, остеопластика, остеопороз, остеосаркома, остеосклероз, остеохондроз, остеолог, остеологический, остеология.

Поставьте по аналогии правильное ударение в следующих названиях болезней, если вы знаете, где в словах аллeргИя, дифтеpИя, стeнокардИя ставится ударение: амблиопия, анафилаксия, анемия, анорексия, астения, асфиксия, аутоффия, аутоаллергия, афазия, булемия, гемикрания, дистрофия, дизурия, дистрофия, идиотия, брадикардия, дизентерия, дискинезия, диспепсия, истерия, мастопатия, невралгия, неврастения, олигофрения, шизофрения, ятрогения, миопия, гиперметропия, инвазия. Корректно поставьте ударение, если знаете, где стоит ударение в слове «рожденный»: живорожденный, мертворожденный, слепорожденный, новорожденный, прирожденный. Корректно поставьте ударение, если знаете язык-источник: французский: коклюш, диспансер.

Профессиональный модуль раздела «Лексика» имеет такие задания, как: «Соедините синонимичные слова: гнойник, нарыв, яд, насморк, опухоль, рак, синяк, смертельный, местный, неустойчивый, непрерывный, уничтожить, копировать, утрачиваться, гематома, ринит, токсин, абсцесс, новообразование, онкология, перманентный, летальный, локальный, лабильный, имитировать, атрофироваться, ликвидировать».

Подберите необходимый пароним: 1. Заболевание — болезнь: ... бронхитом может начинаться с острого респираторного заболевания. — Острый бронхит — опасная ... 2. Заложен — обложен: Язык больного был ..., нос был ... 3. Покашлять — откашлять: Больному нужно ..., чтобы врач выслушал дыхание. — Больному нужно ... мокроту, чтобы врач определил ее консистенцию. 4. Недолеченный — невылеченный: Бронхит остался ..., поскольку больной не завершил курс лечения. — Больной с ... бронхитом стал источником инфекции. 5. Выбухают — набухают: При ОРЗ ... веки. — Стенки аорты иногда ... 6. Болезненный — больной: ... подростка направили в стационар. — У пациента ... вид. Измените вопросы, где это необходимо сделать, чтобы они стали понятнее пациенту. Где локализуется боль? Куда иррадиируют боли? Чем купируется боль?

В соответствии с целью обучения русскому языку как средству профессионального делового общения в нашем учебном пособии «Русский язык» даются схемы, выделяются лингвостилистические особенности, предлагаются образцы основных документов, официально-деловых бумаг. В рамках обучения русскому языку как средству

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

профессионального делового общения особого внимания заслуживает деловая беседа, или в нашем случае — общение врача пациентом, которое должно быть личностно-ориентированным и которое должно быть построено с учетом индивидуальных и социально-культурных особенностей пациентов: темперамента, характера, возраста, отношения к болезни, тяжести заболевания, гендерных различий, социально-культурных различий (этнос, национальность, религия, социальное и экономическое положение, образование). Неэффективность коммуникации врача с пациентом приводит к таким нежелательным явлениям, как нарушения взаимопонимания между участниками лечебно-диагностического процесса, потеря важной информации, конфликты, жалобы и судебные тяжбы со стороны пациентов. Нарушения в коммуникации врача и пациента влияют на эффективность лечения. Как показывает практика и опыт представителей административных органов здравоохранения, занимающихся анализом жалоб со стороны пациентов, недовольство врачом чаще всего вызвано не его ошибками в диагностике и лечении, а неумением общаться и налаживать взаимоотношения с пациентами и их родственниками, соответствовать ожиданиям пациентов. Больные жалуются на равнодушие, недружелюбие, даже грубость медицинского персонала, на нежелание создавать доверительные отношения, на нарушение правил речевого этикета. Пациенты говорят о нежелании и неумении медицинских работников разговаривать с ним, неумении слышать пациентов. Иными словами, недовольство медицинскими работниками и жалобы на них со стороны пациентов чаще всего объясняются несформированностью коммуникативной компетенции. Успешное обучение русскому языку как средству профессионального делового общения способствует корректному формированию коммуникативной компетенции при общении врача с пациентом.

Таким образом, обобщая вышеизложенное, можно прийти к следующим выводам: — обучение русскому языку и культуре речи в вузе должно быть профессионально ориентированным; должно строиться в тесном сотрудничестве преподавателей-русистов с преподавателями-предметниками, преподавателями клинических дисциплин; должно учитывать мотивацию студентов и требования работодателей к выпускникам медицинских вузов; должно стать обучением русскому языку как средству профессионального делового общения.

Список литературы:

1. Кудрявая Н.В., Уколова Е.М., Молчанов А.С. и соавт. Врач-педагог в изменяющемся мире: традиции и новации. — М.: ГОУ ВУНМЦ МЗ РФ, 2001.
2. Мушников Д.Л., Орлова Е.В. и др. Коммуникативная культура медицинских учреждений и пациентов как фактор обеспечения эффективности медицинской помощи // Вестник РУДН. — 2010. — № 4. — С. 362—366.
3. Орлова Е.В. Культура профессионального общения врача: коммуникативно-компетентностный подход: монография. — М.: Форум, 2012.
4. Орлова Е.В. Русский язык и культура речи для медицинских вузов. — Ростов н/Д: Феникс, 2011.
5. Орлова Е.В. Русский язык и культура речи: электронное издание для студентов медицинских вузов. — ГОУ ВПО ИвГМА Росздрава, регистр. свид-во №19490; номер гос. регистр. 0321001127; 2010 г.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

КАЗАХСТАНСКОЕ «ТРЕХЪЯЗЫЧНОЕ ОБРАЗОВАНИЕ» НОВАЯ ФОРМУЛА ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ

*Мейрманова А.Б., Дюсембекова А.М.
КЭБП Кар УК, г. Караганда, Республика Казахстан*

Abstract

This article is directed to the analysis of the potential problems connected with one of the new accepted reforms namely trilingual education at schools. Educational reforms in Kazakhstan, undoubtedly, are designed to improve knowledge of students and to become competitive in modern realities of the world. However there are potential problems which can arise at reform implementation. Main problems are: absence of teachers who can teach in English, lack of qualitative materials for studying languages, the insufficient level of knowledge of teachers and students in rural areas.

Внедрение трехязычия в Казахстане. В настоящее время две тенденции становятся все более популярными среди глобальных систем образования. Быстрое развитие образования в области информационно-коммуникационных технологий (электронное обучение, интеллектуальная подготовка и т.д.). А также, улучшение образовательного уровня населения, в первую очередь за счет расширения доступа к образованию. Более того, реформы образования, проводимые развитыми странами, можно разделить на четыре основных блока:

- Управление системой образования.
- Обучение на протяжении всей жизни.
- Содержание образования и обеспечение его качества.
- Развитие системы профессионального образования.

Анализ Казахстанской образовательной политики в рамках Государственной программы развития показывает пять изменений в системе образования:

- Расширение дошкольного образования.
- Внедрение трехязычного образования в школах.
- E-Learning.
- Развитие педагогики через программу центров передового опыта.
- Расширение среднего образования до 12 лет обучения.

Согласно этой реформе, уроки будут преподаваться на английском языке. Текущие реформы в секторе образования Республики Казахстан обеспечивают ряд инициатив, в том числе внедрение трехязычной системы образования на всех уровнях образования. Целью, которой является формирование будущего поколения, свободное знание казахского, русского и английского языков. Основной целью реформы является не только популяризация языков, но и сформировать конкурентоспособную молодежь, которая сможет активно представлять интересы и ценности страны на международной арене.

Цели языковой политики современного Казахстана отражены в обращении Президента Республики Казахстан Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев «Казахстан в новом мире», в котором в рамках конкурентоспособности страны и ее граждан предлагается поэтапная реализация культурного проекта «Единство трех языков». Направленного на развитие трех языков: казахский как государственный язык, русский как язык международного общения, и английский как язык успешной интеграции в мировую экономику.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Стоит отметить, что Кембриджский университет стал стратегическим партнером Казахстана в этом процессе реформы образования. В сотрудничестве с казахстанскими и английскими преподавателями была создана «Казахстанская программа». Администрация Университет Кембриджа официально заявила на своей странице:

Профессорско-преподавательский состав Университета Кембриджа поддерживает амбициозную и далеко идущую программу реформы образования в Казахстане, посредством обучения, исследований и консультаций, направленных на создание местного потенциала [5].

В соответствии с Государственной программой развития образования Казахстана на 2011-2030 годы английский язык должен изучаться не только как иностранный, но и использоваться в качестве языка обучения на всех уровнях образования.

Начальные школы должны внести некоторые изменения. Например, ученики первого класса будут изучать английский язык очень доступным и интересным способом. Основные инновации ждут детей и их родителей во всех школах, независимо от языка образования. Например, история Казахстана будет преподаваться на казахском языке, а мировая история - на русском языке. Ученики 10-11 классов будут изучать химию, физику, биологию и компьютерные науки на английском языке. Из-за широкомасштабного внедрения трехязычного образования существует настоятельная потребность в преподавателях, которые могут преподавать свой предмет на английском языке. Эта задача требует особого внимания, поскольку английский язык широко не используется в повседневном общении, в отличие от казахского и русского языков. [2].

Министерство образования и науки Республики Казахстан (МОН РК) в настоящее время занимается разработкой «Дорожной карты» и внедрением трехязычного образования.

Согласно «Государственной программе развития образования на 2011-2030 годы» и «Дорожной карте», ожидается, что доля населения, говорящего на государственном языке, к 2030 году достигнет 95%, на русском языке будет говорить 90% население и 20% людей будут говорить по-английски. Данная политика трехязычия создаст условия для изучения детьми на казахском, русском и английском языках.

Ожидается, что нынешние реформы, вероятно, ускорят использование и развитие государственного языка. За последние десятилетия произошел сдвиг в знании языка и его использовании на рабочем месте и в личной жизни граждан. Из-за исторических событий Северный Казахстан преимущественно русскоязычный, а жители Южной части страны преимущественно используют казахский язык. Согласно переписи, русский язык остается наиболее распространенным, причем 94,4% населения говорят, что они понимают разговорный русский язык и 84,8%, что указывает на то, что они могут читать и писать на этом языке. Для сравнения, 74% населения страны подтвердили, что они понимают и используют казахский язык в разговорной речи, а 62% сообщили, что могут читать и писать на казахском языке. Данная статистика благополучна и показывает эффективность языковой политики, так как если брать в сравнении статистику с 2010 года, то количество респондентов, владеющих казахским языком, значительно выросла.

Для того, чтобы пилотировать трехязычное образование в секторе среднего образования, была создана сеть учебных заведений «Дарын» для одаренных детей. По данным Министерства образования, в настоящее время трехязычие «успешно реализуется в 117 средних школах», в 33 специализированных школах «Дарын», 30 казахско-турецких лицеях, и 20 Назарбаев интеллектуальных школах (НИС).

Особо следует отметить, что казахско-турецкие лицеи (7-11 классы) активно внедряют трехязычное образование. Предметы, такие как математика, физика, биология, химия и информатика, преподаются на английском языке, а история Казахстана, география, и физическая культура на казахском языке.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

С точки зрения политиков общая задача Министерства образования и науки (МОН РК) заключается в эффективном наблюдении за системой образования путем принятия политических и законодательных решений для улучшения всей системы. На официальном сайте Министерства образования и науки (МОН РК) говорится, что:

«Миссия Министерства образования и науки Республики Казахстан — это развитие интеллектуального потенциала страны, формирование и реализация государственной политики в сфере образования и науки, обеспечение конкурентоспособности и устойчивого социально-экономического роста».

Хотя основным направлением МОН НР является образование нации, мы понимаем, что для нашего государства человеческий капитал – это и есть неотъемлемая часть экономического развития. Следовательно, образования приводит к экономической стабильности страны и её жителей.

Взгляд педагогов. Знание трех языках – преимущество. На наш взгляд, государство, понимая потребность в специалистах, которые должны будут преподавать на трех языках, внедряет разные программы, и стажировки в зарубежных школах и учебных центрах в рамках международной стипендии «Болашак» и грантовых программ от МОН РК. Следовательно, мы наблюдаем, что развитие преподавательского состава гарантирует не только успешный переход в новую систему образования, но и будет способствовать развитию будущего поколения страны.

Большинство родителей в Казахстане поддерживают введение трехязычного образования в школах. «За» проголосовали 66% матерей и отцов, а 81% сказали, что хотят, чтобы их дети осваивали языки. Информационно-аналитический центр в сотрудничестве с Научно-исследовательским институтом «Общественное мнение» изучили мнение родителей о переходе на новую модель образования и уровень подготовки студентов. В опросе приняли участие 1000 родителей (городские - 53,5%, сельские - 46,5%). Исследователи обнаружили, что половина респондентов полностью удовлетворены качеством английского образования в казахстанских школах, и всего 6% выразили отрицательную оценку. А также 66% родителей активно поддерживают внедрения трехязычного обучения для детей, так как видят стратегическую цель данной реформы. Четверть респондентов выступали против инициативы, и у 9% родителей решили воздержаться от ответа.

Казахстан неуклонно меняет свою систему образования в соответствии с мировыми тенденциями. Образовательные реформы Казахстана, несомненно, реализуются, чтобы улучшить знание студентов, и способствовать развитию конкурентоспособной молодежи в реалиях современного мира. Несмотря на то, что существуют потенциальные сложные задачи, которые будут возникнуть при осуществлении реформы, данная реформа отражает неотъемлемую часть развития страны. Основная цель новой реформы – это добиться того, что ученики школ будут владеть тремя языками, что позволит сохранить национальную идентичность, межкультурное согласие, но и будет способствовать международной интеграции и более сильной глобализации новых знаний.

На данный момент, правительству следует уделять больше внимания развитию интеллектуального и академического потенциала студентов. Полномасштабный запуск трехязычного образования может быть успешным, но сейчас перед правительством стоит основная цель – это подготовить достаточное количество учителей, которые могли бы преподавать на английском языке в сельских районах. [1]. Одним из решений может быть наем иностранных учителей-предметников на длительный срок. Это может значительно способствовать внедрению трехязычного образования. В целом необходимо провести широкий спектр работ, требующих достаточных человеческих ресурсов, времени, усилий и финансовых вложений.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Данная статья сосредоточена на анализ внедрения трехязычного образования в Казахстане. Мы считаем, что эту тему следует исследовать более подробно, поскольку невозможно было охватить все нюансы из-за ограничений ресурсов и времени.

Список литературы:

1. Байманов, Д. (2016) «Астана испытывает нехватку учителей и педагогов» [онлайн] Доступно по адресу: <http://dknews.kz/nehvatku-uchitelej-i-vospitatelej-ispy-ty-vaet-astana/> [Доступно 13 января 2017 года]
2. Бектурганова, Б. (2016) «Мы отвечаем за будущее наших детей» [онлайн] Доступно по адресу: http://www.inform.kz/ru/b-bekturganova-o-reforme-obrazovaniya-v-rk-my-otvetstvenno-za-budущеe-nash-detей_a2892951 [Доступен 13 января 2017 года]
3. Kapital. (2016) «66% родителей для трех языков в школах» [онлайн] Доступно по адресу: <https://kapital.kz/gosudarstvo/50391/za-trehyazychie-v-shkolah-66-roditelej.html> [Доступ к 14 января 2017]
4. Tikly, L. & Barrett, A. (2011) Социальная справедливость, возможности и качество образования в странах с низким уровнем доходов, Международный журнал развития образования.
5. Кембриджский университет (2017 год) «Казахстанская программа» [онлайн] Доступно по адресу: <https://www.educ.cam.ac.uk/centres/kazakhstan/> [Доступ к 13 января 2017 года].

РАБОТА С ПЕРСОНОЙ И ТЕНЬЮ КАК ФОРМА РАБОТЫ С ЦЕЛОСТНОСТЬЮ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА

Миронова Е.И.

Колледж Экономики, бизнеса и права КарУ Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан

Abstract

A persona is something that we easily demonstrate, declare and accept. This is our face. This is the comfortable face accepted in society. It is pleasant for others. There is another image - this is the image of ourselves, which slides behind us as we move towards life towards the light. Nevertheless, there is something in her that I want to hide or understate. There is something that is not accepted by loved ones or us, but at the same time requires recognition. This is our shadow. And it is important to refer to the Shadow not as a complex; it is much more useful to pay attention to those psychological traits and qualities that are “in the shadow” (i.e. hidden in the background, in the darkness) or “shaded.”

*Выгуливайте свою Тень. Иначе она одичает и сорвется с цепи.
Каждая индивидуальная личность — всего лишь тень собственного эго.
Алексей Егишян*

Личность студента это некоторая форма, с которой работает образование, педагог и сам студент. Это форма не имеет статичную форму. Она динамична. Всегда находится в изменении, развитии. Личность каждого человека находится в изменении, в идеале на мой взгляд. А личность студента особенно. Очень важно студенту сформировать свою профессиональную часть, которая дает возможность преуспеть в профессии и сделать хорошую карьеру.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Но не менее важно, развивать личность гармоничную, разностороннее развитую. Нельзя загорать только спиной, например, можно сгореть. Есть один способ эффективного загара на пляже – быть в движении, чтобы разные участки тела могли быть задействованы солнцем. Поворачиваться к солнцу различными частями тела.

Такую же аналогию, можно провести и с развитием и формированием личности. Важно развивать не только профессиональные навыки, но обязательно поработать и с теми навыками, которые на первый взгляд не особо важны или принимаемы. И особенно не принимаемы. Спрятаны они в дальнем уголке души, чтобы их никто не заметил, не увидел. И покрылись они пылью. И эту пыль важно смахнуть и проветрить чулан своей души.

Раскрытие своего внутреннего «Я» и понимание своих теневых сторон - это сильная практика, которая может привести к личностному росту. Очень часто мы стремимся к успеху, но не преуспеть, а догнать удачу, успех. Но. Преуспевание и гонка за успехом – совсем не одно и то же.

Человек, который постоянно работает над собой, внутренне меняется и растет, очищает свой разум, сознание, повышает свое осознанность принятия решений – достигает душевную гармонию и физического благополучия. Как часто мы бережны к другим, но совсем не бережем себя, не проявляем эту бережность, когда сами разбиты. Или, когда, что-то делаем для другого, в чем нуждается наша душа. Разве можно помочь кому-то другому, если ты не помог себе? Разве можно делать добро, если ты болен, разбит и пребываешь в унынии? Как я могу полюбить своего ближнего, если не люблю себя? Любовь к миру начинается тогда, когда ты понимаешь, что самое великое сокровище для тебя – ты сам, твоя собственная душа. И лишь когда ты начинаешь ценить собственную душу, ты начинаешь понимать и ценить этот мир. И это истинная ценность. Не через другого, не через проекцию. А истинно.

Персона и Тень – эти два понятия, которые хорошо описывают внутренний разлад – какие **МЫ ЕСТЬ**, и какими **ХОТИМ БЫТЬ** в своих и чужих глазах.

Давайте разберемся с этими понятиями на простом примере. Допустим, у нас родился ребенок с достаточным количеством ярких врожденных свойств личности. В первые годы жизни, эти качества он проявляет ярко и непринужденно, ему ничего не мешает. Но со временем, под воздействием воспитания, часть этих качеств выясняется, что для выживания и комфорта важны только три из имеющихся качеств (ум, юмор, наблюдательность). А остальные не очень важны или даже опасны (циничность, агрессия, музыкальный слух и еще что-то).

Далее ребенок, без всякого расчета, полезные качества начинает выдвигать, проявлять, а другие прятать в тени. Ребенок, те умения, которые приносят ему пользу – оттачивает, а остальные маскирует и подавляет, чтобы или не тратить силы или чтобы не раздражать родителей.

Так начинается внутренний раскол на темную и светлую сторону. В начале пути, это все глубоко не спрятано, и раскол лежит на поверхности и доступен сознанию. Если ребенку задать правильный вопрос, он без труда расскажет, как это все у него внутри происходит.

Но вот со временем это сознательное разделение на хорошие и плохие, пригодные и не пригодные качества забывается, и этот раскол уходит на бессознательный уровень, и между полюсами начинается вечная битва добра со злом.

И думаю, уже понятно, что светлая – это Персона, темная сторона – Тень.

Персона (от persona — маска, которую в древних театрах носил актер и которая обозначала исполнявшуюся им роль) — это тот набор черт, врожденных и воспитанных, который выставляется человеком на всеобщее обозрение.

Делается это совершенно автоматически и практически неосознанно, при этом заметить эту душевную показушность достаточно просто. Для этого необходимо обратить

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

внимание на свое поведение с разными людьми, ведь мы им подставляем к ним те, части своего «Я», которые позволят произвести должное впечатление и достичь необходимо эффекта.

Со временем, Персона – это то, какими мы хотим быть в глазах других, это та маска, которую сознательно, или не очень, наполняем нужными качествами. Например, кто-то хочет приобрести успешность, и его Персона начинает приобретать такие качества – как уверенность, самообладание, но и высокомерие, авторитарность и тд. Проблема может возникнуть позже, когда носитель маски, начинает считать, что он и есть Маска. Называется это «идентификация с Персоной» — ситуация, при которой человек перестает воспринимать себя целостно и окончательно погружается в свою социальную личность.

Одно дело маскироваться в целях выживания, сохраняя четкое представление о том, кто я есть на самом деле, и совсем другое — обмануть и убедить себя в том, что «я есть то, чем я хочу быть». К такому взгляду подталкивает все наше воспитание, но нельзя быть или стать каким-то другим, чем ты есть от природы. Можно обмануть окружающих, разукрасив свою маску нужными цветами и оттенками, и можно обмануть себя, любясь своей маской перед зеркалом, но в итоге все это слишком дорого обходится.

Похожее происходит и с обратной стороной души – **Тенью**. Те качества, которые общество считает плохими, вредными и неуместными, ребенок прячет куда подальше от чужих взоров. А со временем, вообще, оставляет в забвении целый пласт своей психики и от этого становится однобоким и скучным человеком, который может жить только по правилам.

Одно из больших последствий подавления своей тени в том, что человек становится СЛАБЫМ.. что и требует социум. Слабым – легко управлять. Такие качества твердость, сила, агрессивность – не поощряются в ребенке, потому что он не послушен. Мы учим детей быть податливыми, послушными. Именно такими, они и попадают во взрослую жизнь – готовые винтики социального механизма.

Но важно понимать, что с отказом от «негативных» черт утрачивается целостность личности и душевное равновесие.

Изначально нам дано по пять пальцев на каждой руке, и если нам не нравится один из пальцев, и мы от него избавимся, наша эффективность снижается. То же самое и с нашей психикой.

Вместе с отказом от «силовых» и «негативных» черт утрачивается целостность психики и душевное равновесие. Недовольство собой, которое знакомо практически каждому, существует исключительно благодаря тому, что значительная часть души оказалась отвергнутой и преданной забвению. А поскольку душу не переделать, эти ее лишённые внимания качества все равно вторгаются в жизнь — в самой грубой и неприглядной форме.

Самое яркое проявление Тени – это раздражение, которые вызывают некоторые люди. Когда в другом человеке мы замечаем то, что однажды себе не позволили и запретили совсем. И тогда внутри просыпается дракон и опалает другого своим огнем. И это бешенство ничем не оправданно. А стоит приручить этого дракона, и раздражение проходит. Принимая себя, мы автоматически учимся принимать весь мир таким, какой он есть.

Тень — это бессознательный комплекс, под которым подразумевают подавленные, вытесненные или отчужденные свойства сознательной части личности. Тень представляет собой то, что человек не принимает в себе самом.

Например, человек, считающий себя добрым, обладает тенью качества грубости или злобности. И наоборот, у жесткого по характеру человека в Тени остается нежность, чувствительность.

Очень часто в Тени, могут оказаться те качества, которые когда-то оказались бесполезными. Например, ребенок с хорошим слухом у родителей, не любящих музыку, так

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

и не научится использовать свой слух, а кусок души связанный с этой врожденной способностью затеряется в темноте души и будет точить оттуда неясной тоской по упущенным возможностям и утраченному пути.

Другими словами, **Тень** – это хранилище силы и душевного потенциала, а не воплощение всего злого в человеке. Тень — это неотъемлемая часть души, с которой обязательно нужно познакомиться и подружиться, которую нужно принять и научиться сознательно использовать.

Персона, с другой стороны, — продукт страха перед наказанием, а не воплощение всего доброго. Психологически, в Персоне даже больше зла и опасности для душевного здоровья, чем в Тени, поскольку Персона — это всегда обман, всегда что-то наносное и лишнее, а в Тени содержится только то, что было дано от природы, но не нашло для себя должного выхода.

Чтобы отделить себя от своей маски, нужна сила и смелость — именно те атрибуты, которые часто находятся в Тени. Поэтому знакомство с Тенью, хоть и называется по-разному, в любой традиции считается самым первым шагом на пути душевного развития. Принятие темной стороны души — это то, с чего нужно начинать, а не то, что можно отложить на потом. Только сила, трезвость и отрешенность, содержащиеся в Тени, могут дать необходимое бесстрашие, чтобы вырваться из социальных тисков и стать собой.

Работа с тенью помогает принять себя, понять свою ценность и сделать свою личность более целостной. Работа с тенью – это вид работы терапевтической, в котором используются различные практики, которые помогают студентам принять и интегрировать свою «Тень», чтобы процветать с большей осознанностью и ясностью.

Работа с тенью направлена на соединение личности и тени, чтобы человек научился управлять своими импульсами, которые он чаще всего не замечает, исключает (например, зависть, гнев). Данная работа помогает вывести подавленные части личности в сознание человека, и позволяет ему научиться принимать свои скрытые части «Я».

Работу с тенью можно также считать работой с травмой, потому что она также исцеляет раненные части, так как большинство теней возникают из-за травмы детства или привязанности. Тень, сформировавшаяся в раннем детстве, становится постоянной частью личности человека. Работа с тенью включает в себя размышления о своем детском опыте, поскольку часто триггеры и поведение человека в детстве влияют на его теневое "Я".

Список литературы:

1. psyjournal.ru/articles/taynoe-i-yavnoe-v-otnosheniyah-s-okruzhayushchimi-ten-i-persona#:~:text=
2. <https://www.factroom.ru/nauka/ego-persona-and-shadow>

THE ROLE OF WOMEN IN EDUCATION, SCIENCE IN CENTRAL ASIA COUNTRIES

Муқанова Ж.М.

*КазНАИ им. Темирбека Жүргенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – старший преподаватель, доктор PhD Еспенова А.Т.*

Аннотация

Бұл мақалада Орталық Азиядағы әйелдердің Қазақстан, Қырғызстан, Тәжікстан, Түрікменстан және Өзбекстан сияқты елдер контекстіндегі білімге, ғылымға және қоғамға қатысуына ерекше назар аудара отырып, олардың көп қырлы рөлі қарастырылады. Бұл салалардағы әйелдердің гендерлік теңдігі мен

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

мүмкіндіктерін кеңейтуге қатысты тарихи тенденциялар, өзекті мәселелер және соңғы оқиғалар қарастырылады. Мемлекеттік саясатты, академиялық зерттеулерді және халықаралық баяндамаларды қоса алғанда, әртүрлі дереккөздерге сүйене отырып, құжат қол жеткізілген прогресс, әйелдердің қатысуын кеңейтудің жалғасып жатқан кедергілері мен әлеуетті жолдары және олардың Орталық Азияның әлеуметтік-экономикалық және мәдени ландшафтын қалыптастыруға қосқан үлесі туралы түсінік береді. Қолданыстағы әдебиеттерді талдай және жинақтай отырып, құжат гендерлік теңсіздікті жоюдың, инклюзивті саясатты ілгерілетудің және әйелдердің білім беруде, ғылымда және қоғамда ілгерілеуіне ықпал ететін қолайлы орта құрудың маңыздылығын көрсетеді. Сызықтар

Gender equality is a key aspect of the work of the United Nations. Ensuring gender equality and the empowerment of women and girls will make a significant contribution to both global economic development and the achievement of the goals and targets set out in the 2030 Agenda for Sustainable Development.

On March 14, 2011, the 55th session of the Commission on the Status of Women adopted a report containing agreed conclusions on women's and girls' access to education and vocational training science and technology, and their participation in these areas, as well as the need to promote women's equal access to full employment and decent jobs.

On December 15, 2015, the General Assembly adopted a resolution deciding to proclaim February 11 as International Women's Day and girls in science. The United Nations invited all Member States, as well as governmental and non-governmental organizations, to celebrate the International Day of Women and Girls in Science in an appropriate manner, that is, to hold events to promote the full and equal participation of women and girls in education, science, vocational training and employment. [1] The purpose of this study is to analyze the gender situation in the Central Asian region, the role of women in society, management, science and education, as well as a comparative analysis of the countries of Central Asia.

In 2015, the gender equality ranking of 145 countries included the top ten countries: Iceland, Norway, Finland, Sweden, Ireland, Rwanda, Philippines, Switzerland, Slovenia, New Zealand. Kazakhstan has occupied 47th place, Belarus — 34th, Ukraine — 67th, Russia — 75th, Kyrgyzstan was in 76th place. Uzbekistan, Tajikistan and Turkmenistan are not represented in the ranking. [2]

Over the years of independence, the Republic of Kazakhstan has made some progress in protecting the rights and legitimate interests of men and women.

In 1998, the country joined the UN Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women. Conventions have been ratified The UN "On the Political Rights of women" and "On the citizenship of a married woman". International covenants on civil and political, economic, social and cultural rights and others have been signed. In total, Kazakhstan has joined more than 60 international human rights treaties. [3] The Decree of the President of the Republic of Kazakhstan dated November 29, 2005 approved the Strategy of Gender Equality in the Republic of Kazakhstan for 2006-2016. [4]

This strategy aims to achieve 30% representation of women among the heads of state bodies. However, in 2010, this figure was only 10%. There has been a slight increase in the number of women among political civil servants. At the same time, the number of women in power decreases depending on the height of the official level. There are 2 female ministers in the Government. In addition, among women politicians: one is the Secretary of State, one is the Deputy Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, two deputy heads of the Office of the Prime Minister of the Republic of Kazakhstan, six are vice—ministers, six are executive secretaries, nine deputy akims of regions, which is 12.2% of the total number (74) of deputy akims of regions, Astana, Almaty. There is also a positive shift in the judicial branch of government: 33.3% of judges of the Supreme

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Court of the Republic of Kazakhstan are women; and more than half of judges of regional courts are women (51%). [5] According to the Agency of the Republic of Kazakhstan for Civil Service Affairs, the number of civil servants in the republic is 55% (86.7 thousand people).

From 2012 to the present day, the number of women in the Majilis 2, Parliament — 25.2% (26 people). In 2011, it was 15.9%. There are 3 out of 47 deputies in the Senate, 3 are women or 6.4% of the total number. [6] In addition, in accordance with by decree of the President of the Republic of Kazakhstan, a reserve of female personnel has been created in the regions for promotion to the decision-making level.

There is a tendency for real reform of the patriarchal family structures and the emergence of new diverse models focused on gender partnership and cooperation, which is facilitated by the new Code of the Republic of Kazakhstan "On Marriage and Family", the principles of which are equality of rights of spouses in the family, priority of family upbringing of children, protection of the rights and interests of minors and disabled family members. [3]

The issue of the quality of education for all children, regardless of gender, is quite important in the republic — as a guarantee of equal starting conditions for further higher education, a successful career, regardless of place of residence, material wealth, nationality and health status. Assessing the situation using indicators that are unified for all countries, it can be noted that Kazakhstan has already eliminated gender inequality at all levels of education: quantitative gender inequality in primary and secondary education.

There is no education, there is no problem of girls' access to any of the levels of education. The level of education of women in Kazakhstan is much higher than that of men. [7] Thus, according to the Statistics Agency of the Republic of Kazakhstan, the principle of gender equality is observed at all levels of education except postgraduate:

- 63.6% of women and 36.4% of men graduate from the master's degree in the country;
- doctoral studies — 58% of women and 42% of men. [8]

The proportion of women among candidates and doctors of sciences is almost 52% and 38.2%, respectively. More than one and a half have a PhD degree thousands of people, and 53.5% of them are ladies. The proportion of women employed in education is 77%. In the 2011-12 academic years, students studied at universities in the country over 600 thousand students. 58% of them are girls. Among the grant holders, the majority (63%) are also representatives of the fair sex. Almost a quarter of female student's study economics, service and management (24.5%), slightly fewer prefer pedagogical and social disciplines. About 17% of girls choose medicine and pharmacy. [9]

Regarding another Central Asian country, Uzbekistan, small statistics are provided: women make up 45.4% of the total employed population (2012), but, as a rule, they work in low—paid sectors such as health and education (76.2% and 68.4% of the total number of people employed in these areas, respectively). Representatives of the female half make up only 36.5% of the total mass of students, 27.8% of candidates of sciences and 18.6% are among doctors of science. A small number of women are represented in high-earning industries such as construction (9.2%), transport and communications (12.2%) and manufacturing (39.3%). As a result, women earn about 30-40% less than men. [10]

As for Kyrgyzstan, in general, the situation in the country is characterized by an increase in the proportion of women among students. In 2011, the ratio was 54%. Despite the general quantitative predominance of women among students, in recent years there has been an increasing gender segregation by industry: most of the students receiving diplomas in teaching, services and humanities are women, which also becomes the basis for further traditional gender division in the labor market. [10]

The gender ratio of the number of research specialists is generally in favor of men (51.9%); among doctors and candidates of sciences, the proportion of women is 15.4 and 42.8%,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

respectively. The proportion of female doctors of sciences in medical sciences is higher - 21.5% and in humanities - 49.1, 23.8%. The overwhelming majority of women candidates of sciences are in medical (57.6%), social (55.2%) and natural sciences (46%). [11]

In Turkmenistan, in 2010, the percentage of women employed in education was 64%, in science and scientific services – 48.5%.

In Tajikistan, in 2012, the proportion of women among research specialists was 75.8% (1,676 people), employed in the field of education - 44.8%.

Currently, according to statistical data, 1,940,481 boys and girls receive education at all levels in the Republic of Tatarstan, out of a total of 889,744 girls (45.8%). [11]

In Central Asia, women face the greatest number of restrictions in the field of work, which block their access to many professions [11], but at the same time, the leadership of the Central Asian countries. Asia is making significant efforts to improve the economic situation of women, as well as to ensure equal opportunities for women in science, education and employment.

On June 19, Kazakhstan chaired the Dialogue of Women of Central Asia 2023 under the theme: "The role of women in the development of innovations and technologies," organized by the Mazhilis of the Parliament of Kazakhstan and the National Commission for Women Affairs, Family and Demographic Policy under the President of the Republic of Kazakhstan with support from the United Nations. The event brought together over 150 participants, including women parliamentarians from Central Asia. [12]

At the opening ceremony, Aida Balayeva, Chairperson of the National Commission for Women Affairs, Family and Demographic Policy under the President of the Republic, focused on the integration of the efforts of active women from the countries of the Central Asian region, academic and scientific circles, non-governmental and civil sectors. "We believe this platform can help us to solve common issues and improve the quality of life of women and our families, especially in the face of global and regional challenges", said Balayeva.

"The employment of women in science, technology, and engineering is still relevant. I believe that in any field, the rights and contribution of women are vital for the future, including in the development of technology and innovation", said Jamilya Isaeva, Deputy Chairperson of the Jogorku Kenesh of the Kyrgyz Republic. She also highlighted that the sub-regional consultations for Central Asian partners were held in Bishkek on the eve of the 67th session of the UN Commission on the Status of Women (CSW67) with the agenda of innovation, technological progress, and education in the digital age. [12]

Dialogue participants drew attention to the structural and economic problems faced by women. For instance, over 60 million women do not have access to mobile Internet and therefore miss out on opportunities for learning and economic development more often than men. At the same time, experts pointed out that the modern digital transformation can open up opportunities for expanding the economic and social rights and opportunities of women and can be used to promote gender equality, which is a goal for all the states of Central Asia.

By harnessing the potential of technology, we can bridge the gender gap, expand access to education and healthcare, provide economic opportunities, amplify women's voices, and strengthen their participation in decision-making. Through innovative solutions, we can create a future where Central Asian women and girls are empowered, connected, and equipped to overcome the barriers", outlined Elisa Fernández Sáenz, UN Women Deputy Regional Director, in her opening remarks.

The Dialogue included a thematic session on "Best practices in the field of innovation and technology development with the participation of women." Participants discussed digital projects, ranging from development of women's startups, artificial intelligence, digitalization in rural areas, as well as developments aimed at solving topical issues of family and society, women's entrepreneurship, vocational education and employment. [12]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

In conclusion, the role of women in education, science, and society in Central Asia countries presents a complex yet evolving landscape. While historical gender disparities have posed significant challenges, there have been notable advancements in recent decades. Efforts to improve female literacy rates, increase women's participation in STEM fields, and promote gender equality in various aspects of society have yielded tangible results. However, persistent barriers such as cultural norms, limited access to resources, and gender stereotypes continue to impede progress.

Moving forward, it is imperative for governments, institutions, and civil society organizations to redouble their efforts in addressing these challenges. Policies and programs aimed at enhancing girls' education, supporting women's participation in scientific research and innovation, and fostering inclusive societal norms must be prioritized. Additionally, there is a need for concerted action to dismantle systemic barriers and promote equal opportunities for women in all spheres of life.

Central Asia stands to benefit greatly from harnessing the full potential of its female population. Empowering women in education, science, and society not only contributes to individual prosperity and well-being but also drives economic growth, social development, and cultural enrichment. By investing in women's education, facilitating their participation in scientific endeavors, and ensuring their equal representation in decision-making processes, Central Asian countries can foster a more inclusive and equitable society for all.

In essence, the journey towards gender equality and women's empowerment in Central Asia is ongoing and requires sustained commitment and collaboration from all stakeholders. By recognizing the invaluable contributions of women in education, science, and society, and by actively working towards removing barriers to their full participation, Central Asia can realize its potential as a region where every individual, regardless of gender, has the opportunity to thrive and contribute to a brighter future.

Список литературы:

1. World economic forum Global Gender Gap Index 2015. <http://reports.weforum.org/global-gender-gap-report-2015/rankings>
2. Women leaders from Central Asia discuss the role of women in innovation and technology at regional dialogue chaired by Kazakhstan. Friday, 23 June 2023. <https://eca.unwomen.org/en/stories/feature-story/2023/06/women-leaders-from-central-asia-discuss-the-role-of-women-in-innovation-and-technology>
3. Майдырова А.Б., Бердибекова А.Ш. Вопросы гендерного равенства в человеческом капитале нации//Вестник КарГУ, 2014. <http://articlekz.com/article/8516>
4. В Казахстане женщины со степенью магистра зарабатывают меньше мужчин https://tengrinews.kz/kazakhstan_news/kazahstane-jenschinyi-stepenyumagistra-zarabatyivayut
5. Заключение замечания Комитета по правам человека: Туркменистан. <https://www1.umn.edu/humanrts/russian/hrcommittee/Rturkmenistan2012.html>.
6. Afghan women in science: I am Shahnaz. 02.07.2024. <https://www.undp.org/kazakhstan/stories/afghan-women-science-i-am-shahnaz>
7. Towards gender equality in STEM in Central Asia and Europe. 02.09.2024. <https://secca.eu/towards-gender-equality-in-stem/>
8. UNESCO, International Day of Women and Girls in Science. Available at: <https://www.unesco.org/en/days/women-girls-science>
9. UNICEF, Mapping gender equality in STEM from school to work. Available at: <https://www.unicef.org/globalinsight/stories/mapping-gender-equality-stem-school-work>
10. EL KZ, Half of Kazakhstan's researchers are women. Available at: https://el.kz/en/half-of-kazakhstans-researchers-are-women_56221/
11. OSCE, Advancing a Just Energy Transition in Central Asia: Women's Key Role in the Energy Sector. Available at: <https://www.osce.org/occea/561811>

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

12. Национальный обзор Республики Таджикистан по осуществлению Пекинской декларации и Платформы действий (1995) и итоговых документов двадцать третьей специальной сессии Генеральной Ассамблеи (2000) в контексте двадцатой годовщины четверной Всемирной конференции по положению женщин и принятия Пекинской Декларации и Платформы действий в 2015 году.
<https://www.unecsc.org/fileadmin/DAM/Gender/>

АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПЕСЕН С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ НОРМ ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА

*Оралбай Айғаным
МУИТ, Алматы, Республика Казахстан
Научный руководитель: Тогжанова Л.К.*

Abstract

The article presents an analysis of the texts of modern songs in the context of the culture of speech, identifies a number of mistakes and violations of the norms of literary language. The most popular genre of songs and its influence on the language preferences of modern youth are also determined. In addition, the analyzed material is evaluated according to criteria such as purity and consistency.

Литературный язык – общий язык письменности того или иного народа, обладающий в большей или меньшей степени письменно закрепленными нормами [1]. Самым важным факторов в литературном языке считается строгое соблюдение норм, поскольку их нарушение может повлечь за собой диссонанс в коллективе. На этой почве, естественным процессом считается то, что люди предпочитают отказываться от одного варианта общения в пользу другого, и все, что является источником проблемы, принято считать ошибкой [2]. Помимо всего этого, общеизвестно, что на язык и его культуру в современном обществе влияет в большей степени музыка, которая является неотъемлемой частью жизни человека. Но сегодня речь пойдет о ее самом популярном жанре – поп-музыке и ее соблюдении языковой нормы русского языка.

Изменения в культурном пространстве отразилась на языке и его культуре. Стоит понимать, что культура речи – вещь не только о красивых изречениях, но и о грамотном и уместном использовании самих слов, соблюдении речевого этикета. На сегодняшний день, на состояние речевой культуры наибольшее влияние оказывают именно средства массовой информации. Через них проходит основной поток информации, поглощаемый человеком, и, тем самым, является показателем того, как должна выглядеть языковая норма.

На данный момент наблюдается снижение уровня культуры речи. Подобное явление обуславливается большим количеством допускаемых ошибок в речи, связанные с диалектами, вульгаризмами и неоправданным использованием иностранной лексики. Все эти явления влекут за собой чрезмерно большое количество вариантов употребления и значения одного лишь слова, что вызывает недопонимание и потерю изначального смысла. Иными словами, это можно назвать нарушением языковой нормы.

Языковая норма – исторически обусловленная совокупность общеупотребительных языковых средств, а также правила их отбора и использования, признаваемые обществом наиболее пригодными в конкретный исторический период. Норма является одним из существенных свойств языка, обеспечивающих его функционирование и

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

историческую преемственность за счёт свойственной ей устойчивости, хотя и не исключающей вариантности языковых средств и заметной исторической изменчивости [3].

Общеизвестно, что на речь человека влияет также музыка. Нельзя исключать тот факт, что большая часть музыки пишется согласно нормам языка и не несет ущерб речи человека. Однако, если обратиться к жанру поп-музыки, особенно нового поколения, можно заметить множество ошибок, которые и влекут за собой «загрязнение» культуре речи.

Поп-музыка – часть массовой культуры, охватывающая различные формы, жанры и стили развлекательной и прикладной музыки 2-й половины XX — начала XXI веков. В данном жанре основной акцент делается именно на звучание, так что текстовая составляющая не всегда играет роль и не несет огромного смысла. Однако, стоит отметить, что подобная особенность жанра не снимает ответственности с авторов, и те все еще в ответе за те ошибки, которые допустили при выпуске песни. Ведь все эти упущения влияют на речь человека, в особенности – на подрастающее поколение.

Культурно-языковой анализ современных песен в данной статье предполагает собой рассмотрение текстов с точки зрения языковой нормы и речевой культуры. Для анализа было выбрано творчество артистов нового поколения, был произведен разбор их самых популярных песен. Таким образом, в ходе анализа выявился ряд нарушений таких качеств, как чистота и логичность текста. Под нарушением этих норм подразумевается:

- присутствие жаргонов;
- просторечные выражения
- неоправданное использование иностранной лексики;
- слова-паразиты;
- лексические повторы.

Нынешние исполнители часто прибегают к жаргонизму и просторечным выражениям, это видно в строчках «Я непоседа, *похавал* деда» (Моргенштерн), «*Бабки* – не проблема» (INSTASAMKA), «Мои *пацаны мутят* преступление» (OG Buda), «Я начинал с *падика*» (Егор Крид), «*Угорать*, я хочу *угорать*» (Элджей), «И нам все *по барабану*» (Егор Крид), «Давай *закутим* по новой» (Егор Крид), «Страсти, *здрасьте*» (гр. Пицца), «Мы жуем мятную *жёвку*» (Элджей), «Кому там *чё* обещал» (Элджей).

Этим самым, авторы под жаргонизмами и просторечиями подразумевали:

<i>Похавал</i>	Поел
<i>Бабки</i>	Деньги
<i>Пацаны мутят</i>	Ребята организуют
<i>Падик</i>	Подъезд
<i>Угорать</i>	Смеяться
<i>По барабану</i>	Все равно
<i>Закутим</i>	Повеселимся
<i>Здрасьте</i>	Здравствуйте
<i>Жёвка</i>	Жевательная резинка
<i>Чё</i>	Что

Присутствие данных ошибок можно объяснить желанием авторов наиболее точно передать образно-эмоциональное выражение мысли, не прибегая к высокопарным изречениям.

С точки зрения иностранной лексики, исполнители вставляют ее зачастую весьма неоправданно: «*Heu, we got some* пушки» (Моргенштерн), «Твое *true* – бедных» (INSTASAMKA), «Если тронешь кого-нибудь из моего *crew*» (OG Buda), «Скачет, как *ball*»

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
 атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
 «История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
 Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
 Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
 «The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

(Егор Крид), «Я выбрал тебя, остальным *sorry*» (Konfuz), «*No stress*, хаваем как M&M's, *dance-dance*» (Элджей), «Нас больше нет. *Touch, don't stop!*» (Элджей), «Мы с малышкой *chill all day*» (Даня Милохин), «Рядом со мной мои *homie*» (JONY). Такого рода явление в современных песнях считается привычным, поскольку среди артистов нового поколения и самой молодежи существует тенденция разговора на языке так называемых «сленгов» (англ. Slang – набор слов или новых значений существующих слов [4]). Однако, важно помнить, что подобные выражения так же являются нарушением языковых норм.

Таблица-2. Значение иностранной лексики в вышеуказанных отрывках

<i>Hey, we got some</i> пушки	У нас есть несколько пушек
<i>Твое true</i> – бедных	Твоя правда – бедных
Если тронешь кого-нибудь из моего <i>crew</i>	Если тронешь кого-нибудь из моей команды
Скачет, как <i>ball</i>	Скачет, как мяч
Я выбрал тебя, остальным <i>sorry</i>	Я выбрал тебя, остальным извинение
<i>No stress</i> , хаваем как M&M's, <i>dance-dance</i>	Без стресса, едим как M&M's, танцы-танцы
Нас больше нет. <i>Touch, don't stop!</i>	Нас больше нет. Прикоснись, не останавливайся!
Мы с малышкой <i>chill all day</i>	Мы с малышкой отдыхаем целый день
Рядом со мной мои <i>homie</i>	Рядом со мной мои друзья

Обратите внимание, что при использовании иностранной лексики, некоторые авторы неправильно склоняют слова по родам. На примере Элджея и его строчек про M&M's, можно заметить, что автор и вовсе отказался от логики, вместо этого пытается сделать акцент на игре слов. В последнем примере автор и вовсе использовал не просто иностранную лексику, так еще и с ошибкой: «друзья» во множественном числе – *homies*.

Нередки для поп-музыки и такие понятия, как слова-паразиты и лексические повторы: «И мне никого, *блин*, не надо» (Градусы), «Мало половин, мало, мало половин» (Ольга Бузова), «Реально скинул, *по ходу*, придурок» (Егор Крид), «Доллар, доллар не предаст, доллар, доллар не подставит» (INSTASAMKA), «Какое *нафиг* платье, ей по душе спортивки» (Егор Крид), «Ты опять сорвешься, *по-любому*» (HammAli & Navai), «Ты вдыхаешь дым сигарет, сигарет» (Artik & Asti), «Я обожаю риск, риск, риск» (10AGE). Допуск таких ошибок показывает то, что чаще всего авторы не беспокоятся о чистоте своих текстов, делая выбор именно в пользу звучания. Употребление слов-паразитов сказываются и на реальной жизни: людям предпочтительнее использовать те слова, которые щедро предоставляют публике авторы песен, не задумываясь над тем, правильный ли этот текст.

Теперь обсудим грамматические и логические ошибки в текстах песен. Такое прослеживается в следующих строчках: «Быстрый *жжет* нос» (Скриптонит), «Жарю мясо у *фритюра*» (INSTASAMKA), «Когда твой взгляд светит ярко» (Люся Чеботина), «Гори все *пропадом*» (Егор Крид), «Не *запиваю* память аперодем» (Artik & Asti), «И для кого ты *одела* это милое платье?» (Нервы), «*Глядя* на город из окон, *кажется* он таким далеким» (Звонкий и Рем Дигга), «Залезь мне в сердце, а не в ширинку *джинс*» (Монеточка), «Дойти б к тебе» (Тима Беларусских)

В первой строчке использована неверная форма глагола «жечь», единственная верная форма третьего лица множественного числа: «*жжет*» [5]. Во втором случае, ошибка заключается в использовании неправильного предлога – жарят «*во фритюре*». В третьем примере нарушена логика: взгляд не может светить, это нелогично и некорректно. В

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

четвертом случае, опять же, нарушена логика и грамматика: автор смешал фразеологизмы, из-за чего вместо «гори все синим пламенем» или «пропади все пропадом» вышла нелогичная фраза.

В следующем примере так же теряется логика в словах: память невозможно запить, ее можно заглушить. У группы «Нервы» одна из самых банальных ошибок: на себя *надевают*, а кого-то *одевают*. В следующем случае, по правилам русского языка, деепричастный оборот должен обозначать действие того же субъекта, как и глагол, который относится к этому самому обороту: здесь же все иначе – навряд ли автор хотел сказать, что город глядит на самого себя из окон и кажется себе далеким. В примере с Монеточкой, ошибка заключается в неправильном склонении слова «джинсы»: верный вариант – *джинсов*, только это является правильной формой родительного падежа. Тима Беларуских совершил типичную ошибку: дойти можно *до кого-то*, а *к кому-то* – прийти.

Нами был произведен опрос среди молодежи в возрасте от 16 до 23 лет; всего участие приняло 43 человека. Главным вопросом опроса был: «Обращаете ли Вы внимание на ошибки в текстах песен и склонны ли Вы к анализу смысловой нагрузки песни?»

К сожалению, результаты были неутешительны: 86% опрошиваемых ответили, что они не обращают внимание на текст песни и зачастую игнорируют смысловую нагрузку, если звучание их устраивает. 10% опрошиваемых ответили, что они склонны только к анализу смысла текста, но на нарушения языковой нормы не обращают внимания. И лишь 4% опрошиваемых ответили, что они прислушиваются к текстам песен и акцентируют внимание как на звучании, так и на самом тексте.

Популярная музыка – естественная и важная для подростков и молодежи сфера бытия, влияющая на воспитание и формирование речевой культуры. Стоит сказать, что проблема в текстах песен – актуальная на сегодняшний день тема. Поскольку молодое поколение воспитывается и растет в таком информационном пространстве, очень важно обращать внимание на грамотность культуры речи во всех сферах жизни. От этого зависит будущее непосредственно самого языка. Таким образом, можно сказать, что современный песенный текст – это один из основных источников «загрязнения» в речи молодого и старшего поколения, который способствует оскудению речи и потери культурных ценностей. Как мы можем заметить, в современных песнях повторяются одни и те же ошибки, что является основой для оскудения речи, вследствие – мышления. Именно поэтому очень важно затрагивать данную тему, иначе молодому поколению грозит поголовная безграмотность и обеднение словарного запаса.

Список литературы:

1. Литературный язык [Электронный ресурс] URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Standard_language (дата обращения: 06.03.2022)
2. Актуальные вопросы филологических наук: проблемы и перспективы: материалы междунар. заоч. науч. конф. (г. Чита, ноябрь 2011 г.). / Под общ. ред. Г.Д. Ахметовой. – Чита: Издательство Молодой ученый, 2011. – 166 с.
3. Языковая норма [Электронный ресурс] URL: https://en.wikipedia.org/wiki/Linguistic_norm (дата обращения: 08.03.2022)
4. Сленг [Электронный ресурс] URL: <https://en.wikipedia.org/wiki/Slang> (дата обращения: 07.03.2022)
5. Малый академический словарь / Ред.: А. П. Евгеньева, М., 1957—1960 (АН СССР, Ин-т рус. яз.; Под ред. А. П. Евгеньевой. — 2-е изд., испр. и доп. — М.: Русский язык, 1981—1984.)

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
**ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ ИНИЦИАТИВ
МОЛОДЕЖИ**

Рявкин С. Е.
Челябинский государственный институт культуры,
г. Челябинск, Российская Федерация
научный руководитель – кандидат педагогических наук, доцент Погорелова Н. В.

Abstract

The article «Technologies for the development of socio-cultural initiatives of youth in Russia» analyzes the relevance of supporting youth initiatives in modern Russian reality. The role of government programs and legislative initiatives in stimulating the development of youth initiative projects is highlighted. Particular attention is paid to the «First Movement» as an example of successful youth activation in the sociocultural sphere. The author of the article explores the influence of modern technologies, such as the Internet and social networks, on the formation and support of youth initiatives, and discusses the challenges and prospects of this process in modern Russian reality.

В последние годы в России становится все более очевидной важность поддержки социально-культурных инициатив молодежи. Государственные программы, указы Президента Российской Федерации о национальной политике [4] и другие законодательные инициативы направлены на создание условий для раскрытия потенциала молодежи и развития их инициатив в различных сферах.

В первую очередь следует дать характеристику современного молодого человека в России. Современная молодежь России представляет собой разнообразную и динамичную группу людей, обладающих уникальными характеристиками, принесшими значительные изменения в социокультурную картину страны [2].

Следует отметить, что молодежь в России, подобно молодежи во всем мире, переживает важные социальные и культурные трансформации, обусловленные быстрым развитием информационных технологий, медиа и глобализацией. Стремительный темп жизни, насыщенный поток информации и возможности для общения в сети Интернет сформировали у молодежи новые ценности и приоритеты. Одной из важных черт современной молодежи в России является их активное использование социальных сетей и интернета для общения, получения информации и самовыражения. Молодежь активно участвует в различных онлайн-дискуссиях, форумах, создает собственные контент-проекты в блогах на различных платформах глобальной сети «Интернет» [3]. Это отражает их стремление к самовыражению, а также к общению и обмену мнениями.

Также стоит отметить, что современная молодежь в России проявляет интерес к развитию своих навыков и компетенций, как в области образования, так и в культурной сфере. Многие молодые люди активно учатся, стремятся к получению высшего образования, а также к развитию своих творческих способностей через участие в различных культурных и художественных проектах.

Несмотря на общие тенденции, следует также отметить разнообразие молодежных групп и субкультур в современной России. Они могут различаться по интересам, ценностям, музыкальным предпочтениям, образу жизни и другим факторам. Некоторые молодежные группы активно участвуют в политической и общественной жизни, выступая за защиту прав и интересов молодежи, а также за решение социальных проблем [1].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Не вызывает сомнений, что современная молодежь России – это перспективная группа, которая играет важную роль в социальном и культурном развитии страны. Чрезвычайно важно учитывать и поддерживать интересы и потребности молодежи, создавая условия для их активного участия в общественной и культурной жизни. Развитие социально-культурных инициатив среди молодежи играет ключевую роль в формировании будущего общества в следующих аспектах [6]:

1. Активное гражданство: Молодежь является движущей силой общественных изменений. Развитие социально-культурных инициатив среди молодежи способствует формированию активной гражданской позиции, участию в общественной жизни и решению социальных проблем.
2. Творческий потенциал: Молодежь обладает большим творческим потенциалом, который может быть использован для создания новых культурных продуктов, идей и проектов, способствующих развитию общества и культуры.
3. Инновации и прогресс: Молодежь часто вносит новаторские идеи и подходы в различные области деятельности. Развитие социально-культурных инициатив среди молодежи способствует появлению новых форм культурного выражения, технологий и практик, стимулируя прогресс общества.
4. Социальная адаптация: Участие в социально-культурных инициативах помогает молодежи развивать социальные навыки, устанавливать контакты с единомышленниками, обогащать свой культурный опыт и находить свое место в обществе.
5. Преемственность поколений: Развитие социально-культурных инициатив среди молодежи способствует передаче культурных ценностей и традиций от старшего поколения к молодому, обеспечивая преемственность и стабильность в развитии общества.

Развитие социально-культурных инициатив среди молодежи является важным элементом стратегии социокультурного развития общества, способствующим формированию активных, творческих и ответственных граждан, способных к инновациям и позитивным изменениям.

Государство активно направляет и поддерживает молодежные инициативы через ряд программ и мероприятий. Например, федеральная программа «Молодежь России», которая была запущена в Российской Федерации в 2014 году. Эта программа направлена на поддержку и развитие творческих, интеллектуальных и предпринимательских способностей молодежи. Она охватывает широкий спектр мероприятий и проектов, направленных на создание условий для полноценного развития молодежи и формирования активной гражданской позиции [5]. Ее основные цели – создание условий для полноценного развития молодежи, включая поддержку молодых талантов в различных областях, формирование активной гражданской позиции и патриотизма [6].

Кроме того, указы Президента РФ о важности поддержки молодежи стали основой для разработки и реализации различных мероприятий и программ. Они охватывают разнообразные аспекты молодежной деятельности – от поддержки молодых предпринимателей до развития молодежных культурных центров и образовательных проектов [4].

«Движение первых» – это инициатива, которая была запущена сравнительно недавно, но уже сумела привлечь внимание широкой общественности и молодежной аудитории. Ее цель – стимулировать молодежь к активной гражданской позиции и участию в развитии общества [5].

Основной акцент делается на развитии лидерских качеств и инициативности у молодежи. Программа предлагает различные образовательные мероприятия, направленные на развитие социально-культурных инициатив. Она была запущена для стимулирования молодежи к участию в различных социокультурных и общественных проектах.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Программы и проекты «Движения первых» охватывают широкий спектр деятельности, включая [5]:

1. Образовательные программы: «Движение первых» предлагает различные образовательные мероприятия, такие как тренинги, семинары, мастер-классы и лекции, направленные на развитие навыков лидерства, коммуникации, проектного управления и других важных компетенций.
2. Социальные проекты: Инициатива поддерживает молодежные социальные проекты, такие как волонтерство, помощь нуждающимся, экологическая инициатива, развитие малых городов и многие другие. Эти проекты направлены на решение актуальных проблем в обществе.
3. Интерактивные площадки: «Движение первых» организует различные интерактивные мероприятия и площадки для обмена опытом, идей и проектов между молодежью. Это могут быть форумы, конференции, круглые столы и другие форматы, способствующие общению и сотрудничеству.
4. Культурные инициативы: Движение поддерживает культурные проекты молодежи, такие как фестивали, выставки, концерты, творческие мастерские и другие мероприятия, способствующие развитию творческого потенциала и самовыражению молодежи.
5. Патриотическое воспитание: «Движение первых» активно участвует в проектах по патриотическому воспитанию молодежи, организуя мероприятия, посвященные истории и культуре страны, патриотическим ценностям и гражданской ответственности.

Именно благодаря такому разнообразию программ и проектов «Движение первых» становится значимым фактором в развитии молодежного движения в России, способствуя формированию активной и ответственной гражданской позиции среди молодежи.

Список литературы:

1. Волкова Е. В. Современные культурные инициативы в социальной типологии личности / Е. В. Волкова // Казанский педагогический журнал. – 2021. в.6. – С. 253.
2. Ивченко Е. В. Развитие художественно-творческой активности молодежи в социально-культурной деятельности / Е. В. Ивченко // учебное пособие. – 2015. – С. 115.
3. Трефилов А. Р. Информационные технологии в процессе формирования социально-культурной активности студенческой молодежи: материалы 49 научной конференции молодых исследователей (Челябинск, 6 апреля 2017 г.) / А. Р. Трефилов // Челяб. гос. ин-т культуры; отв. ред. С. Б. Синецкий. – Челябинск: ЧГИК. – 2017. – .100-102 с.
4. Указ Президента РФ от 19 декабря 2012 г. № 1666 «О Стратегии государственной национальной политики Российской Федерации на период до 2025 года» [Электронный ресурс] / Справочно-правовая система «Гарант». – Режим доступа : <https://base.garant.ru/70284810/> (дата обращения: 13.03.2024).
5. Устав Общероссийского общественно-государственного движения детей и молодежи «Движение первых», г. Москва, 2022 год. Утвержден Съездом Общероссийского общественного государственного движения детей и молодежи Протокол № 1 От 18-19 декабря 2022 г. [Электронный ресурс] // Официальный сайт РДДМ «Движение первых». – Режим доступа : <https://xn--90acagbhgpc7c8c7f.xn--p1ai/download/MQ==/ZG9jdW1lbnRz/ZmlsZQ==/> (дата обращения: 13.03.2023).
6. Федеральный закон от 14 июля 2022 г. № 261-ФЗ «О российском движении детей и молодежи» (последняя редакция) [Электронный ресурс] / Справочно-правовая система «Гарант». – Режим доступа : <https://www.garant.ru/products/ipo/prime/doc/404892173/> (дата обращения: 13.03.2024).

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМДАҒЫ ТІЛДІК САНАНЫҢ ЭТНОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ

Салимова Н.Т.

*Ж.Ташенев атындағы университет. Шымкент қаласы
ғылыми жетекшісі: филол.ғ.к., доцент Аккузов А.А.*

Abstract

The ontology of the study of linguistic consciousness is intercultural communication of representatives of different nationalities, which cannot be realized without communicative conflicts due to the lack of common human consciousness. In this regard, the main reason for misunderstanding in intercultural communication is the peculiarities of the national consciousness of communicants. The process of intercultural communication means communication between representatives of different ethnic cultures. In the development of modern Kazakhstan as a cultural state, issues of interethnic relations are relevant. Interaction between representatives of different nationalities living in Kazakhstan for many years has its influence on the emergence of common values and stereotypes. The study of the peculiarities of the relationship between any two cultures is considered to be the practical value of intercultural communication.

Тілді антропологиялық аспектіде, атап айтқанда жеке тұлғамен, оның ой-өрісімен, ойлау қабілетімен, рухани-тәжірибелік іс-әрекетімен бірге қарастыру – бүгінгі таңдағы лингвистиканың ең негізгі міндеті. Тіл - сана мазмұнын білдіретін негізгі құрал. Бұл жерде «тілдік сана» ұғымының күрделілігі алаңдатады. Тілдік сананың динамикалық сипаты бойынша сананың жай-күйіне вербалдық түрде сөйлеу ықпалын тигізеді. Сонымен қатар, субъектінің менталдық тәжірибесі және сана әрекетінің нәтижесі сананың құрылымдық сипатын анықтайды. Бұл тілдік құрылымдармен жүзеге асады.

А.А. Леонтьев өзінің «Основы психолингвистики» [1,110 б.] деген еңбегінде «тілдік сана» ұғымын «әлем бейнесі» ұғымымен салыстыра отырып, «әлем бейнесін» «индивид психикасындағы заттық мағыналар және соған сәйкес когнитивтік сызбалар арқылы және рефлексияға бағынатын заттық әлемнің бейнеленуі» ретінде анықтаған. Әлем бейнесі әлемнің өзі сияқты жан-жақты, сол себепті әлем туралы білім біздің іс-әрекетімізбен біртұтас екендігін анықтап атаған. Яғни, тілдік сана тілдік құралдардың көмегімен ғана айқындалады. Мысалы, сөздер, сөйлемдер, тұрақты тіркестер, мәтіндер және ассоциативтік өрістердің көмегімен түзіліп, санадағы бейнелер анықталады. Бұл жерде сананың тек тілдің көмегімен түзілетінін ағғаруға болады.

Әдетте, тілдік фактілерді психолингвистикалық сипаттау тәжірибесі эксперименталды зерттеу нәтижелерін көрсетіп отырады. Дәлірек атағанда, әртүрлі ассоциативтік эксперименттер арқылы анықталады.

Субъектілердің жаңа білімдері мәдениеттер арасындағы айырмашылықтарды айқындау қажеттілігі болған кезде қалыптасып отырады, өйткені «жаңа мәдениетті игеру» дегеніміз «бөгде мәдениетті тану» дегенді білдіреді.

Мәдениаралық қатысым – «сананың патологиялық (жалпы нормадан ауытқыған) жағдайларында қызмет етуі, қарым-қатынасқа түсушілердің түсініктерінің ортақтығы болмағанын анықтайды. Бөгде (жат) мәдениет «қалыптан ауытқу» болып қалыптасады, бұл ретте табиғи түрде өз мәдениетінің бейнелері қалыпты деп есептелінеді және бөгде (жат) мәдениет өзге бейнелерді алдымен өз мәдениетіне сәйкестендіру арқылы көрінеді» [2, 18].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Мәдениаралық қатынастың үдерісі түрлі этномәдениет өкілдерінің бір-бірімен тілдесуін білдіреді. Заманауи Қазақстанның мәдени мемлекет ретінде дамуында ұлтаралық өзара қарым-қатынас мәселелері өзекті болып тұр. Қазақстанда өмір сүретін түрлі ұлт өкілдерінің арасындағы көп жылдар бойы өзара іс-әрекет жасауы жалпы құндылықтар мен стереотиптердің пайда болуына өз ықпалын тигізеді. Кез келген екі мәдениеттің өзара қатынасының ерекшелігін зерттеу мәдениаралық байланыстың тәжірибелік мәні болып есептеледі.

Зерттеу жұмысында бақылаудың негізгі жалпы ғылыми әдістері, алынған нәтижелерді қорытындылауға бағытталған салыстырулар мен сипаттаулар, деректер сараптамасы мен интерпретациясы, оларды жүйеге келтіру мен топтастыру қолданылады. Әртүрлі этнолингвомәдениет өкілдерінің санасындағы бейнені анықтау бағытындағы тәжірибелік зерттеулердің бірі – психоллингвистикалық әдіс. Бұл әдіс этнолингвомәдениет өкілдері туралы көп ақпарат береді, сонымен қатар зерттеуге алынғандардың сөздік қорын пысықтауға бейімделген. Белгілі бір сөзге берілген реакция тілдік сананың айрықшылығынан көрініс тауып, оның ұлттық-мәдени компонентін айқындайды. Ассоциациялық тәжірибе вербалды ассоциациялар арқылы сана бейнелерін зерттейтін тәсіл болып, тіларалық және мәдениаралық зерттеулерде кеңінен қолданыс табады.

Беделді орыс ғалымы, психоллингвистика ғылымының негізін қалаушы А.Н. Леонтьев айтуынша, психоллингвистикалық тәжірибенің нысаны болып «әрдайым таңбалық бейненің субъективті мазмұны немесе оған қатысты іс- амалдар болып табылады. Субъективті мазмұн болғандықтан мұндай тәжірибе шынайы, ғылыми негізделген болады» (аударма) [3, 63 б.].

Тәжірибенің теориялық негіздері Ресей Ғылым академиясының Тіл білімі институтының психоллингвистика және коммуникациялар теориясы секторының қызметкерлері Е.Ф.Тарасов, Н.В.Уфимцев, Ю.А.Сорокин әзірлеген тілдік түсінік (ұғым, сана) бейнесі туралы ережелерді ұстанады. Вербалды реакциялардан құрылатын ассоциациялық өрістер тәжірибенің нәтижесі ретінде қабылданады. «Тілдік сананың ұлттық-мәдени ерекшеліктерін іздеу тілдік сананың мәртебесін анықтай түседі: ол өзге мәдениеттің заттық, қызметтік және менталды формасы арқылы тану құралы ретінде, сонымен қатар өз мәдениетін танудың да құралы ретінде қарастырылады. Айналадағы ақиқатты қабылдауға өз немесе өзге мәдениет қалай және қандай әсер ететіндігі жаппай жүргізілген ассоциативті тәжірибелердің нәтижелерін түсінуге көмек береді» [4, 4 б.].

Негізі мәдениаралық қарым-қатынас үдерісінің қатысушылары, ең алдымен, түрлі ұлттық тұтастықтың өкілдері ретінде қарастырылады да, мәдениаралық қатысым мәселелерін зерттеу, сол бойынша тәжірибелер жүргізу арқылы айқындалады. Оның басты мақсаты – түрлі ұлттық лингвомәдениет өкілдерінің ассоциативті «әрекетінде» тілдік сананың (түсініктің) ұлттық мәдени ерекшелігін айқындау.

Ассоциациялық тәжірибенің нәтижесінде пайда болатын ассоциациялық өріс сол мәдениеттегі сөздің астарында, мағынасында тұрған білімдердің бейнесі ретінде, дәлірек айтқанда сол сөздің мағынасын социомәдени шынайылық ретінде айқын көрсете алады. Тіл иеленушілердің реакцияларынан қалыптасатын ассоциациялық өрістер олардың сана бейнелерінің сапасын сипаттауға жағдай туғызады. Осы орайда А.Н. Леонтьевтің еңбектерінде қағидалы түрде айтылып кеткен «сөздердің семантикалық және ассоциациялық белгілерінің психологиялық табиғатының бірлігі» деген пікірі өте маңызды [5, 268 б.] .

Тілдік сананы зерттеу онтологиясы – адам санасының ортақ болмауына байланысты коммуникативтік қайшылықтарсыз іске аспайтын әртүрлі ұлт өкілдерінің мәдениаралық қарым-қатынасы. Осыған байланысты мәдениаралық қарым-қатынастағы түсінбеушіліктің басты себебі – ол коммуниканттардың ұлттық саналарындағы ерекшеліктері.

Мәдениаралық қатысым үдерісінде ұлттық менталитет, ғасырлар бойы қалыптасқан өмір салты мен әлеуметтік мәдени нұсқау тұрғысынан алынған қарама-қайшы

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

аксиологиялық жүйелердің алшақтығы аксиологиялық бейімделу арқылы жақындаса түседі. Демек, тарихи- мәдени түсініктемені пайдалану арқылы өзге елдің мәдениеті мен тарихын ұғынуға, түсінуге, қабылдауға өз әсерін тигізуі орын алады. Мәселен, көшпенді өмір салты және сонымен байланысты терең философиялық дүниетаным, XX ғасырдың басына дейін сақталған қазақ отбасының патриархатты тұрмыс салты, қазақ қоғамындағы көп әйел алуы.

Ғылым саласында жасалып жатқан түрлі тәжірибелік деректер ассоциаттардың көбінесе жағымды және бейтарап сипатқа ие екендігі туралы тұжырым жасауға мүмкіндік береді.

Өз ассоциациялық тактикаларында батыс менталитетін иеленушілер әлеуметтік мәселелерге, олардың ішінде қазақстандық қоғамда қалыптасып қалған гендерлік стереотиптерге сыни көзқараспен қарауда.

Қорыта айтқанда, ассоциациялық өрістер тілдік белгінің ұлттық-мәдени таңбалануына куә болуда және Қазақстан бейнесі, Қазақстан реалийлерінің басқа мәдени тілдік тұлғаның санасында концептуалды құрылым пайда болуына мүмкіндік беруде. Шет елдердің (америкалықтар мен шығыс елдерінің өкілдері) азаматтарының ассоциацияларын талдау көп мәдениетті қазақ қоғамында мәдениаралық қатысым мәселесін заманауи қарастыруына, зерделенуіне үлкен мүмкіндік беретіні анық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Леонтьев А.А. Основы психолингвистики. – М.: Смысл, 1997. – 287 с.
2. Тарасов Е.Ф. Межкультурное общение – новая онтология анализа языкового сознания // Этнокультурная специфика языкового сознания. М., 1996. С. 7– 22.
3. Леонтьев А.Н. Деятельность. Сознание. Личность. – М.: Политиздат, 1986. – 304 с.
4. Уфимцева Н.В. Предисловие // Языковое сознание: теоретические и прикладные аспекты: Сб.ст. / Под. ред. Н.В. Уфимцевой. Барнаул: Изд-во Алт.ун-та, 2004. С.3–5.
5. Леонтьев А.Н. Психолингвистические единицы и порождение речевого высказывания. – М.: Наука, 1969.

БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ

*Сатыбалдиева Г.К.
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал
ғылыми жетекші – п.ғ.д., профессор Бахишева С.М.*

Abstract

The article describes the importance of using new pedagogical technologies in the formation of reading literacy of younger schoolchildren. In addition, it is described that the most important conditions for the formation of reading literacy in younger schoolchildren are determined by the presence of changes in the child resulting from learning, not only the life experience gained, but also the nature of his activity, attitude to it, the level of cognitive interests, readiness for self-education and self-education. During its formation, it was noted that it is important to transform and apply methods within the framework of advanced pedagogical technologies, new pedagogical technologies were analyzed separately.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Оқу сауаттылығын қалыптастыру мәселесі Г.А.Цукерман, А.М.Новиков, А.В.Воронцов, Н.Н.Светловская, Ф.И.Урман, Л.В.Чернышева, М.А.Пинская, М.В.Тарабуева және т.б. психологтар мен педагогтардың ғылыми еңбектерінде зерттелген болатын.

"Оқу сауаттылығы" ұғымы 1991 жылы халықаралық тестілеу нәтижесінде пайда болды. Бұл тұжырымдаманың пайда болу тарихы PISA (programme for International Student Assessment) және PIRLS (Progress in International Reading Literacy Study) халықаралық жобаларымен тығыз байланысты. Жетекші педагогтар оқу дағдыларының топтарын әзірлеп, оқу сауаттылығының деңгейлерін анықтаған болатын.

Оқу сауаттылығы ұғымын И.Д.Фрумин, М.И.Кузнецова, М.А.Пинская, Г.А.Цукерман, Г.С.Ковалева, Т.В.Тимкова, О.Л.Обухова сияқты зерттеушілер қарастырады. Авторлардың әрқайсысы осы мәселені шешудің жеке компоненттеріне назар аударады. Сонымен қатар, оқу сауаттылығының қалыптасуына әсер ететін факторлар М.А.Пинская, Т.В.Тимкова, О.Л.Обухованың еңбектерінде қарастырылған.

Бастауыш мектепте оқу сауаттылығын қалыптастыру тәсілдері Л.А.Рябинина, М.И.Кузнецованың зерттеулерінде талданса, бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру модельдері Ф.И.Урман, Л.В.Чернышеваның еңбектерінде сипатталған [1, 66 б.].

Бүгінгі таңда біздің қоғам оқу сауаттылығы мен мәдениетінің дағдарысында тұр десек қателеспейміз. Бұл парадоксальды емес, бірақ әлемнің қарқынды дамуы жағдайында (ақпараттық-коммуникациялық технологиялар) қоғамда оқырман халқының үлесі азаяды. Оқу сауаттылығының дағдарысы бірден пайда болған жоқ. Ол бірте - бірте дамыды және оның бірінші кезеңі - балалар оқуының дағдарысы. Өскелең ұрпақтың төмен оқу деңгейінің себептері қандай дейтін болсақ, олардың маңызды себептеріне тоқтала кетейік:

- Кітапқа қарағанда, бұқаралық ақпарат құралдарын таңдау оның құндылығын жоғалтуына әкелді (оқуды көп сағаттық теледидар көрумен, компьютерде ойнаумен ауыстырамыз);

- Оқымайтын ата-аналар (бала ата-анасының кітап оқығанын немесе өзіне кітап оқып бергенін көрмейді, сондықтан бұл қажет емес деген қорытынды жасайды).

Бастауыш мектеп түлегінің моделін зерттей отырып, бүгінгі таңда қоғамның "оқитын адамға" деген қажеттілігі - *homolegens* деген қорытынды жасауға болады.

Қазіргі заман контекстінде оқу сауаттылығы - бұл кітапты аудару, суреттерді қарау емес, бұл оқылған мәтінге ой жүгірту, үлкен ақпарат ағынында қажетті ақпаратты таңдау және оны өмірлік жағдайда қолдану мүмкіндігі. Оқу сауаттылығы - функционалдық сауаттылықтың бірінші кезеңі.

А.М.Новиков өзінің педагогикалық сөздігінде сауаттылықты адамның әдеби тілдің нормаларына сәйкес ауызша және жазбаша сөйлеу дағдыларын меңгеруі ретінде анықтайды. Ол «Сауаттылық бұл халықтың мәдени дамуының негізгі көрсеткіштерінің бірі, ал мектепке қатысты - оқу сапасының маңызды шарттары мен көрсеткіштерінің бірі» деп атап өткен болатын.

Г.А.Цукерман өзінің "Оқу сауаттылығын бағалау" мақаласында сауаттылықты жазбаша мәтін түрінде ақпарат алуға және беруге мүмкіндік беретін құралға (мәдени құралға) иелік ету ретінде анықтады [2, 67 б.].

PIRLS зерттеуінде оқу сауаттылығы адамның мәтіндерді түсіну, пайдалану, бағалау, олар туралы ойлау және мақсаттарына жету, білімі мен мүмкіндіктерін кеңейту, әлеуметтік өмірге қатысу үшін оқу қабілеті ретінде анықталады.

"Сауаттылық" анықтамасы "оқу сауаттылығы" ұғымының мәнін толық көрсетпейді, өйткені оқырман сауаттылығы ақпаратпен жұмыс істеу қабілетімен байланысты. Бұл жерде "оқу сауаттылығы" мен "оқу" ұғымдарының негізгі айырмашылығы неде екенін түсіну

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

маңызды. Г.А.Цукерман өз мақаласында оқу, әсіресе педагогикалық контексте, көбінесе декодтау - әріптерді дыбыстарға аудару деп түсіндіреді.

Оқу сауаттылығы негізгі дыбыстаудан, сөздерді білуден, грамматикадан, мәтін құрылымынан бастап әлем туралы білімге дейінгі құзыреттіліктің кең спектрін қамтиды. Оқу сауаттылығы сонымен қатар, метакогнитивті құзыреттіліктерді қамтиды: өзінің түсінбегенін ұғу, өз түсінігін сақтау тұру және қалпына келтіру қабілетінің болуы.

Оқу сауаттылығын қалыптастыру - бұл бала саналы түрде дамытатын және әлемді еркін танудың әдісі түрінде қолданатын құрал ретінде оқуға мүлдем жаңа көзқарас. Саналы оқуға, өзінің түсінігі мен эстетикалық тәжірибесінің рефлексиясына баса назар аударылады.

Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастырудың негізгі шарты ретінде бастауыш сыныптардағы сабақтарда оқу тапсырмаларымен жұмысты ұйымдастыру қарастырылады. Оқу тапсырмаларымен жұмыс оқу дағдыларының топтарына негізделген, оған мыналар жатады:

- Мәтін мазмұнындағы жалпы бағдар және оның тұтас мағынасын түсіну;
- Нақты берілген ақпаратты табу;
- Мәтінді түсіндіру және ақпаратты жалпылау;
- Мәтіннің мазмұнын оның формасын талдау және бағалау [3, 432 б.].

Бастауыш мектеп жасы оқу сауаттылығын қалыптастыру үшін ең тиімді болып табылады. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыру қажетті жағдайды туғызуды, сондай-ақ мектеп, мұғалімдер және оқушы деңгейін есепке алуды көздейді. Бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастыруда әдебиеттік оқу сабақтары үлкен рөл атқарады. Сабақ барысында балалар мәтінмен жұмыс істеуді және өздері үшін жаңа ақпарат алуды үйренеді. Оқу сауаттылығын қалыптастырудың маңызды шарты бастауыш сынып оқушыларына түрлі әдістерді қолдану болып табылады.

Әдістерді таңдау барысында баланың оқу нәтижесінде пайда болатын өзгерістер болуы керек, бұл тек алған өмірлік тәжірибесімен ғана емес, сонымен бірге оның іс-әрекетінің сипатымен, оған деген көзқарасымен, танымдық қызығушылықтарының деңгейімен, өзін-өзі оқытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге дайын болуымен анықталады. Өзекті педагогикалық технологиялар шеңберіндегі әдістерді қарастырырып көрейік.

1. Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы, оның ең маңызды мақсаты - бастауыш сынып оқушыларының ойлау дағдыларын қалыптастыру, олар тек оқуда ғана емес, сонымен бірге өмірде де қажет (салмақты шешімдер қабылдау, ақпаратпен жұмыс істеу, құбылыстардың әртүрлі жақтарын талдау).

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясы:

- Кез келген ұстазға сапалы сабақ беруге мүмкіндік беретіндігімен.
- Оқыту мен ұйымдастырудың тиімді әдістерінің (стратегияларының) көптігімен.
- Оқу мотивацияларын өзгертуге пайдалы екендігімен.
- Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының өзге технологиялардан ерекшеліктері:
- Сыни тұрғыдан ойлау сабақтарының құрылымы (қызығушылықты ояту, мағынаны ажырату, ой толғаныс).
- Негізгі үш кезеңінің маңыздылығы.
- Стратегиялардың психологиялық астары мен ерекшеліктері.

Педагогикалық технология оқушылардың жеке басын дамыту мен білім беру мақсатына жету жолындағы педагогикалық қызметтің, ісәрекеттің жүйелі дамып отыратын жобасы ретінде оқушы белсенділігін арттыруды көздейді. Ал, оқушы белсенділігінің артуы оны шығармашылыққа жетелейді.

Сыни тұрғыдан ойлау технологиясының әдіс тәсілдері:

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

– Тақырыпты мазмұнына қарай жинақтау, арнаулы бір тақырыпқа пікірталас тудыру (ой қозғау, «инсерт» кестесі);

– Берілген тапсырманы түрлендіру бағыттағы жұмыс (эссе, шығарма, сауаттылықты ашатын хаттар т.б. стратегиялар);

– әңгіменің ұқсастығын салыстыру, бөліктерге бөлу, ат қойғызу, мәтіндегі ұқсастық пен айырмашылықты табуға (Венн диаграммасы, аялдамамен оқу стратегиясы);

– Қиялдау арқылы сурет салғызу (сурет салу стратегиясы);

– Кейіпкерге мінездеме беру өз ойын жазғызу (авторға, кейіпкерге хат жазу стратегиясы);

– Шығармада екі кейіпкердің қарама – қарсы элементтерін сипаттау (қарама-қайшы элементтер стратегиясы);

– Өлең мұшақтарын құрастыру (5 жолды өлең).

2. Жобалап оқыту технологиясы. Бұл технология оқушылардың берілген тапсырманы жобалау, зерттеу барысында өзінің және басқаның тәжірибесінен үйрену, сабақ алуға негізделген. Ғылыми жобаны жасау барысында оқушылар көп нәрсеге өзі көз жеткізеді. Яғни, бұл оқушылардың танымдық қасиеттерін арттырудың, өз еңбектерінің нәтижесіне толығымен қанағаттанып, оқудағы жетістіктерін сезінудің бірден-бір жолы болып табылады. Оқу әрекетінің тиімділігін арттыру үшін оқушыны білім алу процесіндегі белсенді әрекет ететін субъектіге айналдыру керек деген идеялар көтерілгелі көп болды. Осындай идеялардан туындаған технологиялардың бірі – жобалап оқыту технологиясы. Жобалап оқыту технологиясының негізін салушы Карл Фрей өзінің “Жобалау әдісі” атты кітабында (Бельц қаласы, Германия, 1977 ж.) жобалау әдісі туралы былай түсіндіреді: Оқушылардан болсын немесе оқытушы тарапынан болсын практикалық маңызы бар бір жоба (проект) ұсынылуы тиіс. Оқушылар ұжымда жұмыс істеп үйренеді. Зерттеу біліктерін (проблеманы анықтау, ақпарат жинау, бақылау, тәжірибе жүргізу, талдау, жорамал жасау, қорытындылау) меңгереді.

Бұл технологиялық оқудағы мұғалім мен оқушының іс-әрекеттері түбегейлі өзгереді. Мәселен, бастауыш сынып оқушыларының жобалау технологиясын қолданудағы негізгі мақсаты оқушылардың қызығушылық ынтасын дамыту, өз бетімен жұмыстарын жүргізу арқылы білімдерін жетілдіру, ақпараттық бағдарлау біліктілігін қалыптастыру және сыни тұрғыдан ойлау қабілетін арттыру арқылы оқушыны болашақта әр түрлі жағдаяттарда, әр түрлі қоғамдық ортада өзін өзі көрсете білуге бейімдеу қажет.

Бастауыш сынып оқушыларының жобалау технологиясын қолданудағы негізгі міндеттері:

– Өз ойын еркін айтуға мүмкіндік жасай алатын орта туғызу.

– Оқушы жүрегіне жол табу арқылы сабақтардың әрбір сәтін қызықты, ұтымды өткізу. Оқушыларды тек берілген мәліметті тыңдаушы емес ізденуші, зерттеуші өз ойын еркін дәлелдей алатын, пікірін ортаға сала білетін жеке тұлғаны қалыптастыру.

– Оқушының бойындағы ынта-ықыласын жойып алмай, жеке дара қабілетінің дамуына мүмкіндік жасай отырып, қабілетін дамытып, шығармашылығын шыңдау.

– Оқытудың жобалау технологияларын қолдана отырып, жеке, жұпта, топта жұмыс істеу барысында мұғалім мен оқушының ынтымақтастығын қалыптастыру, оқушылардың ойына ерекше құрметпен қарау. Оқушыларды өзін-өзі қадағалай алатын, іс-әрекетін ретімен орындап, өзін — өзі жетілдіретін шығармашыл, ізденімпаз тұлға қалыптастыру.

– Оқушының тұлға ретінде қалыптасуына әсер ету;

– Ақыл-ойын және ерік пен сезім белсенділігін арттыру;

– Логикалық ойлау қабілеттерін арттыру;

– Оқушылардың танымдық қабілетін дамытып, қызығушылығын арттыру.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

– Әртүрлі жағдаяттарда дұрыс шешім қабылдай отырып, әртүрлі адамдармен тіл табыса отырып, әр ортада дұрыс бағыт-бағдар бере алады.

– Оқушының бойындағы қабілетін дамытып, шығармашылығын шыңдау.

– Оқушылардың өз жұмыстарын жаңашылдықпен ұйымдастыру тәжірбиесін талдау, оның тиімділігін анықтау, жеке тұлға тәрбиелеу.

– Оқушылардың жоба жұмыстарына талдау жасау, бағдар беру. Оқушыларды өзін

— өзі жетілдіретін шығармашыл, ізденімпаз тұлға қалыптастыруымыз қажет.

3. Дамыта оқыту технологиясы. Дамыта оқытудың басты мақсаты - баланы оқыта отырып, жалпы дамыту. Бастауыш мектеп-оқушы тұлғасы мен сапаның дамуы қуатты жүретін ерекше құнды, қайталанбас кезеңі. Сондықтан да, бастауыш білім үздіксіз білім берудің алғашқы басқышы, қиын да қадірлі жұмыс. Бастауыш мектеп балаға белгілі бір білім ғана беріп қоймай, оны жалпы дамыту, яғни, сөйлеу, оқу, қоршаған ортаға дұрыс көзқараста болу, жағдайларды объективті түрде бақылап, талдау жасауға үйрету, ойын да дұрыс айтуға, дәлелдеуге, сөйлеу мәдениетіне үйрету [4, 17-20 б.].

Бастауыш сынып сатысының ерекшелігі мектепке қабылданған оқушылардың дайындық деңгейінің, психологиялық, физиологиялық жағынан әр түрлі болуында. Сондықтан бастауыш мұғалімінің қызметі әр баланың жеке ерекшелігіне қарай жағдай жасау үшін тұлғалық, бағдарлы болуға тиіс. Әрине, бастауыш сынып оқушысының зейіні тұрақсыз, импульсивті, қабылдау мүмкіндіктері әр түрлі болады. Дегенмен әр бала бір нәрсеге бейім болады. Бейімділік-оянып келе жатқан қабілеттің алғашқы белгісі. Баланың жасырын, тіпті тым терең жатқан қабілеттерінің көрінуіне мүмкіндік жасау тек оқыту кезінде үлкендердің басшылығымен жүзеге асады.

4. Ойын - балалардың шынайы ойлап тапқан шындығына тез, еркін енуіне, өзіндік «Менін» қалыптастыруға және шығармашылыққа, белсенділікке, өзін - өзі дамытуға мүмкіндік береді. Ойын - әрқашан білім беруге оң ықпал бере отырып, баланы білім алуға, еңбекке дайындайды. «Ойын» технологиясының мақсаты – оқушыларға жаңа білім-білік дағдыларын қалыптастыруды қамтамасыз ету, зерттеу жұмыстарына бағыттау. Ойын арқылы оқыту технологиясы – балама варианттарды таңдап алу негізінде қойылған міндеттерді шешу біліктерін қалыптастыратын әр түрлі ойындарды қолданудың жүйесі.

5. Жеке тұлғаға бағытталған білім беру дегеніміз — педагогикалық іс-әрекеттің әдіснамалық жаңа бағыты, яки баланың қайталанбас дара тұлға ретінде өзін-өзі тануын, өзін-өзі жетілдіре отырып, дамытуын қамтамасыз ететін өзара тығыз байланысты идеялар, түсініктер мен іс-әрекеттер жиынтығы [5, 8-15 б.].

Тұлғаға бағытталған жаңа көзқарас түсінігін айқындау үшін негізгі үш мәселеге тоқтала кеткеніміз жөн:

1. Тұлғаға бағытталған көзқарас ұғымын ашатын негізгі түсініктер:

– Адамның ешкімге ұқсамайтын өзіндік даралық ерекшелігі;

– Жеке тұлғаның үнемі өзгеріп отыратын әлеуметтік болмысы;

– Тұлғаның өзіне тән қабілеттері мен мүмкіндіктерін таныту үрдісі;

– Өзін және қоршаған ортаны тануда саналы, шығармашылық белсенділік көрсететін

тұлға әрекеті;

– «мендік» тұжырымдаманың болуы;

– Оқушылардың білім алуына жағдай жасау. Өмірлік, кәсіби өсуіне педагогикалық қолдау, психикалық қарым-қатынас бойынша алдын-ала көмек беру іс-әрекеті.

2. Оқушыларға білім беру әрекетіндегі негізгі принциптер (ұстанымдар):

– өзін-өзі белсендіретін тұлға ұстанымы;

– даралық ұстанымы;

– субъектілік ұстанымы;

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

- таңдау ұстанымы;
- шығармашылық табыс ұстанымы.

Жоғарыда аталған түсініктемелер тұлғаға бағыттап оқытудың сипаттамасын айқындауға мүмкіндік береді. Жеке тұлғаға бағыттап оқыту дегеніміз оқушының қажеттіліктерін, ерекшеліктерін, іс-әрекетін ескеретін жан-жақты, интеллектуалды ойлау қабілетін, өз бетінше шешім қабылдай алатын, шығармашылық қабілеттерін дамытатын тұлғаның «мәдени таралық қарым-қатынас субъектісін» қалыптастыру. Жеке тұлғаға бағытталған оқыту – бұл жеке тұлғаның белсенділігіне жету. Барлық оқу процесін белсенділендіру жоспарында ең маңыздысы практикалық сабақтарда берілген.

Жеке тұлғаға бағыттап оқытуда білім алушының жеке басы бірінші орында тұрады. Әрбір адам тұлға бола отырып, бір жағына жеке тұлға, екінші жағынан әлеуметтік типтік тұлға, яғни әлеуметтік маңызды сипаттарды қамтушы болып табылады.

Қорыта айтқанда, бастауыш сынып оқушыларының оқу сауаттылығын қалыптастырудың маңызды шарттары баланың оқу нәтижесінде пайда болатын өзгерістердің болуымен, тек алған өмірлік тәжірибесімен ғана емес, сонымен бірге оның іс-әрекетінің сипатымен, оған деген көзқарасымен, танымдық қызығушылықтарының деңгейімен, өзін-өзі оқытуға және өзін-өзі тәрбиелеуге дайын болуымен анықталады. Ал, оны қалыптастыру үшін озық педагогикалық технологиялар шеңберіндегі әдіс-тәсілдерді түрлендіріп қолдану маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Лутошкина, В.Н. Формирование читательской грамотности младших школьников: учебно-методическое пособие / В.Н. Лутошкина, Е.Н.Плеханова; под общ. Ред. С.В.Буланкова. – Красноярск: КК ИПК ППРО, 2012. – 66 с.
2. Цукерман, Г.А. Оценка читательской грамотности: Материалы к обсуждению/Москва: РАО, 2010. – 67 с.
3. Исследования чтения и грамотности в Психологическом институте за 100 лет: Хрестоматия /под ред. Н.Л.Карповой, Г.Г.Граник, М.К.Кабардова. ПИ РАО. – Москва: Русская школьная библиотечная ассоциация, 2013. – 432с.
4. Жесткова, Е.А. Творческие задания как средство формирования читательской компетенции младших школьников/Е.А.Жесткова//Начальная школа. - 2014. - №3. - С.17-20.
5. Ермаков, Д.С. Компетентностный подход в образовании /Д.С.Ермаков// Начальная школа.- 2015.-№ 4. -С.8-15.

ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ: ИГІ БАСТАМАЛАР МЕН ИДЕЯЛАР АЛАҢЫ

*Сатыбалдина А.
Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы
Ғылыми жетекші: Бияздықова Ә.Ә.*

Abstract

The article tells about the National kurultai, which took place on March 15 this year in Atyrau. The analysis of the speeches of the President of the Republic of Kazakhstan K. K. Tokayev was carried out, the history of the foundation and the importance of the cities in which the Kurultai was held are mentioned. We are talking about good initiatives that will stimulate the development of the country, and ideas that should be implemented in the future.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Мемлекет басшысы Қ.К. Тоқаев 2022 жылдың 16 наурызындағы Жолдауында жаңа қоғамдық институт – Ұлттық құрылтай құруды ұсынған болатын. Ал 2022 жылғы 6 маусымда өткен референдумның нәтижелері бойынша Қазақстан халқына арнаған үндеуі кезінде Президент былай деп атап өтті: «Бабаларымыз маңызды мәселені алқалы жиында шешкен. Мен осы дәстүрді жаңғыртып, Ұлттық құрылтай құру туралы бастама көтердім. Оған қоғамның түрлі топ өкілдері, беделді әрі белсенді азаматтар шақырылады. Осылайша, азаматтардың мемлекет ісіне атсалысу мүмкіндігі арта түседі. Шын мәнінде, еліміздің тағдыры – әрқайсымыздың қолымызда. Біз қоғамдық және жеке құндылықтар жүйесін түбірімен жаңғырта білуіміз керек» [1].

Ұлттық құрылтайдың басты міндеті – ұлттық құндылықтарды қайта жаңғырту және қоғамдық топтасуды одан әрі дамыту бойынша идеялар мен қадамдар әзірлеу болып табылады.

Осылайша, Ұлттық құрылтайдың алғашқы отырысы Ұлытауда өткен еді. Ал екінші құрылтай «Әділетті Қазақстан – Адал азамат» атпен Түркістан қаласында өтті. Мемлекет басшысының әр жылы әр қаланы таңдауы бекер емес. Мысалы. Ұлытауда өту себебін: Ұлы даланың төрінде тұрған Ұлытау талай тарихи оқиғаның куәсі болған. Ел тағдырын айқындаған көптеген маңызды кеңестер дәл осында өткен. Киелі өлкеде Алтын орда әміршілері мен Қазақ хандарының ізі қалған. Біз ұрпақтар сабақтастығы жалғасын тапсын деп осы жерге келіп отырмыз. Ұлт ұясы – Ұлытаудың ғасырлар бойғы ұлы миссиясы қайта жалғасын тапты, – деді Президент [2]. Ал, екінші Ұлттық құрылтайдың Түркістан қаласында өтуі туралы да: «бүгінгі басқосу бүкіл түркі халықтары үшін киелі шаһарда өтіп жатыр. Халқымыз әдетте Түркістанды қазақтың рухани астанасы дейді. Дегенмен қаланың мән-маңызы бұдан әлдеқайда жоғары» [3] дей келе, бауырлас халықтардың бәріне ілім-білім таратқан руханият ошағы саналған, сондай-ақ қазақтың тарихында өшпес із қалдырған көптеген тұлғаларымыз осы жерден мәңгілік мекен тапқанын айта кетті.

Биылғы Ұлттық құрылтай «Адал адам – Адал еңбек – Адал табыс» деген атпен Атырау қаласында өтті. Ұлттық құрылтайдың Атырауда өту себебін де елбасы назардан тыс қалдырмады: «Үшінші отырыстың Жайық жағасында өтіп жатқаны тегін емес. Әйгілі Сарайшық қаласы осы жерге тиіп тұр. Бұл шаһар Ұлық ұлыстың, кейін Қазақ хандығының маңызды әкімшілік және сауда орталығы болғаны тарихтан белгілі. Ұлы Жібек Жолының бойында тұрған қала бір кездері айрықша геостратегиялық рөл атқарған. Батыс пен Шығыстың экономикалық, саяси, мәдени қарым-қатынасына ерекше ықпал еткен. Атақты хандарымыз осы жерге ордасын тігіп, ел билеген. Қазақ хандығын қуатты мемлекетке айналдырған Қасым хан осында жерленген. Бір сөзбен айтсақ, Сарайшық – төл шежіремізде айрықша орны бар киелі шаһар» [4].

Ұлттық құрылтайда қандай мәселелер көтілгендігі туралы айта кетейік. Алдымен елбасы елдің береке-бірлігін сақтау керектігіне тоқталды. «Ынтымағы жарасқан, ортақ мақсатқа ұйысқан ұлт ешқашан ұтылмайды. ештеңеден құр қалмайды. Бұл істе зиялы қауым айрықша рөл атқарады. Әсіресе, елге сөзі өтетін аға буынның орны бөлек. Олар – қазақтың қаймағы, ұлттың мақтанышы. Елдің тұтастығы зиялы қауымның бірлігінен басталады. Яғни, алдымен ел ағаларының арасында ауызбіршілік болуы керек» деді [4]. Аға буын жас ұрпаққа жол нұсқап, бағыт-бағдар беруі керек. Елімізде көзі ашық, көкірегі ояу, ойы ұшқыр, білімді жастар көп. Біз олардың бойына асыл қасиеттерді сіңіруіміз қажет. Ұлы Абайдың «Біріңді қазақ, бірің дос, көрмесең, істің бәрі – бос» деген сөзі әлі де өзекті болып тұр. Өзара жанашыр болу, түптеп келгенде, елге жанашыр болу деген сөз.

Келесі мәселе қазақ тіліне деген сұраныстың жыл сайын артып келе жатқандығын тілге тиек етті. Қазақ тілі бизнестің, ғылым мен техниканың тіліне айнала бастады. Бұл үрдісті одан әрі дамытудың ең тиімді әрі төте жолы – ағартушылық. Креативті индустрияның

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қазақ тілін дамытудағы болашағын атап айтты. Қазақ тілін дамытамыз десек, қазіргі заманғы әдіс-тәсілдерді барынша тиімді пайдаланған дұрыс.

Жастарды кітап оқуға баулу керектігі айтылды. «Сонда жаппай кітап оқитын ұлтқа айналамыз» дей келе, кітапқұмарлықтың – жақсы қасиет екендігін атап өтті. Құрылтай мүшелері ұсынған Ұлттық кітап күнін атап өтуді қолдады [4].

Бытыр Қазақстан ЮНЕСКО-ның Дүниежүзілік мұралар комитетіне мүше болып сайланғандығы және бұл мүмкіндікті ұтымды пайдалану керектігі айтылды. Қазақстан – Таңбалы тастар мекені. Осы мәселе тұрғысында ұлттық тарихи-мәдени ескерткіштерді ЮНЕСКО мұралар тізіміне қосу және оларды «қарақшы-археологтардан» қорғау туралы айтылды. Мысалы, Үстірт қорығын, жерасты мешіттері, Ешкіөлмес жотасы, Арпаөзен, Құлжабасы, Сауысқандық сайларындағы көптеген тарихи суреттер туралы сөз қозғалды.

Ұлттық бірегейлігімізді нығайтудың тағы бір жолы – Ұлыстың ұлы күнін бүкіл ел болып жаңаша атап өту. Өз Наурыздың мәртебесін көтеріп, мазмұнын байыта түсеміз. «Мысалы, Көрісу күнінен басталатын мейрам кезінде әр күннің өз атауы болады. Соның бірі Ұлттық киім күні деп аталады. Басқа жұрт қазақты киімінен танитын болуы керек» [4].

Келесі мәселе – халқымыздың рухани негізін құрметтей отырып, мемлекетіміздің зайырлы ел ретіндегі мәртебесін күшейту. Дүниеге ақыл-парасатпен қарау және еркін ойлау секілді ханафизмге тән қасиеттер ислам өркениетінің қайта өрлеуіне жол ашты. Осының нәтижесінде өнер-ғылымның өркендеуіне және әл-Фараби, Қожа Ахмет Ясауи сынды ғұлама ойшылдардың тарих сахнасына шығуына ықпал етті. «Қазақстан өзінің мемлекеттілігіне және қоғамдық моралына қайшы келмейтін діни наным-сенімдердің, түрлі танымдар мен ілімдердің бәріне түсіністікпен қарайды. Бірақ біз батыстың, я болмаса басқа да көзқарас иелерінің ықпалымен төл мәдениетімізге жат әрі әлемнің дуалистік негізіне кереғар құндылықтарды насихаттаушылардың жетегіне еріп кете алмаймыз, кетпейміз де!» [4]. Бұлардың барлығы еліктеушіліктен, әсіре-діншілдіктен туған үрдіс. Радикалды неофиттар халқымыздың салтында жоқ киім үлгілері арқылы да жат діни идеалдарды қоғамға таңуға тырысып жүр. Халқымыздың ұлттық бірегейлігін танытатын басты құндылықтың бірі – ханафи мәсхабына бағытталған дәстүрлі ислам. Бұл біздің дәстүрлі ұғымдарымыз бен құндылықтарымызға жасалып жатқан ашық шабуыл. Осы мәселе бойынша елбасы оны отбасы құндылықтарында орынды қолдана білуді меңзеді. Мысалы, қыз алып қашу, көп әйел алу, отбасындағы әйелдерді кемсіту, тіпті қорлау фактілерін болдырмаудың алдын алу қажеттігін айтты. Қазақстандықтардың өмір салтына мүлде үйлеспейтін мұндай сорақы тыйымдар мен тәртіптерді жойып, өскелең ұрпақтың рухани жағынан сау-саламатты болу мәселесі көзделді.

Бүгінгі балалар мен жастардың денсаулығы – келешек ұлт айнасы. Құрылтайда тұтас ұлттың болашағына орасан зор зиян келтіріп жатқан «вейптердің» таралуына тосқауыл қою үшін нақты шаралар қабылдау қажеттігі айтылды. Денсаулыққа зиян әрі ұят әдеттің бірі – насыбай ату сорақы мәдениетсіздікпен қатар адамды онкологиялық ауруларға шалдықтыратын кесел болса, лудомания, яғни құмарпаздық – бейбіт күнде елдің шырқын бұзып жатқан қатер. Кейбір мәліметтерге қарасақ, 400 мыңға жуық азамат – букмекерлік кеңселер мен казинолардың тұрақты клиенті. Бұл – тұтас бір қаланың халық санына пара-пар көрсеткіш. Тағы бір кесел - тұрмыстық зорлық-зомбылық, буллинг пен агрессия. Тағы бір кесел, бұл – вандализм. Тіпті осы вандализм туралы елбасы өзінің сөзінде былай дейді: «Өкінішке қарай, қоғамдық мүліктен бастап, мыңжылдық мәдени мұраларға дейін – бәрін жаппай бүлдіру кейінгі кезде әдетке айналған. Бурабайдағы Жұмбақтасты, Баянауылдағы Кемпіртасты қараңыздар. Ең жауһар жерлеріміздің сұлулығы шимайдың астында қалып жатыр. Үйдегі лифтіні, ауладағы ойын алаңын, көшедегі аялдаманы қиратудың қандай қисыны бар?! Мұның бәрі – барып тұрған тәртіпсіздік, мәдениетсіздік. Өркениетті елдің әрбір азаматы қоғам мүлкін өз мүлкіндей қорғауы керек. Дүние жүзінде, нақты айтқанда,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Жапонияда, Оңтүстік Кореяда, Қытайда, Сингапурда жағымды мысалдар көп, осы елдер көпке үлгі болып отыр. Ал біз неге олардан кем болуымыз керек?» [4]. Келесі түйткіл – ысырапшылдық. Шын мәнінде, ырыстың бастауы – үнемшілдік. Дамыған елдерде жарық пен суға дейін үнемдеп пайдалану жоғары деңгейдегі қоғамдық мәдениетке айналған. Суды үнемдеу дәстүрін қалыптастыратын ұлт болуымыз қажет.

Ең дамыған елдердің азаматтары да шетел асып, табыс табуға намыстанбайды. Заманауи көшпенділер, Modern Nomads дегеніміз – осы. Бұл – бүкіл әлемде болып жатқан үрдіс. Бүгінгі жастардың көбі туған ауылынан сыртқа шығуға құлықсыз. Өмір бойы бір жерде, бір ауылда отырған жастардың келешегі және көзқарасы қандай болады? Шын мәнінде, бұған үлкендер де кінәлі. Көбінесе, ата-аналар баласын алысқа жібергісі келмейді. Бала есейген соң қанаттанып, ұядан ұшуға тиіс. Басқа аймақтарда, тіпті, шетелде білім алуы қажет. Өзге жұрттың қалай өмір сүріп жатқанын көргені абзал. Сондай-ақ қай жерде өзіне және еліне пайдасы тисе, сол жерге барып еңбек етуі керек. Қазақстан – барша азаматымыздың ортақ Отаны, қастерлі мекені. Қазіргі жастар заманауи көшпенділіктің жақсы жақтарын игере білуі керек. Көші-қон – дүние жүзіне ортақ қалыпты құбылыс [4].

Сонымен қатар, бұл құрылтайда экономиканы дамыту, баспана мәселесі, жол салу және оны жөндеу, IT технологиялар барысында суперкомпьютер жасау, цифрлы экожүйе қалыптастыру, теміржол мәселесі, бюджет қаржысын үнемдеу сынды келелі мәселелер талданып талқыланды.

Қорыта келе, біз барлық салада цифрлы номадтар өркениетінің озық стандарттарына сай бола отырып, жақсы қасиеттерге ие болып, адал еңбек ететін және табысқа адал жолмен жететін адал адам болып қалыптасуымыз қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.gov.kz/memleket/entities/aqmola-birzhan-sal/press/article/details/88146?lang=kk>
2. <https://kaz.zakon.kz/prezident/6008686-memleket-basshysynyn-ulttyk-kuryltayda-soilegen-sozi-tolyk-mtin.html>
3. <https://kaz.tengrinews.kz/news/tokaevtyin-turkstandagyi-ulttyik-kuryiltayda-soylegen-soz-351892/>
4. <https://quryltai.kz/kk/article/vystuplenie-glavy-gosudarstva-na-iii-zasedanii-natsionalnogo-kurultaya>

ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ АТА-АНАНЫҢ БАЛАҒА ДЕГЕН МАНИПУЛЯЦИЯСЫ

Тасполат Р.Ж.

*Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы, Қазақстан Республикасы
ғылыми жетекші – PhD Амангелдиева Г.А.*

Abstract

The author of the article studies negative or positive consequences of manipulation of parents of children. In psychological science, although manipulation is the nature of parental sympathy for the child, this sympathy has a negative or negative impact as the child grows older. The article analyzes what manipulative positions are taken by the child and parents during the relationship. Effective basic methods of communication between parents and children have also been formulated.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

«Ұяда не көрсең, ұшқанда соны ілесің» деген дана халқымыз отбасында балаға үлкен жауапкершілік жүктеген. Негізінен ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынас болып табылады. Қазіргі замандағы ата-ананың балаға манипуляциясы бүгінгі таңдағы қарыштап тұрған жаһандық уақытта отандық және шетелдік психологтар мен педагогика, әлеуметтанушы ғалымдар арасында түрлі зерттеулермен ашылып келе жатқан жаңа сала.

Зерттеушілер отбасында ата-ана мен бала арасындағы қарым-қатынаста зерттеуде транзактті анализ әдісін қолданады. Аталған әдіс ата-ананың балаға берген тәрбиесі балалық кезде маңызды болғанымен бала өсе келе ол ортасы ауысады, таным түсінігінде бала өмірлік қиындықтарға бетпе-бет келгенде бойына негативті эмоциялар жинайды [1].

Ата-ана мен баланың қарым-қатынас жасауына бүгінгі таңда ғылыми психологиялық зерттеулер жүргізіп жүрген Смирнов А.С., Мясищев В.Н., Захарова А.И., Варга А.Я., Ананьев Б.Г. және Джон Боулби секілді әлеуметтанушы, психолог ғалымдардың еңбектерінде қарым-қатынас жасаудың түрлі бағыттары:

- баланың даму ерекшелігі;
- баланың жеке басының қалыптасуы;
- отбасындағы баланың ерекшеліктері қарастырылады.

Жоғарыда аты аталған ғалымдар ата-анамен баланың арасындағы қарым-қатынасты қарастыруда жемісті зерттеулер мен нақты теориялар қалыптастыра білген.

Транзакттік анализ – әрбір тұлға (индивид) өзі жеке шешім қабылдай алатын, сыртқы ортамен қарым-қатынастың кез-келген жағдайына өз ойларын ашық айта алатын тәсіл ретінде қарастырды.

Транзакттік анализ теориясының негізін Эрик Берн ХХ ғасырдың 60-70 жылдарында жариялай бастады. Әрине Америкадан бастау алатын баланың еркін ойлауы, еркін дамуы, кез-келген ортада баланы тежемеу, Европалық отбасы өмірінде де жетекші орын алады [2, 198 б].

– Ал, енді сұрақ?

Бұл үрдіс қазақ отбасында қалай?

Халқымызда «әке тұрып - ұл сөйлегеннен без, шеше тұрып - қыз сөйлегеннен без, қызға қырық үйден тыйым, қонақ бар жерде қатты күлме, үлкеннің алдынан кесіп өтпе» деген ұлттық дүниетанымға сіңген ғасырлық тыйымдарымыз баланы үлкенді сыйлауға, ізеттілікпен, тектілікпен тамырлас болуға шақырады [3, 207 б].

Ата-ана мен баланың қарым-қатынасы бір-біріне әр түрлі деңгейде әсер ететін және сонымен қатар бір-біріне қарама-қайшы келетін тұстары да жетерлік.

Десекте қазіргі қарыштап дамыған білім беру саласында тұлғалық ұрпақ қалыптастырамыз десек, отбасында тәрбиелеп отырған әрбір баланың тәрбиесіне, еркін ойлау мүмкіншіліктеріне бақылауды еркін ұстанған жөн, еркін бақылау жүйесі баланың ата-анамен қарым-қатынасында жақсы нәтиже береді.

Еркін бақылау жүйесінде:

- Біріншіден, баланы әр жетістігі үшін мақтау қажет;
- Екіншіден, ұрып соғу тәрбие беру әдісі емес;
- Үшіншіден, өз таңдау құқығын беру қажет.

Психологтар осы үш жүйені ата-ана мен бала арасындағы ұштаған деп атайды.

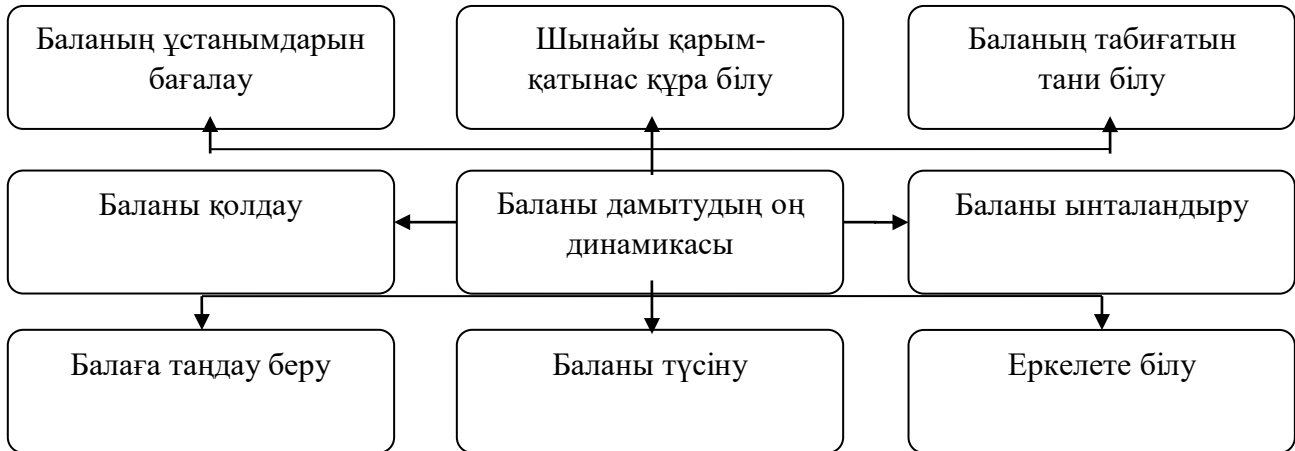
«Бес саусақ бірдей емес» дегендей, көптеген ата-аналар балаларын өз дегендерімен жүргізгісі келеді:

- психологиялық қысым жасайды;
- шешімдерін жоққа шығарады;
- баланың шешіміне мән бермей, ата-анасы қабылдайды;
- баланың дербес ойлауымен келіспейді.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Аталған факторлардың әсерінен бала өз кезеңінде ғана емес, есейген шағында да өзгенің шешімімен жүруге бейім болады [4, 38-42 б].

Біз осы ғылыми мақала аясында ата-аналардан әлеуметтік сауалнама жүргіздік, сауалнамаға ойда жүрген өзекті деген 7 сұрақ таңдалып алынды.

Кезекті сұрақтар:

1. Сіздің балаңызбен араңыз жеткілікті түрде жақын деп санайсыз ба?
2. Сіз балаңызға өзіңіз қанағаттанарлықтай махаббат көрсете алдым деп ойлайсыз ба?
3. Балаңыздың өз болашағына жауапкершілік ала алатынына сенесіз бе?
4. Балаңызға қаншалықты жиі дауыс көтересіз?
5. Балаңызға қаншалықты жиі оны жақсы көретініңізді айтасыз?
6. Балаңыздың ойы мен қалаулары сіздің көз-қарастарыңызбен қаншалықты сәйкес келеді?
7. Балаңыздың тәрбиесінде қателік жібердім деп ойлайсыз ба?

Сауалнама нәтижесінде ата-аналардың балаларына манипуляция жасауы бар екеніне көзіміз жетіп отыр.

Сауалнамада ата-аналардың 71 пайызы балаларымен «аралары жақын» деп жауап берсе, ал 24 пайызы «мүмкін» деген жауаппен сенімсіздік танытқан, ал қалған 5 пайызы балаларымен «аралары суық» екенін жеткізді.

Келесі сұрақ ата-аналардың балаға берілуі міндетті махаббаты туралы болды. Бұл тұста да қазақ отбасыларында ата-ана тарапынан махаббат жетіспеушілігі байқалады, сауалнамада 62,9 пайызы «махаббатымды толықтай бердім» десе, ендігі тұста қалған 29 пайызы «мүмкін» деп сенімсіз екенін хабарлады, қалған 8,1 пайызы қанағаттаналарлықтай «махаббат көрсете алмадым» деп жауап берді.

Келесі сұрақ ата-ананың балаға сенуі турасында болды, бұл жерде 72,7 пайызы балаларының болашақта жауапкершілікті өзіне ала алатынына «сенімді», ал қалған 27,3 пайызы бұл тұста балаларына «сенімсіздік» танытады.

Келесі сұрақ ата-аналар балаларына қаншалықты жиі дауыс көтеретіні туралы қойылды. Бұл жерде 74,2 пайызы «сирек» дауыс көтеремін десе, ендігі 17,7 пайызы «жиі» көтеретінін мойындап отыр, ал қалған 8,1 пайызы «мүлдем» дауыс көтермейміз деп жауап берді.

Балаға қарапайым «біз сені жақсы көреміз» деген сөздің өзі өте маңызды және бұл сөз қаншалықты жиі айтылады деген сұраққа ата-аналардың 59,7 пайызы «жиі» айтамыз десе, келесі 38,7 пайызы «сирек» деп жауап берді, ал қалған 1,6 пайызы «мүлдем» айтпаймыз деп жауап берді.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Келесі сұрақ ата-анамен балаларының көзқарастарының сәйкес келуі, яғни ой ортақтығы жайында болды. Бұл сұраққа ана-аналардың 54,8 пайызы олардың көзқарастарының «жиі» сәйкес келетінін, ал келесі 41,9 пайызы көзқарастары «сирек» сәйкес келетінін айтады, ал қалған 3,3 пайызы «мүлдем» сәйкес келмейді дейді.

Және соңғы сұрақ бала тәрбиесінде ата-аналар қате жібердіме? Бұл тұста ата-аналардың 46,8 пайызы сенімсіз «мүмкін» деп жауап берсе, келесі 33,9 пайызы «жоқ» дейді. Тек қалған 19,4 пайызы ғана «қате» жібергендерін мойындап отыр.

Қорыта келгенде, дана халқымыздың бала «Ұяда не көрсе, ұшқанда соны іледі» деген сөзімен аяқтағым келіп отыр [5]. Сол себепті балаңызды тәрбиелеймін десеңіз өзіңізді тәрбиелеуден бастаңыз. Қазіргі замандағы бала мен ата-ананың қарым-қатынасы дәстүрлі өмірге негізделмесе де, заманауи өмірдің белгілері байқалады. Барлық ата-ана балаларына манипуляция жасайды дей алмаймыз, бірақ көпшілігінде байқалады. Неге? - деген сұраққа сан түрлі жауап табылады. Балалардың ата-анадан күтетіндері тек жылулық, махаббат және қолдау. Әрине әрбір ата-ана баласына жаман болсын демейді, қолдарынан келгенше тырысып бағады. Алайда, оны балаларына дұрыс жеткізе алмаулары мүмкін. Жүргізілген сауалнамамыз соның дәлелі десек те болады. Баланың қамы үшін, баланың қателесіп қалуынан қорқып, бала таңдауына да сенімсіздікпен қарайды. Дегенмен балаға да өз таңдауын жасауға, нәтижесін көруге, сабақ алуға мүмкіндік берген жөн. (Әрине ол барлық жағдайда емес, зиянды әрекеттер немесе баланың өміріне қауіп төндіретін нәрселер болса ата-ананың араласып, жол көрсеткені дұрыс) Сол сабақтардан бала жеке тұлға болып қалыптасатынын ұмытпаған жөн.

Әдебиеттер тізімі:

1. Страхов И.В. Психология внутренней речи. Саратов, 1989.
2. Эрик Берн. Психология человеческих взаимоотношений. Sweden, 1964. – 198 б.
3. Хасанов Б. Қазақ халқында тәрбиенің орны. Алматы, 1966. – 207 б.
4. Қожахметова К. Ұлттық тәрбие қандай болу керек?// Алматы, 2000. – 38-42 б.
5. Қазақтың мақал-мәтелдері. Алматы: "Көшпенділер" баспасы, – 2003.

ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ ҚОЛДАНУ

И. К. Тауенова

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы, Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекшісі: Иманалиева С.С., аға оқытушы, магистр*

Abstract

The article is devoted to the use of AI capabilities for teaching a foreign language. The author focuses on the main applications developed on the basis of artificial intelligence for learning the English language. The definition of artificial intelligence and its role in the development of education is given. The main positive aspects of using AI to improve knowledge of a foreign language are analyzed. Algorithms for working with such applications are highlighted and described, and the idea of the benefits of AI in the development of language skills is substantiated.

During the writing of the scientific work, the scientific works of Li Jia Chun, O. A. Pyrkova, V. A. Chulyukov, N. V. Petrov and others were studied. Conclusions are drawn about the positive results of the development of AI in education. Examples of

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»
successful integration of AI algorithms into the field of foreign language teaching are
given.*

Кіріспе. Жасанды интеллект адам өмірінің көптеген салаларында, соның ішінде білім беру саласында да белсенді қолданылады. Бүгінгі таңда бүкіл әлемде адамдар білім сапасын арттыру және қажетті кәсіби дағдыларды тиімді игеру үшін оқу үдерісінде заманауи технологияларды қолдануға мүмкіндік алды.

Қол жеткізілген нәтижелерге қарамастан, AI әлі де дамудың бастапқы сатысында. Бірақ қол жеткен осы деңгейдің өзі оқытушылар мен студенттер үшін зор мүмкіндіктер ашуда. Мамандар жасанды интеллект пен машиналық оқыту технологияларын қолдану жақын арада бүкіл білім беру жүйесінің эволюциясының негізгі факторы болады деп болжауда.

Covid-19 пандемиясы кезінде қашықтан оқытудың қажеттілігі AI технологияларын білім беру саласына енгізу үдерісін жеделдетті. Әлемдегі ең үлкен білім алмасу платформасы саналатын e Learning Industry сарапшыларының пайымдауынша оқытуды басқару құралдарының 47%-дан астамы алдағы екі жылда AI мүмкіндіктерімен жабдықталады. Ал, бүкіл әлем бойынша 10 000-нан астам клиенттерге B2B сандық зерттеулерін ұсынатын MarketsandMarkets платформасы - 2024 жылға қарай білім беру саласына арналған әлемдік жасанды интеллект нарығы 3,68 млрд-қа дейін өседі деп болжамдап отыр (2018 жылдан бастап орташа жылдық өсу қарқыны 47%).

Let AI be желілік басылымының жүргізген зерттеуінің нәтижесіне көз жүгіртер болсақ, білім беру саласына жасанды интеллект технологиялары мынадай жолмен пайдасын тигізе алады екен:

1. AI бағдарламалары білім алушылардың жұмыстарын тексеруге кететін уақытты үнемдеп, бағалаудың тиімділігін арттырады. Білім алушының өзіндік жұмысын бірнеше сағат бойы тексерудің орнына, оқытушы бағдарлама ұсынған бағаларды талдап, білім алушыларға қандай тақырыптарды түсіну қиынға соғатынын анықтай алады. «Үй тапсырмасы мен бақылау жұмыстарын тексеру - оқытушылар үшін күнделікті міндет. Тексеру көп уақытты алады және нәтижесінде оқытушылар ұзақ уақыт бойы үй тапсырмасы мен бақылау жұмыстарын тексерген кезде шамадан тыс жұмыс істейді. Сондықтан біраз уақыттан кейін сынақ жұмыстарын тексеру кезінде кейбір қателер пайда болады. Кескінді тану технологиясы оқытушыларға үй тапсырмасын тексеру және бағалау бойынша ауыр жұмыстардан арылуға көмектеседі» [1; 208].

Белгілі бір тапсырмаларды автоматтандыру оқу үдерісінің өзіне назар аударуға және оның өнімділігін арттыруға мүмкіндік береді. Мысал келтіретін болсақ, көрші Ресей Федерациясында осындай бағдарлама әзірленіп, болашақта бүкіл ел аумағында енгізілу жоспарлануда. «Оқытушының сандық көмекшісі» атты сервис - үй тапсырмасын тексеруді және жұмыс бағдарламаларын жоспарлауды автоматтандырады.

2. Чат-бот оқытушыларға келіп түсетін көптеген қайталанатын жалпы сұрақтарға жауап беруге дайын. Нейрондық желілер қазірдің өзінде өткізілген сабақтардың нәтижелерін талдай алады, жаңаларына тақырыптар мен материалдарды таңдай алады, оқытушыларға қандай сабақтардың бағдарламасын өзгерту керектігін айтады.

Чат-бот - бұл интернеттегі адаммен қарым-қатынасты еліктейтін бағдарлама. Боттар қызметтеріне, қолдануына және пайдаланушылармен қарым-қатынас тәсіліне байланысты әр түрлі болады. Чат-бот Сізге қай жағынан көмек береді деген сұраққа жауап алғыңыз келсе, онда бір-екі мысал келтіріп кетейін:

1). Курс туралы жиі қойылатын сұрақтарға жауап береді. Білім алушылардың әрбір жаңа тобы бірдей сұрақтар қояды. Оның ішінде оқытушының аты-жөні, ұялы телефоны, электронды поштасы, Moodle жүйесімен жұмыс жасау тәртібі, тапсырмалардың бағалану

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

критерийлері, электронды кітапханаға сілтеме, курсқа қатысты әдебиеттер тізімі және т.б. Тәуліктің кез келген уақытында лезде жауап беру үшін чат-бот мәзірінде FAQ бөлімін жасаңыз жеткілікті.

2). Оқушылардың үй жұмысы туралы хабарламаларын жіберу, онлайн-тесттер өткізу, сабаққа қатысуға мониторинг жүргізу.

3. Технологиялар қазіргі адамның білім беру мүмкіндіктерін едәуір кеңейтті. Егер бұрын білімге қол жеткізе алатындар аз болса, бүгінде өзін-өзі дамыту және әлем туралы түсініктерін кеңейту үшін интернеті бар смартфонның болуы жеткілікті. Яғни, AI өз-өзін дамытамын деген әрбір жас азаматқа кең мүмкіндіктер туғызады.

Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері университетінің студенті болғандықтан, сабақтан кейінгі бос уақытты білетін тілдерімнің деңгейін көтеріп, жаңа тілдерді меңгеруге жұмсаймын. Осы жерде маған AI технологиялары көмекке келеді. Бұл ғылыми жұмыста өзім сияқты ізденушілерді тіл үйрену жолында қолдау көрсететін бағдарламалармен таныстырып, AI негізінде құрылған бағдарламалардың артықшылықтарын ұсынамын.

Әдебиетке шолу. Ғылыми жұмысты жазу барысында жасанды интеллект технологияларының білім саласындағы қолданылуы тақырыбы аясында ғылыми жұмыстармен танысып шықтым. Оның ішінде ерекше қызығушылық туғызатын еңбектер қатарына Ли Цзя Чанның «Білім берудегі жасанды интеллект: шолу», Цзяхуэй Хуанның «Білім берудегі жасанды интеллектке шолу», О.А. Пырнованың «Білім берудегі жасанды интеллект технологиялары», В.А. Чулюковтың «Жасанды интеллект және білім берудің болашағы» және т.б. жатқызуға болады. Авторлар алдымен адаптивті оқыту, оқытуды бағалау, виртуалды сынып және т.б. білім беру саласында жасанды интеллектті қолдану жолдарын сипаттап, оның оқытуға және оқуға әсерін талдады. Нәтижесінде ғалымдар оқытушылардың оқыту деңгейін және оқушылардың оқу сапасын арттыруда жасанды интеллектті қолдануы жұмыс үдерісін жеделдеткендігін дәлелдеді.

Негізгі бөлім. Тілді үйрену әрқашан тұлғаның жеке өзін-өзі дамытуына, мансаптық өсуіне және мәдени жағынан рухани дамуына пайдасын тигізді. Дегенмен, тіл үйренудің қазіргі дәстүрлі әдістері көп уақытты қажет етеді және әрқашан тиімді бола бермейді. Технологияның қарқынды дамуына байланысты жасанды интеллект (AI) адамдардың тілдерді үйрену тәсілін өзгертті. Бұл үдерісті қол жетімді, тиімді және жағымды етті.

Технологиялық прогресс және жасанды интеллекттің үздіксіз дамуы біздің алдымызда әр білім алушының жеке ерекшеліктерін ескеретін оқытудың неғұрлым жеке және бейімделгіш тәсілдерін құру мүмкіндіктерін ашуда. Осылайша, жақын арада AI-мен байланысты технологиялар білім беру саласының ажырамас бөлігіне айналады деп болжауға болады. «Жасанды интеллектті қолданып оқытудың масқаты - білім беру әдісін жеке білім алушының қажеттіліктері мен қабілеттеріне бейімдеу, мысалы, тәуекел тобындағы студенттермен қарым-қатынас жасау немесе кері байланыс пен оқу мазмұнын ұсыну» [2; 75268].

Жоғары оқу орнына түсу үшін қажетті ҰБТ кезінде жастар білім беру мен оқыту саласында қолданылатын жасанды интеллекттің бірімен алғаш рет танысты. «Proctoring» атымен танымал бағдарлама онлайн тесттерді бақылауға арналған. Бизнес пен білім беру мекемелеріне онлайн-тестілеуді өткізуге көмектесу үшін IT мамандардың әзірлеген қосымшасы. «Proctoring. Қашықтықтан оқыту әдетте қашықтықтан емтихан тапсыруды қамтиды. Алайда, студенттің өзіне берілген емтихан тапсырмасын өз бетінше жазуын қамтамасыз ету қажет. Бұл жұмыста атқару үшін оқытушыға жасанды интеллект негізінде құрылған қорғаныс жүйелері көмекке келеді. Proctoring немесе Proctored Test - бұл тестіленушінің жеке тұлғасын растауды қамтамасыз ететін және оның алдауына жол бермейтін механизм» [3; 43]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

«Жасанды интеллект» терминінің авторы Джон Маккарти, оны алғаш рет 1956 жылы қолданған. Маккарти жасанды интеллектіні: «интеллектуалды машиналарды, әсіресе интеллектуалды компьютерлік бағдарламаларды құрудың ғылымы мен технологиясы», деп анықтаған. Білім беру саласында AI негізінде әзірленген платформалар «...студенттердің қажеттіліктеріне сәйкес бейімделеді. Әзірленген AI бағдарламалық қамтамасыз ету жүйелері студенттердің әлсіз жақтарымен жұмыс істеуге көмектеседі. Бұл үдеріс барысында бағдарлама студенттің қай жерде қиындықтар туындайтынын анықтайды және олардың дағдыларын жетілдіру үшін қажетті материалдарды жібереді. Адаптивті білім негізгі AI алгоритмін қолданады. Бұл алгоритм оқытушы жүйеге оқу материалдарын жүктеп, студент үй тапсырмасын орындағаннан кейін алынған деректерді талдайды» [4; 29]

Енді ғылыми жұмысымыздың негізгі бөлімінде жасанды интеллект технологияларының көмегімен ағылшын тілін қалай үйренуге болатындығын мысалмен келтіріп, ол қосымшалардың мүмкіндіктерін көрсетемін.

AI негізінде ағылшын тілін оқытуға арналған қосымшаның жұмысы табиғи тілді өңдеу алгоритмін (NLP) қолдануға негізделген. Жасанды интеллектке негізделген тіл үйрену платформалары ағылшын тілін меңгеру деңгейін арттыруға көмектеседі. Бұл платформалар тілдің құрылымы мен контекстің талдау және түсіну үшін машиналық оқыту алгоритмдерін пайдаланады. Бұл Сізге ғана арналып әзірленген және жаңаша оқу тәжірибесін меңгеруге мүмкіндік береді.

1. Duolingo және Babbel - тіл үйренуге арналған қосымшалары. Жасанды интеллектті қолданатын тіл үйренуге арналған көптеген қосымшалар бар. Мысалы, Duolingo және Babbel сияқты қосымшалар Сіздің үлгеріміңізді талдау және нақты қажеттіліктеріңізге бейімделген кері байланыс пен жаттығуларды қамтамасыз ету үшін AI алгоритмдерін пайдаланады.

Duolingo қосымшасында AI алгоритмі әр білім алушының үлгерімін бақылайды және оған жеке тапсырмалар әзірлейді. Қосымшадан тіл оқу туралы хабарлама әдетте түскі уақытта келеді. Өйткені, оның алгоритмдері дәл осы уақытта Сіздің ағылшын тілін үйренуге 5 минут жұмсау ықтималдығы жоғары екенін біледі. Қосымшаны іске қосқан кезде келесі сабақ Сіздің деңгейіңізге бейімделеді және өткен сессия кезінде үйренген кейбір сөздер мен ұғымдарды қайталауға көмектеседі.

Duolingo ойын тәсілін, қызықты анимациялық кейіпкерлерді және тілді меңгеруге және тіпті оны еркін пайдалануға көмектесетін оқу бағдарламасымен қарапайым пайдаланушы интерфейсін қолданады. Бірақ мұның артында күрделі жасанды интеллект жүйелерінің жұмысы жатыр. Duolingo қосымшасында пайдаланылатын жасанды интеллектіні Birdbrain деп атайды. Машиналық оқытудағы (МО) соңғы жетістіктермен бірге білім беру психологиясындағы ондаған жылдық зерттеулерге негізделген алгоритмдер арқылы білім алушының тәжірибесін үнемі жақсартады.

Қазір платформада күніне шамамен 1 миллиард жаттығуды орындайтын 50 миллион белсенді қолданушы бар. Бүгінгі таңда қосымша математика саласын да зерделеп, 3 сынып оқушыларына арналған түсінікті сабақтарды енгізуде. Duolingo-ның тарихына үнілетін болсақ, 1984 жылы білім беру психологы Бенджамин Блум «Блумның 2 Сигма мәселесі» деп аталатын мәселені әлем назарына ұсынып, оның шешімін тапты. Ол орта есеппен жеке дара оқығандардың жетістіктері сыныптағыдан екі есе жақсы екендігі анықтады. Бұл адамның тест нәтижелерін 50%-дан 98%-ға дейін көтеру үшін жеткілікті болды. «Ол жүргізген зерттеу, білімді толық меңгеру технологиясын (mastery learning) пайдалана отырып, жеке оқитын орташа студент жалпы қабылданған білім беру әдісіне сәйкес оқитын студенттермен салыстырғанда нәтижелердің екі есе жақсы орташа квадраттық ауытқуын көрсеткен» [5; 60].

2012 жылы Луис Фон Ан мен Северин Хакер Карнеги Меллон университетінің зерттеу жобасы аясында Duolingo алғаш рет іске қосылды. Жоба авторларының сол кездегі мақсаты қолдануға оңай онлайн тіл жаттықтырушысын жасау болды. Құрылтайшылар

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

тәрбиешінің орнын басуға тырыспады. Бірақ Гватемала мен Швейцариядан келген иммигранттар ретінде олар мұндай оқуға әркімнің қол жеткізе алмайтынын мойындады. Duolingo өз қолданушыларының қызығушылығын төмендетпей үшін және олардың өз мүмкіндіктерінің шегінде оқыту үшін AI пайдаланады.

Тілдің негізгі қызметі - қарым-қатынас. Сондықтан, Duolingo қолданушылардың шет тілін үйренудегі түпкі мақсатына назар аудара отырып, функционалды тәсілді қолданады. Қосымшадағы сабақтар нақты өмірлік мақсаттарға жетуге бағытталған. Мысалы, мейрамханада тапсырыс беру мүмкіндігі. Пайдаланушылар оқу, жазу, есту және ауызша сөйлеу жаттығуларын орындау арқылы осы мақсатқа жету үшін қажетті лексика мен грамматиканы меңгереді.

Duolingo пайдаланушыларға грамматика ережелерін үйренуге назар аудармай, тілдік заңдылықтарды өз бетінше анықтауға мүмкіндік береді. Яғни, бала кезімізде сияқты ана тілін үйренгендей сабақтар жеңіл қабылданады. Бұл тәсіл имплицитті немесе жасырын оқыту деп аталады. Бұл тіл және оның ережелері туралы берік негізгі білімді қалыптастыру үшін өте қолайлы. Бірақ кейбір жағдайларда әлі де сабақты егжей-тегжейлі түсіндіру қажет. Сондықтан Duolingo екі нұсқаны да ұсынады.

Жалпы саны 500 миллион қолданушылары бар қосымша 30 тілге үйретеді. Сондықтан міндетті түрде өз жұмысында жасанды интеллектіні қолданады. Duolingo қосымшасының қолданушылар үшін ұсынатын артықшылықтарына мыналарды жатқызуға болады:

1. Бағдарламаны тегін пайдалану. Барлық жаттығуларға, материалдарға және тапсырмаларға қол жеткізу мүлдем тегін.
2. Тыңдалым. Біріншіден, оның болғаны әрине өте жақсы. Екіншіден, аудиожазбаны қалыпты қарқынмен де, баяу жылдамдықта да тыңдауға болады.
3. Айтылым. Естіген сөз тіркестерін қайтаған кезде бағдарлама Сіздің жауабыңыздың дұрыс немесе қате екендігіне талдау жүргізеді.
4. Оқу материалдары. Әрбір сабақ зат есім немесе шартты рай сияқты теориямен бірге жүреді.

Білім алушыларға көп пайдасын тигізетін қосымшалар қатарына TalkPal-ды да жатқызуға болады. TalkPal - оқу үдерісін жекелендіру үшін жасанды интеллектті пайдаланатын ең жақсы баға мен өнімділікке ие танымал тіл үйрену қосымшасы. Бұл қосымша білім алушылар тарапынан жоғары бағаланады және оларды жалықтырмай тіл үйренуге көмектеседі.

Тілдерді үйренудегі жасанды интеллекттің негізгі артықшылықтарының бірі - жеке оқу тәжірибесін құру мүмкіндігі. AI білім алушының күшті және әлсіз жақтарын талдай алады. Бұл қосымшаға материалдың мазмұны мен қиындық деңгейін адамның қажеттіліктеріне сәйкес бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл мақсатты тәсіл білім алушыларға тезірек және тиімдірек алға жылжуға көмектеседі.

TalkPal AI language Tutor - пайдаланушыларға тыңдау, сөйлеу, оқу және жазу дағдыларын үйренуге мүмкіндік беретін AI негізіндегі тіл үйрену құралы. Ол пайдаланушыларға тілдік дағдыларын жақсартуға көмектесетін жеке кері байланыс пен түзетулер ұсынады. Сонымен қатар, ол пайдаланушыларға AI-мен шынайы сөйлесуге мүмкіндік беретін дауыстық мүмкіндікке ие. Қосымшаны пайдалану тегін және соңғы GPT технологиясына негізделген.

TalkPal - бұл жасанды интеллектке негізделген тілді оқыту құралы, ол тілді меңгеру деңгейін жақсарту үшін қызықты әңгімелер мен нақты уақыттағы кері байланысты ұсынады. Ол ChatGPT технологиясын қолданады. Бұл жасанды интеллекттің ең жетілдірілген лингвистикалық моделі. Қосымша пайдаланушыларға қызықты тақырыптардың шексіз шеңберін жазбаша немесе ауызша талқылауға және хабарламаларды шынайы дауыспен алуға мүмкіндік береді.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қосымша жеке оқу қарқынына, мақсатына және тіл деңгейіне негізделген жеке сеанстарды ұсынады. TalkPal тәжірибе мен сенімділікті арттыратын көңілді немесе кәсіби жағдайдағы рөлдік ойын сценарийлерін ұсынады. Сондай-ақ, оның 100-ден астам тілге нақты уақыттағы аударма жасау мүмкіндіктері бар. TalkPal 16 тілде қол жетімді және түсіну дағдыларын жақсарту үшін эксклюзивті бейімделген тыңдау жаттығуларын ұсынады.

Speechling. Speechling бұл бұл адамдарға жаңа тілде сөйлеуге көмектесетін коммерциялық емес тілдік оқыту платформасы. Speechling әдісінде білім алушыларға жаңа тілдерді жақсырақ меңгеруге көмектесу үшін технология мен адам коучингінің әрекеттесуін, үйлесуін пайдаланады. Бағдарлама адамдарға тезірек сөйлеуге көмектесетін еркін және қол жетімді құралдарды ұсынады. Олардың тілді пайдаланып сөйлеуіне ерекше назар аударады. Тілдік кедергілерді жою арқылы қосымша білім алуға, жұмысқа орналасуға және өмір сүру сапасын жоғарылатуға көмектеседі. Басқа коммерциялық компаниялардан айырмашылығы, платформа мүлдем тегін жұмыс жасайды және ол ешқашан өзгемейді. Бұл мөлшерлеп берілген қайталаулары және оқытуға арналған бейімделу алгоритмдері бар тіл үйренудің ең жақсы платформасы.

Бағдарлама қалай жұмыс жасайды. Әрбір пайдаланушы интернет браузер арқылы іздеу жолағында speechling.com тапсырысын енгізу арқылы қажетті сілтемені таба алады. Сайтқа кіргеннен кейін әрбір пайдаланушы міндетті түрде тіркелу қажет. Егер Сіздің Google аккаунтыңыз бар болса онда қосымша қадамдар жасаудың қажеттігі жоқ. Сабақ барысында бағдарлама Сізге аударуға тиіс сөздерді ұсынып, оның айтылуын жазып алады. Батырманы басу арқылы сол сәтте Сіз дұрыс жауабын біле аласыз және оның қалай дұрыс айтылатынын тыңдай аласыз. Бағдарламаның бір артықшылығы әрбір пайдаланушының өзінің жеке мұғалімінің болуында. Ол Сіздің қателіктеріңізді тыңдап, түзетіп, күннен-күнге тіл дағдыларыңыздың жақсаруын қадағалайды.

Қорытынды. AI технологиясына негізделген бағдарламалар бүгінгі таңда өте көп. Әрбір пайдаланушы өз қажеттіліктерін ескеріп, олардың ішінен таңдау жасай алады. Google Translate, Yandex Translate сияқты қосымшаларды қазіргі уақытта әрбір тұтынушы қолдануда. Олар бізбен бірге дамиды және өз жұмысымызда AI технологиясын жиі қолданған сайын білім беру үдерісін жаңа деңгейге көтереді. Readtheory, Grammarly, Quizlet қосымшалары білім алушының тілдік қорын толықтырып қана қоймай, сөйлеу дағдысын да жақсартады. Тіл білу әрбір тұлғаның алдында шексіз мүмкіндіктер ашады. Олардың қатарында өзге тілдің мәдениетімен танысу, саяхаттау, өз-өзін жетілдіру, үздіксіз білім алу арқылы қартаюды бәсеңдету де бар.

Ойымызды түйіндей келе, білім беруде жасанды интеллекттіні қолдану мүмкіндіктерін келесі жүйеде ұсынуды жөн көрдік:

1. *Жеке оқыту:* жасанды интеллект оқу материалдары мен әдістерін әр білім алушының жеке қажеттіліктеріне бейімдеуге мүмкіндік береді. Бұл материалды тиімдірек игеруге ықпал етеді және оқуға деген ынтаны арттырады.

2. *Автоматтандыру және оңтайландыру:* жасанды интеллект тесттерді тексеру және кесте құру сияқты күнделікті тапсырмаларды орындау арқылы оқытушылардың уақытын үнемдей алады. Бұл оқытушыларға білім сапасы мен білім алушылармен қарым-қатынас жасау үшін көбірек уақыт береді.

3. *Интерактивті оқу материалдары:* жасанды интеллект технологиясының арқасында білім алушы интерактивті сабақтар, тренажерлар және виртуалды қосымшалар арқылы оқуды қызықты өткізеді.

Ал, жасанды интеллекттіні білім беру саласында қолданудың қиыншылықтарына келетін болсақ, олардың қатарында: қосымшалардың басым көпшілігінің ақылы болуы, жасанды интеллектпен жұмыс жасаудың арнайы дайындығынан өту қажеттілігі, технологияларға тәуелді болып, адамдар арасындағы коммуникацияның азаюы бар.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ұзақ мерзімді перспективада жасанды интеллектіні шет тілдерін оқытуға интеграциялау білім беру тәжірибесін өзгертеді. Алгоритмдер жақсарған сайын және AI мүмкіндіктері кеңейген сайын, біз барлық білім алышылар үшін шет тілдерін үйренудің тиімдірек, қолжетімді және теңшелген әдістерінің пайда болуын болжай аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Цзяхуэй Хуан, Салмиза Салех, Юфэй Лю. Обзор искусственного интеллекта в образовании // Academic Journal of Interdisciplinary Studies. Том 10, № 3 Май. - 2021. – с.206-217
2. Ли Цзя Чан, Пинг Чен, Чжицзянь Линь Искусственный интеллект в образовании: Обзор // IEEEAccess, Том 8. - 2020. – с.75264-75278
3. Пыркова О.А., Зарипова Р.С. Технологии искусственного интеллекта в образовании // Российский журнал образования и психологии, Том 10, №3. - 2019. –с.41-44
4. Чулюков В. А., Дубов В. М. Искусственный интеллект и будущее образования // Современное педагогическое образование. - 2020. - с. 27-31
5. Петрова Н.В., Петров И.П., Петров Ю.И. Мобильные мессенджеры как одна из составляющих современного образования // Информатизация образования и науки, №4 (32). - 2016. – с. 59-69

ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО ОБРАЗОВАНИЯ

*К.А.Усенбаева,
КЭБП Кар УК, г. Караганда Республика Казахстан*

Abstract

The sphere of education significantly intersects in the information society with the economic sphere of society, and educational activities become the most important component of its economic development. The formation of the information society requires a qualitative increase in the human and intellectual potential of developing countries and thereby brings the education sector to the forefront of social development.

Состояние образования в современном мире сложно и противоречиво. С одной стороны, образование в XXI-м веке стало одной из самых важных сфер человеческой деятельности; огромные достижения в этой области легли в основу грандиозных социальных и научно-технологических преобразований, характерных для уходящего века. С другой стороны, расширение сферы образования и изменение ее статуса сопровождаются обострениями проблем в этой сфере, которые свидетельствуют о кризисе образования. И, наконец, в последние десятилетия в процессе поисков путей преодоления кризиса образования происходят радикальные изменения в этой сфере и формирование новой образовательной системы. Место образования в жизни общества во многом определяется той ролью, которую играют в общественном развитии знания людей, их опыт, умения, навыки, возможности развития профессиональных и личностных качеств. Эта роль стала возрастать во второй половине 20-го века, принципиально изменившись в его последние десятилетия. Информационная революция и формирование нового типа общественного устройства - информационного общества – выдвигают информацию и знание на передний план социального и экономического развития. Изменения в сфере образования неразрывно связаны с процессами, происходящими в социально-политической и экономической жизни мирового сообщества. Эволюция знания в основной источник стоимости в информационном обществе. По мере общественного развития отчетливо проявляется то, что в качестве

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

источника прибыли все чаще выступают знания, инновации и способы их практического применения. То, что знание начинает занимать ключевые позиции в экономическом развитии, радикально изменяет место образования в структуре общественной жизни, соотношение таких ее сфер, как образование и экономика. Новый тип экономического развития, утверждающийся в информационном обществе, вызывает необходимость для работников несколько раз в течение жизни менять профессию, постоянно повышать свою квалификацию. Сфера образования существенно пересекается в информационном обществе с экономической сферой жизни общества, а образовательная деятельность становится важнейшей компонентой его экономического развития. Не нужно также забывать, что информация и теоретическое знание являются стратегическими ресурсами страны и, наряду с уровнем развития образования, во многом определяют ее суверенитет и национальную безопасность. Становление образования как важнейшего фактора преодоления отсталости в развитии большей части человечества.

Переход от индустриального к информационному обществу, постепенно осуществляющийся в развитых странах, грозит обострить до предела одну из сложнейших глобальных проблем современности - проблему преодоления отсталости в развитии многих стран. Информационный разрыв, накладываясь на индустриальный разрыв, вместе создают двойной технологический разрыв. Если такое положение во взаимоотношениях между развитыми и развивающимися странами сохранится, то возникнут серьезные неконтролируемые противоречия, которые будут терзать человеческое сообщество. Для того чтобы создание современной информационной инфраструктуры в развивающихся странах способствовало не только повышению прибылей развитых стран, участвующих в финансировании этого процесса, но и главным образом - преодолению социально-экономической отсталости, необходимо использование новых технологий, как в международном бизнесе, так и в самых различных сферах жизни в развивающихся странах. А это требует и современных технических систем, и определенных знаний, навыков, умений, моделей поведения у граждан этих стран. Становление информационного общества требует качественного повышения человеческого, интеллектуального потенциала развивающихся стран и тем самым выдвигает сферу образования на первый план общественного развития. От решения проблем образования, которые всегда остро стояли в развивающихся странах и которые еще более усугубились в последние десятилетия в связи с бурным развитием информационных технологий, зависят сейчас перспективы социально-экономического развития этих стран, решения глобальной проблемы преодоления отсталости в мире. Все в большей степени образование перестает отождествляться с формальным школьным и даже вузовским обучением. Любая деятельность ныне трактуется как образовательная, если она имеет своей целью изменить установки и модели поведения индивидов путем передачи им новых знаний, развития новых умений и навыков. Функции образования выполняют самые различные социальные институты, а не только школы и ВУЗы.

Важнейшие образовательные функции берут на себя предприятия. Так, крупные промышленные предприятия обязательно имеют в своем составе подразделения, занимающиеся подготовкой и переподготовкой кадров. Неформальное образование имеет целью компенсировать недостатки и противоречия традиционной школьной системы и часто удовлетворяет насущные образовательные потребности, которые не в состоянии удовлетворить формальное образование. Как отмечается в докладе Юнеско "Учиться быть", образование не должно больше ограничиваться стенами школы. Все существующие учреждения, независимо от того, предназначены они для обучения или нет, должны использоваться в образовательных целях. Еще в недалеком прошлом хороший почерк был гарантией спокойной и обеспеченной жизни до старости. Последние десятилетия характерны ускорением обновляемости технологий и знаний в различных сферах деятельности человека.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Школьного и даже вузовского образования сегодня уже надолго не хватает. Президент корпорации Дженерал Моторс говорит об этом так: "Нам нужны специалисты не с четырех и даже с шестилетним, а сорокалетним образованием". Развитие концепции непрерывного образования, стремление реализовать ее на практике обострили в обществе проблему образования взрослых. Произошло радикальное изменение взглядов на образование взрослых и его роль в современном мире. Оно рассматривается сейчас как магистральный путь преодоления кризиса образовательной системы, формирования адекватной современному обществу системы образования. Образование выступает в качестве фактора межкультурного взаимодействия, инструмент, обеспечивающий адаптацию личности к условиям изменяющегося мира, конкурентоспособность, возможность общественного развития. Система образования отражает изменения во всех сферах деятельности. Уровень страны оценивается по международным стандартам. Основой любой прогрессирующей, индустриализованной и цивилизованной страны является образование. Образовательная политика Казахстана также направлена на создание новой модели системы образования, на поиск социальных, педагогических инноваций, соответствующих целям системы образования. Инновационные процессы в системе образования возникали в разные исторические периоды. Пик распространения пришелся на конец 19 – начало 20 веков в России, Германии, США. Источниками инновационных процессов в образовании послужили теоретические концепции. На практике ряд этих концепций реализовались в виде авторских школ. Инновация (англ. «innovation») или нововведение, следует понимать как внедрение новых форм, способов и умений в сфере обучения, образования и науки. В широком смысле, любое социально-экономическое нововведение, пока оно еще не получило массового распространения, можно считать инновациями. Ориентация современного преподавателя в спектре современных инновационных технологий, идей и направлений очевидна, т.к. целью инноваций в образовании является подготовка человека к жизни. Сущность такого инновационного обучения состоит в ориентации учебного процесса на потенциальные возможности человека, их реализацию. Обратим внимание на особенности преподавания курса истории. Во-первых, данный курс относится к циклу гуманитарных дисциплин, во-вторых, предполагает освоение большого теоретического материала, усвоение которого усложняется большим количеством дат и событий. Главная цель курса - дать представление об историческом пути развития человечества, сформировать у студентов определенную систему теоретических представлений и знаний об исторических процессах в мире, показать единство и многообразие истории человечества, специфику различных цивилизаций, их типы, историю развития разных стран, народов, социумов, человека. Задачами изучения истории являются: активизация познавательной деятельности студентов, обучение методам рационального объяснения исторических феноменов, способам их понимания. Целью инновационной деятельности в процессе преподавания истории является качественное изменение личности обучающегося, развитие умения мотивировать действия, самостоятельно ориентироваться в получаемой информации, формирование творческого мышления с использованием достижений науки и практики. Изучение истории тесно связано с исследовательской деятельностью. Особого внимания, на наш взгляд, заслуживает такая образовательная технология, как научно-исследовательская деятельность студентов. Часто реферат, доклад или курсовая работа студента выдается за исследовательскую работу. Подготовка докладов и рефератов у студентов сводится лишь к списыванию с книг, подбирая материал по теме. Для правильного и грамотного выполнения исследовательской работы, необходимо выработать у студентов навыки ее написания.

Исследовательский метод изучения исторического явления предполагает самостоятельную постановку цели студентами, определение пути ее достижения, самостоятельный поиск, отбор, обобщение и анализ необходимой информации. Для более

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

успешного выполнения работы, перед тем как приступить к работе, преподавателю рекомендуется:

- составить перечень тем, интересных в изучении исторических феноменов и явлений;
- продумать цели исследовательской работы;
- определить количество участников работы (студент, группа и т.д.);
- определить сроки работы над исследованием;
- продумать возможные источники информации (библиотека, лекции, Интернет, справочная литература и т.д.).

Использование таких исследовательских форм работы, изучения материала с использованием информационных технологий позволяет студентам развивать навыки взаимодействия в группе, способности к продуктивной деятельности. Исследовательская деятельность в рамках курса истории способствует лучшему усвоению знаний, хронологических, причинно-следственных и других связей, повышению интереса к дисциплине, формированию исторического сознания.

Список литературы:

1. Байденко В.И. Компетенции в профессиональном образовании. Метод. Пособие.- М.: Исследовательский центр проблем качества подготовки специалистов,2005
2. Зеер Э.Ф. Модернизация профессионального образования: компетентностный подход МПСИ,2005.
3. Зимняя И.А. Компетентностный подход. Каково его место в системе современных подходов к проблемам образования. И.А. Зимняя // Высшее образование сегодня.-2006.
4. Интернет технологии в современной школе. //Материалы Научно- практической конференции «Интернет технологии в современном школьном образовании».

ОСОБЕННОСТИ И ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ УСТРОЙСТВА КОЧЕВЫХ ИМПЕРИЙ ЕВРАЗИИ

*Фёдорова Е.А.
НИУ Высшая школа экономики /Санкт-Петербургский филиал/
Санкт-Петербург, Россия
Научный руководитель – проф., д.полит.н. Севастьянов С.В.*

Abstract

In the report, the author examines the issue of nomadism, highlighting the most common nomadic classification schemes based on the degree of settlement and economic activity of migrating peoples, as well as distinguishing types of nomadism depending on the geographical conditions of migration. Based on the characteristics of nomadic societies, he addresses the issue of "medieval globalization" and highlights the general principles inherent in nomadic empires.

История кочевых народов, их племенных объединений и государств, а также взаимоотношений с оседлыми соседями с давних пор привлекала внимание учёных. Значение кочевничества в истории народов Азии, Восточной Европы и Северной Африки, как утверждает Г.В. Марков в своей работе «Кочевники Азии» [7], до сих пор до конца еще не исследовано: «...история человечества знает мало явлений, которые бы оставили о себе столь отрывочные сведения, как кочевничество» [7, с.8]. По словам У. Джонса: «...цивилизованное общество существовало параллельно с другими, отличавшимися от него

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

социальной организацией и уровнем развития культуры. Эти «другие» общества цивилизованный человек называл «варварскими», а их народы - «варварами» [11].

Кто же они, кочевники? Кочевники (или номады) – мигрирующие народы. Кочевничество (номадизм) (от греч. *nomádos* -кочующий) – образ жизни скотоводов, основанный на миграциях населения по мере смены пастбищ [9, с.642], т.е. особый вид хозяйственной деятельности и связанных с ним социокультурных характеристик. Наиболее распространенные схемы классификаций кочевничества [6;7;8;10] основаны на степени оседлости и экономической деятельности: 1) кочевое, 2) полукочевое и полуседлое (когда земледелие уже преобладает), 3) отгонное (когда часть населения живёт, кочуя со скотом), 4) яйлажное (от тюркск. «яйлаг» – летнее пастбище в горах). Различают также вертикальное (горы-равнины) кочевание и горизонтальное, которое может быть широтным, меридиональным, круговым и т.д. Считают, что кочевничество сложилось на Ближнем Востоке еще в IV III тыс. до н.э. Расцветом кочевничества называют период возникновения «кочевых империй» или «имперских конфедераций»[6], которые возникали по соседству со сложившимися земледельческими цивилизациями и зависели от них: вымогали подарки и дань на расстоянии (скифы, хунну, тюрки и др.); подчиняли земледельцев и взимали дань (Золотая Орда); завоевывали земледельцев и переселялись на его территорию, сливаясь с местным населением (авары, болгары и др.) [1; 10]. Известны крупные миграции так называемых «пастушеских» народов и позднее кочевников-скотоводов (индоевропейцы, гунны, авары, тюрки, кидании и половцы, монголы, калмыки и др.). Во времена хунну были установлены прямые контакты между Китаем и Римом. Особенно важную роль, по мнению большинства историков [3; 4; 5; 10], сыграли монгольские завоевания: сформировалась единая цепь международной торговли, технологических и культурных обменов. Благодаря этим процессам Западная Европа узнала, например, о порохе, компасе и книгопечатании. В некоторых работах этот период называют «средневековой глобализацией» [4, с.487].

Самобытная природа обществ номадов, многочисленные отличия от образований, созданных оседлыми земледельцами, привели к целой дискуссии среди историков по поводу общественного строя кочевников [1; 2]. Одни исследователи отрицали, что номады могли преодолеть барьер государственности, другие полагали, что они достигали уровня раннего государства, третьи писали об особом «кочевом» феодализме. Этот спор продолжается до сих пор. К трем названным выше точкам зрения добавилось мнение об «особом пути социальной эволюции номадов» [2, с.493].

Все явления культурной жизни (экономической, духовной, этической и др.) кочевников связываются в прочные цепочки, или модели кочевания, описанные в книге С. А. Плетневой «Кочевники средневековья» [8], посвященной выявлению общих для всех степных народов закономерностей развития. Выводы: 1) кочевнический способ ведения хозяйства не может существовать оторвано от земледельческого; 2) для кочевнической экономики необходимы большие земельные массивы, при невозможности расширить территорию кочевание начинает отмирать; 3) без комплексного земледельческого — скотоводческого хозяйства не может быть государства. Поэтому последние возникают только на третьей стадии кочевания.

Снаружи кочевые империи выглядят как настоящие завоевательные государства - военно-иерархическая структура, международный суверенитет, специфический церемониал во внешнеполитических отношениях. Изнутри же они были основаны на племенных связях без установления налогообложения и эксплуатации скотоводов. Такие общества получили название экзополитарных (от греческого экзо – «вне» и полития – «общество, государство») или ксенократических (от греческого ксено – «наружу» и кратос – «власть») [2, с.492].

В целом можно констатировать, что кочевым империям присущи следующие признаки: 1) многоступенчатый иерархический характер социума с племенными и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

надплеменными генеалогическими связями; 2) дуальный (на «крылья») или триадный (на «крылья» и центр) принцип административно-территориального деления (основа - улусная система); 3) военно-иерархический характер общественной организации «метрополии», чаще всего по «десятичному» принципу; 4) ямская служба как специфический способ организации инфраструктуры; 5) нетипичная система наследования власти (империя – достояние всего рода, институт соправительства, курултай); 6) особый характер отношений с земледельческим миром (внимание дани с подчиненных обществ).

Список литературы:

1. Васютин С.А. Кочевые империи Центральной Азии: неоконченный диспут/ Вестник НГУ. Серия: История, филология. 2010. Том 9, выпуск 1: История. – С.33-40.
2. Всемирная история: в 6 томах. / гл.ред. А.О. Чубарьян . – М.: Наука Т.2 : Средневековые цивилизации Запада и Востока / отв.ред. П.Ю. Уваров. – 2012.
3. Егоров В. Л. Историческая география Золотой Орды в XIII-XIV вв. - М.: Наука, 1985.
4. Крадин Н. Н., [Скрынникова Т. Д.](#) Империя Чингис-хана. - М.: Восточная литература, 2006.
5. Кульпин Э.С. Цивилизация Золотой Орды // Монгольская империя и кочевой мир. – Улан-Удэ. 2004. С.167-186.
6. Кычанов Е.И. Кочевые государства от гуннов до маньчжуров. – М.: Восточная литература. 1997.
7. [Марков Г. Е.](#) Кочевники Азии. - М.: Изд-во Московского университета, 1976.
8. [Плетнёва С. А.](#) Кочевники средневековья. - М.: Наука, 1983.
9. Советский энциклопедический словарь / Гл.ред. А. М. Прохоров. – 4-ое изд. – М.: Сов.энциклопедия, 1986.
10. Хазанов А.М. Кочевники и внешний мир. 3-е изд. - Алматы: Дайк-Пресс, 2000.
11. Культура кочевников Евразии. Электронный ресурс: <http://social-culture.ru/index.php?request=full&id=714> (дата обращения 14.02.2024)

КРЕАТИВНЫЙ ПОДХОД И ТВОРЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ КАК ГЛАВНЫЕ КРИТЕРИИ МОТИВАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА

Фёдорова Л.И.

***Ташкентский университет информационных технологий имени М. Ал-Хоразмий
г.Ташкент, Республика Узбекистан***

Abstract

This article provides examples of a non-standard approach to the implementation of independent work of students and its creative implementation, taking into account linguistic, cultural and intercultural aspects in the process of teaching Russian as a non-native language. The possibilities of organizing and conducting independent work under consideration contribute to a better understanding and assimilation of linguistic facts and features of the Russian speech, enrich the culture and worldview of future specialists in various fields in general.

Думаю, что с тезисом о важности языковой подготовки выпускника сегодняшнего вуза, которая является, в свою очередь, основой профессиональной подготовки, согласятся все. Опыт показывает, что мотивация студентов в процессе изучения языка в неязыковом

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

вузе ориентирована в большей степени на профессиональную деятельность и в меньшей степени – на личностное самоопределение и саморазвитие [4, с.232]. Потребности студентов в коммуникативно-языковой деятельности при изучении языка реализуются не в полной мере, что, на наш взгляд, можно объяснить недостаточной реализацией в практике вузовского обучения нужных педагогических технологий для повышения заинтересованности на основе личностно-ориентированного образования и нетрадиционного подхода к их выбору.

Все педагоги-практики знают: чтобы научить языку как средству общения, необходимо создать обстановку реального общения. При этом необходимо активно использовать естественные ситуации, применяя имеющиеся методики и технологии, обращать особое внимание на творческий подход и креативность заданий для создания большего интереса к предмету обучения, а также на развитие и расширение форм внеаудиторной работы, под которой подразумевается «планируемая учебная, учебно-исследовательская, научно-исследовательская работа студентов, выполняемая во внеаудиторное время по заданию и при методическом руководстве преподавателя, но без его непосредственного участия» [2, с.148]. Это могут быть проекты разного рода, конкурсы-квесты на русском языке, обсуждение научной и ненаучной литературы (по инициативе обучаемых), участие студентов в международных конференциях и семинарах, а также различные клубы, кружки, открытые лекции на русском языке, где могут собираться студенты разных специальностей и обсуждать предлагаемые ими самими же темы. Сегодня это вполне достижимо и реализуемо, учитывая огромные возможности онлайн общения, участия в вебинарах и видеоконференциях.

Внеаудиторная работа является эффективным средством расширения и углубления знаний, умений и навыков, приобретенных учащимися на занятиях по русскому языку, естественным продолжением учебного процесса, им обусловленным и на него опирающимся [2, с.148]. В Узбекистане, находясь в среде, где русский язык остается языком межнационального общения, студенты имеют богатые возможности внеаудиторного пополнения знаний и приобретения навыков коммуникации [4, с.233]. Знания, полученные в ходе учебных занятий, должны реализовываться в процессе внеаудиторной работы, в то же время приобретенные вне урока практические навыки необходимо использовать на занятиях в аудитории. К заданиям внеаудиторного характера можно отнести, к примеру, выполнение самостоятельной групповой исследовательской работы (так называемый групповой творческий проект) по темам:

- 1) «Кто скрывается под маской?» (Зачем нужны псевдонимы),
- 2) «Братья наши меньшие» (Исследуем клички животных),
- 3) «Не проходите мимо!» (Язык и стиль рекламных вывесок в городе),
- 4) «История одного праздника» (На выбор: Новый год, 8 Марта, 9 Мая или один из народных праздников страны изучаемого языка),
- 5) «Здесь был Вася (Вова, Саша...)» (Исследуем литературные достопримечательности родного города),
- 6) «Кузькина мать» - шок для иностранцев» («Необычные» устойчивые выражения в русском языке),
- 7) «Этот нерусский русский язык» (К вопросу о заимствованиях в русском языке),
- 8) «Языковые сувениры» (Лингвистическая экскурсия по историческим местам России, которые нашли свое отражение в языке),
- 9) «Хотели как лучше, а получилось как всегда» (Стилистическое использование разговорной и просторечной лексики в языке СМИ),
- 10) «Аффтар жжот» (Языковые особенности виртуального общения).

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Специфика внеаудиторных занятий заключается в том, что они не являются обязательными, поэтому должны отличаться от учебных занятий, быть посильными для студентов, носить познавательный характер и оказывать эмоциональное воздействие. Конечно же, при выборе тематики, форм и видов внеаудиторной работы необходимо учитывать языковую подготовку студентов и их интересы.

Для ознакомления учащихся с историей и культурой страны изучаемого языка желательно проводить встречи с интересными людьми, экскурсии в музеи, театры, на выставки и т.д. Учитывая сегодняшние реалии и возможности, все это становится намного ближе и доступнее благодаря интернет-технологиям. Можно давать индивидуальные задания, основанные на онлайн-экскурсиях или виртуальных турах по музеям или иным достопримечательностям РФ (например, «Путешествие по «Золотому кольцу», или «Экскурсия по Эрмитажу», или «Уникальные уголки России» и т.п.), с анализом и последующей презентацией данного материала в группе.

Увиденное и услышанное потом обязательно обсуждается на занятиях, т.е. факты культуры изучаются не только сами по себе, сколько преимущественно в своем отражении в фактах языка, в слове [5]. При подготовке проведения экскурсий и встреч (в том числе и онлайн) предусматривается определенная подготовительная работа, связанная с предстоящей тематикой мероприятия [3, с.495]: происходит предварительное пояснение и обсуждение языковых и культурных особенностей для межкультурного взаимодействия, впоследствии подкрепляемого увиденным и услышанным.

Интерес к русскому языку непосредственно связан и с интересом к художественной литературе, что должно учитываться и во внеаудиторной работе. Наиболее интересно проходят тематические вечера, посвященные творчеству того или иного поэта или писателя. Важным условием повышения эффективности такой работы является постоянно расширяющаяся связь преподавания языка с будущей профессией студента. Это учитывается при выборе художественных произведений и тематики мероприятий. Наибольшее эстетическое и эмоциональное воздействие на учащихся оказывает художественное произведение, воплощенное на экране, а именно в кино- и видеофильмах [1, с.237], поэтому важным моментом является выбор актуального видеоряда при демонстрации того или иного материала. К этому подбору можно подключать и желающих принять участие в подготовке видеоролика студентов.

Повышению интереса студентов к русскому языку и русской культуре служат также такие массовые виды внеаудиторной работы, как проведение «Фестиваля русского слова» или «Недели языков» с различными конкурсами, квестами, викторинами, творческими представлениями и оригинальными заданиями по теме. Конечно, организация такого рода мероприятий – дело чрезвычайно трудоемкое, требует длительной подготовки с разнообразными видами работ. Но результатом станет незабываемый праздник, оказывающий массовое воздействие и прививающий огромный интерес к русскому языку.

В целом, креативный подход в ходе подготовки плюс творческая реализация в презентации выполнения самостоятельной работы студентов дают огромные возможности не только для развития, обогащения и совершенствования русской речи студентов, но и для формирования их нравственности и общечеловеческой культуры, воспитания студента как будущего гражданина и специалиста, открывают двери в огромный мир богатства, красоты и уникальности русского языка.

Список литературы:

1. Акишина А.А., Каган О.Е. Учимся учить. Для преподавателя русского языка как иностранного / А.А. Акишина, О.Е. Каган – М.: Русский язык. Курсы, 2012. – Текст : непосредственный.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

2. Зиновкина, М.М. Педагогическое творчество / М.М. Зиновкина – М.: Московский государственный индустриальный университет, 2008. – Текст : непосредственный.
3. Фёдорова Л.И. Значение внеаудиторной работы в процессе обучения иностранному языку / Материалы международного научного форума «Образование. Наука. Культура» (20 ноября 2019 г.). В 5 ч. Ч.2. [Электронный ресурс]: сборник научных статей/ Отв.ред. Н.В. Осипова. – Гжель: ГГУ, 2020. – URL: <http://www.art-gzhel.ru/> – (дата обращения: 02.06.2022). – Режим доступа: свободный. – Текст : электронный.
4. Фёдорова Л.И. Роль и специфика внеаудиторной работы в обучении русскому как неродному / Научный электронный журнал «Матрица научного познания» №6, 2019 (июнь. 2019) - С.232-237 [Электронный ресурс]: URL: <https://os-russia.com/SBORNIKI/MNP-06-2019.pdf> (дата обращения: 05.06.2022). – Режим доступа: свободный. – Текст : электронный.
5. Фёдорова Л.И. Особенности реализации и взаимодействия лингвокультурных и межкультурных аспектов в ходе проведения внеаудиторной работы при обучении русскому языку // Довузовский этап обучения в России и мире: язык, адаптация, социум, специальность. Актуальные вопросы реализации образовательных программ на подготовительных факультетах для иностранных граждан. – 2022. – С. 496-498. [Электронный ресурс]: URL: <https://elibrary.ru/item.asp?id=49407462&pff=1> (дата обращения: 05.04.2023). – Режим доступа: свободный. – Текст : электронный.

СЕКЦИЯ 3

ӨНЕР: ТАРИХ, ДӘСТҮР, ҚАЗІРГІ ЗАМАН ИСКУССТВО: ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ, СОВРЕМЕННОСТЬ

КИНЕМАТОГРАФИЯ КАК ОСНОВНОЙ ВИД ИСКУССТВА И СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ

*Абильмажинов Д.К.
КазНАИ им.Темірбека Жүргенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – доцент Айтқұлова Ж.Б.*

Abstract

This article discusses the role of cinematography in the aesthetic training of the nowadays growing generation and its influence on the personal formation. The author examines the various functional possibilities of screen arts in the life of modern society.

Воспитание подрастающего поколения составляет одну из главных задач современного общества. Воспитание - процесс систематического целенаправленного воздействия на духовное и физическое развитие личности. Преодоление отчуждения человека от его подлинной сущности, формирование духовно развитой личности в процессе исторического развития общества не совершается автоматически. Оно требует усилий со стороны людей, и эти усилия направляются как на создание материальных возможностей, объективных социальных условий, так и на реализацию открывающихся на каждом историческом этапе новых возможностей для духовно-нравственного совершенствования человека. Сегодня средствами воспитания называются целесообразно организованные методические пути решения тех или иных воспитательных задач. Это те предметы, которые используются в воспитательной работе с подрастающим поколением: наглядные пособия, художественная литература, радио, периодическая печать, телевидение и кино. Результат воспитания зависит от умелого использования и сочетания методов, приемов, средств и форм организации воспитательного процесса. Об этом предупреждал еще известный педагог А. С. Макаренко, когда говорил: «Никакое средство педагогическое, даже общепринятое, каким обычно у нас считается и внушение, и объяснение, и беседа, и общественное воздействие не может быть признано всегда абсолютно полезным». Таким образом, в процессе воспитания подрастающего поколения в образовательных учреждениях должен применяться различные средства воспитания, учитываться индивидуальные особенности и уровень воспитанности обучающихся, характер педагогических ситуаций, которые требуют тех или иных решений в интересах, как отдельных учащихся, так и коллектива в целом. Мы считаем, что воспитание характеризуется разносторонностью содержания, исключительным богатством и мобильностью [2, с.27].

Всестороннее развитие человека непосредственно связано с проблемой эстетического воспитания и художественного развития, использования искусства в решении новых социальных задач: воспитание человека, способного самостоятельно строить современное общество, его культуры, морали на основе эстетических, художественных, философских достижений человечества, формирование граждански активной личности. В практике современного образования перечисленные выше задачи могут быть реализованы с помощью искусства во всех возрастных группах, хотя возможностей для этого недостаточно. На эстетическое воспитание и художественное развитие учащихся образовательных учреждений

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ориентированы только уроки изобразительного искусства, музыки, литературы. Обучающиеся среднего и старшего возраста в основном общаются с эстрадной музыкой и экранными искусствами - кино, телевидением, видео. Всего перечисленного недостаточно для развития общего художественного уровня, культуры, читательских вкусов, интересов к художественной литературе. В результате самые популярные, широко доступные экранные искусства, оказавшись за пределами учебно - воспитательного процесса, превратились для значительной части обучающихся в основную форму досуговой деятельности, ориентированную прежде всего на развлечение.

В XX - XXI веках, когда на первый план вышло визуальное восприятие, кинематограф, став одним из значительных и неотъемлемых элементов современной культуры, занял ведущие позиции в сфере искусства. Использование медиальных технологий в распространении и потреблении кинопродукции обеспечило ему невиданный рост аудитории. Единственный выход из этой ситуации - целенаправленное воспитание художественного вкуса, развитого интереса к экранным искусствам у детей всех возрастных групп. По мнению специалистов, система эстетической информации в экранных искусствах приобретает в настоящее время универсальные признаки естественного языка, вплоть до непосредственного двустороннего общения. Умение воспринимать этот язык - условие дальнейшего эмоционально-интеллектуального развития современного человека.

Различные функциональные возможности экранных искусств в жизни современного общества выявляют многоаспектность понятия кинообразования. Можно рассматривать его как фактор культурного развития, средство формирования аудиовизуального мышления, гуманитаризации учебно-воспитательного процесса, как систему эстетического воспитания, форму педагогического управления интересами и потребностями подрастающего поколения в области кино, телевидения, видео, наконец, как отрасль педагогической науки о воспитании личности - кинопедагогике. Не случайно приобщение к экранным искусствам рассматривается сегодня как закономерность современного социокультурного процесса, в котором кино, телевидение постепенно занимают ведущие позиции, обучая и просвещая современного человека, помогая ему освоить мир аудиовизуальными средствами и осознать себя в этом мире. Аудиовизуальные средства играют ведущую роль в досуге людей, в учебно-воспитательном процессе общеобразовательных школ, колледжей, высшей школы по количеству просмотров на кино и телеэкране, по использованию видеоматериалов, учебных фильмов и телепередач, по массовости распространения среди населения любительского кино, самодеятельного кинотворчества. Положительный пример - это не только демонстрация хороших поступков, он становится силой, пробуждающей прекрасные чувства и побуждающей молодежь к активным действиям. Кинематограф таит неисчерпаемые возможности использования его в данных целях. Просмотры фильмов дают молодежи представление об определенных типах поведения человека в обществе. Герои лучших произведений киноискусства - люди сильного интеллекта, большой воли, цельного характера, находящиеся в центре главных проблем эпохи, отчетливо представляющие свой гражданский и человеческий долг. Специфика кинематографа обеспечивает особую наглядность информации о современном положительном герое, делает предлагаемый нравственно-психологический образец максимально доступным для восприятия.

В зависимости от способа отражения реальной действительности, методов съемки, назначения выделяют три основных вида киноискусства: художественный, документальный и мультипликационный. Путь развития любого из нас - приближение к определенной модели - человек растет: школа, семья, сверстники, общество определенным образом воздействуют на него, объясняют, «что такое хорошо и что такое плохо». Экран облегчает поиск идеала - «делать жизнь с кого», материализует образец - ориентир, делает его наглядным. Благодаря выразительным средствам кино, мир может предстать как бы с точки зрения одного из

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

действующих лиц. От зрителя не требуется никаких усилий, чтобы отождествить себя с героем, жить его радостями и бедами. «Эффект присутствия» разрушает недостижимость экранных персонажей. Нам начинает казаться, будто мы такие же молодые, сильные, ловкие, красивые, смелые, остроумные. На просмотре фильма мы можем «перевоплотиться» в малое дитя или почтенного старца, в собаку Каштанку или в стойкого оловянного солдатика. Встреча с фильмом всегда является праздником для подрастающего поколения. Но на празднике этом зрители могут быть как активными участниками, так и случайными посетителями, забежавшими в кинотеатр от нечего делать [3, с.154].

Однако кинематограф не может и не должен быть для ребят только развлечением. Невнимание к вопросам киноориентации детей, недостаточно серьезное отношение воспитателя к такому могучему средству воздействия на личность и коллектив, как кинематограф - не просто пробел в воспитательной работе. Чем бы ни увлекались ребята, в кинотеатре они все равно частые гости. Так постепенно накапливаются знания об истории, проявляется интерес к киноискусству. Им становится и доступен, и необходим сравнительно-сопоставительный анализ, их уже тянет к систематическому изучению. Но необходимо учесть, что этот скачок наступает только при достаточном уровне предварительных знаний.

Студенты Казахской национальной академии искусств имени Темирбека Жургенова, обучающиеся по образовательной программе «Режиссура», на уроках спецдисциплины учатся составлять рецензии и отзывы к произведениям киноискусства. На занятиях по плану проводятся просмотр фильмов исторического и других жанров. На этом этапе существенно меняется структура занятий. Рассказ учителя медленно, но верно оттесняется (но отнюдь не отменяется) более дискуссионными формами работы. Студенты занимаются детальным анализом, обсуждением фильмов. Они свободно проявляют самостоятельность, им уже есть что сказать, приходят на занятие «наполненными» и хотят не только посмотреть и послушать, но и поделиться. Последовательное знакомство с фильмами и творческой биографией режиссеров рано или поздно вызывает еще один скачок, формируется осознанное и обоснованное коллективное представление о качестве фильма. В той или иной мере это представление воспитывается изо дня в день, на примере любого фильма. Знакомство с творениями выдающихся личностей в области кино открывает для них перспективу формирования характера. На этой основе укрепляется требовательность к материалу, возникают критерии отбора психологически и эстетически значимого произведения. Очень важно именно в период пробуждения эстетического сознания дать ребятам высокий образец для сравнения, познакомить с шедевром киноискусства, который станет измерителем дальнейших впечатлений.

Целью эстетического воспитания является формирование эстетических отношений к действительности. Единство нравственного и эстетического, рационального и эмоционального развития личности - один из главных принципов эстетического воспитания. Истина и красота неразделимы, имеют объективную ценность, взаимно обогащаются. Подлинное эстетическое наслаждение всегда содержательно, участие разума в эмоциональной реакции на прекрасное обогащает и углубляет личность. Все прекрасное в искусстве: наполненные воздухом, солнцем, светом картины Куинджи, мягкие лирические, немного грустные пейзажи Левитана, страстные мелодии Бизе, торжественные хоралы Баха и проникновенная, поэтическая музыка Чайковского наполняют нас светлой, чистой радостью, чувством какого-то нравственного перерождения, обновления и счастья. Роль кинематографа в эстетическом воспитании подрастающего поколения также огромна. Кино - это особый мир. Жизнь любого из нас проходит под знаком кино. Каждый может по желанию «выключиться» из будней и перенестись в иную реальность - экранную. Зачем? Мы хотим знать как можно больше нового - новых людей, новые факты. Экран расширяет

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

наш кругозор. В нас сильна жажда красоты, а талантливый фильм - конденсат прекрасного. Не будем пока останавливаться на других причинах всеобщей любви к кино, отметим лишь, что это самое доступное, могущественное и одновременно самое уязвимое, нуждающееся в защите искусство [1,с.15].

Только при слиянии эстетического воспитания с нравственным можно выработать у молодого человека гибкость и подвижность взгляда, необходимые для полноценного восприятия современного искусства. Воспитательная роль экранного искусства порой представляется чем-то само собой разумеющимся, на самом деле проблема достаточно сложна и не исследована во всей полноте. Фильмы оказывают громадное влияние на всех нас, но механизм их воздействия не изучен. Ведь огромное значение имеет, на каких фильмах сегодня воспитывается молодежь, какие нравственные примеры они видят с большого экрана. Поэтому для нас важен вопрос о поиске способов использования кино и телевидения как ресурса для развития личности, и стратегиях защиты детей от негативной информации, способной отрицательно повлиять на это развитие в дальнейшем.

Список литературы:

1. Левшина И.С. Подросток и экран. М.: Педагогика, 1989. 176 с.
2. Григорович Л.А. Педагогика и психология / Л.А Григорович. - М., 2001.- 379 с.
3. Лебедев П.А. Семейное воспитание: Хрестоматия: учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений / Н.А Лебедев– М.: Издательский центр «Академия» - 2001, - 512 с.

ӘШЕКЕЙ БҰЙЫМДАРДЫҢ ЗАМАН АҒЫМЫНА САЙ ТҮРЛЕНУІ

*Аманбаева С.А.
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы
Ғылыми жетекші – Phd Кендешакулова А.Б.*

Abstract

The history of Kazakh jewelry art, counting thousands of years, has always occupied a huge place in the history of culture of the people. Kazakh jewelry was not just an ornament, but a kind of amulet, which was worn from childhood to protect from evil. There is a need to study how national ornaments influence the national consciousness of the young generation and contribute to their culture. The author understands that jewelry art is relevant today; to determine the history and cognitive basis of jewelry art; promotion of national products; tries to consider philosophical and aesthetic problems of jewelry art. The article focuses on identifying, explaining, comprehending and analyzing the reasons for the transformation in the consciousness and collective unconscious of the younger generation of topical problems that are often reflected in contemporary decorative art. The proposed theme was chosen due to the revival of jewelry art adapting to society and time. Decorative and applied art has been changing and continues to change today. It is the result of the manifestation of the national outlook of the people. Jewelry is a link between the past and the present and plays a political, social and psychological role. Thus, it can be noted that jewelry is a part of ethno-cultural life of the people.

Қазақ халықтық зергерлік өнері – қазақ халқының бай мәдени мұрасы мен әсем шеберлігінің жарқын әрі бірегей көрінісі. Сан ғасырға ұласқан қазақ халқының көшпелі өмір салтының дәстүрмен, наным-сеніммен және табиғатпен тығыз байланысы зергерлік

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

бұйымдарының дизайны мен жасалуына, философиялық қызметіне әсер етті. Соған орай, заман ағысына сай өзгеріп отырған халықпен қатар, әшекей бұйымдар да түрленіп, жаңа ден алуда. Көптеген ғасырлар бойы және бүгінгі күнге дейін зергерлік бұйымдар халықтың тарихын зерттеу үшін құнды материал болып табылады. Олар эстетикалық жағынан ғана емес, сонымен бірге көркемдік элементтерін қоршаған әлеммен сәйкестендіретін, тек декор мен ою-өрнекте ғана емес, белгілер мен таңбалар арқылы қарым-қатынаста жүзеге асатын тіл формаларының бірін білдіретін қасиетті семантикалық рухани мағынаға толы. Халықтың зергерлік бұйымдары өнердің бір түрі ғана емес, сонымен бірге халықтың көп ғасырлық этникалық жады мен дүниетанымын қамтитын мәдени тіл. Сондықтан зергерлік бұйымдардың сақталу және өмір сүру процестерін қазақ халқының қазіргі өмір сүру жағдайында олардың киелі және күнделікті тұрмыс-тіршілігі тұрғысынан қарастырудың маңызы зор. Ұлттық болмысымызды сақтай отырып, ұлттық киімдерімізді, әшекей бұйымдарымызды заманауи сипатқа келтіру, жас буындардың арасында насихаттау, таныту. Ұзақ уақыт бойы ұлттық бұйымдар қолданыстан шығып, тәрбиелік-мәндік рөлі ұмытылды. Сондықтан қазіргі таңда ұлттық санамызбен қатар, ұлттық мәдениетіміз де жаңғырып, жандануда.

Қазақтың зергерлік бұйымдары – халықтың материалдық мәдениетінің құбылысы. Олар өзіндік көркемдік стилі мен орындау технологиясымен, эстетикалық және функционалдық канондарымен ерекшеленеді және сонымен қатар, қоғамға өзін көрсетудің ең тиімді тәсілдерінің бірі болып табылады. Алғашқы зергерлік бұйымдар қазақ даласында біздің дәуірімізге дейінгі II мыңжылдықта, қола дәуірінде қалыптасты. Ежелгі дала халқының зергерлік бұйымдарын жасаған бірегей стиль, технологиялар үнемі жетілдіріліп отырды. Зергерлік өнер – тамырын тереңнен алатын дәстүрлі мәдениеттің көрікті және көрнекті саласы. Зергер болу киелі де қасиетті өнер болып саналған. Ол үшін ең алдымен табиғаттан дарыған тума талант керек. Екіншіден, ол – атадан балаға немесе ұстаздан шәкіртке ауысып отыратын тылсым сыры бар, халықтың дәстүрлі дүниетанымымен, тарихи болмыс-бітімімен, салт-дәстүрімен байып отыратын қастерлі кәсіп. Бұл кәсіпті дәстүрлі әшекейлермен көркемдеп, өз білімдерін ұрпақтан-ұрпаққа мұра еткен нағыз шеберлер айналысқан. Зергерлердің басты қасиеттері: талант және туа біткен талғам, қолмен жұмыс жасауды жетілдіруге мүмкіндік беретін шыдамдылық. Ежелгі шебер зергерлер зергерлік бұйымдардың бірнеше түрін шығарды, олардың әрқайсысының ерекше атауы, әлеуметтік-мәдени және діни маңызы бар деп есептеледі. Қазақтың зергерлік бұйымдары XVIII ғасырдан бастап зерттеу нысанына айналғанын саяхатшылардың жазбалары мен Қазақстан территориясында болған экспедициялардың жазбаша есептері дәлелдейді. Зергерлік бұйымдардың жекелеген түрлерін жасаудың техникасы мен материалдарын еңбектерінде құжаттайтын зерттеушілердің арасында Г.Н. Потанин, П.С. Паллас, А.И. Левшин сынды зерттеушілер бар [1-3]. Зерттеушілердің ұлттық зергерлік бұйымдарға деген қызығушылығына қарамастан, бұл тақырыптың ғылыми түрде қамтылуы XX ғасырдың ортасында ғана жүргізіле басталды. Бөлек зергерлік бұйымдардың түрлері, жасау техникасы, материалы және композициялық ерітінділер, бұйымдардың полихромиясы Х.А. Арғынбаева [4], О.Н. Марғұлан [5], Е.Ә. Масанова [6], Т.Қ. Бәсенова [7] еңбектерінде көрсетіліп кеткен. XX-XXI ғасырдағы өнеріміз қазақ халқының көпғасырлық өнерінің негіздерімен генетикалық тұрғыда байланысты болып келді. Қазақстанның қазіргі өнері басқа этностардың да көркемдік ұғымына, генетикалық ерекшеліктеріне сіңісіп кетті. Көптеген мәдениеттердің осындай синтезі Қазақстан өнеріне қайталанбас ерекше реңк береді. Көп жағдайда сәндік-қолданбалы өнерде қазақ шеберлерінің қолтаңба мотивтері қандайда бір деңгейде қайталанып тұрады. Әйтпесе жаңа пластикалық тақырыптар мен материалдардың ерекшелігі әсерінен форма мен декор өзгеріске түседі. Алайда мұндай туындыларда ондаған жылдар бойы ұмытылған көне ұғымдар суретшінің бейнелеу принциптері арқылы қайта

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

жанданып, актуализацияланады, жаңа мазмұндармен толықтырылады, бірақ солардың бәрі ескі мазмұнды негізге алып отыра жасалады. Қазақстан халқы ширек ғасырдан бері бұрынғы тұрмыс келбетін өзгерткен елде, қоғамда тұрып жатыр. Ұлттық ерекшеліктерін сақтай отырып, өздерін шығармашылыққа бағыштаған әртүрлі этностардың өкілдері шығармаларын күні бүгін өз мақтаныштарына айналған қазақ мәдениетінің алтын қазынасын алынған идеялармен байытуда [8].

Зергерлер қолданбалы өнер туындыларының шығармашылық бейнесіне жалпы алғанда көркемдік тіл ықшамдығы және сәндеу шешімдерін жалпылау тән. Бұл қазақ шеберлерінің қоршаған ортаны ерекше қабылдауымен айқындалады. Қазақтардың түйсігінде әлем сандық және кеңістік өлшемдермен айқын құрылымдаған, деңгейі мен дүниенің төрт бұрышы айқын көрініс тапқан. Осы түсініктен сәндік композиция құрайтын қарапайым симметриялық пішіндер туындайды. Бұл жайт дәстүрлі зергерлік бұйымдардың үздік үлгілерінің эстетикалық тартымдылығын, зергердің рухани тұлғасын анықтайды, оның жұмбақ шығармашылық қызметін ерекше сезіммен қабылдауды білдіреді. Зергерлік бұйымдар қоғамның барлық әлеуметтік топтарында үлкен сұранысқа ие, себебі олар тек өзіндік эстетикалық табиғатымен ғана емес, сонымен бірге әдет-ғұрып, салт-дәстүр, барлық рухани болмысқа байланысты атқаратын өзіндік ерекшеліктерімен де қызықтырды. Зергерлік әшекейлердің құрылымы танымдық мәнге ие: пішімі, тұтастығы немесе оның бөлшектері, материалы мен ою-өрнегі мағынаға толы. Бұйымға жапсырылған тастар да белгілі бір нақты мағынаны білдірді [9].

Тамыры мыңдаған жылдардан бастау алатын қазақ зергерлік өнерінің тарихы ұлт мәдени тарихында қашанда орасан зор орын алады. Археологиялық қазбалар ежелден қазіргі Қазақстан аумағында мыс, қалайы, алтын және басқа да асыл металдардан жасалған бұйымдар жасалғанын көрсетті. Қазақтың зергерлік өнеріндегі ең маңызды ерекшеліктердің бірі – шеберлердің тасқа деген көзқарасының қашанда үлкен мәнге ие болуы. Зергерлер үшін асыл тастар өз иесін жаман көзден, қиыншылықтардан және басқа да аурулардан қорғайтын, сөзбен жеткізгісіз күштің көзі болды. Әрбір зергерлік бұйым қазақ халқының бай фольклорын, салт-дәстүрін, рухани наным-сенімдерін көрсететін өзіндік тарихты баяндайды. Филиграндық жұмыс, түйіршіктеу, гравюра және тас өңдеу – күрделі өрнектерді, нәзік текстураларды және сәндік екіпіндерді жасау үшін қолданылатын әдістердің бірі болып есептеледі. Қазіргі қазақ зергерлері өздерінің бірегей интерпретациялары мен инновациялық дизайндарын енгізе отырып, қолөнердің мәнін сақтауға тырысады. Дәстүр мен қазіргі заманның бұл үйлесімі дәстүрлі және заманауи талғамға сәйкес келетін керемет өнімдерге әкелді. Соңғы жылдары қазақ халқының зергерлік бұйымдарына Қазақстан ішінде де, шетелде де қызығушылық қайта артуда. Дәстүрлі өнердің осы түрін сақтап, оны қазақтың мәдени мұрасының құрамдас бөлігі ретінде кеңінен насихаттауға күш салынууда. Қолөнершілер, ұйымдар мен мемлекеттік бастамалар бірлесе отырып, қазақ зергерлік өнерінің келешек ұрпаққа сабақтастығын қамтамасыз етіп, әсемдігін құжаттап, паш етуде. Қазақ халқының зергерлік өнері – қазақ халқының шығармашылығының, қолөнерінің, мәдени мұрасының айғағы. Бұл олардың бай тарихы мен дәстүрлі құндылықтарын сақтай отырып, көрнекі баяндау қызметін атқарады. Қазақ зергерлік бұйымдарын жасауда қолданылған күрделі дизайн, жарқын түстер оны бүкіл әлем халқы таңдандыратын сүйікті өнер түріне айналдырады. Бұл бірегей өнер өркендеп, қазақ мәдениетін ұлықтап қана қоймай, өткенді бүгінге жалғайтын, ұрпақтар мен мәдениеттер арасындағы байланыс орнататын көпір қызметін атқаруда [10].

Заман өзгеруімен қатар, халықтардың бір-бірімен алмасып жатқан дүниелері көп. Қазіргі кезде зергерлік әлемнің үздік туындылары тек сол ұлттың ғана емес, бүкіл әлемнің ортақ қазынасына жатады. Ұлттық әшекей бұйымдар, түрленіп, өзгеруде. Қазақ халқының зергерлік өнері өте ерте заманнан, ежелгі ортағасырлық өзіндік этникалық мәдениеті бар

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

салт-дәстүрлерге негізделген және сонымен қатар онда басқа да халықтардың қолөнерінің нышандарын көруге болады. Зергерлік бұйымдарды әшекейлеп, көркемдеуде қазақтардың және басқа да халықтардың этникалық зергерлік бағытындағы әшекей заттарда бұл өнердің өзгеріске ұшыраған іздері көрінеді. Кей бұйымдарда тікелей немесе қатты өзгеріске ұшыраған белгілерінің жиынтығында, ішкі рухани немесе сыртқы дүниетанымдық ықпал қатты әсер еткені байқалады. Зергерлік өнер өзіндік ерекшелігі бар және түпнұсқаның дәлме-дәлдігін анықтайтын халық шығармашылығының бір түрі ретінде саналады, ал кейбір зергерлік әшекей туындылар этникалық белгіні көрсетеді [11].

Кез келген ұлттың сәндік-қолданбалы өнері сол ұлттың өзіне ғана тән көркемдік шеберлігінің нысаны болып келеді. Көркемөнердің өзіндік этникалық өзгешеліктердің мәні, мәдени өркениеттердің бірегейлігі мен тұтастығы терең әрі жүйелі түрде бейнеленеді. Қазақ халқының дәстүрлі қолданбалы өнерінде өзіндік толысқан бейнелі әсермен, сән-салтанат, әсемдік, жарқын сәттерден тұратын мағыналы өмірмен сипатталатын зергерлік өнер аса маңызды орын алады. Адам бейнесіне тек эстетикалық көрік беріп қана қоймай, сонымен қатар бұйым иесін қорғап, сақтау және ынталандыру сынды игілікті қызметтерді атқарып отырған. Зергерлік бұйымдардың салт-дәстүрмен, әдет-ғұрыптармен, ырым-кәдемен байланысы, әрі олардың қажеттілігі, сол бұйымдардың ерекше таңбалық мазмұнымен анықталады. Шығармашылық тәжірибелер мен ұлттық дәстүрді қолдану арқылы, Қазақстанның қазіргі заманғы зергерлік өнерінің жаңа деңгейге көтерілуі этноавангардты ұлттық зергерлік өнер нарығы бағытындағы жағдайда сипатталып келеді. Себебі бүгінгі таңдағы зергерлік өнер туындылары, жалпы зергерлік өнердің дамуына үлкен үлес қосып, септігін тигізіп, олардың ерекшеліктерін әлемге түсіндіріп, көшпенділердің әлемдік кеңістік-ауқымдығын қайта ашқандай. Қазіргі заманғы өнердің құрал түрлері, ежелгі дәстүрлерді арттырып Қазақстан өнеріне үлкен үлес қосуда [12].

Қазақтардың зергерлік икемділігінің көркемдігі, нәзіктілігі көрші халықтардың салт-дәстүрімен өзара байланысты болып келіп, сананың көптүрлілігін және дәстүрлі мәдениеттердің өзара бір-бірін толықтыратынын көрсетеді. Қазақтың зергерлік көркем қолөнерінің дәстүрлі өнері мен мәдениеті, өзара қарым-қатынасы, жалпы және жеке байланысы, шығармашылық ықпалы, оның басымдығын айқындай түседі [12].

Қазақтың зергерлік өнерінің философиялық және эстетикалық ұстанымдарын мирас ете отырып, кәсіби зергерлер дәстүрлі элементтерді қазіргі заманғы көркем көріністермен үйлесімділікпен жүзеге асырады және болмыстағы өзгеше сәндік міндеттердің бейнесі жаңа ырғақпен көрінді. Қазіргі заманғы зергерлер көркемдік жаңа нысандарға ұмтыла отырып, әртүрлі материалдардан, икемділіктің түрлі тәсілдерімен өзіндік қолтаңбаны танытты және шығармалардың неғұрлым кеңінен таралуына қызмет жасады. Негізінен кәсіби зергерлер техникалық шеберлігін көрсете отырып, көркем-бейнелік әсер қалдыруға көңіл бөледі. Қазір дәстүрлі мәдениеттің жаңа дәуірі келді. Қазақтың ұлттық бұйымдарын күнделікті киіммен үйлестіру үрдіске айналды. Кеше ғана ұлттық үлгідегі әшекей бұйымдарды кию көне болып саналды, өйткені оларды негізінен әжелер немесе қыздар қазақы іс-шараларда ұлттық киімдермен үйлестіріп киетін: той, ұзату, беташар, т.б. Қазіргі қазақ зергерлік бұйымдары дәстүр мен заманауи тенденцияларды біріктіреді. Көптеген қазақстандық дизайнерлер ұлттық мұрадан үлгі алып, қазақ мәдениетінің рухын сақтайтын заманауи зергерлік бұйымдарды жасауда. Олар дәстүрлі үлгілерді, ою-өрнектер мен белгілі техникаларды пайдаланып, оларға заманауи формаларды қосады [13].

Қазақтың қазіргі зергерлік бұйымдары да өзінің ұлты мен қазақ мәдениетіне деген адалдығын алға тартқысы келетін жастар арасында танымал болуда. Жас дизайнерлер зергерлік бұйымдарды дәстүрлі элементтерді пайдалана отырып жасайды, олар заманауи екіпін мен стилизацияны қосады. Заманауи жағдайда көне зергерлік шеберлердің дәстүрлерін сақтай отырып, жаңа ұрпақ жаңа мүмкіндіктер жасауда, өз жұмыстарын заманауи стильде:

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

минималистік және талғампаздықпен орындауда. Бүгінгі таңда танымал зергерлік бұйымдарға сұраныс көп. Соның ішінде: бес білезік, шашбау, шолпы. Бес білезік – білезік, шынжыр және сақиналардан тұратын күрделі конструкция. Бұрын бұл әшекей қалыңдықтың дәстүрлі киімінің бөлігі болды немесе бойтұмар ретінде бір-екі қолға киілетін, бірақ бұл үрдіс қазіргі таңда ескірген. Бүгінгі таңда оны күнделікті кез келген киіммен кию заманауи тенденцияға айналды. Шашбау – шашқа өріліп тағылатын әшекей. Бұрын зұлым рухтардың сүйікті орны шаш деп саналғандықтан, шашбау шашты қорғайды деп сенген. Әшекей бұйымның бұл түрі қыз баланың денсаулығының жақсы екенін де көрсетті. Себебі шашбаудың салмағынан омыртқа түзу болды. Шашбау қазір кез келген нәрсемен үйлеседі. Бүгінгі күні шашбау тек өрілген шашқа ғана ілінбейді, кез келген заманауи киіммен үйлесім табуда [14].

Қазақ шеберлері жасаған зергерлік бұйымдар ата-бабаларымыздың он саусағынан өнері тамған, өздері сері, жандары сұлу болғанын паш етіп, ерекше дәлелдей түседі. Мақалада зергерлік бұйымдардың заманауи сипатқа келіп, түрленуі қарастырылды. Зергерлік бұйымдардың бүгінгі таңдағы тәрбиелік орны аталып кетті. Қазақ халқының арасындағы ұлттық зергерлік бұйымдар күні бүгінге дейін қолданылуда, оларды аға буын өкілдері да жас буын да қызығушылық танытып, жақсы көреді. Зергерлік өнерді халық өнері деудің мәнісіне келетін болсақ, жасалған сәнді бұйымды баяғыда бір ұста жасап, безендірген, өз заманында оның аты-жөнін халық білген, бірақ көп уақыттан кейін оның аты ұмытылып, жасаған бұйымы ортақ халықтық болып кеткен. Қазіргі уақытта Қазақстанның зергерлік саласы толық тоқырау жағдайында. Осыған байланысты зергерлік саланы қарқынды дамыту маңызды міндеттердің біріне айналуы тиіс. Қойылған міндетті ойдағыдай шешу үшін қолданыстағы міндеттерді жетілдіру және неғұрлым тиімді ұйымдастырушылық-экономикалық тетіктерді әзірлеу қажет.

Әдебиеттер тізімі:

1. Паллас П.С. Путешествие по разным местам Российского государства по повелению Санкт-Петербургской Академии наук. Т. I, ч. 3. СПб., 1773.
2. Левшин А.И. Описание киргиз-казачьих, или киргиз-кайсацких, орд и степей. Алматы, 1996.
3. Потанин Г.Н. Очерки Северо-Западной Монголии. СПб., 1881
4. Аргынбаев Х.А. Историко-культурные связи русского и казахского народов и их влияние на материальную культуру казахов сер. XIX и нач. XX вв. (по материалам Восточного Казахстана) // ТИИАН Каз ССР. АлмаАта, 1959. Т. 6.
5. Маргулан А.Х. Казахское народное прикладное искусство. Алма-Ата, 1986. Т. 1.
6. Масанов Э.А. Кузнечное и ювелирное ремесло в казахском ауле // Труды института Истории, археологии и этнографии Академии наук Казахской ССР. 1961. Т. 12.
7. Басенов Т.К. Прикладное искусство Казахстана. Алма-Ата, 1958
8. Казахское народное-прикладное искусство. Маргулан А.Х. Том 1
9. Казахское народное-прикладное искусство. Маргулан А.Х. Том 2
10. Жаңа заман сәулеті. Кітап – альбом/Халима Труспекова.: – Алматы, «Аспантау», 2018 – 200 б.
11. Зергерлік өнер нақыштары. Кітап-альбом / Әденова Ләззат, Қожағұлов Токқожа: – Алматы, «Аспантау», 2018 – 209 б.
12. Зергерлік өнер әлемі. Мир ювелирного искусства. The world of jewelry – Алматы, «Қазақпарат», 2017 – 456 б.
13. Зергерлік өнер әлемі. Мир ювелирного искусства. The world of jewelry – Алматы, «Қазақпарат», 2017 – 246 б

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

14. Шармашкеева Н.Ж., Солтиева Б.Ш. Қазақ халқының дәстүрлі зергерлік бұйымдарының түрлері мен мән-мағынасы

ВЛИЯНИЕ КОЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ НА СОВРЕМЕННОЕ ВИЗУАЛЬНОЕ ИСКУССТВО КАЗАХСТАНА

Амиржан А.С.

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – старший преподаватель Удербоева Л.Д.*

Abstract

The article examines the influence of the culture of the ancient nomads who inhabited Central Asia on the art and visual communications of Kazakhstan, built in our time. Due to the study of the history of nomadic culture and understanding of its spiritual component, it is possible to fully estimate the established visual representations of modern culture of Kazakhstan. Today in the modern conditions of globalization, one of the professional tasks for the contemporary creators is creative study of the ancestral heritage, the philosophy of the nomadic era worldview with a worthy assessment of their artistic and graphic semantics and its practical development and development in the language of art.

Метод сканирования своего прошлого и через него настоящего и будущего приводит к осознанной жизни художников-творцов. Здесь хочется привести известные слова В.Г. Белинского «Надо знать прошлое, чтобы понимать настоящее и предвидеть будущее». Данное выражение в полной мере применимо к визуальной составляющей любой культуры. В любое время коммуникация через визуальный мир играет важную роль и для полноты ее понимания, осмысление первоначальных культурных знаков чрезвычайно важно. Сегодня, несмотря на свое разнообразие, визуальное искусство Казахстана объединяет глубинное осмысление ментальной платформы степной культуры, ее культурных кодов. Исходя из этого для нас современный казахстанский художник-творец выступает в роли дешифровщика системы культурных кодов, этнических концептов и универсалий. Именно мировоззренческая константа с одной стороны, дает нам возможность проследить преемственность поколений и преемственность художественных традиций казахстанского искусства в диаграмме эпох, а с другой выводит на уровень решения непростой эстетико-мировоззренческой задачи новой эпохи, которая уже наступила и требует осмысления. В настоящее время специалисты отмечают, что «культурная идентичность во многом стала стержневой идеей современного казахстанского визуального искусства. Поток художественного контента, исполненного «национального своеобразия», многократно возрос» [1, с. 97]. Искусство, моделируя определённый тип культуры, наглядно воссоздает целостную «картину мира» эпохи. В процессе изучения сложившихся визуальных коммуникаций Казахстана основополагающее значение имеет приобщение не только к основным художественно-культурным традициям, но и к мировосприятию древних кочевников, важному этнодифференцирующим признаком нашей культуры.

Как уже отмечено выше, многие традиционные кочевые архетипы находят воплощение в современном изобразительном искусстве Казахстана. В монументальных гобеленах, царственных сырмаках, живописных полотнах и графических работах трансформируется картина мира Великой степи. Необходимость исследовать прошлое стала настоящей: казахстанские художники приходят к нему из глубин вечности. Среди них -

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Б. Бапишев, А. Сыдыханов, Г. Маданов, А. Игембаев [2]. Несомненно, ядром оригинальной культуры является мировоззрение, исторический характер которого выражен в его основных формах – мифологии, религии, философии. В связи с этим большой интерес вызывают космогонические и мифологические представления номадов. У кочевников были развиты известные формы ранних религий: анимизм, фетишизм, тотемизм, зоолатрия, магия. Номады осваивали мир на уровне мифопоэтического мышления, особенностью которого является эмоциональное переживание мира. В содержании кочевого мышления выделяются такие сущностные характеристики, как образность, мифологичность, поэтичность, синкретичность; архаическое мышление было направлено на гармоническое сосуществование человека и природы. Именно кочевники представляли такой рациональный способ сосуществования с природой, и именно они давали возможность человеку не находиться в оторванном состоянии от того, что есть природный замысел. Мир кочевья породил глубоко своеобразную мифологию, в соответствии с этими установками происходило становление относительно автономного, типологически единого для номадного ареала комплекса особенностей хозяйственно-культурной деятельности, нравов, обычаев, мировоззрения и этнического самосознания тюркских кочевых народов, в том числе и формирование общенационального самосознания казахов. Выдающийся казахстанский философ А.Х. Касымжанов писал: «В ландшафтной зоне евразийских степей, в которые входит и территория Казахстана, сформировались не просто “кочевье”, “кочевое общество”, а особая цивилизация, связанная, конечно, с пастбищным скотоводством в силу природных условий, но включающая в себя, помимо этого, технологические и культурные достижения, “конную культуру”, плавку железа, города, ремёсла, земледелие, в том числе ирригационное искусство <...> наши предки вырабатывали свое отношение к миру, к вечности и вложили в общемировое духовное достояние опыт своих переживаний, раздумий, высоких представлений о человеческом достоинстве» [3]. Миросистемность кочевых народов, их понимание, которое было выстроено на наблюдении за природой, породило огромное количество визуальных паттернов. Изобразительный язык, художественные образы, символы, смыслы кочевника-творца, отражающиеся в изобразительном и поэтическом искусстве, – основные творческие способы и средства, благодаря которым мы познаем ментальность кочевого народа, его воззрения на мир, окружающую действительность, общество, внутреннюю природу. Основным способом мировидения и мироощущения кочевника является созерцание. В статье К. Нурлановой о символике мира в традиционном казахском искусстве, описана подробная и всесторонняя характеристика созерцания как способа взаимоотношения с миром: «Созерцание как традиционная культура отношений к миру и с миром имеет многоуровневые содержательности. Прежде всего следует сказать о созерцании как мироотношении, способе освоения природы, Вселенной, которые выражались в отношениях общения. Здесь, конечно, имеется в виду созерцание Вселенной как бесконечности (Бухар-жырау), восприятие ее красоты, не подавляющей грандиозностью, но возвышающе- вдохновляющей (Казтуган), слушание- слышание музыки сфер Вселенной в ее бесконечном движении». Абсолютное согласие вызывает мнение автора, что «созерцание как богатая мироотношенческая культура имела место, благодаря, главным образом, развитому воображению» [4]. Исследуя данную особенность кочевого мироотношения, мы видим какую важную роль она сыграла в образовании уникального и особенного визуального языка, выделяющий сложившиеся визуальные коммуникации Казахстана от Западного мира.

Одним из значительных вкладов который кочевая культура внесла в мировое изобразительное искусство, является скифский звериный стиль. Древние художники Степной Скифии обладали уникальной философией видения, которой восхищаются современные казахстанские мастера изобразительных искусств. Автор научных публикаций,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

посвященных специфике культуры кочевья С. Акатаев считает, что в зооморфном характере искусства проявляется «единство его содержания и внутренней формы, когда духовное и конкретно-чувственное воплощение, овеществление идеи находятся в неразрывном единстве, представляя явление как целостность». Классический кочевнико-скифский «звериный» стиль сохраняется в период древних тюрков, кочевников средневековья и нового времени «в виде животного орнамента, широко распространенного и поныне в народном искусстве казахов и других народов Центральной Азии». Отмечая высокое эстетическое начало казахского кочевого искусства, С. Акатаев пишет: «Духовная жизнь казахской нации получила в наследство от прошедших поколений самобытную культуру, способную не только воссоздать окружающий мир собственными художественными средствами в соответствии с собственным миропредставлением, но и обогащаться и развиваться в процессе взаимодействия с культурами других народов» [5, с. 56]. В контексте нашего исследования актуальны и важны взгляды исследователей искусства кочевников: «Традиционная картина мира во всей своей полноте находит выражение в символике традиционного искусства. Изображение грифонов, свернувшихся в кольцо пантер, барсов и оленей, застывших в броске, в полете, сцены сражений диких зверей и птиц, запечатленные на скалах и стенах, ... – все это мощное с многочисленными ответвлениями искусство, известное как искусство «звериного стиля» кочевников ... отражает не только социальный уклад, но и мироощущение кочевых обществ. В статичном материале «оленьих камней» изображены дикие звери в состоянии стремительного движения – броска, прыжка, полета. Обе составляющие этого единства – движение и статика – так сильны и контрастны, что только воображение художника могло слить и соединить их в органическом и целостном единстве» [4, с. 98]. Внедрение «духа» и «природы» искусства Степной Скифии и практическое освоение творческого языка великой эпохи оказало бесценное влияние на формирование эстетической концепции нашего визуального искусства.

Несмотря на давно поменявшийся образ жизни в Казахстане, в качестве национальных черт сохранился и остается культурной доминантой - визуальный образ юрты и ее составляющие. Юрта является одним из древнейших видов передвижного жилища кочевников. Воплощая эстетический идеал кочевника, юрта не только аккумулировала достижения в области строительного и декоративного искусства, приспособленные к мобильному образу жизни, но и явилась источником многих конструктивных и художественно-образных решений культовой и светской архитектуры Центральной Азии и Казахстана. Сферический купол жилища (шанырак) представлен на флаге Казахстана. Государственный флаг страны — это в первую очередь объект визуальной коммуникации, в случае Казахстана вобравший символы исходящие из национальной культуры, которую кочевники собирали веками. В строении юрты прослеживается ее тесная связь и параллель между образно-концептуальной моделью мира. Форма полусферического жилища номадов отражает космическое мироустройство, символику их космогонических представлений. Шанырак символизирует небесный свод, не имеющий начала и конца, а также обозначает связь поколений, особое значение семьи. [6]. Рассматривая юрту как национальный образ мира, следует акцентировать внимание на конструкции и семантике юрты. Кочевник не разрушает и не строит свой мир, а, вторя Природе, живет просто. Мягкие округлые формы юрты органично вписываются в степной ландшафт, не нарушая естественного единства человека и природы. Оценка достояния кочевой культуры особенно актуально в наше время, когда мировые художники все больше обращаются к теме взаимоотношений человека и природы.

Следующей культурной доминантой в искусстве стран Центральной Азии и объединяющей основой прикладного творчества является орнамент. Традиционная кочевая культура отличалась ярко выраженной знаково-символьной природой, кочевники богато

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

украшали предметы быта и произведения искусства орнаментальными мотивами, что привело к повышенной роли декоративного оформления и доминированию декоративно-прикладного искусства в современном искусстве Казахстана. Будучи культурой бесписьменной, в связи с историческими условиями, она обрела иной путь трансляции этнокультурной информации через совершенно иные средства межкультурной коммуникации. В искусстве кочевников орнамент является именно визуальным архетипом, то есть эстетически оформленной конвенционной системой символов, воплотивший эстетический идеал кочевника, его художественное и космогоническое мировосприятие. С его помощью выражали образное постижение действительности, ценностные ориентации, философские воззрения. Е. Кожобаев в своем фундаментальном труде «Казахский орнамент как пиктограмма тенгрианской культуры и комбинаторика его модулей в современном дизайне» подчеркивает, что до сих пор недостаточно изучены «элементы казахского орнамента, в которых отразились космогонические, астральные, проторелигиозные и философские представления наших предков» [7]. Ведь, по словам Е. Кожобаева, «именно в орнаменте сохранилась та родовая нить, которая связывает нас с древними пластами нашей истории». Орнаментальные знаки здесь подобны алфавиту, чьи буквы, представляют собой символы звука, кодируя его в визуальной форме. Алфавит орнамента представляет собой структуру элементов, знаков, чье символическое наполнение будет понятно тому, кто умеет его «прочитать». Визуальный архетип, как символ знаний об устройстве мира, выступал своего рода коммуникативным кодом для культур, находящихся в одной и той же системе восприятия и пребывания в мире. Таков, например, визуальный архетип кочевой культуры, где символы орнамента выступали своего рода метакатегорией и были понятны кочевникам, вступавшим с их помощью в процессы межкультурной коммуникации, как с родственными культурами полупустынных этносов, так и с более отличными по специфике бытия в мире оседлыми народами. Исходя из последнего утверждения, можно сделать выводы относительно того, почему на Западе орнамент кочевой культуры не был понятен и по достоинству оценен, вплоть до последнего времени. Дело в том, что западный человек, не будучи представителем никакой другой культуры, кроме своей собственной, не мог знать о существовании подобного визуального архетипа и не обладал знаниями относительно его константной сердцевины, экзистенциального мифа, и именно поэтому ему не был ясен смысл символов кочевнического орнамента. Для современных художников является важным понимать смысл кроющиеся за устоявшимися орнаментами казахской культуры, верно репрезентировав казахскую и центральноазиатскую культуру на мировом поле искусства. В качестве примера стоит привести работы современного художника А. Бектасова. Отличительным свойством орнаментальных реминисценций, которого можно считать не только его последовательную погруженность в стихию орнаментальных линий, способность привести их в разряд современных этнокодов, но и возможность сотворить из этой геометрии, абстракции эмоционально насыщенный образ. Такая погруженность в мир орнамента является - мощнейшим стимулом для сохранения этнического самосознания кочевника, его самоидентификации и ощущения сопричастности к древней культурной традиции, коей и являлся кочевничество. Новое осмысление в искусстве мировоззренческого комплекса культуры кочевников, модификация современного искусства Казахстана, архетипические основания новейшего искусства, обращение современных художников к «культурной памяти» помогает в полной мере отразить богатую культурную традицию нашей страны. Еще Данное проявление кочевой ментальности удачно эксплицировано в проекте художницы С. Сулейменовой под названием «Казахская хроника». Проект, основанный на архивных фотографиях есть результат погружения в архивные снимки и синтеза нового изобразительного языка и техники. По словам самой художницы в своем

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

творчестве она стремится достичь сакральности искусства, каким оно было в традиционной казахской культуре [9, с.112].

Таким образом, во многом современное визуальное искусство Казахстана содержит духовный опыт, достижения в изобразительном искусстве древней кочевой культуры. В эффективной и символической форме передавая информацию о собственной культурной идентичности другим этносам, художники Казахстана предоставляют в контексте современных условий эффективный ответ на глобализацию. Язык искусства, являясь знаковой системой особого рода, осуществляет коммуникацию человека и социума во времени и пространстве, воздействует на ментальность общества, формирует его эстетические, культурные и нравственные каноны. Осмысление сложившихся визуальных паттернов казахской культуры, через обращение к национальной истории и традициями, ведет к сохранению нашей уникальной культуры в современном мире, а также к активному включению визуального искусства Казахстана в мировые художественные дискурсы.

Список литературы:

1. Султанова М., Кулсариева, А., Шайгозова, Ж. Ценности, тренды, технологии и художественный продукт в современном визуальном искусстве Казахстана //Коммуникативные стратегии информационного общества : труды X Международн. науч.-теор. конф., 26–27 октября 2018 г.
2. Мукашевна С., Алимгазиевна Г., Шораевна Л. Архетипы и образы казахской национальной культуры в творчестве современных художников. - Евразийский Союз Ученых, 2020.
3. Касымжанов А.Х. Пространство и время великих традиций. - Алматы, 2001.
4. К. Нурланова. «Символика мира в традиционном искусстве казахов ». - Central Asian Journal of Art Studies, т. 2, № 3, 2017.
5. Акатаев С. О специфике культуры кочевья // Кочевники. Эстетика: Познание мира традиционным казахским искусством. – Алматы: Ғылым, 1993. – 264 с.
6. Посацкий А. Юрта как казахский дом и символ мировоззрения кочевников. – 2018.
7. Кожабаяев Е. Казахский орнамент как пиктограмма тенгрианской культуры и комбинаторика его модулей в современном дизайне. – Алматы: Мектеп, 2015. – 339 с.
8. Малаев А.К. Орнамент как феномен культуры: семиотический и семантический анализ: дис. ... д-ра филос. наук: 24.00.01. — Алматы, 2008. — 274 с.
9. Мертенев, Е. Б. Духовно-эстетический потенциал идей евразийства в контексте развития современного искусства Казахстана дисс...док. PhD : 6D041600/Казахская национальная академия искусств им. Т. Жургенова. –Алматы, 2005. – 187 с.

БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ЖЫРАУЛЫҚ ДӘСТҮРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ МЕН Өңірлік МЕКТЕПТЕР

*Асқарова В. М
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы
Ғылыми жетекші – филос. ғ. д., профессор Шиндаулова Р.Б.*

Abstract

The article considers the formation of a pagan school on the historical and theoretical basis of pagan traditions of the West Kazakhstan region. The West Kazakhstan zone of the spread of poetic traditions, starting from the Nogaila era, unites the Kazakh regions of Atyrau, Aktobe, Ural, Karakalpak, Uzbek countries. The rich

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»
heritage of the West Kazakhstan school of zhyrau is the works of K. Sydykov, M. Khakimzhanova and K. Zhusup. During the study, the principle of historical, comparative and musicological analysis of Western Kazakhstan Jewish schools was involved.*

Ерте заманнан бастау алып ғасырлар өткелінен асып, уақыт тезінен өтіп келе жатқан ұлттық мәдени мұралар атадан балаға мұрап болып, ұрпақ сабақтастығымен киелі өнердің сан саласына тамырын терең жайды. Қазақ халқының музыка мәдениетінде сөз бен саздың үйлесімінен шыққан өнердің ерекше түрі – жыраулық өнер. Халықтық өнер мен дәстүрдің біте қайнасып, ұлттық сананың бір көрінісі ретінде өмір сүріп біздің дәуірімізге жеткен киелі де қасиетті өнер. Мірдің оғындай өткір, аз сөзге көп мағына сыйғызған нақтылы, қиыннан қиыстыра көркемдеп адам көңілін дөп басар әсерімен жыраулар туындылары ел жадында сақталып қалды. Тарих парақтарында арғысы Күлтегіннен бастау алатын, Қорқыт абыздан кейін Асан Қайғымен жалғасқан Сыпыра, Шалкиіз, Қазтуған, Доспамбет көрнекті жыраулар ізін жалғайды.

Жазушы Мұхтар Мағауин: «Әлбетте қазақ әдебиетінің ортақ арнадан оңаша жол тартқан алғашқы қадамдарының өзінен-ақ кемел өре, көркем келісімге жетуі заңды болса керек. Қазақ атымен аталатын дербес әдебиеттің алғашқы өкілдері, өз кезінде бүкіл Дешті-Қыпшаққа даңқы кеткен Асан Қайғы, Қодан тайшы, Қазтуған жыраулар мұрасын біз жаңаның басы ғана емес, көненің жалғасы деп қарауға тиіспіз. ... Жырау туындылары көңіл пердесін дөп басар әсерлілігімен, кезегенін орып түсер өткірлігімен, аз сөзге көп мағына сыйғызған нақтылығымен, сұлу сазды көркемдігі, асау серпімді қуатымен ерекшеленеді. Ғасырлар көгінен өтіп біздің дәуірге жеткен жыраулардың шағын көлемді шымыр толғауларынан көне заман таңбасы, тұз тұрғынының дүние танымы, адам табиғаты, мінезінің ерекшеліктері, моральдық, этикалық қағидалары айқын аңғарылады» [1, 8 б.].

Жыраулар мұрасы қазақ өнері ғана емес халқына берілген бақ пен сарқылмас қазына. М. Мағауин, М. Байділдаев сынды жазушылардың еңбектерінен артық біз жыраулар мұрасын аша алмайтынымыз анық. Жыраулар поэзиясынан бастау алған өңірлік мектептердегі жыраулық, жыршылық өнерге бет алсақ.

Жыршылық өнер адамға Жаратушыдан берілетін өнер деуге әбден болады. Одан кейінгі ата-баба қанымен даритын бұл өнерді алып жүруде басты негізгі қасиеттердің бірі – ерекше есте сақтау қабілеті. Жыр айту дәстүрін сөз еткенде еліміздегі жыршылық өнер қалыптасқан әр өңірде әртүрлі даму дәрежеде болғандығы. Жыраулық өнер жайында фольклорист ғалымдар эпикалық дәстүр туып, қалыптаса бастаған кезеңде әр аймақтың әлеуметтік – тарихи жағдайымен, оның даму дәрежесі әр түрлі болды деп түсіндіріледі [2, 11 б.].

Батыс Қазақстан даласының жыраулық дәстүрінің қалыптасуы мен дамуында өңірдің тарихи-әлеуметтік жағдайына тікелей байланысты. XVII-XIX ғасырдың екінші жартысына дейінгі тарихи-әлеуметтік жағдайдың өзіндік сипаты айқын болды. XIX -ғасырдың 60-жылдарының орта кезінде Ресейдің Қазақстанды отарлауы толық аяқталып, Атыраудан Алтайға, Солтүстік Қазақстаннан Тянь-Шань тауларына дейінгі кең байтақ жер толығымен Қазақстан империясының құрамына кірді. Ұзақ уақытқа созылған бұл процесс 1861 жылғы Ресейдегі басыбайлылық тәртіпті жою туралы реформамен қатар келеді. Қазақ жерін құлдықтан босатылған орыс шаруаларын қоныстандыратын жерге пайдаланды. 1868 жылы 21 қазанда «Орынбор және Батыс Сібір генерал-губернаторлықтарының дала облыстарын басқару туралы «Уақытша ережені» бекітеді. Қазақтар оны «Жаңа низам» деп атады [3, 32 б.].

Қазақстанның әлеуметтік-қоғамдық өмірі түбегейлі өзгеріске ұшырап, қазақ даласында жәрмеңкелер ашылып, сауда айырбасы көбейді. Бұл кезеңдегі қоғамдық

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қатынастардың маңызды бір тұсы – орыс халқының демократты мәдениеті мен ой-пікірлерінің қазақ арасына біртіндеп ене бастауы болды. Ресейдің қоғамдық құрылымы және саяси билігіне қарсы көзқарас ұстағандықтан, қазақ даласына жер аударылған алдыңғы қатарлы адамдар мен қазақ жерін зерттеуге қатысқан орыс ғалымдарының қазақ мәдениетіне тигізген ықпалының пайдалы тұстары көп болды.

Жоғарыда айтылған кезеңдегі өзгерістер қазақ халқының рухани мәдениетіне де елеулі әсерін беріп, мазмұндық, формалық тұрғыдан жаңа салада өрістенуін талап етті. Жыраулар поэзиясында ел мен жұрттың, хан мен халықтың бірлігін ту етіп ерлікті асқақтата жырлайтын көтеріңкі леп азайып, күнделікті өмір тұрмысы, адамның мінез-құлқы мен ішкі сезімдерін тереңдете талдайтын шығармаларға басымдылық түсе бастады. Ақындық өнердің дамуымен дәстүрлі дүниетанымның өзі көркемдік тәсілдерге өзгерді. Қазақ қоғамындағы өтіп жатқан өзгерістердің ашшы тұсын баса көрсетіп, оның келешек ұрпаққа әкелетін ауыр зардаптарын ақындық және азаматтық жүреппен алдын ала болжай білген ақындар болды. Заман азғындығын шығармаларына көп орын алған ол Мұрат, Әбубәкір болды. Олардың өлеңдерінде елдегі өзгерістерге қарсы көзқарас айқын көрініс тапты.

Батыс Қазақстанда орын алған «Ел ауа» оқиғасының мәні де осы 1868 жылғы патша өкіметінің «Орынбор және Батыс Сібір генерал-губернаторларының далалық облыстарын басқару жөніндегі Уақытша ережені» бекітуі болды. Жергілікті халық арасында «Жаңа низам аталған» бұл заң халық арасында үлкен дау-дамай туғызды. Халық салынатын салық мөлшерінің көбеюі, онсызда жергілікті қазақтар шұрайлы жерлерінен ығыстырып жатқан патша үкіметіне деген қазақтардың өшпенділігі арта түсті. Батыс Қазақстан «Жаңа низамды» көтеріліспен қарсы алып, елді «Тескен тау» мен «Жиделі Байсынға» көшіру туралы пікір туды. Осы тұста Мұрат ақын ерекше үн көрсетіп, ол жердің опасыз екендігін айтып көші идеясының күшті үгітшісі болды.

XIX ғасырдағы қазақ ақындарының осы бір тобы халықтық поэзияның түрлерін жетілдіріп, оны заман шындығымен байланыстырды. Шындықты көрсетіп, адам психологиясындағы өзгерісті оның себеп-салдарын жан-жақты ашып көрсетуді мақсат тұтты. Батыс Қазақстан өлкесі тек қана территориялық тұрғыдан немесе тарихи күрделі оқиғалардың ізі қалған мекен ретінде ғана емес, фольклорлық дәстүрдің алтын арқауы үзілмеген аймақ ретінде де бағалы. Олай дейтініміз: болған оқиғаларды эпикалық тұрғыдан жырлап ұрпақтан-ұрпаққа жеткізетін жырау, жыршылар бір күнде туылмайды. Ол үзілмей келе жатқан игі дәстүрдің құнарлы топырағында ғана өсіп-өне алады [3, 10 б.].

Жыршылар жайлы белгілі фольклортанушы Ә. Қоңыратбаев былай дейді: «Олар асқан импровизатор, теңдесі жоқ күйші (домбырашы, қобыз), яғни музыка өнерінің білгірі, ғажайып орындаушы, заман, ел жайын толғайтын ойшыл, ұстаз», – деп анықтама береді [4, 17 б.].

Қазақ фольклорын төңкеріске дейін жинап және оны бастырған орыс ғалымдарының еңбектерінде жергілікті ерекшеліктеріне мән берілмеген. Орыс ғалымдары жалпы қазақ фольклорын сипаттай отыра тұтас тұрғыдан түрлі пікірлермен тұжырым жасаған. Батыс Қазақстан өлкесінде туған фольклорлық мұралардағы ерлік, батырлық жырлардың молдығы мен эпикалық сипатының басымдылығы басты белгі екенін қазақ ғалымдары өз зерттеулерінде түрлі дәреже де айтып кеткен.

Белгілі ғалымдар С. Сейфуллин, М. Ғабдуллин, Е. Ысмайылов бұл дәстүрді өлкедегі ел басынан өткерген ірі оқиғалардың себебімен байланыстырады. Сонымен қатар өңірдегі ерлік жырларының көп пайда болуы, оның халық арасында кең таралуына қызмет еткен дәстүрлі ақын-жыршылар ортасы өз дәстүрін ұзақ уақыт бойы үзбеуі де себеп болған. Дамудың қоғамдағы әр түрлі кезеңдерінде халық өмірінің ішкі-сыртқы шиеленісті жағдайларының бәрі халық фольклорына да өзінің сәулесін түсіріп отырды. Ел ішіндегі елді, жерді қорғау идеясы қайта жаңғырып, ел қорғаған ерлер жайында бұрынғы жырлар кең

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

жайылып, өз заманының ержүрек ұлдарын дәріптеген жаңа сипатты ерлік жырлары туды. XIX ғасырдағы халық ақындары мен билердің барлығына жуығының аты-жөндері белгілі болды. Әйтседе олардың шығармаларының көпшілігі ұмытылған немесе авторы белгісіз болып халықтық шығармалардың қатарына қосылып кеткен [3, 8 б.].

Халқымыздың әдебиетін тудырушы және сақтаушысы қазақ халқының өзі болғанымен, халық шығармаларын жарқыратып көрсетушілер: халықтың суырып салма ақындары мен халық билері және өлеңшілер. Өз ойын ырғақ әуенмен, шешендікпен жеткізу қабілеті күллі қазақ халқына тән қасиет. Бұқара халық арасынан шыққан өнер иелері – халық әдебиетінің мән-мазмұнын, тіл тазалығын, сырттан келетін жат әсерлерден қорғаушылар, және әр ғасыр бойы ұрпақтан-ұрпаққа жеткізіп оны сақтаушылар. Халық әдебиетін жасаушы тұлғалар есімі көп жағдайда ұмыт болғанымен, кейбір шығармаларының туу тарихы белгілі бір есімдермен байланыстырылады.

Халық ақындары өз туындыларын әрқашан табан астында суырып салмалықпен шығарып отырған, бірақ оны өздері хатқа түсіре қоймайды. Суырып салған шумақтар сол бойда жатталып, белгілі бір адамның туындысы ретінде келесі бір адамға жеткізіп отырған. Қайта айтушының ол шығармаға өзгерістер енгізуі, авторы ертеректе өмір сүрсе соғұрлым өзгерістердің көп болатыны әрине табиғи құбылыс. Сол себепті де қазіргі кезде белгілі ақын атына таңылатын шығармаларда фольклорлық сипат басым болып келеді.

Батыс Қазақстан жыр айту дәстүрі Ноғайлы дәуір кезеңінен басталады. Ал, таралу аймағы Қазақстан, Қазақстан, Батыс Қазақстан облыстары мен Қарақалпақ, Өзбек елдерінің қазақтар тұратын аудандарын біріктіреді. Алып шынар секілді тамырын тереңге жайған бұл жыршылық мектебінің бізге алғашқы болып жеткен «қазақ-ноғай ұлысының философы» атанған Асанқайғы, Сыпыра жырау болған. Сыпыра жырау қазақ халқының ғана емес қарақалпақ, ноғай халықтарының да жыр айту дәстүрінің негізін салған болып есептеледі.

Халқымызда ноғайлы дәуіріне (XIII-XVI ғғ.) жататын төгіліп жатқан жырларды тудыру, қалыптастыру жолында **Сыпыра жыраудан** кейін аты ерекше аталатын Абыл Өтембетұлы, Жиенбет Бортоғашұлы және кейінгі ғасырда өмір сүрген Есет, Есенбақ, Бекберген, Шыннияз жыраулар. Сондай-ақ бұған тікелей қатысы болмаса да Шернияз Жарылғасұлы мен Қазақстан Өтемісұлы өздерінің жеке поэзиясы арқылы эпостардың дамуына әсер еткендігін қоса кеткеніміз жөн [2, 7 б.].

Батыс Қазақстан жыршылық мектебінде берік орын алған «Қырымның қырық батыры» (кейде «Ноғайлы жырлары») циклды жырларының біріктіруіне өзіндік үлесін қосқан жоғарыда аталған жыраулармен қоса Нұрым Шыршықұлы, Марабай Құлжабайұлы, Қалнияз, Қарасай, Сүгір Мырзаұлы, Қашаған Күршіманұлы, Ақтан Керейұлы, Аралбай Оңғарбекұлы, Досжан Қожбанұлы, Жаскілең, Бақы, Бітеген Бекбергенұлы сынды халық алдына жарқ еткен жыраулар артына ілесе кетті. Осындай ізін жалғаушы жыраулардың орын алуы өзінше ерекше құбылыс десек болады. Себебі осы өкілдерден соң мектеп ішінде ішінара ірі-ірі мектеп болып бөлініп Батыс Қазақстан жыр айту мектебі күшейе түседі.

Қ. Сыдиқов мұны былайша жіктейді: «Бұл бастаулардың бірі – Маңғыстау, Қарақалпақ, Хорезм аймағындағы Абыл ақын бастаған Нұрым, Қашаған, Қалнияз, Қарасай, Қалым, Мәулімберді, Өгізбай, Бегім сияқты ақын, жыраулар ортасы; екінші Әлім Үкі жыраудан басталған жырау, жыршылар ортасы. Үкіден Бекберген, одан Жаскілең, одан Бақы, одан Терлікбай, одан Бітіген, одан Қайролла, айса; үшінші Марабай бастаған Жетірудың жеті ақыны: Қазақбай, Көшелек, Жібек қыз, Сабыр; төртіншісі Орал өңіріндегі Жиенбет жыраудан тарағандар: Сүгір Кубала, Табия және Нұрыммен айтысатын төрт ақын; бесіншісі Қайырлы жырау айналасындағы Қожантай, Алаша, Жұмырбай, Қарабура, Досжан, Сартай; алтыншысы Қазақстан-Қазақстан көтерілісі оқиғасын, Қазақстан өлеңдерін жатқа білетін Қуан жырау шәкірттері Мұрат, Кішкене Қобылан, Ығылман; жетіншісі Есенбақ дәстүріндегі Құлманбет, Қоспақ, Бала Ораз, Қашқынбай»[3, 87 б.].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ақпа ақын әрі үздік жыршы болған Марабай Шернияздан ақындық үлгіні алған. 1862 жылы Табын Марабай ақыннан Н. Ильминский «Ер Тарғын» жырын жазып алып Қазанда жеке кітап ретінде басып шығарады. Ы. Қазақстан Марабай ақыннан жазып алынған жырлардың бірінші тарауын «Киргизская хрестоматия» кітабына жариялаған. Ә. Диваев 1922 жылы Марабайдың айтуындағы «Қобыланды батыр» жырының толық нұсқасын бастырған. Марабай ақынның қалдырған мұрасы мен бірге оның шығармашылық тұлғалағына да зерттеуші ғалымдар тарпынан жоғары бағаға ие болған. Соның бірі С. Сейфуллин «Қобыланды батыр» жырына қарағанда Марабайды зор екені айқын көрінеді. Қобыланды жыры дағдылы жүйріктей төселген ақындық толғаудан шыққан жыр. Қобыландыны ақындық толғауынан өткізіп берген ақынның қиялы бай, суреті көп, сезімі күшті екенін айқын білінеді», – дейді.

Жоғарыда аты аталған жыр өнерінің дүлдүлдерінің дәстүрін кейін іліп алып, жыр айтуға өзіндік қол таңба қалдырған Қалым, Сүгір Бегендікұлы, Сәттігүл Жанғабылұлы, Насихат Сүгірұлы, Дүйсенбай, Өткелбай, Ұзақбай, Айтқұл, Шадыман Үсембаев, Сұраубай Үттібаев болды. Бұл дәстүрді дамытуға ары қарай үлес қосқан Құмар Жүсіпов, Бүркітбай, Қоблаш Ұзақ, Сұлтанды қоссақ Батыс жыршылық мектебінің бейнесі айқындалады. Сонымен қатар Батыс Қазақстан жыр айту дәстүрінің ноғайлы жырларының қалыптасуына Мұрын Сенгірбаевтің (1860-1952) еңбегі зор.

Академик Қ. Жұмалиев Абыл ақын қазақ жерінде батыс өлкесіндегі әдеби ортасының ірі өкілдері бірі деп бағалайды. Ал, Мұхтар Әуезов үздік ақын ретінде шығармашылық дәстүрлері өз заманындағы ақын-жырауларды үнемі қызықтырып отырған асқан жүйрік импровизатор ақындардың қатарында екенін айтады.

Абыл, Қашаған, Нұрым, Мұрат, Ақтан сияқты жыраулар шығармашылықтары мен жыр айту өнері арқылы негізін салып кеткен Батыс жыршылық дәстүрін тиянақтаушы ірі тұлға – Мұрын жырау (XVI-XVII ғ.ғ.). Он жеті жасынан жыр айтуға бір жола мойын бұрған Мұрын Сенгірбайұлы алғаш Қарыз, Мәулімберді Терлікбайұлы, Қарасай, Қалым, Бегім сынды жыраулардан ноғайлы жырларын, жекелеген батырлар жырларын меңгерген. Қашағаннан «Көкше батыр», «Қоса» батыр», «Асан қайғы және оның баласы Абат», «Төрехан батыр», «Тоған батыр», «Манаш батыр» және тағы да басқа он жеті жыр үйреніп алады. Ал, Мұраттан, Нұрымнан басқа жырларды үйрене отырып ноғайлы жырларының циклын қырыққа жеткізген. 1942 жылы Алматыға арнайы келіп жыр жаздырған жыраудың өзі : «Нұрым, Қашаған, Мұрат ақындардан үйренген отыз алты жырдың отыз алты мақамы бар. Әр жырды өзіне лайықты әртүрлі сарынмен айтсақ, тыңдаушылар жалықпай, құмарлана тыңдайды» – деген екен [5, 165 б.]. Бұл жерден Батыс Қазақстан жыршылық мектебін қалыптастыру кезеңінде репертуар қорының тұтастығымен қатар, жыр мақамдарына ерекше көңіл бөлгенін байқаймыз. Сондықтан бүгінгі таңда жыршылық мектептердің мақам ерекшеліктер арқылы ажырата аламыз.

М. Кәкімжанова Мұрыннан жазып алған деректерінде: «Қашаған да Нұрым сияқты жаттаған жырларды бірнеше күн домбырамен қайталап айтқызып, әрбір жырдың айту сарынын, сөздің айтушыға анық жетуін қадағалап отырар еді. «Көроғлы» жырының мақамын өзі бірге айтып, жан-жүйкенді тебіреніп жіберетінді. Ол кісінің үні әрі сазды, әрі сұлу болатын», – деген естеліктерде Мұрын жыраудың жыр үйрену тәсілі мен оның ұстаздарының жыр үйрету туралы айтылған осындай қызықты деректерін табуға болады [5, 64 б.].

Қ. Сидиқықов: «Мұрын жыршы ғана емес, өз жанынан тың тақырыпқа өлең шығарып айтқан. Оның үлкен қасиеті желілі жырларды ұзақ уақыт бойы талмай айтқан және уақиғаны шашыратпай, мазмұнын жинақылап, жүйелей, логикалық тұрғыдан бұзбай шебер орындаған. Мұрынның жыршылығы мен жыраулығы қатар келісімін тапқан, өнердің бір -біріне ұқсас екі басын тең ұстайтын телегей адам еді», – деп жазады [6, 9 б.].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Маңғаз да, сұлу өлке – Маңғыстау қарт Каспийдің жағалауындағы қызыр қонған киелі жер. Қазақтың салтын, дәстүрін, ұлттық таным-болмысын, тілдік мәйегін ежелгі бояуымен сақтап қалуда басқа жыр мектептері сияқты Маңғыстау мектебінің де орны ерекше. XIV-XV ғасырдан басталған Сыпыра жырау дәстүрін XX ғасырдың ортасына дейін үзілмей жетуі халық мұрасының өміршеңдігін көрсетеді. Жыраулық мектеп өзінің тілдік сөз саптау ерекшелігімен, жыр орындау тәсілі, тарихи қалыптасуы, концептуалды мазмұнымен өз орынын айшықтайды. Маңғыстау жыршылық мектебінің өкілдері – Абыл Тілеуұлы, Қашаубай жырау, Ақтан Керейұлы, Нұрым Шыршығұлұлы, Қашаған Күржіманұлы, Сүгір Мырзалыұлы, Мұрын Сеңгірбайұлы, Сәттігүл Жанғабылұлы сынды жыршылар қатарымен толығады.

Ежелден ақын-жыраулардың мекені болған Ақтөбе өлкесі – Қазтуған, Доспамбет, Үмбетей, Ақтамберді мекен еткен, ат шалдырған, нар шөккен қасиетті орын. Қарақыпшақ Қобыландының қылша мойыны қиылған, елім деген ерлердің жау шебінде жан кешкен бұл өлке қазақ үшін қашанда қымбат екені анық. Ақтөбе өңірінің құт-киесі болған жыраулық өнер өкілдеріне: Әбубәкір Кердері, Өтім жырау, Қосым жырау, төртқара Теңізбай, жолшора Қайырмақор, Қалмұрат, Қырық мылтық Қарасай, Жоли Жақсылық, Жаманша Әбдімұрат, Шөмекей Мұратбай, Төртқара Оразбай, Табын Ережеп, Шөмекей Сүйіндік, Сүйкімбай, Наурызбек, Жалғасбай жырау, табын Таңжарбай, кішкене Сереке, Сарыбай жырау, Кердері Құдайберген, Алдаберген Тасқынбай, Бүркітбай жырау, Нұрпейіс Байғанин, Хайрулла Иманғалиев, Сарышолақ Боранбайұлы, Батақтың Сарысы, Арыстан жырау, Құдабай жыраулар.

Қасиетті Жайық өзені қаншама тарихи жағдайды басынан өткерген. Жайық жыршылық мектеп өкілдеріне Мұрат Мөңкеұлы, Махамбет Өтемісұлы, Сартай, Өмір Көшекбайұлы, Әбуғалидің Құмары жатады. Өңірдегі жыршылық мектепті насихаттауда Жақсылық Сәрсенғалиев, Қаламқас Орашева, Көшерғали Макаров, Беркін Көбенғалиев, Хатимолла Бердіғалиев, Сағадат Рахметжанов, Серік Әбдірахманов және т.б.

Қорытындылай келе тарихы мен тағлымы мол Қазақ жыр өнерінің аса ірі бөлігі болған Батыс Қазақстан жыршылық мұрасының тамыры тереңде жайылған деп білеміз. Қилы заман көшін бастап келген, ел тағдырының күйініші мен сүйінішін, заман мен адам хәлін ой тебіренісімен толғап, оны халық мұрасы ретінде сақтап ұрпақтан ұрпаққа жетіп келген қасиетті де киелі өнер. Мақалада Батыс жыршылық өнері әуелі тарихи-элеуметтік жағдайларды қозғай отырып, жыраулық өнер биігінде тұрған тұлғалар тарихы мен мұрасы анықталды. Әулиелі өлке дара да болмысы ерек ерлерін қашанда халқына сыйлап отырған. Осындай ұлы тұлғалармен халық мұрасы әсте өшпесі анық.

Әдебиеттер тізімі

1. М. Мағауин, М. Байділдаев. Бес ғасыр жырлайды: томдық. – Алматы: Жазушы, – 1989. – 384 б.
2. Қазіргі әдебиеттану мен фольклористиканың теориялық және методологиялық мәселелері: Халықаралық ғылыми-теориялық конференция материалдары. – Алматы: Қазақ университеті, 2004. – 384 б.
3. Батыс Қазақстан өлкесінің суырыпсалма ақындары мен жыраулары. К. Жүсіп, Ғ. Әнес, Д. Жақан. – Алматы: «Арыс» баспасы, 2009. – 368 б.
4. Ә. Қоңыратбаев. Ақын жыраулар. Алматы: – 1978.
5. Хақимжанова М. Мұрын жыраудың мұрасы // Жұлдыз. – 1987, №8.
6. Сыдықов Қ. Мұрын жырау ізімен // Жалын. – 1988, №5.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

**ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ЫҚЫЛАС ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ
(КҮЙШІ-КОМПОЗИТОР Ы.ДҮКЕНҰЛЫНЫҢ 180 ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ)**

*Асылханова Гульнар Асылхановна
Қалалық оқушылар Сарайы, Ақтөбе*

Abstract

The article is devoted to the work of the outstanding representative of Kazakh traditional musical art, kyushi-composer Ykylas Dukenuly. A thorough study of the mare is currently underway. A lot of work is written on the performing features of kobyzists. However, the questions of studying maze works are still relevant. This work uses methods of comparison and analysis. The article can be a methodological help in the practical work of specialists in the music field during the training process and during concerts. During the study, theoretical creative works were carried out based on the works of domestic musicologists written about A. Dukenuly, J. Kalambaev and about the mare.

Кез-келген өнердің өмірлік үлгісі кішкене ғана ортасымен шектелмейді. Тамыры тереңге жайылған қазақтың төл өнері, ұлттық дәстүріміз - біздің рухани байлығымыз, мәдени мұрамыз. Соның ішінде, XIX ғасырдың басындағы халықтың қоғамы және рухани өмірінде дәстүрлі музыка өнері одан әрі жалғасын тауып, дамыды.

«Күй - адам жан-жақты қамтылған және ол жүргізетін өмір сырттан шектелмейтін мәдениеттің өнімі. Адам - Тәңірдің жаратылуы, ол ажалсыз, сонымен бірге Өлмейтін халыққа тиесілі, ол мифологиялық уақыт пен тарих барысына қосылған жеке өмір сәтінің субъектісі, және ол-ұлы және мәңгілік табиғаттың бөлшегі» [1, 72 б.].

Қобыз аспапты музыкасының қайта жаңғыруына осы XIX ғасырда өмір сүрген дәулескер күйші Ықылас Дүкенұлының есімімен тығыз байланысты. Ықылас Дүкенұлы - атақты күйші, қобызшы, композитор, қобыз мектебінің негізін қалаушылардың бірі [2, 39 б.].

Ықыластың шығармашылығының арқасында қобыз аспабының репертуары көбейді. Көне заманнан бері келе жатырған қобыз аспабын бақсы-балгерлер, жыраулар пайдаланса, Ықылас Қорқыттан кейінгі қобызға жан бітірген, жеке аспап ретінде қалыптастырған тұлға. Бұл туралы толығырақ А.Сейдімбектің «Күй шежіре» атты кітабында:

«Ықыластың тұлғасын рухани тарихымыздың төріне шығаратын қисынның зоры деп Қорқыттан кейін аттай мың жыл бойы тілін тістеген қасиетті қара қобызға тіл бітіргенін айтқан жөн. Орта ғасырдағы Қорқыттан он шақты күйді жадына сақтай алған халқымыз одан беріде дәмі татитын қобыз күйлері дүниеге келсе бүгінгі күнімізге жеткізер еді ғой.»

Ықыластың өскен ортасында нағыз дәулескер күйшілердің шоғыры қалыптасқан кез. Тәттімбет, Тоқа, Дайрабай, Қыздарбек, Итаяқ, Әбди сияқты күйшілердің кейбірінің күйлерін құлағына сіңіріп өссе, кейбірінің көзін көріп, аралас-құралас болып, сыйласып жүрген. Қазақ музыкасында оң бұраудағы күйлер көп болса, теріс бұраудағылар санаулы ғана. Осы теріс бұраудағы күйшілік мектепті сақтаушы және одан әрі дамытып бізге жеткізушілердің бірі - Тәттімбет, Тоқа, Ықылас [3, 487 б.].

Белгілі журналист, сазгер және музыкатанушы И.Жақановтың айтуынша, Ықылас Дүкенұлының творчестволық қалыптасуына «халықтың эпостық жырлары, қиял-ғажайып ертегілері, аңыздары, ел басынан өткен тарихи оқиғалар Ықыластың күйшілік дарынының ерте ашылуына әсер етті». Сонымен қатар, зерттеушінің пікірі бойынша, «Кезінде Ықыластың талантына тәнті болған Жанақ пен Шөже ақындар батасын беріп, Тәттімбет пен Тоқа сынды күйшілер оның өнерін өте жоғары бағалаған».

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ықылас ерекше талантының арқасында қобызда орындау өнерінің құпияларын, табиғи сырын, аспаптың бейнелеу мүмкіншіліктерін толығымен пайдаланған. Аспапты бойына сіңіргені сонша қазақтың музыка өнерінің мәңгілік алтын қорына қосылған туындылар шығарды. «Ықылас күйші ретінде осынау ғажайып дәстүрді қобыз тілінде дамытқан. Ол қобызшылар айтатын тік күйдінде, қоңыр күйдің де, бойлауық күйдің де майталман шебері болған. Қобызшылардың «тік күй», «қоңыр күй», «бойлауық күй» дейтіні домбырашылардың оң бұрау, теріс бұрау, шалыс бұрау күйлері дегені сияқты».

Ықыласты тұқымымен қобызшылар ұрпағы деп атауға болады. Оның атасы Алтынбек айтулы зергер, ұста адам болған. Ағаштан қобыз, домбыраны аспаптарын жасап, өзі сол аспаптарда жақсы тарта білген екен. Алтынбектің арғы аталары әйгілі бақсы-абыздарымен танымал болды және киелі қобыз аспабы ұрпақтан ұрпаққа мұра ретінде қалып отырды. Атасы Алтынбек жас кезінде түс көріп, түсінде ақ сақалды абыз: «Бұл қобыз сенің жеті ұрпағыңа дарып, желеп-жебейтін болады», деп аян беріпті деген шежіре сөз бар.

Әкесі Дүкен қобызда ойнай білгенімен, қобызбен адам емдеу мақсатында бақсы да болмады, әнші-күйшілер секілді ел аралап, ауыл-ауылға өз өнерін көрсетуді де ойламады. Ол тек кей-кезде ғана өзінің үйінде, ағайындарына, ауылдастарына қобызда ойнап берген. Бірақ, ол осы аспапта ойнауының өз ұрпағының амандығы үшін шапағаты тиетініне сенген. Ауылдас кісілердің ойынша да, Дүкеннің қобызының қасиеттілігі барына, босанып жатқан әйелдердің қасына аспапты қойып қойса, зұлымдық жоламайтынына сенген. Сол себептен де Дүкен қобызын әйел адамы босанар кезде киіз үйдің босағасына іліп қоятын болған екен [4, 7 б.].

Қорқыттың күйлері Ықыластың шығармашылық өнер жолындағы бір табалдырығы іспеттес. Оның шығармашылығы мен орындаушылық шеберлігінде қобыз өнері көркемдік-эстетикалық тағылым тұрғысынан биік дәрежеге көтерілді. Қобызшының музыкалық стилінде бақсы-жыраулардың көне сарындары канондық түрінде өзектеліп, сюжеттік желіске сай импровизациялық жолдармен көркемделеді.

Ықылас алғашқы күйін қай жылдары жазғаны белгісіз болғанымен, ол он бес жасында, кейбір музыка жинаушылардың деректерінде он тоғыз жасында шығарды делінген. Алғашқы тырнақалды туындыларына «Ықылас» күйімен «Қоңыр» күйін жатқызады.

«Ықылас» күйі алғашқы шығармасы болғандықтан бұл күйде ойнақылық, жігерлілік, еркіндік бар. Бұған дейін бақсылар, жыраулар қобыздан тек зарлы үн шығарған болса, Ықыластың бұл күйінде уайым-қайғы жоқ, керісінше қуанышты екпінде орындалады. Ықылас аталарының пайдаланатын баяу 14 екпінінен, кішкентай дыбыс көлемінде ғана орындалуынан бірден өзгертіп, батыл қадамға барды десек те болады. Бұрын тек күйлер төменгі регистрде орындалып келсе, «Ықылас» күйі жоғарғы регистрде орындалады. Ахмет Жұбанов Ықыластың бірінші шығармасын «Алғашқы қуаныш» күйі деп атайды. «Өзінің көкейкесті ой-арманын қобыздың шегіне түсіру үшін ол тек тамаша орындаушы ғана болмады, тіпті күй шығара алатын дәрежеге жетті. Бұл шығарма көп жылғы еңбегінің жемісін көрген адам баласының қуанышы сияқты» - деп сипаттайды.

А.Жұбанов Ықыластың «Қоңыр» күйін «Ықылас арманы» деп атайды. Күйдің байсалды, ешқандай да шиеленіссіз өрбуі, адамның ішкі сезімін, арманын әдемі бейнелейді. Бұл күй Ықыластың заманындағы Қоңыр төреге арналды деген де сөз бар.

Ықылас елуден астам күй шығарған екен, бізге оның он бес-жиырмадайы ғана белгілі. Ықыластың шығарған әрбір күйлерінде өзіндік тақырыбы, адамның қоршаған ортаға деген көзқарасы, табиғатты сезінуі, адам мен қоғам, сезім мен батырлық туралы ойлары жатыр. Жастайынан өзі көріп өскен кедейлердің ауыр тұрмыс-тіршілігін суреттеуге, қарапайым халықты алдап, өз қара қамын ғана ойлайтын байлардың зорлық-зомбылығын әшкерелеуге, мазақтауға арналған қоғамдағы маңызы зор мәселелерді күй арқылы жеткізуге тырысты.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ықластың музыкалық мұрасы қазіргі уақытта қазақ тыңдаушыларының зор құрметіне бөленуде. Оның күйлерін Қазақстан сазгерлері өз шығармаларына арқау етіп пайдалануда, фортепиано үшін сүйемелдеуімен қобыз үшін өңделіп, қайта жазылды.

Ықылас Дүкенұлының «Жез киік» күйі - қазіргі заманғы қобыз музыкасының көркемдік құндылық тұрғысынан шоқтығы биік үлгілерінің бірі. Халық жадында, ұрпақтан ұрпаққа мирас болып жеткен туынды айрықша сюжеттік және музыкалық семантикасымен қызықтырады. Ықыластың шығармаларының ішінен осы «Жез киік» күйі қобызшылардың репертуарларының алтын қорына айналды. Күйдің құрылымына келетін болсақ, квинта бұрауында, G – dur тональдігінде ойналады, жарқын, ойнақы түрде көңілді жүреді.

Музыкатануға ортақ әдістің халықтың дәстүрлі музыкасын зерттеуге қолданғанда келелі шешім беретіндігі белгілі. Орталық Азия және Таяу Шығыс мемлекеттерінің мәдениетін зерттеуші Т.Б.Гафурбеков: «Жазбаша дәстүрдің кәсіби музыкасында бұл атау идеяны нақтылауға саналы ниеттен алынған жұмысқа беріледі, соның арқасында ол бағдарламаға сәйкес келеді. Ауызша музыкалық мәдениетте музыкалық дизайнды нақтылау әрдайым тақырыпта көрінбейді. Ауызша мәдениеттегі атаудың негізгі функциясы-көрсеткіш. Бағдарламалық және индекстік екі функцияның үйлесуі әрдайым бола бермейді, сондықтан күйдің музыкалық матасында атаудың көрінісін табу өте қиын болған жағдайлар көп», - дейді.

Ал, күйдің аңызына байланысты: «Күйлермен бірге жүретін аңыздарды, сондай-ақ атауларды әрқашан бағдарламалық деп санауға болмайды. Олардың арасында күйлер пайда болу тарихы болып табылатындар көп, олардың нақты-тұрмыстық сипаты қазақтардың жалпы аспаптық музыкасының жалпы сипатына сәйкес келмейді, онда көптеген зерттеушілер күйлер жасау туралы осындай аңыздарды жоғары қорыту өнерін әділ көреді, егер феодалдық дәуірдегі рухани қызмет нысандарының бөлінбеуін ескеретін болсақ, бұл күйдің өзіне тән сипат алуына әкеп соқтырды. Музыка және оны жүзеге асырудың стихиялық әрекеттері» деп жазады [5, 14 б.].

Ғалымның осы ойы Ықылас Дүкенұлының «Жез киік» атты күйіне қатысты шығарманың аты мен музыкасына байланысты көптеген шешімін табуды талап ететін сұрақтарды туындатып отыр. Біріншіден күй - бүгінгі таңдағы қобыз өнерінің ең асыл, құнды шығармаларының бірі. Ал, екіншіден, оның этнофондық сипаты мен күйдің аталуында алшақтық бар секілді.

Киік сөзінің этимологиясын қарастырып, күйдің генезисін ашуда түсіндірме сөздікте мынандай ұғымдар кездеседі: «киік» - айыр тұяқты, ешкіге ұқсас, жабайы, тағы аң, «киіктің асығындай» - ықшам, кішкене, «киік кеней» - киіктің асығы, «киік желін» - емшегі киіктің желініндей, «киік емшек» - сүтті емшек, «бала киік» - жас киік, «киік мүйізді» - мүйізі киіктің мүйізіндей, «киік сирақ» - сабы киіктің сирағынан жасалған, «кісі киік» - ешкіммен жақындаспайтын, адамға үйір емес.

Қобыз күйлері – бұл қазақтың аспапты музыкасының ең көне түрі. Ол ар жағында бақсы, жыраулардың өмірімен байланысты. Қазақ мәдениетінде қобыз күйлері екі түрлі стильде ұсынылады: шаман-бақсылардың орындауындағы күйлер және эпостық күйлер [6, 25 б.].

Квинта бұрауындағы күйлер квартаға қарағанда диапазоны кең болып келеді және жоғарғы регистрде ойналады. Бұл бұраудағы күйлер айтарлықтай екпінмен басынан аяғына дейін қарқынды дамып жүреді. Қобыз аспабындағы квинталық күйлерге қатысты аспапты музыканы зерттеуші Ә.Мұхамбетова былай дейді:

«Бізге белгілі болғандай, кварталық күйлерге қарағанда квинталық бұраудағы күйлер жазбалары өте аз. Дегенімен де ол Қорқыт стиліндегі күйлерден көбірек көрінеді. Бұл квинталық күйлердің эпикалық дәстүрмен байланысын көрсетеді, оған архаикалық эпика жанрлары кіргендей іспеттес» - деп айта келе күйдің динамикасына байланысты: «Нақты

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

айтқанда, күйлерде белгілі бір динамика бар: баяу кіріспе (прологтың бір түрі), біртіндеп динамикалық күшею, органикалық қарқынмен үдеу, шарықтау шегі және тыныш, тепе-теңдік сипатының қорытындысы» - дейді. Иә, расымен де «Жез киік» күйі де кіріспесінен бастап жайлы, еркін басталады [7, 36 б.].

Қазақ ұлт аспаптар оркестрінің құрамында кәсіби дамуын жалғастырған қыл қобыз аспабын дамыту мақсатында одан бөлек үш ішекті, кейін төрт ішекті сым қобыз қылып жетілдіре түсті. Яғни, прима қобыз, альт қобыз және бас қобыз.

Атақты композитор, ғалым, академик А.Жұбанов Ықыластың «Жез киік» күйін қобызшыларға фортепианомен сүйемелдеуге арналған шығарма ретінде өңдеп шығарды. Сонымен қатар, «Жез киік» күйін қазіргі таңда домбыра, сыбызғы және сазсырнай аспаптары да ойнап жүр.

Қазақтың аспапты музыка өнері алыбының бірі – күйші Ықылас шығармалары бұл күнде бағалаушысын да, орындаушысын да тапты. Күйлері бірнеше күйтабаққа жазылып, нотаға түсіріліп, кітапқа басылды. Біразы Құрманғазы атындағы мемлекеттік академиялық халық аспаптары және «Отырар сазы» фольклорлық-этнографиялық оркестрлік репертуарлық қорына қосылды.

Ықылас Дүкенұлы өзінің қобыз музыкасымен және орындаушылық шеберлігімен ұлттық дәстүрлі мәдениетті мейлінше жаңашыл творчестволық жолдармен дамытып, биік көркемдік сатыға көтерді. Классик-композитордың ұрпақтары жоғары деңгейде жаңа ғасырда ұстаз дәстүрін жемісті түрде жалғастыруда.

Әдебиеттер тізімі:

1. З.Қоспақов «Қазақ музыка фольклорының тарихнамасы» Алматы, 1986ж – 72 б.
2. О.Сейтқазы «Киелі қобыз күдіреті» Алматы, 2010 – 39 б.
3. А.Сейдімбек «Күй шежіре» Алматы, 1942ж - 487 б.
4. А.Қ.Жұбанов «Қазақ композиторларының өмірі мен творчествосы» Алматы, 1942ж. – 7 б.
5. І.Жақанов «Ықылас». - Алматы: Өнер, 1990ж. – 14 б.
6. А.Қарсақбаева «Исполнительский анализ кюя Ыхласа «Жез киік». – 25 б.
7. А.Мухамбетова «Казахский кюй». Алматы, 2002ж. – 36 б.

ПРЕТВОРЕНИЕ КЛАССИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ЭСТРАДНОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ

*Ахметова А. А., Бегалинова Г. А.
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан*

Abstract

The article examines adaptations of classical musical works in pop art, which became widespread at the beginning of the twentieth century and became a special type of composition. Pop art, with its incredible versatility and ability to constantly transform, remains a noticeable phenomenon in modern musical culture. One of the leading trends in this area is the processing of classical works, where a symbiosis between centuries and styles can be traced. Since this phenomenon is of increasing interest to both musicians and audiences, there is a need to rethink the modern interpretation of classical music in pop art. Despite their fairly extensive practical application, in the scientific and theoretical aspect this issue has been poorly studied, and therefore there is an urgent need to conduct such research. As a result of the analysis, it was revealed that throughout the development of musical art, original

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

compositions were subjected to various kinds of transformations, various methods, methods and forms of modification were developed (processing, arrangement, orchestration, transcription, paraphrase, transcription, quoting, sampling). With the help of modern means and technologies, classical works acquire new life and new meanings, woven into the fabric of pop creations; their use in a new arrangement is often found in the media, helping to create a special atmosphere.

Обработка произведений как явление в музыкальном искусстве, прошла свой исторический путь становления, получив наиболее широкое распространение в XX веке, успешно продолжает свое интенсивное развитие и в наши дни. Согласно академическим словарям, «обработка – это внесение каких-то творческих изменений в форму оригинального музыкального произведения» [1]. Кроме того, на наш взгляд, к обработкам в широком смысле можно отнести любое музыкальное произведение, подвергнувшееся преобразованию. При создании обработок изменения могут быть как значительные, так и простые, например модификация гармонии и ритмической структуры музыкального произведения. Как правило, обработки применяются для упрощения и облегчения исполнения произведений не профессиональными музыкантами-любителями, не обладающими выдающимися техническими способностями; в целях использования в образовательном процессе, исполнения разным составом инструментов, для достижения свободы музыкального изложения.

На эволюционном пути обработка музыкальных произведений приобретала различные формы, виды и методы преобразования оригинала, что позволило присваивать им такие определения как гармонизация, оркестровка, переложение, аранжировка, транскрипция и другие.

Гармонизация предполагает сочинение гармонического сопровождения к какой-либо мелодии. Аранжировка подразумевает переложение (приспособление) музыкального произведения, написанного для одного инструмента (голоса) или состава инструментов (голосов) для исполнения на другом инструменте либо другим составом (расширенным, уменьшенным), транскрипция же подразумевает переложение музыкального произведения либо вольную трактовку в виртуозном духе [1, с. 214].

Авторитетные зарубежные источники в самом широком смысле позиционируют понятие «Arrangement» как переработку музыкального произведения отличным от оригинала способом адаптацию ранее созданного произведения для его исполнения в ином, в отличие от оригинала, виде [2, с. 5].

Если посмотреть определение «Arrangement» в Британской энциклопедии, то «традиционно в музыке аранжировка — это любая адаптация композиции к другому средству, отличному от того, для которого она была первоначально написана, при сохранении в то же время общего характера оригинала. Это слово часто использовалось как синоним транскрипции, хотя последняя несла оттенок разработки оригинала, как в виртуозных фортепианных транскрипциях И. С. Баха, Ференца Листа ... и других. В более поздние времена определения были почти полностью изменены: аранжировка означала музыкальную свободу в разработке или упрощении. В популярной музыке и джазе это слово часто используется как синоним слова «партитура» [3].

Разнообразие применяемых определений и некоторой неопределенности заключена непосредственно в системе терминологического аппарата, в индивидуальном подходе ученых, вкладывающих в эти обозначения свой смысл, применяя их по-разному [4, с. 72].

Как писал Пчелинцев, «в зарубежном музыкознании не было выработано дифференцированного терминологического разграничения между сходными понятиями, в отличие от традиций их трактовки в отечественном музыкознании, и проблема дефиниций

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

сведена только к двум из них – транскрипции и аранжировке, синонимичность и взаимозаменяемость которых с учетом имеющихся нюансов не вызывает антагонизма у адептов этих определений. Если под аранжировкой подразумеваются изменения содержательных аспектов оригинала произведения, то транскрипцией называют произведения-адаптации» [2, с. 5].

Рассматривая теоретические вопросы хоровой аранжировки, Девуцкий О. указывал на то, «многие специалисты различают в широком спектре аранжировочной деятельности несколько типов обработки, разнящихся степенью преобразований исходного композиторского или фольклорного текста» [5].

По мнению М. В. Медведевой, «Аранжировка – приспособление определенного произведения, как народного, так и авторского, к возможностям и особенностям конкретного исполнительского коллектива (или одного исполнителя), ставящее своей целью максимальное раскрытие заложенного в первоисточнике художественного образа». [6, с.876]

Таким образом, мы можем сказать, что обработка в современном искусстве – это творческое переосмысление музыкантом произведения путем обрабатывания различными методами и способами оригинального музыкального материала или темы произведения. Также сюда входит и уже имеющиеся материалы в виде аудиозаписей, партитуры, переложения фортепианной партии, мелодического голоса, снабженного лишь аккордовыми символами и так далее [7].

Произведения классической музыки стали базисом для создания обработок, появились и прочно вошли в музыкальную жизнь новые формы и методы преобразованного классического наследия, способствуя обновлению соотношения понятий об «оригинальной» и «производной» музыке.

«В статье китайских исследователей Цао Си и Янь Синя упоминается, что тенденция развития классического кроссовера представляет собой открытую и разнообразную структуру, что делает затруднительным ее точное определение. По сравнению с классической или академической музыкой популярная музыка имеет характеристики коммерциализации и эстетической диверсификации, что в большей степени соответствует вкусу публики» [8, с.8].

В настоящее время мы можем наблюдать достаточно широкое распространение обработок классических произведений в современной эстрадной музыке, которые проявляются в различных современных жанрах и стилях, таких как джаз, рок, поп и других. Приведем примеры таких обращений к классическим творениям, рассмотрим некоторые популярные произведения, где музыканты для написания своей песни использовали обработку:

- В песне «I Can't Help Falling In Love» (1961 г.) Элвиса Пресли, одного из самых популярных исполнителей в истории музыки, за основу был взят романс «Plaisir d'amour», написанный Жан-Поль Эжидом Мартини на стихи французского писателя Жана-Пьера Клари де Флориана.

- Прелюдия №4 оп. 28 (1839 г.) Фредерика Шопена стала основой песни «Jane V» в исполнении Jane Birkin and Serge Gainsbourg (1969 г.). Песня настолько получилась свежей, что до сих пор является уникальной.

- Арпеджио из первой части песни «Because» (1969 г.) группы «The Beatles» было позаимствовано из знаменитой «Лунной сонаты» Л. В. Бетховена. При этом стоит отметить, что у это не единственный трек с классикой. В конце песни «All You Need is Love» можно услышать «Invention No. 8» в фа мажоре Баха.

- Группа «Pet Shop Boys» в песне «Go West» (1993 г.) использовала такую же последовательность аккордов, как в известном сочинении немецкого композитора Иоганна Пахельбеля для трех скрипок и генерал-баса «Канон в ре мажоре». В 1970-е годы это

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

произведение было настолько популярным, что использовалась в инструментальных аранжировках и даже перешла в поп-музыку.

- Нидерландская группа «2Unlimited» в произведении «The Real Thing» (1994 год) в значительной степени опиралась на «Токкату и фугу ре минор» (BWV 565, 1833 г.) И.-С.Баха. Знаменитая мелодия великого классика играет от начала и до конца, а сопровождается композиция танцевальным битом, за счет такой обработки песня сразу стала популярной, а многие даже отмечали, что за счет такой аранжировки мелодия Баха звучит менее агрессивно.

- Для создания песни «Impossible» (1997 год) рэп группа Wu-Tang Clan & Tekitha обратилась к Патетической сонате Л. В. Бетховена («Соната №8, оп. 13, которая вышла в 1799 г), в результате чего мы можем услышать сэмпл, который был взят с этого гениального произведения.

- Популярная на данный момент соло исполнительница Sia в 2000 году дебютировала с песней «Taken for Granted», в которой использовался сэмпл из произведения Сергея Прокофьева «Монтекки и Капулетти» (1935 г). Песня стала очень популярной и даже успела попасть в топ-10 чартов Америки и Великобритании.

- В качестве сэмпла в песне «I Can» (2002 г.) рэп-исполнитель «Nas», так же, как и многие другие группы и исполнители, вдохновлённые классикой, использовал произведения Л. В. Бетховена, в частности, «К Элизе» (1810 г.).

9. Lady Gaga – «Alejandro» (2009 год). Леди Гага для написания этой песни вдохновилось произведением от итальянского скрипача Витторио Монти – «Csárdás», 1904 года. Хотя и прошло всего 100 лет с данного произведения, но это уже можно считать классическим произведением. Сам же итальянский скрипач признался, что он сам вдохновлялся венгерским танцем «Чардаш». На этом пример мы видим, как один музыкальный классик вдохновляется чем-то, а современный музыкант вдохновляется уже произведением этого классика.

- Не прошло незамеченным для американской певицы Lady Gaga творчество итальянского скрипача Витторио Монти, а именно произведение «Csárdás» (1904 г.), которое мы можем услышать в песне «Alejandro» (2009 г.). По прошествии ста лет «Csárdás» стал поистине классическим произведением. Сам же итальянский скрипач признался, что он вдохновлялся венгерским танцем «Чардаш». Это является свидетельством последовательности, преемственности и преобразования заимствованного музыкального материала.

- Британская группа «Clean Bandit», работающая в стиле фьюжн классик и танцевальной музыки в 2010 году выпустила песню «Mozart's House», с отсылкой на Струнный квартет №21 (ре-мажор, К 575, 1789 г.) Моцарта, название самой песни наглядно демонстрирует связь с данным произведением. В 2012 году группа выпустила песню «A+E», произведение И. С. Баха – «O Haupt Voll Blut Und Wunden» (1750 г.). Песня была сделана в их собственном танцевальном стиле и имела успех у фанатов.

- «Benedictus» Джованни Пьерлуиджи Палестрины, созданное в XVI веке, нашло свое отражение в песне «Drones» Muse (2015 г.), церковная тематика которой была несколько необычной.

Нами перечислена только малая часть современных песен, которые использовали обработку классических произведений. Если углубляться в тему, то на самом деле таких групп и исполнителей будет намного больше, а способы их применения многообразны

В музыкальном искусстве обработка музыкального классического материала может послужить созданию нового произведения. Музыкальная история очень богата и всегда находится в непрерывном развитии, поэтому с каждым периодом времени видоизменялся не только смысл композиций, но и разрабатывались различные способы и приемы игры на

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

инструментах или исполнения произведений, а также утверждались: аранжировка, оркестровка, транскрипция, парафраза и цитирование. Композиторы всегда вдохновлялись другими композиторами или исполнителями и тем самым заимствовали идеи друг у друга, а с использованием современных средств и технологий любой фрагмент классического произведения может быть аранжирован, засэмплирован и цитирован в уже новом произведении. Также не стоит забывать и об использовании классических произведений в новой аранжировке в фильмах и сериалах. Такой подход помогает лучше погрузить зрителя в фильм и создать атмосферу.

Обработка классических произведений также имеет свои нюансы, например сохранение художественного образа первоисточника и его характеристики без допущения искажения. Поэтому современный композитор и исполнитель должен не только донести свою идею и реализовать свой творческий замысел, но и постараться сохранить основные характеристики классического произведения.

Таким образом, обработка классических произведений имеет большой успех среди многих музыкантов разного времени, которые не только вдохновляются, но и придумывают новые образы, придают новое дыхание классической музыке, а также популяризуют ее среди молодого поколения и тем самым дают ей новую жизнь в музыкальном искусстве..

Список литературы:

1. Обработка в музыке/ Музыкальная энциклопедия. -М.: Советская энциклопедия, 1973. Т. 4, с. 178
2. Пчелинцев А. В. Аранжировки: История, теория, практика: Диссертация на соискание ученой степени доктора искусствоведения – Москва, 2021. – С. 161
3. Britannica, The Editors of Encyclopaedia. "arrangement". *Encyclopedia Britannica*, 20 Jul. 1998, <https://www.britannica.com/art/arrangement>. Accessed 12 March 2024.
4. Рыжкова Н.А. Транскрипция: теоретические аспекты жанра. /Памяти М.А. Этингера.: Институт усоверш. учителей, вып. Астрахань, 2006. – С. 70-77
5. Девуцкий О. В. Теоретические аспекты искусства хоровой аранжировки: автореф. дис. ... канд. искусствоведения. Москва, 2006// <http://www.dslib.net/muz-iskusstvo/teoreticheskie-aspekty-iskusstva-horovoj-aranzhirovki.html>
6. Климова В. В. О феномене транскрипции: терминологический аспект // / Вестник Башкирского университета. – Т. 18. №3, 2013. – С. 871-877
7. Кинус Ю. Г. Импровизация и композиция в джазе: диссертация ... кандидата искусствоведения (17.00.02.). Ростов-на-Дону, 2006/
<https://www.dissercat.com/content/improvizatsiya-i-kompozitsiya-v-dzhaze>
8. Чжефу Л., Шак Т. Ф. Классический кроссовер в контексте взаимодействия тенденций Востока и Запада // Культурная жизнь Юга России. №1, 2022. – С. 7-15

МЮЗИКЛ КАК ФЕНОМЕН МУЗЫКАЛЬНО-СЦЕНИЧЕСКОГО ИСКУССТВА

*Ахметова С.Ж.
преподаватель Казахской национальной академии искусств им. Т. Жургенова*

Abstract

The article considers the musical as a phenomenon of musical and theatrical art. Special attention is paid to the diversity of the musical genre, in which the author emphasizes the nature of the musical as a kind of "mirror" of social ideas and processes

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
taking place in society, which is expressed in depicting on stage not only the progressive sides of modern society, but in exposing the social problems of society, expressed through the prism of scenic art. The conclusions of the study allow us to state that at present the musical as a musical and theatrical genre has not been fully studied and deserves special attention from art critics.

Мюзикл – музыкально-сценическое произведение, особый сценический жанр, где в неразрывном единстве сливаются музыкальное, хореографическое, драматическое, вокальное и пластическое искусства. Именно такое синтетическое слияние дает мюзиклу необыкновенную динамичность. Получив распространение как самостоятельный жанр во многих странах мира, в последние два десятилетия мюзикл значительно упрочил свои позиции и стал одним из знаковых явлений в отечественной музыкальной культуре.

Возраст мюзикла достаточно молодой, по сравнению с другими театральными жанрами он зародился лишь в прошлом веке. Данный музыкально-сценический жанр, начиная со второй половины XX века и по настоящее время, переживает период расцвета, как в мировой, так и в казахстанской культуре. И если в американском и западноевропейском музыкальном знании мюзикл уже давно рассматривается как один из ведущих жанров коммерческой театральной эстрады, имеющий собственную историю и традиции, то для Казахстана, это сравнительно новый феномен, связанный, прежде всего, с массовой культурой.

Основной критерий в мюзикле – это сама музыка, которая напрямую участвует в развертывании сюжетной линии. В разные десятилетия преобладали разные жанры, в наибольшей степени соответствовавшие настроениям американского общества: рок, поп-музыка, диско. Характерной чертой многих мюзиклов стало решение серьезных драматургических задач и раскрытие серьезных жизненных тем и вопросов несложными для восприятия художественными средствами.

На современном этапе, мюзикл – один из самых сложных и своеобразных жанров, в котором, в той или иной степени, нашли свое отражение чуть ли не все стили сценического искусства, существовавшие прежде.

У этого жанра действительно намного более легкая форма подачи, чем у многих других театральных жанров, но это все отнюдь не исключает того объективного факта, что это искусство служит своеобразным отражением общественной жизни. Вот почему в лучших своих образцах оно оказалось способно откликаться на актуальные вопросы, волнующие публику, нести в себе определенный заряд социальной критики, прогрессивных общественных идей [1, с.87].

В 1927 году, когда произошла революция этого жанра и мюзикл из «веселого и легкого действия» превратился в серьезный продукт, именно мюзикл «Плавучий театр» Джерома Керна и Оскара Хаммерстайна II, впервые заговорил о том, о чем никогда не говорили со сцены – об алкоголизме, агрессии, расизме. Этот спектакль впервые продемонстрировал, насколько важна в мюзикле именно история, а не только хитовая музыка [2, с.34].

Катализатором для будущего мюзикла, той самой необходимой каплей, которая вытеснила его из ниши оперетты и водевилей, обозначив как оригинальный сценический жанр, стал джаз. Именно джаз обеспечил столь необходимые элементы – новые ритмы, гармонию, музыкальный инструментарий и танцевальную лексику. Примером может служить знаменитая «If I Loved You» Р. Роджерса и О. Хаммерстайна из мюзикла «Карусель», входящая в репертуар многих как оперных, так и эстрадных звезд, или потрясающая интерпретация в стиле «соул» Рэем Чарльзом темы «What a wonderful morning» из «Оклахомы» тех же авторов.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Но официальной датой рождения нового жанра принято считать март 1943, когда на Бродвее состоялась премьера спектакля Оклахома! Р. Роджерса и О. Хаммерстайна. Хотя поначалу авторы традиционно именовали свой спектакль «музыкальной комедией», публика и критики восприняли его как новацию, разрушающую сложившиеся каноны.

Спектакль композиционно представлял собой единое целое: в нем не было вставных дивертисментных вокальных и танцевальных номеров; сюжет, характеры героев, музыка, пение – все компоненты существовало неразрывно, подчеркивая и развивая разными средствами общую линию сценического произведения. За простой и непритязательной фабулой вставляли основополагающие ценности – любовь, социальная общность, патриотизм. Недаром десятью годами позже штат Оклахома объявил песню из этого спектакля своим официальным гимном.

После знаменитой премьеры, которая сопровождалась необыкновенным успехом, авторы предложили новое название для жанра спектакля: мюзикл. Мюзикл «Оклахома» не покидал сцены Бродвее более пяти лет и после этого отправился в гастрольное турне по всей Америке. В 1944 году спектакль был удостоен Пулитцеровской премии. Впервые была выпущена пластинка с полной записью спектакля, а не только отдельных музыкальных номеров. В 1955 году был снят фильм «Оклахома», получивший две премии Оскар - за лучшую музыку и за лучшую работу со звуком. В 2002 году спектакль снова восстановили на Бродвее. Лига драмы Нью-Йорка признала «Оклахому» лучшим мюзиклом века.

Так началась новая эра в истории американского и мирового театра, которую прославили такие композиторы, как Джордж Гершвин, Ричард Роджерс, Леонард Бернстайн, Эндрю Ллойд Уэббер, Джером Керн и другие. В качестве драматургических основ для мюзиклов использовались произведения Уильяма Шекспира, Мигеля де Сервантеса, Чарльза Диккенса, Джорджа Бернарда Шоу, Томаса Стернса Элиота, Дороти Хейуарда и других авторов.

С начала 1960-х годов западные мюзиклы начали экспериментировать с различными стилями и музыкальными направлениями. Если мы взглянем на сегодняшний репертуар мюзиклов на Бродвее (включая офф-Бродвей), мы увидим значительное разнообразие стилей: «Американец в Париже» Джорджа Гершвина, «Хелло, Долли!» Джерри Хермана, «Скрипач на крыше» Джерри Бока и «Отверженные» Клода-Мишеля Шенберга, а также «Призрак Оперы», «Кошки» Эндю Ллойда Вебера. Детские мюзиклы, такие как «Аладдин», «Ведьма», «Матильда», «Король Лев», рэп-мюзикл «Хамильтон». Однако настоящий бродвейский мюзикл все-таки ассоциируется с «золотым» звучанием, которое сложилось к концу 1930-х - началу 1950-х годов под влиянием джаза. Этот стиль связан с биг-бендовым звучанием, свинговым ритмом, а также массовыми вокально-хореографическими номерами с джазовыми танцовщиками. Примеры таких популярных мюзиклов, поставленных уже в 1960-1980 годах, включают «Кабаре», «Чикаго» Джона Кандера, «Весь этот джаз» Ральфа Бернса, «Сладкий запах успеха» Марвина Хэмлиша.

XX век для направления мюзикла становится своеобразным «зеркалом» социальных идей и происходящих в обществе процессов, что выражается в изображении на сцене не только прогрессивных сторон современного общества, но в выставлении на показ таких проблем как потеря индивидуальности в толпе, проблема маленького человека, проблема войн и социального неравенства, проблема невидимости меньшинств, отчуждение, апатия, почти невротическая идея о неполноценности личности без наличия у нее романтических отношений, вопросы протестов и бунтарства против старого и властного, проблема индивидуальности и многих других.

В каждой постановке заложены некие системы ценностей, в основе которых лежат характерные особенности межличностной коммуникации и отношение к социальным структурам, например, вера в Бога, гендерные отношения, представления о красоте и моде,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

отношение к власти, семье и обществу, к какой-либо конкретной возникшей в обществе ситуации или актуальной тенденции [3, с.54].

В настоящее время мюзиклы пользуются огромной популярностью. За всю историю этого жанра многочисленные композиторы создали произведения, которые до сих пор считаются настоящими шедеврами и являются вершиной достижений в этой сфере искусства. Среди них можно назвать такие знаменитые мюзиклы, как «Призрак оперы» Э. Ллойда Уэббера, а также его рок-опера «Иисус Христос – суперзвезда», «Вестсайдская история» Л. Бернштейна, «Отверженные» К.М. Шенберга и А. Бублиля. Эти произведения не только получили признание в театральной общественности, но и обрели всемирную любовь зрителей.

Мюзиклы сегодня являются одним из самых популярных музыкально-сценических жанров. За прошедшее столетие мюзиклы претерпели значительные изменения и продолжают развиваться и сегодня. Благодаря поиску новых форм и подходов этот развлекательный жанр стал многогранным и многоликим. Одним из факторов, способствующих высокой оценке литературного уровня значительной части мюзиклов, является то обстоятельство, что их сюжеты основываются на известных и выдающихся произведениях классической и современной литературы. Среди источников сюжетов мюзиклов значатся работы таких великих авторов, как Уильям Шекспир, Чарльз Диккенс, Уилки Коллинз, Джордж Бернард Шоу, Мигель де Сервантес, Виктор Гюго, Гастон Леру, Шолом-Алейхем, Юджин О'Нил, Томас Стернс Элиот, Торнтон Уайлдер, Элице Райс и многие другие известные авторы.

В развитие музыкального театра Казахстана основную роль сыграло творчество: Е. Брусиловского, М. Толебаева, А. Жубанова, Г. Жубановой, К. Рахмадиев, К. Кенжетаева, Е. Сегизбаева.

В отечественном искусстве в Казахской Национальной Академии искусств им. Т.К. Жургенова с 1979 года готовят актеров музыкального театра. За основу учебных программ были взяты программы ведущих театральных ВУЗов советского союза, таких как ГИТИС и ЛГИТМИК. Первый выпуск состоялся в 1984 году, и среди выпускников этого курса известные артисты Республики Казахстан – Роза Рымбаева и Майра Илиясова.

За время существования отделения было поставлено множество зарубежных оперетт, опер, музыкальных комедий и мюзиклов, среди которых можно отметить «Мадмуазель Нитуш», «Летучая Мышь», «Сильва», «Ханума», «Аршин Малалан», «Женитьба Фигаро», «Золушка», «Сестра Кери», «Вестсайдская история», «Кошки».

В 2016 году был создан первый государственный театр мюзикла в Казахстане и Центральной Азии (Astana Musical). Здесь объединены музыкальное, драматическое, акробатическое, хореографическое искусство. Артисты этого театра являются лауреатами республиканских и международных конкурсов. «Astana Musical» радуется зрителей разнообразным репертуаром, включающим постановки «Астана – менің махаббатым», «Достар серті», сказку «Ер Төстік», поэтические спектакли «Жырлайды жүрек», «Мен сағындым», этно-фольклорный мюзикл «Қыз Жібек», известную комедию «№13» Р. Куни, мировые шедевры «Ромео и Джульетта» и «Notre Dame de Paris» на казахском языке, экспериментальный музыкальный перформанс «Шаңырақ», «Волшебный хор-концерт», драму «ЕНТ тапсырмаймын», танц-перформанс «COVID-19», мюзикл «Роза Багланова».

Классическое качество жанра – опора на выдающийся литературный первоисточник – обогащено сценическим и музыкальным акцентированием культурно-исторической символики собора как главной темы произведения. Танцевальные номера являются не только украшением мюзикла и связующими элементами сцен, но и выполняют множество драматургических функций. Танцоры представляют собой и самостоятельных героев, и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

являются символическим выражением чувств персонажей, отражая в танце их душевные переживания, метания и страхи.

Привлекательность каждого музыкального номера за счет его простоты восприятия, запоминающиеся и выразительные мелодии, характеризующиеся песенно-классическими или ариозными элементами, являются ключевыми факторами, обеспечивающими популярность мюзикла по всему миру. Изучая творчество как известных, так и современных мастеров театрального искусства, а также анализируя тенденции развития развлекательной сферы искусства, можно с уверенностью сказать, что мюзикл имеет огромные перспективы и богатую историю.

Список литературы:

1. Алмакучуков К. М., Мусатов Б. В. Профиль целевого рынка в маркетинге культуры: проблематика сегментирования // Ученые записки Худжандского государственного университета им. академика Б. Гафурова. Гуманитарные науки. 2012. №5 (33). с.87
2. Кампус Э. Ю. О мюзикле: перевод с эстонского / Э. Ю. Кампус. Ленинград: Музыка, 1983. с.34
3. Монд О.Л. Отражение «социального идеала» в разных жанрах музыкального театра. // в сборнике материалов Всероссийской научно-практической конференции с международным участием «Психология социального взаимодействия в изменяющемся мире». Саратов: ИЦ «Наука», 7-8 октября 2010. с.54.

КЛАССИЧЕСКИЙ ТАНЕЦ КАК УСТОЙЧИВАЯ СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ АРТИСТОВ БАЛЕТА

*Байтембетова С.К., Аухадиев И.Р.
КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан*

Abstract

The article analyzes the main trends in the development of classical dance - the main expressive means of modern choreographic art. The key functions and main types of classical dance exercises are considered. A retrospective analysis of the ways of formation and development of the classical dance system is carried out. The chronological framework of the study includes the stages of development of choreographic art in the epochs of Renaissance, Baroque, Classicism, Enlightenment, Romanticism and Modernism.

Одно из главных устойчивых и выразительных средств современного балетного театра — классический танец. Наряду с другими видами искусств, таких как литература, музыка, живопись, вступающими в синтез в хореографической постановке танец занимает главенствующее положение.

Классический танец — это современная устойчивая система танцевальных движений, которая позволяет подготовить профессиональных танцовщиков к исполнительской деятельности. На сегодняшний день классический танец применяется в подготовке не только артистов балета, но и артистов ансамбля танца, и исполнителей современной хореографии. Он также применяется в танцевальных студиях для подготовки детей к поступлению в балетные школы, хореографические училища. Также занятия классическим танцем рекомендуются для оздоровления взрослых людей. Сегодня он по-разному структурируется в зависимости от задач, которые ставят педагоги:

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

– экзерсис, который принято давать на уроках классического танца в хореографических учебных заведениях с построением учебных комбинаций, в которых применяются программные движения;

– тренаж классического танца, который ежедневно проводят в балетных театрах и ансамблях народного танца;

– вариативные виды классического танца, в которых его движения синтезируются с различными элементами фитнеса (body ballet), ЛФК (лечебная физкультура), арт терапии и т. д.;

– тренаж классического танца, адаптированный под специфические требования некоторых видов спорта (художественная и спортивная гимнастика, фигурное катание, синхронное плавание);

– экзерсис классического танца, который применяется при подготовке актеров драматического и физического театров.

Классический танец применяется не только как система подготовки танцоров, актеров, спортсменов и др. Как хореографический язык, он активно комбинируется с народно-сценическим танцем в балетных спектаклях и концертных программах ансамблей народного танца. Также классический танец активно применяется в взаимодействии с направлениями современной хореографией: джаз, модерн, contemporary и т. п.

Таким образом, мы приходим к выводу, что современный классический танец — система, которая обширно применяется в самых различных видах хореографического искусства и даже в некоторых видах спорта.

Сегодня классический танец представляет собой синтез традиций академической балетной музыки, современных искусств и хореографических подходов. Этот стиль танца развивается и эволюционирует, сохраняя элементы классического балета, но также интегрируя новаторские и экспериментальные элементы.

Основные современные характеристики классического танца включают следующие аспекты:

1. Экспрессия и эмоциональность: классический танец обращает большое внимание на выразительность и передачу эмоций посредством движений. Танцоры стремятся воздействовать на зрителей глубоко эмоционально.

2. Вариативность стилей: классический танец не ограничивается одним стилем. Он включает в себя элементы классического балета, современной и джазовой хореографии, а также элементы импровизации в постановках и спектаклях.

3. Использование современной музыки: вместо традиционной академической музыки классический танец может быть поставлен на современную композицию, которая расширяет выразительные возможности хореографа.

4. Акцент на индивидуальность: в современном классическом танце каждый танцор может вносить свою интерпретацию в хореографию, что обеспечивает его или ее индивидуальность.

5. Физическая подготовка: танцоры классического танца обязаны обладать физической подготовкой и гибкостью, что позволяет им выполнять технически сложные и нестандартные движения.

Современный классический танец позволяет хореографам и исполнителям творчески чувствовать себя и учитывать новые направления в танцевальном искусстве. Обучение искусству классического танца также имеет свои исторические традиции развития. На протяжении многих веков классический танец формировался, видоизменялся и систематизировался. Для того, чтобы глубже изучить сущностные характеристики классического танца, прежде всего нам необходимо будет обратиться к ретроспективному анализу.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Классический танец возник и занял первенство в хореографическом искусстве во Франции начиная с XVII до второй половины XIX века. Французские балетмейстеры задавали тенденции развития балета во всей Европе и России вплоть до начала XX века.

В 1661 году Людовик XIV создал Королевскую академию музыки и танца, объединившую 13 ведущих танцмейстеров, которые были призваны блюсти танцевальные традиции. «Академия проверяла знания учителей танцев, выдавала дипломы, устраивала вечера и всячески способствовала популяризации хореографического искусства. Новые танцы, новые движения деятели Академии часто заимствовали у народной хореографии, которая продолжила развиваться своими путями» [1, с. 68]. Во Франции в конце XVI века «балет» являлся видом театрального спектакля, объединявшего в себя драму, музыку, живопись и танец. Одним из хореографов, который в эпоху Барокко закрепил основные законы современного классического танца принято считать Королевского учителя танцев Пьера Бошана (1631–1705). Он первый теоретик французского театрального танца. Известный французский артист балета и хореограф Жан-Этьен Депрео так писал о Бошане: «Бошан сумел первый расчленить темпы» [2, с. 258]. Он творец системы записи танца. Это подтверждается исследованиями историка балета Л. Д. Блок. Она отследила авторство Бошана, которое долгое время ставилось под сомнение из-за публикации «Хореографии, или искусства записи танца» (1701) Рауля Фейе (которого считали изобретателем системы записи танца). Биографию Бошана изучал А. Жаль в своей книге описывает его жизнь, творчество [3]. В 1671 году Бошан первый получает не существовавшее раньше звание *maitre de ballet* при королевской академии музыки. Он первый кто выявил пять позиции ног, сформировал теоретический подход их исполнения, сформулировал методику исполнения этих позиций. Классический танец как устойчивая система подготовки профессиональных танцоров в XVII веке основывался на этих пяти позициях. По свидетельству теоретика балета Пьера Рамо [4, с. 9], в списке терминов танцмейстеров уже существовало понятие о направлении движения *en dehors*, *en dedans*. В системе классического танца были прыжки *pas assemble*, *pas emboiture*, *boite*, движение *plie*, *pas croise*, термины *en-face*, *en tournant*.

Работа рук в классическом танце прошла большой путь эволюции. Руки в бальном танце XVII века опущенные и инертные. Это связано с формой одежды аристократов той эпохи. С другой стороны, в комическом танце руки свободные, живые, энергичные. До эпохи Бошана хореографы Ф. Карозо [5] и Ч. Негри [6] ввели позиции и движения рук в большие прыжки и туры. Однако, в то время рукам не хватало свободы, так как они еще сохранили тесную связь с бальной хореографией. Дальнейший путь эволюции положений, позиций, движений рук привел был осуществлен Пьером Бошаном органичным синтезом канонов бального и комедийного танца. Профессиональные артисты балета в спектаклях уже исполняли движения *pirouette* в два тура, *pirouette* с *petits battements*, *tour* в воздухе с заноской, *entrechat-six*. Для исполнения этих сложных *pas* от исполнителей требовалось известная подготовка, развитые мышцы и хорошая координация.

Все женские роли в балетах (царицы, богини, нимфы, фурии и др.) исполняли молодые, хорошо сложенные мужчины-танцовщики с длинными волосами и в женских масках. Одними из первых в истории профессионального хореографического искусства нехватку на сцене женского изящества, пластичности, мягкости, нежности осознали Пьер Бошан и Жан Батист Люлли (1632–1687). Балеты конца XVII века шли под музыку Люлли. Это привело их к постановке оперы-балета «Триумф Амура» (1681) к выступлению, в котором впервые в истории они подготовили четырех профессиональных танцовщиц: мадемуазель де Лафонтен, Т. Леклерк, Пезани, Каре.

В XVIII веке было большое внимание стали уделять и технике исполнения движений классического танца, и драматизации, выразительности хореографии. От артистов требовалось выполнение сложных виртуозных элементов, больших прыжков и *pirouettes*. Для

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

того, чтобы выполнить такие pas классического танца педагогами были применены новые подходы и методы обучения.

С момента, когда женщины впервые вступили на профессиональную сцену, прошло полвека. С тех пор система женского экзерсиса классического танца динамично развивалась. Одной из самых известных и виртуозных танцовщиц эпохи была Мари Камарго (1710–1770). В ряду ее современников был реформатор балета, выдающийся хореограф Жан-Жорж Новерр, который вспоминал балерину в своих письмах: «Я видел танцы Камарго. Некоторые авторы напрасно приписывают ей грацию и очаровательность. Природа отказала ей во всем, что для этого необходимо; у нее не было ни красоты, ни роста, ни хорошего сложения; но танец дышал живостью, легкостью, весельем и блеском. Все те па, которые теперь выброшены из каталога танцев, привлекательные и блестящие, все это *jetes battus, royales, entrachats*, сделанные без «мазни», Камарго исполняла с необычайной легкостью» [7, с. 78.]. То многообразие сложных прыжков в женском танце сформировалось на основе изменения женского костюма. Балерины той эпохи, последовав за хореографами, продолжили реформу балетного костюма, которая воплотилась в укороченных и облегченных юбках, невысоких каблуках обуви, что привело к большей свободе движений. Благодаря этому Камарго одной из первых среди женщин начала интеграцию мужских прыжков, в частности заносок *entrechat*, в структуру экзерсиса женского классического танца.

Еще одной яркой звездой балетной сцены эпохи Просвещения стала Анна Гейнель, отличавшаяся точностью, апломбом, силой техники. Она исполнила мужское движение *a la seconde*. Все это привело к стремительному росту, обогащению классического танца эпохи Просвещения в техническом аспекте.

Известный танцовщик и педагог своего времени Гаэтан Вестрис (1729–1808) популяризировал действенный танец. При том, что он блестяще владел техникой классического танца, Вестрис часто выступал на сцене без маски. Это выдвинуло перед артистами балета новые квалификационные требования — они должны были с этих пор владеть и актерским мастерством. Одним из инициаторов отказа от масок был Ж. Ж. Новерр, в спектаклях которого танцевал Вестрис. Выходя без масок, артисты теперь должны были задействовать мимику для выражения характеров и чувств действующих лиц.

Танец его сына — Огюста Вестриса — был началом мужской техники XIX века. Он смог объединить три вида танца в один жанр: благородный (классический), деми-характерный, сценический (пантомима).

Огюст Вестрис (1760–1842) обладал крепким апломбом, выполнял все pas четко, уверенно, положение головы было свободным, что усложняло работу апломба, работа рук была свободной, произвольной, то есть не было никаких зажимов, канонов академического классического танца, ноги были крайне выворотны, подъем был максимально натянут до кончиков пальцев. Как он владел отличным апломбом, говорят его сделанные пируэты. Вестрис вертелся необычайно быстро и умел останавливать себя вовремя. От природы был одарен профессиональными данными, фактурой.

Начало XIX века обозначало новую волну стремительного развития и трансформации женского классического танца. Его экзерсис перенял от мужского танца открывание ноги на высоту 90 градусов. Балерины стали чаще применять позы *attitude* и *arabesque*, в дальнейшем эти позы станут одним из лейтмотивов романтического балета. Известный теоретик балета XIX века автор книги «*Traite elementaire*» Карло Блазис (1797–1878) подчеркивал значимость этих позировок: «Поза, называемая танцовщиками *attitud* в узком смысле слова, прекрасная из всех, существующих в танце... Нет ничего более грациозного, чем эти очаровательные позы, которые называются арабеском» [8, с. 68]. Его книга состоит из двух глав, где первая глава посвящена рекомендациям общего характера, а вторая глава

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

посвящена работе ног. Профессиональные артисты балета соблюдали выворотность, академизм, гармоничные линии позировок, выразительность движений, легкость в исполнении. Для подготовки профессиональных артистов балета ежедневно проводились уроки классического танца, в которых кристаллизировались структура, методика и учебные комбинации.

В начале XIX века одними из ярких представителей итальянской школы классического танца стали Филиппо и Марии Тальони (1804–1884). Революционной в технике женского танца стала легкость танца Марии Тальони, которую отмечали большинство рецензентов и критиков балета. Как известно, легкость в танце выражается большими прыжками. До прихода Марии Тальони полетностью, легкостью, элевацией могли выделяться только танцовщики-мужчины. А Мария Тальони доказала, что благодаря ежедневному тренажу, направленному на выработку силы ног, выносливости, апломба и техники, балерины способны к такой же легкости и полетности на сцене. Убедительным примером женского прыжкового танца стал первый романтический балет «Сильфида» (1832), который поставил ее отец — Филиппо Тальони (1777–1871).

Представить себе урок Ф. Тальони можно по двум источникам. В 1859 году была издана книга, посвященной «гимнастике театрального танца» Леопольда Адиса — ученика Филиппа Тальони, одного из последних представителей расцвета французской школы классического танца, который изложил в книге основные требования этого урока. А также книга «Тальони, или Жизнь танцовщицы» Леандра Вайя, опубликованная в 1942 году [9]. Опираясь на эти работы, можно сказать, что Филиппо Тальони обращал внимание на количество движений и качество их исполнения. Ниже приведены основные аспекты методики преподавания классического танца Филиппо Тальони:

- двух-, трехразовый ежедневный урок классического танца в балетном зале;
- требовал грациозной легкости движений, воздушности;
- требовал элевации в allegro и особенно баллона;
- синтезировал виртуозность, уверенность и твердость итальянской школы с мягкостью, плавностью и текучестью грации французской школы;
- ценил полетность австрийской школы в танце Терезы Эберле, пальцевую технику итальянской школы в танце Амалии Бруньоли;
- ученики Тальони делали в экзерсисе у станка шестьсот сорок восемь движений, прежде чем перейти на середину зала.

Вышеперечисленные подходы и методы привели Марию Тальони к революции в женском танце. Ее феноменально развитые способности замирать в изящной позе на кончиках пальцев привели к формированию нового раздела в экзерсисе классического танца — техники танца на пуантах (пальцах).

Известным в XIX веке разработчиком авторской системы мужского классического танца принято считать артиста балета, педагога и хореографа Августа Бурнонвиля (1805–1879). Экзерсис у станка в классе Бурнонвиля включал всего восемь или девять комбинации, так как он, в отличие от Тальони, считал экзерсис у станка лишь разогревом перед большим разделом на середине зала, в частности allegro. Методика преподавания уроков классического танца была основана на выстроенных еженедельно программам занятий, в которых ключевыми аспектами являлись ballon, заноски battu и entrechat, то есть все внимание было уделено развитию мужского танца. Наряду с этим, приоритетными были связующие движения во время больших allegro, так как они должны исполняться изящно и быстро. К связующим движениям Бурнонвиль относил pas chasse, pas de bourrée, contretemps, pas brisé. В своей первой книге «Новогодний подарок любителям танца» (1829) Бурнонвиль рекомендовал ronds de jambe как наиболее важную часть ежедневного тренажа, так как все

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

виды этого pas дают податливость в тазобедренных суставах и способствует скорости и подвижности в коленях.

На рубеже XIX–XX веков главенствующей в мире по подготовке профессиональных артистов балета стала русская, а затем и советская школа классического танца. Яркими представителями которой, в начале XX века были Энрико Чекетти, Христиан Йогансон, Николай Легат и др.

Методика преподавания классического танца Энрико Чекетти (1850–1928) была новой для своего времени. Об этом вспоминала А. Я. Ваганова: «Особенно убеждали быстрые успехи его русских учениц. Стали очевидными преимущества итальянского экзерсиса, воспитывавшего надежный aplomb (устойчивость), динамику вращения, крепость и выносливость пальцев. Привлекала и продуманность ведения урока: Чекетти имел твердый план занятий на каждый день» [10, с. 5].

Анализируя исполнительскую деятельность Чекетти, можно отследить связь между сценической практикой и его методикой преподавания. Например, специально для Чекетти была сочинена вариация и кода Голубой птицы из балета «Спящая красавица» (1890), где собраны все pas, allegro с entrechat, brise. Наверное, потому, его уроки классического танца основывались на динамичных вращениях, заносках, устойчивом корпусе во время сложных pas, координации всего тела, разработке силы ног и крепости пальцев. Еще одна из особенностей исполнительского мастерства Чекетти в отличие от Вагановой — это несоблюдение V позиции. Несмотря на это, он на своих уроках требовал идеально выворотные позиции. А требования по поводу V позиции объяснил нежеланием видеть просвет между икроножными мышцами. Все pas сначала исполнялись в спокойном темпе, далее ускорялись. На тренаже было использовано sou-de-pied с сокращенной стопой для выработки силы стопы. Чекетти разработал свою систему подготовки профессиональных артистов балета с учетом их индивидуальных способностей, оказав заметное влияние на развитие русского балета. Среди его учеников были такие знаменитости: Анна Павлова, Тамара Карсавина, Матильда Кшесинская, Ольга Преображенская, Любовь Егорова, Юлия Седова, Э. И. Билль, Лидия Кякшт, Вацлав Нижинский, Леонид Мясин. Учителем Чекетти являлся Карло Блазис. И строение урока классического танца похоже на урок Блазиса. Например, экзерсисе у палки:

- plie;
- grand battements jetes;
- rond de jambe en l'air;
- battements frappes;
- battements fondus;
- rond de jamb par terre;
- battements tendus jetes;
- battements tendus;
- petit battements sur le cud de pied.

Приведенный список и последовательность элементов, в отличие от современного экзерсиса у станка, строится практически в обратном порядке. Чекетти, как и большинство педагогов, начинал экзерсис у станка с plie. Затем сразу же переходил к большим броскам, так как считал, что завершение «станка» с grand battements jetes разбалтывает ноги. Потому его логика строилась от обратного принципа «с больших бросков к самым мелким движениям».

«Урок Чекетти был систематизированным. Он выработал на каждый день недели определенную серию комбинаций как для adagio, так и для allegro. Например, в понедельник во все комбинации adagio входят developpe и grands ronds de jambes, в allegro — assemble, в пятницу — glissade в adagio и всевозможные заноски в allegro и т. д.» [11, с. 35].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Л. Д. Блок относил Христиана Иогансона (1817–1903) к представителям французской школы классического танца. Однако, его биография указывает на датскую школу, так как Иогансон учился и танцевал у А. Бурнонвиля. Возможно, связь Иогансона с французской школой Блок прослеживает через Бурнонвиля, который получил свое балетное образование у Огюста Вестриса в Париже.

Педагог требовал в своих спектаклях от танцовщиц мужского духа. У него был слух профессионального музыканта, поскольку Иогансон владел игрой на скрипке. Эти навыки помогли ему крепко связать танец с музыкой, чтобы все pas были исполнены музыкально и со смыслом. Педагог в совершенстве знал анатомию и шведскую гимнастику. Благодаря этому он развивал в учениках силу, равновесие, выдержку и точность, а также совершенствовал выносливость, правильное дыхание во время танца.

Артист балета, педагог Николай Легат (1869–1937) преемник иогансоновских традиций, которые уходят корнями в XVIII век. Он испытал на себе влияние итальянской школы Чекетти, отчего его уроки кроме строгости, содержательности, сдержанности раскрыли усложненные формы всех pas. Его тренаж классического танца называли «профессорский урок». Экзерсис классического танца менялся ежедневно. Все pas в тренаже у станка подготавливали артистов балета к дальнейшему *adagio* и *allegro*. Несмотря на сложные комбинации, урок проходил легко, стремительно и продуманно. Легат не использовал особых правил и приемов исполнения для *tours*, *allegro*, *entrechats*. Педагогический взор не подводил его. Потому Легат мог вовремя и точно подсказать ученику, что тому подправить. Отличием его подходов к уроку было строгость его школы. Из класса Н. Легата выпускались такие знаменитые артисты балета и хореографы — В. Нижинский, Ф. В. Лопухов и др. Последний в своей публикации «Шестьдесят лет в балете» (1966) вспоминал педагога: «особенностью преподавания Легата было стремление чередовать работу мышц. Прекрасный рисовальщик, хорошо знавший тело человека, его связки и мышцы, Легат старался задавать движения для работы мышц, уже успевших отдохнуть. Он так и говорил: «Надо дать отдохнуть этой жиле!»» [12, с. 83.]. Легат преподавал уроки классического танца и состоявшимся профессиональным артистом балета, таким как А. Я. Ваганова, Б. В. Шавров. Эти уроки были посвящены усовершенствованию исполнительского мастерства артистов. Урок Легата состоял из такого порядка:

- *grands plies* по II позиции, I, V, IV;
- *battements tendus*;
- *battements fondus*;
- *battements frappes*;
- *rond de jamb par terre*;
- *rond de jambe en l'air*;
- *battements developpes*;
- *grand battements jetes*;
- *petit battements sur le cud de pied*
- *relevés* или *batterie*;
- держать баланс на полупальцах;
- повороты на полупальцах в позиции для *piouette*.

На примере экзерсиса у станка Н. Легата можно проследить эволюцию структуры урока классического танца. В отличие от своего учителя Э. Чекетти, который давал большие броски в начале урока и заканчивал станок мелкими движениями *petit battements*, последовательность элементов у Легата близка к современному экзерсису классического танца у станка. Экзерсис на середине зала начинался с трех коротких *adagio*, где первым движением является *grands pliés* по всем позициям с окончанием комбинации различными

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

pirouettes. Такой прием дает артистам балета возможность совершенствовать координацию, апломб, технику сложных рас.

С началом новой эпохи методика преподавания классического танца, опираясь на лучшие достижения прошлого, была видоизменена и улучшена. На протяжении всей своей истории классический танец непрерывно развивается, трансформируется и эволюционирует. В 1920-х начала складываться знаменитая система обучения классическому танцу Агриппины Яковлевны Вагановой (1879–1951), которая обозначила новый советский период развития педагогики балета. В ее труде «Основы классического танца» (1934) система экзерсиса построена на различном комплексе движений, объединенных общими для каждой группы признаками, например приседания (plie), прыжки (allegro), вращения (pirouette, tour, fouette), положения корпуса (epaulement) и др. В конечном итоге система А. Я. Вагановой создавалась, чтобы научить «танцевать всем телом», добиться гармоничности движений (развития координаций и устойчивости), расширить диапазон выразительности артиста балета.

Как пишет ученица Вагановой, известная балерина Олзоева Ишпуля Кавкуловна: «методика Вагановой физиологически правильно выстроена, систематична, и исключает травмы. Нагрузка распределяется постепенно от простого к сложному. Про тело она знала абсолютно все. Большое внимание уделялось кистям рук, так как кисть средство, через которое можно выразить (передать) свои чувства. Эта методика, эта школа, созданная Вагановой – устойчивая система».

«Основы классического танца» Вагановой стали фундаментальным подспорьем для следующего поколения исследователей и педагогов балета. После публикации Вагановой во второй половине XX века появилась целая плеяда учебников и пособий по классическому танцу, которые разработали В. Костровицкая, А. Писарев, Н. Тарасов, Н. Базарова, В. Мей, Н. Серебренников, Е. Валукин и другие.

Список литературы:

1. Васильева-Рождественская М. В. Историко-бытовой танец: Учеб. пособие. — 2-е изд., пересмотр. — М.: Искусство, 1987. — 382 с.
2. Despreaux J.-E. Mes passe-temps: In 2 vol. — Paris, 1806. — 306 p.
3. Jal A. Dictionnaire critique de biographic et de l'histoire: In 2 v. — Paris, 1872.
4. Rameau P. Le maître a danser. — Paris, 1725. — 271 p.
5. Caroso F. da Sermoneta. Il Ballarino. — Venetia, 1581.
6. Negri C. Le Grafie d'amore. — Milano, 1602.
7. Новерр Ж. Ж. Письма о танце / Пер. с фр. под ред. А. А. Гвоздева. 2-е изд., испр. — СПб.: Издательство «Лань»; «Издательство ПЛАНЕТА МУЗЫКИ», 2007. — 384 с.: ил. — (Мир культуры, истории и философии).
8. Blais C. Traité élémentaire, théorique et pratique de l'art de la danse: contenant les développements et les démonstrations des principes généraux et particuliers, qui doivent guider le danseur, Milan, J. Beati et A. Tenenti, 1820, 124 p. – XIV f. de planc.: fig. et portraits.
9. Vaillat L. La Taglioni: ou la Vie d'une danseuse. Paris, 1942. — 551 p.
10. Ваганова А. Я. Основы классического танца: учеб. пос. 4-е изд. / Вступ. статья В. Чистяковой. — Л., — М.: Искусство, 1963.
11. Beaumont C. W., Idzikowski S. A manual of the theory and practice of classical theatrical dancing: (classical ballet) (Cecchetti method). — London, 1932. — 220 p.
12. Лопухов Ф. В. Шестьдесят лет в балете. — М.: Искусство, 1966. — 368 с.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

СЕРІК ТАЙНОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПОРТРЕТИ

Бекмукаметова А.Б

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы

Ғылыми жетекші- өнертану магистрі, аға оқытушы Карабалаева Б.Р

Abstract

The main sections are the development of Kazakh painting in 1990, including: the pace of development of Kazakh painting after independence, biography and creativity of the artist. The second part examines the stylistic features in the work of Serik Tainov, and examines themes: myth, folklore themes in the artist's work.

Кәсіби кескіндеме өнерінде өзінің шығармашылығының бастапқы сәтін ұлттық мәнер, өзін-өзі таныту ізденіс кезеңінен бастаған Ә. Сыдыханов таңбаланған туындыларымен символды-концептуализм қозғалысын Қазақстан кескіндеме өнеріндегі өзара үндестікті, еркіндікті танытуды көздеді. Осы аталған топтардың алдарына қойған мақсаттары, айтылған «жаңашыл стиль» бағытымен ұштасып жатты. Сонымен қатар кезең аясындағы суретші талаптарына да ден қоя кетсек. Суретші тәжірибе жасаушылардың білімділігі соншалықты қажетті деп табылмады. Тәжірибелілік одақтық суретшілерге де септігін тигізіп жатты. Олардың шығармашылықтары жеке сындық дәреженің жоғарылығынан танымал болды. Тәуелсіздік жылдарындағы Қазақстан кескіндемесі алуан сипатты, қыр-сыры, зерттеу нысаны ауқымды, қайта дамушы жас мемлекет үшін айтулы құбылыс болып табылатын елеулі жағдай. Бұл кезең Қазақстан кескіндеме өнері үшін жаңа парақтар мен жаңа есімдерді ашты.

Тайнов Серік Айтказыұлы Шығыс Қазақстан облысы Тарбағатай ауданы Жаңа Тұғыл ауылында дүниеге келген. 1983-1984 жылдар аралығында Алматы көркемсурет училищесі дайындық курсына оқып, 1984-1990 жылдары Алматы көркемсурет училищесінде білім алған. 1985-1987 жылдарда Совет Армиясы қатарында қызмет атқарды. 1990-1995 жылдар аралығында Т. Жүргенов атындағы Мемлекеттік Өнер Академиясында оқыды. 1995 жылдан еркін шығармашылықтағы суретші. 2003 жылдан Қазақстан Суретшілер одағының мүшесі, 2010 жылдан Т. Жүргенов атындағы Мемлекеттік Өнер Академиясының оқытушысы.

Серік Тайнов Қазақстанның еңбегі сінген өзіндік стилін таба білген суретші. Туындыларында қазақтың ұлттық мәнерін нақыштап келе жатқан суретшілердің бірі. Қазақтың ұлттық киімі, жеті қазынасы, ер жүрек батырларын салу арқылы, өзіндік стилін өзіндік орнын таба білген тұлға. Серік Тайнов өз картиналарында туған жердің пейзаждарын көрсетіп, сенімді балалық шақты жырлай отырып, әңгімелер мен ертегілер айтады. Автор оқиғасы нағыз ауылдың фонында өтетін қиял-ғажайып композицияларды жиі жазады, олардың абсурдтық сипаты ауқымы мен сюжеттік қимылдарының сандырақтығынан көрінеді.

Серік Тайновтың шығармаларының ішінде пейзаждар да бар, олардың бірінде автор өскен ауылдың айналасы бейнеленген. Ол бұл жерлерді көптен бері көрмегендіктен, жадынан жаңғыртқанын айтады. Мен ауыл мотивін классикалық еткім келді – бұл 17 ғасырдағы француз суретшісі Николя Пуссен сияқты үйлесімді өрнек, айқын ырғақ пен форма, маған оның жұмысы қатты ұнайды, – дейді автор. Сондай-ақ көрмеде Алматы облысының Панфилов ауданындағы Шежін өзені бойында таулар көтерілген пейзаждарды көруге болады – қазақтың тұңғыш кәсіби суретшісі Әбілхан Қастеев осы аумақтарда туып-өскен. Бұл очерктерді Серік Тайнов Қастеевтің туған жерінде суретшінің 110 жылдығына арналған ашық аспан астында жазған [2].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Серік Тайнов шығармашылығының басым бөлігі мифологиялық ерекшеліктермен көз айым болып келе жатыр. Мысалыға "Тоқшылық". қағ.м.б. 83-63 см. 2016 ж, «Толағай туралы толғау» атты туындыларының басты бөлігі ол мифология. Суретші ой өрісінен, қиялынан туған көріністерді кенеп бейнесіне сызқ арқылы қазақ мифологиясын қатар алып жүр. Көбінде мифология қазақтың аңыз әңгімелерін, ертегілерін ой өрісінде дамытып бірнеше сериялы туындалар жарыққа шығаруда.

Тоқшылық атты туындысы 2016 ж жарыққа шықты. Жалпы тоқшылық сөзі халықтың жақсы күн көрісі, барлық керек жарақпен қамтамасыз етілуі. Алдыңғы таллауда айта кеткеніміздей қазақ халқының өмірі өзгеріске толы болды. Бірде тоқшылық болса, бірде жоқшылықта қатар жүрді.

Жалпы туындыда қошқардың үстінде отырған жас бала бейнеленген. Бір жануардың үстінде бірнеше азық- түлік, дене бітімі үлкендеу келген жас бала, баланың мойнында отырған қозыны байқай аламыз. Бұл дегеніміз тоқшылықтың асып түсіп тұрған бейнесі.

Ежелгі мифтердің ертегілер мен аңыздардан айырмашылығы, мифтердің мазмұнында ертедегі халықтардың жаратылыстық-ғылыми және тарихи таным-түсініктері көбірек ұшырасады. Бұған мысал ретінде жердің жаратылуы жайлы немесе барлық тіршілік атаулының «әлемдік жұмыртқадан» шығуы жайындағы көне үнділік мифті, болмаса жер жүзін топан су басуы туралы мифті келтіруге болады. Алғашқы мифтер өте бағзы замандарда пайда болған, содан әрбір жаңа мыңжылдық сайын қарапайымнан күрделіге қарай сатылап даму дәуірлерін өткерген.

Қазақ – ежелден мал шаруашылығымен айналысқан халық. Төрт түлікті аса қадірлеп, қасиет тұтып, оларды барынша дәріптеп, бүкіл өмір тіршілігінің қуанышы мен ренішін, өзіндік дүниетанымын, рухани-мәдени өмірін, әдет-ғұрпын солармен байланыстырады. Ерте замандарда қазақтар әр түлік малдың өз алдына бөлек-бөлек «бақташы иелері» бар деп сенетін. Қойдың «Шопан ата», түйенің «Ойсыл қара», сиырдың «Зеңгі баба», жылқының «Қамбар ата», ешкінің «Шекшек ата» деген «иелері» бар деп есептейді. Бұл аталған есімдердің барлығы – бір кездері данышпан, әулиелігімен есімі елге жайылған тұлғалар.

Фольклор – көп заманның, бірнеше дәуірдің, әр түрлі қоғамның жемісі, сондықтан ол көпқатпарлы, көпсатылы және көпмағыналы, көпқырлы. Ежелгі замандарда пайда болған ырымдар мен ғұрыптар, діни ұғымдар мен мифтер, – бір жағынан, фольклор, өйткені олар сол тұстағы адамдардың ауызша шығарып айтқан әңгімелері және іс жүзінде атқарған ырым-кәделері. Серік Тайнов қылқалам шебері ретінде бұл үлкен кең ауқымды тақырыпты дегенінше толықтырып келе жатқандығы қазақ бейнелеу өнеріне үлкен үлесін қосып келе жатыр.

- Келесі сұрағым сіздің отан тарихына, фольклорға деген қызығушылығыңыз бәріне белгілі. «Бақшасай» галереясында өткен жеке көрмеңізде осы қызығушылығыңызда туындыларыңыз арқылы азда болсын аша алдым деп ойлайсызба? «Шынымды айтсам қазақтың фольклоры деген аңыз, эпос мұның бәрі үлкен мұхит секілді шексіз тақырыптар ғой. Осы мұхиттың бір бөлігіне ғана сүмгітім десем болады. Сондықтанда бұл тақырыпты толығымен аштым деп айта алмаймын. Бірақта өзімнің шамам келгенше жұмыстар жасаймын. Бұл тақырып тек меңің емес барлық суретшілерге қатысы бар тақырып деп ойлаймын. Бір бөлігін ғана ашсамда ары қарайда осы тақырыптардан шабыт алуымды тоқтатпаймын.

«Бұл туындының негізгі идеясы осыдан отыз жыл бұрын студент кезімде келген деп сұхбатын бастады суретші. Негізгі композицияның опорасы киіз болып дөңгеленіп келген. Бұл аспан астында көшіп қонуды киіз үйдің формасымен байланыстырдым. Студент кезінде осы композициясы салып көруге тырысқанмын, шынын айтсам ол кезде тәжірбием жетіспеді. Талай жылдардан кейін осы тақырыпқа қайтып келдім. Біраз тәжірбие жинаған соң

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

осындай композиция ойластырдым. Бұл жердегі негізгі идеям дөңгелек арқылы көшіп қонып жүрген қазақтар, көшпенділердің философиясын көрсеткім келді.

Жылқы тақырыбына келсек Жұмақын аға келіп көрме ұйымдастырып жатырмыз бір туындымен қатыс деген соң осы «Көш» туындысымен қатысқым келді. Себебі жылқымен көш бір бірімен тікелей байланысты. Бірден жылқыны сала салу әрине оңай бірақ оны көшпен байланыстыру, қазақтың өмірімен философиясымен байланыстыру космостық деңгейде көрсету, көлемді қылып көрсету негізгі мақсат болды. Сондықтан жылқыны, адамдарды киіз үйдің ішінде байланыстырып салды». Суретші картиналарында ауыл халқының тұрмыс-тіршілігі, күнделікті тұрмыс-тіршілігі әшекейсіз, табиғи қалпында бейнеленген. Ол қазақ халқының ұлттық мінез-құлқы, психикалық келбеті, дүниетанымы біртұтастықта қалыптасқан табиғатқа үлкен көңіл бөледі. «Желді күн», «Бұлтты таң», «Ауылдағы таң» шығармаларынан оның жердің сұлулығын, табиғаттың алуан күйін қаншалықты нәзік сезінетінін байқауға болады. Қарапайым тұрмыстық заттар арқылы суретші өзінің туған ауылы, оның өмірі мен тұрмыстық қиыншылықтары туралы әңгімелейді. Автор бір тон ішінде жарық пен көлеңке грациясын қолданып, кең штрихтармен жұмыс істейді.

Сонымен қатар суретші монументалист суретші. Монументалды кескіндеме - бұл сәулет өнерімен байланысты монументалды өнер түрі. Басқаша айтқанда, бұл стационарлық (сәулеттік) құрылымдарға сурет салу. Бұл палеолиттен бері белгілі, ежелгі өнер түрі, ол өзінің ерекшелігімен берік. Монументалды кескіндеменің алғашқы туындыларын Ласко, Альтамир және басқаларының үңгірлеріндегі суреттер деп санауға болады. Ол Ежелгі Египеттің жерлеу және ғибадатханалық кешендерінде, сондай-ақ іс жүзінде бізге жетпеген Крит-Микен сәулетінде кеңінен қолданылды. Ерте заманнан бастап монументалды кескіндеме тас, бетон және кірпіш құрылымдарды безендірудің негізгі сәндік элементіне айналды. Фрескалар мен мозайкалар Византияның ғибадатханалық архитектурасында кеңінен қолданылды және осыған орай олар Ежелгі Рустың монументалды өнеріне үлкен әсер етті. Мысалы ретінде суретшінің «Шорға шайқасы» атты туындысы монументалды туынды. Туындыда қазақтың тарихы яғни соғыс бейнелеген. Автор үлкен кенептің бойына кең композицияны біріктіре отырып монументалды жұмыс жасаған.

Қорытындылай келсек, Серік Тайнов өз шығармашылығында қазақ мифологиясы мен қазақ фольклорын қатар алып жүргеді. Шығармашылық ізденістері мифтік және фольклорлық сюжеттерде монументалды тілде шешіледі. Жән.еде бұл суретшінің айнымас қолтағбалық мәнері деп атай аламыз. С.Тайнов шығармашылық мәнері, стилистикасы ол монументалды композициялық шешім жасауында екендігін алға тартамыз. Сонымен қатар, суретші өз мәнерінде шығыс миниатюрасын, батыстық академиялық тілді сонымен қатар монументалды кескіндеме негіздерін алға қоятындығын нақтылай алдық. Қазақ бейнелеу өнеріндегі ұлттық мектеп суретшілері мәнеріндегі шығыстық миниатюра ұлттық ерекшелікті анықтауға дес берген композициялық негіз екендігін ескерсек, ұлттық мектептің мәнерлік ізденістерін алға қоя отырып, мифтік, фольклорлық тақырыптары арқылы өзіндік шығармашылық портретін құра алған суретші ретінде С.Тайновты ерекше атай аламыз.

Әдебиеттер тізімі:

1. Қоңыратбаев Ә. Қоңыратбаев Әуелбек шығармалары – Астана: «Фолиант», 2008. – 409 бет.
2. Қондыбай С. Арғықазақ мифологиясы - Алматы: «Дайк-пресс», 2004. – 516 бет.
3. Ергалиева Р.А. Этнокультурные традиции в современном искусстве Казахстана. - Алматы: НИЦ «Ғылым», 2002. - 183 б.
4. Шарипова Д. Изобразительное Искусства Казахстана периода независимости. - Алматы: Арда, 2010.- 106 б.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

5. Байжігітов Б. Бейнелеу өнерінің теориялық мәселері. - Алматы: «Алматы баспа үйі» ЖШС, 2005. - 112 б
6. Лосев А. Ф. Очерки античного символизма и мифологии. Мысль. Москва 1993
7. Белый А. Символизм как миропонимание. Республика. Москва 1994
8. Жанайдаров О. Мифы древнего Казахстана. Аруна 2006
9. Лосев А.Ф. Проблема символа и реалистическое искусство. Москва. Искусство 1976
10. Копычева Т.А. Мифологическое драконоведение. Вече 2007

ҰЛТТЫҚ КОД – РУХАНИ БОЛМЫС КІЛТІ

Бердияр Ә.М.

*Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ. Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші: филол. ғ. к. Божбанбаев Б.М.*

Abstract

The article will tell about the essence of our people, in particular, about our language and mentality, traditions, traditions, culture. The above values will become one of the most important values of our national code. The role and place of the national code in the life of the people, the ideas of the head of state about our spiritual values are written. In addition, this article discusses the future of the country based on compliance with the code of the nation.

Әрбір халықтың талай жылдардан бері келе жатқан салт-дәстүрлері, әдеп-ғұрыптары, тілі мен ділі, өзіндік құндылықтары қандарына сіңіп кеткен. Олардың болмыстары ғасырдан ғасырға мұра болып келе жатқан үлкен байлық. Шынында, бір ел сол ерекшеліктерін сақтай алса, кей елдер оны өздері-ақ ұмыт қылады. Мұра болып қалатын ерекшеліктің құны қандай? Халық үшін орны елеулі ме?

Тарихқа назар салып қарайтын болсақ, еліміз бен жерімізді сақтап қалуда ата-бабаларымыз өз жандарын пидә етіп, артымнан қалған ұрпағым жоқшылықты көрмесін деп қолынан келген бар істі істеп, жауымен шайқаста берілмеді. Ашық аспан астында өмір сүруді арман еткен бабаларымыздың, ақыр соңында өз дегендеріне жеткендігінің дәлелі-біздер. Қазақ халқы жоқшылықты да, таршылықты да, ашаршылықты да, соғысты да бастан кешірген батыр елдердің бірі. Осындай қиын қыстау сәттерде, бір жеңнен қол шығарып, бір жағадан бас шығарып қазіргі байтақ даламызды алып қалдық. Бұл мәселені ашу үшін де тарихымыздың тереңінен бастауым осы. Жұртымыз қандай қиыншылықтарды көрсе де өз құндылықтарын ұмытпай, оны мұрат етіп ұрпақтан ұрпаққа беріп отырған. Талай ғасырдан бері ауыздан ауызға таралған жырлар мен әңгімелер, аңыздар сақталып бүгінгі күнде әдебиетімізде ойып тұрып орын алып тұрған жоқ па?! Дәл солай, салт -дәстүрлердің сақталуы, тіліміздің шұбарланбай бір қалыпта келе жатқандығы, діліміз бен дініміз қатар дамып ел ішінде ерекше бедел мен орынға иеленіп отыр. Аталған құндылықтардың барлығын жиып бір ортақ сөз шығарар болсақ, ол біздің «ұлттық кодымыз»

Ұлттық код- рухани болмыс кілті. Ал болмыс әр адамда әртүрлі емес пе? Халықтарда да тура солай десем қателеспеспін. Халықтың өзіндік болмысының арқасында өзгелерден ерекшеленіп, артықшыланып тұратындығы айдан анық. Әрбір ұлт өкілі өзге елдерде кездеспейтін әдебімен, принциптерімен көзге түсіп, өзгеше көзқарас қалдырады. Барлық ел бірдей емес, олардың түсініктерінің бірін-бірімен сай болуы шарт емес екендігін түсіну маңызды. Себебі, әрбір елдің өзіндік бір құпия құлығы болады. Жоғарыда айтып

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

кеткенімдей ол құпиялылық тарихта жатыр. Халықтың бойында және арасында жоғары бағаланатын қасиеттер, ой-тұжырымдар, өзіндік менталитет бар.

Біздегі қазіргі түсініктер біздің бала кезімізден бері қалыптасып келеді. Ұлттық код бүлдіршіндеріміздің қанына сіңіп, тұлға болып қалыптасқанша түйсігінде тұрады. Біздің кей әрекеттеріміз бейсаналы түрде жүзеге асады. Бұл жайында ойланып көрдіңіз бе? Себебіне тоқталар болсақ, ұлттық кодтың ерекшелігіде дәл осыда, еліміздің ойлауы, олардың әрекеттері бәрі-бәрі біздерге сіңген болмыс. Ол болмыс бізді тастап кетеді алмайды.

Ұлттық код түсінігін кең ауқымда қарастырсақ, мәні тереңде жатыр. Біздің ана тіліміз, халқымыз ұстанатын наным-сенімдер, салт-дәстүрлеріміз, діліміз бен дініміз бәрі-бәрі біздің құндылықтар. Ең әуелі, тілімізге жол берсек, қазақ тілі әлемдегі ең ерекше, көркем және бай тілдердің бірі. Біздің ана тіліміз – қастерлі де, қадірлі қазақ тілі. Дана халқымыз кезінде, «тіл-ұлттың сүйенетін тамыры, сыйнатын тәңірі», -деп бекер айтып кетпеген. «Тілі өлген ел – тірі өлген ел» екендігін тағы бар! Егерде бір халықтың тілі шұбарланып, жоқ болуға жақын қалса, ол елді де, мемлекетті де бірте-бірте жоқ қатарына жатқызады. Әрбір мемлекеттің үлкен қаруы өз халқының өз тілінде сөйлеуі. Осы тұрғыда біздің еліміздің ақсандап тұрған мәселесін көтермей кетуге болмайды. Жастарымыз батыс мәдениетіне еліктеп, өзге елдердің диалектілерін қолданып, өз тілдерін ұмытқа айналдырып жібере ме деп қорқамын. Екі қазақтың әңгімесін ұйып тыңдасаң, өз тілінде емес өзге тілде сайрайтындығын байқайсыз. Баршамызға белгілі қазақ әдебиетінің классигі Мұхтар Әуезов: «Бұл дәуірде өз тілін, әдебиетін білмеген, қадірлемеген адам толық мәнді интеллигент емес деуге де болады. Себебі, ол қандайлық мамандық білімі болса да, рухани ой тәрбиесінде сыңаржақ азамат болады», - деп өз пікірін ашық білдіріп кеткен. Олар өз тілдерін менсінбей өзге тілді араластырып, шұбарлап сөйлегенді өздеріне мәртебе көреді. Тіпті, ана тілінде сөйлеуді намыс санайды. Бұл жағдайға біз қалай жеттік? Бұған кешегі кеңестік кезеңнің салқын саясаты өз ықпалын тигізбей қойған жоқ. Сол кезеңде көптеген қазақ мектептерінің жабылып, басты басымдық орыс тіліне берілгенін тарих беттерінен білеміз. Басты басымдық орыс тіліне берілген соң орысша шүлдірлейтіндер саны артып, ана тілін шұбарлап сөйлейтін мәңгүрттер пайда болды. Олар ана тілінің қадір-қасиетін ұғынып, оның киесінен қорықпақ түгілі, басқа тілде сөйлегендерін мақтаныш тұтатын дәрежеге жетті. Ондайларды көргенде қырғыз ақыны Сарноғәвтың: «Ана тілін сүймеген, Халқын сүйіп жарытпас» деген жыр жолдары ойымызға оралады. Байқағандарыңыздай, адам өмірінде жалпы жеке тұлға өмірінде өз туған тілінің орны өте маңызды. Қаншама елдерің арасында тіліміз аталып, өзге ұлттармен теңесіп тұрғанның өзі бақыт емес пе?! Өз тілінде ойын жеткізе алмайтын, бір сөз сөйлей алмайтын азаматтарды сол елдің азаматы деп айтудың өзі ұят емес пе?

Ұлттық кодымыздың ең маңыздысы, ең қазынасы-тіліміз. Тілі жоқ халық, тілін құрметтемеген, білмеген халық – сақау халық. Тілсіз халық-үнсіз балық. Өз тілін білмейтін, тілін құрметтемейтін, өз тілінде сөйлегісі келмейтін адамдардан бәрін күтуге болады.

Тіл-әрбір ұлттың жаны, рухани құндылығы. Өйткені, тіл арқылы халықтың тарихы, салт-дәстүрі, әдебиеті мен мәдениеті танылады. Сондықтан оны көздің қарашығындай сақтау-басты міндетіміз. Бес арысымыздың бірі ақын М.Жұмабаев: «Ұлтқа тілінен қымбат нәрсе болмақ емес, бір ұлттың тілінде сол ұлттың сыры, тарихы, тұрмыс тіршілігі, мінезі айқын көрініп тұрады» - деген болатын. Тіл-ұлттың ұлт болып өмір сүруінің-басты кепілі. Ұлттық кодының негізгісі. Өйткені, тілін жоғалтқан халық тілі жоқ балыққа айналады. Тарих парақтарын ақтара отырып, тілінен айырылған халықтың тарих сахнасынан біржолата кететіндігіне талай мәрте көз жеткіздік. Біздің еліміз де сол елдердің кебін кимес үшін тіл саласында кеткен олқылықтардың орнын толтырар кез келді. Ол үшін тәуелсіздік туын берік ұстап, туған тіліміздің даңқын асқақтатып, барлығы туған тілінде

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

сөйлеп, бір-бірімен ана тілі арқылы қарым-қатынас жасаса тіліміздің де мәртебесі көтерілер еді.

Келесі бір қазақ халқының үлкен бір қазынасы – салт-дәстүрлер. Байырғы замандардан келе жатқан ой-түсініктер біздердің қанымызға сіңіп қалғандығы шындық. Жалпы салт-дәстүрлер елдердің, ұлттардың, бірін-біріне таңсық екі түрлі топтардың арасындағы өзара қарым-қатынастарды қалыптастыруда үлкен рөл атқарады.

Қазақ халқы-ертеден ырымшыл, мәдениетті, салт-дәстүрге берік, бауырына бауырын беріп, қызын қонағындай сыйлаған, тарихын сатпаған, бүгінгіне шүкір етіп, ертеңіне үмітпен қараған, қонағын төрге шығарып, сол қонағына құшағын кең ашқан ұлы халық. Қарап отырсақ, нағыз ұлттың белгісі емес пе!? Дана халқымызда «Ата салтың-халықтық қалпың» деген тағылымды сөз бар. Сондықтан халықтық қалпымызды сақтағымыз келсе ең алдымен салт-дәстүрімізді берік ұстануымыз керек. Халық арасында ерекше беделге ие салт-дәстүрлерімізге кезек берер болсақ, қазақ жұртында «қыз ұзату», «құда күту», «шілдехана», «бесік той», «сүндет той», «тұсау кесер», «тілашар» сияқты ерекше әрі өте маңызды салт-дәстүрлері баршылық. Аталған салт-дәстүрлердің көбісі сәбилерге арналған. Олардың дүниеге келгенінен бастап халқымыз бар әдепті сақтап, зұлым рухтардан сақтайтын болған. Сонымен қатар, нәрестенің болашағы жарқын болсын деп барлық жоралғыларды іске асырған. Тұрмысқа шыққалы жатқан аруды барша туған-туыс жиналып шығарып салатын болған бұл жоралғы «қыз ұзату» деп аталады. Жоғарыда аталған барлық салт-дәстүрлер бүгінгі күнге дейін актуалды.

Қазақтардың әдеп-ғұрыптары барша адамзаттарды кішіпейілділікке, сыпайылыққа, инабаттылық пен ибалылыққа шақыратын ерекше құндылықтар. Мәселен, халқымыз жайлы айтқанда мақтанып тұрып біздің қандай қонақжай халық екендігімізден бастасам деймін. Үйге келген кісінің асты-үстіне түсіп, ілтипат көрсетіп, сол қонақтың бар жағдайын жасайды. Үйіне келген қонақты қабақ шытпай қарсы алып, қабақ шытпай шығарып салады. Сондықтан бабаларымыз ұзақ жолға шыққанда «Ер азығы мен бөрі азығы – жолда» деп еш алаңсыз шыға берген. Танымайтын, бейтаныс адамдарға «Құдайы қонақ» атағын беріп, кереметтей етіп күтіп жіберетіндігі тағы бар. Мейлі ол өзге ұлт өкілі болсын, мейлі қазақ болсын алаламай қойын сойып, дастарханға барын салып риза етіп шығарып салады. Бұл да ата-бабамыздан сіңісіп кеткен ең көркем, нағыз бүкіл адамгершілікті қамтитын ұлттық код деп ойлаймын. Шетелдік қонақтар да қазақтың қонақжайлылығына әлі күнге дейін қызыға да қызғана қарайды. Осы қонақжайлылық арқасында қиыншылық заманда паналап келген қаншама адамды қолдарындағы барымен бөлісіп жеп аман алып қалды.

Үлкен кісіге құрмет, кішілерге ізет көрсетеді. Осылайша, үлкен кісілеріміздің, яғни, ақсақал мен әжелеріміздің ақ батасын алып, ал өз жастарынан кіші бүлдіршіндерге үлгі болады. Сонымен қатар, көреген халқымыз бала тәрбиесіне аса назар салған. Қазақтың дәстүрлі тәрбиелік үлгі-өнегелері ұрпақтан ұрпаққа ауысып отырған. Мысалға, алға келген астан алдымен үлкендер легі бірінші болып дәм татады. Ақсақалдар мен ақ жаулықты аяулы әжелерімізге барып сәлем беріп, олардың батасын алу өскелең ұрпақтың әдеттегі ісі. Адалдық пен ақкөңілділік әсіресе қазақтың бойынан табуға болатын ұлттық код деп есептеймін. Қазақтың ұлттық болмысының бірі-қарапайымдылық. Қоғамдық көлікте болсын, басқа жерде болсын көбінесе байқайтынымыз-жастардың үлкендерге орын беріп жатуы. Мұның өзі де ұлттық болмысымызды. Себебі халқымыз-үлкенді сыйлаған халық. Міне, қазақ қоғамында осындай керемет көріністер орын алуы да-құнды дүние. Бұл-нағыз қазаққа сай менталитет деп атар едім.

Қазақ мәдениеті. Біздің мәдениетімізге көз салар болсақ, қазақтарда парасаттылық, ізгілік, ұстамдылық, жоғарғы интуицияны қай кезде болмасын жоғары бағалағандығын байқаймыз. Ауыздан ауызға тараған жыр-жинақтар, аңыз-әңгімелерден бастау алып, музыка,

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Ұлттық киім, ұлттық тағамдар, біздің болмыс барлығы бірге жиналып, біздің – мәдениетімізді құрайды.

Келесі ұлттық код-өнер. Өнер десе ішкен асын жерге қоймайтын қазақ жоқ шығар, сірә? Елімізде әу демейтін қазақ жоқ, домбыраны қолға алмайтын да қазақ жоқ, мың бұралып билейтін кербез қыз бен ел қазынасы-атқа жаны жақын емес жігіт те де жоқ, шығар? Иә, бұның бәрі сайып келгенде өнерге кіреді. Сонда көрдіңіз бе, қазақтың өнер саласы да осал емес. Қазақтың өнер саласы өзінің деңгейін сонау ғасырларда дәлелдеп тастаған. Әміре атамыз Париж бен Германияны аралап, әнін шырқап, қазақтың асқақ өнерін әлемге паш етіп, әлемдік өнерде де, қазақ өнерінде де өз орнын ойып тұрып алатын тұлғаға айналды. Сондай өнер майталмандарының арқасында қазақ өнері еш өлген емес, әлі жасап келе жатыр.

Ұлттық кодымыздың, ұлттық болмысымыздың қазіргі қоғам жастарына беретін тәрбиесі мол. Өркениет дамуында ұлттық кодын сақтаған халық қана өзін жоғалтпайды. Басқаларға еліктемей өз болмысын сақтайды. Ал бұл орайда этнопедагогикамыз, этномәдениетіміз көп ықпалын тигізеді. Сондықтан ұлттық болмысымызды танып, бойымызға сіңіре блуіміз керек. Ойымды жинақтай келе айтарым, ұлт ретінде, дербес мемлекет ретінде мәңгі өмір сүргіміз келсе, ұлттық кодымызды, ұлттық болмысымызды сақтауымыз қажет! Егер біздің болмыс жоғалатын болса, уақыт өте келе өзіміздің де жоғалып кету қауіпіміз жоғары. Біздің тіліміз бен діліміз, мәдениетіміз бен өркениетіміз, салт-дәстүрлеріміз бен әдеп-ғұрыптарымыз өте маңызды. Біздердің ендігі міндетіміз өзімізге сіңген болмыстар мен түсініктерді келесі өскелең ұрпақ бойына сіңдіру. Осылайша құндылықтарымыз мирас болып қалып, ұлт ретінде сақталуымыз үшін үлкен ықпалын тигізеді. Өзіміз армандайтындай тұғыры биік, аты өшпес, мәңгілік ел болып тарихта өшпес із қалдырамыз!

Әдебиеттер тізімі:

1. https://oilar.kz/topic_list/240
2. <https://egemen.kz/article/167529-ulttyq-kod-%E2%80%93-til-men-dil>
3. <https://bilim-all.kz/quote/3224>
4. <https://turkystan.kz/article/49439-ana-tilin-s-ymegen-hal-yn-s-yip-zharytpas>
5. https://mtdi.kz/e/oku_adisteme/id/614/q/3#

ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАРТИН АДОЛЬФА ГИТЛЕРА ПРОЕКЦИЯ ЭГОЦЕНТРИЗМА, ЗАРОЖДЕНИЕ ФАШИЗМА

Букинова З. Б

**КазНАИ им.Темирбека Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель - к.ю.н., ст.преподаватель Усенова М.Б.**

Abstract

In this article, the author will conduct a psychological and creative analysis of the paintings of the German political and statesman, dictator, head and ideologist of the National Socialist German Workers' Party (NSDAP) and the German state during the period of Nazism (1933-1945) - Adolf Hitler. In order to identify such qualities as egocentrism and the beginnings of fascism in the young artist. To determine the psychotype of a personality. And also to understand the inner world and ideology, which in the future will be lost in politics and in the life of every person. The relevance of the article lies in the fact that many scientific papers are devoted to the study of Hitler's personality and his actions, but not to works of art.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В 1896 году Зигмунд Фрейд в статье «Защитные невропсихозы» впервые использовал термин проекция, для объяснения патологических симптомов паранойи. Он подразумевал под проекцией, приписывание другим людям социально нежелательных мотивов поведения, при этом человек как бы переносит те качества, которые не принимает в себе на других людей. Фрейд также пишет, что проекция – это естественный и нормальный психологический процесс, который позволяет личности выстраивать отношения с внешним миром и с самим собой. Проекция - это способ приспособления реальности внешнего мира к своему внутреннему пониманию, то есть существует двойственное понимание термина проекция. Во-первых, проекция - это защита целостности "я" от тех собственных характеристик и отличительных черт, в которых человек не хочет себе признаваться. Во-вторых, это способ настраивания и объяснения нежелательных для человека сторон мира, под индивидуальный, преломленный через его призму внутренний опыт внешних реалий.

Искусство является одним из видов проекции. Также еще один вариант проекции - коммуникация. С помощью визуальных средств возможно полное представление внутренней реальности мира, подсознания художника. Психология 40-х годов 20 века, и в течение 1948-49 годов, широко использовала для рисования экспрессивные проективные техники, с помощью, которых можно увидеть картину и динамику внутреннего мира рисующего. С этой позиции картины также являются проективной рисуночной методикой. И самое интересное – это когда проводится анализ картин знаменитостей. Для психодиагностики важно смотреть на так называемые грани, это признаки, которые позволяют скорректировать гениальность, выявленную в поведении людей, близких к гениальности или указывающих на склонность к безумию. Представители политического сообщества здесь традиционно в предпочтении. Известно, что многие политики в юности имели какое-то отношение к искусству. Так, в частности, Иосиф Виссарионович Джугашвили, в будущем Сталин, когда ещё учился в семинарии, писал стихи, некоторые из них даже отличались достаточной мелодичностью, грамотностью, были красивы и интересны. Уинстон Черчилль, как известно, увлекался живописью. Объектом данного исследования станет, не сложившийся архитектор, который в 10-е года 20 века называл себя классическим художником, это будущий политик Адольф Гитлер.

Изучая картины Гитлера, первое, что бросается в глаза, это то, что каждая работа отчетливо подписана. То есть это говорит нам, что автор очень любил и гордился своим творчеством, вкладывал немало сил и хотел быть признанным.

Отличительной чертой во всех работах Адольфа является четкость и точность линий. Твердость линий говорит о его педантизме, чопорности, скрытности натуры и своих чувств, консервативности, где-то порой об узости мышления. Такое резкое восприятие реалий бытия приводит к диссонансу внутреннего мира с действительностью происходящего. Возьмусь смелость выразить свою точку зрения как художник, что это, скорее всего, от недостатка знаний перспективы. Так как все мастера знают, что дальний фон всегда окутан воздухом больше, чем передний, цвета из-за этого не насыщенные, контуры и детали не видно. Возможно этому и предстояло научиться юному творцу в Венской академии художеств, в которую его, к сожалению, не приняли.

Кроме этого, надо заметить, что цветовая палитра у художника не яркая. Преимущественно преобладают такие цвета, как коричневый, желтый, приглушенный зеленый и фиолетовый. Гитлер рисовал копии открыток, т.е хоть и перед ним были уже готовые работы с готовым колоритом, он, как и каждый мастер подбирал свой цвет, ввиду своего особенного цветовосприятия действительности или банальной случайности смешения того или иного оттенка. Разберем психологическое значение цветов по отдельности.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Коричневый - это кинестетика, означает все переживания, связанные с телом, ощущением комфорта, состоянием здоровья. Преобладание коричневого рассматривается как наличие возможных ипохондрических наклонностей.

Желтый, сам по себе трактуется как открытость к новому. В данном случае мы видим подавленный, не яркий, тусклый оттенок желтого. Не трудно заключить, что художник очень консервативен и перемены даются ему с трудом и болью.

Очень интересен факт наличия, уже в поздних работах, фиолетового. Потому, что он выражает потребность эмоционального растворения, в каком-то сильном переживании. Зафиксируем, тусклая ипохондрия перемежается яркими фиолетовыми всплесками.

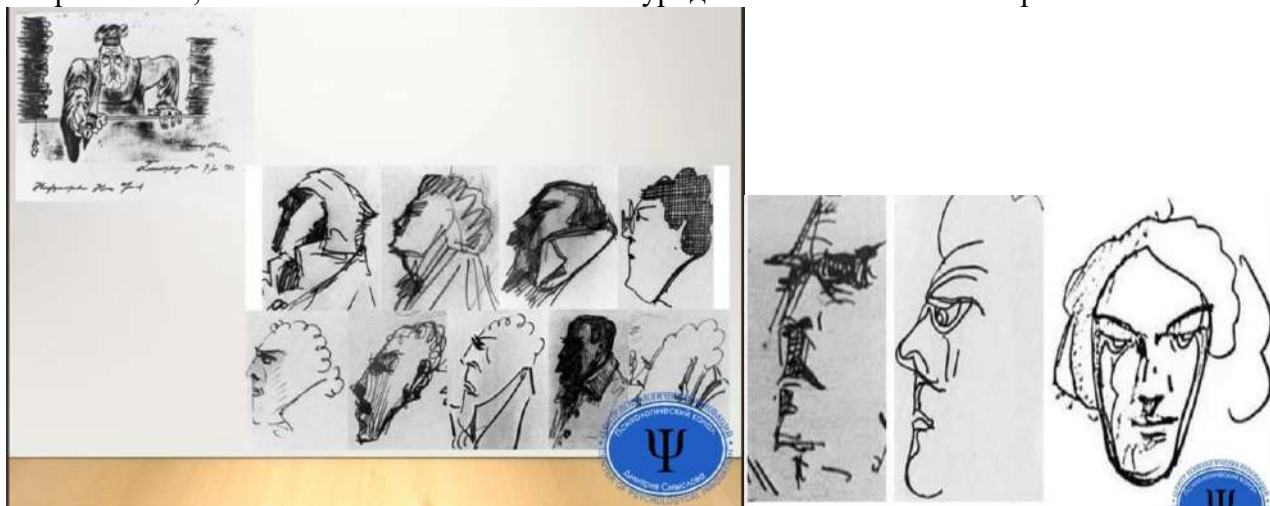
Что касается перспективы, то будущий политик выбирает для главного объекта преимущественно центр или незначительно смещает его вправо. Из этого следует вывод о высокой доле эгоцентризма. А смещение в правую сторону повествует о будущем автора. Гитлер как будто предвосхищает свое эгоцентричное будущее. Хоть фон и центральные объекты произведения одинаково четко прописаны, центр (зачастую это собор) берет верх, за счет многочисленных архитектурных деталей. Вот мы и подошли к главному: изображение соборов. Что в них так манило будущего диктатора? Многочисленные башни с острыми крышами не пугают своими деталями, а наоборот становятся главными героями картин. Они возвышаются над пустым городом, и только изредка смотрят гордо и осуждающе вниз на горбатых и не прорисованных людей. Эти башни являются нереальными, твердыми и жестокими идеалами, которые стоят выше мира живых. Именно в них мы можем представить нашего художника, который, как бы прячется от внешнего неприятного мира. Изображение соборов говорит о доминировании грубого, патриархального начала, об особом отношении с богом, возможно приписывание его черт своей личности, о наделении себя этой высокой властью над «нижними» людьми. В его замках есть бесчисленные окна, как символ открытости и нужды в общении, но только со сторонниками. Ни на одной работе не присутствует дверь или лестница. В одной картине размытая дорога лестницы уходит в дебри деревьев и непроходимых кустов. Зритель не может «войти» в картину. Он сторонний наблюдатель этого идеального, величественного мира.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Гитлер проецирует не принятые в самом себе качества на окружающих людей. Сохранились карикатурные, портретные зарисовки фюрера. Одна из них привлекла наше внимание. Мы знаем из истории, что Гитлер был хороший актер, и если сослаться на Эриха Фромма, внушающая ложь была основополагающим из его манипуляционных орудий [2]. Так художник рисует карикатурную работу «Юрист», в которой высмеивает желание обличать, уличить, загнать в угол, а также бюрократию, авторитарность. Все зарисовки людей отличает заштрихованность глаз, отсутствие ушей, да и общая неприятность, карикатурность. А вот глаза у собак, которых Адольф Гитлер так любил, на рисунках широко распахнуты, в них видна преданность. Штрих проработан и мягок, смешивается в пятно. В портретах, наоборот, проглядывается грубость, дикость и отрывистость линий. В его работах собаки более одухотворены, чем люди. Портреты изображены в профиль, повернуты влево, такое решение в психологии читается как рефлексия событий и взаимоотношений с этими людьми. В результате они предстают перед зрителями неприятными, заключенными в комичности и уродливости собственных грехов.

В автопортретах он изображает себя как собор, возвышенный за счет приподнятого ракурса головы, прищуренных, неодобрительных глаз, в которых читается высокомерие и эгоцентризм.

У художника особое отношение с женской натурой, на эту тему сохранились многочисленные зарисовки. Ему позировали обнаженно три натуры, его любовницы. Все они похожи друг на друга. Опять-таки, возможно, из-за отсутствия художественного образования у него просто не получалось передать портретные, индивидуальные черты. А возможно, это попытка вернуться к одному образу - образу матери, с которой, как мы знаем у автора были сложные отношения. Фигуры прорисованы уже более анатомически верно, конечно не без изъянов, по любительски, но в них отсутствует естественная плавность и динамика тела. Четыре зарисовки девушек, сравнимы с картинами натюрмортов. Аналогия явно читается, одни зеркалят других. Итак, следующая жанровая категория работ Адольфа Гитлера - натюрморт, или с французского, мертвая натура, «неподвижная, замершая жизнь». Он очень любил изображать как цветущие, живые цветы, так и уже увядшие. Кстати, о наличии некрофилии у фюрера еще писал, ранее упомянутый Эрих Фромм [2]. Вазы с цветами, просто цветы и листья показаны как бы висящими в пространстве, они не имеют твердую почву под собой. Снова это говорит о неустойчивости его искусственной красоты идеалов, не возможности их воплощения.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Исходя из вышесказанного, приходим к выводу, что художник юн и романтичен, довольно эгоистичен и самолюбив, в некотором смысле брезглив. Он переживает неблагоприятный временной период в ожидании единомышленников. Психотип художника - это классический шизоид с элементами эпилептоидности[3], периодически меняющимся от картины к картине, но эти два психотипа отчетливо фиксируется. Постепенная подготовка к политической деятельности начнет развивать у него, кроме шизоидного романтизма, достаточно сильный эгоцентризм истерического плана. Определенно этому художнику стоило остаться в профессии, став архитектором, может быть и достаточно талантливым, но никак не политиком, и как результат достигнув власти, он не стал бы воплощать свои невротические идеалы, которые были весьма оторваны от реальности. В заключение можно сказать, что, изучив картины Гитлера, мы увидели, что у него явное невротическое восприятие мира и проекция одиночества в работах. Из анализа портретов и пейзажей, мы приходим к выводу, что в данной личности зарождается ненависть к чужим порокам, высокомерию других. А в попытке изобразить автопортрет, он самопроизвольно рисует себя высокомерным. Мир автора точен, линии резки, как и характер, твердость убеждений, но мир художника не живой, а скорее мертвый.

Список литературы:

1. Книга Зигмунда Фрейда «Невропсихозы защиты».
2. Эрих Фромм «Адольф Гитлер: клинический случай некрофилии».
3. Савинков С.Н. «Характеры: как изучить и приручить».

МОДЕРН СҰХБАТ ЖАНРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БЕДЕРЛЕРІ

*Дастан Қастай
ал-Фараби атындағы ҚазҰУ, Журналистика факультетінің оқытушысы*

Abstract

This article examines the modern features, the critical nature and national characteristics of the interview genre. The author studies the dynamics of the development of original television journalism and creative searches of journalists, classifies the format and typology of the interview genre. The creation of interviews in various programs and podcasts, widely recognized on digital channels and social networks, touches on the characteristics of the interview.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қазақ телевизиясындағы бағдарламаларға өзек болған сұхбат жанрының трансформацияға ұшырап отыруы – заңдылық. Сұхбат – жанды жанр. Әсіресе, демократиялық құндылықтар мен ұлттық саясаттың қисынында қалыптасқан сұхбат жанрының төл түрі өзінің тәлім-тағылымдық, рухани құйқалық құнын сақтай отырып түрленеді, заман ықтасынында түрөзгеріске ұшырап отырады.

Қазір аудитория видеохостингтердегі телеөнімдерге краудсорсингтік қалыпта жауап қатты. Мәселен, «Жетісу» телеарнасының «Қателік» хабарыны көптеген пікірталастардың платформасына айналғанын байқауымызға болады. Бейнесұхбатта сөзі салмақты Смағұл Елубай, Жанарбек Әшімжан, Аманхан Әлім, Қайрат Жолдыбай, Серік Жанболат, Ермек Тұрсынов сынды әр сала майталмандарының «Қателік» ақпараттық концептісін өзінше бағалаған сандары бар. Бұл хабарды сұхбат жанрының телеэссеге мән үстеуші нұсқасы ретінде қазақ телевизиясының өзіндік бояуы екендігін айтуымызға болады. Себебі, қазақы санаға сіңген әңгімешілдік-қиссашылдық дәстүрді камера алдында сұрақпен икемдеу, сұрақпен тұлғаны толғандыруға, ой айтуға икемдейді.

Қазақ тележурналистикасындағы сұхбат тағлымы – өнегелік, тәрбиелік тәлімге негізделген. Тәлім-тәрбие, толғану телевизиядағы телеэссенің нышандары. Тәрбиелік мәні жоғары телеэссеге сұхбат жанры, яғни сұхбаттасу арқылы қол жеткізу болады. Телесұхбаттағы эссе – жеке тұлға тарапынан баяндалатын ой-толғам. Журналистикадағы деректі-көркем жанрлар тобына жататын эссенің ерекшелігі – тікелей ақпарат кеңістігінде айтулы ақиқатқа деген азаматтық көзқараспен туындайтын авторлық қолтаңбаның айқындығы. Көзі қарақты, көкірегі ояу, көңілі сергек, қоғамда болып жатқан құбылыстарға бей-жай қарай алмайтын, өмірлік мәселелер төңірегінде өзіндік тұжырым жасап, белгілі бір қорытынды жасай алатын журналистің ой иірімдері эссе болып өріледі [1].

Қазақ телевизиясында өнер адамдары, жазушылар, әдебиетшілер, публицистер, зерттеушілер, саясаткерлер, ақындар, қайраткерлер телеэссеге өзіндік пайым-парасат тарасызында ой ширатады. «Атырау» телеарнасында жарық көрген журналист Ажар Ерболған жүргізген «Біздің Илья» циклді хабарды да телесұхбат арқылы «телетолғам айту» идеясына құрылған. Хабар тұтастай ҚР Мәдениет қайраткері, өнертанушы ғалым Илья Жақановтың өмірлік өнегесін, ғұмырда жиған бай тәжірибесін өзіне баяндатуға негізделген. Журналист Қанат Әуесбай «Біздің Илья» хабарына қатысты төмендегіндей көзқарас білдіреді:

«Қатты өкіндім. Көңілім қалды. Тележурналистік тәжірибемде елдің сан саласының дамуына ерек үлес қосқан талай тұлға өтті ғой. Өкінетінім, телехабарға талғажау етер татымды бір сұхбатын таппай қиналатынымын. Көңілім қалғаны, «соларды дер уағында жиі-жиі жазып алып отыру керек» деп маған айтатын бір жан болмапты. Бұдан да жастау кезімде өзім біліп солай жасауға миым да жетпепті. Албырт жастық-ай! Сұхбатын табарсың-ау, тек ол сұхбатта көбіне өзі туралы емес, қоғамдағы түйткілді жайлар туралы сөйлейтін. Өзі туралы, өнегелі өмірі жайындағы сұхбаттары аса сирек еді. Бұл тіпті, қазіргідей телевизия дамыған заманда да тұлғаның өзі хақындағы сұхбат бергені аса қат. Оның себебі, көбіне-көп ел аузындағы дарын иелері өзі туралы ашылып сұхбат беруге келісім бермейді. Айтатындары, «өзімді айтып кең көсіліп сұхбат бергенім қоштасып жатқандай жаман ырым ғой». Немесе өзі туралы хабар беруді құнттап та жатпайды. Ал, кейде асқар бел азаматтың жеке ғұмырнамасын жазып алатын тележурналистердің де іздеуі сирек. Бір ғана хабар емес, тұтас циклды, көп бөлімді, ұзақ мерзімді хабар арнауды айтып отырмын.

Күнде көріп жүреміз де кадрға молдау етіп түсіре берудің қадірін біле бермейтін өзімізден де бар. «Атырау» телеарнасында жаңа жылдан бастап шымылдығын түрген «Біздің Илья» хабарын түсіруді бастағанда біз осы мақсатты көздедік. Илья Жақанов – композитор, Илья Жақанов - жазушы, Илья Жақанов - суретші. Сан қырлы дарын иесі қазақ еліне ортақ тұлға. Илья ағаны жазып алуға кезінде бұрынғы өңір басшысы, қазіргі министр, ел азаматы

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Нұрлан Асқарұлы ой тастап еді. Илья аға шаршамайынша біз де ағаны түсіре береміз, түсіре береміз. Ендеше телеарнамыздан "Біздің Илья" хабарын жаңа жылдан бастап аптаның әр сенбісінде көріңіздер [2].

«Біздің Илья» телетуындысындағы кейіпкер сөзі – көлемді ой бөлісу, қандай болмасын мәселені баянды ету жағынан дәлелді, зиятты ізденіс. Телесұхбаттың бұл бағыты – қандай да бір құбылысқа жаңа, субъективті рең беретін шығармашылық және тарихи-биографиялық, әдеби-сын, философиялық, публицистикалық, ғылыми-көпшілік сипатта жауап алуға құрылады. Сұхбат жанрының сұрауына телеэсседе тереңдік мен кең мазмұндық, образдылық, суреткерлікті қамтылады. Сұхбаттың жауап алуға көздейтін мәселелеріне күн тәртібінде күйіп тұрған мәселе де, заман ағымында көптеген жетіп-артылатын толғақты мәселелер де, азаматтық болмысты қалыптайтын айтулы ақиқаттар, ел жүректі елжірететін ең ізгі ішкі тебіреністерге де сыйып кете алады. Телетуындыда портреттік сұхбат жанры қолданылады. Тұлғаның болмыс-бітімін ашу арқылы өмір ақиқаты айтылады. Жас ұрпаққа өнеге беріледі. Ақпараттық сұхбатпен салыстырмалы түрде портреттік сұхбат жанрында ұлттық идеология, проблема, тәлім-тәрбие басым болады. Қазақ телевизиясындағы интеллектуал тұлғалардың өзара сапалы сұхбатын, салмақты хабарын «Парасат майданынан» көруге болады. Студиялық бағдарламада белгілі бір тақырып ортаға тасталады да, тақырып адамзаттық сана деңгейінде талданады.

Телехабардың тізгінін ұстаған Ажар Ерболғанның да кәсіби қызметін жоғары бағалауға болады. Әрине, телесұхбатты жүргізгенде журналистен кәсіби шеберлік, терең білім мен біліктілік, эфир мәдениеті талап етіледі. Жазылымдық (запись) сұхбат кезінде кеткен қателіктерді монтаждауға, жөнге келтіруге болады. Ал, тікелей эфир кезінде журналист үшін ондай мүмкіндік жоқ. Сонысымен де маманға зор жауапкершілік жүктеледі. Себебі, көрермен қауым эфирдегі бағдарламаның тізгінін ұстап отырған тележурналистің кәсіби шеберлігіне, білімі мен пайымына, жеке мәдениетіне қарап тек тұлғаның өзіне ғана емес, күллі телевизия ұжымына баға береді және қазіргі заманның қоғамдық талабын түсінеді, үлгі-өнеге алады. Журналист, сценарист Ажар Ерболғанның бұл талаптардың үдесінен еркін шыға білгені байқалады.

Сандық арналар мен әлеуметтік медиа арқылы телевизия контенттерін насихаттау, тарату ақпарат ғасырындағы маңызды арнаның бір сағасы. Қазіргі қазақ телевизиясы туындылары әлемдік техногенді үрдіске сай жетіліп, иық тіресе жаңарып келеді. Біздің телеарналарымыздағы сұхбатқа тән білім мен біліктіліктің, этика мен эстетиканың, қажет жерінде суырып салмалық пен шешендік өнердің толыққанды қалыптасқандығын айта кеткеніміз жөн. 1958 жылы әр үйдің төрінде алғаш сөйлеген көгілдір қорап өзінің ақпарат тарату міндетінен күні бүгінге дейін еш тынған жоқ. Тарихи өткелектерде де, тәуелсіздік алған алғашқы сағаттарда да, Президент жолдаулары, өнер саңлақтарының шығармашылық есеп беру кештері, спорт додаларында да телесұхбат жетекші жанр ретінде қазақ телевизиясының бейне-өңіне әр кіргізіп отырды. Тележурналистер мектебінде шыңдалу жас журналистерді сұхбаттасу өнерінің биігіне шығарды. Телевизияда қанаттанған сұхбаткерлер YouTube желісіне ауысып, ондағы аудиторияны да аузына қаратты. Бұл – уақыт пен кеңістік өлшеміндегі сұхбат жанрының өміршеңдігін, ширақтығының көрінісі. Сондықтан, қазақ телевизиясындағы сұхбат бағдарламаларының өркениеті болашақта да даму үсіне екпін қосып, жаһандана, жаңара, сапалы телеөнімдермен толыға береді дегіміз келеді.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. Әбдіжәділқызы Ж. Тележурналистикадағы эссе жанрының функциональдық мәні мен маңызы // Хабаршы. Журналистика сериясы. №2. (52). 2019 ж. – 169 б.
2. <https://web.facebook.com/auyesbay>

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ЖАРГОНЫ В МИРЕ МОДЫ

Демеуова Т.

КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г.Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – ст.преподаватель Алматова Н.А.

Abstract

The article explores the concept and structure of the relevance of jargon topics in the fashion world. The procedure for considering the relevance of this topic encompasses both social and practical aspects, allowing for an understanding of its significance and influence on various aspects of the fashion industry. The aim of the research is to conduct a study of professional jargon in the fashion world, which involves analyzing the key terms used in this field and their impact on communication processes and perceptions in the fashion domain. The results of this study can contribute to a deeper understanding of the specificity of fashion culture and language.

Как мы знаем, **жаргон** (фр. *jargon*) – социолект; отличается от общеразговорного языка специфической лексикой и фразеологией, экспрессивностью оборотов и особым использованием словообразовательных средств, но не обладающий собственной фонетической и грамматической системой. Жаргонные слова или выражения называют «жаргонизмами». Применяются они, преимущественно, в устном общении.

Часть жаргонной лексики – принадлежность не одной, а многих (в том числе и уже исчезнувших) социальных групп. Переходя из одного жаргона в другой, слова из «общего фонда» могут менять форму и значение: например, «темнить» в арго – скрывать добычу; – хитрить (на допросе), в современном молодёжном жаргоне – говорить неясно, увиливать от ответа.

Лексика жаргона строится на базе литературного языка путём переосмысления, метафоризации, переоформления, звукового усечения и т.п., а также активного усвоения иноязычных слов и морфем. Например: «крутой» — модный, деловой, «хата» — квартира, «баксы» — доллары, «тачка» — автомобиль, «рвануть» — пойти, «баскет» — баскетбол, «чувак» — парень (из цыганского языка). В современном языке жаргон получил широкое распространение, особенно в языке молодёжи.

Социальный жаргон впервые возник в XVIII веке у дворян («салонный» жаргон; пример: «плезир» — удовольствие).[1]

Предметом исследования при изучении профессиональных жаргонов, послужили словари терминов моды и различные модные гляцевые журналы, которые регулярно издаются в нашей стране и иллюстрируют основные направления в мировой моде.

Практическая значимость определяется тем, что результаты данной статьи могут использоваться в конкретной работе и объединять группу людей по профессиональному признаку, а также могут быть использованы при чтении курсов по этимологии и словообразованию русского языка и подготовки докладов по истории моды.

Определение понятия «профессиональный жаргон»

Профессиональный жаргон – разновидность жаргона, которой пользуется группа людей, объединенных по профессиональному признаку. Характерные особенности профессионального жаргона:

- 1) экспрессивность (крупняк – крупный план);
- 2) стилистическая сниженность (грустный филин – журналист, который во время интервью, слушая ответ собеседника и выражая свое согласие, постоянно произносит вслух слова «ага, ыгы, угу»: На пленке слышно как грустный филин поддакивает);

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

4) использование различных словообразовательных моделей (наехать – прием при видеосъемке, приблизить объект в кадре с помощью специального устройства – трансфокатора: Сними общий план, потом наежь на главного героя. Расширения значения уже существующего слова наехать; лексико-семантический способ словообразования);

5) профессиональная лексика и фразеология, дублирующая единицы терминологии и специального языка (глаз вместо монитор, мышь (в профессиональном жаргоне компьютерщиков), шмотяк (в речи таможенников) – это прессованная одежда и обувь, нелегально перевозимая через границу.[2,с.10].

Профессиональные жаргоны – это специальная языковая среда, ограниченная рамками какой-нибудь профессии и расположенная между терминологической лексикой и общелитературным просторечием. Если часть профессионализмов может иметь нормативный характер (существует большое число профессионализмов, стандартизованных в качестве обязательных терминов), то профессиональные жаргонизмы не способны приобретать нормативный характер, их условность ясно ощущается говорящими. С помощью метафорического переосмысления некоторые жаргонизмы приобретают своеобразную «зашифрованность» передаваемого смысла.

Молодежные жаргоны как феномен моды

В каждой профессии есть свой жаргон – слова и фразы, которые используют все, но мало кто понимает. Что же они действительно означают. Мода и околмода, как и любая сфера деятельности, говорит на понятном только интсайдерам языке - где есть как профессионализмы, так и многозначные слова. Большинство модных терминов возникло во французском языке, потому что, как известно, мировой столицей моды всегда был и будет Париж. Современная классификация людей по интересам — мирам, в которых есть свой язык, свое произношение, своя терминология.

Хочется поделиться с вами языком сияющего всеми красками мира — мира fashion. И представляем вашему вниманию несколько терминов, которые наиболее часто встречаются и используются на сегодняшний день в мире моды.

Словарь модной индустрии

От-кутюр (Haute Couture, «Высокая мода») – это самый высший сегмент модного рынка: эксклюзивная одежда, создаваемая в единственном экземпляре, при этом, на 70% являющаяся результатом ручного труда. Каждый наряд имеет своего «творца»- автора. Цены в данном сегменте самые высокие: сотни тысяч долларов. Чтобы изготавливать одежду «от кутюр», дизайнеры должны получить специальные сертификаты. Для того, что бы официально шить одежду «от кутюр», необходимо получить на это сертификат. Получить сертификат могут только парижские Дома Моды. Для этого штат сотрудников Модного Дома должен быть не менее 20 человек. Так же необходимо два раза в год осуществлять показ не менее 50 новых моделей. Платье «от кутюр»- это прерогатива самых состоятельных людей. Выбор и покупка такого изделия это целое событие. Ведь на его производство уходит до 150 часов ручной работы, десятки метров эксклюзивных тканей и килограммы украшений. Но усилия того стоят. Платье «от кутюр» будет абсолютно уникально. Такие платья принято передавать по наследству, дарить в музейные фонды, либо формировать собственную коллекцию. Обычно к изделиям «от кутюр» относятся, как к произведениям искусства, поэтому их принято надевать не более 2-3 раз в жизни. Платье от кутюр это вещь на все времена.

Фаст фэшн (fast fashion, «быстрая мода») – это обновление представленного ассортимента бренда по несколько раз за сезон. Это становится возможным благодаря «честному копированию» тенденций известных дизайнеров. Как правило, используется в сфере масс-маркета (Zara, H&M и проч.)

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Must-have – это то, что «должен иметь» (исходя из названия) каждый, а если быть более точной, то это вещь, которая является трендом сезона, «писком моды». Список Must-have составляется экспертами мира моды (блоггерами, дизайнерами, редакторами глянца и т.д.).[3]

Косуха (жен.р., ед.ч., от рус.) на удивление, так и осталась косухой. Приталенная куртка, с отложным воротником и молнией наискосок. Такие очень любят байкеры и рокеры. Ну и модные дамочки. История данной мотокуртки начинается со времен американо-корейской войны, которая длилась три года - с 1950 по 1953 года. Строительство самолетов в то время было только на начальном этапе своего развития. Качество таких строений обещало желать лучшего. Как известно, на больших высотах очень холодно. Самолеты того времени не были такими теплыми и защищёнными как сейчас. Для полета нужна была теплая и, в тоже время, удобная одежда. Вот это и стало причиной создания кожаной куртки особой формации, которую мы называем "косуха". Английский вариант названия - Rocker jacket. Она имеет отличительную характеристику. В первую очередь, для пошива косухи используют исключительно толстую кожу и подшивают подкладку. Куртка заужена на талии, что защищает от сильного ветра. А кожаная складка на спине обеспечивает свободу движений водителю. Происхождение названия "косуха" также легко объясняется. Мы привыкли. Что куртки застегиваются снизу вверх прямой молнией. "Косуха" же имеет молнию от левого бедра к правому плече - наискосок. Именно по этой причине и назвали данную куртку "косуха" - молния наискосок. По окончании войны многие пилоты сменили самолет на байк. В то время только начинали приобретать популярность "Харлеи". Куртка "косуха" стала символом байкеров всего мира. Это была не просто куртка, которая могла смягчить падение, она была предметом отличия ее владельца от других людей. Со временем косуха слегка изменила привычные для нее вид, на нее стали цеплять всевозможные украшения, кнопки и другие изделия из металла. Также, для создания полноценного внешнего вида, байкеры одевали специальные мотоперчатки. "Косуха" со временем из мира байков перешла в мир музыки. Элвис Пресли первый одел кожаную куртку для своего выступления. Поклонники быстро переняли, и это стало модным. Сегодня "косуха" не менее популярна. Например: *Рядом с ней был длинноволосый байкер в косухе и рваных джинсах* (блатной жаргон).

It item

Та самая вещь — как правило, самая трендовая вещь сезона. Всё, что находится в тренде или популярно, может быть помечено как it, независимо от того, что это. Это могут быть джинсы, перчатки, туфли, всё что угодно.

Минбуты (луноходы) (мн.ч., инояз.) Теплая зимняя обувь для загародных прогулок. Дизайн и название обязаны событию первой высадки человека на Луну, которое вдохновило дизайнера обуви Джанкарла Занатта. Например: *Маша купил для себя минбуты, так как считает что они удобные.*

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Total look

Комплект одежды, полностью или практически полностью выполненный в одном цвете. Может содержать несколько оттенков одного цвета. Также Total Look — это образ, точь-в-точь скопированный с подиума, то есть комплект, составленный из одежды, обуви и аксессуаров одного бренда.

Вне зависимости от времени года монохромные образы не теряют своей актуальности. В моде это определение появилось относительно недавно, и условно его можно разделить на три понятия:

Образ, который составляется из одежды одного бренда – total brand look.

Образ, полностью скопированный со знаменитости.

Образ, составленный в одной палитре или близких оттенках – total monochrome look.

[4]

Борсалино (ср.р., ед.ч., инояз.) – чаще всего под борсалино имеют ввиду федору: мягкую фетровую шляпу с шелковой ленточкой на тулье и тремя вмятинами, а борсалино - это товарный знак итальянской фирмы выпускающей такие шляпы с середины 19 века. Своё первое ателье Джузеппе Борсалино создал в 1857 году. В 1871 году в компании работало уже 180 человек, которые в день производили 300 шляп. Спустя 50 лет годовой объём производства составил миллион шляп. Сын Джузеппе Борсалино, Терезио, унаследовавший

дело своего отца, удваивает объёмы производства. Например: **Борсалино**

так гармонично дополнял образ Вани (гангстерский жаргон).[6]

Must have

Трендовая вещь, которая является главным хитом. Термин выдуман редакторами моды, которые уверяют - у кого такой вещи (расшитого жакета Balmain с монструозными плечами, босоножек Spicy Louis Vuitton, бутылон Yves Saint Laurent из кожаной сетки с каблук-стаканчиком для карандашей) нет, тот не модник. Это вещь, которую можно назвать «культовой», «знаковой», «правильной» и «актуальной» в данный момент времени. Это настоящий хит, без которого не обойдется гардероб в этом сезоне.

Эглет (муж.р., ед.ч., инояз.) – пластиковый или металлический наконечник шнурка, благодаря которому облегчается продевание шнурков через люверсы ботинок. Концы шнурков обычно обжимаются в специальные оконечники (чаще называемые на производстве «набалдашниками» или «ошнуровкой») — эглеты (металлические или пластиковые) для

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

того, чтобы облегчить вдевание шнурков в обувь и предохранить концы шнурков от распутывания еще есть и второе название - Аксельбант. В Англии появился первый шнурок для ботинок в виде веревочки с металлическими наконечниками на концах их еще называют аксельбанты, которые не давали ей обтрепаться и помогали продевать шнурок в отверстия на обуви. Например : *Петя все время теряет эглеты своих шнурков.*

Фрой (frow) — первый ряд модного показа.

Шикономия (chiconomics) — способ (и умение) продолжать модно одеваться во время финансового кризиса.

Прет-а-порте (pret-a-porter) — дословно «готовое платье». Это одежда от известных дизайнеров, которая шьется крупными партиями и продается в бутиках под маркой модельера или Дома моды. Не является масс-маркетом, такими как H&M или Зара. Сюда можно отнести Just Cavalli, Emporio Armani и всё подобное. Иначе говоря, это вторые линии известных дизайнеров и Домов моды. [5]

В начале XXI века, а также в период экономических кризисов элитная группа откутор пострадала от значительных финансовых убытков. Чтобы соответствовать экономическим реалиям и запросам клиентов, модные дома стали выпускать «гибридные» линии продукции, направленные на дальнейшую демократизацию luxury-сегмента, что привело к формированию такого сегмента рынка, как «masstige» (производное от слов «массовое» и «престижное»), объединяющего в своём классе элементы высокой моды, прет-а-порте и массового рынка. Престижные фирменные марки домов высокой моды теперь стали появляться на базовых предметах одежды широкого круга потребления (футболки, носки, чулки, хлопчатобумажное бельё и т.п. Сейчас модели готовой одежды, поставляемые крупными модельерами в массовое производство. Одежда продаётся как в маленьких магазинах — бутиках, так и в крупных универсальных магазинах. Эти модели могут быть созданы вне салонов мод, для массового производства, но также в более эксклюзивном порядке по дизайнам ведущих модельеров.

Таким образом, в данной работе мы рассмотрели историю происхождения жаргонов в мире моды, касающиеся специальности ФЭШН.

Проанализировав общие закономерности формирования и происхождения терминов, пришли к выводу, что жаргоны являются составной частью лексики мира моды и представляют собой стройную иерархическую систему, элементы которой взаимосвязаны, их происхождение и формирование представляют большой интерес для специалистов, занимающихся этимологией жаргонов, ведь мода отражает тенденции определенного времени, создавая и передавая атмосферу и эмоциональный заряд определенной эпохи.

К сожалению, полностью показать все аспекты функционирования жаргонов не позволяет объём научного доклада. Однако, опираясь на поставленные задачи, удалось раскрыть сущность жаргонов в мире моды.

Число жаргонов в мире моды пополняется с каждым днём и напрямую зависит от изобретения нанотехнологий.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

На самом деле тема нашей научной работы достаточно актуальна в современном цикле жизни и жаргоны занимают важнейшую часть в области моды.

Список литературы:

1. <https://ru.wikipedia.org/wiki>
2. <https://emirsaba.org/pravila-polezovaniya-spravochnim-materialom-po-specialnosti-p.html?page=10>
3. <https://wfc.tv/ru/>; Статья Bootboys: 1972—1977
4. <https://wfc.tv/ru/stati/o-mode/slengovye-vyrazheniya-fashion-mira/>
5. <https://ru.wikipedia.org/wiki/%D0%9F%D1%80%D0%B5%D1%82-%D0%B0-%D0%BF%D0%BE%D1%80%D1%82%D0%B5>
6. <https://fashiontonpost.com/ru/borsalino/>

КЕСТЕ ӨНЕРІНДЕГІ ГҮЛНАЗЫМ ӨМІРЗАҚТЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕРІ

*Дүйсенғали А.Д.
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы
ғылыми жетекші – Phd, оқытушы Кендәжакұлова А.Б.*

Abstract

One of the most innovative directions of the fine arts of Kazakhstan is the method of embroidery in the art of painting. Today, developing our traditional art in a modern way, the composition embroidered in a particular frame, allows you to realize the fusion of two genres in one place, that is, the emergence of arts and crafts. This article is written about the art of embroidery, the history of the emergence of this type of creativity, what philosophical meaning it can carry in society, and what place embroidery occupies in our days. The article lists the people involved in this kind of art. Gulnazım Omirzak's work, her style of work and ways of getting inspiration are analyzed.

Ежелгі заманнан бері кесте тігу сәндік-қолданбалы өнердің ең кең тараған түрі болып саналды. Кесте тігу – қазақ халық қолөнерінің ерекше түрі. Көркем әдебиеттің ерекше байлығымен ерекшеленетін қазақ кестелері шешімдер мен жеке принциптің көрінісі, жергілікті ерекшеліктері бар, белгілі бір тұқымдасқа, тайпаға, мекенге тән. Дәстүрлі қолөнершілер кесте тігудің бірнеше тәсілдерін меңгерген, соның ішінде: шынжыр тігісті - біз кесте, атлас тігісімен біріктірілген шынжыр тігісі - баспа немесе бастырма, атлас тігіс - шыралжын, ілмек тігіс - шалма кесте. Сондай-ақ айқас тігіс – жөрме, ол негізінен әйелдер бас киімдерін безендіру кезінде қолданылған. Кестешілер өз жұмыстарында әртүрлі жіптерді пайдаланды: жүн, жібек, күміс және алтын. Күміс пен алтынмен кесте тігуді алтындап тігу және зерлеу деп атайды, ол элиталық өнер ретінде бағаланды. Бұл әдіс салтанатты киімдерді, барқыт етіктерді және аяқ киімді безендіру үшін пайдаланылды, әдетте мұндай заттар жоғары билік өкілдері үшін жасалды. Біз кесте — ою-өрнекті әшекейлеудің ертеден келе жатқан бөліктерінің негізгі түрі. Біз арқылы кестелеу — жай ғана халықтық өнер түрі емес. Бұл халықтың көзқарасын, философиясын зерттеуге мүмкіндік беретін өнер. Қазақ халқының дәстүрінде киім-кешек пен төсек-орын жабдықтары, қалыңдық пен күйеудің, батырлар мен серілердің баскиімі, белбеуі, киімнің жең-жағалары мен балақтары әртүрлі жамылғыштар мен кежімдер және басқа да осы сияқты жол-жорық, үй-іші мүліктері кесте өрнегімен жиі

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

безендіретін болған. Халық салтында мұндай өрнектеудің кейбіреуі күні бүгінге дейін сақталып келеді. Қазақтың дәстүрлі өнерінің тарихын терең білуші, ғалым Т. Ж. Тохтабаева кестелеу өнерінің аймақтық ерекшеліктерін атап өтеді. Атап айтқанда, Семей және Талдықорған өңірінің қолөнершілері күңгірт фонға кесте тігуді ұнатса, оңтүстік өңірлерде ашық түсті өңді жақсы көреді. Сонымен қатар, Батыс Қазақстандағы кесте өнерінің ою-өрнек құрылымы негізінен геометриялық өрнектермен ерекшеленеді. Кестелік кілемдердің ою-өрнектері орталық раушан, бүршіктер, үлкен геометриялық белгілер, гүлдер, гирляндарды пайдаланады. Басқаша айтқанда, кестелі кілемдердің ою-өрнегі өсімдік, зооморфтық, геометриялық және космогониялық өрнектер немесе олардың комбинациясы басым. Яғни, қоршаған дүниенің заттары мен құбылыстары, кейде сиқырлы ғұрыптық белгілермен байланысты. Киімдер де кестемен әсем безендірілген. Әйелдер киімдерінің көйлек бөлшектері, қамзолдар, бас киімдер, белдемшелер, сәукеле, кимешек, ерлердің шалбарлары, ою-өрнектермен әсем безендірілген [1].

Заман өзгеріп, ғылым мен технологияның даму кезеңінде кесте уақыт ағымына сай өзгеруде. Біз кестемен тоқу тек қана ұқыптылық, шабытты болуды ғана емес, сонымен қатар шыдамдылықты талап ететін өнер түрі. Жалпы, қазақ кестелерінің өзіндік ерекшелігі бір-бірімен тоғыспайтын өрнектің дәйекті орналасуынан, композициялық шешімдегі статика мен динамиканың үйлесімінен, үздіксіз және үзік-үзік ою-өрнектің үйлесімінен көрінеді. Сирек, қыңыр, жеңіл өрнектермен қатар, ерекше дизайнмен таң қалдыратын тығыз сәндік эфирлемелер бар. Күрделі сәндік құрылымдарда дөңгелек және ромбтық контурлардың модульдері бағынатын немесе қарама-қарсы болатын ырғақты масштабты бөлу бар. Өз кезегінде, бұл модульдер өрнекті қатарлармен күрделене түседі, симметрия және түс осьтерінің ырғағы, мотивтерінің сипаты және бағыты бойынша ерекшеленеді. Әрі қарай, ең қатарда көрнекі мотивтер, үлгіні байланыстыратын қосалқы элементтер сияқты, түсі бойынша ерекшеленеді. Сонымен қатар, кейде мотивтің құрамдас элементтері әртүрлі түстерде орындалады. Бүгінгі таңда біз кестені тұрмыстық заттарды кестелеу үшін әрі сәндік панноларды жасау үшін қолданады. Бұл өнердің көркемдік ерекшелігі: әр бұйымның қайталанбас бір нұсқада, пішіннің, түстердің, ою-өрнектердің үйлесуінде. Кейбір зерттеушілердің пікірінше, кесте сөзінің семантикасы ертедегі көне дәуірдің жаңғырығын білдіреді, ол кезде кесте тігу адамға әлі белгісіз болды, бірақ маталар мен теріге сиқырлы белгілерді салу дәстүрі болды, олар қара күштерге қарсы амулет ретінде қызмет етті. Кейіннен кестелі ою-өрнектер эстетикалық принцип ретінде бастапқы мағынасын толығымен алмастырғанға дейін осы қызметті сақтап, қорғаныс және сиқырлы рөл атқара бастады. Біраз археологиялық және жазба ескерткіштер кесте өнерінің қазақтарда сонау ерте заманда пайда болғанын көрсетеді. Көшпелілердің үйлерін безендіру үшін дәстүрлі түрде үлкен сәндік кестелер қолданылған. Мысалы, үйсіндерден шыққан кестелер ерекше қызығушылық тудырады, әсіресе ғұн немесе сақ туындысы деп есептелетін жұмыстар [2,96].

Осыдан бірнеше жыл бұрын қазақтың дәстүрлі кестелеу өнері жоғалды деп есептелді. Дегенмен, өз ісінің мықты шеберлерінің бірі, қазірдің өзінде әлемге әйгілі суретші Зейнелхан Мұхамеджанұлының белсенді жұмысы қазақтың дәстүрлі кесте өнерінің Қазақстанның өзінде қайта жандануын игі істі жүзеге асырды. Оның жұмыстарынан қазақ халқының этникалық және қазіргі дәстүрлерінің синтезі байқалады. Арнайы көркемдік білімі бар ол дәстүрлі тоқыма кестеге қызығушылық танытып, суретші Қазақстанның мәдени мұрасына деген қызығушылығын көрсетудің тағы бір мүмкіндігін тапты. Кесте техникасымен айналысатын тағы бір қазақ шебері – Айгүл Тұралиева. Ол халық арасында әртүрлі техникалар мен материалдарды пайдалана отырып, ұлттық нақыштағы киімдердің тұтас топтамаларын жасайтын бірегей дизайнер деп танылды. Байқаулардың бірінде Айгүл заманауи шындықтағы бірегей дерлік бұйым – қазақтың дәстүрлі кестелерімен безендірілген табиғи күдеріден жасалған шапанды ұсынды. Шымкенттік кестеші Эльмира

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Шермұханбетова да кестеден танымал қолөнершілер қатарында. Оның ойынша, қазір Қазақстанда кесте тігу ісі қарқынды дамып келеді. Дегенмен, қолмен кестелеу, әсіресе дәстүрлі - сирек құбылыс. Ғажайып шебер Тілек Сұлтан дәстүрлі кесте өнерінің дамуына орасан зор үлес қосып келеді. Көптеген байқаулардың, соның ішінде республикалық «Шебер» қолөнершілер байқауының лауреаты. Шебер біз кесте техникасында жұмыс істеп, бұл өнерді барлығына жүйелі түрде үйретіп келеді. Шебердің өнімдері ЮНЕСКО-ның сапа белгісімен белгіленген. Бір кездері қазақтың дәстүрлі зерлеу кестелері ұмытыла жаздады. Бүгінде дарынды шеберлердің күш-жігерінің арқасында бұл бірегей ұлттық бренд танымал болып келеді [3, 56 б].

Кестемен айналысатын қолөнершілердің қатарынан өзіндік сарыны, технологиясы бар, талантты шебер – Гүлназым Өмірзақ. Заманауи қолөнершілер арасынан біз кестеде тұқым қуалайтын шебер Гүлназым Өмірзақтың жұмысы ерекше көзге түседі. Анасы Қалемхан Рахметбайқызы – халық қолданбалы өнерінің майталманы. Гүлназымның өзі мойындағандай, біз кесте көп еңбекті қажет ететін күрделі процесс, бірақ өте әсем және қызықты. Біз кесте – Гүлназымның өз шаңырағында үйренген, сабақтастық қағидасы ұрпақтан-ұрпаққа ұқыптылықпен сақталған кесте өнерінің атауы. Өмірзақ әулеті ата-бабасынан қалған бұл күнде сирек кездесетін өнерді сақтап қалды. Гүлназымның ата-анасы өнер адамдары болғандықтан, шебердің майталман болуы туа біткен қасиет болып есептеледі. Сол себептен де шебер кесте тігуді жұмыс емес, шабыттандыратын өнер түрі деп есептейді. Гүлназым Қазақстан Республикасы Суретшілер одағының мүшесі, «Дарын» мемлекеттік сыйлығының лауреаты. Оның туындылары бүгінде сұранысқа ие, көбі шетелдегі жеке коллекцияларда сақтаулы, шебердің өз ізін басып келе жатқан шәкірттері де аз емес, ал кейбіреулері ұстаздары сияқты түрлі шығармашылық байқауларда жүлделі орындарға ие болған [4].

Халық арасында қыздар кесте тігу өнерін жастайынан бастаған. Бұл қалыптан Гүлназым да қалмады. Кесте тігу өнерімен 13 жасынан айналыса бастады. Қолына тоқпақ алып, алғашқы тігісін тігіп, болашақ мамандығына жол ашты. Оның туындылары бірнеше рет балалар шығармашылығы байқауларында марапатталған. Оның ішінде ЮНЕСКО-ның «Балалар суреті: Қазақстан» альбомдарының халықаралық сериясына оның есімін енгізуі де бар. Гүлназымның негізгі қолөнері ретінде Қазақстанда ұмыт бола бастаған қазақтың дәстүрлі кестелеу өнерінің күрделі де еңбекті көп қажет ететін технологиясын таңдауы кездейсоқ емес еді. Бұл оның туған өлкесі Баянауылдағы қыз-келіншектердің барлығы қолөнермен, киіз басумен, кестесіз кесте тігумен айналысып, жұмыс үнемі ән мен күлдіргі әзіл-қалжыңға ұласатынымен байланысты. Тізбекті тігіс өте әдемі және тартымды, бірақ сонымен бірге көп уақыт пен шыдамдылықты қажет ететін көлемді процесс. Кесте өнерінде бұйымды жасайтын белгіленген уақыт болмайды. Туындының көлемділігіне байланысты бір апта, бір ай немесе бір жылға дейін жетеді. Кесте тек эстетикалық функцияны ғана емес, сонымен қатар психологиялық қызметті де атқарады, себебі жұмысты жасау барысында Гүлназым Өмірзақ барлық ойын, ішкі дүниесін кестелек кезінде өнер арқылы сыртқа шығарады. Дәстүрлі кесте өнері бойынша халықтың материалдық және рухани өміріне сән-салтанат сыйлап, күнделікті өмірге ерекше мән сыйлады [4].

Қолөнершінің көркемдік стилі – абстракция, оның кестелі картиналарында әйелдер, аспан әлемі, жұлдыздар, ғарыш және басқа да архетиптік белгілер мен қазақ мәдениетінің белгілері жиі кездеседі. Аспан, жұлдыздар және ғарыш тақырыбы мен олармен байланысты түстермен импровизация жасайды. Аспанмен қоса әйел де тұтас Әлемнің бір түрі. Әйел өмір береді, бұның өзі халық арасында үлкен, тұтас философияны түсіндіреді. Гүлназымның әрбір шығармасында ұлттық мәдениеттің айқын көріністері, этносқа тән өзгешеліктер, халықтың дәм-тұзы көрсетіледі. Гүлназымның осы бағытта жұмыс істеуінің басты мақсаты – дәстүрлі өнер түрінің ұмыт болмай, басқа елдерден емес, өзімізден танылып, кестелеуді ары

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қарай насихаттау. Гүлназымның жұмыстары қолданбалы бұйымдарға қарағанда кескіндемеге көбірек ұқсайды. Тігістерді түрлендіру арқылы жарық пен көлеңкенің арасындағы ойын байқалады. Бұл философиялық астары бар әсем көрініс. Тігістер жиі, сирек, ұшталған болып әртүрлі келеді. Шебер орындалған жұмыстар таңғалдырады. Кестелер біз ине және түсті жіптің көмегімен тігіледі. Суреттің әрбір бөлшегі нақтыланған. Гүлназым Өмірзақ шығармашылық мотивтер мен әдістерді пайдаланып, оларды әрі қарай дамытып, жаңа әдістерді ойлап табуда. Сонда да жұмыстарының негізі ретінде өз бабаларының стилистикасын сақтап келеді. Қазіргі кезде оның жұмыстары қолданбалы өнердің аясынан шығып кетті. Енді бұл қарапайым кесте емес, бұл – сурет. Суреттерді тұрғын үй және қоғамдық ғимаратты әшекейлеу кезінде пайдалануға болады [5].

Қазақ халық қолданбалы өнері ұлттық мәдениеттің баға жетпес қазынасын құрайды. Оптимистік және көңілді сипатта ол талантты шеберлердің жасаған ежелгі дала мәдениетінің ежелгі дәстүрлері мен терең символдық бейнелерін көрсетеді. Сәндік-қолданбалы өнер шеберлері әрқашан әдемі ғана емес, сонымен қатар пайдалы нәрселерді жасауға ұмтылады, оларға жан дүниесінің бір бөлігін, қиялын, шығармашылық күш-қуатын салады. Бұл өнімдердің әрқайсысы эксклюзивті, бірегей, бір данада жасалады. Халықтың ғасырлар бойғы шығармашылық даналығын бойына жинақтаған аталған қолөнер түрі шын мәнінде халықтың философиялық-эстетикалық мазмұнын айқын көрсетеді.

Әдебиеттер тізімі:

1. Жукенова Ж.Д. Художественная вышивка казахов // Научный журнал «Костюмология», 2019 №2, <https://kostumologiya.ru/PDF/01IVKL219.pdf> (доступ свободный). Загл. с экрана. Яз. рус., англ.
2. Қолөнер үлгілері (тұрмыстық-этнографиялық заттар) – Астана: Елорда, 2005. – 20 бет.
3. Қазақтың сәндік-қолданбалы өнерінің шетелдегі жәдігерлері – Алматы: «Таймас» баспа үйі, 2008. – 204 бет.
4. https://el.kz/ru/gulnazim_omirzak__za_hudozhnika_govoryat_ego_kartini_755/
5. https://kaz.inform.kz/news/maksatym-halkymyzdyn-tektiligini-oner-arkyly-barsha-alemge-pash-etu-koloner-sheberi-gulnazym-omirzak-foto_a2779189/

БАЛАЛАР ХОРЕОГРАФИЯСЫ ҚОҒАМНЫҢ МӘДЕНИ ҚАЗЕТТІЛІГІ РЕТІНДЕ

Есенбаева А.М.

*Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші – профессор, өнертану кандидаты Шанкибаева А.Б.*

Abstract

This article talks about the importance of both spiritual and cultural needs for humanity, as well as the development of choreography within it as a cultural need of society. The author shows several stages of the formation of choreography in Kazakhstan and proves that it was born out of the cultural needs of society, taking into account the vision of children's choreography in modern information technology development. The article provides up-to-date information on how choreography not only increases the level of physical and psychological perception of a child, but also has an impact on his comprehensive development.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Мәдени қажеттіліктер - бұл мәдени орта мен әлеуметтік контексттің әсерінен қалыптасатын және дамитын адамның негізгі қажеттіліктері. Л. Н. Коганның пікірінше, кез-келген мәдени қажеттіліктің болатындығы қалыпты үрдіс, өйткені оның негізінде адамның өзін-өзі еркін дамыту қажеттілігі жатыр [1]. Яғни, балалар хореографиясының пайда болып, дамуы қоғамда пайда болған мәдени қажеттіліктен бастау алады. Себебі, хореографиялық білім алу барысында оқушы бос уақытын сапалы өткізіп қана қоймай, физикалық, шығармашылық және рухани өсіп, дамуы арқылы қоғамның сау «бөлігін» қалыптастырады.

Қазақстанда хореографиялық білім беру жүйесін құру ХХ ғасырдың 20-шы жылдары басталды. Қазақ АССР құрылып, кәсіби кадрларды даярлау жүйесінде өзгерістер орын алып жатқан кезімен сәйкес келеді. Республикаға Мәскеуден балет өнерінің мамандары келіп, Кеңес Одағының білім беру жүйесі бойынша алғашқы хореографиялық мектептер құрыла бастаған [2]. Қазақстандағы хореографиялық білім беру тарихын шартты түрде 4 кезеңге бөлуге болады: пайда болуы, қалыптасуы, дамуы, одан әрі жетілуі [3].

1-ші кезең: ХХ ғасырдың 20-жылдарының басы – 1934 жыл аралығын қамтиды. Осы уақытта алғашқы халық билерін орындаған ұжымдар пайда бола бастайды. Дегенмен, хореографиялық шеберлік бойынша кәсіби оқыту белгілі бір жүйеде өткізілмеді. Барлық қозғалыстар көрнекі шолу арқылы үйретілді, яғни оқытушы би билейді – оқушы қайталап есінде сақтайды. Жалпы, хореографиялық білім беру жүйесі толық бірізділікке түспеген еді, бұл дегеніміз, алдымен жоспарда би элементтерін үйрену емес, қимылдардың дәйектілігін жаттап алу міндеті тұрғандығын білдіреді. Бірақ, осы кезеңде талантты бишілер пайда бола бастады. Олар сол уақыт үшін ең маңызды істерді атқарды: халық биін сипаттап, зерттеп, жинақтап тұрақтандырды. Кейін сол ақпараттар алғашқы халық фольклорлық би ұжымдарының құрылуына негіз бола алды.

2-ші кезең: 1934 жылы музыкалық - хореографиялық мектепте балет бөлімі ашылған уақытымен тұспа-тұс келеді. Бұл балет бөлімі Александров (Мартиросянц) Александр Артемьевич жетекшілігімен Алматы қаласындағы №13 балалар үйінің базасында құрылды. 1937 жылы Қазақстанға Александр Владимирович Селезнев келеді. Дәл сол кісінің шығармашылығын Қазақстанда балет шеберлігін оқытудың классикалық жүйесін құрудың басталуымен тығыз байланыстыруға болады [4, 1 б].

А. Селезневтің қосқан үлесінің арқасында Қазақстан кәсіби балет үшін алғашқы ұлттық кадрларды тәрбиелеуге мүмкіндік алды.

Қазақстанда хореографиялық білім беру жүйесінің қалыптасуына орасан зор үлес қосқан ұлы орыс балеринасы Галина Уланова болды. Көптеген өнер қайраткерлері сияқты ол Ұлы Отан соғысы кезінде, 1941-1945 жылдары, Қазақстанда қызмет атқарған еді. Осы кезеңде ол балет театрының сахнасында ғана билеп қоймай, сонымен қатар қазақ балаларының би өнерінде кәсібиліктің жоғары деңгейіне көтеру мақсатында сабақтар өткізген болатын [4, 135 б].

Қазақстанда хореографиялық білім беруді дамытудың 3-кезеңі ХХ ғасырдың 50-ші жылдарында басталды. Осы уақытта Мәскеуде педагогикалық білім алған жас қазақстандықтар балет өнерін үйрену бойынша алған өздерінің теориялық және практикалық білімдерін топтастырып, Қазақстанда ұлттық хореографиялық білім беру жүйесін құрды. Осы кезеңде бірінші жоспар қазақ би мұрасын зерделеу, классикалық балет өнерін одан әрі дамыту, кәсіби халық биінің ұжымын топтастыру жұмыстары атқарылды.

Хореографиялық балет мектебінің дамуында елеулі рөл атқарған, Қазақ КСР халық әртісі Шара Жиенкұлова болатын. Қазақстан Республикасында кәсіби кадрларды даярлау мақсатында 4 жылдық оқытумен халық би бөлімін құрды. Ш.Жиенкұлова қазақ би мектебін оқыту және зерделеу әдістемесін жасаудың жаңа жоғары деңгейін қалыптастырды [5].

ХХ ғасырдың 80-90 жылдары жоғары білікті педагог-хореографтар, балетмейстерлер даярлау бойынша хореография мектебі (қазіргі Т.Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Академиясының "хореография" факультеті) құрылған. Осылайша, хореографиялық оқыту көп қырланып, хореография және балет өнері бойынша білім беру жүйесі туралы құрылым пайда болды.

Хореографиялық білім берудің 4-кезеңі, яғни одан әрі жетілдіру кезеңі ХХ ғасырдың 90-шы жылдарында басталып қазіргі кезге дейін жалғасуда. Қазақстандық балет мектебінің негізі берік екендігі, көптеген әлемдік хореографиялық мектептермен терезесін тең ұстап, үлкен шындарды бағындырғаны сөзсіз. Бұған көптеген дарынды қазақ бишілерінің әлемнің Лондон, Париж, Нью-Йорк және т.б. ірі мегаполистеріндегі алдыңғы қатардағы жетекші балет труппаларында өнер көрсетіп жатқандығы дәлел болады алады.

Бүгінгі таңда Қазақстанда хореографиялық білім берудің нақты жүйесі қалыптасып, балет өнерін кәсіби түрде үйрету белгілі бір реттілікке сай жүргізілуде.

Балалар хореографиясының қоғамның мәдени қажеттілігінен туындауына бірден бір себеп, ол хореография сабақтарының баланың эстетикалық тәрбиесіне ықпал етуіне байланысты. Бала жас кезінен сұлулықты сезінуге және бағалауға, шығармашылық қабілеттерін көрсетуге және оларды толықтай жүзеге асыруға үйренеді. Ерте жастан жауапкершілік пен тәуелсіздік сезімдері оянады. Би сабақтарына қатысқан балалардың ойлау қабілеті логикалық, жүйелі реттілікке тез ие болады. Сонымен қатар, бұлшықет және визуалды есте сақтау қабілеті қалыптасады, концентрация мен зейін жақсарады. Хореография сабақтары балаға жинақталған жаман энергияны шығарып тастап, позитивті эмоция алуға мүмкіндік береді. Тәрбие, мінез, адамгершілік және физикалық саулық негіздері бала кезінен бастап қалыптасатыны белгілі. Ал балалар хореографиясы- баланың физикалық және психикалық жағынан дамып өсуіне жағымды әсер ететін мәдени өнер құралы. Би өнерімен айналысатын немесе жай ғана білуді қалайтын балалар үшін би дағдыларын игеру -жетістік кепілі.

Балаларға өнер құралдары арқылы тәрбие беру мәселелері ерте кезден-ақ ежелгі грек ойшылдары Аристотель, Платон, Сократтың еңбектерінде қозғалған болатын. Ал отандық педагогикада М.Жұмабаев, С.Ұзақбаева, Қ.Жарықбаев, К.Қожахметова, С.Қалиев, Қ.Бөлеевтің, т.с.с. ғалымдардың еңбектерінде балаларға өнер (музыка, би, сурет) негізінде эстетикалық тәрбиелеу мүмкіндіктері жайлы терең ойлар қозғалған [6]. Ресейлік ғалымдар Л.Выготский, Д.Элконин, А.Макаренко және т.с.с. баланың тұлға ретінде қалыптасуына өнер құралдарының маңызы атап көрсетілген.

Соңғы уақыттары хореография өнерінің маңыздылығы артып, қоғамда, әсіресе балалар арасында қарқынды түрде дамуып келеді. Балалардың хореографиялық ансамбльдер қатарында болуы қоғамның мәдени қажеттілігіне байланысты туындайды. Себебі, олар халық биінен бастап әртүрлі заманауи стильдегі билерді үйренеді. Балалардың хореографиялық ұжымдарға қатысуы әлеуметтенуге және ұжымдық жұмыс дағдыларын дамытуға ықпал етеді. Олар топта жұмыс істеді, басқаларды құрметтеуді, қолдауды, қақтығыстарды шешуді және жалпы нәтижеге жету үшін ынтымақтастықты үйренеді. Осындай жастар кәсіби емес хореографиялық ансамбль мүшесі болып, түрлі би үйірмелеріне қатыса отырып, болашақта хореографиялық училище, колледж және жоғарғы оқу орындарына қабылданып, кәсіби хореографиялық ұжымның құрамында өздерінің біліктіліктерін арттыра отырып, ары қарай би қойылым қоюшы режиссер, балетмейстер сияқты түрлі өнер мамандықтарын игеріп, мәдениет саласын дамытуға үлес қосатын тұлға ретінде қалыптасады [7].

Балалар хореографиясының қоғамда сұранысқа ие болуының бірнеше себебі бар:

1. Балалардың физикалық тұрғыда шамадан тыс белсенділігін дұрыс қолдану. Заманауи қоғамда балалардың уақытының көп бөлігін сабақ үстелінің алдында өткізетіндігін ескерсек, балалар хореографиясы физикалық белсенділікті арттырып, балалар денсаулығына

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

оң әсерін тигізуге зор ықпал ететіндігі жасырын емес. Осы арқылы бала төзімді, шымыр әрі икемділігі артып, ұйымдастырушылық қабілеті жоғарылайды.

2. Шығармашылықты жетілдіру: Хореография балаларға қозғалыс арқылы өз эмоциялары мен сезімдерін білуге және оны игеруге көмектеседі. Сонымен қатар, өз ұшқырлығын, шығармашылық ойлауын шыңдап, бойындағы сезіммен көңіл-күйді би арқылы түсіндіріп, жеткізу қабілеттерін дамытуға көмектеседі.

3. Баланың бойындағы мүмкіндікті ашу: Хореографиялық ансамбльдер балаларға топпен жұмыс жасауға, өздерінің мүмкіндіктерін дамытуға, бойындағы өнерін ашып, адамның өзіне тән дарынын жарыққа шығаруға, оны дұрысынан пайдалануға, қоғаммен және адамдармен бірігіп жұмыс жасауға тәрбиелейді.

4. Мәдени білім: Хореография мәдениеттің ажырамас маңызды бөлігі болғандықтан қоғам өнерінің мұрасын жеткізуші болып табылады. Ол мәдени дәстүрлерді, тарих пен құндылықтарды жеткізетін және сақтайтын өнер нысаны болып табылады. Хореография сабақтары арқылы балалар өз елінің немесе басқа да мәдениеттің түрлі би стильдерімен, классикалық шығармаларымен және ұлттық билерімен таныса алады.

5. Хореографияның бала үшін психологиялық және эмоциялық артықшылықтары көп. Атап айтқанда: балаларға өзін-өзі бағалауды, ортада өзін ұстауды және бойындағы мүмкіндіктерін дамытуға көмектеседі. Ол сондай-ақ стресстен арылуға ықпал етеді, көңіл-күйді жақсартады және жағымды атмосфера қалыптастырады [8].

Балалар хореографиясының дамуы қоғамдағы мәдени құндылықтардың қалыптасуы мен дамуына ықпал етеді. Ол- балаларға дәстүр және ұлттық хореографиялық стильдермен танысу арқылы мәдени мұраны сақтап жалғастыратын өнер құралы. Тарихи және мәдени дәстүрлерді жеткізу және сақтау тәсілі ретінде балалар хореографиясы балаларға өз елінің тарихын, ұлттық ерекшеліктері мен дәстүрлерін би тілі арқылы білуге және түсінуге мүмкіндік береді. Балалар хореографиясы өзін-өзі тәрбиелеуді, жауапкершілікті және табандылықты дамытуға көмектеседі. Балалар нәтижеге жету үшін үнемі жаттығулар мен өз бетінше жұмыс істеу қажеттілігін түсінеді. Хореографиялық қойылымдар мен байқауларға қатысу балалардың өзіне деген сенімділігін және олардың құндылығы туралы хабардарлығын дамытуға көмектеседі. Бұл өзін-өзі бағалау мен позитивті өзін-өзі қабылдауды дамытуға ықпал етеді. Балалар хореографиясы эмоционалды интеллекттің қалыптасуына және сезімдердің көрінуіне ықпал етеді. Би арқылы балалар өз эмоцияларын ашып, жеткізе алады, басқа адамдарға эмпатия мен жанашарлық сезімін дамытады.

Осы факторлардың барлығы балалар хореографиясының қоғамның мәдени қажеттілігі екенін дәлелдейді, өйткені ол балалардың мәдениетін, дәстүрін, шығармашылық және физикалық әлеуетін дамытуға, сондай-ақ олардың әлеуметтенуіне және эмоционалды интеллекттің дамуына ықпал етеді.

Сонымен, балалар хореографиясы балалардың физикалық, әлеуметтік, мәдени және эмоциялық дамуына қосқан елеулі үлесіне байланысты қоғамның мәдени қажеттілігіне айналды.

Қоғамның жалпыға бірдей дамуы мен ілгерілеуін ескере отырып, адам тұлғасының, оның ішінде балалардың жан-жақты дамуы туралы ұмытпаған жөн. Бала дамуының ажырамас бөліктерінің бірі-балалар хореографиясы. Ол физикалық және эстетикалық қасиеттерді дамытып қана қоймай, оның әлеуметтік дамуына және мәдени бірегейліктің қалыптасуына ықпал етеді.

Балалар хореографиясы баланың үйлесімділігін, үйлестіруін және талғампаздығын дамытады, сонымен қатар фитнес пен төзімділікті жақсартады. Сонымен қатар, бұл музыкалық, ритақ сезімі мен шығармашылық ойлаудың дамуына ықпал етеді. Хореографиямен айналысатын балалар өздеріне деген сенімділікке ие болады және

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

эмоцияларын би арқылы білдіреді, бұл олардың эмоционалды және психологиялық әл-ауқатына ықпал етеді.

Балалардың хореографиясы дамудың физикалық аспектілерімен ғана шектелмейтінін ескеру маңызды. Ол би тарихын зерттеуді, әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлермен танысуды қамтиды, бұл баланың ой-өрісін кеңейтеді және оның мәдени құзыреттілігін қалыптастырады. Хореография сонымен қатар қарым-қатынас дағдылары мен әлеуметтік бейімделудің дамуына ықпал етеді, өйткені балалар ұжымда жұмыс істейді, ынтымақтасады және бір-бірінен үйренеді.

Осылайша, балалар хореографиясы қоғамның мәдени қажеттілігінің ажырамас бөлігі болып табылады. Бұл балалардың үйлесімді дамуына, қоғамға мәдени үлес қосуға және жоғары мәдени бірегейлігі бар жас ұрпақтың қалыптасуына ықпал етеді. Қоғамда балалар хореографиясын дамыту және қолдау тек мәдени ғана емес, сонымен қатар әлеуметтік маңызы бар мемлекеттік, қоғамдық саясаттың басым бағытына айналуы тиіс.

Әдебиеттер тізімі:

1. Когана Л. Н. Культурная деятельность: опыт социологического исследования. М. 1981. С. 52.
2. О мероприятиях по развитию национального искусства // Казахстанская правда. – 8 сентября. – Алма-Ата, 193
3. Николаева Л. А. Этапы развития хореографического образования в Казахстане // Вестник КазНУ. Серия «Педагогические науки». 2012. № 2 (62). С. 9–12 Приказы музыкально-хореографической школы. Ф. 58, оп. 1, св. 1а. – С. 1.
4. Алматинское хореографическое училище // <http://ahu.kz/>
5. «Ақылдың кені». Құрастырған Қ.Жарықбаев. - А. 1991.
6. Альфонсо Пуг, Клара Мушт, Флора Альбальсен. – М.: Искусство, 1984. – 183 с.
7. Зайфферт Д. Педагогика и психология танца. Заметки хореографа / Д. Зайфферт. – СПб.: Лань, Планета музыки, 2013.

THE CULTURAL PHENOMENON OF PAINTING IN KAZAKHSTAN

Зайко М.Н

Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, Алматы, Казахстан

Научный руководитель: магистр истории, старший преподаватель Тауенов К.Е.

Аңдатпа

Бұл мақалада қазіргі әлемдегі Қазақстан кескіндемесінің даму тенденциялары қарастырылады. Кескіндеме мәдени құбылыс ретінде әртүрлі уақыттағы ең жақсы дәстүрлерді сіңіру арқылы үнемі дамып отырады. Дәстүр мен инновацияны біріктіретін бірегей құбылыс ретінде бейнелеу өнері ғасырлар бойғы тарихтағы халықтың жетістіктерінің көрінісі болды. Ұлттық өнер шынайы көркем шығармашылықтың баламасы ретінде тарихи контексте өнердің дамуымен өзінің тұрақтылығын жоғалтпайтын рухани тұрақтылардың бірі болып табылатыны анықталды.

Президент Қасым-Жомарт Тоқаевтың 2021 жылғы 01 қыркүйектегі "Халық бірлігі және жүйелі реформалар - ел өркендеуінің берік негізі" атты Қазақстан халқына Жолдауында "жас және талантты мүсіншілер, суретшілер, театрлар,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
музыканттар, жаңа жанрлық форматтарды меңгеріп, үнемі тәжірибе жасап жүрген жазушылар" делінген. Бұл автордың мәдениет пен өнердің өзектілігін жоғалтпайтындығын және олардың даму процесінде үнемі болатындығын дәлелдейді.

The trend of globalization is becoming one of the most relevant in contemporary art. Has the convergence of lifestyles really influenced the globalization of fine art in general, the interweaving of cultures of East and West? Is there a dissolution of the cultural narrative in these conditions? This phenomenon can be considered from the perspective of Contemporary art in Kazakhstan, which will clearly understand the direction of modern innovative processes in culture.

Considering that in the 20th century the history of Kazakhstan saw fundamental changes in the way of life, in the worldview of the population, the topic of preserving the heritage of "pure art" remains relevant. Are there any special cultural phenomena in the painting of Kazakhstan, designed to preserve and improve national identity in art?

This energy transformed into a new phenomenon, which became the basis of the modern artistic tradition. It is a connection with nomadism, with the origins of everyday life and traditional way of life. The more acute the contradictions in the conflict between spiritual and material became, the more vividly the phenomenon of national art manifested itself. They returned to it, they found new meanings in it.

There are three main stages that clearly demonstrate this trend. Each stage is a logical continuation of the previous one, outgoing. The trend of cultural and ethnic self-awareness is clearly passing through them.

1920 – 1950s – landscape compositions. Kazakhstan is actively developing a borrowed art form – painting. Mastering may imply a certain primitiveness and ordinariness, but this period of time has to a certain extent captured both the rudiments of the traditional and experimental. They are demonstrated in the best works of A. Kasteev, U. Tansykbayev, A. Ismailov.

The formation of the history of modern art in Kazakhstan was influenced by numerous internal and external socio-political changes. Despite the fact that the traditional craft art that has developed on the territory of the modern Kazakh state for hundreds of years has reached a fairly high level; the objects of academic fine art characteristic of Western countries - painting and sculpture, came only with the political expansion of Russia.

In the 30s, genre painting appeared. New artists are emerging, and the Kazakh national school of painting is on the rise. This formation is quite intense. The conditions of a new life give rise to an active desire for participation on the part of artists, "from the very first steps of its development, genre painting in Kazakhstan was closely connected with the display of new phenomena of public life" [1, 235].

Along with the development of the Soviet narrative, the individuality of the artists of that time also develops. We will consider the main works of A. Kasteev. The beginning of his work caught the everyday themes inherent in the people. This is the daily routine of the village, migration, games and hunting. However, the global changes that have taken place in the country in the socio-economic structure of the country have found expression in the following works of the artist.

The next realistic picture of this period is "Cotton Picking" (1936). Mastering the socialist realist canons, A. Kasteev creates a canvas that shows such innovations of that time as industrialization, emancipation of women of the East, collectivization of the Kazakh village. On it, groups of women are no longer picking cotton by hand, but using special mechanisms. Documentary simplicity, authenticity and expressiveness are the main characteristic features of the artist's work. The viewer does not see the conflict between the past and the present, the composition of the painting is aimed at optimistic creation.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

The innovative theme of women's rights is touched upon by the painting "The Theft of the Bride" (1937). The expressiveness of the painting, first of all, lies in the drama of the plot itself. Before us is the scene of the forcible abduction of the bride. Saddled horses standing at the ready, rapid movements, dark color, thick shadows – all this conveys the tragedy and psychological tension of the event. This is a conflict regarding the position of a woman in society, her rights aimed at preserving the permanence of freedom.

The experience of working on construction sites also influenced the artist's work. The painting "Turksib" (1969) represents the symbolism of the same theme – the meeting of the past and the future. The artist does not depict people's faces, this generalization is aimed at a collective image of the people as a whole, which meets the new, unknown.

Modernization does not become a leading theme, "new life" does not become a contradiction to traditional, nomadic life. In the sketch "Milking mares" (1936), the artist demonstrates a quite ordinary plot, a kind of contemplation. "On the one hand, as an artist who focuses on realistic Russian painting and reproduces specific signs of a particular area. At the same time, he shows "his" space, relying on completely different traditions and roots, reshaping the landscape according to the mythological model of perception of the world" [2,16]. We are witnessing a frieze series, full of calm and tranquility plot. This is the human world, the presence of man. Despite the everyday background of the painting, thanks to the smooth composition, where yurts turn into a pattern, and women milking horses become eternity, everyday life itself is perceived as a sublime idyll, a departure into the past. A.Kasteev gives an impetus to the process of formation of national identity.

A different narrative from the work of A.Kasteev is observed in the works of U.Tansykbayev, who mastered the manner of the "European avant-garde". His main subject is painting-interpretation. There is a search for ideas, a desire for experiment. The epic monumentality of the compositions is already characteristic of Tansykbayev's early works.

"Portrait of an Uzbek" (1927) demonstrates a completely innovative approach to understanding color and texture. Impressionistic color combinations freeze at a certain moment, the sun's rays "spill and penetrate" into the textures of clothing and surroundings. The depicted person is endowed with character and realism, at the same time he is combined with the environment. It is a single harmonious world. The painting also reflects the general idea of a person as a social type. His works of that period "Evening. The Mountain village" (1967), "In the village" (1940), "In my native village" (1933) are also examples of experimental painting. The viewer finds emotions and moods in the flow of colors and shapes.

He also created the study "Crimson Autumn" (1931). We observe a generalization of the landscape, similar works can be found in P. Gauguin. "The artist was able to convey the integrity of his native world in all the splendor of the aesthetic excesses inherent in folk art" [2,20]. These excesses are not inherent in the general flow of art development, but they are an important component of the overall "picture".

The 1950s and 1970s – the desire of artists to create their own national school of art. During this period, the heyday of the Kazakh professional fine art begins. The beginning of the development of the Kazakh school of painting. Monumental and epic themes begin here. Returning artists educated in Moscow and St. Petersburg find themselves in need of new self-expression.

K. Telzhanov took over the "Appeal to tradition". The work "Kokpar" (1960) is the embodiment of the Kazakh national spirit and freedom. The painting depicts a frozen moment from the game, a moment of strength of competition in every sense requiring fortitude. The artist's work is about strength and speed. However, there is a space of folk life and nomadism here. A steam locomotive is depicted in the background. The artist conveys the connection between the past and the future, the interweaving of times. The players and the locomotive do not "argue", they coexist.

The second work is "On the land of the Grandfathers" (1958). It depicts an endless steppe through which a horseman rides. He stands in front of a plowed strip of land. Quite figuratively, the

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

artist feels the clash of two cultures, the clash of a settled civilization and a nomadic one. The theme of national identity is clearly visible on the artist's canvases, these are reflections on what the Kazakh people are, what their essence is.

S. Mambeyev changed the direction of painting – to the poetry of conventionality and decorativeness from plein-air painting. Meanings are hidden in colors and images. "Koktem. Spring" is a revolution of traditional art. The artist makes a turn from realistic space, creates an image of time and an image of feeling and thought. The master addresses the themes of the nature of his native land and the traditions of the Kazakh people.

M. Kenbaev embodies the Kazakh national spirit in his work "Catching a Horse" (1957). Here we can observe a certain difference from the previous school of painting of the 1930s, this is the ideological spirit. The artist uses ephemeral colors that exist permanently in nature. In the background, houses are visible, again a tangle of natural and folk.

The 1980s - 1990s were the stage of the thaw. In a difficult socio-political situation, a spiritual crisis and the need for a new expression are growing. At this crucial stage, it was the figurative language of iconic painting that became a visible example of the desire to clothe forms in an original and pure form. By the end, there was a need for a different approach. Idealism and declarativeness are being replaced by the desire to convey the mental state of an ordinary person. The artists sought to express a personal, to convey a personal attitude.

A. Akanaev is known for his experimental breakthrough. "Saukele" (1992) Depicts a girl in a headdress, where the headdress is a symbol of tradition. Shanyrak rests on it and they support each other. It is a symbol of life, the reliance of modernity on tradition. The girl's face is not a compositional center, this face is the embodiment of nationality.

Experimentation is visible in the work of K. Khairulina. "Sounds of the Wind" is a schematic combination of colors, geometric textures and compositions. This is one of the first works in the abstract direction. The artist strives to convey sound through artistic techniques. The geometric pattern turns into the outline of a horse, into the outline of the symbol of the Kazakh land. Modernity and the past are skillfully combined here. "It is extremely interesting that the principled individualism of the masters actively working in the postmodern era, leveling personal statements with citations, is combined with the desire of Kazakh masters to rely on national foundations" [3,20].

The artist A. Esdauletov, who created the painting "The Red Bull" (1990), also experiments with color. The painting is divided into three main parts. The upper part of the picture is time and eternity. The lower part, the ornamental one, is the past, which is no less important. It is noteworthy how poetic and allegorical the language of the new artists is becoming. It is a traditional culture in the context of modernity. Images intertwine and turn into one.

The direct dependence of the stages of the development of art in Kazakhstan on social development has found expression in the works of most figures. However, there is an evolution of the art school, where connections between different stages of development, independent of the socio-political context, are applied. The above-mentioned artists are examples supporting the idea of preserving the heritage of art as traditional. The idea of identity and continuity is supported in various genre appeals. This is the "red thread" running through the works of the artists. Social bias allowed art to perform the function that was assigned to it by the course of history itself. The change of stages was determined by the process of historical development.

Список литературы:

1. Р. А. Ергалиева, Р. И. Каргабекова, Д. С. Шарипова, Ж. А. Аксакалова. Избранное. Искусствознание Казахстана, 2012. – 235 с.
2. А. Ж. Джадайбаев, С. Ж. Кобжанова, М. М. Копелиович, К. Ж. Мукажанова. 100 шедевров искусства Казахстана, 2013. – 16, 20 с.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

3. Кобжанова Светлана Жумасултановна. Мировые художественные традиции в развитии живописи Казахстана (1930-1980-е годы), 2010. – 20 с.

МОҢҒОЛ МҮСІН ӨНЕРІ: МӘДЕНИЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ

Захай Б.

***Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана
ғылыми жетекші – ф.ғ.к., доцент Адаева Г.А.***

Abstract

The article is aimed at a cultural analysis of the ways in which the sculptor expresses his ideas, the possibilities of sculptural art, and the content. The article provides a comparative analysis of the features of ancient sculpture and modern Mongolian sculpture. The art of sculpture plays a huge role in our lives. Through the representation of beauty, it forms our taste and aesthetic vision. By understanding the sculpture, a person gets the opportunity to broaden his horizons.

XXI ғасырдың басынан Моңғолия мүсін өнері қарқынды дамып келеді. Мүсіншілердің шеберлегі күннен күнге жақсарып, жұмыстардың алуан түрлілігі көбейді және мазмұны да кеңейді. Мазмұны мен формасы тереңдеп, мүсін өнері айтарлықтай көркемдік жетістіктерге жетті.

XVIII ғасырдағы француз жазушысы және ағартушы философ Денис Дидро мүсін туралы: "Бұл күшті муза, бірақ үнсіз және құпия" деген екен[1]. Шынында да, мүсінді түсіну біз үйреніп қалған кескіндемеден гөрі қиынырақ, өйткені ол бізді қоршаған әлемді неғұрлым кең, көрнекі және түрлі-түсті түрде көрсете алады. Алайда, мүсін кез-келген басқа өнер сияқты көркем образдарда нақты әлемді бейнелейді, бірақ оны ерекше құралдарды қолдана отырып көрсетеді. Мүсінде шебердің идеясы нақты, заттай, шынайы түрде жүзеге асырылады. Денис Дидро өнерді эстетикалық ләззаттың бір түрі ғана емес, сонымен бірге қоғамды тәрбиелеудің қуатты құралы деп санады. Ол ойды қалыптастыру және қоғамдық сенімдерге әсер ету тәсілі ретінде өнерде көрсетілген идеяларға мән берді[2]. Яғни, мазмұнды мүсіндерге қарап кез келген адам ой жүгіртеді, сан түрлі пікір айта алады. Сонымен қатар мүсіннен эстетикалық ләззат ала алады. Кескіндеменің иллюзиясын мүсіннің нақты көлемімен салыстыра отырып, Леонардо да Винчи: " мүсінші өз шығармаларын осылай орындайды, сондықтан олар дәл солай болып көрінеді" деген [3, 60 б]. Мүсіндік форма арқылы мүсіндік шығарманың мазмұны ашылады, мүсіншінің идеясы көрерменге жеткізіледі. Мүсіннің ерекшелігі, оның мазмұны – негізінен адамды бейнелеу. Адамның бейнесінде мүсінші қоғамның өмірін, адамдардың мінездерін, олардың көңіл-күйлері мен әрекеттерін аша алады. Осыған байланысты мүсін өнері белгілі бір тақырыптармен сипатталады. Мүсінде өткен дәуірлердің, замандастардың немесе ұлы тұлғалардың портреттерін мүсіндеуге, күнделікті тақырыптарға композициялар жасауға, жалпы ұғымдарды - еңбек, бейбітшілік, халықтар достығы, жеңісті суреттейтін аллегориялық және символдық фигураларды бейнелеуге болады. Жалпыланған, аллегориялық және символдық монументалды бейнелерде өз заманының батырлық мұраттарын білдіре алуы мүсіннің ерекше маңызды қасиеті болып табылады.

Шығармашылық мүсін – ауыр физикалық жұмыс, материалмен күрес. Яғни әртүрлі материалды пайдалану арқылы өз идеяңды іске асыру үшін физикалық жұмыс ауыр жұмыс жасау. Іске асқан көркем шығарманы қабылдаудың өзі бір әңгіме. Мүсінді қабылдау да үлкен белсенділікпен сипатталады. Мүсінге қол тигізгіңіз келетіні кездейсоқ емес, өйткені жанасу визуалды бейнені толықтырады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

"Кескіндеме тек көзге арналған... содан кейін мүсін зағиптар үшін де, көрушілер үшін де бар", - деді Дидро [4, 96 б]. Иа, мүсінді зағиптар ұстап оның нені бейнелегенін сезіне алады деген сөз. Олар мүсіндегі пішінін, шұңқырлығын, дөңестігін, биіктігін, көлемін және заттың не материалдан жасағанын сезіне алады. Дөңгелек мүсін мен рельефтік мүсін ежелгі дәуірден жалғасып келеді.

Қазіргі уақытқа дейін тарихтағы керемет мүсіншілердің ең жақсы туындылары, үлгілер әлі күнге дейін өз құндылығын жоғалтпады. Ежелгі мүсінге қатысты айтар болсақ, гректер мінсіз жалаңаш денені көрсетуге тырысса, римдіктер мүсіннің бетіне ерекше назар аударады. Сондай жұмыстардың бірі XVII ғасырдың аяғындағы белгісіз мүсінші жасаған «Геракл» мүсіні. Ежелгі мифтік бейне Геракл күш пен батылдықты білдіретін мүсін. Аңыз бойынша, ол он екі ерлік жасаған. Мүсінші сақалды, қуатты атлетті кезекті ерліктен кейін демалушы ретінде бейнелеген. Жалаңаш Геракл арыстанның терісімен жабылған тірекке қатты сүйеніп тұр. Оның басы сәл төмен, беті тыныш, бірақ мәнерлі емес, бірақ дамыған жоғарғы торсық кеуде және іш бұлшықеттері, иықтары, қолдары мен аяқтары бірден көзге түседі, олармен салыстырғанда басы кішкентай болып көрінеді. Гераклдің денесінің бұлшық еттерінен кара күшке толы екенін көруге болады. Сәл төмен түскен иығы, күшті бұлшықеттері, арқаға артқа жіберген қолы қарқынды күрестің күш-жігерінен кейінгі разряд сияқты. Геракл мүсіні – жартылай құдай, жартылай адам кейіпкер. Ол өзінің орасан зор күшімен ер адамның үлгісі болған. Ол соғыс өнерін жетік меңгерген, батылдығына ақылы сай әйгелі батыр болды. Оның мінезінде ерекше қайсарлық, ерлік, парасат қабілеттер болды[5]. Геракл сияқты ежелгі гректің де, римдіктердің осындай көптеген ер адамның мүсіндері бар. Ежелгі заманның мүсіншілері әдемі денені бейнелеу арқылы рухы сыртқы қабыққа сәйкес келетін идеалды адамды көрсетуге тырысты.

Осындай бейнелеу үрдісінен күні бүгінге дейін көптеген мүсіншілер үлгі алуға тырысады. Әр мүсінші өз жан дүниесіне жақын көркем бейнені өз әлеміндегі туындыны жасауға тырысады. Сондай мүсіндердің бірі ретінде моңғолиялық мүсінші туындыларын айтуға болады.

Моңғолия бейнелеу өнерінде ерекше орын алған Т.Даваасамбуу 2009 жылдан бері мүсін өнерімен айналасып келеді. Ол 2007 бастап қазіргі уақытқа дейін жиырма шақты жеке және біріккен көрмелерге қатысқан. Мүсін өнерінің қыр-сырын жақсы меңгерген мүсінші 2023 жылы «Моңғол ер адам» атты көрмесін ашты. Көрмеде қоламен жасалған әртүрлі мүсіндер қойылды. Қоламен жасалған мүсіндердің барлығы да өзіндік айтары бар мазмұнды жұмыстар. Мүсінші ер адамның әртүрлі қимыл қозғалыстарынан, яғни, отырыстарынан, тұрыстарынан көркем бейне жасайды. Көркем бейнелердің көлемі шағын болса да олардың сыртқы және түр бет әлпетінен әр түрлі мінез байқалады. Мүсіндер кара түсті, шағын болса да салмағы ауыр тәрізді сезім тудырады. Мүсіндік композициялар тек бір идеяға тоғысады. Оның мақсаты моңғол ер адамының бейнесін, келбетін жан жақты көрсетуінде.

Т. Даваасамбуу мүсіндік көркем бейнелеріне мүмкіндігінше моңғол ер адамға тән қасиеттерді көрсетуге тырысады. Оның мүсіндері абстрактілі манерлі болып келеді. Мүсіндердің барлығында ортақ бір сипаты бар. Ол жалпақ және сопақ беті, түзу тік мұрын, қысық көздері. Ал дене бітімдеріне келетін болсақ иықты, денелі, аяқтары маймақ. Бір мүсінде қанша қиындық туса да аяғында тік тұра алатындай күш жігері бар екенін көрсеткен болса, екіншінде ұлттық нақышта киімдегі өте сабырлы отырған ер адамның бойында байсалдылық пен сергектік байқалады. Осындай ер адамның жан-жақты болуы табиғатынан шығар (Сурет 1,2).

Әртүрлі қимылдағы ер адамның ішкі жан дүниесінен көптеген сыр шертетін бұл мүсіндерді түсіну үшін моңғол ер адамының мінез-құлық, адами қасиеттеріне тоқталсақ болады. Мүсінші адам негізі үнемі ізденісте жүреді. Ізденісте жүрген мүсінші адамның мінез-құлық, сырт келбетін жан жақты зерттеу арқылы болашақ мүсінді болжайды. Моңғол

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

менталитеті бойынша ер адамның алдында міндетті түрде мақсат, өз бетінше шешім қабылдай алатындай қабілет, ерік жігер болу керек. Бұл көшпелі өркениет кезіндегі ежелден келе жатқан моңғолдың бойына сіңген ғажайып қасиеті. Шешім қабылдаған соң одан туындаған тәуекелге бара алатындай ақыл-ой күші жеткілікті болу керек. Бұл ақыл өмірлік тәжірибемен келеді. Нағыз моңғол адамы ретінде балаларға үлгі бола білу, балалардың білім, денсаулығына көңіл бөлу, отбасына, әйеліне қамқорлық жасау және олардың жақсы өмір сүруіне жағдай жасау және толықтай мойнына алу жауапкершіліктер жатады.

Сурет 1

Сурет 2

Нағыз моңғол адамның қасиеттері әлсіз сөздер емес, ол ойлы, тура, шыншыл, қысқа, көрегендігі бар, батылдығы болу керек. Ол өсек айту, бостан бос мақтану, бос бүйрек сөзге еру, басқаға жағымпаздануға бой алдырмауымен оның мұраттары мен өмірлік ұстанымдарына адал болу қасиетін дарыта білу керек. Ұйқыда сергек, тазалық, денсаулыққа мұқият, болашақ өмірді жоспарлай білу, басқаларға қамқорлық жасау, қайғысын басқалардан жасыра білу және мәселелерді мүмкіндігінше шешу сияқты қасиеттері нағыз моңғол ер адамның жақсы қасиеті. Сонымен қатар отбасы мүшелерінің және басқалардың кішігірім кемшіліктерін елемей сабырлық танытады. Бауырластарын құрметтей отырып заманмен үйлесімді өмір сүру, өз елінің тарихы мен мәдениетін білу, сақтау қабілеті – моңғол адамының қайталанбас қасиеті.

Иықты, кең кеудесімен ат әбзелдерін қолына ұстап тұрған мүсін мен екі қолын екі жаққа ашып қанаттанып тұрған мүсіндерге қарап нағыз моңғол ердің болмысы деп айтуға болады. Бұл жерде моңғол халқының өмір салтын суреттеген тәрізді. Мүмкін арғы заманнан қазіргі күнге дейін қалыптасып келе жатқан ұлттық ойындарын ер азаматпен байланыстырды ма? Ал Моңғолияның ұлттық ойындар арқылы ұлттық болмысын тануға болады. Ер жігіт ат үстінде сыналады демекші атқа міну мәдениетінен сыр шертетіндей. Ал бүркіттей қанатын жайып алған азаматтың бейнесі күресуге, күш сынасуға дайын ер жігіттің қара күштің иесі тәрізді сезім тудырады (Сурет 3, 4). Нағыз моңғол ер жігіт атқа да міне алады, кара күшін де сынап күресе алады [7]. Мүсінге қарап көшпенді ауылдың, даланың нағыз ер жігіттің келбеті сипатталғандай сезінеді. Сырт келбетінен, денесінен бұлшықеттері киімнен анық көрінеді және етжеңді екені анық байқалады. Ал еркектің бейнесін ортақ сипаттамасын айтатын болсақ «еңсегей бойлы, терең ойлы, өткір көзді, қыр мұрынды, қияқ мұртты, кең иықты, апай төсті, өткір тісті, жуан білекті, қапсағай денелі, бура санды, кең жауырынды, от ауызды, орақ тілді, темірдей саусақты, жау жүректі, сергек ойлы, ширақ қимылды, кескін сөзді, кесек бітімді, қырандай алғыр, сұңқардай өр, арыстандай айбатты, жолбарыстай қайратты, көк бөрідей қайсар, қабыландай сұсты, бұландай сүйекті, нардай төзімді, ар алдында ақ, сауысқандай сақ...» деп сипаттауға болады [8]. Осы сипаттама арқылы нағыз ер жігіттің бойында болуы тиіс қасиетін анықтауға болады.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Сурет. 3

Сурет. 4

Нағыз моңғол әділдікті қолдайды, батылдықыпен мақсатына ұмтылады, өз қателіктерін сезінеді, оны түзетуге, ренжітсе кешірім сұрай алады. Құлаған жерінен тағы да қайта тұрып жүре алады. Басқалардың сөздерін ести білу және оған төзімділікпен кішіпейілділікпен сөйлеу тағы да негізгі қабілеті. Адаммен кездескенде моңғол ер азаматы сол кісіні толық аты-жөнімен атайтын дәстүр бар. Олар абыройды қатты ойлайды. Атыма кір келгенше сүйегім сынса екен деп айтып жатады. Басқалардың қорлауы мен арандатуына жауап қайтаруға тырысады. Алдау, жағымпаздық, азғындық, маскүнемдік, жала жабу, фанатизм, тәкаппарлық, билікті манипуляциялау, билікті көрсету, қорқыныш, сатқындық, ұрлық және адам өлтіруді жаман еркектің белгілері ретінде танып оларды бойынан аулақ ұстаған. Оның орнына дені сау, батыл, шыдамды, қабілетті, интеллектуалды, адамгершілікті, патриот болуға ұмтылады.

Мақалада мүсін өнерінің біздің өмірімізде қаншалықты маңызды екенін көрсетуге тырыстық. Мүсінде күрделі ойлар мен толғандыратын сезімдер бейнеленеді. Ал мүсінші көркемдік мүсінді жасауда әртүрлі материалдарды қолдана отырып шығармашылық күш пен қаражат жұмсайды. Кез-келген білімге ие болу сияқты, өнердің бір түрін түсіну адамды байытады, оған шынайы қуаныш сыйлайды, көркем шығармаларды бағалауға, оларды шабыттандырылған шығармашылықтың жемісі ретінде, халықтың мәдени құндылықтары ретінде сақтауға жетелейді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Всеобщая история искусств. Искусство древнего мира и средних веков. Том 1 <https://itexts.net/> URL: алынған уақыт 14.02.2024
2. [Ключевые идеи Дени Дидро | Журнал Интроверта \(artforintrovert.ru\)](https://artforintrovert.ru/) URL: алынған уақыт 12.02.2024
3. Леонардо да Винчи. Избранное. М.: - ГИХЛ, 1952. - 60 б
4. Дени Дидро. Салоны. - М.: Искусство, 1989. - 96 б
5. Геракл. <https://ru.ruwiki.ru/> URL: алынған уақыт 20.02.2024
6. Геракл XVIII век. <https://my.tretyakov.ru/app/masterpiece/20605/> URL: алынған уақыт 15.02.2024
7. Уран зурағт дурлагсад. <https://www.facebook.com/> URL: алынған уақыт 18.02.2024
8. Ер жігіттің бойында болуы қасиеттер. [https:// asylarna.kz/kk/maqala/](https://asylarna.kz/kk/maqala/) URL: алынған уақыт 20.02.2024

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ҚАЗАҚСТАН КИНОИНДУСТРИЯ САЛАСЫНДАҒА СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Захан Ж.А.

**Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы
ғылыми жетекшісі – э.ғ.к., доцент Мусабаев К.М.**

Abstract

The film industry is a complex and dynamic field of activity in which many factors have been formed, from success to the creation of high-quality content, its distribution and monetization. Effective strategic management in such an environment plays a crucial role in ensuring the success and stability of the film industry. The introduction of strategic management in the field of the film industry in Kazakhstan has significant novelty and relevance from the point of view of the dynamic development of this industry. In this regard, there are several key aspects reflecting the relevance of strategic management in the Kazakh film industry.

Стратегиялық басқарудың басты міндеті саланы дамытудың ұзақ мерзімді мақсаттары мен басымдықтарын айқындау болып табылады. Бұған нарықтың қазіргі жағдайын талдау, аудиторияның негізгі тенденциялары мен қажеттіліктерін анықтау, бәсекелестік артықшылықтар мен мақсатты нарық сегменттерін талдау кіреді. Осы талдау негізінде мақсатқа жету үшін іс-әрекеттің негізгі бағыттары мен іс-қимыл жоспарларын анықтайтын стратегиялық жоспарлау жасалады.

Бірінші кезекте, киноиндустрия саласын әлемдік таныту және тарату мақсатында стратегиялық басқару. Қазіргі таңда Қазақстан әлемдік кинематография аренасында өз позициясын нығайтуға ұмтылуда. Осы орайда киноиндустрия саласын дұрыс басқару - бүкіл әлем бойынша қазақстандық диаспорамен мәдени байланыстарды қолдауға көмектесіп, ұлттық бірлік пен өзін-өзі танытуда, мемлекеттік мәдениетті нығайтуда айтарлықтай ықпал етеді. Стратегиялық басқару - дамудың негізгі бағыттарын анықтауға, әлемдік өндірістермен бәсекеге қабілетті фильмдер түсіруге, сондай-ақ оларды әлемдік нарықтарда ілгерілетуге мүмкіндік береді. Жалпы, стратегиялық басқару тиімділік пен нәтижелерді барынша арттыру мақсатында қаржылық, адами және техникалық сияқты ресурстарды пайдалануды оңтайландыруды қамтиды. Бұған бюджеттерді әзірлеу, тапсырмалар мен жауапкершілікті дұрыс бөлу, өндірістік процестер мен жобаларды басқару кіреді. Мазмұнды өндіруге және таратуға байланысты тәуекелдерді, сондай-ақ қаржылық және операциялық шешімдерді басқаруда да маңызды аспект болып табылады. Стратегиялық менеджмент ықтимал қауіптерді анықтауға және оларды дұрыс басқару мен азайту стратегияларын жасауға мүмкіндік береді, бұл бизнестің тұрақтылығы мен сенімділігін арттыруға, саланың нық тұруына көмектеседі. Сонымен қатар, кино саласын стратегиялық басқару мазмұн сапасын жақсартуда және киноиндустрия брендин нығайтуда шешуші рөлді атқарады. Бұған контент өндірісінің стратегияларын әзірлеу, таланттарды таңдау, қолдау және дамыту, компанияның немесе жобаның брендин құру және ілгерілету дағдылары да кіреді. Стратегиялық менеджмент көрермендердің назарын аударуға және нарықта бәсекеге түсуге көмектесетін маркетингтік стратегиялар мен жарнамалық жоспарларды әзірлеуді қамтиды. [1, 665–695 б.]

Серіктестіктерді құру және нығайту. Киноиндустрия көбінесе кинокомпаниялар, студиялар, режиссерлер, актерлер, дистрибьюторлар және кинотеатрлар сияқты әр түрлі тараптар арасындағы ынтымақтастықты талап етеді. Осы орайда дұрыс басқару жобаларды жүзеге асыруға және аудиторияны кеңейтуге ықпал ететін серіктестіктерді құруға, нығайтуда үлкен рөл атқарады. Жеке сектормен және халықаралық серіктестермен әріптестік,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

компания, инвесторлармен ынтымақтастық қазақстандық кино үшін қосымша ресурстарды, техникалық сараптаманы және халықаралық экспозицияны жақсы тартуға ықпал етеді. [2, 17-19 б.]

Цифрлық технологиялар мен онлайн-платформалардың дамуы. Жалпы стратегиялық менеджмент киноиндустриядағы инновацияларға ықпал ететін зерттеулер мен дамуға ресурстар бөлуге мүмкіндік береді. Бұған фильмдер шығарудың жаңа технологияларын эзирлеу, жаңа жанрлар мен форматтармен тәжірибе жасау және мазмұнды таратудың жаңа әдістерін табуда кіреді. Осы орайда, цифрлық технологиялардың дамуы және мазмұнды таратуға арналған жаңа онлайн-платформалардың пайда болуымен киноиндустриядағы ойын шарттары да айтарлықтай өзгереді. Стратегиялық басқару жаңа технологиялық трендтерге бейімделуді, онлайн кеңістікте болу стратегияларын эзирлеуді және мазмұнды цифрлық таратуды басқаруды қамтиды. Виртуалды шындық немесе бейне ағыны сияқты жаңа форматтар осы саладағы компаниялар үшін жаңа мүмкіндіктермен қатар қиындықтарды да тудырады. Сондықтан кино саласындағы стратегиялық басқару бәсекеге қабілетті болу үшін жаңа технологияларға бейімделуді, нарықты зерттеуді және жаңа инновацияны дұрыс қолдануды қамтиды.

Әлеуметтік-мәдени әсер және білім. Киноиндустрия әлеуметтік идеяларды, құндылықтар мен ойларды қалыптастыра отырып, айтарлықтай әлеуметтік-мәдени әсерге ие болады. Стратегиялық менеджмент осы аспектіні ескеруге және бір реттік көңіл көтеруге ғана негізделіп қана қоймай, қоғамның білімі мен мәдени дамуына үлес қосатын кинопродукцияларды жасауы керек. Таланттар мен кәсіби қоғамдастықты дамыту, кинематографистердің кәсіби дағдыларын дамытуға бағытталған білім беру бағдарламаларын, мастер-класстарды, тағылымдамаларды және басқа да іс-шараларды қолдау маңызды. Бұл саланың кадрлық әлеуетін нығайтуға және фильм өндірісінің жоғары сапасын қамтамасыз етуге көмектеседі.

Ұзақ мерзімді стратегияны тұжырымдау. Ұлттық басымдылықтар мен нарық қажеттіліктеріне сәйкес киноиндустрия саласын дамытудың ұзақ мерзімді мақсаттары мен бағыттарын анықтау қажет. Бұл кинематографиялық инфрақұрылымды дамытуды, дарынды кинематографистерді қолдауды, қазақстандық фильмдерді шығару мен таратуды ынталандыруды қамтиды. Ішкі және әлемдік нарықтарда қазақстандық фильмдерді дұрыс орналастыру, табысты маркетингтік науқандар жасау, ілгерілету мақсатындағы іс-шараларды эзирлеуде халықаралық кинофестивальдерге қатысу, қазақстандық киноға назар аудару үшін әлеуметтік медианы пайдалану, брендті басқару және басқа да құралдарды қолдану кіреді. Мақсатты аудиторияны таңдаудан бастап, жарнама бюджетін бөлуге дейін, осы аспектілердің барлығы көрермендердің назарын аудару және жоғары кассалық төлемдерді қамтамасыз ету үшін мұқият жоспарлау мен орындауды қажет етеді. [3, 509–533 б.]

Мемлекеттік қолдау және қаржыландыру. Қаржы қаражатын бөлу, гранттар, салықтық жеңілдіктер және басқа да құралдар беру арқылы киноиндустрияны мемлекеттік қолдау жүйесінде ұйымдастыруды көздейді. Ұлттық кинематографияны қолдауды, кино өндірісіне инвестиция құюға ынталандыруды, кинотеатр инфрақұрылымын дамытуды және ел аумағында түсірілім үшін шетелдік кинокомпанияларды тартуға жағдай жасауды қарастырады. Бұл киноиндустрияны қаржыландыруға және қаражатты бөлуге жауапты арнайы қорларды немесе агенттіктерді құрады. Қазақстан туралы сапалы кинофильмдер туристерді, инвесторларды тартуда және елдің мәдени-экономикалық әлеуетіне халықаралық назар аударуға ықпал етеді. Осы орайда, киноиндустрия саласын дұрыс стратегиялық басқару елдің әлемдік аренадағы имиджін жақсартып отырып, жұмсақ күш ретінде ұзақ мерзімді тиімді жұмыс істеуіне әкеледі. [4, 197–206 б.]

Қазіргі киноиндустрия саласы Қазақстанның заманауи және жан-жақты мемлекет ретіндегі бейнесін қалыптастыруда шешуші рөлдерінің бірін атқара отырып, елдің мәдени

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

және экономикалық өмірінің маңызды элементі болып табылады. Фильмдер мен телехикаяларды түсіруде жұмыспен қамтудың өсуіне және жергілікті ойын-сауық индустриясының дамуына ықпал етуде, инвестицияларды тартуда, түсірілім тобы, актерлік және техникалық жиынтықтар мен монтаждау сияқты әртүрлі секторлар тобын жұмыспен қамтамасыз етуде, елдің экономикалық дамуына қосатын үлесі айтарлықтай зор. Жалпы киноиндустрия жергілікті студиялар мен кинокомпаниялар үшін маңызды табыс көзі және нағыз туризмді дамытушы сала, өйткені фильмдерде бейнеленген тартымды орындар мен пейзаждар шетелдік туристердің келуіне үлкен үлес қосады. Фильмдер мен сериалдар қазақстандық тарихты, тілді, әдет-ғұрыпты және жеке өмір салтын ел ішінде де, одан тыс жерлерде де мықты тарату құралы болып табылады. Қазақстандағы киноиндустрия әлемдік аренада елдің халықаралық беделі мен қабылдауын арттыруға ықпал ететін қозғаушы маңызды факторының бірі. Табысты фильмдер мен сериалдар мәдени мұраның байлығын, инновациялық әлеуетін және жергілікті кинематографистердің талантын көрсетуге мүмкіндік береді, әлемдік аудиторияның назарын аударады және шетелдік кинорежиссерлармен, салалармен ынтымақтастықтың жаңа мүмкіндіктерін ашады. [5, 831–850 б.]

Осылайша, Қазақстандағы киноиндустрия саласын стратегиялық басқару елдің экономикалық дамуына, мәдени мұрасымен халықаралық имиджіне әсер ете отырып, маңызды және көп қырлы рөлін атқарады. Қазақстан киноиндустрия саласының елдің қоғамдық және мәдени дамуына қосқан үлесін бағаламауға болмайды және оның одан әрі дамуы Қазақстанның қазіргі заманғы және серпінді мемлекет ретінде алға жылжуына ықпал ететін болады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Kaplan, S. (2011). Research in cognition and strategy: Reflections on two decades of progress and a look to the future. *Journal of Management Studies*, 48(3), 665–695.
2. "Медиаменеджмент: теория и практика" - В. С. Горшков, С. Семихатский 2012 г. 17-19
3. Teece, D. J., Pisano, G. and Shuen, A. (1997). Dynamic capabilities and strategic management. *Strategic Management Journal*, 18(7), 509–533.
4. Бабич, А. М. Кинематография на пути к рынку / А. М. Бабич, Е. В. Егоров // Экономика и финансирование социальнокультурной сферы : учеб.пособие / А. М. Бабич, Е. В. Егоров. – Казань, 1996. – С. 197–206.
5. Helfat, C. E., & Peteraf, M. A. (2015). Managerial cognitive capabilities and the microfoundations of dynamic capabilities. *Strategic Management Journal*, 36(6), 831–850.

ИСТОРИЯ ГРИМА: ОТ ДРЕВНИХ РИТУАЛОВ К СОВРЕМЕННОЙ ЭСТЕТИКЕ

Зинченко И.В.

КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан

Abstract

The article examines the phenomenon of makeup from the point of view of its functioning in the field of theater and cinema, as well as its influence on the carnival of modern life. Examples are given from films where makeup plays a significant role in the transformation of actors.

Грим в театре - это важнейший атрибут искусства, который служит для передачи глубоких символов, эмоций и магии трансформации. От древних классических постановок до современных спектаклей, грим является неотъемлемой частью создания образов и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

взаимодействия актеров с аудиторией. Давайте погрузимся в удивительный мир грима в театре, изучим его историю и важную роль в творческом процессе.

В театре грим имеет свои особенности. Он служит для создания образов, усиления характеров и улучшения видимости актеров на сцене. Грим в театре часто бывает выразительным и насыщенным, чтобы мимика актеров была видна на дистанции. Важной задачей является передача эмоций и характера персонажей через грим. Возрастной грим также используется, чтобы актеры могли перевоплотиться в персонажей разного возраста. В современном театре, роль визажистов и гримеров становится всё более важной, так как они способствуют созданию неповторимых образов и помогают реализовать художественное видение постановки.

С самых ранних дней театрального искусства грим занимал центральное место. В Древней Греции актеры использовали маски и миндальное масло, чтобы придать своим лицам выразительность и стать видимыми на огромных амфитеатрах. Эти методы позволяли им создавать разнообразные образы и передавать эмоции аудитории.

Одной из ключевых функций грима в театре является создание уникальных персонажей. Он позволяет актерам преобразиться и оживить разнообразные роли, будь то исторические личности, сказочные герои или обычные люди.

Грим помогает актерам передать эмоции и характер персонажей. Цвета, контуры и акценты добавляют выразительности лицам актеров и помогают аудитории понять состояния и мотивы персонажей. В театре, где актеры могут играть роли разного возраста, грим создает убедительную иллюзию.

Он может сделать актера старше или моложе, что особенно важно в исторических постановках. На сцене освещение и дистанция могут влиять на видимость актеров. Грим помогает им оставаться видимыми и выделяться, гарантируя, что их выразительность не потеряется.

В сфере театрального грима используются специальные косметические продукты, которые обладают повышенной стойкостью. Это необходимо, чтобы макияж актеров оставался неизменным в течение всего спектакля. Смазанный макияж или потерянные гримом детали, такие как помада или синяки на лице бандитов, могут серьезно нарушить восприятие спектакля.

Процесс нанесения театрального грима начинается с использования профессиональной, высоко стойкой основы под макияж, которую тщательно даем впитаться в кожу. Затем специалист-гример создает макияж в соответствии с ролью, учитывая особенности и яркость выражения лица актера. Яркие краски играют важную роль в театральном гриме, обеспечивая четкость и ясность выражения лиц актеров даже при просмотре из дальних рядов. Гримеры уделяют особое внимание глазам, придают им больше выразительности, а также акцентируют губы, создавая четкий контур и применяя насыщенные оттенки. Особые гримировальные краски используются для создания эффектов, таких как морщины, раны и ссадины. Они могут придать актерам молодой или более зрелый вид в зависимости от роли. Кроме того, специальные накладные элементы для увеличения объема помогают изменить физические черты актеров, как, например, лоб, нос или щеки, чтобы достичь необходимого облика.

Использование париков, накладных усов и бороды является обязательной частью театрального грима. Они способны радикально изменить внешность актеров и придать им совершенно новый облик. В зависимости от концепции, накладные волосы могут быть как искусственными, так и натуральными. На голове актера надевается специальная сетка, к которой крепятся парики, в то время как бороды и усы крепятся специальным составом, который безвреден для кожи и не вызывает дискомфорта в течение всего спектакля. Снять театральный грим возможно только с использованием специальных средств, которые

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

содержат спирт. Это может привести к обезвоживанию кожи актеров, так как спирт обладает обезвоживающим действием. Поэтому после удаления макияжа, актерам обязательно наносят увлажняющий и восстанавливающий крем для восстановления естественного состояния кожи. Важной частью процесса творчества является воплощение образа актерами. На первый взгляд это основная работа, но грим также играет важную роль, обеспечивая выразительность и передачу эмоций, которые являются неотъемлемой частью спектакля. Радость, страдание или отчаяние, которые переживают персонажи, могут быть переданы зрителям через выразительный макияж, который помогает актерам воплотить своих героев на сцене без потери яркости и ясности.

Театральный грим - это настоящее искусство, требующее высокой квалификации и творческого подхода. Визажисты и гримеры сотрудничают с режиссерами и актерами, чтобы достичь желаемого эффекта и интегрировать грим в концепцию постановки. Они виртуозно используют различные техники и продукты, чтобы создать образ, который не только выглядит великолепно на сцене, но также вписывается в общую идею спектакля.

Кинематограф, происходящий от греческих слов, означающих "запись движения", представляет собой область человеческой деятельности, целью которой является создание движущихся изображений. Иногда он также называется синематографом и кинематографией. Кинематограф был придуман в XIX веке и стал чрезвычайно популярным в XX веке.

Этот термин охватывает киноискусство, форму современного изобразительного искусства, в которой работы создаются с использованием движущихся изображений, а также киноиндустрию, отрасль экономики, которая производит кинофильмы, специальные эффекты для них, анимацию и демонстрирует эти произведения перед аудиторией. Произведения киноискусства создаются с применением кинотехники. Этой областью занимается киноведение как научная дисциплина. Фильмы могут быть различных жанров, включая игровое и документальное кино.

Кино сегодня составляет значительную часть культуры во многих странах и представляет собой значимую отрасль экономики во многих из них. Производство фильмов часто сосредотачивается на киностудиях, и фильмы демонстрируются в кинотеатрах, по телевидению, а также распространяются на видеокассетах и видеодисках. С появлением быстрого интернета также стало возможным скачивание фильмов в виде видеофайлов с специализированных веб-сайтов или с использованием пиринговых сетей, что может привести к нарушению авторских прав правообладателей кинофильмов.

Произведения кинематографа традиционно разделяют на два основных жанра: художественные (или игровые) и документальные (неигровые) фильмы. В первых, события демонстрируются с участием актеров, тогда как во вторых, они отражают реальные события, снятые в реальной жизни. Однако это разделение часто вызывает дебаты из-за того, что в документальных фильмах могут использоваться актеры для реконструкции реальных событий. С появлением актеров в документальных работах, стали выделять две основные категории: чисто документальное кино и кино, которое включает в себя элементы игры, но представляет реконструкцию реальных событий. При этом важно отмечать различие между документальным кино и художественными историческими фильмами.

Следуя первоначальному взгляду, короткометражное кино кажется отличающимся от полнометражного только по своей сравнительно небольшой продолжительности, в основном составляющей 15—20 минут. Однако такое впечатление вводит в заблуждение, поскольку короткометражное кино должно вместить в ограниченные временные рамки весь разнообразный спектр эмоций и переживаний, характерный для полнометражных фильмов. В этом контексте короткометражное кино представляет собой отдельный вид искусства и кинематографического творчества, который обладает своей художественной уникальностью. Его также называют "киноминиатюрой".

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Документальное кино, также известное как неигровое кино, представляет собой особый вид киноискусства. Оно строится на реальных съемках и реальных людях, а не на актерах, и не включает в себя реконструкции происшедших событий. Первые попытки создания документальных фильмов были предприняты на ранних этапах развития кинематографа. В наши дни документальное кино широко распространено и часто транслируется по телевидению. В документальных фильмах часто рассказывают о различных интересных событиях, культурных явлениях, научных открытиях и гипотезах, а также о знаменитых личностях и обществах. Мастера этого жанра часто поднимают важные философские вопросы в своих работах.

В индустрии кино невозможно представить себе успешные фильмы без выдающихся персонажей, созданных благодаря искусству гримеров. Эти профессионалы воплощают сложные и неповторимые образы, которые остаются в памяти зрителей на продолжительное время. Необходимо отметить, что история грима в кино подверглась значительным изменениям, и его развитие весьма удивительно.

В начале XX века, эпоха немого кино, передача характера персонажей оставалась зависимой от мимики и пластики актеров. Однако даже в те времена, создание образов было весьма зависимо от макияжа. Самостоятельно нанося косметику, актеры старались выделить свои черты лица и подчеркнуть выразительность в условиях яркого сценического освещения.

Первым смелым экспериментатором с тяжелым гримом на себе стал американский актер Лон Чейни. Он создавал устрашающих монстров, впервые применяя маскировку для воплощения персонажей ужаса на экране в 30-х годах прошлого века. Но его творчество имело свою темную сторону: использование 25-килограммового горба, изогнутых ноздрей и низкокачественных контактных линз наносило вред здоровью актера. Эти методы негативно сказывались на его физическом состоянии.

Трагический опыт Чейни послужил уроком художникам грима и побудил их к более безопасным методам работы. В 30-е годы студия Universal начала снимать фильмы ужасов, и гримёр Джек Пирс стал создавать легендарных монстров, таких как Франкенштейн, Человек-волк, Дракула, Мумия. Не причиняя вреда здоровью актеров, он использовал пластический грим, который был основан на объемных накладках.

С появлением цветного кино, использование "масок" на лицах актеров начало выглядеть слишком неестественно. Например, выдающийся лоб Франкенштейна, изготовленный методом папье-маше из слоев хлопчатобумажной ткани, казался искусственным. Возникла необходимость в более совершенных материалах, придающих лицам актеров вид "второй кожи". Именно в это время гримеры внедрили силикон в свой арсенал, что создало иллюзию прозрачности на киноэкране.

В индустрии грима начался новый этап в 1990-е годы, когда появились компьютерные графические спецэффекты, в результате чего силиконовые маски отошли на второй план. В настоящее время наиболее распространенным методом является комбинирование нескольких техник. Для создания гармоничного образа персонажей используют силикон, пенолатекс и цифровой грим.

Давайте взглянем за кулисы современной киноиндустрии и рассмотрим, как гримеры помогают актерам преобразиться в удивительных героев на большом экране.

Это один из наиболее популярных и узнаваемых рождественских и новогодних фильмов. В 2001 году фильм был удостоен "Оскара" за лучший грим. Вся команда художников и костюмеров приложила максимум усилий, чтобы воссоздать город и его обитателей так, как они описаны в книге. Для создания инопланетных носов были специально разработаны поролоновые накладки, а также были воссозданы эльфийские уши. Создание образа главного антагониста, Гринча, оказалось наиболее трудоемким заданием. Лицевой грим маска Гринча была сделана очень тонкой, чтобы не ограничивать мимику

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

актера и превратить голливудскую звезду в зеленое мохнатое существо с желтыми глазами. Изначально на создание этого образа требовалось восемь часов, но Джим Керри отказался от такой длительной процедуры, и съемки были под угрозой. Тем не менее, команда сумела сократить время до 3,5 часов, хотя грим все равно был для актера довольно неудобным. В одном из интервью Керри признался, что в роли Гринча он чувствовал себя, как будто его живьем закапывают.

Художник по гриму Арьен Туйтен добился потрясающего результата: он впервые в истории кинематографа создал пластический грим на девятилетнем актере, воплотив образ героя с синдромом Тричера Коллинза. Работа с такой "маской" может быть крайне утомительной, даже для опытных актеров, но юный Джейкоб Трамбле справился с этим вызовом. По словам самого гримёра, создание персонажей из фантазийных фильмов бывает проще, так как там есть больше свободы для творчества. В более реалистичных сюжетах, основанных на реальных заболеваниях, допущена совсем небольшая погрешность, так как даже малейшая неточность может привлечь внимание зрителя. Арьену пришлось разработать грим, который можно было бы нанести за короткое время, но при этом позволил бы Джейкобу проводить большую часть времени на съемочной площадке.

Первые эксперименты с гримом начались в апреле 2016 года. Туйтен подготовил презентационный образ для режиссера и продюсеров, чтобы продемонстрировать, как с помощью мейкапа можно достичь нужного результата. И именно после первой пробной съемки команда уверилась, что фильм будет таким, каким его задумал Арьен. А теперь немного подробностей. Все началось с создания специального "шлема", который использовался для опускания глазных век. Этот "шлем" был сделан из углеволокна и включал в себя некоторые механические элементы, а провода были подключены к "мешкам" под глазами. Все эти компоненты были скрыты под пластическим гримом и париком, так как Арьену было невозможно каждый раз приклеивать грим на Джейкоба в течение девяти часов. Художник по гриму разработал систему, которая позволяла опускать

маску и отключать механизмы во время перерывов. Шея, подбородок и щеки мальчика были покрыты силиконом и были частью одного элемента, что значительно упростило работу художников по гриму.

Искусство грима оказывает значительное воздействие на индустрию кинематографа, даже большее, чем мы обычно осознаем. Хотя многие зрители могут воспринимать грим как нечто само собой разумеющееся, его влияние остается глубоким и несомненным. Даже с развитием компьютерных технологий, которые позволяют создавать фильмы практически с нуля, профессия гримера остается не только актуальной, но и важной. Ведь коррекция и усовершенствование натурального грима при помощи компьютерных технологий оказывается не только более простой, но и более экономически выгодной альтернативой, чем полностью создавать визуальные эффекты с нуля.

В момент создания образов, я полностью погружаюсь в процесс, будто остальной мир перестает существовать, остаюсь лишь я и объект моего творчества. На съемках, где всегда сжатые сроки, я нахожу дополнительное вдохновение для поиска новых решений, позволяющих создать грим быстро, но при этом достичь удивительных результатов. Искусство, по моему мнению, заключается в том, чтобы брать на себя задачи, которые изначально кажутся сложными, а затем находить инновационные способы выполнения и даже превосходить ожидания, достигая результатов, превосходящих ожидания.

В заключении хотелось бы отметить, что о гриме как таковом пишется мало, хотя есть поле для исследования с точки зрения применения современных гримерных материалов и приемов, а также интересно проследить связь тотального увлечения гримом с нестабильностью состояния мирового порядка.

Список литературы:

1. Пави П. Словарь театра. – М., «Прогресс», 1991.
2. Соловьева М.В. Драматургия переодевания как творческо-художественный прием. // Национальный проект «Культура» и региональные культурные стратегии. – Пермь, Пермский государственный институт культуры, 2021.
3. Лебединский П.А. Грим. Энциклопедия сценического самообразования. Второе издание журнала «Театр и Искусство». – Спб., 1912.
4. Шлитт, Эвальд. Маскарадный грим для праздников / Эльвальд Шлитт, Николь Вольфангер-фон-Кляйст. - Минск: Изд-во Харвест, 2005. - 96 с.
5. Школьников С. Основы сценического грима. - М.: Высшая школа, 1976.
6. Лебайи, В. Веселый грим / Ванесса Лебайи; пер. Е. Руднева. - Изд-во: Росмэн-Пресс, 2008.
7. Шен, П. Макияж успеха [Текст]=Make-up for success:пер. с англ./Питер Шен, Джойс Уилсон.-М.:Яуза [и др.],1998.-221 с.
8. Этикет и стиль [Текст]: правила хорошего тона и безупречного стиля на все случаи жизни: большая энциклопедия/[ред. П. Черногуз ; отв. ред. Л. Ошеверова ; худож. оформ. Е. Анисиной]. -Москва [и др.]: Эксмо [и др.], 2011. -319 с.

**ГОБЕЛЕНШІ МӘЛІК ФЛОБЕРҰЛЫНЫҢ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ
«ТӘңІРШІЛДІК» ТАҚЫРЫПТАРЫНЫҢ ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ**

Каирова М. Б.

*Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы
ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, өнертану магистрі Карабалаева Б.Р.*

Abstract

In this article, the structure of tapestries in the work of the tapestry Malik Flaberovich was transformed through the transformation of colors and shapes. According to this, it is analyzed that the content of each work, its interpretation, and the form of delivery to the viewer also undergo changes.

Қазіргі заман қоғамы гобелен өнерінің бар екенін, оның бір белгілі тақырыптарды көтеретіндігін, сонымен қатар түрлі көркемдік шешімдерде тоқылатынын білмей жатады. Олар жалпы гобелен өнерімен сырттай таныс болса да, қазақ суретшілері арасында елімізге еңбегін сіңіріп жүрген, танымал гобеленшілердің шығармашылығымен таныс емес. Біздің мақсатымыз, осы тақырыпты аша отырып, өнер сүйер қауымның, өнерді бағалаушылар санын арттыру, өнерге оның ішіндегі гобелен өнеріне баулып, оларды қызықтыру. Елімізге гобелен өнерінің келгеніне жарты ғасырдан асқанымен, бұл шығармашылықпен таныс емес адам саны жетерлік.

Қазіргі заманда гобеленді көбінесе қоғамдық орындарда, жұмыс орындарында интерьерлік - декоративтік мақсатта қолданылады. Адамдар бұл өнер түрін сырттай көріп, еш мағынасы жоқ кілем деп қана қабылдауы мүмкін, бірақ олар қателеседі. Себебі өнерде гобелен өнерінің орыны айрықша бөлек.

Суретші, гобеленші Мәлік Флоберұлының шығармашылығындағы гобелен өнері, оның стилі қандай? Оның гобелендері басқа гобеленшілерден қандай ерекшеліктері, мағынасы, символдары бар? Мәлік Мұқановтың гобелендерінің жерасты, жерүсті, тенгри секілді бейнелерінің тұжырымдамасы қандай? Ұмай ана, нойон секіллі адамдар бейнесінің интерпретациялары? Гобелен өнерінде, жалпы өнерде осы саламен айналысуға бел буған адам нені ескеру керек? Біз Мәлік Флоберұлынан жеке сұхбат алып, осы және басқа да

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

сұрақтардың жауабын алдық. Ең қызығы Мәлік Флоберұлы өз тоқыған гобелендерімен қазіргі қоғамға нені жеткізгісі келеді? Оның әр гобелені нені дәріптейді деген тақырыптарды қозғаймыз.

Гобеленші Мәлік Флоберұлының шығармашылығындағы Тәңіршілік тақырыбына интерпретация жасалады, суретші шығармашылығындағы тәсілдік ізденістер және пішін мен түс негіздерінің трансформациялық ерекшеліктері талдауға алынады. Мифтік образдардың гобеленші шығармашылығындағы түрлену ерекшеліктері семиотикалық талдауға алынады.

Тәңіршілдік мифологиясы бай және алуан түрлі, Тәңірлік халықтарының мәдениеті мен күнделікті өмірінде маңызды рөл атқарған әртүрлі мифтер мен аңыздар көп. Міне, Тәңір мифологиясының кейбір негізгі аспектілері, Тәңірі аспан мен ғаламның жоғарғы құдайын білдіреді. Ол күшті, шығармашылықты және барлық заттардың үйлесімділігін білдіреді. Тәңіртiлді қастерлеу тәңірлік сенімнің негізгі элементі болып табылады.

Тенгризм ағаштар, өзендер, таулар және жануарлар сияқты табиғат әлемінің әртүрлі аспектілерінде өмір сүретін табиғат рухтарына сенуді қамтиды. Бұл рухтар табиғаттан тыс күштерге ие және адамдардың өміріне әсер ете алады деп саналады.

Тәңіршілдікте шамандық маңызды рөл атқарады. Бақсылар адамдар мен аруақтардың арасына делдал болып, олармен тіл табысып, қоғамның игілігін қамтамасыз ету үшін ырым-тыйымдар жасау мүмкіндігіне ие.

Тәңір шексіз және құдіретті ретінде қабылданады, ол ғаламды жаратып, оған өмір береді. Ол сондай-ақ адам өмірін реттейтін табиғат заңдары мен моральдық нормалардың іске асуы. Тәңіршілдікке сенушілер Тәңірге дұғалар мен рәсімдерде жүгініп, оның батасын, қорғаны мен даналығын сұрайды.

Әрбір табиғат рухының өзіндік ерекшеліктері, сипаты және әсер ету аясы болуы мүмкін. Мысалы, өзеннің рухын суда жүзу мен балық аулаудың қорғаушысы ретінде табынса, орман рухын аңшылар мен ағаш кесушілердің қамқоршысы деп санауға болады. Табиғат рухтарына сену табиғатқа деген терең құрмет пен оның Тәңіршілдіктегі адам болмысымен байланысын түсінуді бейнелейтінін атап өткен жөн.

Тәңірлік мифологиясында әлемді құруда немесе адамзатты апаттан құтқаруда маңызды рөл атқарған батырлар туралы аңыздар да бар. Бұл қаһармандар тәңірлік пенделер де, көрнекті қасиеттерді көрсетіп, тандануға, құрметтеуге лайық ерлік жасаған қарапайым адамдар да болуы мүмкін.

Гобелен өнерінде тақырыптар мен түстер дәуірге, стильге және көркемдік қозғалысқа байланысты өзгеруі мүмкін. Гобелендегі тақырыптар әртүрлі болуы мүмкін және мифологиялық тақырыптар мен тарихи оқиғалардан бастап күнделікті өмір мен табиғат көріністеріне дейін әртүрлі тақырыптарды қамтуы мүмкін. Әртүрлі кезеңдер мен мәдениеттерде суретшілер гобелендерді өздері жасаған уақыттың әлеуметтік, діни және саяси аспектілерін көрсететін әртүрлі тақырыптарды бейнелеу үшін пайдаланды.

Гобелендерде түстер атмосфераны құруда, эмоцияны жеткізуде және негізгі бөлшектерді бөлектеуде маңызды рөл атқарады. Арнайы әсерлерге қол жеткізу үшін суретшілер түстердің кең ауқымын пайдалана алады. Мысалы, жарқын және қанық түстер маңызды кейіпкерлерді немесе көріністерді бөлектеу үшін пайдаланылуы мүмкін, ал күңгірт және дыбыссыз реңктер мистикалық немесе қараңғы атмосфераны жасай алады.

Айта кету керек, әр суретшінің гобелендегі тақырыптар мен түстерді пайдалануда өзіндік стилі мен қалауы бар. Сонымен қатар, гобелен өндіру әдістері де оның сыртқы түріне әсер етуі мүмкін, мысалы, материалдарды таңдау, бояу әдістері және тоқу әдістері.

«Әр халықтың, әр ұлттың сұлулық (көркемдік) туралы өз ұғымы бар. Біз өз халқымыздың ұлы ұғымдарын өз ұғымымызға негіз етіп ала білуіміз қажет. Рухани мұраны бойына сіңіргенде ғана суреткер таусылмас күшке ие болады. Онсыз шын мәніндегі көркем, өміршең туынды жасау мүмкін емес» деп жазды күнделігінде Қ. Тыныбековпен қатар арман

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

куып Львов қаласындағы қолданбалы қолөнер институтында білімі мен шеберлігін шыңдаған талғамы биік суретші Батырбек Өтепов.

Мәлік Флоберұлы Мұқанов өз шығармашылығында, яғни жарыққа алып келген немесе жоспарланған гобелендерінде өзгертулер көп енгізген. Ол өз гобелендерімен түрлі тесттер жасап, түстер мен пішіндерімен шығармашылық көзқараспен ойнай білген. Мысалы “Под вечным небом синей волчицы” гобеленіндегі қасқыр бастапқы идеяда болмаған. Шеберханасында жұмыс жасап отырған сәтінде ілулі тұрған көк бөрінің суретіне қарап, гобеленіне жаңа идея келеді. Сөйтіп көк бөрінің бейнесін бұлт орынында тоқып шығарады. Ол гобелен жарық көргеннен кейін бұл жерге тағы да идея келеді. Артқы фонды ашық түстен қараға ауыстыру. Бұл арқылы көрініске утрировать етілген қара аспанды түсірген. Мәлік Мұқанов онымен тоқтаған жоқ.”Под вечным небом синей волчицы” гобеленіндегі көріністі тауларға өзгерту арқылы “Город у подножья Алатау” атты жаңа гобелен туады. Осы арқылы Мәлік Мұқанов бір гобеленін бірнеше трансформацияларға ұшыратқан.

Мәлік Мұқановтың «Покровитель. Первый снег» атты гобелені «Көркем бейне шындықты бейнелеу формасы өнер – суретшінің эстетикалық идеалы аясында түрленіп, шығармашылық қиялдың көмегімен жасалған адам өмірінің нақты және сонымен бірге жалпыланған бейнесі. Оның негізгі қызметі – танымдық, коммуникативті, эстетикалық, тәрбиелік» [4:241-248].

М.Н.Эпштейн көркем бейнені тек өнерге ғана тән шындықты игеру мен түрлендірудің ерекше тәсілін сипаттайтын эстетика категориясы ретінде анықтап, көркем бейне мен басқа идеалды объектілер арасындағы байланысты (объективті-танымдық және субъективті-шығармашылық біріктіру) көрсетеді. принциптер), бірақ ұғымдардан, идеялардан, модельдерден, гипотезалардан және басқа психикалық конструкциялардан айырмашылығы, бейне «көрінетін, сенсорлық тұтастық пен түпнұсқалықты сақтайды» [5, б. 252 - 257].

Бұл ғалым сезім мен сана арасына көркем бейнені орналастырудың ескі дәстүрін жаңғыртады, бірақ оның бірегейлігі нақты материалдың: түстерді, дыбыстарды, сөздерді түрлендіруде деп есептейді, олардың көмегімен басқа заттардың арасында ерекше нәрсе жасалады. объективті дүние – өнер туындысы.

Күшті, дәл образ көркем шығарманың құрылымы арқылы өзінен-өзі жарқырап, кез келген мағынаны мөлдір де айшықты етіп, көрерменнің жан дүниесінде бір сәт пайымдауға, шындықты ашуға, тіпті шок, оның аты катарсис.

Гобелен өнері көркемдік өрнекте және мәдени символизмде маңызды рөл атқаратын сан алуан мифологиялық бейнелерді қамтиды. Гобеленде біртұтас мифологиялық бейнені пайдалану символдық мәннен эстетикалық әсерге және мәдени байланысқа дейін әртүрлі мотивтерге ие болуы мүмкін. Біріншіден, мифологиялық бейненің символдық мәні оның белгілі бір идеяларды, құндылықтарды немесе эмоцияларды жеткізу қабілетімен байланысты болуы мүмкін. Бұл суретшілерге мифологиялық бейнелерді аудиториямен қарым-қатынас жасаудың және күрделі ұғымдарды білдірудің қуатты құралы ретінде пайдалануға мүмкіндік береді. Екіншіден, белгілі бір мифологиялық образдың эстетикалық әсері оны гобеленде бейнелеу үшін таңдауда шешуші рөл атқаруы мүмкін. Кейбір кескіндердің ерекше сұлулығы мен көрнекі тартымдылығы бар, бұл оларды суретшілерге ерекше тартымды етеді. Сонымен қатар, белгілі бір мифологиялық бейнеге тарихи және мәдени байланыстар оны гобеленде пайдалану үшін таңдауда маңызды фактор болуы мүмкін. Мұндай бейнелер белгілі бір мәдениетте немесе тарих кезеңінде ерекше мәнге немесе мәнге ие болуы мүмкін, бұл оларды өнерге аудару үшін өзекті етеді. Тұтастай алғанда, гобеленде біртұтас мифологиялық бейнені пайдалану әртүрлі факторларға, соның ішінде көркемдік, эстетикалық, мәдени және тарихи пікірлерге байланысты көп қабатты және көп қырлы процесс.

Қорытындылай келе, гобелен өнеріндегі мифологиялық бейнелердің қолданылуын зерттеу символизмнің, эстетиканың және мәдени байланыстың терең қабаттарын ашады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Гобеленде бейнелеу үшін белгілі бір мифологиялық бейнені таңдау әртүрлі факторларға, соның ішінде оның символдық мәніне, эстетикалық әсері мен мәдени өзектілігіне байланысты. Мотивациялардың әртүрлілігі бізді гобелендерді тек өнер туындысы ғана емес, сонымен қатар терең ойлар мен эмоцияларды жеткізетін қарым-қатынас құралы ретінде қабылдауға жетелейді. Бұл саладағы әрі қарайғы зерттеулер гобелен өнеріндегі мифологиялық бейнелердің рөлі және олардың мәдени мұраға және бейнелі ойлауға әсері туралы түсінігімізді кеңейтуге көмектеседі.

Әдебиеттер тізімі:

1. Муканов Малик Флоберович “Национальные художественные образы в искусстве современного казахского гобелена” - Алматы 2019
2. «Кітап. Уақыт. Қоғам» халықаралық ғылыми-практикалық конференция материалдары - Павлодар: ПГПИ, 2011
3. Лисаковский И. Н. Художественная культура. Термины. Понятия. Значения: словарь-справочник. - М.: Знание, 1978. - 206 б.
4. Словарь литературоведческих терминов. - Ростов Н/Д.: Фенико, 2002.
5. Литературно-энциклопедический словарь. М. Советская энциклопедия 1987.- 867с.
6. М. Ашимбаев “Қазақ өнерінің тарихы“ - Алматы 2009
7. «История, теория и концепция креативного пространства в декоративно-прикладном искусстве и современных художественных практиках» Материалы Международной научной конференции
8. “Қазақстан. Ұлттық энциклопедия” Қазақ ұлттық энциклопедиясы

ТРАДИЦИЯ, КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ КАТЕГОРИЯ, ПРЕДСТАВЛЯЮЩАЯ СОБОЙ УНИВЕРСАЛЬНУЮ ХАРАКТЕРИСТИКУ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО

*Кадыргалиева М.Б., Акылбек А.
КНК имени Курмангазы, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – доктор филологических наук, профессор Жансеитова С.С.*

Abstract

This article examines tradition as part of the national cultural heritage, as an absolute value that forms the normative basis of all spheres of people's lives. Understanding the phenomenon of interaction between traditions and modernity, the transformational features of its structural components, value categories that evolve but do not change their essence is relevant today. By connecting the past and the present, influencing the modern world, traditional culture requires revival, preservation, development, and this is not surprising, since traditions play a universal role in the life of an ethnic group. The scope of our research includes consideration of tradition and modernity as complementary layers of artistic culture, taking into account the dialectical connection between traditional layers and innovative formations. Organically entering the life activity and spiritual fabric of society, traditions that have conceptual integrity, actualizing continuity, are the basis of creativity, forming the ethnocultural structure of the educational space.

Выполняя эстетические, этические и моральные, социальные, культурные, нравственные функции, обладающие образно-семантической природой, жанровой системой,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

выразительными средствами, – сохраняя целостность, традиции способствуют укреплению социальных норм в современных условиях. Находясь в коррелятивной зависимости с современностью, традиция, как итог исторического опыта, приобретая второе дыхание, отвечает требованиям современного общества, её духовным и моральным ценностям

Внося вклад в мировую сокровищницу культуры, выполняя историческую миссию, традиция, как образ мира (представленная самобытными видами и жанрами художественного творчества, традиционными формами бытования, сформированными веками духовными идеалами народа), определяет такие категории как отношение к природе, отечеству, семье, женщине, родному очагу, добродетели, ко всему прекрасному в жизни, этнические стереотипы деятельности, менталитет народа, музыкальные, поэтические, культурные навыки.

Представленная в обновленной и актуальной форме, адаптированная к новым условиям бытования, традиция оказывает огромное влияние на отечественную культуру во многих ее проявлениях, влияя на духовный мир общества. Как генетический код нации, культурная основа истории нашего народа, традиционная культура является залогом успеха модернизации. Без традиций у нас не может быть будущего, так как мы все находимся в её смысловом пространстве, олицетворяющая преемственность поколений, жизненные принципы народа.

Излишняя модернизация в различных его обработках и стилизациях, ведет к потере национального своеобразия, духовных координат, ценностно-смысловой оболочки, стирающая границы национальных культур. Скорость технологического развития не дает возможности осмыслить перемены, происходящие в современном мире, назрела необходимость менять трансляционные устаревшие формы. Всеобщей практикой становится принятие модельерами, художниками, стилистами других культур, соединяя ее с новейшими достижениями в области дизайна одежды, мебели, украшений соответствующих современным культурным потребностям, адаптировав культурные традиции к современной социокультурной ситуации, влияя на интеллектуальный и творческий потенциал.

Виртуальное искусство захватило мир, книги выбрасываются на свалку, библиотеки пустуют, телевизионные программы пестрят очередным скандалом наших «звезд», реклама, шоу-бизнес, индустрия азартных игр и развлечений, бесконечные советы как похудеть, диеты, смоделированные определенным заказом, превращают потребителя зрелища в праздного зеваку, сея эпатаж, агрессию. В среде низкой тотальной манипуляции, в сумасшедшем потоке традиция: «стремящаяся вывести личность за тесные границы» собственного несовершенства [1], задает высокие ориентиры, выстраивает внутренний мир, излучают свет. По мнению А.С.Каргина: «духовная отравка из психики выводится гораздо труднее, чем из организма – физическая» [2].

Порою встречается такая молодежь, которая не знает кто такой Пушкин, Толстой, Даулеткерей, Татимбет, – это потери, которые не всегда можно восполнить, мир катастрофически меняется, растет внутреннее напряжение, разрастается хаос, оставляют за собой пустыри. Важно уметь «отделять зёрна от плевел», жить и проповедовать ценности, служить отечеству и современность мы должны рассматривать как вызов, направленный на сохранение национальной культуры.

Анализ взаимоотношений традиции и современности позволил рассмотреть традицию в ракурсе преемственности в сфере современно искусствоведения.

Вопросы традиции и современности рассматривали философы Н.А. Бердяев, Н.Гумилев, А.Ф. Лосев, делая акцент на мировоззренческие особенности [3, 4, 5]. Работы А.Г. Дугина [6], Ж.М. Вержбицкого, посвящены проблемам духовной культуры, вопросам традиции в искусстве и культуры [7]. Авторы считают, что традицию нельзя рассматривать как безвозвратно отжившее, она есть гениальное творение прошлого, прогрессивно

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

влияющее на развитие современного общества. В работе В.С. Цукермана исследуются вопросы глобализации традиции [8]. Как явление, разрушающее традиционную культуру, её самобытность и, как диктат рынка, влияющая на массовую культуру, рассматривают традицию культурологи В.Е. Гусев и Э.С.Маркарян [9, 10], исследуя в тесном взаимодействии народной традиций и профессиональной культуры, лежащие в основе современных музыкальных, поэтических, живописных произведениях, в декоративно-прикладном искусстве, отличающиеся своим образно-художественным языком и техникой. Приоритетные, конструктивно созидательные базовые смыслы культуры, проповедующие духовные ценности, несущие ответственность перед вечностью, очищающие и возвышающие души, исследуют М.С. Каган [11].

Художественная культура должна быть приоритетной, осмысленной, эта сфера должна стать конструктивной, обладая богатейшим устным народным музыкальным и поэтическим и прикладным творчеством: песнями, кюями, мифами, обычаями, эпосом, являющимся бесценным богатством нашей страны, представляют летопись нашей жизни, опыт многих поколений. Способные раскрывать душевное состояние человека, его чувства, настроения, традиции есть – мерило просвещённости, образованности. Считать традицию примитивной совершенно неоправданно, она давно переросла границы бытового пространства, обладая множеством граней, она служит основой многих музыкальных, поэтических, прикладных жанров, порождая целесообразность форм творчества.

К народному творчеству относятся: танцы, песни, национальные костюмы, ювелирные украшения, войлочные изделия, ковры, ремесла и т.д. Отличаясь стабильностью и сохранностью, откладываясь в социальной памяти, – они формирует традиционные формы культуры. Их миссия заключается в передаче молодому поколению опыта, новаторства, организации связи поколений, трансляции духовных координат, понимание и осмысление перемен, происходящих в современном мире, направленные на формирование гармоничной личности, норм морали, патриотизма, чести, устоев семьи, национального единства, толерантности, преданности идеям независимости, ответственность за будущее нашей республики.

Мы – счастливое поколение, у нас есть возможность учиться в творческих вузах, возможность стажировки других странах мира, мастер классы ведущих и известных в мире творческих деятелей: музыкантов, певцов, режиссеров, драматургов, писателей, художников, модельеров, литературные и драматические кружки, круглые столы, презентации новых книг, картин, выставок, все это – свидетельство возрождения духовности. Наше поколение, должно творчески относиться к своей профессии, быть образованными, предприимчивыми, креативными, принимать участие в реформах нашей страны, опираясь на духовный опыт наших предков, служить интересам своего народа, стать ее опорой, будущим.

Список литературы:

1. Разумный В.А. Творчество народа и современность / В.А. Разумный. – М: Прометей, 1990. – 286 с.
2. Каргин А.С. Фольклор и кризис общества / А.С. Каргин, Н.А. Хренов. – М.: ГРЦФ, 1993. – 195 с.
3. Бердяев Н. А. Кризис искусства / М.: СП «Интерпринт», 1990. – 47 с.; Бердяев Н. А. О человеке, его свободе и духовности: Избр. труды / Под ред. Л. И. Новиковой, И. Н. Сиземской. М.: Московский психолого-социальный институт: Флинта, 1999. – 311 с.
4. Гумилев Л.Н. От Руси до России. Очерки этнической истории / М.: Танаис Ди-Дик, 1994. – 550 с.
5. Тахо-Годи А.А. А.Ф. Лосев: творчество, традиции, интерпретации / Под общей научной редакцией А.А. Тахо-Годи, Е.А. Тахо-Годи. Сост. Е.А. Тахо-Годи

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

6. Дугин А.Г. В поисках темного Логоса (философско-богословские очерки). – М.: Академический Проект, 2013. – 515 с.
7. Вержбицкий Ж. М. Архитектурная культура: искусство архитектуры как средство гуманизации "второй природы" / Ж. М. Вержбицкий. – 2010.
8. Цукерман В. С. Народная художественная культура в условиях социализма: Учеб. пособие / Челябинск: 1989. – 136 с.
9. Гусев В.Е. Виды современного фольклора славянских народов / В.Е. Гусев. – М.: Наука, 1968. – 179 с.
10. Маркарян Э.С. Теория культуры и современная наука / Э.С. Маркарян. – М.: Наука, 1983. – 80 с.; Маркарян Э.С. Узловые проблемы теории культурной традиции / Э. Маркарян // Советская этнография. 1981. – № 2. – С. 45.
11. Каган М.С. О прикладном искусстве. Некоторые вопросы теории / Л.: Художник РСФСР, 1961. – 160 с.

ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТИК ШЕБЕРЛЕРІ: БАТИК ӨНЕРІН САҚТАУ МЕН НАСИХАТТАУДАҒЫ РӨЛІ

Қайыпбаева А.М.

*Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан
ғылыми жетекшісі - Phd Кендешақұлова А.Б.*

Absrtact

The craft takes on new possibilities in the heyday of modern techniques, one of which is the art of batik. Through the method of artistic drawing on fabric, artists not only present their work as a piece of art, but also promote their own signatures, artistic images through clothing design. Drawing on fabric has not lost its relevance until today, being one of the oldest techniques that emerged in the visual arts. The images depicted on the fabric are made in floral and landscape themes and are based on light compositional solutions of saturated color. In the works of masters Kamila Zhapalova and Tansyk Mazhitova, who contributed to the development of modern batik art of Kazakhstan, softness of color, alternation of color shades, the amazing world of nature emphasize the peculiarity of the artists' sense of harmony. It can be said that the basis of the fact that these features take place in batik art is the technique of execution. Creating unique images on the surface of the fabric nowadays occupies a great place in the field of clothing design as well, as designers widely use their own national prints in their collections. It can be said that this is one of the examples of expanding the scope of batik art. Against this background, batik art is now developing dynamically in the country.

Ежелгі заманнан бері адам өзін көптеген нысандармен қоршап алды, олардың арасында қоғам мен адам өмірінде мәдени маңызы бар түрлі тоқыма материалдары бар. Сәндік-қолданбалы өнерде ұлттық бұйымдардың өзіндік ерекшелігі матаның көркем суретінде – батик технологиясында көрінеді. Матаға сурет салу - оны безендірудің ең көне әдістерінің бірі. Бүгінгі күнге дейін бұл өнер түрі ескірген емес және өзектілігін жоғалтқан жоқ. Әр халықтың өзіндік қолөнері бар екені барлығымызға аян. Қолөнер ғасырлар бойы дамып, қалыптасып келе жатқан халық шығармашылығы. Қолөнердің бір түрі батик өнері. Батик өнерінің Отаны Қытай және Үнді елі. Бірақ бұл батик өнері ғасырда Индонезия елінде Ява және Бали араларында дамып, бүкіл әлемге тараған өнер. Батиктің үш түрі бар: ыстық

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

батик, суық батик және түйінді батик. Негізі «Батик» — сөзінің аудармасы (ыстық балауызбен сурет салу) яғни, матаға суретті түсіру үшін ерітілген балауызды қолдану.

Ежелгі матаны әрлеудің әдісінің тәсілі – батик. Батик сөзі Яван тілінен аударғанда ыстық балауызбен сурет салу деген мағынаны білдіреді. Осы сөздің арқасында ыстық батик техникасының атауы шығады. Ыстық батик техникасы жеткілікті күрделі және көп еңбекті қажет етеді, сондықтан да қысқа тоқталып жатырмыз. Рамаға керілген матаға балауызды пайдалана отырып, әртүрлі өрнек элементтерін саламыз. Балауыздың толық кебуінен кейін ашық қалған жерлерді түрлі түсті бояулармен бояп шығамыз. Осы әдісті бірнеше рет қайталауға болады түстердің қалай шығуына байланысты. Соңғы рет матаны кептіргеннен кейін үтіктің көмгімен балауызды алып тастаймыз. Бүгінде балауыздың жағылуына пайда болған жаңа тәсілдердің арқасында ыстық батик көп еңбекті қажет етпейтін болды. Сонда да бұрынғысынша жоғары көркемдік түрінде қалады.[6]

Батик – матада жасалатын ерекше техника, сонымен қатар қолымен сәнденген матаның өзін де батик деп атайды. Орындалу техникасы сурет үйлестіруінде негізі салынған.

Батик Индонезия халықтарында баяғыдан белгілі (әсіресе Ява аралында, біздің I ғасырда.), Индияда, содан соң Шумермен елдерінде, Жапонияда, Перуде, Батыстағы және Орталық Африкада кешірек (XVIII ғ) – Европада, Ресейде 1930 жылдарға қарай бөлінеді

Батиктің технологиясы.

Түйінді батик техникасы.

Түйінді батик техникасы Үндіқытайдағы ең ежелгі болып есептеледі. Балауызбен үріліп өтеді, бояудың бір-біріне тиюінен сақтайды, бірақ – құрамында әртүрлі шырақтар, арқандар болады. Матаны тығыз орап алып, жіппен байлайды красқаға салынады немесе красканы қылқаламмен жүріп өтеді. Содан соң матадан жіпті алып тастағаннан кейін жіп тұрған жер боялмай қалады. Матада пайда болған сурет матаны орауына жіпті байлауына байланысты болады. Түйіншектер тоқылып немесе қолмен істелетін қаттап салулар ине мен бізбен жасалынады.

Түйінді батиктің әртүрлі аттары көп тараған: лахерия, тритик, жұқа тақтайшалар, бандхани және т.б. [5]. «Батик» сөзі мақтаны көп сатылы бояумен балауыз технологиясын ғана емес, сонымен қатар түйіндік технологияны да, байламды да, қытайдың көк және ақ жібегін, жапондық көп түсті, жоғары көркем жібек кескіндемесін де білдіреді. Сонымен қатар, қазіргі заманғы суретшілер арасында киімге немесе панельдерге, картиналарға аксессуарлар жасауда ең танымал болып саналатын ең жаңа технология болып есептеледі. Ежелгі және таңқаларлық әр түрлі батик қазіргі заманғы сән заңдарына баса назар аударатындығымен танымал. Батик киім дизайнында кеңінен қолданылады, стилистикалық және түрлі түсті шешімдермен тамаша үйлеседі. Батиктің арқасында сіз сәнді шеберлердің де, сәнді дизайнерлердің де сұранысына ие эксклюзивті маталарды жасай аласыз [1].

Батик өзінің қалыптасуы мен дамуында терең тарихи тамырлар мен бүгінгі күнге дейін сақталған ұлттық дәстүрлерге ие. Батик таңқаларлық картиналар түрінде, көркем мәдениетті көпшілікке жеткізе отырып, суретшілерді әртүрлі халықтар арасында көруге болатын ежелгі өнер дәстүрлеріне ерекше назар аударуға мәжбүр етеді. Ежелгі яван тілінен аударғанда «Батик» «ыстық балауызбен сурет салу» дегенді білдіреді. «Ыстық батик» техникасы осылай пайда болды. Батик бүгінгі күнге дейін явандық ерлер мен әйелдер үшін ұлттық киім ретінде қызмет етеді. Қазіргі уақытта матаға батик жағудың көптеген басқа әдістерін қолдана аласыз, ал резервті щеткамен немесе матаның ішіне тамшылатып балауызбен қолдануға болады. Батик техникасында көптеген тұрмыстық бұйымдар жасалынған, соның ішінде сәндік жастықтар, дастархан, перделер, көйлектер, дивандар, юбкалар, жемпірлер, сердцерлер, шарфтар, блузкалар бар. Жоғарыда айтылғандардан батик дегеніміз - бұл матаға сурет салу өнері, ол тек тұрмыстық заттарды ғана емес, сонымен қатар киім, аяқ киім, аксессуарларды да безендіруге мүмкіндік береді. Осылайша, батик пен сән

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

киім дизайнын дамытуда біріне айналады, бұл сән өнерінде бұқаралық, биік, өнер мен дәстүрді шынайы бағалаушылар үшін қол жетімді нәрсе емес.

Бүгінгі таңда дизайнерлер көйлектер, костюмдер, боялған шарфтар, орамалдар және шарфтар үшін ерекше байланыстар мен маталар жасайды. Бұл өнімдер өте стильді және бір данадан ғана болуы мүмкін. Сондықтан батик - бұл дәстүрлі және тарихи мұра ғана емес, сонымен қатар интерьерден көркемдікке дейінгі дизайнның әр түрлі саласында кеңінен қолданылатын қазіргі заманғы өнер. Қазіргі батик дәстүрлерді сақтай отырып, жапырақтардың, гүлдердің және құстардың сызбалық бейнесін жасайды. Мұндай батик, әдетте, батиктің дәстүрлі шеберлеріне арналған әдістемелік ұсыныстарға емес, дизайнердің еркіне байланысты болады. Бұл қазіргі заманғы дизайнерлер қолданатын түс схемасында да байқалады. Шеберлер енді дәстүрлі бояуларға тәуелді емес, өйткені химиялық бояулар кез-келген түс пен көлеңке бере алады. Қазіргі заманғы батикте күрделі ою-өрнектерді алу үшін әлі де қолданылады. Дизайнерлер (мысалы, Иван Тюрта) батикті әлемдік сән көрсетілімінде батыл түрде ұсынды. Олар индонезиялық батикті дәстүрлі және заманауи түрде насихаттау үшін көп жұмыс жасады. Батиктің қолдану аясы жылдан жылға өсуде. Батикті дамыту процесін жүз жыл бойы сақтай отырып, әдістер соңғы онжылдықтар көрсеткендей әлі де жетілуде. Дәстүр бойынша сатылатын батиктің ұзындығы 2,25 метр болатын және одан дәстүрлі киімдер, панжандар мен сарондар тігілген. Қазіргі уақытта батик тек киім өндіруде ғана емес, сонымен қатар жиһазға, қабырғаға, дастарханға және басқа да интерьер аксессуарларына арналған кенеп панельдерін жасауда қолданылады. Батик техникасы, үй мен кеңсе үшін батик жасайтын көптеген танымал суретшілер арасында кең таралған. Жоғары сапалы қолмен жасалған батик өте қымбат және оны шығару өте шектеулі болады. Индонезия тарихы бойында батиктің бай дәстүрінің шетелдік көпестермен немесе отарлар билеушілерімен кез-келген байланысы батиктің дамуына әсер етті. Міне, осы өзгерістердің ең танымал салдары [2].

Қазіргі уақытта батик өзектілігін жоғалтпайды. Батик киім дизайнында кеңінен қолданылады. Матаға кескіндеме стильде немесе сюжетте ешқандай шектеулерге ие емес - сіз сурет, ою-өрнек сала аласыз, түрлі-түсті дақтармен шектелесіз. Сарафандар, шапандар, шарфтар батикпен безендіріледі. Қолмен безендірілген қол орамалын киіп, адам өзінің даралығын баса көрсетеді. Өйткені, батик - бұл өнеркәсіп өнімі емес, басқа таңбалау емес, бұл суретшінің өзіндік туындысы болып табылады. Сіз батик сатып ала аласыз немесе шебермен жұмыс жасай аласыз және де суретті өзіңіз таңдауға мүмкіндігіңіз бар, суретші оны өзіңіз қалаған жолмен өмірге әкеледі. Батик әрдайым қайталанбас, әрқашан өзіңізге де, жақын адамдарыңызға да жақсы сыйлық. Ақыр соңында, осындай заттардың көмегімен адамдар өздерінің ерекше бейнесін және өзіндік стилін жасайды. Қазіргі Қытайда батиктерді негізінен оңтүстік-батыс шекарада тұратын этникалық топтар жасайды. Олар батик, аппликация және кестемен үйлесетін ерекше заттар жасайды. Батик киім дизайнында және интерьер дизайнында кеңінен қолданылады, соның арқасында киім-кешек пен матаның дизайны жасалады, оның көмегімен дизайнердің көйлектері жасалады, кейде құны мың долларға жетеді, өйткені бұл қолмен жасалатын және де өте ерекше жұмыс. Осыдан бірнеше ғасыр бұрын ақсүйек ханымдар жатын бөлмелері үшін суреттер салдыртып, кимондарының үлгілерін жасаған немесе сүйіктілеріне шарф сыйлаған.

Матаға сурет салу техникасында жұмыс жасай отырып, матаның бетіне немесе өңделген компонент пен түс комбинациясына тұз кристалдарын қосқанда, бояулар жабық цикл ішіндегі тондардан тонға еркін ауысқанда, әдемілік сезімі тек таңдануға ғана емес, сонымен қатар әдемілікке де ие болады. Костюм декорын жасауда батик техникасының ауқымы кең. Костюм, кез-келген өнер туындысы сияқты, эстетикалық функцияны орындау үшін - адамның табиғи және өзіне ғана тән әдемілікті жасау мен қажеттіліктерін қанағаттандырады. Утаритаризмге қатысты бұл функция әрдайым бағынышты болғанмен,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

адамдар тіпті алғашқы дәуірде де оны назардан тыс қалдырған емес. Функционалды киімдерді көркемдік костюмге айналдыру оның сәндік дизайнын жасауға мүмкіндік береді.

Костюмдегі декор - бұл көркемдік жүйе, утилитарлық мақсаты жоқ оны безендіретін элементтер жиынтығы. Іс жүзінде киімдегі сәндік элементтер міндетті емес, мысалы, құрылымдық элементтер, бірақ олар адамның костюмінде бұрыннан бар болған және бүгінгі күннің өзектілігін жоғалтпайды. Костюм өнерінің дамуының мыңдаған жылдарында адамзат әшекейлеудің сансыз тәсілдерін ойлап тапты: бояу, пятаки (басу), түрлі тоқу техникасы (батик), көркем тоқу, кесте тігу, аппликация, мата жасау (матадан жасалған матадан мата жасау), төсеніш (төсенішпен байланыстыру) бұйра тігісімен, өрнекті былғары, тоқу, ою-өрнек және басқалар. Бұл декоративті техниканың барлық техникалық әртүрлілігімен оларды қолданудың мақсаты бірдей - тіпті үйдегі өрескел матаны зергерге айналдыру, костюмді ерекше етіп жасау, сонымен қатар белгілі бір ақпаратты көрерменге жеткізу. Қарапайым қоғамда адам өз түрінен ерекшеленуге тырысты. Осы мақсатта ол өзінің келбетін безендіре бастайды; басында ол дененің жеке бөліктерін (бет, кеуде, іш, білек) бояумен, татуировкамен де айналысқан. Кейінірек костюмнің дамуымен декор өрнегі адам денесіне емес, киім жасалған түрлі материалдарға қолданыла бастады. Бұл бейнелер костюмді безендіру қызметін атқарып қана қоймай, белгілі бір тайпаға, руға жататын оның иесінің әлеуметтік мәртебесін анықтады, сонымен қатар діни және мистикалық мағынаға ие болды, яғни олар өзіндік талисман болды [3]. Костюм тарихында тоқу және тоқу өнертабысында маңызды рөл атқарды. Мата өндірісі үшін шикізат жануарлар мен өсімдік талшықтары болды: жүн, жібек, мақта, зығыр, қарасора және басқалар. Адамдар ерте кезден бастап маталарды табиғи минералды және өсімдік бояғыштарымен бояуды үйренді. Бояу шеберлігі әсіресе Шығыста кең таралған.

Үндістанда ерітілген балауызы бар ежелгі бояғыштар матаға үлгіні қолданған, содан кейін оны күшті ерітіндіге батырған. Балауызбен жабылған, сондықтан боялмаған жерлер түрлі-түсті фонда жеңіл үлгіні құрады. Қазір бұл сәндік техниканы батик деп атайды. Үнді шеберлері бүгінде өте танымал болып келетін түйіндік батик әдісін ойлап тапты. Үндістердің костюмдері негізінен шебер жасалған мақтадан жасалды, Қиыр Шығыстағы халықтар - қытайлар, жапондар - жібекті артық көрді және оны безендіруде қол жетпейтін биіктерге жетті. Қытайлар негізінен өрнекті тоқуды қолданды, оны еркін шеткемен бояумен біріктірді. Жапондық суретшілер жібек маталарды: батик техникасының көмегімен безендірді. Сонымен қатар, жапондықтар қолмен боялған үйлескен баспа өрнегімен өте танымал болды. Таяу Шығыс елдерінде матаны әшекейлеудің кең таралған тәсілі көп түсті пятаки болды - бұл матрицада қолданылатын өрнекті басып шығару арқылы матаға үлгіні қолданатын әдіс. Бұл сәндік техника орта ғасырларда Еуропада танымал болды. Еуропадағы баспа өнерінің ең үлкен өркендеу кезеңі XVIII ғасыр деп саналады, сол кезде баспа маталарын өндіру тоқыма өндірісінің маңызды саласына айналады. Дәл осы кезде алғашқы басып шығару машиналары жұмыс істей бастады, бұл нақтырақ және дәл дизайн жасауға мүмкіндік берді және басылған маталардың құнын едәуір төмендетіп, халықтың әр түрлі сегменттеріне қол жетімді етті [4]. Сипатталған сәндік техниканың барлығы: кескіндеме, батикпен басып шығару - матаға бояумен байланысты және оның құрылымын өзгертпейді. Ескі және кең таралған кесте тігу деп аталатын «әшекейлеу» әдістері танымал емес, ол ежелгі уақытта сүйек, содан кейін қола инелерін қолданған кезде пайда болады. Өнер тарихшылары кесте тігудің пайда болуын адамзаттың алғашқы мәдениеті дәуірімен байланыстырады және оны тігілген киімнің алғашқы қарапайым түрлерінің пайда болуымен байланыстырады. Кестелеу өнері ежелгі Шығыс және ежелгі әлем елдерінде жоғары деңгейге жетті. Ежелгі Египетте жүннен, зығырдан және қарасора маталар кестелермен безендірілген. Үндістанда олар ақ қардан ақ мата жасауды білгенде, оны жүннен, қағаздан және алтыннан жіптермен кестелеуді бастады. Түрлі түсті жібекпен тігілген Қытайда, Жапонияда олардың нәзік түстерінің асып түсуінде

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

керемет өсімдіктер мен құстар, табиғаттың керемет суреттері пайда болды. Алтын кесте Иран, Үндістан және Түркияда, сондай-ақ Қытай мен Жапонияда кеңінен таралған. Ежелгі грек тарихшысы және географы Страбо гректердің жартылай тастармен өрнектелген алтын азиялық киімдерін көргенде қалай таңғалғанын суреттейді [5]. Алтын және күміс жіптерден, інжу-маржандардан, асыл тастардан жасалған сәнді византиялық кестелер ерекше байлығымен танымал болды. Сәнді кесте өрнектер билеушілердің, ауқатты дворяндардың, діни қызметкерлердің киімдерін киді. Аңыз бойынша 955 жылы Византияға келген орыс ханшайымы Ольга онда алтын тігу жұмыстарымен айналысып, шеберліктерін шыңдады. Содан бері алтын кесте жасау өнері Ресейде өте танымал болды. Сәндік өнердің шынайы шедеврi - бұл костюмді безендірудің ең кең таралған әдісі болған орыс халықтық кесте. Ресейлік кесте жасаушылар түрлі материалдарды қолданды: түрлі-түсті жүн, жібек және мақта жіптері, алтын және күміс сымдар, өзен інжумаржандары, моншақтар, шыны моншақтар және т.б. Сүлгілер ерекше сұлулығымен және алуан түрлілігімен ерекшеленді: кейде толығымен өрнекпен жабылған, олар тұрғын үйдің көркем безендірілуі және шаруа өмірінің барлық белгілері - туғаннан бастап христиандыққа дейін жерлеу рәсімдеріне дейін қызмет еткен. Тігудің өрнектері мен түс схемасы адамдардың еңбек әрекетімен тығыз байланысты және әлем туралы ежелгі мистикалық идеяларын сақтаған. Біздің заманымыздың сәнді киімдерін безендіретін кесте, әрине, орындау технологиясындағы тарихи өрнектерден айтарлықтай ерекшеленеді (машинамен кестелеу бүгінде жиі кездеседі), өрнектер мен декоративті материалдарда, әйтсе де, бұл қазіргі кезде де сәнді сәндік техника болып табылады. Костюмді қоймалармен, трюктермен, пуфтармен және басқа да безендіру элементтерімен безендіру ерекше сәндік әсер жасайды. Бұл қосымша безендіруді қажет етпейтін, өз декорациясы қарапайым және талғампаз. Сәнді киімде ол жиі қолданылады, өйткені ол модельдің өзіндік ерекшелігіне қол жеткізу үшін кішкентай құралдарды қолдануға мүмкіндік береді. Жоғарыда айтылғандай, әшекейлеу тек бір мақсатты көздейді - практикалық функцияларды ұсынбай, киімдерді безендіру. Заманауи костюмде аксессуарлар сонымен қатар безендіру ретінде қызмет ете алады, яғни әр түрлі бекіту элементтері: түймелер, түймелер, шелектер, «сыдырмалар» және т.б. Сөздің тура мағынасында аксессуарларды декор деп атауға болмайды, өйткені ол ең алдымен утилитарлық функцияны қамтамасыз етеді және кез-келген киімнің міндетті бөлігі болып табылады. Екінші жағынан, жақсы таңдалған фитингтер костюмнің бейнелік стильдік мазмұнын жақсы ашуға көмектеседі, оны спорттық, талғампаз немесе күнделікті бизнеске айналдырады [6]. Сондықтан сурет салуда және оның декоративті дизайнының құрамын жасағанда суретші аксессуарлардың стилистикалық сипатына үлкен мән береді, олар декор бола алмаса да, костюмде сәндік функцияны орындайды. Айта кету керек, қазіргі заманғы киім әрдайым безендіруді қажет етпейді. Декорды қолдану мәселесі көптеген факторларға байланысты: функционалды мақсаты (мысалы, декор жұмыс немесе іскерлік киімнің кейбір түрлерінде орынсыз), стиль (безендіру классикалық стильге тән емес), конструктивті негіз (көбінесе декор костюм дизайнының күрделілігі мен өзіндік ерекшелігіне кедергі келтіреді) және матаның үлгісі (Үлкен және жарқын өрнегі бар мата қосымша безендіруді қажет етпейді), материалдың текстурасы (белсенді текстураның өзі сәндік болып табылады) және т.б. Егер костюм құрамындағы сызғыш қажет болса, ол киімді тартыңыз, оны киетінді безендіріңіз [7]. Жобаланған үлгіні безендіруде қандай декоративті техниканы қолданғанына қарамастан, бірқатар жалпы талаптарды ескеру қажет: декор қалыпты болуы керек, пішінге баса назар аударуы керек, одан «өсіп келе жатқан» және кездейсоқ, бөтен көрінбеуі керек; суретке қарапайымдылық пен әдемілік беру үшін жеткілікті негіз болуы керек; Бұл бұйым жасалған материалға сәйкес келуі керек, мысалы, ауыр мата үлкен рельефті кесте жасауды қажет етеді, ал жұқа - талғампаз, жеңіл; сайып келгенде, ол көрерменнің назарын өзіне аударатын бүкіл костюмнің психологиялық орталығы болуы керек. Егер қазіргі заманғы сән талаптарына сай

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

тұтас, үйлесімді, өзіндік костюм құруға ықпал етсе, декорды сәтті деп санауға болады. Батикті баспа деп атауға болатындығына бәрі бірдей келісе бермейді, керісінше басып шығаруды қолдану әдісі (және көбінесе қолмен). Алайда, бұл әдіс соншалықты ерекше, кейбір дизайнерлер батик баспа ретінде осы техникада жасалған барлық өрнектерді атайды. Батик - ежелгі дәуірден белгілі матаға сурет салу. Ал қазіргі уақытта ол сәнгерлер арасында мега-танымал! Күрделі, бірақ өте қызықты техникада жасалған бұл түрлі-түсті сурет күнделікті жазғы киімді де, жағажай жиынтығын да, кешкі көйлекті де безендіретіні таңқаларлық емес. Батиктің тарихы, оның түрлері туралы көбірек білейік, сонымен бірге әлем дизайнерлерінің батик топтамаларына қалай енгенін көрейік. Батик үнемі көптеген жинақтарда шығады. Бұл кескіндеме көптеген дизайнерлер үшін қастерлі, өйткені әр сурет ерекше және қайталанбас! Тіпті батик техникасымен боялған қарапайым кесілген көйлек те эксклюзивті болады және негіз ретінде пайдаланылатын табиғи маталар мұндай киімдерді жылдың кез-келген уақытына тамаша таңдау жасайды, бірақ батик әсіресе көктем мен жазда әсерлі көрінеді. Заманауи дизайнерлер батикті қолданудың бірнеше нұсқасын қарастырайық. Бали сән апталығында батик бірінші скрипканы ойнады, оған бүкіл жоба «Тенсельдегі Батик» деген атпен арналды. Индонезиядан және басқа елдерден Марилена Влатаки, Батик Крт.Дауд, Оливер Толентино сияқты танымал дизайнерлер мен суретшілер бір ай бойы жұмыс жасаған жоқ. Нәтижесінде көпшіліктің көз алдында таңқаларлық нәрсе пайда болды: жарқын түрлі-түсті өрнектер, ағып жатқан жібекке боялған нағыз суреттер. Жоба авторлары негізгі мақсатына жетті: олар мата бояудың дәстүрлі индонезиялық өнерін халықаралық нарыққа ұсынды [8]. Алайда, тек индонезиялық ғана емес, сонымен қатар еуропалық дизайнерлер батиктің үлкен әлеуеті деп санайды. Сонымен, Versace-ден дайын киім жиынтығында боялған батикпен көптеген жиынтықтары мен киімдері бар. Мұнда бай түстер: көк, қызғылт сары, қызғылт, сары, жасыл. Матадан жібек ағып жатыр. Негізгі кескіндеме портреттер немесе абстракция болды. Қарапайым кесудің көптеген модельдері, мысалы, коллекциядағы көйлектердің көпшілігі батик техникасының көмегімен кескіндеме арқасында қарапайым, бірақ ерекше және жарқын футболкалар болып табылады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Искусство батика. – М., ООО Изд-во АСТ. 2001
2. Синеглазова М. О. Распишем ткань сами. – «Профидзат», М., 2001
3. Дворкина И. А. Батик. Горячий. Холодный. Узелковый. – М.: «Радуга», 2002,2-е изд. – 2008
4. Синеглазова М.О. Батик. – «МСП», 2004
5. Асонян Б. Африканский батик // Новое время. – 1973. – №49. – С. 13-16.
6. Популярное издание. Искусство батика / Под ред. Ивахнов А. – АСТ. Внешсигма. – М., 2001. – 187 с.
7. Шилкова Е.А. Волшебный батик. – М.: РИПОЛ классик, 2012. – 236 с.
8. Дворкина И. Батик. Горячий. Холодный. Узелковый. – М.: ОАО «Радуга», 2000. –160 с.
9. Энциклопедия художника. Искусство батика. – М.:Издательство «Внешсигма», 2001. – 175 с.
10. Блинчева И.Б., Смирнова О.К. Батик. Домашнее крашение. – Москва, Легпромбытиздат, 1990. – 138 с.
11. Давыдов С. Батик: техника, приемы, изделия. – «АСТ-Пресс», 2005
12. Перелешина И. А. Батик. От основ к импровизации. – СПб, «Паритет», 2007

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

**ҚАЗАҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ӨРЛЕТКЕН ҰЛЫ ТҰЛҒА ҒАНИ БАЯНОВТЫҢ
ШЫҒАРМАШАЛЫҒЫ**

Кенжебаева Л.А., Жаңбыршиева А.О.

Т. Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы қ., Қазақстан

Abstract

The presented article is devoted to the work of Gani Bayanov, a member of the Union of Artists of Kazakhstan, a painter, graphic artist, well-known and actively working in the Kazakh and other foreign countries. In addition, the hero of the article will talk about his value in mastering the artistic professions of painting and watercolor over the years. A number of works will be analyzed from the point of view of art criticism.

Ғани Балмұханұлы Баянов 1949 жылдың 24-тамызында Қостанай облысы Федоров ауданындағы Қоржынкөл ауылында дүниеге келген. 1973 жылы Н.В. Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесін тәмамдады. Бұл оқу орнында ол Г.Сапуговтың шеберханасында білім алды. 1981 жылы ССРО Суретшілер одағына мүшелікке өтті. Жалпы осы 80-жылдардың ішінде суретші Байкал мен Дағыстанда жұмыс істеген акварельшілердің бүкілодақтық шығармашылық тобының құрамында болды. Ол Қазақстанда жарық көріп, Мәскеудегі Халықаралық кітап көрме-жәрмеңкесіне қатысқан «Моңғол халық ертегілеріне», «Қазақ халық ертегілеріне», «Шешендік сөздерге» жасалған иллюстрациялардың авторы. 1988 жылдан 2015 жылға дейін Орал Таңсықбаев атындағы Алматы көркемсурет колледжінде студенттерге білім беріп, ұстаздық жолына түсті. Тамаша кескіндемеші, акварельші, график Ғани Баянов қазақ бейнелеу өнеріне 1970 жылдардың соңында келіп қосылды деуге болады. Оның қолынан шыққан жұмыстары әлемнің бірқатар елдерінде жекеменшік жинақтарда сақталып тұр. Сонымен қатар Алматы, Мәскеу, Германия, Франция, Түркия, Бельгия, США және де Әбілхан Қастеев атындағы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік өнер мұражайының қорында да біршама туындылары сақталған[2, 14 б.]. Негізінен өнер адамның жеке өмірі оның шығармашылығына әсер етпей қоймасы анық. Соның бірден бір дәлелін кескіндемеші Ғ.Баяновтың шығармашылығынан да аңғаруға болады. Суретші анасынан бала кезінде, ерте айырылады. Сол себептен ол кілең әйелдердің, әпке-апаларының ортасында ер жетеді. Байқап отырсақ, оның шығармаларынан осындай отбасылық жағдайдың көптеген саттері көрініс табады. Әрине, оның мұндай ерекшелігін картиналарын бір көргенде байқай қоймаспыз. Алайда назар аударар аударар адамға бұл ерекшелік бірден аңғарылады. Осылайша өнер адамының нәзік сезімдері мен өмірді өздігінше қабылдауы оның шығармашылығымен тікелей астасып жатқандығын байқаймыз.

Ғани Баяновтың қай шығармасына көз салмаңыз, олардың барлығынан да бүкпесіз көрінетін терең философия ой, ондағы бейнеленген табиғат көрінісі, не кейіпкеріне деген суретшінің кіршіксіз жақсы көру сезімінің аңғаруы байқалады.

Суретші өзінің бейнелеу өнері саласындағы шығармашылығын алғашында майлы бояумен бастаған. Сондай туындыларының көрермен тарапынан жоғары бағалануының арқасында халық арасында біршама танымалдылыққа да жетеді. Алғашқы шығармалардың бірі 1981 жылы жазылған «Кесе мен медитация» атты туындысын жатқызамыз.

Қолына қылқалам ұстағанда алдымен суретші не ойлайды екен? Ал ақын ше? Шабыттың пырағына мініп, аспан әлеміне ес-түссіз еніп кетердей, жерден жырақ, ай құшағында аласұра ма? Әлде кеңістіктен ауадағы жазуларды қағазға қондырып, қиялымен

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қол ұстаса ма? Қалай ойлайсыз? Біздіңше, өлеңнің жұмбағы-өмірдің жұмбағы, ал кенептегі көрініс- тағдыр бояуы секілді. Әрине, біздің пікірге қосылу, қосылмауыңыз өз құзырыңызда... Тек біз мысалға алған картинаға қарап, сол ойға байланарыңызға сенімдіміз. Суреткердің сезімін әлдилеген, көңілін толқытқан түстердің таңғажайып қосындысы. «Кесе мен медитация» деп аталатын эмоционалды және жұмбақ картинасында аты айтып тұрғандай, композиция шешімінің орталық бөлігіндегі бейнеленген образ кең даламен өте әдемі жанасады. Кенеп бетінде шексіз дала көрінісінде көкте қалықтап бара жатқан, медитация жасап отырған ер адамның бейнесі бейнеленген. Медитация – адамның ішкі энергиясын жинақтауға арналған арнайы жаттығу. Медитация – көмегімен әр адам өзінің ойларын жинақтап, рухын көтереді, өзінің ішкі әлеміне үңілуге көмектеседі. Бұл шығармаға қарап, еріксіз қалың ойға түсесің және медитацияның жанды тынысын сезінесің. Туынды бір қарағанда қарапайым көрінгенімен, шығарманың рухани мәні өте тереңде жатыр. Тек қана сенім, өзара түсіністік пен рухани байлық әлемді құтқара алады деген ой жатыр. Рас, суретші шығармаға шабытқа толтырып, туындының бойына терең мағына сіңірді. Бұл көркем шығарма тек қана шебердің өзіне деген деңгейіне жетуіне көмектесіп қана қоймай, өзі сияқты өзге де шындықты іздеген адамдарға қол ұшын бере алуы үшін жан мен тәннің тепе теңдігін сақтауына себеп болды. Осы образ арқылы автордың ішкі жан-дүниесіне үңілуге болады. Суретші адамның образдық психологиялық астарын ашуда біраз тер төккендігі туындының тынысынан аңғарылады.

Сонымен қатар Ғани Баяновтың шығармашылығына тұрмыстық жанр маңызды орын алады. Дәл осы жанрда суретші өзіне ғана тән әуендердің дыбысталуын тапты. Көптеген өнертанушылар қаламгердің туындыларындағы осы өзгешелігіне назар аударды. Расында да, қылқаламының ұшы тиген полотнолары өзіндік орындалу тәсілімен ерекшеленеді. Өзін жан-жақты сынап көрген суретші қалыптасқан қолтаңбасын өзгертпей, шығармашылық жолында шеберлігін шыңдап көрсетті. Суретші туындыларындағы тақырыбы, сюжеттік көрінісіндегі мән мағынасы мен көркемдік идеясы өзгеше үн қатып, басқа қылқалам шеберлерінің туындыларынан дараланып тұрады.

Майлы бояумен жазылған туындыларының бірі «Асхана» деп аталады. Шығармадағы көрініс қарапайым қазақ келіндерінің асханадағы тіршілігі суреттелген. Отбасының шырайын кіргізіп, айрандай ұйытып отыратын әйелдер екені белгілі. Қонағы үзілмей, берекесі асып-тасып отыратын шаңырақтағы әйелдің көпшіл, дастарханы қашанда астан арылмайтынын аңғаруға болады. Ал тұтас әулеттің келіндері бір-бірімен тату-тәтті өмір сүрсе, бұл олардың ежелері мен өмірлік серіктерінің абыройын одан сайын асқақтата түседі. Ауыл-аймақ, дос-жаранның алдында да қадірі артады. «Ағайын тату болса ат көп, абысын тату болса ас көп» деп бекер айтылмаса керек. Шығармада бір шаңырақтың астында бір-бірімен сөзге келмей өмір сүретін келіндерді нағыз үлгі-өнеге ретінде суретші ерекше бейнеледі. Бұл шығармада қазақ келіндеріне тән сұлулықты, сабырлықты, биязылықты байқауға болады. Ал олардың басына тартқан орамалы мен киімі қазақтың бір отбасындағы келіндердің образы қандай болу керектігін көрсетіп тұрғандай. Мұндай тақырыптағы композиция қандай жанды болсын, арманға жетелемей қоймайды. Композициясы әуенді шешімде, бояу рендерінің үндестігі көркем жұмысқа қайталанбас жеңіл динамикалық қозғалыс береді. Сонымен қатар туындыда жұмсақтық пен жан жылулығы бар. Суретші сол кездің өзінде-ақ ол жылулық нышаны сезілетін көптеген шығармалар жазды. Жылулық – бұл жай ғана шабыт емес, ең алдымен, адамдарға құрмет пен мейірім, олардың өміріне, асыл ойларына, жасап жатқан еңбектеріне деген қызығушылық. Сондықтан болар, осы жылдары суретшінің сүйікті жанры тұрмыстық жанры болатын. Өйткені суретшіге адамның ішкі жан дүниесін, қарапайым, күнделікті өмірдегі құбылыстары, қуанышы мен қайғы барлығы да қызықты болып көрінді.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ғани Баяновтың отбасылық тақырыпты қозғайтын келесі шығармасы «Апалы - сіңілілер» деп аталады. Бұл туындысында суретші өзінің әпкелерін бейнелеген. Апалы-сіңілілі үш қыздың отырысынан қазақ қыздарына тән биязылық пен тәрбиені байқаймыз. Ал олардың бірінің шашын бірі тарап отырғаны, өзара бауырмалдық пен мейірімділік сезімдер сезіледі. Туындыда қызғылт түстің реңкі басым. Бұл да болса сол нәзік сезімге толы қыз баласының ішкі сезімін жеткізу жолындағы суреткердің тапқырлығы болса керек. Сол себепті суретші шығарма жазудың өзіне ғана тән тәсілін таңдап алады да, көркем бейнелерді қаз-қалпында асқан дәлдікпен беруден бас тартады. Қыздардың басы мен бет жүзінің пластикалық жалпы тұрпатын жеңіл айқындап алады, өзіне ғана түсінікті ішкі сезімдерді ұтқыр пайдала отырып, ол қызғылт бояулар жүргізеді, содан кейін әлгі суреттен жанды адамдардың бейнесін көріп, таң-тамаша қайран қаласын. Суретшінің қайсібірі картинасын алып қарасақта одан түстердің қолдану ерекшелігін байқамау мүмкін емес. майлы бояумен немесе акварельмен жазылған кез-келген туындысында қарасақ, онда түстердің нақты бір қанық түсі не болмаса айқын шекарасы жоқ. Бар болғаны бір-бірімен астасып, біріне-бірі сіңіп кеткен түстердің шексіз еркіндігін көреміз. Суретшінің әрбір шығармаларының сыртқы көрінісі сюжетінің қарапайымдылығымен ерекшеленсе, ішкі құрылымы терең философиялық мазмұнға негізделген.

Ғани Баяновтың шығармаларының басым көпшілігінде Азиялық колорит басым. Мұны қылқалам шеберінің өзі де растайды. Оның айтуына қарағанда, Еуропаның да, өзгенің де тақырыптық, стильдік бағыттарымен танысып, кейбір жұмыстарын сол бағытпен салғанымен ақыры соңында Шығыстық, Азиялық бағытты, бейнені өзінің шығармашылық жолының басты қағидасына айналдырды. Суретші әрбір картинасын салуда қаншалықты күш-жігерін, шеберлігін жұмсағанымен оның жұмысы туралы замандастары мен жақындарының пікірі маңызды екендігін айтады.

Қылқалам шебері Ғани Баяновтың 2015 жылдың қараша айында Ә.Қастеев атындағы МӨМөде есте қаларлықтай ерекше көрмесі өткен болатын. Көрмеде суретшінің 40-тан астам акварель бояуымен жазылған жұмыстары қойылды. Жұмыстардың барлығы дерлік Ғ.Баяновтың шеберханасынан алынған. Осы аталмыш көрме барысында қылқалам шеберінің акварельмен жұмыс жасауы, оның техникасы мен түстерінің үйлесімділігі өзге суретшілерден ерекше екенін байқаймыз. Жалпы «акварель» деген атау латынның (aqua) «су» деген сөзінен шыққан. Акварель бояулары қағаз бетіне мөлдір болып түседі. Сол мөлдірлік акварель туындыларының өзге бояулардан ең басты ерекше қасиеті болып табылады [4, 17 б.]. Бояу мөлдір, тұнық болып жағылғандықтан, бояудың астынан қағаздың өз түсі көрініп тұрады. Ал бояу қалыңырақ жағылатын жерлерге әлденеше рет бояу қабаты түсіріледі. Алайда соның өзінде де суретшілер акварель бояуының артықшылығын, яғни оның мөлдірлігін жоғалтпауға тырысады. Қазақ бейнелеу өнерінің тарихында Әбілхан Қастеев пен Үкі Әжиев акварель техникасының саусақпен санарлыққас шеберлері болды. Бүгінде солардың салған ізін жалғап келе жатқан, қазіргі кездегі акварель техникасының қыр-сырын жетік меңгерген, өз ісінің шебері ретінде Ғани Баяновты атауымызға болады. Олай дейтін себебіміз, суретші жоғарыда аталған көрмеде өз ісінің шебері екендігін кезекті рет дәлелдей түсті. Оның күңгірт түстерді қолдана отырып, соған қарамастан өзінің бойындағы нәзіктікті сақтап қалған тындылары кімді де болсын тамсандыратыны анық. Әрбір суретшінің мінез-құлқы мен ой-өрісін оның жасаған жұмыстарынан аңғаруға болады. Мысалға айта кетер болсақ, Әбілхан Қастеевтың туындыларынан оның салмақтылығын, білімге деген құштарлығын, қазақ халқына деген махаббатын көреміз. Ал Ғани Баяновтың жұмыстарынан біз оны сабырлы, жомарт, сонымен қатар, әлі де болса сыры ашыла қоймаған суретші екенін аңғарамыз. Осы орайда шебердің сырлы да нәзік туындыларын атап өте кетейік. Оның Әбілхан Қастеев атындағы Қазақстан Республикасының Мемлекеттік өнер мұражайының қорындағы «Қысқы пейзаж», «Кеш», «Таң» («Шие гүлдеген кез»), «Жауын

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

астындағы екеу» атты ертеректе жазылған жұмыстарының өздері-ақ сыршылдығымен ғана емес, салынған техникасымен де халықты баурап алатын өзіндік бір стилімен тамсандырады. Жалпы Ғани Баянов жиырма жылдан бері акварельмен айналысып келеді. Оның негізгі деген туындыларына мыналарды жатқызуға болады: «Жолаушыларда», «Үргенішке қашуда», «Шеберханада», «Кездесу», «Суретшінің жұмбақ құпиясы», «Бастаңғы», «Таң-шолпан», «Суретшілер», «Соқырлар», «Мойнақ. Кеген», «Айна алдында», «Шеберханада», «Қонақтар», «Асхана», «Қызыл-Орда», «Сары-Өзек», «Суретші үйі» атты тағы да басқа көптеген жұмыстары бар. Солардың бірі, «Бастаңғы» атты жұмысы өзінің түс ерекшеліктерімен бірден көзге түсетіндей. Бұл туындысындағы бояулардың үйлесімділігі, ерекше тондық шешімі көздің жауын алады. Картинадағы кейіпкерлердің, яғни әйел адамының бейнесі, қыз балаларының, жас, нәзік қызға тән қылықпен кербездігін, еркелігін көріп тәнті болмасқа болмайды. Олардың жас айырмашылығын айқындап, қазаққа тән элементпен көрсете алған. Суреттегі кеңістікті, ауаны жақсы беріп, қазаққа лайық киім үлгісін көрсетіп сонау байырғы салтымызды қайта жаңғыртқандай. Ең бірінші пландағы әйелдің отырысы өзіндік тәрбиеге құралған секілді. Өйткені оның таққан орамалы мен киген нымшасы киелі қазағымыздың мерейін үстем қылып асқақтатып тұрғандай. Олай дейтін себебіміз, қай елде, қайсібір жерде болмасын әр ұлттың өзіндік киім үлгісі мен жүріс-тұрысы болады. Және оны әрбір өнер азаматы өз туындысында көрсетіп, болашақ жастарға қазақ ұлтының өнегелі әрі дана халық екенін аңғартып отыруы тиіс. Картинадағы әрбір бейненің анатомиялық құрылымы мен композициялық шешіміне келсек, ол да өте жақсы табылған. Туындыдағы қыздардың отырысы, қыз баласына тән қимылы көрерменін ерекше бір нәзік сезімге бөлейді. Ал қызыл түстегі бояуларда сол қыз баласының жас мөлшерін анықтап, осы отырыстың көңіл-күйін білетін әсер береді. Бояулардың үйлесімділігі, көлеңке мен жарықтың, қылқаламмен берілген жағындының өз орнына түсуі, суретшінің керемет шеберлігін айқындайды..

Пайдаланған әдебиеттер:

1. “Серебряный светильник” Ғани Баяна//www7kursiv.kz (қарастырылған мерзімі 12.08.2018)
2. Жил-был художник один...//Костанайские новости. Kstnews.rz (26.09.2020)
3. Ергалиева Р.А., Труспекова Х.Х., Шарипова Д.С., Юсупова А.К., Батурина О.В., Каргабекова Р.И., Ыдырыс З.А. 100 шедевров искусства Казахстана. - Алматы:Жибек жолы,2013.-264 б.
4. Мастер (диптих) // Қазақ әдебиеті. Qazaqadebieti.kz, 20.12.2022

МОЛОДЕЖНЫЙ ТЕАТР В СОВРЕМЕННОЙ ЭПОХЕ: ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ И МНОГОАСПЕКТНОСТЬ ЯВЛЕНИЯ

Қонысбаева А.Н.

**КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы Республика Казахстан
Научный руководитель: доцент, кандидат искусствоведения Мурсалимова Г.А.**

Abstract

The article considers the role of art, especially youth theater, in modern conditions, where interest in artistic heritage is decreasing due to the influence of mass culture, which popularizes negative aspects, the uniqueness of the performance as a form of joint creativity, where direct communication and contact with actors repeatedly enhance the emotional experience. Based on this, youth theater becomes a key tool in

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
the development of a free, creative personality, performing important functions of enculturation, socialization and communication. The role of theater in preserving values and cultural norms is emphasized, calling for its value in the conditions of mass media and the Internet.

В контексте современных образовательных и культурных вызовов театр становится неотъемлемым компонентом формирования когнитивных, эмоциональных и социальных компетенций подростков. Рефлексия эмоциональных аспектов восприятия театральных постановок сосредотачивается на психоэмоциональных реакциях подростков на театральные стимулы. Анализ включает в себя механизмы эмоционального переживания, эмпатии и эстетического восприятия. Эмоциональное развитие является неотъемлемой частью широкого спектра психологических изменений, присущих переходному периоду подросткового возраста. В этом контексте театральная драматургия вступает в диалог с молодежью, предоставляя уникальные возможности для экспрессии и осмысления эмоций.

Театр, как искусство, предоставляет подросткам уникальную площадку для визуализации и понимания широкого спектра эмоциональных состояний. Эмпатия, переживание радости, грусти, страха и других эмоций через персонажей и сюжетные линии обогащает эмоциональный репертуар подростка. Способность идентифицироваться с персонажами и воспринимать их переживания углубляет эмоциональное восприятие и развивает эмпатические навыки. Театр предоставляет молодёжи пространство для экспериментирования с собственными эмоциями. В процессе актерской игры и восприятия театральных постановок они могут безопасно выражать и исследовать свои эмоциональные реакции на различные сценические ситуации. Эта экспрессивность способствует более глубокому пониманию собственных чувств и развивает навыки самовыражения.

Театральная драматургия часто включает элементы импровизации, что позволяет подросткам не только воспринимать готовые эмоциональные образы, но и создавать их сами. Сценическая импровизация стимулирует творческое мышление, а также обогащает эмоциональный арсенал подростка, позволяя ему освоить новые эмоциональные нюансы. Важным аспектом воздействия театральной драматургии на эмоциональное развитие подростков является способность театра служить инструментом регуляции эмоций. Через активное участие в театральных проектах подростки могут развивать навыки эмоциональной регуляции, что может оказаться особенно важным в переходный период подросткового возраста, когда сталкиваются с часто интенсивными эмоциональными переживаниями.

Таким образом, театральная драматургия не только предоставляет платформу для культурного восприятия, но и является эффективным средством для эмоционального развития молодёжи. Анализ эмоциональных механизмов воздействия театра позволяет понимать важность театрального опыта в формировании эмоциональной компетентности, способствуя более глубокому взаимопониманию собственных эмоций и эмпатии к эмоциональному опыту других.

Театр представляет собой комплексный и синтетический искусственный жанр, включающий в себя элементы архитектуры, живописи и скульптуры (в частности, декорации), музыки (которая не только звучит в музыкальных, но и часто в драматических постановках), хореографии (присутствующей не только в балете, но также в драматическом искусстве), литературы (как основы для драматических представлений) и актерского мастерства.

Пьеса «Наташина мечта» является выдающимся произведением российской драматургии, автором которого является Ярослав Пулинович. Её популярность простирается за пределы России и охватывает множество театров по всему миру, включая театры в Казахстане. Отличительной особенностью этой пьесы является её уникальный

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

подход к теме подросткового возраста и их проблемам. Режиссерское видение пьесы «Наташина мечта» было реализовано в спектакле, поставленном Азаматом Абдильдиновым в арт-убежище «Бункер». Спектакль, представляющий из себя два монолога девочек-подростков, раскрывает сложные аспекты их жизни в 90-е годы, включая проблемы в школе, отношения с ровесниками и первые опыты в делах сердечных. Интерес к данному произведению проявляется не только у представителей современного тридцатилетнего поколения, но и у подростков. Это объясняется не только актуальностью темы подросткового возраста, но и глубоким анализом психологических и социальных аспектов, которые позволяют каждому зрителю найти отражение собственных переживаний и опыта. Таким образом, «Наташина мечта» становится не только прекрасным творческим произведением, но и важным феноменом культуры, способным вызвать интерес и восприятие как у современной аудитории, так и у подрастающего поколения.

Работа доктора культурологии Коханой Ольги Евгеньевны освещает полифункциональность современного молодежного театра. В работе особое внимание уделяется ценности молодежного театра как самостоятельного феномена, выделяя его особую роль в формировании основополагающих культурных ценностей: нравственных, духовных и эстетических. Молодежный театр рассматривается как «руководитель в мире фундаментальных культурных ценностей, ориентированных на молодежь» [1, 66-69 с.]. Она выделяет эстетическую природу театра, рассматривая его как систематизирующий фактор. Автор определяет ряд ведущих функциональных аспектов в деятельности молодежного театра, необходимых для развития полного потенциала личности. Эти аспекты включают в себя определенные ценностные ориентации, культурные нормы и идеалы, служащие эталоном ценностей. Такой подход способствует полноценной реализации способностей и жизненных установок личности.

Функции театра обусловлены его создателями и являются отражением заложенных целей. Таким образом, цель театра определяет его основную функцию, будь то развлечение, воспитание, развитие или иное. В виду изучения ценностного аспекта молодежного театра выявляется, что, помимо наличия духовной составляющей в лучших проявлениях, театр, также выполнял функцию мифологизации действительности. Исторически сложившиеся стереотипы восприятия приводили к формированию канона искусства, что, с одной стороны, ограничивало развитие самого искусства, а с другой — ослабляло поисковый элемент в восприятии молодым зрителем, предопределяя его взгляды на реальность и образцы героев.

Сознание и эмоциональная сфера особо восприимчивых молодых людей не формируются художественной моделью реального мира, а скорее обуславливаются необходимой моделью поведения массового человека, представляющего собой «безмолвствующее большинство» с автоматизированным поведением и унифицированным восприятием мира. В современных условиях роль театра для молодежи в качестве средства художественного моделирования картины мира становится более сложной. Театр должен использовать свои специфические средства для воздействия на формирование взглядов молодежи на общество и культуру. Для эффективного воздействия необходимо обращаться к темам, которые реально занимают молодежь.

В контексте молодежного театра особую значимость приобретает понятие истины в искусстве. В искусстве познавательная функция признается первостепенной, требующей отображения и понимания полноты чувственно-конкретного, а также постижения формы бытия. Познание через изображение не является простым отражением, оно считается адекватным лишь в случае передачи реальности в ее существенных, закономерных связях и отношениях. Искусство, таким образом, играет гносеологическую роль, выявляя и подчеркивая существенное и закономерное в объекте познания через конкретно-чувственную форму [2. 274-289 с.].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Гносеологический аспект искусства определяет степень соответствия эстетического бытия реальности и его отражения в общественном или индивидуальном сознании. Истина в данном контексте представляет собой результат и основную характеристику познавательной деятельности человека. Искусство, как форма человеческой активности, выделяется особым значением художественного познания мира. Таким образом, учение об объективной истине вполне применимо к искусству.

Современный портрет молодого человека определяется ощущением собственной идентичности и обыденными оценочными суждениями нового поколения. Открытая конфронтация с унаследованными нормами и канонами в искусстве, морали и идеологии социалистического реализма разрушает традиционные представления о положительном герое.

Социальные перемены, характеризующиеся острой критикой предыдущего поколения и отказом от его ценностей, описывают состояние межпоколенных отношений в постсоветском периоде. Современный герой тесно связан с духовным портретом молодежи, опыт которой существенно отличается от опыта старшего поколения. Молодежь самостоятельно формирует жизненные ориентиры, стиль поведения и ценности, отражая свои представления об успехе и смысле жизни. Этот подход справедлив, учитывая, что традиционные методы решения жизненных проблем становятся менее эффективными. В контексте художественного процесса возникает актуальный вопрос о взаимосвязи традиции и новаторства, о противоречиях между ними.

Традиции служат средством передачи и сохранения духовного опыта, ценностей, стилей, образцов поведения и других элементов культурного наследия. Овладение нормами, канонами, профессиональными навыками и формами представляет собой неотъемлемую часть художественной деятельности. Вместе с тем, истинное искусство всегда характеризуется разрушением стереотипов, стандартов и канонов, т.е., по своей природе, оно является инновацией, вырастающей на почве континуитета.

В игре и театральном действии активно используются способности сознания, такие как воображение и иллюзия. Воображение представляет собой способность сознания формировать образы и модели бытия на основе преобразования впечатлений, полученных от реальности. В художественной деятельности воображение проявляется организованной направленностью, включенностью в целесообразный духовно-практический процесс, который порождает произведение искусства.

Одним из перспективных направлений слияния театра и игры является концепция «театра соучастия», где дети-зрители активно участвуют в сценических событиях, вступая в неформальные субъектно-субъектные отношения. Это возвращает актеров и зрителей к истокам театра, к их взаимному игровому взаимодействию, а также к временам, когда важными стали понятия «мимезис» и «катарсис», пристально рассмотренные в эстетической теории Л. С. Выготского [3. 479 с].

Социальная функция искусства заключается в способности содействовать освоению различных социальных ролей и восприятию окружающей действительности. Через социализацию личность взаимодействует с обществом, приобретая опыт выполнения социальных ролей. Параллельно социализации происходит инкультурация, что включает в себя освоение языка, норм и ценностей родной культуры, а также миропонимания и поведения, характерных для данной этнокультурной группы.

Исследования в области театра для молодежи показывают интерес к спектаклям, основанным на литературных произведениях из школьной программы. Однако работы, сосредотачивающиеся на историях, актуальных для подростков, и решающие соответствующие проблемы, являются редкостью. Среди них выделяется работа Тотального театра, чье творчество направлено на аудиторию подросткового поколения.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Один из выдающихся спектаклей в этой сфере – «Осторожно, злая собака», созданный режиссером Романом Боклановым из Санкт-Петербурга. Пьеса спектакля основана на повести Эндре Люнда Эриксона «Осторожно, Питбуль Терье». Основной сюжет спектакля охватывает жизнь главного героя Джина и его одноклассников, которые сталкиваются с различными проблемами, возникшими из-за собственных действий. Эти проблемы варьируются от ежедневных шалостей до более серьезных вопросов, требующих немедленного внимания и решения.

Режиссер утверждает, что «Осторожно, злая собака» поднимает проблемы, волнующие подростков в разных частях мира. Спектакль представляет собой смесь различных эмоциональных состояний, которые меняются вместе с настроением подростка, отражая сложный процесс взросления. В нем затрагиваются такие вопросы, как отношения с одноклассниками, семейные конфликты и проблемы зависимости. Сцены спектакля акцентируют важность доверия в отношениях между родителями и детьми, проверку дружбы и попытку понимания друг друга. Кукольные персонажи придают особый шарм спектаклю, а использование музыки, такой как песня «Трава у дома», помогает передать конфликт поколений. Спектакль обладает потенциалом заинтересовать аудиторию любого возраста. Для подростков он предоставляет возможность для саморефлексии и осмысления собственной жизни, в то время как взрослые могут получить представление о том, что волнует их детей и как помочь им справиться с проблемами, с которыми они могут столкнуться в будущем.

В условиях интенсивного развития средств массовой коммуникации, предлагающих разнообразную информацию, театр, как форма искусства, становится уникальным, ориентированным не на массового зрителя, а на конкретного индивида в зале. В процессе создания спектакля взаимодействие с зрителями является ключевым фактором, и каждый спектакль рождается здесь и сейчас, зависящий во многом от активности и восприятия аудитории.

В наше время, когда доступ к информации и интернету стал свободным и широким, наблюдается уменьшение интереса к художественному наследию, а уровень знания классических произведений заменяется суррогатами массовой культуры, пропагандирующей эротику, наркотики и насилие. Спектакль, как форма совместного творчества для всех участников, обладает уникальным потенциалом, где непосредственное взаимодействие с актерами многократно усиливает эмоциональный заряд по сравнению с индивидуальным восприятием через телевизор или другие средства массовой информации. Зрительский опыт, основанный на прямом контакте и общении, а также присутствии настоящих актеров, значительно увеличивает передаваемые эмоции, а коллективное присутствие большой группы зрителей создает общую атмосферу.

Молодежный театр в современном обществе играет ключевую роль в развитии свободной, индивидуальной и творческой личности. Его активное участие в процессе инкультурации молодежи является одной из важнейших функций. Сегодняшние функции молодежного театра претерпевают изменения, появляются новые, наряду с теми, что существовали ранее. Театр обладает уникальной способностью объединять людей общностью переживаний и обеспечивает особый личностный диалог. Как школа искусства общения, театр для детей и молодежи предоставляет разнообразные возможности для совместного участия, сопереживания и взаимопонимания, позволяя детям играть роли друг друга и понимать их. Театр становится уникальным средством инкультурации, где личность осваивает общественные художественные и культурные ценности внутренне свободно, бескорыстно, сознательно и с искренней страстью.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Использованная литература:

1. Коханая О. Е. Социокультурные функции детского и молодежного театра: дис. док. культурологии. – М., 2009 – 66-69с.
2. Знаков, В. Понимание художественной правды // Творчество в искусстве - искусство творчества / Под ред. Л. Дорф-ман, В. Петрова. - М.: Наука; Смысл, 2000. – 274-289с.
3. Выготский Л.С. Психология развития человека. Изд-во Смысл; Изд-во Юрайт, 2019 – 479с.

ВИЗУАЛЬНОЕ ИСКУССТВО КАК НЕОБХОДИМОСТЬ В ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ

Кобентай А. Е.

КазНАИ им. Т.Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан

Abstract

The article analyzes the features of fine arts. A brief historical excursion reveals visual art as a unique phenomenon that is an integral part of both ancient and modern people. The main purpose of the article is to identify the key and significant characteristics of visual art and their influence in the global world.

Визуальное искусство, также известное как изобразительное искусство, охватывает широкий спектр творческих проявлений, которые в первую очередь носят визуальный характер. От наскальных рисунков и древних скульптур до современного цифрового искусства и инсталляций - визуальное искусство имеет богатую и разнообразную историю, насчитывающую тысячи лет. Эта статья исследует эволюцию визуального искусства и выделяет некоторые из его ключевых особенностей, которые делают его уникальной и неотразимой формой человеческого самовыражения.

Истоки изобразительного искусства можно проследить до доисторических времен, когда древние люди использовали различные материалы для изображения своего опыта и окружающей среды. Наскальные рисунки, найденные в таких местах, как Ласко во Франции и Альтамира в Испании, дают представление о художественном самовыражении древних людей. На этих многовековых произведениях часто изображались животные, сцены охоты и человеческие фигуры, служившие как формой общения, так и средством запечатления окружающего мира.

По мере возникновения и развития цивилизаций изобразительное искусство играло жизненно важную роль в религиозном, политическом и культурном контекстах. В Древнем Египте монументальные скульптуры и замысловатые настенные росписи украшали храмы и гробницы, служа средством почитания божеств и изображения фараонов и их достижений. Классические цивилизации Греции и Рима создали шедевры скульптуры и архитектуры [3, с.20], которые вдохновляют художников, ценителей искусства и в нынешнее время.

В Средние века изобразительное искусство преимущественно служило религиозным целям. Знаковые примеры включают потрясающие мозаики византийских церквей и замысловатые иллюминированные рукописи средневековой Европы.

Эпоха Возрождения ознаменовала значительный сдвиг в изобразительном искусстве, характеризующийся возрождением интереса к гуманизму, перспективе и научным наблюдениям. Такие художники, как Леонардо да Винчи, Микеланджело и Рафаэль, создавали шедевры, прославлявшие красоту человеческой формы, и исследовали новые техники и концепции [1, с.71].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Современный период стал свидетелем радикальных изменений в мире искусства. Такие течения, как импрессионизм, фовизм, кубизм, сюрреализм, абстрактный экспрессионизм и поп-арт, бросили вызов традиционным представлениям о репрезентации и раздвинули границы художественных экспериментов. Сегодня визуальное искусство охватывает широкий спектр сфер, включая живопись, скульптуру, фотографию, инсталляции, перформанс, видео-арт и цифровое искусство, отражая постоянно расширяющиеся возможности художественного самовыражения.

Ключевые особенности визуального искусства:

Эстетическая привлекательность. Визуальное искусство часто очаровывает зрителей своими эстетическими качествами. Художники используют цвет, форму, текстуру, линию и композицию для создания визуально приятных или заставляющих задуматься произведений искусства [2, с.11]. Взаимодействие этих элементов способствует общему впечатлению и эмоциональному резонансу произведения искусства.

Инструмент самовыражения и коммуникации. Визуальное искусство позволяет художникам зримо выражать свои мысли, эмоции и идеи. Это служит средством коммуникации, преодолевающим языковые барьеры и вовлекающим зрителей на интуитивном уровне. Произведения искусства могут передавать сложные сюжеты, вызывать сильные эмоции и провоцировать интеллектуальный дискурс.

Креативность и воображение. Визуальное искусство прославляет человеческую креативность и воображение. Художники используют свои уникальные взгляды, опыт и культурное наследие для создания оригинальных и новаторских работ. Это побуждает зрителей исследовать новые способы восприятия мира и стимулирует образное мышление.

Символизм и репрезентация. Визуальное искусство часто использует символы, метафоры и аллегории для передачи более глубоких смыслов и концепций. Художники могут использовать репрезентативные или абстрактные формы для передачи своих идей [3, с.33]. Используя символику, визуальное искусство приглашает зрителей к интерпретации и самоанализу.

Социальный и культурный комментарий. Визуальное искусство издавна является платформой для социальных и культурных комментариев. Художники в своих произведениях затрагивают такие вопросы, как политика, идентичность, гендер, социальная справедливость и проблемы окружающей среды. Это может бросить вызов общественным нормам, спровоцировать критическое мышление и вдохновить на диалог и перемены.

Эволюция и эксперименты. Визуальное искусство стремительно развивается и адаптируется к меняющимся обстоятельствам времени. Художники экспериментируют с новыми техниками, материалами и концепциями, раздвигая границы того, что считается искусством. Эта динамичная природа визуального искусства отражает постоянно меняющуюся природу.

В современном глобализованном мире изобразительное искусство играет значительную роль в формировании обществ и вносит свой вклад в культурную ткань разнообразных сообществ. Она служит мощным средством выражения, коммуникации и отражения коллективного человеческого опыта. Визуальное искусство охватывает широкий спектр сред, включая живопись, скульптуру, фотографию, архитектуру и цифровое искусство, и это лишь некоторые из них.

Изобразительное искусство необходимо в глобальном мире. Оно играет особую роль в продвижении культурного обмена, стимулировании творчества и инноваций и служении катализатором социальных изменений.

Визуальное искусство служит универсальным языком, который преодолевает географические границы и культурные различия. Она способна объединять людей из разных слоев общества, позволяя им понимать и ценить различные точки зрения. В эпоху

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

глобализации, когда культуры переплетаются и взаимодействуют больше, чем когда-либо прежде, визуальное искусство служит мостом между сообществами, способствуя взаимному уважению, терпимости и взаимопониманию. Посредством художественных выставок, международного сотрудничества и культурных обменов художники могут делиться своими уникальными взглядами, традициями и повествованиями, тем самым способствуя культурному разнообразию.

Изобразительное искусство также сохраняет и прославляет культурное наследие. Произведения искусства часто отражают исторические события, традиции и ценности, которые жизненно важны для сохранения культурной самобытности. Музеи, галереи и объекты культурного наследия по всему миру демонстрируют изобразительное искусство как средство сохранения культурного наследия и передачи его будущим поколениям. Занимаясь искусством, представляющим различные культуры, люди получают представление о богатстве и сложности мирового наследия, воспитывая чувство взаимосвязи и признательности за культурное разнообразие.

Визуальное искусство - это благодатная почва для творчества и инноваций. Это побуждает людей мыслить за пределами общепринятых границ, исследовать новые возможности и экспериментировать с различными материалами и техниками. Художники часто раздвигают границы своего воображения и бросают вызов общественным нормам, что приводит к прорывам в художественном самовыражении. Этот творческий процесс распространяется и на другие области, вдохновляя на инновации в таких областях, как дизайн, технологии и научные исследования. Интегрируя искусство и дизайн в образовательные программы, школы могут развивать творческие способности в молодых умах и продвигать инновационное мышление. Образование в области изобразительного искусства поощряет студентов наблюдать, анализировать и интерпретировать окружающий мир, развивая критическое мышление и навыки решения проблем. Это позволяет людям подходить к решению задач с разных точек зрения, отказываясь от линейного мышления и принимая новые решения. В глобальном мире, который требует постоянной адаптации и инноваций, изобразительное искусство предоставляет людям инструменты для навигации и внесения своего вклада в быстро развивающееся общество.

Визуальное искусство имеет долгую историю служения катализатором социальных перемен. Художники использовали свое творческое самовыражение для повышения осведомленности о насущных проблемах, борьбы с социальной несправедливостью и защиты прав человека. Искусство действует как мощное средство передачи эмоций, открывает диалог и вдохновляет на действия. Благодаря своим работам художники могут пролить свет на голоса маргиналов, привлечь внимание к социальным проблемам. Одним из ярких примеров является роль уличного искусства в пропаганде политических и социальных перемен.

Художники-граффити используют общественные пространства в качестве своего полотна для решения различных социальных проблем. Их работы, видимые широкой аудитории, выступают в качестве визуального проявления мысли, бросая вызов одним и вдохновляя других. Более того, визуальное искусство может принести терапевтическую пользу, особенно во времена социальных и политических волнений. Он предлагает людям платформу для выражения своих эмоций, исцеления от травм и поиска утешения среди суматохи. Программы арт-терапии, реализуемые в различных сообществах по всему миру, показали значительные положительные результаты в укреплении психического здоровья, жизнестойкости и расширении прав и возможностей.

Изобразительное искусство, несомненно, является необходимостью в глобальном мире. Это способствует культурному обмену, оказывает содействие взаимопониманию и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

признательности между различными сообществами. В свою очередь, это подпитывает креативность и инновации, наделяя людей необходимыми навыками.

Список литературы:

1. История искусств. Западноевропейское искусство. Ильина Т. В. Учеб.—3-е изд., перераб. и доп.—М.: Высш. шк., 2000
2. Арнхейм Р. Искусство и визуальное восприятие. М., 1974.
3. Костин В. Язык изобразительного искусства. М., 1965.
4. Даниэль С.М. «Искусство видеть», М., 1990
5. Мир образов. Образы мира. Антология исследований визуальной культуры. Н. Мазур. СПб., М., Новое издательство, 2018
6. <https://gallerix.ru/pedia/art-definition/>

ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КЕСКІНДЕМЕ ӨНЕРІНІҢ ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАР, ТЕХНИКАЛАР ЖӘНЕ ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Мадый А.Т.

*Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы
Ғылыми жетекшісі: педагогика магистрі, аға оқытушы
Еспенова Толқын Тұрсыновна*

Abstract

The article touches upon the theme of the development of painting in the modern world. The main directions, styles and techniques of fine art are characterized. Based on the study of scientific works by art historians and cultural scientists, the author summarizes new materials on the creative activities of contemporary artists, their direction and styles. The author defines the main trends in the development of modern painting.

Қазіргі заманғы кескіндеме заманауи тенденцияларды, идеялар мен технологияларды көрсете отырып, әлемдік өнердегі маңызды және серпінді бағыт болып қала береді. «Қазіргі заманғы өнерді дамыту процесі импрессионизмнің, кубизмнің, абстракционизмнің, футуризмнің және бейнелеу өнері саласындағы басқа да маңызды оқиғалардың пайда болуы сияқты белгілі бір жарқын кезеңдерді қамтиды» [1; 1002].

Бұл мақалада біз осы өнертану құбылысының тарихи тамырынан бастап соңғы тенденциялар мен шығармашылық тенденцияларға дейінгі негізгі аспектілерін қарастырамыз.

Тарих және Эволюция. Қазіргі заманғы кескіндеменің тамыры тереңде жатыр, бірақ оның заманауи бейнесі ХХ және ХХІ ғасырларда өзінің ерекше ерекшелігіне ие болды. Кубизм мен фовизмнен абстракционизмге дейін поп-арт, қазіргі кескіндеме тарихы оның бүгінгі келбетін анықтайтын әртүрлі қозғалыстар мен көркемдік революциялармен ерекшеленеді.

Техника және стильдер. Қазіргі заманғы суретшілер классикалық майлы кескіндемеден бастап инновациялық цифрлық тәсілдерге дейінгі әдістер мен стильдердің кең арсеналына ие. Текстурамен, түспен, композициямен және пішінмен тәжірибе жасау көркемдік көрініс үшін жаңа көкжиектер ашады және бірегей туындыларды шабыттандырады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Тақырыптар мен Шабыт. Қазіргі суретшілер жеке тәжірибелер мен әлеуметтік мәселелерден бастап табиғат пен технологияға дейін әртүрлі көздерден Шабыт табады. Олардың жұмыстары көбінесе қазіргі қоғамның айнасына айналады, оның турбулентті өзгерістері мен қиындықтарын көрсетеді.

Технологияның әсері. Заманауи технологиялар кескіндемеде цифрлық иллюстрациялар жасаудан бастап, шығармашылық процесінде виртуалды шындықты пайдалануға дейін барған сайын маңызды рөл атқарады. Бұл инновациялар суретшілерге мүмкіндік береді және олардың жұмысына жаңа элементтер әкеледі.

Қазіргі Шеберлер. Бэнси, Герхард Рихтер, Жан-Мишель Баскиат және Йоан Миро сияқты заманауи суретшілердің туындыларын зерттеу заманауи кескіндеменің әртүрлілігі мен байлығын түсінуге мүмкіндік береді. Олардың жұмысы қазіргі заманғы көркемдік тенденциялар мен олардың қоғамға әсерін түсінудің анықтамалық нүктесіне айналады.

Даму Перспективалары. Қазіргі заманғы кескіндеме дамып, суретшілер мен көрермендер үшін жаңа көкжиектер мен перспективалар ашады. Өзінің икемділігі мен үнемі жаңару қабілетінің арқасында ол шығармашылық көрініс пен мәдени диалог үшін маңызды арна болып қала береді.

Қазіргі заманғы кескіндеме шабыт пен зерттеудің сарқылмас көзі болып табылады, оның әртүрлілігі мен өрнектерінің байлығын тартады. Сонымен бірге, ол заман рухын және қазіргі әлемнің сын-тегеуріндерін бейнелейтін заманауи көркем мәдениеттің негізгі элементі болып қала береді. «...қазіргі заманғы сәндік кескіндемеде, біздің ойымызша, параллель екі бағыт бар. Оның бірі «коммерциялық» бағыт. Оның негізгі мақсаты табыс әкелу. Екінші бағыт «коммерциялық емес» - күрделі және оқиғалы өмірді көркемдік тұрғыдан түсінуге ұмтылу, сәндік өнер арқылы жеке тұлға мен әлемнің көркемдік тұжырымдамасын құру» [2; 23].

Қазіргі заманғы кескіндеменің өзектілігі бірнеше аспектілерде көрінеді:

Қазіргі заманғы мәдениет пен қоғамның көрінісі: қазіргі суретшілер кескіндемені технологиялық прогресс, әлеуметтік әділеттілік, көпмәдениетті интеграция және экологиялық тұрақтылық сияқты заманауи идеяларды, тақырыптар мен мәселелерді білдіру құралы ретінде пайдаланады.

Материалдар мен әдістермен эксперименттер. Суретшілер заманауи кескіндемеге жаңа өлшемдер мен мүмкіндіктер беретін әртүрлі материалдармен, техникалармен және стильдермен белсенді тәжірибе жасайды. Олар дәстүрлі және заманауи әдістерді араластырады, сонымен қатар цифрлық технологияны өз жұмыстарына біріктіреді.

Интерактивтілік және қатысу. кейбір заманауи суретшілер көрермендерге олармен белсенді қарым-қатынас жасауға мүмкіндік беретін интерактивті және қатысушы өнер туындыларын жасайды. Бұл көрермендердің белсенділігі мен бірлесіп жұмыс істеу деңгейін арттырады.

Көп мәдениетті ықпал және жаһандық перспектива: қазіргі заманғы кескіндеме әртүрлі мәдениеттер мен дәстүрлердің әсерін, сондай-ақ жаһандық тенденциялар мен өзара әрекеттесуді көрсетеді. Суретшілер көбінесе өз шығармаларында әртүрлі көркемдік стильдер мен әсерлерді бейімдейді және біріктіреді.

Интерпретация және талдау: қазіргі заманғы кескіндеме көрермендердің интерпретациясы мен талдауын ынталандырады, өйткені онда әр түрлі түсіндірулерге ашық болуы мүмкін күрделі белгілер, метафоралар мен сюжеттік желілер бар.

Жалпы, қазіргі заманғы кескіндеме әлемнің мәдени және интеллектуалды әртүрлілігіне үлес қосуды жалғастыратын өзекті және мағыналы өнер түрі болып қала береді.

Жастардың заманауи кескіндемеге көзқарасы. Қазіргі жастар өздерінің қызығушылықтарына, біліміне, мәдени контекстіне және жеке қалауына байланысты заманауи кескіндемеге әр түрлі көзқараспен қарайды. Міне, бірнеше жалпы тәсілдер:

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қызығушылық пен қабылдау: кейбір жастар жалпы өнерге құмар және заманауи кескіндемеге үлкен қызығушылық танытады. Олар көрмелерге қатыса алады, заманауи суретшілердің жұмыстарын зерттей алады, тіпті әртүрлі әдістермен тәжірибе жасай алады.

Құндылық және түсіну: басқа жастар үшін заманауи кескіндеме эстетикалық таңданудың объектісін ғана емес, сонымен қатар шабыт пен заманауи тақырыптар мен мәселелерді түсінудің қайнар көзін де көрсете алады. Олар өнерді қазіргі қоғамның әлеуметтік, саяси және мәдени аспектілерін бейнелеу қабілеті үшін бағалай алады.

Өзара әрекеттесу тәсілдері: жастар қазіргі заманғы кескіндемемен өзара әрекеттесу үшін заманауи технологиялар мен әлеуметтік медианы белсенді қолданады. Олар онлайн-қауымдастықтардағы көрмелерден алған әсерлерімен бөлісе алады, суретшілердің жұмысын онлайн режимінде көре алады, тіпті интернеттен өнер туындыларын сатып ала алады.

Сын және пікірталас: кейбір жастар қазіргі заманғы кескіндемеге оның құндылығы, маңыздылығы және қазіргі әлемдегі рөлі туралы сұрақтар қою арқылы сыни көзқараспен қарай алады. Олар суретшілердің жұмысын олардың контексті мен қоғамдық санаға әсері тұрғысынан талдай алады.

Жалпы, жастардың заманауи кескіндемеге деген көзқарасы әртүрлі және көп факторлы, олардың мәдени тәжірибесі мен жеке қалауының әртүрлі аспектілерін көрсетеді. «Суретшілер жасаған көркем образдарда біздің халық өзін де, еңбегін де, мақсаттарын, мұраттарын, армандарын да таниды. Жастарды өнер арқылы дамыта отырып, біз қоршаған шындықты тереңірек және дұрыс түсінуге ықпал етеміз, ондағы барлық озық, прогрессивті нәрселерді ажыратуға көмектесеміз» [3; 106].

Қазақстанның заманауи суретшілері. Қазіргі заманғы өнер Қазақстанда белсенді даму сатысында тұр және көптеген талантты суретшілер бар, олардың жұмыстары жергілікті деңгейде де, әлемдік деңгейде де назар аударады. Міне, Қазақстаннан белгілі бірнеше заманауи суретшілер:

Айгүл Қасым: оның жұмысы көбінесе дәстүрлі қазақ мотивтеріне негізделген, бірақ ол оларға формасы мен түсімен ойнай отырып, заманауи түсінік береді.

Айсұлу Әбубәкірова: бұл суретші Қазақстанның табиғаты мен дәстүрлі мәдениетінен шабыт алатын абстрактілі жұмыстарымен танымал.

Дәурен Әлім: ол технология мен жаһандану сияқты заманауи тақырыптар мен мәселелерді көрсететін жұмыстарды жасай отырып, әртүрлі техникалар мен стильдермен тәжірибе жасайды.

Жарас Хан: оның кескіндемелік картиналары мен графикалық жұмыстары Қазақстанның дәстүрлі мәдениеті мен ландшафттарынан шабыттанған абстрактілі мотивтерді жиі ұсынады.

Сәуле Сұлтанова: ол әртүрлі жанрларда, соның ішінде портреттерде, пейзаждарда және дерексіз өнерде жұмыс істейді және жиі ашық түстер мен мәнерлі пішіндерді пайдаланады.

Бұл Қазақстаннан келген қазіргі заманғы суретшілердің шағын шолуы ғана, және елде жұмысы әлемдік өнерге елеулі үлес қосатын көптеген басқа талантты және шығармашылық тұлғалар бар.

Джексон Поллоктың суреттеріне адамдардың көзқарасы

Джексон Поллоктың шығармашылығы туралы пікірлер әр түрлі болуы мүмкін, өйткені оның шығармашылығы қызығушылық пен пікірталас тудырады. Міне, бірнеше типтік реакциялар:

Таңдану және ғибадат ету: кейбір адамдар Джексон Поллоктың жұмысын терең эмоционалды және эстетикалық күшті көрсететін керемет өнер туындылары деп санайды. Олар оның қозғалысты, энергияны және эмоцияларды дерексіз пішіндер мен ашық түстер арқылы жеткізу қабілетіне таңданады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Құрмет пен қызығушылық: басқа адамдар үшін полктің жұмысы көркемдік эксперимент пен инновация феномені ретінде қызығушылық тудырады. Олар оның абстракционизмнің дамуына қосқан үлесін және оның шығармашылығында қолданған инновациялық әдістерін бағалайды.

Таңдану және теріске шығару: дегенмен, кейбір адамдар Джексон Поллоктың жұмысын ерекше және ерекше табиғатына байланысты түсінбеуі немесе тіпті жоққа шығаруы мүмкін. Олар оның шығармашылығын өнер деп санау үшін тым абстрактілі немесе хаотикалық деп санауы мүмкін.

Сын мен дау: Поллоктың жұмысына сын айтатындар да бар, олардың жұмыстары жай ғана "бояу шашырауы" немесе мағынасы жоқ кездейсоқ сызықтар деп мәлімдейді. Олар оны шамадан тыс бағаланған суретші деп санауы мүмкін, оның шығармашылығы мұндай назар мен құрметке лайық емес.

Осылайша, Джексон Поллоктың жұмысына деген көзқарас өте жеке болуы мүмкін және әр адамның жеке қалауына, эстетикалық талғамына және мәдени контекстіне байланысты.

Заманауи кескіндеме студенттерді қалай қызықтырады. Заманауи кескіндеме әр түрлі қызығушылық пен мотивация салаларындағы студенттерді қызықтырады, оларға шығармашылық пен өзін-өзі көрсетуге ерекше мүмкіндіктер береді. Міне, қазіргі заманғы кескіндеме студенттерді қалай қызықтыратын бірнеше әдіс:

Инновациялық техникалар мен материалдар: заманауи кескіндеме сандық және интерактивті технологияларды, сондай-ақ бояулар мен текстуралардың жаңа түрлерін қоса алғанда, көптеген әдістер мен материалдарды қолданады. Бұл эксперименттер мен инновацияларға қызығушылық танытатын студенттерді тартады.

Бостандық және шығармашылық: заманауи кескіндеме студенттерге өз ойын білдіру мен шығармашылыққа шексіз мүмкіндіктер әлемін ашады. Ол студенттерді өз идеяларын зерттеуге, пішіні мен түсімен тәжірибе жасауға және өнерден өзінің ерекше дауысын табуға шақырады.

Қазіргі заманғы кескіндемені насихаттаудың бірнеше әдісі:

Көрмелер мен галереялар: галереялар мен мұражайларда заманауи кескіндеме көрмелерін ұйымдастыру суретшілердің жұмысына назар аударудың ең тиімді әдістерінің бірі болып табылады. Бұл көрермендерге өнер туындыларымен жеке танысуға, сондай-ақ авторлардың өздерімен байланысуға мүмкіндік береді.

Онлайн платформалар: веб-сайттар, әлеуметтік желілер, онлайн галереялар және маркетплейстер арқылы заманауи кескіндемені ілгерілету үшін интернетті пайдалану да үлкен өзгеріс әкеледі. Бұл суретшілерге бүкіл әлем бойынша аудиторияға жетуге және олардың әсерін кеңейтуге мүмкіндік береді.

Іс-шаралар мен фестивальдарға қатысу: өнер іс-шараларына, фестивальдар мен жәрмеңкелерге қатысу суретшілерге өз жұмыстарын көпшілікке ұсынуға, сондай-ақ осы саладағы басқа суретшілермен және кәсіпқойлармен өзара әрекеттесуге мүмкіндік береді. «Қазіргі заманғы концептуалды көрме шешімдері архитектураның бірегейлігі қазіргі заманғы өнердің одан әрі дамуын анықтайтын арнайы кеңістікті қажет етеді. Мұндай кеңістікке өнер кластерін жатқызуға болады» [4; 77]. Өнер кластерлері қалалардағы заманауи өнерді ынталандырумен және дамытумен байланысты.

Білім беру іс-шаралары мен Мастер-класстар: қазіргі заманғы кескіндеме бойынша дәрістер, семинарлар және мастер-класстар сияқты білім беру іс-шараларын ұйымдастыру бұл өнер туралы білім мен түсінікті кең аудиторияға таратуға, сондай-ақ жаңа суретшілерді шабыттандыруға көмектеседі.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Өнер кураторларымен және сыншылармен ынтымақтастық: өнер кураторларымен, сыншылармен және коллекционерлермен ынтымақтастық суретшілерге өнер әлемінде көбірек көрінуге және тануға көмектеседі.

Заманауи кескіндемені насихаттау максималды нәтижеге жету және суретшілердің шығармашылығына назар аудару үшін күш-жігер мен әртүрлі құралдар мен стратегияларды қолдануды талап етеді.

Болашақта заманауи кескіндемеге қандай пайдасын әкеледі. Қазіргі заманғы кескіндеме заманауи тенденцияларды, идеялар мен қиындықтарды зерттейді және көрсетеді, сондықтан ол болашақта да пайдалы болады:

Бірегейлік пен даралықты білдіру: қазіргі заманғы кескіндеме суретшілерге мәдени әртүрлілік пен жеке шығармашылық сәйкестікті дамыта отырып, әлемге деген ерекше көзқарастары мен тәжірибелерін білдіруге мүмкіндік береді.

Жаңа идеялар мен перспективаларды зерттеу: өнер түрі ретінде кескіндеме әлемді зерттеу мен түсінудің жаңа жолдарын ашады. Қазіргі суретшілер өз туындыларын маңызды әлеуметтік, саяси және экологиялық мәселелерді көтеру үшін жиі пайдаланады.

Эмоционалды әл-ауқатты қолдау: өнердің адамдардың эмоционалды жағдайына әсер ету қабілеті бар. Заманауи кескіндеме болашақта көрермендер үшін шабыт, жайлылық пен қуаныш көзі бола алады.

Мәдени диалог пен түсінушілікті қалыптастыру: кескіндеме әртүрлі қауымдастықтар мен мәдениеттер арасындағы мәдени алмасу мен өзара түсіністік құралы бола алады. Ол әртүрлі шығу тегі мен дүниетанымы бар адамдарды байланыстыратын көпір бола алады.

Технологиялар мен техниканың дамуы: заманауи технологиялар мен материалдар суретшілерге кескіндеменің жаңа әдістері мен тәсілдерін тәжірибе жүзінде қолдануға және дамытуға мүмкіндік береді, бұл оның үнемі дамуы мен жетілдірілуіне ықпал етеді.

Заманауи тақырыптар мен мәселелер: қазіргі заманғы суретшілер өз жұмыстарында қазіргі әлемнің өзекті тақырыптары мен мәселелеріне жиі жүгінеді. Бұл өнерді өздерінің әлеуметтік және саяси сенімдерін білдіру құралы ретінде қолданғысы келетін студенттерді тарта алады.

Қазіргі мәдениетпен өзара әрекеттесу: қазіргі заманғы кескіндеме көбінесе музыка, кино, әдебиет және технологияны қоса алғанда, қазіргі мәдениетпен өзара әрекеттеседі. Бұл әсіресе заманауи трендтер мен медиаға қызығушылық танытатын студенттер үшін тартымды болуы мүмкін.

Заманауи кескіндемені үйрену студенттерге өнер, дизайн, сәулет, мультимедия, тіпті маркетинг пен жарнама саласында жұмыс істеуді қоса алғанда, көптеген мансаптық мүмкіндіктерді аша алады.

Тұтастай алғанда, заманауи кескіндеме студенттердің шығармашылық қабілеттерін, ақыл-ойы мен қиялын ынталандыратын қызықты және шабыттандыратын зерттеу өрісін ұсынады.

Заманауи кескіндемені насихаттау кең аудиторияның назарын аудару және өнердің осы түріне қызығушылықты қолдау үшін әртүрлі стратегиялар мен арналар арқылы жүзеге асырылуы мүмкін.

Осылайша, заманауи кескіндеме болашақта маңызды рөл атқара береді, адамдарға әлемді жаңа және ерекше перспективалардан көруге мүмкіндік береді, сонымен қатар олардың ойлары мен сезімдерін шабыттандырады және ынталандырады.

Әдебиеттер тізімі:

1. Китаева М. А. Современная живопись. абстрактный экспрессионизм // Традиции и инновации в строительстве и архитектуре. архитектура и градостроительство, сборник

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
статей 78-ой всероссийской научно-технической конференции . Самара, 2021. – с. 1002-1008

2. Горбунова Е.В., Щирова А.Н. Тенденции развития современной декоративной живописи // *Modern high technologies*, №6, 2013. – с. 22-23
3. Уразмбетова Л. Молодёжь и искусство // Материалы Международной конференции по современной науке и научным исследованиям, Париж, Франция, 19 октября, 2023. - с. 105-107
4. Казакова К. И. Арт-кластер как инструмент продвижения современного искусства / К. И. Казакова // Традиции и новации в гуманитарном и социально-экономическом исследовании: проблемы, методы, практики: материалы Всероссийской научной конференции студентов-стипендиатов Оксфордского Российского Фонда (Екатеринбург, 24 апреля 2017 г.). — Екатеринбург : УрФУ, 2017. — С. 77-79.

ФЕНОМЕН МОДЫ И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ В ИСКУССТВЕ КИНО

*Молдахметова М.Т.
КазНАИ им.Темірбека Жүргенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – Phd Муканов М.Ф.*

Abstract

The fashion phenomenon is an important component of modern art culture, including cinema. This article examines its manifestation and influence on the creation of an artistic image in films. Fashion in cinema is an integral part of the historical context and represents a form of social expression. It not only reflects the trends of a certain time, but also allows you to create an atmosphere and convey the emotional charge of a certain era. Fashion in cinema not only reflects current style trends, but can also become a kind of prophetic reference to future fashion trends. Many films create fashion legends, setting new trends and influencing people's daily lives.

Сейчас мир моды, дизайна и искусства стал неотъемлемой частью популярной культуры. Прошедшие два столетия явили миру множество прекрасных примеров новаторских идей во всех видах художественного творчества, открыв новые имена мастеров искусства и придав ему необычайную широту и разнообразие. Произведения искусства этих стилей универсальны, а их образы могут использоваться и как самостоятельные художественные явления, и как элементы прикладного искусства. Мода на протяжении всего своего развития зависела от искусства, а тенденция, возникшая в XX веке, повлияла на формирование нового образа одежды.

Одна из ключевых характеристик моды - ее быстрая реакция на социальные, политические и культурные изменения. Особенно стремительное развитие сферы «технологического искусства» (фотографии, кино, анимации, телевидения и интерактивного пространства социальных сетей) является главной движущей силой развития модной индустрии, а также первопричиной быстрых изменений в образах.

Отмечается, что само возникновение кинематографа произошло в конце XIX века. На первых порах кино было просто развлечением и фривольным развлечением для высших слоев общества. Однако уже в 1920-х годах оно приобрело новое значение и выделилось в качестве отдельного искусства. Киноиндустрия стала средством, которое помогало внедрять в сознание обычного человека определенные идеалы красоты, моды, этикета и вкуса.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Костюм, несомненно, является неотъемлемой частью образа лирического героя. В паре с актерской игрой, эмоциями, обстановкой и атмосферой, он способен придать образу яркую достоверность. Костюм имеет свою историю, способен рассказывать о персонаже и является одним из важнейших средств коммуникации с зрителем, вызывая подсознательно определенные эмоции и отношение к главному герою. Между модой и кинематографом существует важная взаимосвязь. Многие дизайнеры не только создают одежду для актеров, но также находят в кино бесконечный источник вдохновения и идей для своих коллекций одежды.

На заре кинематографа фильмы рассматривались как развлечение для рабочего класса, а не как способ продвижения моды, поскольку у пролетариата не было возможности воссоздавать персонажей в фильмах. Один и тот же костюм часто использовался в нескольких фильмах разных режиссеров без каких-либо переделок или незначительных изменений. В этот период костюмы помогали рассказать историю персонажей. Это было особенно необходимо режиссерам немого кино, для которых визуальный канал был единственным средством передачи идеи персонажа. Костюмы должны были дополнять характерную походку, выразительную осанку и движения рук персонажа [1]. Таким образом, в немом кино функция костюма заменяет вербальную коммуникацию [2].

Появление звукового кино существенно повлияло на использование костюмов в фильмах. Они перестали нести нарративную нагрузку и стали символом роскоши. Костюмы стали шить из дорогих материалов и украшать их сложным декором. В это же время начался процесс выхода киноодежды на улицы и ее массового производства. Именно в этот период начали появляться первые идеи использования кинематографа для распространения модных образов. Фильмы становились все популярнее среди широкой публики, а образы персонажей усложнялись. Поэтому костюмы должны были не только отражать характер героев, но и создавать запоминающийся образ, который люди хотели бы подражать.

С появлением цветного кино стало возможно использовать костюмы с еще большим смысловым закодированием, так как цвет позволял передавать больше информации о героях. В европейских цветных звуковых фильмах изначально применялась упрощенная семантика костюмов. Например, яркие светлые цвета использовались для изображения положительных героев, а темные оттенки - для отрицательных [2]. Однако со временем режиссеры стремились вкладывать в одежду героев новые смыслы, что способствовало усложнению киноязыка.

«Дизайн костюмов всегда играл важную роль в создании образов в фильмах – данная функция эстетических качеств одежды проявляется не только на уровне визуального впечатления, но и через невербальную коммуникацию с зрителем» [3]. Разнообразие костюмов способно раскрыть характеры персонажей, оттенить их роль в сюжете, передать информацию о месте в социальной и культурной структуре, а также отразить черты характера героев. Более того, роль костюмов на экране расширяется и развивается, начиная с начала 1910-х годов, когда голливудская индустрия кино проявила особый интерес к изображению на экране красивой и стильной одежды. И коммерческий потенциал кинокостюмов продолжал активно развиваться на протяжении всей истории голливудского кинематографа. Первоначально осознание необходимости создания специальной одежды для кино возникло не сразу. В зародыше голливуда выбор костюмов на съемочной площадке предоставлялся на усмотрение актеров. Чем привлекательнее актер выглядел, чем более модно и стильно он был одет на пробы, тем больше шансов он имел получить роль. Исключения составляли лишь фильмы исторической направленности, в которых костюмы заказывались в прокатных компаниях. Именно такая практика привела к появлению первых прокатчиков костюмов в Лос-Анджелесе, которые специализировались именно на создании одежды для киноиндустрии. Одежда персонажей выполняет не только эстетическую

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

функцию, но также формирует их образы и передает определенную информацию зрителям – социальный статус, материальные возможности, характерные черты и т.д. Данный аспект особенно важен был в эпоху немого кино, однако нельзя забывать и о том, что повествовательная сила костюмов сохраняется и в эпоху звукового кино. Голливудские студии создали специальные костюмерные мастерские, где работали профессиональные дизайнеры и техники, задачей которых было создание идеальных костюмов для главных и вспомогательных ролей. Главный художник-костюмер добился большой популярности, причем работа дизайнеров стала появляться в специализированных журналах и рекламных короткометражках.

Кроме того, в 1930-х годах при участии голливудских киностудий была создана франшиза Cinema Shop. В отделе женской одежды универмага Macy's можно найти простые копии костюмов из голливудских фильмов [4].

Художники-костюмисты внесли огромный вклад не только в создание одежды для киношных героев, но и в формирование модных тенденций, которые позже были приняты индустрией моды. Таким образом, дизайн костюмов стал эффективным рекламным инструментом в руках киностудий. Однако с началом Второй мировой войны этой области пришлось внести корректировки в стратегию развития. Стоимость производства костюмов снизилась, а многие материалы и ткани стали недоступными на время войны. Костюмы на экране потеряли ту яркость, что была свойственна индустрии в предыдущее десятилетие. Вместо бесконечного парада моды на экране, дизайнеры всеми силами стали стремиться к тому, чтобы костюмы максимально передавали информацию о психологическом состоянии персонажей, их эволюции на протяжении фильма и важности их места в сюжете.

В 1940-1950 годах в США стали популярны гламурно декорированные исторические фильмы. Это были не исторические костюмы, а «костюмы, имитирующие историю» [5]. Они должны были содержать характерные элементы одежды эпохи так, чтобы они были легко узнаваемы зрителями. Иными словами, зрительская функция костюмов в исторических фильмах позволяла нам проследить сочетание эстетической и повествовательной роли. Вместе с тем, количество легко воспроизводимых костюмов стало выше. Новые звезды всё больше стали напоминать своих зрителей. Это было связано с возрастающим влиянием телевидения на жизнь людей и широким доступом к кино. Такая тенденция представляла больше возможностей для сотрудничества между режиссерами и модельерами. С появлением широких и широкоформатных форматов кино в конце 1950-х - начале 1960-х годов, художественные фильмы стали более реалистичными, поскольку расширенные изображения заставили повысить требования к декорациям и костюмам на точность и потребовали большей реалистичности. Одежда в кинематографе продолжала выполнять различные творческие задачи, однако ее роль в создании зрелищности стала возрастать вместе с ростом реалистичности происходящего. Соответственно, с развитием технологий и увеличением зрелищности кино расширялись и возможности сотрудничества дизайнеров и режиссеров. История итальянских модных домов служит ярким примером этому.

Одри Хепберн - икона стиля 1950-х годов: изысканная, соблазнительная и очаровательная. Ее внешность являлась эталоном красоты, а ее костюмы - объектом подражания. Стиль Хепберн был создан великим Юбером де Живанши, который разработал наряды для большинства фильмов, в которых актриса принимала участие. Наиболее известным из них является ее длинное лаконичное черное платье из фильма «Завтрак у Тиффани», которое стало иконой стиля и одним из самых знаменитых костюмов в истории кино. Еще одним популярным нарядом, который стал образцом для многих невест, стало белое платье с пышной юбкой и цветочной вышивкой из фильма «Сабрина». Этот наряд несколько лет оставался популярным среди будущих невест, подчеркивая их женственность и романтичность.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

«Такие герои, как Пол Ньюман, Марлон Брандо и Джеймс Дин, популяризировали стиль «casual»: молодые люди в футболках, джинсах и кожаных куртках чувствовали себя свободно» [6].

Сотрудничество модельеров и режиссеров в 1950-х и 1960-х годах помогло сформировать положительный образ феномена моды в мире. Популяризация конкретных брендов через визуальный текст фильмов происходила и в последующие десятилетия.

«Высокобюджетные фильмы с пышными декорациями и нереальными сюжетами были гораздо менее интересны, чем малобюджетные постановки нового поколения режиссеров; после 1967 года началась короткая, но яркая эпоха Нового Голливуда, когда затраты на реальные сюжеты, сложные психологические образы персонажей и дизайн костюмов обратились в сторону минимизации затрат» [7].

Вместо того чтобы создавать персонажей с нуля, дизайнеры костюмов теперь используют общую концепцию, объединяя свои эскизы с одеждой, приобретенной в универмагах и малых магазинах. Однако это не означает, что дизайн костюмов в кино утратил свою значимость. Новый Голливуд воплотил парадигму авторского кино, побуждая многих режиссеров к личному сотрудничеству с определенными художниками-костюмерами.

В любом фильме, будь то драма или комедия, огромное внимание уделяется формированию внешнего облика героев. Особенно это было характерно для кинематографа того времени.

Анализируя советское киноискусство, можно сказать, что активная пропаганда модных стандартов проявилась только после войны. Как только интересы кинематографистов и модельеров совпали, началось глубокое влияние моды на систему кино. Большое внимание уделялось формированию образов героев, а сама индустрия моды стала центром внимания кинематографистов.

Если проанализировать вышесказанное, то изначально костюмы в кино служили как средство повествования в случае отсутствия звуковых каналов для передачи информации. Однако с появлением звукового кино и развитием технологий, одежда в фильмах должна была стать более реагирующей на обстановку, в которой проецировался фильм. Простое имитирование эпохи с помощью костюмов уже не было достаточным. В то же время возросло желание демонстрировать костюмы на протяжении всего киносеанса, что подчеркивало высокий бюджет фильма. Именно в такие моменты возможности для сотрудничества между домами моды и кинематографистами становились наиболее широкими. Кино по-прежнему остается средством коммуникации, рекламного сотрудничества и инструментом воздействия на общественное сознание и эмоции. Такая взаимосвязь диктует определенные правила, включая правила моды.

При изучении творчества кинематографистов мы часто приходим к выводу, что искусство моды и одежды приносит нам ощущение вдохновения и просветления. Возможность передать статичность или динамичность реальности с помощью технологических средств, органическая взаимосвязь между креативными и техническими процессами, основной аспект эстетики в виде искусства, а именно артистизма, позволяет всесторонне оценить работу модельера в формировании модных стандартов. Это дает возможность более глубоко и всесторонне понять деятельность дизайнера в системе создания модных стандартов. Подсознательно, когда мы видим главного героя на экране телевизора, мы желаем подражать ему, принять его черты характера и стиль. Молодые дизайнеры все чаще стремятся работать с известными режиссерами. Поэтому мы можем с уверенностью сказать, что кино - это мода.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Список литературы:

1. Уилсон Э. Облаченные в мечты: мода и современность: монография; пер. с англ. Е. Демидовой, Е. Кардаш, Е. Ляминой // Серия «Библиотека журнала «Теория моды». М.: Новое литературное обозрение, 2012. – 288 с
2. Харькова Д.А. Экранная культура: концепция исторической эволюции развития костюма в кино во второй половине 20 века. Часть 2 // Медиа, информация, коммуникация. 2016. №16.
3. Луговцев, А. Ю. Объектный дизайн и аспекты зрелищности экранного произведения / А. Ю. Луговцев // Театр. Живопись. Кино. Музыка. -2017. - №4. - С. 133-152.
4. Eckert Ch. (1990) The Carole Lombard in Macy's Window // Gaines J., Herzog Ch. (eds.) Fabrications. Costume and the Female Body, New York: Routledge.
5. Нестерова М.А., Воронова А.В. Костюм в итальянском кинематографе 1950-х годов: становление бренда «Made in Italy» // Дизайн, технологии и инновации в текстильной и легкой промышленности: сборник материалов Международной научнотехнической конференции (ИННОВАЦИИ: 2016). М.: Московский гос. ун-т дизайна и технологий, 2016. – 228 с.
6. Кристофер Лаверти. Мода в кино. От Givenchy для «Завтрак у Тиффани» до Prada в Отель «Гранд Будапешт» [Текст] / Лаверти К. - Москва: ОДРИ, 2022. – 232 с.
7. Blaetz R. (2017) The Auteur Renaissance, 1968-1980 // McLean A. L. (ed.) Costume, Makeup and Hair. New York: I.B. Tauris.

ТҮРКІТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРДЫҢ МӘДЕНИ ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Мурзабекова Ж. С.

*Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ. Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші: филол. ғ. к. Божбанбаев Б.М.*

Abstract

Culture consists of values and perceptions directed to the world, abstract beliefs that give us information about people's behavior, and which are reflected in these behaviors. Culture is spread by representatives of a particular society, and forms behavior that is understandable to the representatives of this society. Culture is not a biological heritage that is inherited from our ancestors. It is necessary to learn culture, different parts of culture can function only in a single form. Since ancient times, the Turkic peoples, wandering from East to West, have come across various cultures and values. This demographic mobility has not allowed the Turkic peoples to lose their cultural values and identity; however, at the same time, it has not prevented the perception of the new culture. From this point of view, on the one hand, the Turks have adapted to the new culture, and on the other hand, have managed to preserve their culture.

Адам мінез-құлқының биологиялық, физиологиялық, әлеуметтік және мәдени негіздері бар. Егер жеке тұлғаны тірі организм, адам және мәдени тұлға тұрғысынан қарастыратын болсақ, онда сөздікке сәйкес адамды мәдениетті қоғамда өмір сүретін, ойлауға және сөйлеуге қабілетті, ғаламды толық түсінетін, оны фактілер арқылы өзгертуге және қалыптастыруға қабілетті тірі жан ретінде сипаттауға болады.[1]

Адам - бұл бірге өмір сүретін және балалық шақтың ең ұзақ кезеңі бар тіршілік иесі. Адам өзі туып-өскен қоғам шеңберінде қалыптасады. Әлеуметтену отбасында басталып,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

халыққа көшу кезінде кеңейеді. Мәдениет қоғамды қалыптастыратын маңызды факторлардың бірі болып табылады. Мәдениеттің негізі - дәстүр. Дәстүрлерді қоғам ұзақ уақыт бойы игеріп келеді және оларды өзгерту өте қиын. Бір халықты екіншісінен бөлетін маңызды ерекшелік - дәстүр. Бір халықтың өмір сүруін жалғастыру үшін дәстүрлерді жаңа ұрпаққа беру маңызды.[3]

Түркі халықтары жүздеген жылдар бойы бөлінбей бірге өмір сүріп, бостандықтарын жоғалтқан жоқ. Олар басқаларға бағынудан гөрі өз жерлерін, Отанын тастап, мемлекетсіз қалуды жөн көрді. Бірақ бұл уақытша жағдай ұзаққа созылмады, сондықтан түркі халықтары ешқашан көшбасшысыз қалмады. Құндылықтар барлық жерде жақсы ұйымдастыруға, бір түнде қираған мемлекетті қайта құруға көмектеседі, ең бастысы, халықты біріктіреді және байланыстырады. Бостандық пен тәуелсіздік, адамгершілік, әділеттілік, жауапкершілік және толеранттылық ұғымдары сияқты құндылықтар бұл халықты біріктіріп, оның одан әрі өмір сүруіне ықпал етеді. Қанша уақыт өтсе де, түріктілдес халықтар әрқашан бір халық болып өмір сүретініне сенімді бола аламыз. Осы элементтердің барлығын қамтамасыз ететін ұлттық және рухани ерекшеліктерімен байланысты көптеген құндылықтар бар. Бұл құндылықтар халықты сақтауға және нығайтуға көмектеседі, ал түріктілдес халықтар осы құндылықтар бойынша өмір сүреді, оларды түсінеді және оларды жаңа ұрпаққа береді. Осылайша, бұл цикл шексіз жалғасады.[2]

Түркі әлемі ұзақ уақыт бойы әлемдік тарихтың барысы мен дамуына орасан зор әсер еткен қуатты мәдениеттер мен өркениеттер пайда болған және дамыған бірегей орын болды. Түркі әлемі географиялық тұрғыдан Еуразия континентінің орталық бөлігінде орналасқандықтан, әрқашан Шығыс пен Батыстың екі ұлы мәдениеті арасындағы байланыстырушы көпірі болды. Түркі халықтарының дамуында геосаяси жағдай мен тарихтың ерекшеліктерінен бастап дамудың қазіргі кезеңінде жүргізіліп жатқан реформалардың ұқсастығына дейінгі көптеген ортақ белгілер бар. Бүгінде түркі әлемі дамып, өркендеуде. Түркі әлемінің елдері экономика, саясат, мәдениет және ғылым сияқты әртүрлі салаларда бір-бірімен ынтымақтасады. Түркі әлемі түркі тілдерінің алуан түрлілігімен танымал. Алайда, оларда ұқсастық фактісі бар, оны лингвисттер бұрын біртұтас ортақ тілдің бар екендігінің белгісі ретінде қарастырады. Ал ұлттық тілдердің әрқайсысы ұлттық сипат пен мәдени мұраның ерекшеліктерін көрсетеді. Әдебиет болса ғасырлар бойы мәдени құндылықтарды сақтауда маңызды рөл атқарады. Түріктілдес халықтардың діни нанымдары мен салт-дәстүрлері олардың мәдениетімен тығыз байланысты. Ұрпақтан-ұрпаққа жалғасып келе жатқан әдет-ғұрыптар мен дәстүрлер осы халықтардың рухани және мәдени құндылықтарын көрсетеді. Ал өнері әр түрлі формада көрінеді: кескіндеме, музыка, би, қолөнер және сәулет. Өрнектер, ою-өрнектер және ерекше шығармашылық әдістер мәдени мұраның бірегейлігін көрсетеді.

Түріктілдес халықтардың мәдени құндылықтарын зерттеу олардың тарихын, дәстүрлерін, тілін, дінін, әдет-ғұрпы мен өнерін тереңірек түсінуге мүмкіндік береді. Түріктілдес халықтардың мәдени мұрасының бірегейлігі ғасырлар бойғы тарих пен басқа мәдениеттермен өзара әрекеттесуді бейнелейтін бай және алуан түрлі. Түріктілдес халықтар музыкалық мұраға да бай. Олардың музыкасы, аспаптық шығармалары мен әндері олардың тарихын, әдет-ғұрыптары мен рухани сенімдерін бейнелейді. Түркі халықтары өздерінің мәдени мұраларының ажырамас бөлігі болып табылатын музыка мен биге жоғары қызығушылық танытады.

Аспаздық дәстүрлері де назар аударарлық. Олардың асханасында әр түрлі тағамдар мен ұрпақтан-ұрпаққа берілетін ерекше рецепттер бар. Көбінесе аспаздық халықтардың тарихын, климатын және табиғи ерекшеліктерін көрсетеді. Дәстүрлі халық қолөнері түріктілдес халықтардың мәдениетінде маңызды рөл атқарады. Олардың әртүрлі

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

материалдардан бірегей бұйымдар жасау, тоқу, тігу, кесте тігу және зергерлік бұйымдар жасау қабілеті ұрпақтан-ұрпаққа беріліп келеді.

Сонымен қатар, айта кетерлік екі маңызды мәдени құндылықтар бар:

- Түркітілдес халықтар өздерінің тарихын, нанымдары мен мәдени құндылықтарын бейнелейтін бай рәміздер мен ұлттық рәміздерге ие. Бұл рәміздерді мемлекеттік туларда, елтаңбаларда, өнер мен сәулетте бейнелеуге болады, басқа мемлекеттер үшін халықтың кім екенін және қайдан шыққанын еске салады.

- Түркітілдес халықтардың дәстүрлерін, климаты мен өмір салтын көрсететін бірегей және алуан түрлі ұлттық костюмдері бар. Ұлттық костюмдер кестелермен, ою-өрнектермен, асыл тастармен және басқа элементтермен әшекейленіп, оларды ерекше және тартымды етеді.

Қорытындылай келсек, түркітілдес халықтардың мәдени құндылықтары әлемдік мәдени мұраның маңызды бөлігі болып табылады. Олардың ерекше дәстүрлері, тілі, музыкасы, өнері, әдет-ғұрыптары мен діни нанымдары назар аударуға және зерттеуге лайық бай және алуан түрлі мәдени ландшафтты қалыптастырады. Түркітілдес халықтар өздерінің құндылықтарын сақтауды және беруді жалғастыруда, көптеген ұрпақтар бойы өздерінің бірегей ерекшеліктерін сақтап келеді.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Özen, Y. Değerler Felsefesi Açısından İrade ve Bileşenleri. Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi, 2013, 5 (9), 1-14.
- 2.Özen, Y. Türk Milli Kültüründe Değerler ve Değerlerin Milletleşmeye Etkisi. Hikmet Yurdu, 2014, 7 (14), 59-87.
- 3.Dikici, A. Geleneklerin toplumdaki yeri ve önemi. Fırat Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, 2001, 11 (2), 251-258.

ҚАЗАҚТЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРІНДЕГІ КИІЗ БАСУ ӨНЕРІ МЕН ЖҮНДІ ӨНДЕУ

*Нәзіркүл А.Б., Нүрсейт Б.Н.
«Мирас» университеті, Шымкент қ., Қазақстан
ғылыми жетекшісі - аға оқытушы Оразов А.О.*

Abstract

The source of art is with the people, there is no people without the people, its modernization is our main duty " the Kazakh people are an elegant people. The rich heritage left to the descendants is the most vivid experience of the people, connecting generations with generations. The craft is being improved along with the life and way of life of the people. A huge variety of crafts brought people spiritual pleasure with their beauty, pattern, and luxury of marriage..

Киіз басу мен жүнді өңдеу – ықылым заманнан келе жатқан халқымыздың көркемдік құндылығы ерекше қолөнер түрі деуге болады. Он саусағынан өнер тамған әжелеріміздің қолынан туған дүние көзі. Көздің жауын алатын қызылды-жасылды оюлар , неше түрлі суреттер, ежелден келе жатқан бұйымдар өте көп кездеседі. Сондықтан да болар, көшпелі қазақтың күмбезді ордасының көркі болған киіз халық арасында қашанда өз маңызын жойған емес.

Жүннен жасалған бұйымдар көптеген ғасырлар бойы адаммен бірге жүрді. Алдымен жабайы, содан кейін қолға үйретілген жануарлардың жүні қолданылды. Көптеген халықтар

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

үшін, әсіресе көшпелі халықтар үшін киіз тоқыма бұйымдарының жалғыз белгілі түрі болды және өмір бойы адаммен бірге жүрді. Қолөнер ретінде киіз басу Алтай, Балқан, Батыс Азияның кең аумақтарына таралды [1, 456.].

Адамдар киізде ұйықтап, киіз киіп, жылқыларды киіз көрпемен жауып тастады. Киіз зұлым рухтар мен жау жебелерінен қорғап, жылу мен суықтан құтқарды. Азия халықтарында сіз киізден жасалған зергерлік бұйымдарды, тұрмыстық заттарды, аяқ киім мен киімдерді кездестіре аласыз. Киіз басу - бірнеше мың жыл бұрын пайда болған ең көне өнер. Көптеген жылдар бойы бұл қолөнер қолданбалы сипатта болды. Ол негізінен көшпелі халықтардың тұрмыстық қажеттіліктерін қанағаттандырды. Бірте-бірте киіз басу адамның өмірін безендіретін көркемдік бұйымдар пайда бола бастады. Қазіргі кезде киіз басудың ерекше техникасы өз қолыңызбен ерекше әдемі нәрселер жасауға мүмкіндік береді, адамның пішіні мен түсі туралы идеясын қалыптастырады, талғамын дамытады, шығармашылықпен жұмыс жасауға мүмкіндік береді.

Көптеген адамдарда киіз басу осы күндері қызықты хоббиге айналды. Енді киізден жасалған бұйымдар адам өмірінің әртүрлі салаларында қолданыла бастады. Киізден жасалған заттар қазақ мәдениетінде кездеседі, мысалы, әйгілі етік - нағыз қазақ қысы үшін ең жылы аяқ киім. Бірақ киіздің мүмкіндіктері бүгінде әлдеқайда кең: бұл қолданбалы өнерді сүйетіндер ерекше киімдер, сөмкелер, аяқ киімдер, картиналар, сәндік бұйымдар мен кілемдер, фото жиіктемелер, гүл композициялары, көңілді ойыншықтар, шамдары және т.б. жұмыстар өте көп [2, 896.].

Біздің дәуірімізге дейінгі IV мыңжылдықта жүннен жасалған маталар Вавилонда қолданылған. Ежелгі Египетте жұқа матадан жасалған ақ шапандар танымал болды, ал Қытай империясының шеберлері тоқыма бұйымдарын жасады, оны тіпті заманауи технологиялық өндірушілер де жеңе алмайды.

Орта ғасырларда ағылшын қой жүні танымал болды - көптеген ғасырлар бойы Британдық жер иелерінің негізгі табыс көздерінің бірі. Британ империясының кезде қой шаруашылығы Америкада, Австралияда және Жаңа Зеландияда таралды. Бұл елдер әлі күнге дейін жүн өндірісіндегі әлемдік көшбасшылар болып табылады.

Сурет 1. Жүнді өңдеу және киіз басу

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қазақстан Республикасының аумағындағы Жібек жолының негізгі бағыттары елдің оңтүстігінде жатты. Қытайдан сауда керуендері Сайрам, Яссы, Отырар, Тараз қалалары арқылы әрі қарай Орталық Азияға, Персияға, Кавказға және сол жерден Еуропаға көшті. Мұның бәрі Көшпенділердің киізден, сырт киімнен, былғарыдан және киізден жасалған бұйымдардан жасалған жылжымалы тұрғын үйлер сияқты тарихи жетістіктерімен мақтануына себеп болды. Олар қымызды, сонымен қатар аң аулайтын құстармен аң аулау өнерін және ішекті аспаптардың өнертапқыштары болды.

Киіз басудың пайда болуынан бастап қолданылатын киіз басу әдістері және оны едәуір байытатын, киіздің қолданылу аясын кеңейтетін жаңа әдістер қарастырылды. Материалдың ерекшелігін талдау киіздің ерекше кескіндемелік қасиеттерін, оны материал ретінде пайдалану мүмкіндігін және бейнелеу өнері туындыларын жасаудың ерекше, перспективалы әдісін растауға мүмкіндік берді. Киіз басу тарихын жүйелі түрде зерттеуге назар аударып отырып, біз өзімізді жалпы адамзаттық мәдени мұраның бір бөлігінен айырамыз. Жинақталған тәжірибені зерттемей, жүйелемей, біз оны жоғалтамыз. Киіз басу-қазіргі заманғы өнер әлемінің қызықты құрамдас бөлігі.

Көшпелі халықтардың табынушылық материалы - киіз, бүгінде ең өзекті және заманауи материалдардың біріне айналды. Ол кез-келген ортаға өте жақсы сәйкес келеді. Бұл экологиялық таза, қарапайым, көп бағытты. Одан жасалған заттар қолмен жасалады және қолдың жылуын көтереді. Киіз техникасында сіз өте үлкен жұмыс немесе өрескел және жеңілдетілген өрнегі бар бұйымдар жасай аласыз. Дәстүрлі технологияның тағы бір ерекшелігі — материалды айтарлықтай тұтыну [3, 67б.].

Киіз басу – ықылым заманнан келе жатқан халқымыздың көркемдік құндылығы ерекше қолөнер түрі. Он саусағынан өнер тамған әжелеріміздің қолынан туған бұл дүние шеберліктің биік үлгісі. Көздің жауын алатын қызылды-жасылды оюлар қараған жанарды бір мезетке еріксіз тоқтатып, әсемдік әлемін паш ете түсетіндей. Сондықтан да болар, көшпелі қазақтың күмбезді ордасының көркі болған киіз халық арасында қашанда өз маңызын жоймаған.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Ысқаққызы Ә. Сырмақ өнері. Танымдық- көпшілік басылым. Жоғары сынып оқушылары мен педагогтарға, көпшілік оқырман қауымға арналған. – Алматы. «Алматыкітап» ЖШС, 2017.
2. А.Д. Қасимов “Қазақ халқының қолөнері” А., 2005ж.
4. А.П. Тәжімұратов «Шебердің қолы ортақ» А., 2016 ж.

ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАМАНАУИ БАЛЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ

Нурмагамбетова М.Ж.

*Т. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ., Қазақстан Республикасы
Ғылыми жетекші – өнертану кандидаты, профессор Шанкибаева А.Б*

Abstract

The article covers topical issues arising on the way of development of ballet studies in Kazakhstan. Against the background of rapidly changing cultural environment and socio-economic conditions of the country, the article deals with the following issues: lack of periodicals and critical reviews in scientific articles, formation of the domestic ballet school, development of creative industry.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ғылыми мақаланың мақсаты — Қазақстандағы балеттанудың даму үрдісін және өзекті мәселелерін қарастыру.

Мақала жазу барысында келесі міндеттер қойылады: ХХІ ғасырдағы әлемдік би өнерінің тенденцияларын отандық көзқарастан талдау; Қазақстандағы балеттанудың қазіргі жағдайын зерттеу.

Балеттану — хореография өнерінің даму жолын, бидің жоғарғы формасы, балетті қарастыратын ғылым. Балеттану үш негізгі бағытты қамтиды: тарих, теория және сын. Отандық балеттануда би мәдениетінің тарихы, хореографиялық мұрасы, заманауи тенденциялары өзекті тақырыптардың тізімін құрайды.

Қазіргі балеттану ғылымы негізінен мәдениеттану саласында шоғырланған, бірақ оның шекаралары өте кең. Балет өнеріндегі мәселелермен балеттанушылармен қатар тарихшылар, мұрағатшылар, әлеуметтанушылар, психологтар, этнографтар, дәрігерлер, педагогтар, жоғары технологиялар саласындағы мамандар да айналысады. Дегенмен ғылымдағы балеттану саласының маңыздылығы әлі де толық ашылмаған.

Заманауи балеттанудың қағидаларына сәйкес, тұрмыстық және театрлық бидің бөлінуінің алғашқы белгілері ХІV ғасырда пайда болды, ал балет музыкалық қойылымның бір түрі ретінде тек қайта өрлеу дәуірінде қалыптасты. Жаңа жанрдың алғашқы толық үлгісі болып 1581 жылы Парижде француз королі Генрих ІІІ-тің билеуі кезінде герцог Жуайёзаның тойында көрсетілген «Королеваның комедиялық балеті» қойылымы саналады. 1661 жылы Людовик ХІV кезінде Парижде би академиясы ашылды.

Ресейде 1673 жылы патша Алексей Михайловичтің тұсында «Орфей мен Эвридика» туралы алғашқы құжатталған балет қойылымы өтті. Бірақ, балет және ғылым өзін тәуелсіз өнер түрі ретінде тек жүз жылдан кейін мәлімдейді. ХVІІ ғасырда балет алдымен опера немесе драмалық спектакль ішіндегі балет-интермедия түрінде қоғамдық театрдың танылған түріне айналды. Тек ХVІІІ және ХІХ ғасырдың басында балет тәуелсіз театр жанрында дами бастады.

1790 жылы Санкт-Петербургте балеттанудың ғылым ретінде тұжырымдалған негізгі ұғымдарының «Би сөздігінің» [1] орыс тіліндегі аудармасы жарық көрді. Аталған «Би сөздігінде» би туралы пайымдауда қажетті үш негізгі шарттар аталады: механика немесе хореожазба, поэтика және би тарихы. Бұл балет өнері туралы сыни талдауда би технологиясын білудің, оның поэтикасы мен тарихи білімнің қажеттілігін көрсетеді.

Әрі қарай, жалпы айтқанда, балеттің дамуы романтизмнен классицизмге, содан кейін декаденция дәуірінің заманауи кезеңіне өтті. Бұл уақытта барлығына ортақ үлгі болған жоқ, сөйтіп әркім өзінің көзқарасына сәйкес өнер туындыларын жасады. Балеттік эксперименттер, әрине, әлі де жалғасуда. Егер алдыңғы ғасырларда балет итальяндық, содан кейін француздық мектептердің әсерінен дамыған болса, ХХ ғасыр орыс балетінің дәстүріне сүйенді. Қазіргі таңда балет өнері кейбір дағдарыстық кезеңдерден өтуде. Дегенмен бұл жолы да балет шығармаларында жаңа нәрселердің өмірге келуі анық.

Ұзақ жылдар бойы қалыптасқан кәсіби балет сынына қойылатын негізгі қағидалар бүгін де өзекті. Бұл қатарда, біріншіден, балеттегі өнер синтезін және балет қойылымының барлық құрамдас бөліктерінің маңыздылығын түсіну керек; екіншіден, балет техникасы мен хореографиялық құрылымдарды білу, арнайы терминологияны білу, би формалары мен қимылдарын ажырата білу, хореографияны есте сақтау және оның көркемдік сапасын бағалай білу керек; үшіншіден, сахналанған хореографияны сипаттау өнерін білу керек; және төртіншіден, балет қойылымдарының авторлары мен орындаушыларына олардың қызметі көрермендер тарапынан қалай қабылданатынын және қандай артықшылықтары мен кемшіліктері бар екенін хабарлайтын рецензияны жаза алуы керек.

Қазіргі күнде балеттану ғылымы алға жылжыды. Қойылым барысында ІТ-технологиялар енгізілуде. Сонымен қатар заманауи балеттанушылардың арасында балет

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

өнерінің синкретизмі мен әмбебаптығы, оның символдық-семиотикалық компонентке негізделген коммуникативті табиғаты мәселелері талқылануда.

Қазақстанда балет өнері XX ғасырдың 30-шы жылдарынан бастау алады. Балет — кәсіби театр биі және ол Қазақстандық сахнаға Ресейден енгізілді. Фольклорлық дәстүрлі әуенге еркін қозғалуға бейімделген қазақ халқы аз уақыт ішінде классикалық бидің қалыптары мен қимылдарын үйренуге мәжбүр болды. Сол кездегі басты мақсат — еуропалықтардың өнерімен қатар қазақ биінің мұрасын сақтап қалу, оны ары қарай дамыту. 90 жылдың ішінде еліміздегі балет өнері өзіндік қалыптасу жолына ие. Отандық балеттану да шетелдік ғылымның заңдылықтарына сүйене отырып қалыптасты.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы балеттануда кәсіби сынға байланысты өзекті мәселелер бар. Негізгі мәселелерді мерзімді басылымдардың және ғылыми мақалаларда сыни пікірлердің аздығы қамтиды.

Қазақстандағы алғашқы балеттанушылардың қатарынан Сарынова Лидия Петровна атап өтуге болады. Ол отандық балет өнері, оның тарихы мен даму жолы туралы зерттеу жұмыстарын жүргізіп, ғылыми еңбектер жазды. «Балетное искусство Казахстана» [2] атты тарихи очерк қазіргі Абай атындағы Қазақ ұлттық опера және балет театрының 1930-1970 жылдар аралығындағы құрылу және даму тарихы туралы баяндайды.

Ерлер және қыздар қазақ биінің шығу тарихы мен қимылдарының орындалу әдістемесін жазуда Д. Абилов пен А. Исмаиловтың «Казахские народные танцы» [3] еңбегі маңызды орын алады. Ал Д. Абиловтың «История казахского танца» [4] оқу әдістемесі балетмейстерлердің шығармаларына, яғни олардың сахналанған қазақ билеріне және әртістердің орындауына талдау жасайды.

«Қазақстан балет сынғасының мәселелері» мақаласында 1947-2017 жылдар аралығындағы би өнері саласында Қазақстанда басылған ғылыми зерттеулердің алғашқы тізімі берілген [5].

Отандық балеттанушылық талдау жүргізуде Г. Т. Жумасейтованың еңбектері үлкен рөл атқарады. Оның «Хореография Казахстана. Период независимости» [6] монографиясында тәуелсіздік алған күннен ұлттық хореография өнеріндегі соңғы тенденциялар сөз етіледі. Қазақстандағы классикалық бидің және заманауи хореографияның даму бағыты анықталады.

Қазақстандағы балеттанудың даму жолындағы кезекті өзекті мәселе — отандық балеттану мектебін қалыптастыру. Бұл хореографиялық шығармаларды сыни талдаудың бірізді жүйесін қалыптастыруға, би өнеріне жан-жақты кәсіби зерттеу жүргізуге, балеттанулық терминологияны енгізуге, ұлттық кадрларды өсіруге қажетті.

2019 жылы Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық өнер академиясының «Театр өнерінің тарихы мен теориясы» кафедрасының 30 жылдық мерейтойы қарсаңында «Балеттану» бағдарламасы ашылды. Шанкибаева А. Б. өз мақаласында балеттану ғылымындағы қазақ тілді мамандардың қажеттілігін атап өтті: «жағдайды талдай отырып, ұлттық топты қабылдаудың маңыздылығын атап өткім келеді, өйткені қазақ хореографиясының зерттеу жолының бүкіл кезеңі орыс тілді мамандармен қамтылды, осыған байланысты жұртшылықтың басым бөлігі хореографиялық жаңалықтардан алшақ болды» [7].

Қазіргі уақытта шығармашылықты және жас ғалымдарды қолдау мақсатында креативті индустрия қарқынды дамуда. Қазақстандағы хореография кеңістігіндегі аталмыш үрдістің бір түрі ретінде Qazaq ballet журналы жұмыс істейді. Журнал аясында хореография саласындағы тарих, теория және сын туралы мақалалар жарияланады, шығармашылық және ғылыми жобалар ұйымдастырылады. «Qazaq ballet magazine хореография кеңістігіндегі креативті индустрияның бір түрі ретінде» мақаласында журналдың алға қойған міндеттері

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

айтылады: «журналдың негізгі міндеттері Қазақстанның би өнерінің тарихын сақтау, заманауи қайраткерлерді дәріптеу және сыни ойларды дамыту болып табылады» [8, б. 177].

Қазіргі уақытта Қазақстандағы балеттану қаржыландырудың тұрақсыздығын, осы саладағы сапалы білімге қолжетімділіктің шектелуін, сондай-ақ қоғам тарапынан тану мен қолдаудың жетіспеушілігін қоса алғанда, бірқатар елеулі қиындықтарға тап болады. Аталған мәселелерге қарамастан, соңғы жылдары елімізде балет өнеріне және оны зерттеуге деген қызығушылықтың артуы байқалады.

Қазақстандағы заманауи балеттанудың дамуындағы мәселелерді шешу жолында шығармашылық және ғылыми жобаларды қаржылай қолдауды жақсарту, балет саласындағы мамандар үшін білім беру мүмкіндіктерін кеңейту, сондай-ақ мемлекет және қоғам арасындағы өзара іс-қимылды нығайту қажет. Сонымен қатар, балеттанудағы заманауи тенденцияларды зерттеу мен талдауды жалғастыру маңызды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Шарль К. Танцевальный словарь. — Москва, 1790. — 437 с.
2. Сарынова Л. П. Балетное искусство Казахстана. — Алма-Ата: Наука, 1976. — 176 с.
3. Абиров Д., Исмаилов А. Казахские народные танцы. — Алма-Ата: Өнер, 1983. — 112 с.
4. Абиров Д. История казахского танца. Учебное пособие. — Алматы, 1997. — 160 с.
5. «Көркемөнерден білім беру: өнер – теориясы – әдістемесі» сериясы, №1(54), Алматы, Абай атындағы ҚазҰПУ «Ұлағат» баспасы, 2018. – б. 109-114.
6. Жумасейтова Г. Хореография Казахстана. Период независимости: монография. — Алматы: «Жибек жолы», 2014. — 220 с.
7. «Қазақстан театртану ғылымы: тарих, теория, тәжірибе» атты халықаралық ғылыми конференция материалдары. 23 қазақ 2020 ж. Алматы: Т. Қ. Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, 2020. — 246 б.
8. Молдалім Т. «Qazaq ballet magazine хореография кеңістігіндегі креативті индустрияның бір түрі ретінде». Central Asian Journal of Art Studies, т. 7, № 1, 2022, 176–183 б.

ЭТАПЫ И ФОРМЫ РАБОТЫ В ПОДГОТОВКЕ ПОП-ВОКАЛИСТОВ С ПРОБЛЕМАМИ ПОЗДНЕЙ МУТАЦИИ

Оразакын А.Р.

*КазНАИ им.Темірбека Жүргенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель - кандидат иск.н. Касимова З.М.*

Abstract

This article explores important aspects of training pop vocalists facing the challenges associated with late mutation. Late mutation represents a period in voice development when changes in the vocal apparatus can significantly impact vocal ability and performance confidence. The article examines the stages and forms of work that can help vocalists overcome the difficulties associated with this period.

The study includes an analysis of various training methods and strategies, such as individual approach to training, technical exercises for voice development, selection of suitable repertoire and psychological support. Particular attention is paid to adaptive strategies that can help vocalists maintain and develop their vocal skills during the late mutation period.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

The study highlights key stages of vocalist training, including identifying patterns of vocal change, developing personalized training programs, and effectively using technical and psychological techniques to maximize vocalists' potential during this period.

Мутация голоса (лат. mutatio: изменение) – процесс значительных изменений в речевом аппарате и во всем организме подрастающих молодых людей. В этот период необходимо уделять особое внимание голосу, поведению и поведению подростка в целом, поскольку он переживает трудный период [1]. Мутация обычно не превышает одного года, ее можно разделить на три стадии: начальную, кульминационную (она считается основной) и финальную. Продолжительность мутационного периода различна, от нескольких месяцев до нескольких лет [2].

На начальном этапе (он начинается в период резкого роста ребенка) сначала появляется покраснение голосовых складок (гиперемия), но голосовые характеристики ребенка еще преобладают во время речи. Однако вскоре начинаются первые признаки изменения голоса: тембр голоса становится хриплым, исчезает верхняя часть диапазона, одновременно появляются низкие звуки, иногда сужается голосовой диапазон.

Далее возникают такие проблемы, как осипший голос и иногда кашель. В это время теряется прозрачность голоса, и это происходит на фоне потери голоса; появляется нестабильность интонации, гнусавые или горловые звончки, неактивная дикция, очень быстро утомляется голос. На этом этапе оценки следует анализировать индивидуально с каждым учеником, у которого возникла мутация.

При работе над интонацией выявляются проблемы, вызывающие особые затруднения, а затем может быть предложена работа над устранением – удаляются крайние ноты, как с одной стороны диапазона, так и с другой; поясняется техника прыжков (новое дыхание, цезура). Самая сложная стадия мутации – пиковая (острая) – наступает в четырнадцатипятнадцатилетнем возрасте. Это кульминация процесса.

Упражнения подбираются с учетом физиологических особенностей, связанных с сужением диапазона в период мутации. Состояние здоровья вокалистов в особенности мальчиков, в период мутации, а также до и после нее определяли на основании личных жалоб врачей и экспериментально-клинических показаний [3].

После пика процесс начинает снижаться и переходит в заключительную стадию, где проявляется характерный для взрослого человека механизм голосообразования [4].

Важно петь упражнения без усилий, не форсировать звук, петь, не увеличивая и не уменьшая все звуки. Постепенно верхняя граница тренировки поднимается до крайних оттенков диапазона [5].

Фактически, если подросток не поет, то есть не занимается специально организованной контролируемой деятельностью, то он бесконтрольно нагружает голос в речевом режиме [6]. Педагог выбирает произведения с короткими фразами средней тесситуры с комфортной фонацией, не требующей напряжения голоса. Все должно соответствовать характеру голоса подростка. Если говорить о гигиене голоса (комплексе мер по профилактике заболеваний голосового аппарата), то опытные преподаватели и врачифониатры требуют ряда рекомендаций.

Педагог по вокалу должен разумно и правильно организовывать индивидуальные занятия, чередовать минуты пения и минуты отдыха [7].

Одной из форм изменения голоса считается поздняя мутация, которая у вокалистов относится к естественным процессам в голосе, происходящим после подросткового периода, когда голосовой аппарат уже сформировался. Причины поздней мутации у вокалистов могут быть те же, что и у других людей: изменение уровня гормонов, таких как тестостерон, или

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

физиологические изменения в голосовых связках и гортани. Однако для вокалистов эти изменения могут иметь особую значимость, поскольку голос – это инструмент не только профессиональной деятельности, но и для самовыражения.

Одним из основных аспектов, который следует учитывать при рассмотрении поздней мутации у вокалистов, является влияние изменений голоса на технику и стиль исполнения. Отмечено, что мальчики, которые с 1-го класса обучались у опытных педагогов, поют в этот период легче и свободнее и сам мутационный период у них сокращается.[8]

Множество успешных и известных исполнителей сталкивались с проблемами поздней мутации, но сумели преодолеть эти трудности и добиться впечатляющих результатов в своей карьере. Вот несколько примеров:

Эд Ширан (Ed Sheeran) – Британский певец и автор песен сообщил, что столкнулся с проблемами поздней мутации, что оказало влияние на его голосовые возможности. Однако он сумел развить уникальный стиль исполнения и стал одним из самых успешных музыкантов своего поколения.

Адель (Adele) – популярная британская певица Адель также пережила позднюю мутацию, что повлияло на изменение ее голоса, который своей силой и узнаваемой выразительностью способствовал тому, что она стала одной из самых влиятельных исполнительниц в мировой музыкальной индустрии.

Эти примеры подчеркивают, что поздняя мутация не является помехой для достижения успеха в музыкальной сфере, и исполнители могут использовать свои особенности для создания уникального звучания.

Таким образом, поздняя мутация – это не приговор, что при правильном подходе и планированию работы с данной проблемой, можно безболезненно решить все сложности. Для этого необходимо пройти определенные этапы работы. Поздняя мутация – это физиологический процесс, который сопровождается изменениями в голосовом аппарате. Этот период, хотя и может представлять определенные трудности для исполнителя, не является приговором или препятствием для развития вокальных способностей.

С правильным подходом и поддержкой от опытных вокальных тренеров, педагогов и менторов, молодые вокалисты могут преодолеть временные трудности, связанные с поздней мутацией, и развивать свой голосовой потенциал. Это время также предоставляет возможность более глубокого понимания своего голоса и разнообразия его возможностей.

Как уже было упомянуто выше, процесс работы с поздней мутацией требует внимания и индивидуального подхода, но успешные примеры многих известных артистов свидетельствуют о том, что это возможно. Так, в педагогической работе важно выделить несколько ключевых моментов:

Индивидуальный подход.

Каждый человек уникален, и подход к работе с голосом должен быть индивидуализированным. Нужно учитывать особенности голоса каждого студента и стремиться к созданию программы, соответствующей их потребностям.

В современном мире популярной музыки, где каждый исполнитель стремится найти свой уникальный голос и стиль, важность индивидуального подхода в подготовке поп-вокалистов становится более актуальной. Этот подход ориентирован на выявление и развитие уникальных качеств голоса и стиля каждого исполнителя. Индивидуальный подход является ключевым элементом успешной вокальной подготовки

Терпение и упорство.

Работа с голосом – это поэтапный процесс. Студентам и исполнителям важно понимать, что успех приходит с течением времени, и требует терпения и упорства, что важно и для исполнителя в период поздней мутации голоса. Понимание физиологических изменений, связанных с переходом подростка, поможет принять их как естественную часть

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

развития. В этот период нужно развивать новый диапазон голоса, обращая внимание на дикцию и интонацию. Важно вести беседы между преподавателем и обучающимся, а также получать обратную связь от окружающих. Необходимо обращаться за помощью к профессионалам, таким как врачи, логопеды, фониатры или голосовые тренеры. Важно поддерживать заботу о своем голосе и принимать себя на этом этапе развития.

Комплексный подход.

Поздняя мутация голоса является периодом значительных изменений в физиологии подростков, и для поп-вокалистов она представляет особый вызов. Комплексный подход к их подготовке в этот период становится ключом к развитию технических навыков, эмоциональной устойчивости и формированию уникального исполнительского стиля.

Техническая сторона требует особого внимания в период поздней мутации. Комплексный подход включает в себя детальное изучение изменений в голосовых характеристиках подростка и разработку индивидуальных упражнений и методик, которые способствуют адаптации к новым физиологическим возможностям. Тренировки по развитию диапазона, техники дыхания и контроля над голосом помогают вокалистам преодолевать трудности и использовать новые качества голоса на полную мощность.

Технологии и инновации.

В современном мире технологий и инноваций подготовка поп-вокалистов в период поздней мутации голоса претерпевает революцию. Этот этап развития является особенно сложным для молодых исполнителей, и внедрение современных технологий становится ключевым фактором для эффективной и тщательной подготовки. Технологии и инновации оказывают влияние на тренировку вокалистов в этот период, помогая им эффективно справляться с изменениями в голосе. Использование виртуальной среды и приложений для обучения вокалу становится все более распространенным и востребованным.

Психологическая поддержка.

Подростковый период, особенно связанный с поздней мутацией, часто является временем физических и эмоциональных изменений. В этот период, когда голос претерпевает значительные трансформации, важно осознавать и обращать внимание на психологическую сторону этого процесса. Поддержка в сфере психологии становится ключевым элементом в помощи подросткам преодолевать эмоциональные вызовы, связанные с поздней мутацией. Стоит отметить, что эмоциональная неустойчивость, возникающая в период поздней мутации, может оказывать значительное воздействие на психологическое состояние подростков. Нередко молодые люди испытывают стресс, беспокойство и даже негодование по отношению к изменениям в своем теле. Психологическая поддержка в такие моменты становится мостом между физиологическими изменениями и эмоциональным благополучием. Важно поддерживать во время поздней мутации позитивный образ.

Открытый диалог и обратная связь.

Как уже было упомянуто, поздняя мутация голоса представляет собой период, когда вокальные характеристики подростка претерпевают значительные изменения. В этот сложный период профессиональная подготовка для поп-вокалистов становится особенно важной, и открытый диалог с тренером, а также эффективная обратная связь играют ключевую роль в формировании положительного опыта и успешного развития молодых артистов. Открытый диалог между вокалистом и тренером становится фундаментом для взаимопонимания и эффективного взаимодействия.

Анализ музыкальной формы исполняемого произведения.

Музыка – это искусство, которое охватывает не только гармонию и мелодию, но и структуру композиции. Для поп-вокалистов, работающих в индустрии с высоким уровнем конкуренции, важно не только обладать красивым голосом и харизмой, но и иметь глубокое понимание музыкальной формы. Перед исполнением произведения важно понимать

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

материал – форму, зная кульминационные точки, образно-эмоциональные центры для правильного распределения вокальных техник.

Прежде всего, анализ музыкальной формы позволяет вокалистам лучше понимать структуру песен. Понимание композиционных элементов, таких как куплеты, припевы, мосты и краткие вставки, помогает им лучше адаптировать свой вокал под каждый из этих элементов. Например, в куплетах вокалист может выбрать более интимный и лиричный стиль исполнения, тогда как в припеве – более энергичный и динамичный подход.

В процессе исследования были выделены ключевые этапы и формы работы, необходимые для эффективного сопровождения молодых артистов в период физиологических изменений. На первом этапе подготовки, важно провести детальную диагностику голосовых характеристик и физиологических особенностей каждого вокалиста, столкнувшегося с поздней мутацией. Это создаст основу для индивидуализированного подхода к обучению, учитывая уникальные потребности и вызовы, с которыми сталкиваются подростки. Важно поддерживать регулярную практику, чтобы укрепить голосовые связки и развить выносливость. Психологическая поддержка играет ключевую роль в обеспечении эмоционального благополучия вокалистов в период поздней мутации. Открытый диалог с тренером и коллективом, тренинги по управлению стрессом, а также работа над укреплением самооценки помогают подросткам преодолевать возможные трудности и с уверенностью развиваться в области вокального искусства. Интеграция современных технологий и инновационных методов обучения, таких, как виртуальная реальность и программы анализа голоса, расширяет возможности тренировок и делает процесс более увлекательным и эффективным.

Таким образом, эффективная подготовка поп-вокалистов требует грамотного сочетания технических и психологических аспектов обучения. Подбор подходящих упражнений, репертуара и индивидуальный подход к каждому обучающемуся помогают достичь высоких результатов в развитии вокальных способностей и формировании яркого исполнительского стиля.

Список литературы:

1. Вертов А. Техника постановки голоса. М.: Гос. муз. изд-во, 1961.
2. Князев М.А. Формирование вокальных навыков у мальчиков разного возраста в процессе хоровых занятий: Выпускная квалификационная работа. – Екатеринбург, 2019. – 59 с.
3. Чередниченко, Т.В. Типология советской массовой культуры: между «Брежневым» и «Пугачевой». – М.: РИК «Культура», 1994. –256 с.
4. Витт Ф. Практические советы, обучающимся пению. Л.: «Музыка», 1968.
5. Зайцев В.П. Режиссура эстрадных та масових видовищ: навч. поаб. [для студ. вищ. навч. закл. культури і мистец.] – Киев: Дакор, 2006. – 251 с.
6. Адорно Т.В. Социология музыки // Избранное. – СПб.: Изд-во «Унив.кн.», 1999. – 445с.
7. Юссон Р. Певческий голос – М.: 1974 – 267 с.
8. Чернов Д. Е. Особенность прохождения мутационного периода у мальчиков, обучающихся пению: автореф. Дисс. ...к.иск. / Екатеринбург, 2012.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ИСКУССТВО АНИМАЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ, СОВРЕМЕННОСТЬ

Пирмаханова У.Ж.

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – PhD Абишев С.Е.*

Abstract

This article presents an analysis of the art of animation in the context of Central Asia, focusing on its historical development, traditions and modern trends. Key aspects are highlighted, including the use of folklore motifs, ethnographic details, musical and sound elements, traditional rituals and symbols of the region. Both traditional and modern aspects of animation are discussed, focusing on the importance of animation art for preserving cultural heritage and overcoming modern challenges.

В последние десятилетия наблюдается возрастающий интерес к анимационному искусству в контексте его культурного значения и влияния на формирование и сохранение культурной идентичности. Анимационное искусство в Центральной Азии имеет богатую историю, укорененную в народных традициях и культурном наследии этого региона. Современные мультфильмы не только передают исторические сюжеты и культурные ценности, но и воплощают современные темы и вызовы, сталкивающиеся с современными общественными реалиями и стремлениями. Исследование направлено на анализ исторического развития и влияния традиций на современное состояние искусства анимации в Центральной Азии.

Целью исследования является выявление основных черт, характеризующих искусство анимации в центральной Азии, опираясь на направление выбранной секции, где следует исследовать историю, традиции и современность.

Методы использованные в ходе изучения исследования анимации Центральной Азии.

- 1) Анализ исторических источников
- 2) Культурно-исторический анализ
- 3) Сравнительный анализ
- 4) Теоретический анализ

История возникновения искусства анимации в Центральной Азии уникальна и богата своими традициями, которые глубоко укоренились в историческом и культурном наследии региона.

При возникновении в начале 1920-х годов советская мультипликация оказалась лишенной не только устоявшихся методов, но и учебных материалов, не имела ни письменных, ни устных руководств по созданию анимации [1]. Начальные этапы становления анимационной индустрии в Центральной Азии связаны с 1960-1980-ми годами XX века. В это время страны региона начали создавать мультфильмы, которые отражали традиционные символы и фрагменты мифов древних культур. Анимационные произведения того времени адаптировали многовековые традиции под новое направление в искусстве, стараясь сохранить уникальные черты региона.

В 1933 году в Москве прошел фестиваль американских анимационных фильмов, в рамках которого советские художники ознакомились с работами Уолта Диснея. Это событие вызвало значительный интерес как у зрителей, так и у правительства СССР к творчеству Диснея. Его работы были признаны важным образцом для советских аниматоров, и согласно Федору Хитрук, основное правило состояло в том, чтобы следовать указаниям и стилю Уолта Диснея [2].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Визуальный язык и изображение в анимации играют главенствующую роль для восприятия нарратива. Создатели анимационных фильмов в Центральной Азии стремились передать не только историческое и культурное наследие региона, но и уникальные черты его природы. Природа в мультфильмах региона не только является фоном и местом действия, но и выступает важным персонажем, одушевляясь и взаимодействуя с героями. Это отражает древние верования и тесную связь народов Центральной Азии с природой.

В анимации визуальный язык и изображение играют важную роль в передаче сюжета. Согласно высказыванию Норштейна, изображение тесно связано с действием. Оно несет на себе функцию повествования и активно взаимодействует с сюжетом [3].

Мультфильмы из Казахстана, Узбекистана, Туркменистана, Таджикистана и Киргизии имеют множество общих черт, которые связаны с общей историей и культурным наследием региона. Пластические решения, сюжетные сценарии и образы, представленные в анимационных произведениях, вбирают в себя изобразительные символы и фрагменты мифологии древних цивилизаций региона.

В создании мультфильмов в Центральной Азии широко используются традиционные культурные элементы и наследие региона.

1. Фольклор и сказки.

Многие мультфильмы основаны на народных сказках, легендах и мифах Центральной Азии. Эти сюжеты обычно содержат мудрые уроки, моральные ценности и образцы поведения, которые являются важными в культуре региона.

2. Этнографические детали.

Создатели мультфильмов внимательно изучают этнографические особенности региона, чтобы достоверно воссоздать народные костюмы, обычаи, архитектуру и быт. Это помогает создать атмосферу, которая передает аутентичный облик Центральной Азии.

3. Музыка и звуки.

Традиционная музыка и звуки Центральной Азии часто используются в анимационных работах для создания атмосферы и усиления эмоционального воздействия. Это может включать в себя звуки национальных инструментов, песни на местных языках и мелодии, отражающие культурные особенности региона.

4. Традиционные обряды и праздники.

Многие мультфильмы включают сцены с традиционными обрядами, праздниками и церемониями, которые отражают культурные ценности и религиозные убеждения народов Центральной Азии. Это позволяет зрителям погрузиться в атмосферу и традиции региона.

5. Символика и мифология.

Многие символы и образы, связанные с мифологией и традициями Центральной Азии, используются в мультфильмах для создания уникальной визуальной стилистики и передачи глубокого культурного контекста.

Пример анимации Казахстана:

Если провести анализ эволюции фольклорных образов в казахстанской анимации с момента выпуска первого мультфильма «Почему у ласточки хвост рожками» до настоящего времени, можно заметить интересные закономерности. Начальные работы, такие как «Ласточка» и «Аксак кулан», прямо отражают легенды и сказания, в которых присутствуют древние представления, нашедшие своё воплощение в сюжетах этих мультфильмов, такие как поклонение священным животным в «Ласточке» или вера в священную силу музыки в «Аксак кулане». Однако в советский период сакрально-магический аспект постепенно утрачивает своё значение в казахстанской анимации. Вместо этого появляются мультфильмы с бытовыми, нравоучительными и даже сатирическими сюжетами, такие как «Алдар-Косе», «Богатство и мудрость», «Три мастера» и «Ходжа Насыр – строитель» [4].

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В современное время искусство анимации в Центральной Азии находится на подъеме, проявляя значительный рост и развитие. Страны этого региона активно инвестируют в производство мультфильмов, стремясь не только развлечь аудиторию, но и привлечь внимание культурного наследия и традиций.

Важно отметить, что современные мультфильмы из Центральной Азии становятся мощным инструментом для передачи исторических событий, культурных ценностей и национальной идентичности. Они не только привлекают внимание местной аудитории, но и получают признание на международной арене.

Прогресс и выдающиеся достижения казахской анимационной школы в течение многих лет были результатом усиленного поиска вдохновения в народном творчестве. Сегодняшние классические произведения национальной анимации произошли из глубокого уважения к народным сказкам и легендам, которые продолжают вдохновлять их создателей [5].

Казахстан, в частности, является ярким примером успешного развития анимационной индустрии. Здесь создаются высококачественные мультфильмы, такие как "Кенже кыз", "Культегин", "Музбалак" и другие, которые привлекают внимание как местной, так и мировой публики.

Современное положение искусства анимации в Центральной Азии характеризуется не только творческим ростом, но и стремлением к сохранению и продвижению культурного наследия. Это открывает новые возможности для сотрудничества и обмена опытом между странами региона, а также способствует укреплению местной культурной идентичности и увеличению международного влияния.

Искусство анимации в Центральной Азии имеет глубокие исторические корни, которые укоренены в народных традициях и культурном наследии региона. Современные мультфильмы, созданные в Центральной Азии, не только продолжают передавать исторические сюжеты и культурные ценности, но также обращаются к современным темам и вызовам, которые сталкиваются с общественными реалиями и стремлениями современного общества. Исследование показало, что развитие искусства анимации в регионе зависело от различных факторов, включая исторические, культурные и социальные условия.

Методы анализа исторических источников, культурно-исторический анализ, сравнительный анализ и теоретический анализ использовались для более глубокого понимания эволюции анимационного искусства в Центральной Азии.

В целом, исследование подтверждает значимость искусства анимации как средства передачи и сохранения культурной идентичности в Центральной Азии, а также его способности адаптироваться к современным вызовам и темам.

Список литературы:

1. Птушко А. К производству мультипликационной фильмы // Кино и жизнь. 1929. № 2. С. 43
2. Федор Хитрук «Профессия – аниматор».
3. Норштейн Ю. Снег на траве//Искусство кино. 1999. № 9, 10.
4. <https://cyberleninka.ru/article/n/svyaz-kazahstanskoy-multiplikatsii-i-folklor-a-v-kontekste-raznyh-istoricheskikh-epoch> Текст научной статьи по специальности «Искусствоведение»
Связь казахстанской мультипликации и фольклора в контексте разных исторических эпох
Калашникова Наталья Ивановна
5. <https://cajas.kz/journal/article/view/67/59> Анимация как феномен культурного наследия (на примере творчества режиссера-аниматора т. Мукановой) Н Беркова - Central Asian Journal of Art Studies, 2016 - cajas.kz

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ТІЛ – ҰЛТТЫҢ ЕҢ МАҢЫЗДЫ ҚАЗЫНАСЫ

Рахимжан А.Ж.

Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ. Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекші: филол. ғ. к. Божбанбаев Б.М.

Abstract

The article deals with the problem of language, one of the most important treasures of the people. Language is not an invented creation of an individual, it is a common world of all people and the child of this people. The main wealth for everyone, regardless of nationality or nationality, is the native language. Language is a treasure that has no size, a wide world, the power of the nation, the source of noble thought, the power of the existing world, the pedestal of independence, the soul of the nation and the most sacred treasure.

*Тіл - адамның адамдық белгісінің түйіні,
Қолындағы қуатты қаруының бірі.
Р. Алуа*

Ұлт қазынасы? Ұлт қазынасы деген не? Оны біз қалай қабылдаймыз? Ұлт пен тілдің байланысы қандай? Міне осы көзімізге жай болып көрінетін 4 сұрақ, бірақ бұл сұрақтарға жауап табу және оны бұрмаламай, нақты, әрі анық жеткізе білу қажет. Ұлт қазынасы – бұл ұлттың құралған бастамасы. Ал ұлт қазынасын әрбір тірі жан өз бетінше қабылдайды. Көпшілігі бұл мәселеге салғырт қараса, кейбірі ұзақ ойда қалады. Ал енді ұлт пен тілдің қатынасы қандай? Міне бұл біздің ең басты мәселеміз! Ұлт қазынасы бастамасында болса, ал сол бастамасы тілден басталады, яғни, әр тірі жан өзара байланыс құру үшін, бір-біріне өз ойларын жеткізу үшін сөйлеу мәнерін пайдаланады. Осы себепті мен “Халықтың негізгі белгісі – оның тілінде” деп сенімді түрде айта аламын. Ұлттың ұлт ретінде, халық болып қалыптасуында маңызды рөл атқаратын ол – тіл.

Тіл халықтың ең маңызды қазыналарының бірі. Қазіргі таңда еліміздегі тіл мәселесі маңызды тақырып болып тұр, еліміз даму жолында тіл дәрежесін түсіріп алып жатқан секілді. Өзіміздің «ҚАЗАҚСТАН» деген мемлекетте қазақша сөйлеп, қазақ тілінің мәртебесін көтеріп, құрметімізді көрсетпесек, ол өзге ел тұрмақ өз елімізде дамымайды. Тәуелсіз мемлекет ретінде қалыптасқан сәттен бастап Ата заңымызда “ қазақ тілі - мемлекеттік тіл” деген мәртебеге ие болды, ендігі кезекте біздің міндетіміз сол мәртебені сақтау, қазақ тілінің қасиеттілігін жоғалтпай, оны дамыту. Мәселе өсіп келе жатқан ұрпақтың өзге тілді үйреніп, сөйлегенінде емес, басқа тілді білген өте жақсы, өзге тілді үйреніп, оқитын болса, сол елдің мәдениетімен таныс болады, ойы дамиды, бірақ өз тілінді ұмытпай, оған деген құрметінді сақтаған дұрыс. Жақында мынадай жайтты байқадым, қазақ азаматы қазақ тобының жиынында отырып "я не понимаю по-казахски, объясните по-русски» деп, жолдастарына наразылығын білдіріп жатыр. Міне мәселе осындай жағдайда, қазақ азаматтарының қазақша білмей, түсінбей, түсінсе де түсінбегендей кейіп танытуларында. Достарының арасында барлығы қазақ болса да туған тілімізден, Абай, Мұқағали, Құрманғазы аталарымыз өлең-жыр жазған тілімізден ұялып, басқа тілде сөйлеп, өзге тілде әңгіме құратын азаматтарымыз жеткілікті. Билікте отырған, еліміздің бүгінгі мен болашағына жауап беріп отырған қазақ азаматтарының қазақша сөйлеп білу мәнерлері тіпті күлкілі мәселе. Қазақ телеарналарында менде көрерменмін, саяси іс-шаралардың жанкүйерімін деп айтсам артық кетпеспін. Нақты бақыласаңыз әрбір дипломатиялық жиындарда Президенттің қазақша сөйлеуін талап етсе де, өтініш білдірдірсе де қазақша сөйлеуден бас тартатын жоғарғы шендегі азаматтар

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

баршылық. Бұлда бір ескеретін мәселе. Сондай-ақ жастар арасында танымал дипломатиялық азаматтар бар. Мысалы, Президент Қасым-Жомарт Кемелұлы Тоқаев. Біз үшін Қасым-Жомарт Тоқаев – патриоттықтың нағыз символы. Себебі, ол кісі қазақ халқының ұлттық құндылықтарын заманауи түрде де, этнолық стилде де жаңа жағынан өзгерістер енгізіп, жастардың қызығушылығын оятты. Ауылды, қалалық орындарда этно дәстүрлі ресурстарды жиі байқауға болады. Бұл жетістік жаңа рухани дамудың алғашқы жемісі.

Дана халқымыз «Қанша елдің тілін білсең, сонша түрлі ілім білесің» деп бекер айтпаған. Яғни, қазіргі ғылым мен техниканың дамыған заманында тіл білудің артықтығы жоқ. Күннен күнге қарыштап жатқан жаңа технологияларды игерудің ең бірінші жолы – тілді меңгеру. Мен әрине бүгінгі ұрпақтың үш тіл білуін қолдаймын. Мемлекеттік тіл – мемлекет құрушы ұлттық тіл, орыс тілі – қолданыстағы тілдің бірі. Ағылшын тілі ілгерілеушілік пен технологиялардың тілі саналатындықтан оны үйренсек артық етпес. Ал қазақ тілі барлық Қазақстанды біріктіріп, жақындастырып өзара түсіністік пен сүйіспеншілікке жетелейді. Оған қоса әр азамат өз ана тілін бағалап, құрметтесе бұл патриоттыққа ғана емес адамгершіліктің бір санатына жатады деп санаймын. Кейбір сыртқы мемлекеттердің азаматтарының ойынша, қазақ тілінің құндылығы мен терең мағыналылығы олардың түсініктерінен тыс, әрі қазақ тілінің байлығы соншалықты олар біздің тілге үйреніскеннен кейін интонацияға мән беріп үйренуі қажеттік етеді. Осы мәселеге байланысты біздің мемлекетке сыртқы мемлекеттен келген қоныстанушыларға немесе туристік этно топтарға арналған қазақ тілін меңгеруге байланысты арнайы жоба құруды ұсынамын.

Қазақ тілінің дамуы үшін сөздер мен кейбір терминдерді аударуда қазақ тілі мамандарының сөз мағынасына, естілуіне ерекше мән берсе дұрыс болар деп есептеймін. Кейбір сөздер бірнеше тілдерде бірдей, мысалы «интернет», «терроризм» және т. б. сөздер. Олар сол халықаралық нормада қалса, одан да басқа аударылатын сөздер баршылық. Жастар қауымы, біздер ел ертеңіміз, біз қазір қалай елімізге үлесімізді қосамыз, ертең еліміз солай дамиды, елімізді дамыта отырып туған тіліміз - қазақ тілін де дамытайық, туған тілімізде сөйлесейік. Интернет желісінде қазақша контентке көбірек көңіл бөлейік, қазақша жасалып жатқан жұмыстың сапасы мен құндылығына жұмыс жасайық. Ақындарымыз, жазушыларымыз, ата- бабаларымыз тіліміздің дамуын қалап, басқа елдің отарында болса да туған тілдерін ұмытпады, оны жетілдірді, бүгінгі ұрпаққа жеткізді. Біздер Тәуелсіз мемлекетте, қой үстінде бозторғай жұмыртқалаған заманда өмір сүріп, бақытты мемлекетте күн көре отырып өз тілімізді ұмытпайық. Ана тіліміз - қазақ тілінің мәртебесін арттыру біздің міндетіміз. 2021 жылы жастар арасында танымал болған “Qazhaqsha soileu trendte” атты челендж қазақ жастарының қазақ тіліне деген қызығушылықтарын арттырған болатын. Соған байланысты қазіргі таңда танымал әлеуметтік желілерде ана тілімізге байланысты челенждерді жиі жүргізіп отыру керек деп санаймын. Әрине этно құндылықты қолдап жатқан азамат, азаматшылар баршылық, алайда олардың басты кемшіліктері көпшілік қауым арасында өз туындыларының басым көпшілігін орыс тілінде немесе ағылшын тілінде таныстырып жатады. Олардың айтуы бойынша көптеген тұтынушылар қазақ тілінде анық сөйлей алмайды немесе түсінуі қиындық туындатады. Тағы бір мәселе бұл жастар қолданатын ұялы телефондары мен әлеуметтік желілердің функциялық тілі орыс тілі. Мен өз ойыммен бөлісер болсам, Қазақстанға импортталатын байланыс технологияларының функцияларын қазақ тіліне өзгертіп қолдануын Қазақстандық тұрғындарға ұсынсақ қазақ тілінің қолданысының мөлшері мейлінше жоғарылау мүмкіндігі бар.

Әр халықтың өзінің ана тілі бар. Тіл – әрбір халықтың өзіне тән іргетасы. Ал бұл іргетасты кішкене бір қарапайым кикілжіңмен жаншып тастау оңай. Мұндай жайттар халықтың саяси жойылуы немесе халықты моральдық тұрғыда ауқымды зақымға апаруы әбден мүмкін. Тіл – жеке тұлғаның ойлап тапқан туындысы емес, ол барша халықтың ортақ

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

дүниесі және сол халықтың төл перзенті. Қандай ұлт не ұлыс болмасын барлығы үшін ең басты байлық – ана тілі. Тіл - өлшемі жоқ қазына, өрісі кең әлем, ұлттың қуаты, асыл ойдың қайнар бұлағы, бар әлемнің құдіреті, тәуелсіздік тұғыры, ұлттың жан дүниесі және ең қасиетті қазына. Тіл – халықтың мәдени әлеуметтік өмірінде өзіндік мәні биік киелі ұғым. Тіл – атадан болашақ ұрпаққа мәңгілік мұра болып қалатын баға жетпес дүние. Тілдің адам өмірі үшін маңызы өте айрықша. Бастысы тілді қалай бағалау қажет екендігін түсіну.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://edunews.kz/tarbie/2282-tl-lt-azynasy.html>
2. <https://daryn.online/article/43>

ИСКУССТВО ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ, СОВРЕМЕННОСТЬ

Рукавицина Д.А.

Колледж экономики, бизнеса и права КарУ Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
Научный руководитель: Сейталинова Э.Т., педагог-исследователь

Abstract

The subject of the study is traditional folk art in the conditions of modern society. The authors consider the factors that influenced the formation of art, the role of collective creative experience, the canon in the preservation of archaic images, symbols and manufacturing technology. The conditions for introducing youth to the folk tradition are identified, while attention is focused on the need for continuity between generations.

Искусство в Казахстане имеет огромное и богатое историческое наследие, которое появилось задолго до нашей эры, когда на территории современного Казахстана процветали различные цивилизации, такие как Саки, Уйсуны, Хунны и другие. Обширная территория Казахстана, располагаясь на стыке различных географических зон, отличается разнообразием геофизических природно-климатических условий и характеризуется рядом особенных черт и свойств.[2, 10] Разумеется, все начиналось с обычных наскальных рисунков, на которых были изображены животные, различные бытовые сцены, охота и многое другое. Но перемещаясь вперёд, когда уже был образован казахский народ и развивался кочевой и полукочевой образ жизни, нельзя не заметить, что и искусство обрело новый вид. Главной достопримечательностью казахского искусства были орнаменты, которые были вышиты на одежде, коврах и даже юртах. Казахские юрты являются ярким и главным примером искусства казахского народа. Самый распространенный вид юрты - шестиканатная.[1, 58] Юрта совмещала в себе множества различных деталей. Деревянный каркас юрты, имел вырезной орнамент. Сама юрта покрывалась толстой кошмой, а на пол расстилали текемет. На стенах развешивали нарядные ковры или же расписывали рисунками, получившие название тускииз. Шанырак это круг, образующий потолок юрты. Шанырак делается из березы или черного тальника.[1, 58] Казахи всячески старались украсить свой быт, рисуя и вышивая орнаменты. Орнаменты имели различные формы и цвета. Подобная символика используется и по сей день. Ни для кого не секрет, что конь занимал особое место в доме любого кочевника. Состояние коня о многом говорило, об его хозяине. Внешнему виду, его убранству всегда уделялось много внимания. Своим копытным любимцам они вешали на уши золотые дорогие серьги, не менее дорогие бусы они вплетали в гриву и хвосты, а на ноги скакуна надевали золотые браслеты. Заходя ещё дальше, можно упомянуть, что и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

искусством является то, как девушки плели себе бусы и браслеты из различных материалов. Например алка. Алка - ожерелье. Это прекрасный образец ювелирного украшения казахской женщины.[1, 64] Так же можно привести в пример амулет тумарша. Тумарша - амулетик, одеваемый на шею. Ювелиры делают его из серебра в виде треугольника или небольшой трубочки и прикрепляют к тонкой цепочке. Самое дорогое из женских украшений является - саукеле. Иначе головной убор невесты . Основа его - высокий конус из тонкого белоснежного войлока.[1, 64] Девушки умело владели плетением и это деяние играло значительную роль в их жизни. Можно отметить, что искусство плетения не только являлось не только элементом украшения, но и символом богатства и красоты. Исходя из вышеперечисленного можно сказать, что история искусства древнего Казахстана сильно повлияло на его дальнейшее развитие культуры и традиций.

Традиции казахов славятся на весь мир своим разнообразием и количеством. Казахи являются древним и в прошлом кочевым народом, на их образе жизни были сформированы различные традиции, которые хранят свою актуальность в современном мире. Несмотря на огромное количество времени и древность традиций, многие из них соблюдаются и по сей день. Одним из ярких примеров можно указать ремесло. Каждое из ремесёл имеет свою уникальную технику, которое передаётся из поколения в поколение. Например, войлочное искусство. У казахов это был распространенный способ получения шерстяного материала. Они валяли войлок, которого было огромное количество, за счет своих отаров, и в конечном счёте получали очень приятный и мягкий материал. Войлок в принципе всегда имел почетное место у казахов. Древнее, казахи покрывали этим материалом свои юрты. Это их спасало от морозов. Перемещаясь в настоящее время, можно увидеть, что многие тапочки, ковры, шарфы из войлока – ручная работа. По словам мастеров, они сохранили технологию валяния войлока и пользуются ею и по сей день. Музыка, костюмы и танцы так же является проявлением древнего искусства в Казахстане. Музыка в Казахстане, которую чаще всего исполняют на национальных инструментах, такие как домбра, кобыз и сыбызгы, отражает всю нашу красоту степей символизирующие свободу. Костюмы, на которых ярко вышиты казахские орнаменты, символизируют богатство и красоту мира казахского народа. Танцы передают всю историю, традиции и обычаи через плавные движения. Поэтому, дабы сохранить наследие и историю Казахстана, в стране чтутся и соблюдается множество из всевозможных традиций.

Искусство в Казахстане ценится и по сей день. Само собой, современное искусство имеет множество различий от искусства древнего казахского народа, но это не мешает ему быть по своему прекрасным и особенным. Современное искусство способно отражать не только окружающий мир, но и выражать современные проблемы человечества. Порой через искусство, авторы работ выражают свои чувства. Современные художники отличают свои картины стилем и техникой написания. Жители Казахстана не раз посещали музеи и за все время посещения у них появился любимый художник – Аскар Куат Абусагдиевич. Он родился и живёт в Темиртау. Его выставка картин была в Карагандинском областном музее изобразительного искусства. Оттуда многие и узнали про этого талантливого художника. Его картины наполнены не просто красками, в них он вложил всю душу. Они написаны ярко и в них присутствует множество деталей, заставляющие рассматривать картину подолгу. Помимо картин Аскара Куата, на выставке были показаны и рисунки молодёжи. Множество детей и подростков разного возраста рисовали картины. В каждую из них было вложено не мало сил. Из этого можно сделать выводы, что современная молодёжь так же вкладывает свои труды в развитие искусства Казахстана. Говоря о современном искусстве, можно отметить следующий факт. Множество картин, написанные современными художниками, является целью поднять политические и актуальные социальные вопросы. Говоря о современном и древнем искусстве Казахстана, можно отметить следующее. Современное

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

искусство Казахстана сильно отличается от древнего. В современном искусстве имеется больше креативного подхода к актуальным темам, поднимается множество проблем, а так же идёт полное переосмысление культуры и истории страны.

Подводя итог, можно сказать, что искусство играет важнейшую роль в истории и развитии Казахстана. Оно способствует расширению исторического наследия, сохранение и продолжение традиций, обогащение культурного наследия, сохранение языка и индивидуальности. Искусство так же сказывается на социальном и экономическом влиянии, в какой-то доле даже и на политическом. Таким образом, искусство влияет на наше будущее положение страны, укрепляя культурную идентичность, развитие творческого потенциала у народа и рост художественного развития в Казахстане.

Список литературы:

1. М.Ш. Омирбекова Традиционная культура казахов-Алматы кітап, 2004
2. Масанов Н.Э., Абылхожин Ж. Б., Ерофеева И.В., Алексеенко А.Н., Баратова Г.С. История Казахстана: народы и культуры: Учеб. пособие, 2000

САМОПРОДЮСИРОВАНИЕ КАК НОВЫЙ ТРЕНД В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ КАЗАХСТАНА

Рымбаев М.

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель - к. и. профессор Касимова З.М.*

Abstract

The article examines a new trend of self-production in the modern culture of Kazakhstan. The authors draw attention to the growing number of artists and musicians who prefer to create and promote their works independently, instead of turning to traditional art channels. The article analyzes the impact of this trend on the diversity and quality of contemporary art in the country, as well as its potential role in the development of the cultural industry and stimulating creative entrepreneurship in Kazakhstan. Based on research and examples of successful self-producing artists and musicians, the article offers an in-depth analysis of this phenomenon and its prospects in the context of the modern cultural scene of Kazakhstan.

В последние годы музыканты и группы, занимающиеся самостоятельным продюсированием, стали важной тенденцией на казахстанской музыкальной сцене. Этот сдвиг в сторону самопродюсирования знаменует собой уход от традиционных методов производства музыки и отражает растущее желание казахстанских артистов взять под контроль свой творческий процесс. Используя домашние студии, доступное звукозаписывающее оборудование и цифровые платформы для распространения, эти музыканты меняют ландшафт казахстанской эстрады. Кроме того, музыканты и группы, занимающиеся самостоятельным продюсированием в Казахстане, не только заявляют о своей творческой автономии, но и демонстрируют богатство и разнообразие казахской музыки. Благодаря своим инновационным подходам к продюсированию, так же в результате слияния традиционного казахского звучания с современными, они находят отклик у аудитории как на местном, так и на международном уровнях.

Рост числа музыкантов и групп, занимающихся самопродюсированием, в Казахстане переплетается с технологическими достижениями и демократизацией инструментов

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

производства музыки. Имея доступ к недорогому программному обеспечению для звукозаписи, оборудованию и онлайн-платформам распространения, артисты больше не зависят исключительно от традиционных студий звукозаписи или лейблов звукозаписи в выпуске своей музыки. Эта демократизация дала возможность музыкантам любого происхождения исследовать свой творческий потенциал, экспериментировать с различными звуками и напрямую общаться со своей аудиторией.

Феномен самопродюсирования в Казахстане представляет собой сдвиг в сторону художественной независимости, культурной аутентичности и творческого сотрудничества. Поскольку эти артисты продолжают раздвигать границы и пересматривать нормы музыкального производства, они играют жизненно важную роль в формировании будущего казахстанской эстрады и оказывают длительное влияние на мировой музыкальный ландшафт.

Написание песен - это сложная и многогранная творческая деятельность, которая включает в себя различные этапы, начиная с первоначальной идеи и заканчивая окончательным созданием песни. Самый первый этап написания песен имеет решающее значение, поскольку он задает тон и направление всему творческому процессу. Этот этап характеризуется поиском вдохновения, культивированием идей и принятием различных подходов авторами песен.

Sawyers и Springsteen (2006) подчеркивают важность вдохновения при написании песен, указывая, что идеи могут исходить как из ясных, так и из абстрактных источников. Они отмечают, что авторы песен должны оставаться открытыми для различных влияний на этом этапе, поскольку песни могут изначально появляться в виде фрагментов или головоломов, которые постепенно обретают форму в процессе творчества [1].

С другой стороны, Tirrell обсуждает другой подход, принятый такими авторами песен, как Леонард Коэн, которые подчеркивают важность дисциплины и последовательности в написании песен. Метод Коэна предполагает появление и вовлечение в работу по написанию песен, независимо от того, приходит ли в этот момент вдохновение [2].

Massey и Shivy (2000) подчеркивают ключевую роль хорошо проработанной песни в общем производственном процессе, подчеркивая, что качество самой песни имеет основополагающее значение для успеха любого музыкального начинания [3]. Они подчеркивают важность активного прослушивания на этапе написания песни, предполагая, что хорошая песня по своей сути будет содержать элементы, которые просвечивают насквозь независимо от используемых методов продюсирования. Colley (2017) обсуждает тенденцию людей развивать сильную привязанность к определенным привычкам и подходам, предупреждая, что эта жесткость может препятствовать творчеству, особенно в контексте музыкальных постановок [4]. Colley подчеркивают необходимость гибкости и открытости для экспериментов в процессе написания песен. Gagel and Massey (2000) углубляются в практические аспекты написания песен, выступая за запись демозаписей как средства более всестороннего изучения и понимания песен. Они подчеркивают ценность предоставления песням достаточного времени для размышлений и анализа, что может привести к более глубокому пониманию и улучшениям в творческом процессе [3].

Согласно Liddell & Scott (1940), термин «стратегия» происходит от греческого слова «strategia», которое относится к искусству лидерства или полководческого искусства в военном контексте [5]. Freedman (2013) определяет стратегию как комплексный план, предназначенный для достижения долгосрочных целей, особенно в ситуациях, характеризующихся неопределенностью [6].

Как только артист-продюсер берет на себя обязательство записать свои песни, становится важным установить четкие цели. Suzuki (2014) подчеркивает важность точной постановки целей, чтобы избежать бесцельных усилий и обеспечить целенаправленность

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

усилий [7]. Эти цели могут быть связаны с качеством звука, бюджетными ограничениями или конкретными временными рамками, как предложено Massey & Sutton (2000) и Riopel (2021) [3]. Разработка финансового бюджета является разумным шагом в процессе стратегического планирования. Niilesmaa (2014) утверждает, что хорошо спланированный бюджет позволяет эффективно распределять финансовые ресурсы на основе сильных и слабых сторон проекта. Например, наем квалифицированного звукорежиссера может быть выгоден, если артист-продюсер преуспевает в написании песен и инструментровке, но ему не хватает опыта в микшировании.

При написании музыки решающее значение имеет выбор подходящих инструментов. Massey & Panunzio (2000) подчеркивают важность выбора инструментов, основанного на конкретных требованиях каждого проекта, с учетом таких факторов, как тип песни, стиль исполнителя и характеристики используемых инструментов или вокала. Важно подобрать правильные инструменты в соответствии с уникальными требованиями каждой задачи звукозаписи или продюсирования [3].

Сфера музыкального продюсирования в Казахстане быстро развивается, и среди певцов, которые предпочитают самостоятельно продюсировать свою музыку, наметилась заметная тенденция. Певцы-самопродюсеры в Казахстане представляют собой смену парадигмы в музыкальной индустрии, где артисты берут на себя множество ролей - от написания песен и записи до микширования и мастеринга, часто используя цифровые инструменты и онлайн-платформы для прямого контакта со своей аудиторией.

В динамичном музыкальном ландшафте Казахстана появилась новая волна артистов, которые не только пишут свои собственные песни, но и берут на себя ответственность за самостоятельное продюсирование своей музыки. Эта тенденция представляет собой значительный сдвиг в музыкальной индустрии, где артисты получают возможность контролировать каждый аспект своей творческой деятельности, от написания песен до продюсирования и за его пределами. Среди этих артистов такие известные личности, как Димаш Кудайберген, Imanbek, Jah Khalib, Скриптонит, Sadraddin, RaiM, Kalifarniya, Казыбек Курайыш, Ирина Кайратовна, M'dee и многие другие, каждый из которых привносит свои уникальные таланты и перспективы в яркую музыкальную сцену Казахстана.

Димаш Кудайберген, один из самых известных артистов Казахстана, известен не только своим исключительным вокальным диапазоном и выступлениями, но и своим участием в творческом процессе написания песен и продюсирования. Сотрудничая с различными продюсерами и авторами песен, Димаш активно участвует в создании своих песен, добавляя свой уникальный штрих к каждой композиции. Успех творческой деятельности Димаша Кудайбергена обусловлен воспитанием, талантом и систематическими знаниями, полученными на всех ступенях образования от бакалавриата до магистратуры. Популярность певца началась в 2017 году с участия в китайском певческом конкурсе «I am singer», завоевавшем почти два миллиарда поклонников по всему миру [8].

Последние годы популярность Димаша Кудайбергера резко возросла, что привело к напряженным гастрольным графикам. Несмотря на большую загруженность, Димаш остается преданным своему делу, постоянно совершенствуясь и демонстрируя блестящие идеи музыкального гения. Эта новообретенная слава привлекла внимание известных деятелей музыкальной индустрии, таких как Лара Фабиан, спевшая для него «Happy Birthday» на Facebook, и Андреа Бочелли, выразивший желание встретиться с ним. Примечательно, что Игорь Крутой, выдающийся российский композитор и музыкальный продюсер, проявил особый интерес к Димашу, посвятив себя исключительно сотрудничеству с ним.

Иманбек Зейкенов, 19-летний парень, проживающий в селе Аксу, Казахстан, первоначально учился на инженера железнодорожного транспорта и работал на местной

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

железнодорожной станции до декабря прошлого года. Однако летом 2019 года в его жизни произошел значительный поворот, когда он наткнулся на песню «Roses» гайанско-американского рэпера и певца Saint Jhn. Несмотря на то, что «Roses» был коммерчески доступен в течение трех лет, Иманбек, известный в музыкальной индустрии под своим именем, решил улучшить трек, устранив его недостатки [9]. Он изменил вокал Saint Jhn, повысив высоту тона, чтобы создать более насыщенное звучание. Кроме того, Иманбек добавил в свой ремикс низкую басовую партию и отдаленно звучащий малый барабан. Иманбек случайно выложил свой ремикс на российские платформы социальных сетей, не ожидая многого. Однако, к его удивлению, ремикс быстро завоевал популярность, благодаря чему он оказался в центре внимания как поп-звезда. Этот неожиданный успех демонстрирует силу социальных сетей и цифровых платформ в формировании карьеры начинающих музыкантов.

Адилъ Оралбекулы Жалелов, профессионально известный как Скриптонит, - казахстанский рэпер, певец, автор песен и музыкальный продюсер. Он основал музыкальный лейбл Musica36 и дебютировал на музыкальной сцене в 2013 году, выпустив сингл «VBVVCTND» вместе с соответствующим музыкальным клипом. После этого он выпустил свой первый альбом под названием «Дом с нормальными явлениями» в 2015 году, который добился значительного успеха как один из лучших русскоязычных рэп-альбомов года. В 2018 году Скриптонит разделил свою работу на два отдельных проекта: Skryptonite и Группа Skryptonite. Это разделение выходит за рамки простой записи песен, поскольку оно также влияет на атмосферу их концертов. На выступлениях группы Skryptonite выступает музыкальная группа из восьми человек с новыми аранжировками, в то время как концерты Skryptonite проходят в формате «рэпер + диджей», исполняясь под минусовки (инструментальные треки).

Sadraddin, талантливый музыкант из Казахстана, рискнул самостоятельно продюсировать свою музыку, демонстрируя свою разносторонность и креативность в процессе создания музыки. Как артист, который глубоко вовлечен в создание своего саунда, Sadraddin берет на себя различные роли, включая автора песен, композитора, продюсера и исполнителя.

RaiM, выдающаяся фигура на музыкальной сцене Казахстана, является талантливым рэпером, известным своим особым стилем и лирическим мастерством. Родившийся и выросший в Казахстане, RaiM внес значительный вклад в музыкальную индустрию страны, особенно в жанрах хип-хоп и рэп. Одной из заметных сильных сторон RaiM является его способность самостоятельно создавать свою музыку, беря на себя такие роли, как автор песен, композитор и продюсер. Такой практический подход позволяет ему создавать музыку, соответствующую его художественному видению, включающую разнообразные музыкальные элементы и инновационные методы продюсирования. За свою карьеру RaiM выпустил несколько хитовых синглов и альбомов, которые получили признание критиков и коммерческий успех.

Музыкальная группа Irina Kairatovna стала одним из самых популярных артистов страны, известных своими весьма успешными музыкальными клипами со смелыми политическими заявлениями. Группа впервые появилась в 2017 году, первоначально как комедийное шоу с 20-минутными скетчами [10]. Все шестеро участников группы ранее были задействованы в КВН (Клуб веселых и находчивых), комедийном телешоу советской эпохи, которое до сих пор популярно на постсоветском пространстве. Азамат Маркленов, Алдияр Жапарханов, Жасулан Онгаров, Илья Гуменный и Улан Кайрласов, имеющие опыт написания шуток, актерского мастерства, объединились с опытным режиссером Куанышем Бейсековым. Вместе они основали компанию Irina Kairatovna, утверждая, что открывают «новую эру для казахстанского YouTube».

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Таким образом, появление самопродюсирования как заметной тенденции в современной культуре Казахстана знаменует значительный сдвиг в музыкальной индустрии и художественном самовыражении. Как свидетельствует опыт таких артистов, как Димаш Кудайбергенов, Imanbek, Jah Khalib, Скриптонит, Sadraddin, RaiM и других, самопродюсирование предлагает платформу для творческой автономии, позволяя музыкантам контролировать каждый аспект процесса создания своей музыки. Эта тенденция не ограничивается только музыкой, но распространяется на различные формы художественного самовыражения, включая кино, литературу, изобразительное искусство и создание цифрового контента. Демократизация креативных инструментов, развитие технологий и появление цифровых платформ дали возможность отдельным людям в Казахстане самостоятельно заниматься продюсированием и демонстрировать свои таланты мировой аудитории.

Список литературы:

1. Sawyers, J. 2006. Tougher Than the Rest: 100 Best Bruce Springsteen Songs. Omnibus Press. New York.
2. Tirrell, Nora., Legend, J. Songwriting Advice from 10 Grammy-Nominated Songwriters. Web article. Read on 17.3.2021. <https://online.berklee.edu/takenote/songwriting-advice-10-grammy-nominatedsongwriters/>
3. Massey, H., Afanasieff, W., Ballard, G., Gagel, W., Glossop, M., Kramer, E., Leckie, J., Levine, S., Martin, G., Panunzio, T., Shivy, S., Sutton, R. 2000. Behind the Glass: Top Producers Tell How They Craft The Hits. San Francisco: Backbeat Books.
4. Colley, Kyle. 2017. The Psychology of Habits: How to Become a Master of Change. Web article. Released on 27.7.2017. Read on 16.3.2021. <https://www.goalcast.com/2017/07/28/psychology-of-habits-how-to-becomemaster-of-change/>
5. Liddell, H., Scott, R. A Greek-English Lexicon. Oxford. Clarendon Press. 1940. Web dictionary. <https://www.perseus.tufts.edu/hopper/text?doc=Perseus%3Atext%3A1999.04.0057%3Aentry%3Dstrathgi%2Fa>
6. Freedman, L. 2013. Strategy. Oxford University Press.
7. Suzuki, S. 2014. Kirjeitä tyhjyydestä: Zen ja elämisen taito. (L. Porceddu, Trans.) Helsinki, Finland: Basam. (Original work published 2002).
8. Ондирис А. Димаш Кудайбергенов стал участником телешоу I Am a Singer в Китае, 2017 // <https://tengrinews.kz/show/dimash-kudaybergenov-stal-uchastnikom-teleshou-i-am-a-singer-309687/>
9. Winkie L. Meet the 19-Year-Old From Kazakhstan Who Remixed ‘Roses’ Into a Hit. 2020 // <https://www.nytimes.com/2020/07/15/arts/music/saint-jhn-roses-imanbek.html>
10. Zhanmukanova A. Irina Kairatovna and Political Art in Kazakhstan, 2021 // <https://oxussociety.org/irina-kairatovna-and-political-art-in-kazakhstan/>

ХАЛЫҚ ҮНТҮМАҚТАСТЫҒЫН НЫҒАЙТАТЫН – ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ

Сабырова Н.Г.

Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ. Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекші: филол. ғ. к. Божбанбаев Б.М.

Abstract

The article discusses the National kurultai and its functions, which are the most important mechanism for strengthening public cooperation in the country. At the same

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*
time, the issues discussed at the three meetings of the National Kurultai, the topics discussed, the goals set by the country for the future and the influence of the Kurultai on the formation of dialogue between citizens and authorities of different communities will be discussed.

Қазіргі қоғамда тұрақтылықты, дамуды және өркендеуді қамтамасыз етуде адамдардың ынтымақтастығы басты рөл атқарады. Халық пен билік арасындағы, сондай-ақ елдегі түрлі қауымдастықтар мен халық топтары арасындағы ынтымақтастықты нығайтуға көмектесетін құралдардың бірі- Ұлттық Құрылтай. Ол қоғамдық өмірдің маңызды мәселелерін талқылау үшін әртүрлі әлеуметтік-мәдени топтардың, аумақтардың және кәсіби қауымдастықтың өкілдерін біріктіреді.

Ұлттық құрылтай-ел Президенті жанындағы консультативтік-кеңесші орган. Оның құрамы белгілі мемлекет және қоғам қайраткерлері, саяси партиялардың, үкіметтік емес сектордың, бизнес-қауымдастықтардың, сараптамалық қоғамдастықтың және облыстардың, республикалық маңызы бар қалалардың, астананың Қоғамдық кеңестерінің өкілдерінен құралады. Ұлттық құрылтайдың басты айырмашылығы мен ерекшелігі- оның құрамына әр өңірлік Қоғамдық кеңестен бір-бірден өкіл кіреді.

Ұлттық құрылтайда жұмыс қоғамдық негізде жүзеге асырылады. Құрамы оның мүшелерін ротациялау арқылы жаңартылып отырады, бұл оның жұмысына сарапшылар мен қоғам қайраткерлерін тартуға мүмкіндік береді. Құрылтайдың мақсаттары мен міндеттері іс жүзінде әлдеқайда кең. Президент бұл туралы басынан бастап айтып келеді. Егер сіз оның идеясын мүмкіндігінше шоғырландырсаңыз, онда бір-бірімен тығыз байланысты екі аспектіні ажыратуға болады. Біріншіден, бұл жаңа органның өкілдігі. Естеріңізге сала кетейік, Ұлттық құрылтайдың құрамына тек мемлекет қайраткерлері мен Парламент депутаттары ғана емес, сонымен қатар белгілі қоғам қайраткерлері, партиялар, ҰЕҰ, бизнес-қауымдастықтар, сарапшылар қауымдастығы мен өңірлердің қоғамдық кеңестерінің өкілдері де кіреді. Екіншіден, құрылтай қоғамның барлық салалардағы – саясат пен экономикадағы, мәдениет пен ғылымдағы, білім берудегі және әлеуметтік саладағы ең өзекті мәселелерін айтуға болатын алаңға айналды.

Өздеріңіз білетіндей, Қасым-Жомарт Тоқаев Ұлттық құрылтайды жинау ниеті туралы алғаш рет 2022 жылғы наурызда Қазақстан халқына кезектен тыс Жолдау аясында хабарлады. Осы уақыт ішінде Ұлттық құрылтай ұлттық құндылықтарды ілгерілетуге және халқымыздың бірлігіне ықпал ететін тиімді диалог алаңына айналды. Оның негізгі мақсаты-қоғамдық консолидацияны нығайту және кеңейту үшін жаңа идеялар мен стратегияларды табу және әзірлеу. Бұл үдеріс ел өмірінің барлық салаларын, соның ішінде білім, мәдениет, экономика және әлеуметтік саланы дамытуға бағытталған түрлі бастамаларды белсенді талқылауды қамтиды. Құрылтайдың жұмысы биліктің ашықтығы мен ашықтығына қол жеткізуге, әрбір азамат елдің болашағы үшін өзінің тартылуын және жауапкершілігін сезінетін әділ Қазақстан тұжырымдамасын орнықты дамыту және іске асыру үшін жағдайларды қамтамасыз етуге бағытталған. Дәл сол кезде Президент түбегейлі саяси қайта жүктеу бағдарламасын жариялады, бұл көп ұзамай жалпыұлттық референдум мен ауқымды конституциялық реформаны өткізуде көрініс тапты. "Жаңа құрылым Ұлттық кеңестің қызметін жалпыхалықтық деңгейде жалғастырады. Құрылтай қоғамдық диалогтың бірыңғай институционалдық моделін қалыптастыруға тиіс, ол билік пен халық арасындағы байланыстырушы буын болады",-деді Қасым-Жомарт Тоқаев 2022 жылғы 16 наурыздағы Жолдауы аясында.

Ұлттық құрылтайдың алғашқы отырысы Мемлекет басшысы оны құру туралы Жарлыққа қол қойғаннан кейін екі күн өткен соң Ұлытау облысында өтті. Кездесуді ашқан Қасым-Жомарт Тоқаев іс-шараның барлық қатысушыларын осы маңызды оқиғамен

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

құттықтап, Ұлытауда Құрылтайды өткізу ата-бабаларымыздың даңқты дәстүрінің жалғасы екенін атап өтті. «Құрылтайды шақыру-ежелгі дәстүр. Осындай өкілдік кездесулерде біздің ата-бабаларымыз маңызды мәселелерді талқылады. Адамдар бір-бірімен алдын-ала кеңесіп, қажетті шешімдер қабылдады. Мұндай шешімдер бүкіл халықты біріктірді. Біздің тарихымызда ұлт тағдырын шешкен құрылтайлар болды. Олардың көпшілігі біздің халқымыз үшін маңызды уақытта өтті. Талас құрылтайынан кейін Алтын Орда тәуелсіз мемлекет болды. Қарақұм мен Ордабастағы құрылтайлар Отанымызды қорғау үшін халқымызды біріктірді. Бірінші қазақ құрылтайында Орынборда "Алаш" партиясы құрылды, екіншісінде Алаш автономиясы жарияланды. Тәуелсіздік алғаннан бері қазақтардың тұңғыш Дүниежүзілік құрылтайы өткізілді, онда алғаш рет біздің қандастарымызды тарихи Отанымызға оралуға шақыру айтылды. Ата-бабаларымыздың өсиеттерін орындай отырып, біз құрылтайды шақыру дәстүрін жандандырдық. Біздің қазіргі кездесуіміз елімізді және бірлігімізді нығайтуға арналған» - деп атап өтті Мемлекет басшысы. Президент Құрылтайдың қасиетті орында – Ұлытауда өткізілуінің зор символдық маңызын атап өтті. Оның айтуынша, дәл осы орынды таңдау-ел бірлігі мен ұлттың тұтастығының белгісі. «Ұлы даланың қақ ортасында орналасқан Ұлытау көптеген тарихи оқиғалардың куәсі болды. Мұнда ұлт тағдырын анықтайтын көптеген маңызды кездесулер өтті. Бұл қасиетті жер Алтын Орда билеушілері мен қазақ хандарының іздерін сақтайды. Біз ұрпақтар сабақтастығының жалғасуы үшін осындамыз»– деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Ұлытау өңірінде өткен Қазақстанның Бірінші Ұлттық Құрылтайы ел тарихындағы айтулы оқиға болды және бірқатар маңызды тақырыптарды талқылауға алаң болды. Солардың бірі; өңірлік инфрақұрылымды дамыту: Ұлытау өңірінде және Қазақстанның басқа аймақтарында көліктік, энергетикалық және әлеуметтік инфрақұрылымды дамытуға инвестицияларды талқылау; экономикалық даму: инвестиция тарту, өнеркәсіпті дамыту, жаңа жұмыс орындарын құру және аймақтың экономикалық әлеуетін арттыру стратегияларын талқылау; мәдени мұра: мәдени мұраны сақтау және дамыту, ұлттық мәдениет пен тілдерді қолдау, ұлтаралық келісім мен мәдени әртүрлілікті нығайту. Отырысқа қатысушыларға арнаған сөзінде Президент Ұлттық құрылтайдың негізгі міндеті – ұлтты біріктіретін ұтымды, жаңа идеялар мен ұсыныстарға ерекше назар аудару екенін атап өтті. Оның айтуынша, "әртүрлі пікірлер, біртұтас ұлт" қағидатын ұстану арқылы, қоғамдағы өзара түсіністік пен сыйластықты бірінші орынға қою арқылы біз радикализм мен экстремизмге тосқауыл қоя аламыз. Ал реформалар тақырыбына келетін болсақ, Президент жан-жақты жаңғырту бағыты жалғасып жатқанын тағы да атап өтті. Алайда, Мемлекет басшысының айтуынша, жаңа Қазақстан бір күнде немесе бір жылда құрылмайды-бұл бүкіл қоғамды өзгертетін күрделі әрі ұзақ процесс. Бұл процеске барлығы қатысуы керек: егер бүкіл ел, бүкіл халық тұтас бірге жұмыс істесе ғана, мақсатқа жетуге болды. Сондықтан, мемлекет басшысы өз Жолдауында халықты біріктіру мәселесі Ұлттық құрылтайды шақыруға бастамашы болғанын айтты.

Ұлттық құрылтайдың екінші отырысы тура бір жылдан кейін Түркістанда өтті. Онда "Әділетті Қазақстан – Адал азамат" тақырыбы көтерілді. Бірінші күні еліміздің барлық өңірлерінен жиналған делегаттар өзекті қоғамдық-саяси мәселелерді талқылады. Іс-шараның екінші күні пленарлық отырыста Мемлекет басшысы сөз сөйлеп, елді одан әрі дамыту бойынша бірқатар бастамалар мен ұсыныстарды айтты. Президент өз сөзінде Ұлытаудағы Ұлттық құрылтайдың алғашқы отырысынан тура бір жыл өткенін және осы уақыт аралығында елімізде мемлекеттің іргетасын нығайтып, ел дамуының ұзақ мерзімді демократиялық векторын белгілеген конституциялық реформа жүргізілгенін атап өтті. Президент атап өткендей, әділ Қазақстанды құру тек министрлер мен әкімдердің ғана емес, бүкіл қоғамның міндеті болып табылады және оған барлығы тікелей қатысуы керек. Осы мақсатқа жету үшін саяси және экономикалық реформаларды жүргізу жеткіліксіз. Жеке және

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қоғамдық құндылықтар мен адамның мінез-құлық үлгілерін жаңғырту, ұлтымыздың дүниетанымы өзгеруі маңызды. Онсыз кез-келген түрлендіру бекер болады. Қасым-Жомарт Тоқаевтың пікірінше, қоғамда патриотизм, адамгершілік, білімге табынушылық, кәсібилік, үнемшілдік, еңбекқорлық, өз жеріне және еліне құрметпен қарау сияқты негізгі құндылықтар бірінші орында тұруы тиіс. «Осы асыл қасиеттерді бейнелейтін адамды бір терең сөз тіркесімен сипаттауға болады – жауапты азамат – "Адал азамат". Әділ Қазақстанды тек жауапты азаматтар ғана салады. Бұл ұғымдар бір-бірімен тығыз байланысты, біреуі екіншісіз мүмкін емес. Өз елі мен отбасы алдындағы жауапкершілік-адамгершілігі жоғары және жетілген тұлғаның белгісі. Адал жұмыс істейтін және өз табысын адал жолмен алатын адам шынайы жетістікке жетеді және қоғамда әрқашан лайықты құрметке ие болады. Ұлы Абай байлықты адал еңбекпен алу нағыз асыл адам үшін лайықты кәсіп екенін айтты. Ар-намыс адамы ешқашан әділетсіз әрекет жасамайды. Әділетті қоғам әрбір салада бірінші орында жауапкершілік пен әдептілік болған жағдайда ғана бекітіледі, сыбайлас жемқорлық қатаң түрде жолын кесіледі және барлық шешімдер ұлттық мүдделерге сүйене отырып қабылданады. Бір сөзбен айтқанда, қоғамдағы барлық игі істердің бастауы жауапкершілік, адалдық және борышқа адалдық идеалдарынан бастау алады. Сондықтан "әділ Қазақстан" және "жауапты азамат" – бұл өзара байланысты екі ұғым, олар әрқашан еліміздің мызғымас тірегі ретінде қарастырылуы тиіс» – деді Мемлекет басшысы.

Бұдан әрі Қасым-Жомарт Тоқаев жаңа құндылықтарды нығайту және жалпыұлттық бірегейлікті нығайту үшін жүйелі идеологиялық жұмыс жүргізу қажеттігін атап өтіп, осы жұмыстың нақты бағыттарын белгіледі. Басымдықтардың қатарында мемлекеттік рәміздерді жетілдіру, ұлттың тарихи өзіндік санасын нығайту, мәдени мұрамызды жан-жақты насихаттау, өскелең ұрпақты тәрбиелеу, ақпараттық саясаттың тиімділігін арттыру және креативті индустрияны дамыту, мемлекеттік саясатты сапалы сараптамалық-талдамалық сүйемелдеуді қамтамасыз ету, шекара маңындағы аудандарды дамыту, мемлекеттік аппаратты одан әрі жаңарту мәселелері кірді.

Осылайша, Түркістанда өткен екінші құрылтай дәстүрлі құндылықтарды заманауи мәдени нормалармен үйлесімді біріктіру қажеттілігін, әділ мемлекет құру үшін жауапты азаматты қалыптастырудың маңыздылығын атап өтті.

Ал Ұлттық құрылтайдың үшінші отырысы 2024 жылы наурыз айында Атырауда өтті. Мемлекет басшысы өз сөзінде Ұлттық құрылтай отырысы Наурыз қарсаңында өтіп жатқанын және қасиетті Рамазан айының алғашқы күндеріне сәйкес келетінін атап өтті. Оның айтуынша, маңызды іс-шара Жайықтың жағасында өтуі кездейсоқ емес. Тамырын терең жайған тарихымызға үнілетін болсақ, Атырауға жақын жерде ежелгі Сарайшық қаласы орналасқан. Ол Жошы Ұлысы мен Қазақ хандығының маңызды әкімшілік және сауда орталығы болған. Ұлы Жібек жолы арқылы өткен Сарайшық өз уақытында Шығыс пен Батыстың қарқынды экономикалық, саяси, мәдени өзара іс-қимылына жәрдемдесіп, үлкен геостратегиялық рөл атқарды. Осы жерден біздің әйгілі хандар Ұлы Даланы басқарды, олардың кейбіреулері мұнда Мәңгілік тыныштық тапты. «Тарихшылардың пікірінше, дәл осы жерде қазақ хандығын қуатты мемлекетке айналдырған Қасым хан жерленген. Бір сөзбен айтқанда, Сарайшық біздің көпғасырлық тарихымызда ерекше орын алады» - деді Қасым-Жомарт Тоқаев.

Президент мемлекеттік саясаттың негізгі басымдығы қазақ тілін қолдану аясын кеңейту болып қала беретінін айтты. Оның пайымдауынша, тілді одан әрі прогрессивті дамытудың ең жақсы жолы-білім беру. Сонымен қатар, Қазақстан көшбасшысы кітапхана ісіне ерекше назар аударуды қажет ететінін атап өтті. Жақын арада Алматы мен Астанада тәулік бойы жұмыс істейтін заманауи кітапханалар салынатыны белгілі болды. Президент алға сенімді қозғалыс үшін қазақстандықтар ұлттық тарихтың ауқымын толық түсініп, өздерінің мәдени мұраларын қорғап, ілгерілетуі тиіс деп санайды. Оның пікірінше, Қазақстан

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ұлы даланың көшпелі өркениетінің тікелей мұрагері болып табылады. Орталық Еуразияның кең аумақтарында мемлекеттік құрылыстың мойындалған шыңы әрдайым Алтын Орда деп аталатын Жошы Ұлысы болды. Ол Қазақстанның жаңа академиялық тарихын жеті томдықта жазу бойынша жоспарлы жұмыстар жүргізіліп жатқанын хабарлады. Бұл жобаға 250-ден астам ғалым, оның ішінде 60 шетелдік маман қатысты. Басылымда Жошы Ұлыс кезеңіне жеке том арналады.

Мемлекет басшысы өткен жылы Қазақстан ЮНЕСКО-ның дүниежүзілік мұра комитетінің мүшесі болып сайланғанын және елдің бірегей табиғи және тарихи ескерткіштерін кеңінен ілгерілетуге шақырғанын еске салды. Осыған байланысты Президент ЮНЕСКО-ның Бүкіләлемдік мұра тізіміне Үстірт үстіртін енгізу бойынша жұмысты бастауды тапсырды, оның жерасты мешіттері мен таң қалдыратын түрлері шетелдік туристерді ерекше қызықтыратынын айтып кетті. Сонымен қатар, Қазақстан көшбасшысы дала өркениетінің мыңжылдық шежіресі болып табылатын Ешкіөлмес жотасы мен Арпаөзен, Құлжабасы, Сауысқандық шатқалдарындағы жартастағы кескіндеме ескерткіштері – петроглифтерді қорғау жөнінде шаралар қабылдауды тапсырды. Сондай-ақ тарихи-мәдени мұраны сақтау үшін археологиялық қызметті ретке келтіру тапсырылды.

Президент біздің ұлттық бірегейлігімізді нығайтуды аса маңызды міндет екенін атап өтті. Оның пікірінше, елдің рухани егемендігін сақтау және нығайту үшін біз қазақтар үшін дәстүрлі ханафиттік суннизмге назар аударуымыз керек. Осыған байланысты Мемлекет басшысы Ұлы Далада исламның таралуы мен орнығуына зор үлес қосқан Түркі сопылығының негізін қалаушы Қожа Ахмет Яссауи мұрасын терең зерттеуге және кеңінен насихаттауға ерекше назар аударуға шақырды.

Сонымен бірге ол қоғамның жаңа жамандықтарымен күресу қажеттігін айтты. Атап айтқанда, ол бес әлеуметтік зұлымдықтың таралуына сенімді тосқауыл қоюға шақырды: есірткі саудасы және нашақорлық; людомания; отбасылық-тұрмыстық зорлық-зомбылық, қорқыту және агрессия; вандализм; ысырапшылдық. Сондай-ақ ел көшбасшысы ұлтымыздың имиджін анықтайтын негізгі құндылықтарды еске салды. Бұл тәуелсіздік пен патриотизм, бірлік пен ынтымақтастық, әділдік пен жауапкершілік, заң мен тәртіп, еңбекқорлық пен кәсіпқойлық, жасампаздық пен жаңашылдық. Осы идеологиялық негізге сүйене отырып, біздің ұлт динамикалық және болжанбайтын ХХІ ғасырда лайықты орын ала алады. Біздің еліміздің әрбір азаматы өзінің ұсынған "Адал азамат" тұжырымдамасы әділ Қазақстан идеясымен тығыз байланысты идеалдарды толық көлемде қамтуы тиіс. Бұл іргелі құндылықтарды өскелең ұрпақтың санасына сіңіру біз үшін өте маңызды екенін еске салды. "Адал азамат" - адал еңбектеніп, лайықты табысқа жетіп, адалдық пен әділдікті бәрінен жоғары қоятын ең жақсы қасиеттерге ие адам. Прогрессивті Ұлт болу үшін біз барлық азаматтардың дүниетанымын өзгертіп, қоғамдық санаға жаңа құндылықтарды сіңіруіміз керек. «Егер әрбір азамат "Адал азамат" тұжырымдамасының мұраттарын ұстанатын болса, біз әділ қоғам құрамыз. "Жауапты адам-адал еңбек-лайықты табыс" – бұл прогрессивті мемлекет құру үшін шешуші маңызы бар бір-бірінен ажырамас ұғымдар» - деп үшінші отырысты Мемлекет басшысы қорытындылады. Ол құрылтайда айтылған барлық жаңа идеялар мен бастамалар мұқият қаралып, олар бойынша нақты шаралар қабылданатынын атап өтті. Ұлттық құрылтайдың төртінші отырысын келесі жылы Көкшетауда өткізу ұсынылды.

Осылайша, Атырауда өткен Ұлттық құрылтайдың төртінші отырысында "Азаматтық қоғам", "Мәдениет. Өнер. Руханият", "Білім және ғылым", "Әлеуметтік-экономикалық және аймақтық даму" секілді төрт секцияны кеңінен талқылау өтті.

Қорытындылай келе, Ұлттық Құрылтай еліміздегі халық ынтымақтастығын нығайтудың маңызды тетігі болып табылатынын атап өту қажет. Құрылтайдың әділ Қазақстанның дамуына қосқан үлесі баға жетпес. Диалог, ұжымдық талқылау арқылы

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

халықтың өмір сүру сапасын жақсартуға, шағын және орта бизнесті, мәдени және білім беру кеңістігін қолдауға және дамытуға бағытталған саясат пен бастамалар үшін негіздер қалыптастырылады. Сайып келгенде, мұның бәрі әрбір қазақстандық үшін әділ және тең мүмкіндіктер жасауға ықпал етеді. Сонымен қатар, оны жүзеге асыру әртүрлі қауымдастықтардың азаматтары мен билік органдары арасындағы диалогты қалыптастыруға, демократияны дамытуға және халықтың елді басқаруға қатысуына ықпал етеді, сондай-ақ әлеуметтік-мәдени бірлік пен өзара түсіністікті нығайтуға көмектеседі. Сондықтан да біз Ұлттық Құрылтай- ел бірлігін нығайтып, қоғамды біріктіретін жаңа идеялардың орталығы болатынына сенуіміз керек.

Пайдаланған әдебиеттер:

1. «Ұлттық Құрылтай және оның қазіргі қоғамдағы рөлі» - Әбдішев А.Қ. 2010 ж. 74 б.
2. «Ұлттық құрылтай жұмысындағы этномәдени аспектілер» - қазақ О.С. 2000 ж. 25 б.
3. «Халықтық Құрылтайдың пайда болу тарихы» - Темірбеков Е.Н. 1990 ж. 54 б.
4. «Ұлттық құрылтай: дәстүр және қазіргі заман» - Сейденов Б.М. 2010 ж. 10-13 б.
5. «Ұлттық-мемлекеттік сананы қалыптастырудағы Ұлттық Құрылтайдың рөлі» - Мұқанов Ғ.А. 2010 ж. 80 б.

СТИЛЬДЕР СИМБИОЗЫ: СӘУЛЕТ ӨНЕРІНДЕГІ БЕЙНЕЛЕУ ЖӘНЕ СӘНДІК ӨНЕРДІҢ ҮНДЕСТІГІ

Сағындық М. Т.

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы

Ғылыми жетекші: Кайранов Е.Б., философия докторы (PhD), ҚР қауымд. профессор

Abstract

This research paper explores the unique interplay between the visual and decorative arts in the context of contemporary and historical architecture. The author analyzes, creating unique aesthetic images and functional solutions in interiors and urban planning complexes, these two art directions analyze various architectural movements that find their realization and synthesis. The article examines in detail the principles and methods by which architects and artists achieve a harmonious combination of practical utility and visual expressiveness. The influence of art historical theories and practical methods on the choice of materials, technologies and decorative elements is considered.

XX ғасыр өзгерістер мен ұлы жаңалықтар ғасыры болды. Енді ештеңе өзгермейтіндей қалпында қалу мүмкін емес. Өзгерістер қала құрылысына әсер етті, жаңа ғимараттар, аудандар және қалалық орталар өзгерді. Ғимараттардың сәулеті жаңа пішіндерге ие болды, жүк көтергіш болат қаңқа қолданылған инновациялық құрылыс технологияларының арқасында алғашқы көп қабатты үйлер тұрғызылды. «Пішін әрқашан функцияны бақылайды» [1, 327 б.] - бұл әйгілі сөздер Луи Салливанға тиесілі. Архитектура өнер түрі ретінде көп қырлы. Ол функционалдық және техникалық аспектілерді ғана емес, сонымен қатар бейнелеу және сәндік өнердің идеяларын қамтитын эстетикалық аспектілерді қамтиды.

Негізгі ұғымдар: Сәулет өнеріндегі бейнелеу өнері көбінесе формаларда, кеңістіктік шешімдерде және қасбеттердің композицияларында көрінеді. Ол сәулет өнеріне динамика мен бейнелеуді көрсететін кескіндеме, графика және мүсін элементтерін қамтуы мүмкін. Ал

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

сәндік-қолданбалы өнер интерьерді безендіру, өрнектерді, ою-өрнектерді және әртүрлі материалдарды пайдалану арқылы көрінеді.

Сәулет өнеріндегі симбиоз: Сәулет өнеріндегі стильдердің симбиозы бейнелеу өнері мен сәндік өнердің үйлесімді үйлесім тапқан, бірін-бірі толықтыратын объектілерді жасауды білдіреді. Бұл комбинация әртүрлі деңгейлерде - ғимараттың жалпы стилінен ішкі және сыртқы көріністің ең кішкентай бөлшектеріне дейін көрінуі мүмкін. Сәулет өнеріндегі симбиоз мысалдары: Тарих бойы көптеген сәулет стильдері бейнелеу және сәндік өнер арасындағы симбиозды көрсетті. Мысалы, XIX-шы ғасырдың аяғы мен XX-шы ғасырдың басында дүниеге келген «Ар-нуво» стилі табиғаттан шабыттанған органикалық, сұйық формаларды жасауға ұмтылды, онда есік тұтқасынан бастап бөлмелердің орналасуына дейін ғимараттың әрбір элементі біртұтас көркемдік концепцияға бағынады.

Символизм Ар-нуво стилімен тығыз байланысты және оны қолданбалы өнер, сәулет және интерьер дизайнына бейімдеген суретшілер пайдаланды. Символизм алғашында әдеби қозғалыс ретінде дамыды, ол Шарль Бодлердің «Зұлымдық гүлдері», 1857 ж.), Эдгар Аллан По өлеңдерімен және 1886 жылы «Фигарода» жарияланған Жан Морастың манифестімен танымал болды. Стефан Малларме мен Пол Верлен жасаған символистік эстетика өте тез арада натурализм конвенцияларын жоққа шығарған жас суретшілердің өнер туындыларымен байланысты болды. Кескіндемеде символизм форма мен сезімнің, шындық пен суретшінің ішкі субъективтілігінің синтезі болып табылады. Суретші сыртқы дүниеден мән-мағына іздеп, оны кенепте бейнелеудің орнына, басқа қайнар көзі – өзінің ішкі әлемі мен өзіндік көзқарасын тапты. Символизм армандардың елес бейнелерінен шабыттанған физикалық әлемнің астарындағы рухани шындықты білдіру үшін таңбаларды абстрактілі қолдануға бағытталған. Символистер суретшінің өзінің рухани көзқарасымен бейнеленген заттың немесе құбылыстың мәніне енетініне және оны өз жұмысында бірдей көркемдік құралдармен көрсетуді білетініне сенімді болды [2, 57 б.].

Ар-нуво көріністерінің бірі болып табылатын Ар-нуво стилі сәндік және көрнекі элементтердің симбиозын әсіресе айқын көрсетеді. Мысал ретінде қазіргі ХХІ-ші ғасырда осы стильде жазатын Мария Пальчикованың туындыларын келтіруге болады. Марина Пальчикованың көптеген шығармалары терең символдық сипатқа ие, аллегориялар мен метафоралар идеялар мен эмоцияларды білдіру үшін қолданылады (сурет №1). Бұл стильде жасалған ғимараттар көбінесе интерьерге еніп, біртұтас көркем кеңістікті құрайтын талғампаз сызықтармен, гүлді мотивтермен және бұйра қисықтармен безендірілген. Марина Пальчикованың Алматы қаласында өзіндік қолтаңбасымен ерекшеленетін көптеген нақыштарын көруге болады соның ішінде «Next, семейный центр» мейрамханасына жасаған нақышты да атап өтсе болады (сурет №2).

Пішіннің функционалдығы мен қарапайымдылығына ұмтылатын ХХ ғасыр модернизмі де бейнелеу өнерінің ықпалынан бас тартпады, кейде абстрактілі мүсіндер мен қабырға суреттерін пайдаланып, ғимараттардың архитектуралық принциптерін атап көрсетті. Қазіргі заманғы сәулет стильдер симбиозының мүмкіндіктерін зерттеуді жалғастыруда. Мысал ретінде атақты сәулетші Сакен Нарыновтың туындыларын келтіруге болады, оның туындылары көбінесе мүсіндер және сонымен бірге функционалды ғимараттар болып табылады. Стандартты емес материалдар мен технологияларды пайдалану қалалық ортамен де, қоршаған ландшафтпен де өзара әрекеттесетін бірегей және есте қаларлық формаларды жасауға мүмкіндік береді. Ол сәулетші мен өнертапқыштың, мүсінші мен зерттеушінің, ғалым мен философтың қабілеттерін органикалық түрде біріктірді. Ол жасаған шығармалар болмыстың заңдылықтарын түсінуге, құбылыстардың заңдылықтары мен жасырын табиғатын білуге, ондағы дүние мен адамды тануға бағытталған (сурет №3) [3].

Стильдер симбиозының маңызы: Сәулет өнеріндегі бейнелеу және сәндік өнердің симбиозы ғимараттарды безендіріп, оларды көрнекі түрде тартымды етіп қана қоймайды,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

сонымен қатар қалалардың жеке келбетін жасауға ықпал етеді, мәдени мұраны байытады және адамдарға бірегей орта жасайды.

Жобалау тәжірибесі бізге ортаны жасаудың өзге де кешендік нұсқаларын береді. Мысалы, аралас нұсқалар- жетекші міндеттің маңыздылығы соншалықты оған орта жүйесі мен оның барлық элементтері бағынатын нұсқасы. Бірақ, олардың барлығы оңай танылатын сипаттарына орай, айқын қабылданып, ортаны жобалаудың мейлінше өз бетінше тарауларын құрайды. Бейнелеудің монументалдылығы өнердің тек мол мүмкіншіліктері ғана емес, өнердің сипатының танымдық мәнінде - сондай-ақ, қажеттілігінде [4, 127 б.].

Оның үстіне бұл бағыттардың симбиозы жердің болмысын қалыптастыруда, оған қайталанбас ерекшеліктер беріп, танылуында шешуші рөл атқара алады. Бейнелеу және сәндік өнер элементтерін қамтитын сәулет күнделікті өмірдің фонына ғана емес, сонымен қатар мәдени, әлеуметтік және тарихи контексттердің көрінісіне айналады. Ол адамның эмоционалдық жағдайына, оның қоршаған кеңістікті қабылдауына, тіпті ойлау тәсіліне әсер етуі мүмкін.

Өнер философиясы – өнер, әдебиет, музыка ғылымы негізінде өнердің мәні мен мәнінің оның мәдениеттегі және бүкіл құндылықтар саласының ішіндегі функцияларын ескере отырып зерттейтін философияның бір саласы. Бұл «өнер философиясы» тұжырымы оның философиялық дискурстың доминанты ретінде әрекет ететінін, ғылыми дискурстың доминанттылығын жояды. Шындықтың жеке аспектілерін зерттейтін ғылыми пәндерден айырмашылығы, философия жалпы дүние туралы мәселені көтереді. Өнер үйлесімділік эстетикалық құбылысын жасай отырып, дүние тұтастығын бейнелеуді толық бейне арқылы зерттейді. Осылайша, өнер көркемдікке қарағанда «философиялық» болып табылады, өйткені ол оның мәніне көбірек сәйкес келеді. О.С. Руднева «Өнер философиясы көркемдік білім берудің әдіснамалық негіздерінің бірі ретінде» атты мақаласында өнерді философиялық түсінудің ерекшеліктерін атап көрсетеді. Ол өнердің философияның бір саласы екенін айтып, оның мәні мен маңызын зерттейді. Оның үстіне ол өнердің мәдениет ішіндегі және жалпы құндылықтар саласындағы қызметтерін ескере отырып, өнер, әдебиет, музыка ғылымына негізделген. Демек, өнер философиясы ғылыми дискурстың доминантының орнын басып, білім табиғатына өзгерістер енгізетін философиялық дискурстың доминантын орнатады. Ол жалпы әлем туралы және өнердің мәні туралы сұрақтар қояды, оның тереңдігі мен маңыздылығын зерттеуге мүмкіндік береді, сонымен қатар өнер бейнелерінде көрінетін гармонияның эстетикалық құбылысына назар аударады. Өнер философиясы өнердің киелі мәнін түсінуге және оған еруге, оны философиялық етіп, мағынасын тереңдетуге көмектеседі. Бұл өнерді жай ғана өнер туындысы ретінде түсінуді кеңейтуге көмектесетін зерттеудің маңызды бағыты. Сондықтан өнер философиясына тиісті көңіл бөліп, оның мағыналық мәнін тереңірек түсіну үшін көркемдік білім беруде оның әдіснамалық принциптерін пайдаланудың маңызы зор [5, 93 б.].

Өнердің тұтас бейнелі құбылыс ретінде эстетикалық үйлесімділік тудыра отырып, дүниенің тұтастығын көрсететіні баса айтылады. Өнер философиясы өнердің тереңдігі мен маңыздылығына назар аудара отырып, оның біздің өміріміздегі рөлі мен маңызын, сонымен қатар қоршаған әлемді қабылдауымызға әсерін жақсырақ түсінуге мүмкіндік береді. Сәулет өнеріндегі эстетика адамзат мәдениетінің құрамдас бөлігі болып табылады, ал бейнелеу және сәндік өнердің симбиозы практикалық қажеттіліктер мен сұлулыққа ұмтылыс арасындағы көпір қызметін атқарады.

Қазіргі заманғы тенденциялар: Қазіргі заманғы сәулетте заманауи технологияларды декор жасаудың дәстүрлі әдістерімен біріктіру үрдісі бар. Осылайша, 3D басып шығару және материалдарды цифрлық өңдеу арқылы бірегей қасбеттер мен интерьер элементтері жасалады. Бұл сәулетшілер мен дизайнерлерге дәстүрлі тәсілдерді пайдалану мүмкін

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

болмайтын күрделі және күрделі формаларды жүзеге асыруға мүмкіндік береді. Сәулет өнеріндегі тұрақтылық пен экологиялық тазалық тақырыбы да өзекті.

Сәулет өнеріндегі бейнелеу және сәндік өнердің симбиозы сәулетшілер мен дизайнерлерге өз шеберліктерін көрсету мүмкіндігі ғана емес, сонымен қатар адамдардың өмір сүру кеңістігін байыту тәсілі болып табылады. Функционалдылық пен сұлулық арасындағы үйлесімділік сәулет өнеріне жылулық пен байлық әкеледі, ғимараттар мен қалалық кеңістіктерді адами және адам қажеттіліктеріне жауап береді. Нәтижесінде стильдердің симбиозы сәулет нысандарының эстетикалық тартымдылығын арттырып қана қоймай, мәдени тұлғаның қалыптасуына ықпал етіп, адамның өзін қоршаған ортамен байланысын нығайтып, әлеуметтік-мәдени ландшафтты байытады. Функционалдылық пен сұлулық арасындағы үйлесімділік сәулет өнеріне жылулық пен байлық әкеледі, ғимараттар мен қалалық кеңістіктерді адами және адам қажеттіліктеріне жауап береді. Нәтижесінде стильдердің симбиозы сәулет нысандарының эстетикалық тартымдылығын арттырып қана қоймай, мәдени болмысының қалыптасуына ықпал етіп, адамның өзін қоршаған ортамен байланысын нығайтып, әлеуметтік-мәдени ландшафтты байытады. Стильдердің сәтті симбиозы ғимарат орналасқан контекстті мұқият түсінуді, тарихи мұраға және қазіргі заманғы үрдістерге сезімталдықты және қауымдастықтың қажеттіліктері мен қалауларын құрметтеуді талап ететінін атап өткен жөн. Бұл тәсілдің нәтижесі өткенді көрсететін және болашаққа жол көрсететін кеңістіктер жасай отырып, шынымен шабыттандыруы мүмкін. Осылайша, сәулет өнеріндегі стильдердің симбиозын зерттеу мен практикасы қазіргі заманғы дизайн және құрылыс әлеміндегі өзекті бағыттар болып қала береді. Олар шығармашылық пен инновация үшін шексіз мүмкіндіктер ұсынады, күнделікті өмірімізді байытады және әдемі және үйлесімді қоғамға үлес қосады.

Суреттер

Сурет №1. Пальчикова. М.

Сурет №2. Пальчикова. М, накыш.
«Next, семейный центр» мейрамханасы
Алматы қ.

Сурет №3. Нарынов. С, «Последний полет астероида. Автопортрет»

Әдебиеттер тізімі:

1. Уваров Виктор Дмитриевич. "К вопросу применения искусства таписсерии в интерьерах общественных зданий в XX-XXI вв" Вестник славянских культур, no. 65, 2022, pp. 325-332.
2. Белова Дарья Николаевна. "Женские образы в стиле ар-нуво" Культура и искусство, no. 10, 2021, pp. 56-72.
3. <https://sul.su/0459>
4. Өтепбаев Н. Өнердегі философия . – Семей, 2018. – 128 б.
5. Лимонченко В.В.. "Философия искусства как "философия от искусства"" Вестник Московского государственного университета культуры и искусств, no. 4 (84), 2018, pp. 90-98.
6. Василенко Е.В., Василенко П.Г., and Сичкарь Т.В.. "Фреска в современном монументальном искусстве и дизайне" Вестник Университета мировых цивилизаций, vol. 10, no. 4 (25), 2019, pp. 5-10.

ТВОРЧЕСТВО АЛПЫСБАЯ КАЗЫГУЛОВА И ИЗУЧЕНИЕ ЦВЕТОВЫХ СОЧЕТАНИЙ

Саданов Е.А

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – магистр искусствоведения, ст. Преп. Карабалаева Б.Р*

Abstract

This article analyzes the color pattern and composition in the works of Alpysbay Kazygulov. At the same time, the thoughts and philosophical images of the artist are mentioned.

Алпысбай Казыгулов является известным казахстанским художником . Он считается одним из ведущих представителей современной казахстанской литературы. Творчество Алпысбая Казыгулова актуально по нескольким причинам.

Во-первых, его произведения затрагивают актуальные темы, связанные с социальными, политическими и культурными проблемами, с которыми сталкиваются не только жители Казахстана, но и люди по всему миру. Во-вторых, Алпысбай Казыгулов является представителем многонациональной культуры и многогранной идентичности. Его творчество отражает синтез казахской, русской и западной литературных традиций и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

культурных ценностей, что делает его творчество актуальным и интересным для широкой аудитории.

В-третьих, Алпысбай Казыгулов является активным общественным деятелем, защищающим права и интересы меньшинств в Казахстане и в мире. Он выступает за толерантность, уважение к разнообразию и защиту прав человека, что делает его творчество актуальным и значимым в контексте современных социальных и политических вызовов. В целом, творчество Алпысбая Казыгулова является актуальным и значимым для современной культуры и литературы, а его поэтические и прозаические произведения пользуются популярностью и уважением как в Казахстане, так и за его пределами.

Алпысбай Казыгулов – глубоко своеобразный художник. Образный ряд его сюжетов чрезвычайно разнообразен. Его картины похожи на миражи. Земля, небо, бесконечное пространство степи, идущие караваны, мужчины и женщины на лошадях, встречи и расставания – это сюжеты, которые кочуют из одного холста в другой. Родился 25 сентября 1958 года в городе Аральске Кызылординской области в семье энергетика рыбного хозяйства.

Работает в стиле абстракционизма и сюрреализма. Хобби – коллекционирование картин выдающихся художников. Женат и воспитывает сына и дочь. В 1980 году окончил художественно-графический факультет Казахского педагогического института имени Абая. Член Союза художников Казахстана. Член Правления Союза художников Казахстана. С 1978 года принимает участие в выставках профессиональных мастеров изобразительного искусства республиканского и международного уровней. Неоднократно участвовал в симпозиумах художников.

Также принимал участие на выставках за рубежом: в России, Японии, Бельгии, Китае, Турции, Великобритании. Около десяти персональных выставок прошли в различных культурных центрах Казахстана. Отдельные картины были переданы им в дар в столичный Музей современного искусства, Президентский культурный центр, Государственный музей искусств им. А. Кастеева, Национальный музей Республики Казахстан в Астане, многие картины находятся в отечественных и зарубежных частных коллекциях. Организовал и провел около десяти пленэров для молодых художников Казахстана. Участвовал в различных благотворительных акциях.

«ДВОЕ" 1988г А.Казыгулов

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Произведение «Двое» (1988) – небольшое по формату, но, пожалуй, первое значимое по силе примененной спонтанной экспрессии живописного изложения. Диагональный светлый прерывающийся луч, исходящий сверху, словно подводит взгляд зрителя к двум малым фигуркам людей, в тревоге мчащихся по выбеленной горизонтальной поверхности. К началу 2000-х годов в технике его письма наблюдается активное использование сфумато – смягчение цветовых наложений и переходов, позволяющее показать живописную воздушность. Также применяются другие приемы – множественность и неожиданность цветовых перепадов и насыщенных переходов в едином живописном мазке кисти, стремительно движущейся по холсту, тоновые флуктуации, пастозные мазки и приемы пуантилизма.

Границы творчества художника не очерчиваются сериальными произведениями. Традиционный быт казахов он визуализирует, отдавая дань памяти романтизированному прошлому в работах «Беркутчи», «Проводы невесты», «Весна в зимовке» (2003) и т. д. в той же манере «автографического жеста» живописного письма. Творчество А.Казгулова представляет несомненную эволюцию образов, спонтанной техники экспрессивного письма и собственных направлений. В 1980-х – это портреты, сюжетные композиции, отражающие мир окружающей действительности и романтику событий социалистического общества. В конце десятилетия появляются первые произведения спонтанной «живописи действия» – эмоциональный отклик на «культурную травму» времени глобальных перемен.

Искусство играет важнейшую роль в нашей жизни, помогает духовно и нравственно расти будущим поколениям. Каждое поколение вносит свой вклад в развитие человечества, культурно обогащая его. Не будь искусства, мы вряд ли бы смогли посмотреть на мир с разных точек зрения, по-другому, за рамки обыденного, чувствовать немного острее.

Искусство, как и человек, имеет много маленьких прожилок, кровеносных сосудов, органов. Страсти, стремления, мечты, образы, опасения все то, чем живет каждый человек приобретают в творчестве особую окраску и силу. Для этого яркий пример работы Казыгулова. Всем быть творцами невозможно, но стараться проникнуть в суть творения гения, приблизиться к пониманию прекрасного — в наших силах.

Искусство вечно «жизнь коротка», оставили нам в назидание античные мудрецы. Биография продолжается. И плоть от плоти народа художник Алпысбай Казыгулов полностью посвящает ее высокому синему небу и материнским землям и водам любимой Родины поскольку живет в гордом и совершенно правильном убеждении, что без него его народ не полон. Пусть же долгой будет дорога этого служения!

Пусть же счастливой будет эта и все наши новые встречи с Мастером. И пусть наша жизнь прирастает высоким вечным искусством.

Список литературы:

1. Хасенов.Е - Фотокнига Алпысбай Казыгулов «Живопись» 2007-08с
2. Н.Н.Волков - «Цвет в живописи» 1985-295

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ӨНЕРДІҢ АҚИҚАТЫ – ЖАСАМПАЗДЫҚТА

Сансызбай Е.Б.

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы

Ғылыми жетекші - Еспенова Т.Т.

Abstract

The truth of art is creation, this word indicates a deep connection between creativity and creation. When an artist, writer, musician or any other creative person translates his ideas into a work of art, he not only creates something new, but also creates new worlds that inspire others and evoke their thoughts and emotions.

Creativity in art is expressed through unique ideas, creative experiments, the study of new techniques and the expression of emotions. This is not only the implementation of concepts, but also the process of searching for deep meaning and beauty in the surrounding world.

Thus, creation is the basis of art, which reflects the true essence of the creative process and makes it a source of inspiration and height for all of us.

Жасампаздықтың еңбек пен өмірдегі рөлі. Жасампаздық - бұл біздің кәсіби және жеке өміріміздегі негізгі элемент. Бұл бізге алға қойған мақсаттарға қол жеткізуге ғана емес, қоршаған әлемді жақсы жаққа өзгертуге мүмкіндік беретін қасиет. Сонымен қатар өмірдің әртүрлі салаларындағы сәттілікті анықтайтын негізгі фактор. Әр түрлі қиындықтар мен мүмкіндіктер кездесетін біздің тез өзгереді әлемде шығармашылық жұмыста да, жеке қарым-қатынаста да маңызды бола түсуде.

Бұл мақалада біз жасампаздықтың біздің жұмысымыз бен өмірімізде қалай көрінетінін және оның жетістіктерімізбен қанағаттануымызға қалай әсер ететінін қарастырамыз. Біз жасампаздық, инновация және тәуекелдерді басқару сияқты шығармашылықтың негізгі аспектілерін талқылаймыз және кәсіби қызметте де, күнделікті өмірде де осы маңызды сапаны дамыту жолдарын қарастырамыз.

Жасампаз тұлғаның негізгі ерекшеліктерін қарастырудан бастап, шығармашылықтың бизнеске, білімге және әлеуметтік салаға әсерін талдауға дейін біз жасампаздық әлеміне және оның жеке адамдар мен жалпы қоғамның дамуы үшін маңыздылығына енеміз.

Өмірдегі жасамдық. Өмірдегі жасампаздық: ойларды іс-әрекетке айналдыру. Өмірдегі жасампаздық - бұл бізді армандауға ғана емес, мақсаттарымызға жету және идеяларымызды жүзеге асыру үшін әрекет етуге итермелейтін күш. Бұл сіздің армандарыңыз бен амбицияларыңызды нақты нәтижелерге айналдыру және сіздің тағдырыңызға әсер ету мүмкіндігі.

Мақалада біз өмірдегі шығармашылық ұғымына еніп, оның күнделікті өміріміздің әртүрлі аспектілерінде қалай көрінетінін қарастырамыз. Біз жасампаз адамдардың мақсаттарын қою, іс-қимыл жоспарларын құру және табысқа жету жолындағы кедергілерді қалай жеңетінін зерттейміз.

Мысалдарды талдау және өмірдің әртүрлі салаларында шығармашылық тұлғалар қолданатын стратегияларды қарастыру арқылы біз шығармашылықтың мәнін және оның жеке өсуге, сәттілік пен бақытқа жету үшін маңыздылығын ашуға тырысамыз.

Жеке өсу контекстіндегі жасампаздық. Жеке өсуге қол жеткізу үшін шығармашылықтың мәні-айналаңыздағы мүмкіндіктерді көру, бастама көтеру және өз мақсаттары мен амбицияларына жету үшін әрекет ету. Жеке өсу контекстінде жасампаздықтың бірнеше негізгі аспектілері:

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

1. Көру және мақсаттар: жасампаз адамдар өздерінің болашақтары туралы нақты көзқарасқа ие және қол жеткізгісі келетін нақты мақсаттарды анықтайды. Олар өзін-өзі жүзеге асыруға және өз әлеуетін дамытуға ұмтылады.

2. Бастама және әрекет: олар бірдеңе болуын күтпейді, бірақ даму мүмкіндіктерін белсенді түрде іздейді және оларды жүзеге асыру үшін нақты қадамдар жасайды. Олар тәуекелге баруға және өз мақсаттарына жету жолындағы кедергілерді жеңуге дайын.

3. Шығармашылық ойлау: шығармашылық адамдар дәстүрлі емес ойлауға, проблемаларды шешудің жаңа идеялары мен тәсілдерін табуға қабілетті. Олар тәжірибе жасауға және қиындықтарды қабылдауға дайын, бұл олардың жеке өсуіне ықпал етеді.

4. Табандылық және өзін-өзі тәрбиелеу: олар қиындықтарды жеңуге және қиын кезеңдерде де алға жылжуға көмектесетін жоғары табандылық пен өзін-өзі тәрбиелеуге ие.

5. Оқыту және дамыту: жасампаз адамдар үнемі білім алуға және өз дағдылары мен білімдерін дамытуға ұмтылады. Олар қателіктер мен тәжірибелерден сабақ алу мүмкіндігін бағалайды, бұл олардың жеке өсуі мен жетілуіне ықпал етеді.

Жасампаздықтың осы аспектілерінің барлығы жеке өсуге ықпал етеді, адамға өзінің әлеуетін ашуға, армандарын жүзеге асыруға және өзінің ең жақсы нұсқасы болуға көмектеседі.

Жасампаздықтың сәттілік пен бақытқа жетудегі маңызды рөлі. Жасампаздық көптеген себептерге байланысты сәттілік пен бақытқа жетуде маңызды рөл атқарады:

Мақсаттар мен армандарды жүзеге асыруда: жасампаз адамдар нақты мақсаттарға ие және оларға жету үшін белсенді жұмыс істейді. Бұл оларға өз армандарын шындыққа айналдыруға және қажетті нәтижелерге қол жеткізуге қанағаттануға мүмкіндік береді.

Қиындықтарды жеңуде: шығармашылық табысқа жету жолындағы қиындықтар мен кедергілерді жеңуге көмектеседі. Ол қиын жағдайлардан шығудың жолын тауып, алға жылжу арқылы адамдарды шығармашылық шешімдер іздеуге итермелейді.

Жеке қасиеттерді дамытуда: жасампаз адамдар жеке дамуға және жетілдіруге ұмтылады. Олар оқуға ашық, өсуге дайын және қиындықтарды қабылдайды, бұл олардың кәсіби және жеке жетістіктеріне ықпал етеді.

Шығармашылықтан қанағаттануда: шығармашылық адамдарға өздерінің даралығы мен шығармашылық қабілеттерін білдіруге мүмкіндік береді. Жаңа идеяларды құру және жүзеге асыру жалпы бақыт сезімін ояту арқылы қуаныш пен қанағат әкеледі.

Өзіне деген сенімділік және өзін-өзі сезіну: алға қойған мақсаттарға жетудегі жетістік өзін-өзі бағалау мен өзіне деген сенімділікке жағымды әсер етеді. Шығармашылық адамдар өздерінің жетістіктеріне қанағаттанғанын және қанағаттанғанын сезінеді, бұл олардың жалпы бақыт сезіміне ықпал етеді.

Осылайша, шығармашылық сәттілік пен бақытқа жетуде маңызды рөл атқарады, өйткені ол мақсаттарды жүзеге асыруға, қиындықтарды жеңуге, жеке қасиеттерді дамытуға және шығармашылықтан қанағаттануға ықпал етеді.

Жасампаз адамдар қалай мақсат қояды. Жасампаз адамдар тиімді әрекет етуге және қажетті нәтижелерге қол жеткізуге көмектесетін белгілі бір стратегиялар мен мақсат қою тәсілдеріне ие. Міне, жасампаз адамдар өз мақсаттарын қоюдың бірнеше жолы:

Айқын көзқарас - жасампаз адамдар болашақта не істегісі келетінін нақты елестетеді. Олар қандай болғысы келетіні және өмірінде не болғысы келетіні туралы айқын және шабыттандыратын көрініс жасайды.

Нақтылық және өлшеу - олар өз мақсаттарын нақты және өлшенетін түрде тұжырымдайды, осылайша оларға қашан қол жеткізілетінін түсінеді. Мысалы, «табысты болуға» деген жалпы ниеттің орнына олар белгілі бір табыс табу немесе мансаптық өсудің белгілі бір деңгейіне жету сияқты нақты жетістік критерийлерін анықтайды.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Ақылға қонымды өршілдік - жасампаз адамдар өршіл, бірақ шынайы мақсаттар қояды. Олар жоғары нәтижелерге ұмтылады, бірақ сонымен бірге өз ресурстарын, мүмкіндіктері мен уақытын нақты емес міндеттер қоймай ескереді.

Ішкі мақсаттарға бөлу - олар өз мақсаттарын кішігірім ішкі мақсаттар мен қадамдарға бөледі, бұл оларға жүйелі және дәйекті әрекет етуге көмектеседі. Бұл оларға мақсаттарға жету процесін басқаруға және алға жылжу кезінде прогресті сезінуге мүмкіндік береді.

Тұрақты рефлексия және түзету - жасампаз адамдар өздерінің жетістіктерін үнемі бағалайды және олардың жетістіктерін талдайды. Олар икемділік пен бейімделуді сақтай отырып, өзгертін жағдайлар мен жағдайларға байланысты мақсаттары мен стратегияларын реттеуге дайын.

Мақсат қоюдың бұл тәсілдері жасампаз адамдарға жеке өсу мен табысқа жету жолында тиімді және дәйекті әрекет етуге көмектеседі.

Жасампаздықтың өзектілігі. Жасампаздық көптеген себептерге байланысты қазіргі әлемде өзекті және маңызды болып қала береді:

Инновация және прогресс. Жасампаз адамдар инновация мен прогрестің қозғаушы күші болып табылады. Олар қоғамның дамуына және өмір сүру сапасын жақсартуға ықпал ететін жаңа идеяларды, технологиялар мен әдістерді дамытады.

Мәселелерді шешу. Кейде қоғам мен жеке адамдардың жолында әртүрлі проблемалар туындайды. Жасампаздық адамдар тұрақты даму мен әл-ауқатқа ықпал ете отырып, оларды шешудің креативті және тиімді жолдарын таба алады.

Өзгерістерге бейімделу. Қазіргі әлем тез өзгеруде, ал жасампаздық адамдарға жаңа жағдайлар мен қиындықтарға бейімделуге мүмкіндік береді. Бұл тұрақсыздық пен белгісіздік жағдайында маңызды болып табылатын ойлау мен іс-әрекеттің икемділігіне ықпал етеді.

Тұлғаны дамыту. Жасампаздық адамдарға өз дағдыларын, көшбасшылық қасиеттерін және шығармашылығын дамытуға көмектеседі. Бұл жеке өсуге және өзін-өзі жүзеге асыруға ықпал етеді, өмірді бай және мағыналы етеді.

Оң өзгерістер жасау. Жасампаз адамдар өз өмірінде және басқалардың өмірінде оң өзгерістер жасай алады. Олар басқаларды өздерінің үлгісімен шабыттандырады және қоғамдағы шығармашылық мәдениеттің дамуын ынталандырады.

Тұтастай алғанда, Жасампаздық Қазіргі әлемде өзекті және маңызды болып қала береді, өйткені ол инновацияға, прогреске және тұлғаның дамуына ықпал етеді, әлемді тұрақты және үйлесімді етеді.

Қорытынды. Жасампаздық- жақсы істерді атқару. Елге, жұртқа, жаңа серпіліс беретін идеяларды жүзеге асыру. Жаңа жобаны қолдап, жақсылықтың жаршысы болу.

Жасампаздық - бұл армандарды шындыққа айналдыруға, қиындықтарды жеңуге және жанымызды шығармашылыққа шабыттандыруға қабілетті күш. Ол бізді жаңа биіктерге итермелейді, мүмкіндіктерге есік ашады және айналамыздағы әлемді жарқын және бай етеді. Біздің әрқайсымызда жаратылыстың әлеуеті бар және оны жүзеге асырған кезде біз өзімізге де, басқаларға да қуаныш, мағына және әл-ауқат әкелеміз. Жасампаздық әрқашан біздің жетістікке, бақытқа және шабытқа жол көрсетіп, әлемді күн сайын жақсырақ және әдемі етіп көрсетеді. Жасампаздық -бұл тек құру қабілеті ғана емес, сонымен қатар басқалар тек кедергілерді көретін мүмкіндіктерді көру. Біздің әрқайсымызда айналамыздағы әлемді құруға және өзгертуге күш бар. Жасампаздық бізге осы күшті анықтауға және оны жүзеге асыруға көмектеседі. Жасампаздық адамдарды қиындықтарға тоқтатпайды, олар оларды жеңеді және басқалар тек қиындықтарды көретін жерде мүмкіндіктер жасайды.

Жасампаздық - сәттілік пен бақыттың кілті. Бұл бізге өз мақсаттарымызға жетуге ғана емес, айналамыздағы әлемді жақсартуға мүмкіндік береді. Жасампаздық бұл тек шығармашылық әрекет қана емес, сонымен қатар өзіне және өз мүмкіндіктеріне сену қабілеті. Ол бізге қорқыныш пен күмәнді жеңуге және алға жылжуға көмектеседі.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Жасампаздықпен айналысыңыз-және сіздің өміріңіз жарқын, бай және мағыналы болады. Өзіңізге және сіздің әлеуетіңізге сеніңіз және сәттілік пен бақытқа жету жолында сізді ештеңе де тоқтата алмайды.

Әдебиеттер тізімі:

1. Норман Винсент Пил «Жасампаздық күші» (Позитивті Ойлаудың Күші). Попурри, 2023.- 352б.
2. Михай Чиксентмихайи «Ағын: оңтайлы тәжірибе психологиясы» (Ағын: Оңтайлы Тәжірибе Психологиясы), 2015.- 461б.
3. Джон Кливз «Жасампаздық: Бұл неліктен маңызды және оны қалай дамыту керек» (Creativity: Why It Matters and How To Develop It), 2018.- 134б.
4. Эрнест Димнит «Ойлау өнері» (Ойлау Өнері), 1955.- 202 б.

НАПРАВЛЕНИЕ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ «ПРИРОДА-ЧЕЛОВЕК-КОСТЮМ»

Серикбаева А.С.

*КазНАИ им. Т. Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – к.т.н., доцент Сеитова.Н.Ж.*

Abstract

This article explores the importance of nature as a source of inspiration for the development of modern fashion design. The author analyzes the works of European and emerging Kazakhstani designers, identifying a variety of methods in costume design. In addition to well-known types of transformation of natural motifs, the author proposes to consider a wide range of methods in costume design. It is noted that the environmental theme remains relevant in fashion, and designers increasingly turn to natural motifs to create unique collections. The article presents various examples, such as the use of 3D modeling, upcycling to embody the image of nature in clothing. It is important to emphasize that each collection represents a harmony between humans and nature, making it special and memorable. This article explores the importance of nature as a source of inspiration for modern fashion design.

Современный мир быстро развивается, приводя к строительству все более высоких зданий и ускоренному темпу жизни, которое часто не оставляет времени на отдых. В контексте этих изменений ценность природы как источника вдохновения для человека становится особенно актуальной.

Человек, вдохновляясь природой, должен стремиться к единению с ней, чтобы сделать мир лучше для будущих поколений. Индустриализация не должна нарушать баланс с природой, а наоборот, помогать нам быть ее частью и заботиться о ней.

Одежда, как отражение нашей личности, может рассказать о нас гораздо больше, чем мы сами. Человек постигает и преобразует мир для себя. Исходя из этого, предлагается концепция единения с природой, где человек, взглянув глазами природы, становится частью этой гармонии.

Сегодня все больше и больше дизайнеров моды обращают свой взгляд на природу, человека и костюм как единое целое. И причина этому не только в поиске новых идей и концепций, но и в стремлении к экологичности и устойчивости в моде. Отражением этой важности являются исследования в области экологии, где естественные элементы природы олицетворяются в дизайне, и работы мировых дизайнеров успешно передают биморфные образы.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Исследования позволили выявить семь типов трансформации природной формы в костюме:[1]

- Непосредственное использование природных элементов (живые цветы, перья и т.п.).
- Копирование природных форм из различных материалов (искусственные цветы, перья).
- Имитация биоформ (банты, узлы, переплетения, фактура и др.).
- Рисунок на ткани и декор.
- Аналогичность формы костюма природной.
- Использование строения или структуры биоформ.
- Бионическое формообразование.

Может ли одежда нам доставлять удовольствие? например простое созерцание может, перейдем к нашим западным коллегам. В коллекции дома моды Александр Макуин весна-лето 2023 был представлен показ «Глаз — самый уникальный символ человечества: каждый из них подобен отпечатку пальца; каждый из них совершенно индивидуален», — сказала Сара Бертон, объясняя увеличенные принты и изображения радужных оболочек, зрачков и ресниц с бахромой из рафии, встроенные в платья и переливающиеся через брючный костюм. Эта мысль дала ей стимул начать работу над множеством тем, которые всегда волновали дом МакКуинов: природа и технологии, глубокая история и современные страхи. «Это своего рода возможность снова увидеть вещи», — дизайнер. «Не ходить с закрытыми глазами и опущенными глазами. Просто видеть друг друга, признавать человечность друг друга. Забота друг о друге». Но при этом она также имела в виду, что смотреть на мир открытыми глазами означает бороться с ужасами. Бертон недавно перечитал «1984» Оруэлла. «Это тоже сыграло свою роль: как найти человеческий контакт в мире, в котором мы живем, в мире технологий».

[2]

Дизайнер Iris van Herpen представила очаровательную коллекцию во время Недели высокой моды в Париже 3 июля 2023 года, вдохновленную водной архитектурой и бионическими инновациями и предлагающую заглянуть в будущее. Сейчас в Южной Корее строится новый город под названием Oceanix. Это невероятная инновация, а также сохранение природы. Эта новаторская коллекция, вдохновленная будущим плавучих городов и концепцией бионического дизайна, отражает концепцию, согласно которой люди обитают как на суше, так и в морской среде.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Oceanix — это «первый в мире плавучий город», спроектированный архитектором Бьярке Ингельсом, и он строится в результате новой волны водного урбанизма. Концепция города включает в себя безотходные и замкнутые системы, а также предусматривает восстановление прибрежной среды обитания. Ожидается, что он будет построен к 2025 году.[3]

В ее коллекциях чувствуется полное отражение единения человека с природой их мирное сосуществование. Инновационные технологии 3 д печать, 3д моделирование предлагает широкий спектр возможностей для творчества.

[4]

Страсть Дель Кора к архитектуре и его бесстрашные путешествия в отдаленные места вдохновляют его уникальные визуальные эффекты. Его проекты основаны на, объединении органических формы природы в скульптурные формы. В весенней коллекции он сохранил удлиненные силуэты с чистыми графичными линиями. Они были украшены огромными экзотическими цветами, словно сквозь призму, а затем напечатаны на роскошных оперных пальто и туниках без бретелек. Органические волнообразные формы трансформировались в объемные бюстье, напоминающие о потусторонних ботанических творениях, возникающих в облегающих вечерних платьях до пола.

[5]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Тема «апсайклинг» набирает популярность на Казахстанских подиумах, и современные дизайнеры одежды в Казахстане все чаще обращаются к концепции апсайклинга, смешивая модные тенденции с заботой об окружающей среде. При этом мода циклична и требует постоянного обновления и вдохновения.

Состоявшийся конкурс для молодых дизайнеров представил нам новые имена талантливых дизайнеров. Тема конкурса именовалась FASHION FOR FUTURE: «Апсайклинг для будущего». Молодые дизайнеры по критериям конкурса создали два экологичных образа на основе старых б/у вещей и переработанные материалы.

[6].

Все творческие художественные замыслы требуют поиска, поисковых эскизов. Каким образом отсканировать природный источник? преобразовать, перенести начальную форму в костюм. Рассматриваю и предлагаю несколько методов для проектирования. Абрис — это контурный рисунок, обводка основных линий и контуров изображаемого объекта. Абрис широко используется:

- В градостроительстве и инженерных изысканиях.
- Туристами и путешественниками для навигации по незнакомой местности.
- При чрезвычайных ситуациях - для координации спасательных работ.

Ортогональная проекция — это метод отображения трехмерных объектов на плоскости, основанный на использовании проекционных лучей, перпендикулярных к плоскости проекции. Ортогональные проекции позволяют наглядно отобразить объект, в полной мере сохраняя его форму и размеры. Это идеальный инструмент для технического черчения. Данный метод широко используется в инженерной графике и черчении. При проектировании деталей и сборке механизмов. В строительстве и архитектуре. В создании топографических карт.[7] Данный метод является новым подходом в проектировании костюма.

Фрактал (дробная размерность), геометрическая фигура, в которой один и тот же мотив повторяется в последовательно уменьшающемся масштабе. Про такие фигуры говорят, что они моделируют сами себя. Термин «фрактал» был создан Бенуа МАНДЕЛЬБРОТОМ. Фрактальная геометрия тесно связана с ТЕОРИЕЙ ХАОСА. В природе существует много примеров фрактала: от раковины и цветной капусты до гор и листьев. В дополнение к этому можно назвать и компьютерную графику.[8]

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В заключении хочу отметить, что природный источник может интерпретироваться по-разному дизайнерами, и каждый из них придает свой собственный взгляд на это предмет. Важно помнить, что каждая коллекция — это своего рода гармония между человеком и природой, и именно этот баланс делает одежду особенной и запоминающейся. Направление в дизайне одежды "Природа-Человек-Костюм" объединяет в себе тройную гармонию между природой, человеком и его образом. Это направление открывает новые возможности для творчества и самовыражения, а также способствует созданию более устойчивой и экологичной моды. Таким образом, исследование показало, что природные формы и мотивы остаются важным источником в моде, и дизайнеры по-разному интерпретируют их в своих коллекциях. Это отражает не только внимание к природе, но и стремление к созданию уникальных и оригинальных образов. В своей работе помимо общеизвестных типов трансформации природных мотивов предлагаю рассмотреть широкий спектр методов при проектировании костюма.

Список литературы:

1. Докучаева О.И., Бондаренко М.В. Отображение природных мотивов в проектировании трикотажных полотен при создании коллекции // Костюмология, 2017 №2, <https://kostumologiya.ru/PDF/04KL217.pdf>
2. [Alexander McQueen Spring 2023 Ready-to-Wear Collection | Vogue](#)
3. [Кутюрная коллекция Iris van Herpen Haute Couture Fall 2023 | Селина С. Кайл | Make Fashion Inspire Again | Дзен \(dzen.ru\)](#)
4. [Editorial | Architectonics | Collections | Iris van Herpen](#)
5. [Del Core Spring Summer 2024 Fashion Show \(kendam.com\)](#)
6. «Апсайклинг для будущего» – КАЗАХСКАЯ НАЦИОНАЛЬНАЯ АКАДЕМИЯ ИСКУССТВ ИМЕНИ ТЕМИРБЕКА ЖУРГЕНОВА (kaznai.kz)
7. <https://fb.ru/article/552536/2023-abris---eto-osnovnyie-konturyi-chego-libo?ysclid=lu5yxc1x5q467609587>
8. <https://dic.academic.ru/dic.nsf/ntes/5230/%D0%A4%D0%A0%D0%90%D0%9A%D0%A2%D0%90%D0%9B?ysclid=lu6068ibb0528240324>

РЕАЛЬНЫЕ И ВИРТУАЛЬНЫЕ ЛОКАЦИИ ДОСУГА: ВОЗМОЖНО ЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ?

Степанова Т.П.

*Челябинский государственный институт культуры
г. Челябинск, Российская Федерация*

Abstract

The article examines the potential of leisure moderation technology in real and virtual locations. The result of the analysis of the data obtained during the express survey by the author is also presented, where the leisure preferences of youth were identified.

Современные реалии развития общества характеризуются разделением жизни людей во взаимоотношающихся друг друга реальном и виртуальном пространствах, кардинальными сдвигами в формах жизнедеятельности субъектов и даже в вытеснении реальных форм, способов жизнедеятельности их альтернативными, виртуальными «аналогами». Особенно ярко эти процессы демонстрирует впечатляющие достижения

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

искусственного интеллекта и угрозы его замещения деятельности людей в различных сферах и направлениях.

Дискуссионность этого вопроса во многом сопряжена, на наш взгляд, с недооценкой креативного и гуманистического потенциала человека, его ресурса в преобразовании своей жизни и жизни общества. Информационный потенциал искусственного интеллекта, безусловно, играет существенную роль в данных процессах, но решительное значение, тем не менее, принадлежит критерию удовлетворенности человека процессом и, особенно, результатами своей жизнедеятельности, их конструктивной, созидательной направленностью.

Одним из уникальных видов деятельности, по нашему мнению, является досуг, который, несмотря на его реальные и виртуальные локации, остается временем, ценным для человека.

В условиях транснационального мира изменяется сам человек, трансформируются его культурные смыслы, ценности, мировоззрение, способы взаимодействия с другими людьми, с миром, изменяются содержание, формы его досуга и досугового общения. Этому способствуют: технологические достижения, развитие интернета, осуществление различных форм жизнедеятельности (в том числе и досуговых) в обоих этих пространствах; предпочтение виртуального пространства реальному, возникающей порой аддикции от виртуального пространства; появление проблем в осуществлении жизнедеятельности в реальном пространстве (в том числе и досуговой) деятельности.

И. С. Бочарникова отмечает, что сравнительный анализ результатов социологических опросов показал, что досуговые предпочтения современной молодежи, несмотря на региональные особенности, имеют общие закономерности. Среди них можно назвать следующие: во-первых, большей части молодежи, не обремененной семьей, хватает свободного времени для проведения досуга; во-вторых, молодые люди предпочитают находиться дома за компьютером, общаясь во всевозможных социальных сетях, просматривая сайты, фильмы, читая книги; в-третьих, немалая часть молодежи занимается спортом; в-четвертых, на степень удовлетворенности сферой досуга влияют доступность, разнообразие и качество предоставляемых услуг [1].

В результате анализа полученных в ходе проведенного нами экспресс - опроса данных нами были выявлены досуговые предпочтения юношества. В опросе приняли участие 80 респондентов юношеского возраста. Их досуговые интересы представлены следующим образом: компьютерные игры привлекательны для 31,2 % опрошенных, общению в социальных сетях отдают предпочтение - 37, 5 %; прогулкам и общению со сверстниками - 18, 7; выполнению домашних заданий, дополнительным занятиям - 6, 2 %; занятиям в кружках, досуговых объединениях - 6, 2 %.

Как показывают результаты опроса молодые люди предпочитают виртуальный досуг и общение в социальных сетях. Несмотря на доступность в виртуальном пространстве контента во всем его разнообразии, наиболее предпочтительными являются компьютерные игры и сетевое общение. Это можно объяснить увлеченностью, азартом и стремлением к достижениям в игровой деятельности. Сетевое общение привлекает субъектов возможностью безграничного взаимодействия, раскрепощения, «приукрашивания» своего имиджа, свободного выражения эмоций и т.д. Полученные в ходе диагностики результаты показывают, что виртуальные формы досуговой деятельности и общения являются наиболее привлекательными для юношества. Вместе с тем, как показывает практика, молодые люди испытывают затруднения как в выборе форм досуговой деятельности, так и во взаимодействии с другими людьми в реальном пространстве. Возникает резонный вопрос: возможно ли управление досуговой деятельностью субъектов в реальной и виртуальной локациях?

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

В качестве инструмента управления различными направлениями виртуально-реальным досугом нами рассматривается технология модерации.

Технология модерации как инструмент мягкого управления предполагает создание разнообразных событий-поводов, адекватных реальным, диверсифицированным потребностям субъектов. Данная технология подразумевает расстановку культурно-смысловых акцентов в содержании события, деликатно направляющих участников в его культурно-смысловом пространстве, стимулирующих их культурное развитие и интеракции, консолидацию субъектов общения [2].

Термин модерация подчеркивает мягкое, деликатное, направляющее, фасилитативное, корректное взаимодействие педагога с воспитуемыми, которое стимулирует их активность, самостоятельность принятия решений, актуализирует познавательный, креативный потенциал.

Взаимодействие можно представить как совместное, взаимопричастное со-бытие субъектов (педагога и воспитуемых), находящее выражение в мягких педагогических стратегиях, признающих приоритеты индивидуальности, автономии культурно-смыслового пространства воспитуемых-субъектов. К данным стратегиям относятся:

- стратегия герменевтической совместимости, которая достигается в результате диагностики проблемной ситуации, культурно-смысловой направленности субъектов (их интересов, потребностей), определения возможных векторов их развития, установления взаимопонимания и т. д.;
- стратегия навигации – педагогического ориентирования субъектов в социальном, культурно-смысловом пространстве;
- стратегия корректного сопровождения субъектов в данном пространстве;
- стратегия фасилитации, предполагающей корректную помощь педагога субъектам в выборе культурных смыслов события, партнеров по общению, организации их досуговых взаимодействий;
- стратегия со-действия развитию культурной идентичности, креативности субъектов досугового общения, их социальности, консолидации, созданию культурно-смысловых солидарностей;
- стратегия со-трудничества, определяющего межсубъектные взаимодействия участников данного процесса – педагога и воспитуемых;
- стратегия со-творчества, связанная с созданием в процессе совместной деятельности педагога и воспитуемых предметных поводов общения (культурного текста, сценария событий или их элементов), с проектированием символических интеракций субъектов досугового общения.

Данные стратегии обуславливают признание ценности человека, его право на выбор векторов саморазвития, а также корректное, направляющее, действенное со-участия педагога в данном процессе [3].

Алгоритм технологии модерации виртуально-реальных локаций досуга предполагает:

- установление доверительных, доброжелательных отношений педагога (специалиста социально-культурной деятельности) с воспитуемыми, которые определяют саму возможность взаимодействия с ними в виртуальном и реальном пространстве;
- изучение киберпространства, разнообразного контента - предметного поля досуга и общения юношества, диагностика интересов интернет - пользователей – участников досуга и общения;
- навигацию юношества в виртуально-реальном культурно-смысловом пространстве: создание виртуальных информационных поводов, стимулирующих культурные интересы, креативность и объединяющих субъектов культурно-досугового события; запуск

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

виртуальных «культурных агентов» - интересных информационных поводов, создание привлекательного контента и контактной зоны взаимодействия;

- корректное, направляющее участие педагога в виртуальной коммуникации, расширение культурно-смысловых поводов досуга и общения; предложение дискуссионных вопросов, их обсуждение, стимулирование взаимопознавательного интереса участников и т. д.;
- генерация идей, выбор содержания, разработка эпизодов сценария, культурно-смыслового, когнитивно-аффективного компонента досугового события, его музыкального, художественного оформления и т. д.) в реальном социально-культурном пространстве,
- подготовка участниками виртуального общения досугового события, проведение которого планируется в реальном пространстве (с учетом их интересов, культурной компетентности, опыта общения и т. д.);
- фасилитация специалиста социально-культурной деятельности совместной с участниками подготовки и проведения досуговых событий в двух реальностях – виртуальной и реальной;
- деликатное управление взаимодействиями участников общения, их «перемещениями» из виртуального досугового пространства в реальное и наоборот.

Таким образом, современные локации досуга требуют от специалистов владение технологиями модерации культурно-досуговых событий в реальном и виртуальном пространствах.

Список литературы:

1. Бочарникова, И. С. Досуговые предпочтения современной российской молодежи: сравнительный социологический анализ / И. С. Бочарникова // Теория и практика общественного развития. – 2018. – № 1. – С. 19.
2. Степанова, Т. П. Технология модерации – инструмент мягкого педагогического управления развивающим досуговым общением / Т. П. Степанова // Вестн. Челяб. гос. акад. культуры и искусств. – 2011. – № 2 (26). – С. 63.
3. Степанова, Т. П. Досуговое общение как педагогическая система: сущность, функции, технологии управления: моногр. / Т. П. Степанова; Челябинск, 2010. – С. 158

ОСОБЕННОСТИ НОВОСТЕЙ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ТЕЛЕКАНАЛОВ «24KZ» И «КТК»

Тайгұлы А.Т.

*КазНАИ им. Темирбека Жургенова, Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – к.и.н., профессор Шаймерденова М. Д.*

Abstract

In this article, the author reveals and highlights the role of television news programs for society, the specifics and structure of information programs, studies the artistic work and features of the news of the “24KZ” and “КТК” TV channels in the modern period through an analysis of news releases. The author revealed that the Kazakh news of the TV channels “24KZ” and “КТК” were modernized and adapted to the new realities of content transformation, and also improved in their style with the help of the work of news service specialists.

Информационное вещание – оповещение важных новостей, случившихся в недавнем времени. В современную эпоху цифровизации информационное потребление увеличивается

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

с каждым разом, так как происходит довольно много нововведений, изменений и информации больше не представляют трудностей и доступны в любое время. Самые существенные новости поступают в крупный новостной телеканал. А затем необходимо конечно разобраться во всем материале и выстроить информационную картину дня. В целях исследования тематики особенностей информационных программ казахстанского телевидения, я с позиции режиссера и зрителя постаралась сделать анализ особенностей информационных выпусков телеканалов «24KZ» (ранее «Хабар 24») и «КТК», и постаралась выявить их специфичность и отличительные черты.

В новостных каналах используется такой контент как публицистика. Публицистика – вид телевидения, отражающий актуальные проблемы социальной жизни, интересы общества, коллектива, отдельной личности в их единстве, общности или в столкновении, конфликте. Публицистика телевидения основывается на реальных, жизненных коллизиях, может быть частью документального или игрового вещания [1].

Существуют так называемые жанры телепублицистики, как например:

- информационные: информационное сообщение (заметка), интервью, репортаж, телевизионный отчет, обзор печати;
- аналитические: корреспонденция, комментарий, беседа, обозрение;
- документально-художественные (иногда их называют художественно-публицистическими): очерк, документальный фильм и др. [2].

На рынке Казахстана в настоящее время существует больше тридцати телеканалов, включающие детский, музыкальный, спортивный, семейные, кино-канал, исторический и канал о путешествии по Казахстану. Назовем основные казахстанские телеканалы, это: «Qazaqstan», «Хабар», «24KZ» (ранее «Хабар 24»), «Balapan», «Jibek joly», «QazSport», «Первый канал Евразия», «Astana TV», «31 канал», «КТК», «НТК», «Мир», «Седьмой канал», «Almaty TV», «MuzLife», «Gakku TV», «Той Думан», «Talim TV», «Atameken Business Channel», «Ел Арна» и др. [3].

- Телеканалы «НТК», «Седьмой канал», «31 канал» – выпускают контент по большей степени развлекательного жанра. А у телеканалов «31 канал» и «Седьмой канал» имеются также информационные программы собственного производства;
- «Qazaqstan», «Хабар», «КТК», «Первый канал Евразия», «Мир», «Almaty TV», «Astana TV», «Евразия» – характеризуются контентом общих тематик (информационного, аналитического, политического и социального жанра);
- «24KZ» – является круглосуточным информационным телеканалом;
- «Balapan» – детский телеканал на казахском языке;
- «Jibek Joly» (в переводе с каз. – шелковый путь) (ранее телеканал был известен как «CaspioNet», «Kazakh TV» и «Qazaq TV») – является информационно-познавательным, семейным телеканалом;
- «QazSport» – является спортивным телеканалом;
- «Talim TV» (ранее «Асыл арна») – телеканал с религиозной тематикой;
- «Atameken Business Channel» – телеканал с контентом освещающий темы финансов, бизнеса, маркетинга, инвестиций;
- «MuzLife», «Gakku TV» и «Той Думан» – являются музыкальными телеканалами.
- Телеканал «Ел Арна» в 2012 году изменил амплуа – стал кино-каналом, транслирующий фильмы отечественного производства и выпускающий авторские передачи на тему кинематографии [3].

В каждом мегаполисе Казахстана находится своя телерадиокомпания, где есть возможность снимать новостные ленты, так как там имеются оснащенные съемочные павильоны. Так, сериальные контенты, как правило заказываются в частных продакшинах (от англ. «production»), где идет «сам процесс записи видео и аудио, которым занимаются

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

режиссеры, операторы, ассистенты, актеры, осветители, звукорежиссеры и другие специалисты» [4]. Что же касается новостных контентов в Казахстане, то в столице Астане имеется современный деловой технологический комплекс «Қазмедиа орталығы» с новейшей телевизионной техникой и объединяет виртуальную студию, съемочные павильоны, студию звукозаписи, конференц-залы, офисы телеканалов и радиостанций, выставочный павильон и коворкинг зону. Также в данном центре функционируют новинки телевизионных технологий, которые включают камер-роботов, самостоятельно передвигающихся по студии с ведущим новостей. В этом комплексе дополнительно для развития и повышения квалификации работников СМИ функционируют специальные обучающие медиа-школы [5].

Структура информационной программы и ее отличительные черты. Качественное и бесперебойное вещание прямого эфира новостей полностью лежит на ответственности режиссера. Сценарий для режиссера информационной программы отличается от сценария других телепрограмм тем, что в нем в основном ставится акцент на выстраивание планов, точек расположения ведущего в студии. Данный сценарий официально носит название верстки, которая составляется ежедневно для каждого информационного выпуска. В верстке учитывается включение различных «плашек», перебивок и переходов между темами, которые будут освещены согласно плану в прямом эфире новостей. Знания режиссуры и редакции важны для того, чтобы выставить сюжеты обязательно согласно хронологии - по порядку. Самые яркие и важные события необходимо поставить в самом начале программы. Если же за день журналистами не было получено (снято) каких-либо чрезвычайно важных или ярких эмоциональных событий, то в начало верстки обычно ставят новости криминального характера, а далее самые различные события, происходящие в различных регионах Казахстана. Все сюжеты идут плавно и последовательно друг за другом. Самыми последними сюжетами в верстке ставятся так называемые «бантики» - сюжеты позитивного характера, которые поднимут настроение зрителя. В идеале выпуск новостей должен быть цельной историей, в которой каждый сюжет связан друг с другом. В съемке различных интервью для сюжетов не осуществляется детальная разработка сюжета и героев, так как цель взятия интервью заключается в том, чтобы герой какого-либо события как можно быстрее и максимально много рассказал интервьюеру информации о произошедшем. Режиссеру, оператору и журналисту также очень важно как можно скорее снять локацию, где происходит то или иное событие. Чем быстрее будет осуществлена съемка и монтаж, тем раньше новость попадет в прямой эфир, а зритель будет вовремя осведомлен [6].

«1 сентября 2012 года был запущен первый круглосуточный информационный телеканал Казахстана «24KZ», который позже 1 сентября 2016 года вышел в эфир под новым названием «Хабар 24». Смена названия – одно из мероприятий в рамках трансформации АО «Агентство «Хабар», частью которого телеканал «24KZ» является с момента создания. Эфир канала пополнился рядом качественных аналитических программ, увеличилась доля программ репортажного формата и передач о жизни регионов. В новостях, на которых специализируется канал, усилились традиционные сегменты: экономический, спортивный и международный обзоры, обзор прессы, специальные авторские репортажи и многое другое. Канал обладает самой обширной региональной и международной корреспондентской сетью среди информационных каналов в Казахстане. В эфире телеканала «24KZ» – 100% программа отечественного производства, среди которых информационно-познавательные и аналитические передачи [7, 8].

2 ноября 1990 года зарегистрирован первый в Казахстане частный телеканал – Коммерческий Телевизионный Канал - «КТК». Его основателем стал Изя Эйнехович Фидель. Коммерческий телевизионный канал впервые появился в эфире в феврале 1991 года. В поддержку вещательной концепции канала с 2017 года на официальном сайте «КТК» была введена рубрика «Лента новостей». Это позволило увеличить оперативность

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

информирования аудитории о важных событиях, происходящих как в стране, так и на мировой арене [9]. Данный телеканал транслирует передачи, которые освещают самые различные ситуации из реальной жизни. Телеканал предназначен в основном для взрослой аудитории, поэтому здесь освещаются передачи эмоционально тяжелого характера, задевающие чувство страха и тревоги. Но одновременно с этим на телеканале также освещается контент семейного жанра, например: казахстанские, российские и турецкие фильмы и сериалы. Как известно необычные передачи, вызывающие различную палитру эмоций вызывают наибольшую интригу у потенциальных зрителей. Потребность зрителя также заключается в удовлетворении любопытства, а значит получении «свежей» информации, актуальной на сегодняшний день. По этой причине на телеканале производятся немалое количество программ информационного и аналитического жанра. Данный телеканал имеет хороший спрос у телезрителя по причине производства качественного и эксклюзивного контента, который снят на животрепещущие темы, близкие каждому человеку.

В целях углубленного исследования тематики, я постаралась с позиции режиссера и зрителя сделать анализ особенностей информационных выпусков новостей телеканалов «24KZ» и «КТК» и дать сравнительную характеристику этих телеканалов между собой.

Так, в выпуске новостей телеканала «24KZ» подводка ведущего длится коротко, в ней обычно рассказывается о каком-либо произошедшем событии и предлагаются решения стабилизации этой ситуации. После подводки следует закадровый текст с видеоматериалом. Ведущий в отличие от ведущих новостей других телеканалов сидя читает подводку, не передвигаясь по студии. В течении 24 минут транслируется около 18 сюжетов. Это довольно немало и является доказательством того, насколько сильна потребность в информации у зрителя в современном мире. Вначале выпуска новостей транслируются события, связанные с экономической ситуацией в стране. Мы заметили, что у новостей «24KZ» сюжеты объединены в общие разделы. К примеру: в выпуске новостей в первую очередь транслируются сюжеты о промышленности, таможенной сфере, отоплении и т.д. А далее следует показ сюжетов о ДТП (дорожно-транспортных происшествиях), пожарах, ремонтных работах и т.д. Таким образом структура верстки отличается от структуры верстки новостей телеканала «КТК» тем что в «24KZ» первоочередным сюжетом в выпуске новостей являются события экономического характера, а в «КТК» первоочередным сюжетом в выпуске новостей являются события социального характера. В «24.KZ» можно заметить, что новости по большей части состоят из сборки закадровых текстов и синхронов. При показе синхронов, вначале показывают ответы опрашиваемых жителей и только потом специалистов, экспертов по той или иной текущей проблеме, о которой как раз и снимают сюжет.

Особенность телеканала «КТК» состоит в том, что транслируемый контент довольно специфичный, немало программ данного телеканала концентрирует внимание на событиях эмоционально-тяжелого характера, преобладает большинство спецпроектов, социальных проектов, документальных фильмов. Многим широко известны следующие проекты «КТК»: «Черный квадрат», «Было дело», «Астарлы ақиқат», «Портрет недели». Телеканал «КТК» по жанровому контенту напоминает контент российского телеканала «НТВ.Ru», оставляющий большое количество самых разных впечатлений. Телепрограммы криминального, социального характера вызывают немалый интерес у зрителя, так как в них существует немаловажный элемент драматургии – наличие конфликта (жизненного противоречия). Теперь разберем особенности информационной программы «Жаңалықтар-Новости» телеканала «КТК». Новости «позитивного» характера транслируют обычно в конце выпуска, а вначале освещают так называемые «жесткие новости» (фиксированные факты). Это могут быть чрезвычайные ситуации, случившиеся в стране или городе, либо же тяжелые жизненные события, трагедии (события, связанные с избиением, конфликтами, убийствами).

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Далее освещаются сюжеты с тематиками касающихся проблем с бензином, коммунальными услугами, дорогами в определенном регионе. Примечательно, что даже если новость не негативного, а нейтрального характера (к примеру, новость о том, что в определенное время перестали работать все социальные сети), то стилистика ее подачи остается довольно экспрессивной для того, чтобы придать событиям максимум интриги и тем самым привлечь зрителя. Структура такого сюжета состоит из показа изначально негативных сторон события, и только после них положительных сторон. Заметим, что абсолютно все новости и «негативного», и «позитивного» характера ведущий освещает довольно эмоционально, словно «проживает» каждую ситуацию внутри себя. Спектр эмоций ведущего соответствует характеру и тематике каждой отдельной новости. Такой способ подачи новостей придает окраску всему выпуску новостей, тем самым притягивая потенциального зрителя. Также просматривая информационную программу «Новости» телеканала «КТК» можно заметить насколько ярко выполнена студийная цветокоррекция и цветокоррекция видеосъемки. В дизайне и визуальной стилистике студии Новостей «КТК» превалирует сильный контраст экспрессивного красного и синего цветов.

В «Новостях» «КТК» в отличие от новостей канала «24KZ» в большинстве своем преобладает большое количество видеосюжетов, но также включено освещение новостей с помощью четкой закадрового текста ведущим с набором кадров видео с места происшествия. Отличие также можно заметить в подаче новостей двух телеканалов «КТК» и «24KZ». Ведущие, корреспонденты «КТК» как было сказано выше освещают новость довольно эмоционально, в нужных местах ритмично, включая необходимые паузы и яркую интонацию. А стилистика чтения новостной подводки в новостях телеканала «24.KZ» умеренного и спокойного характера. Можно заметить насыщенное музыкальное сопровождение в самом начале выпуска новостей «КТК». Музыка динамичного, тревожного характера придает еще больше интриги программе. Таким образом, новости «КТК» словно напоминают документальный фильм с хорошей драматургией.

Заключение. Подводя итог вышесказанного можно сказать, что информационные программы, а именно телевизионные новости – самый важный, значимый вид контента на телевидении. Новостные программы всегда будут актуальными и нужными для общества. Радует, что их качество улучшается. Также радует то, что у нас в стране наблюдается большой выбор новостей с разными интересными сюжетами и с собственной индивидуальной стилистикой. Потребность в получении информации всегда будет актуальна, ведь мир меняется довольно быстро. Специалисты, сотрудники новостной службы проделывают огромную работу для своевременного информирования каждого гражданина страны, который должен быть вовремя осведомлен последними событиями, происходящими в стране. Какой получится в итоге программа зависит конечно от работников новостной службы.

В процессе изучения тематики особенностей новостей телеканалов «24KZ» и «КТК» установлено, что казахстанские новости модернизировались и адаптировались к новым реалиям трансформации контента, а также усложнились в своей визуальной подаче с помощью работы специалистов новостной службы. Как мы видим новости «24KZ» и «КТК» претерпели определенные изменения с течением времени и совершенствованием медийных технологий и квалификации работников новостной службы. Эти изменения позволили привлечь внимание аудитории еще больше, поднять рейтинги и спрос новостей, а также и сделать содержание информационной программы наиболее интереснее, насыщеннее и содержательнее.

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

Список использованной литературы:

1. Adi Bhat / Типы интервью в исследованиях и методах [Электронный ресурс]. URL: <https://hr-portal.ru/story/typy-intervyu-v-issledovaniyah-i-metodah/> / Сообщество HR-Менеджеров (Опубликовано 02.11. 2023, Дата обращения: 02.03.2024).
2. Алекберова, А. А. Понятие и система телевизионных жанров / А. А. Алекберова. - Текст : непосредственный // Современная филология : материалы I Междунар. науч. конф. (г. Уфа, апрель 2011 г.). - С. 230-234. - [Электронный ресурс]. URL: <https://moluch.ru/conf/phil/archive/23/341/> / (Дата обращения: 27.02.2024).
3. Список казахстанских телеканалов / Телепедия Свободная энциклопедия / Энциклопедия о телевидении / [Электронный ресурс]. URL: https://telepedia.fandom.com/ru/wiki/%D0%A1%D0%BF%D0%B8%D1%81%D0%BE%D0%BA_%D0%BA%D0%B0%D0%B7%D0%B0%D1%85%D1%81%D1%82%D0%B0%D0%BD%D1%81%D0%BA%D0%B8%D1%85_%D1%82%D0%B5%D0%BB%D0%B5%D0%BA%D0%B0%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D0%BE%D0%B2/ / (Дата обращения: 06.03.2024).
4. Что такое продакшин. <https://videozayac.ru/blog/chto-takoe-prodakshn-video/#:~:text=%D0%9F%D1%80%D0%BE%D0%B4%D0%B0%D0%BA%D1%88%D0%BD%20%E2%80%94%D1%88%D0%B8%D1%80%D0%BE%D0%BA%D0%B8%D0%B9%20%D1%82%D0%B5%D1%80%D0%BC%D0%B8%D0%BD%2C%20%D0%B2%20%D0%BF%D0%B5%D1%80%D0%B5%D0%B2%D0%BE%D0%B4%D0%B5,%D0%B2%D1%80%D0%B5%D0%BC%D1%8F%20%D0%B8%20%D0%B2%20%D1%81%D1%84%D0%B5%D1%80%D0%B5.>
5. Телерадиокомплекс «Қазмедиа орталығы» / Официальный веб-сайт / [Электронный ресурс]. URL: <https://qazmedia.kz/ru/> / Дата обращения: 01.03.2024).
6. Летуновский В.П. / Телевизионный журналист в прямом эфире: Учеб. пособие. - СПб., 2004.
7. «24KZ» / Агентство «Хабар» / [Электронный ресурс]. URL: <https://khabar.kz/ru/agency/telekanaly/24kz/> / Дата обращения: 15.03.2024).
8. Телеканал «24.KZ» / Официальный веб-сайт / [Электронный ресурс]. URL: <https://24.kz/ru/> / Дата обращения: 18.03.2024).
9. Телеканал «КТК» / Официальный веб-сайт / [Электронный ресурс]. URL: <https://www.ktk.kz/> / Дата обращения: 19.03.2024).

БОЛАТ МОЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕРІ СИНТЕЗІ

Татыран Қ.Б
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы
Ғылыми жетекші - өнертану магистрі, аға оқытушы Карабалаева Б.Р.

Abstract

In this article, the author focuses on the biography of jeweler Bolat Molbayev. Signature features in his creativity are analyzed. The author knows how to recognize modern jewelry art, connects it with each other, defines its synthesis, symbol and analyzes it in detail. Defines the continuity of modern jewelry art and traditional art.

Зергер Болат Молбаевтың шығармашылығындағы заманауи зергерлік өнер синтезін талдау зерттеу нысанамызға алынды. Бұл тақырыпты алған себебіміз, ежелден келе

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

жатқан қолөнердің, зергерлік өнердің қазақ халқындағы орнын және де қазіргі заманның зергерлік өнерін танып біліп, бір-бірімен байланыстыру, синтезін анықтау және егжей тегжейлі талдауды жөн көрдік.

Зергерлік өнер- күрделі және көп қырлы құбылыс. Археологиялық қазба жұмыстары кезінде де міндетті түрде әшекей бұйымдар кездеседі. Бұл өткен уақыт болсын, қазіргі шебер зергерлердің жұмыстары болсын өзінің сымбаттылығын сақтап, құнды негіздерін көрсетуіне тағы бір дәлел.

Қазақтың зергерлік өнері - тамырын тереңнен алатын дәстүрлі мәдениеттің көрікті және көрнекті саласы. Зергер болу киелі де қасиетті өнер саналған. Оған ең алдымен табиғаттан дарыған тума талант керек. Екіншіден, ол - атадан балаға немесе ұстаздан шәкіртке ауысып отыратын тылсым сыры бар, халықтың дәстүрлі дүниетанымымен, тарихи болмыс-бітімімен, салт-дәстүрімен байып отыратын қастерлі кәсіп дей отырып зергер Болат Молбаевтың өмірбаянына тоқтала өтсек. 1976 жылы 17-ші қарашада Алматы облысында дүниеге келген. Өнерге құштар болған Болат 1992 жылдары О.Таңсықбаев атындағы көркемсурет колледжіне оқуға түсіп, “Металды көркемдеп өңдеу” мамандығы бойынша жақсы нәтижемен 1996 жылдары бітіреді. Өз мамандығын жалғастырып, Ұлттық Өнер академиясында білімін шыңдайды. Заманауи техникамен жасалған әшекей бұйымдары қазіргі кезде қолданыс табуда. Біздің талантты зергеріміздің бірі, жеке шеберханасын ашу жетістігімен бірінші өзекті тұрушылығын көрсетіп, он жылдан бері мұғалімдік жолын қолға алған. Қазіргі уақытта Т.Жүргенов атындағы өнер академиясында оқу бойынша білім алып, майда шәкірттерін болашақта жетілдіру мен дайындату мақсатында үлгілі ұстаз болып, оларды ұйымшылдыққа қосуға әрекет жасайды.

Мектеп жасынан сақиналарды өз қолымен өндіріп, олардың қымбатын алдына қойып, әйел заттарының көңілін табу үшін көздер, бижутерия жасау технологияларын жоғары дегенді мәңгерді. Жан дүниесіне шын ниетімен берілу арқылы сәндік өнерді жасау әдемілігі басым келеді. Әр саланың өзгеше қиындығы бар екені бәрімізге белгілі, сол салаға ұқыпсыздық танытпай, керісінше ұқыптылық танытып, өзіне келіп түсетін жұмыстарды өз уақытымен орындау да зергеріміздің жақсы қасиетінің бірі деп санасақ болады.

Заманауи техникамен қазақтың ою-өрнегін, дәстүрін қосып, әдемі этностильдік жұмыстарды шығарып отырды. Тапсырыс берушілерде көбіне ұлттық сипат жағынан басымырақ болды. Мән мағынасы мен символикасына аса назар аударатын зергер, тастарды да өте орынды пайдалана білді. Болат Молбаевтің басқа бір ерекшелігі, өзіндік шығармашылық жолымен байланысты. Ол құрылған абстрактты композиция ыстық эмальдан тұрады. Мысалы, сырға немесе сақина. Ұлттық қазақи нақышқа да келеді. Қошқар мүйізді өрнектеп, нақыштап, жаңа үлгіге яғни заманауи түрде орындаған.

Заманауи қазақ зергерлік өнерінің синтезіне тоқтала өтсек. Ең алдымен “**синтез**” сөзімен танысып алғанымыз жөн болар. Өнер контекстіндегі «синтез» әртүрлі элементтердің, идеялардың, стильдердің немесе әдістердің жаңа туындыға немесе тұжырымдамаға біріктірілуі немесе үйлесуі дегенді білдіреді. Бұл жаңа, бірегей және тұтас нәрсені жасау үшін әртүрлі компоненттерді біріктіру процесі. Өнерде синтез жаңашыл немесе ерекше нәрсені жасау үшін әртүрлі мәдениеттердің, уақыт кезеңдерінің, дәстүрлердің, әдістердің немесе идеялардың үйлесуі арқылы жүзеге асуы мүмкін. Бұл әртүрлі элементтердің әсерлерін көрсететін, бірақ әлі де өзінің мақсаты мен мәнін сақтайтын жаңа нәрсеге бірегей көзқарасты немесе тұжырымдаманы өмірге әкелуге мүмкіндік береді. Қазіргі қазақ зергерлік өнері дәстүр мен заманауи дизайнның бірегей синтезімен қуантады. Ол Қазақстанның заман рухы мен мәдени мұрасын көрсететін зергерлік бұйымдарды жасаудың инновациялық тәсілдерімен көне технология мен шеберлікті біріктіреді.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қазақстанның зергерлік өнері қазіргі зергерлік бұйымдарда символизм мен дәстүрлі өрнектерді қолдана отырып, өз халқының бай тарихынан шабыт табады. Зергерлік шеберлер асыл металдармен және тастармен жұмыс істеудің дәстүрлі әдістерін инновациялық әдістермен және заманауи дизайн шешімдерімен біріктіреді.

Қазақстан мәдениеті мен дәстүрінің ою-өрнек, өрнек және рәміздер сияқты бірегей элементтері талғампаз және заманауи зергерлік бұйымдарда бейнеленген. Бұл бүкіл әлем бойынша жергілікті сатып алушылардың да, зергерлік бұйымдарды ұнататындардың да назарын аударатын ерекше стиль жасайды.

Қазіргі қазақ зергерлері дәстүрді сақтап қана қоймайды, сонымен қатар пішіндер, материалдар және стильдер бойынша белсенді тәжірибе жасап, өткен мен бүгінді үйлесімді үйлестіретін зергерлік бұйымдарды жасайды. Мәдени мағыналар мен заманауи дизайнның бұл синтезі қазақ зергерлік өнерін бірегей және әлемде сұранысқа ие етеді.

Әдебиет саласында бейнелеу өнері мен символизм және қараңғы романтизмнің үлгілерімен байланысты болды. Романтизм ұрпақ жалаң болатындай болса, символизм байсалды, иманшыл болды. Өнер саласында Г.Моро, О.Редон, П.Гоген, А.Беклин, Э.К. Берн-Джонс, М.К. Чюрленис, М.А. Врубель сынды қылқалам шеберлері символистік бағытта көркем туындылар жасады. Өнердегі символизмге келетін болсақ – терең эмоциялар мен идеяларды жеткізу үшін символдар мен метафораларды қолданатын көркем қозғалыс болып табылады. Символист суретшілер рәміздер мен аллегорияларға жүгіну арқылы рухани және мистикалық ұғымдарды білдіруге ұмтылдыратын болған. Символистер де абстракцияның пайдасына реализмді жоққа шығарды, күнделікті шындықтан асып түсетін бейнелерді жасауға ұмтылды. Олардың шығармашылығы көбіне сөз бен бейнелеу өнерін біртұтас көркемдік тәжірибеге біріктіретін поэтикалық мәтіндермен ұштасып жатты. Осыған байланысты ұлы зергершілердің бірі Болат Молбаевтың шығармашылығындағы символикаға тоқтал өтсек. Болат Молбаев шығармашылығындағы бұйымдарды алып қарастыратын болсақ, біршама жұмыстарынан символиканы байқауға болады. Қазақ зергерлері металдың әдемілігіне әрқашанда білгірлікпен көңіл аударып отырған. Зергерлік бұйымдар көбінесе тастармен безендірілетін болған.

Болат Молбаевтың нәзік жандыларға арналған “Көктем” атты зергерлік топтамасы сырғадан, жүзіктен және алқа салпыншағынан тұрады. Топтамаға кіретін барлық бұйымдар шеңбер пішініне бағындырылған. Әр бұйымның ортасына сердолик тасын инкрустациялап орнатқан. Барлық бұйымдардың композициялық түстік шешімі, бір-бірін қайталап топтаманың тұтастығын сақтап тұр. Бұйымның беті қошқар мүйіз зооморфты өрнек болса, қызғалдақ өрнектері өсімдік тектес тобына жатады. Зергер осы өрнектерден комбинация жасай отырып, терең мағыналық мән береді. Дәстүрлі мәдениетімізде қошқар мүйіз молшылықтың символы болса, қызғалдақ өсіп, өркендеудің белгісі саналған.

Бірқатар әшекейлер, атап айтқанда, «тұмар» және «бозбанд» сияқты бойтұмарлар ктеистік және фаллистік белгілермен байланысты болса керек. Олар Таяу және Орта Шығыста, сонымен бірге Орта Азияда да кен тараған. Оларға цилиндрлік, тікбұрышты және үшбұрышты түрлері жатады. Шамасы, бұл ғибадаттардың қалдықтары XIX ғасырда Орта Азия халықтарында да сақталып қалса керек-ті. Әйелдер оларды көп балалы болу үшін мойнына, омырауына немесе қолынын астына тағып жүретін болған, кейде толғағы жеңіл болу үшін деп мықынына тағып жүрген. Әйелдерге арналған әсем бұйымның бірі – жүзік. Оның үстіңгі бетіне әр түрлі тастардан не өңді әйнектерден ою-өрнек жүргізіледі. Олар соғу, қалыптау, ширату тәсілімен жасалып, сәндік үшін саусаққа салынады. Оны ер адамдар да, әйелдер де таға береді. Ерлер бір ғана қолына салатын болса, әйелдерге барлық саусақтарына екі-үштен салуға рұқсат етілген. Ою-өрнекпен түрлі таңбалар нені білдіреді? Оның өзінен композиция құралады. Болат Молбаев еңбектерінде түрлі жанрлар бар. Олар ойып қию, филигрань, және эмальдық әдіс. Стильдерді бір-бірімен алмастырады. Яғни,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

филиграньды ойып қию мен, немесе филиграньдыэмальмен. Болат Молбаев ескі дәстүрдің қаймағын бұзбай оның заманауи үлгілерін жасап жүрген зергерлердің бірі. Ол өз шығармаларының көркемдік жағына аса үлкеен мән берген. Әсіресе кескіндемеде қолданылатын ашық, қанық түстерді ұтымды пайдаланған. Қызу эмальды пайдалана отырып, филигрань әдісін қолдана отырып, өзіндік тектес ою-өрнектерді стилизациялайды. Қазған эмаль арқылы түс береді. Жазда ашық көк, сары, қызы түстерді пайдаланса, қыста суық түстерді қолданады.

Үшбұрышты, басын төмен қаратып жасалған «тұмар» ерте кездін езінде ктеистік белгі болған, басы жоғары қаратып жасалынған «тұмар»азаматтықтың басы дегенді білдірген. Әртүрлі мәдениеттер мен дәуірлерде зергерлік бұйымдардың белгілі бір үлгілері, пішіндері немесе элементтері әртүрлі ұғымдарды білдіруі немесе ерекше мағынаға ие болуы мүмкін. Мысалы, қазақ зергерлік өнерінде символизмді халықтың тарихын, мәдени мұрасын жеткізетін дәстүрлі өрнектермен, ою-өрнектермен байланыстыруға болады. «Қошқар мотиві» («қошқар» өрнегі), «жібек жолы» («жібек жолы» өрнегі) және басқалары сияқты ою-өрнектердің өзіндік мағыналары болуы мүмкін және белгілі бір ұғымдармен байланысты болуы мүмкін, мысалы, отбасы, денсаулық, қорғау немесе жақсы- болу. Сондай-ақ, зергерлік бұйымдардағы асыл тастар өздерінің символизмін көрсете алады. Мысалы, інжу-маржандар тазалық пен тектілікті, рубинді құмарлықпен немесе күшпен, ал изумрудтарды үміт пен ішкі үйлесімділікпен байланыстыруға болады. Сонымен, зергерлік бұйымдардағы символизм зергерлік бұйымдарға мән-мағынаның тереңдігін, тарихы мен мәдени мұрасын беретін, оны тек сұлулық нысандары ғана емес, символдық мағынаның қайнар көзі ететін негізгі элемент болып табылады. Кейбір зергерлік бұйымдар құнарлылықтың символы болуы мүмкін, басқалары - гүлденудің немесе ұзақ өмір сүрудің символы.

Қорытындылай келе, Болат Молбаевтың шығармашылығын, зергерлік бұйымдарын зерттедік. Зергершінің бұйымдарға жасаған стилизациясын талдадық. Филигрань, ойып қию әдісі арқылы түрлендіріп әшекей-бұйым жасайтынына көз жеткіздік. Қазір әшекей бұйымдардан дәстүрлі қошқар мүйіз, ою-өрнегінің орнынан, көлемдік табиғат көріністерін көре аламыз.

Солардың ішінде жануарлардың өзін, ою-өрнексіз дәл шынайы қалпында жасауы арқылы, сырғаларға, шолпыларға түсіріп жатқан үлгілері арқылы қайта жарататын жас зергер, өз шығармашылығында үлкен ізденісте өмір сүріп жатқанын байқатады. Оның дәстүрлі өнердің дамуының тарихы мен басты бағыттарымен танысу, жас буынға қазақ халқының рухани және материалды мәдени мұрасына қосылуға мүмкіндік береді. Дәстүрлі зергерлік өнердің тарихы мен дамуын жалпы түсінікте қалыптастыру болмаса, араласу жаттамасы көздеуге болады. Қазақтың зергерлік өнері халықтың тарихымен тығыз байланысты және мәдениетті тереңге жайған қайнар көздері мен дамуын көрсетеді. Заманауи зергерлердің жасауларында дәстүрдің мұрасы сақталған. Заманауи шеберлердің ең үздік зергерлік өнерінің үлгілері арнасында зергерлік істі одан әрі дамытуда. Қазақтың дәстүрлі зергерлік өнерінің өзіндік әлемге таныстыру сыныптан тыс іс шараларды өткізу ұсыныстарын жасауға мүмкіндік береді.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Тохтабаева Ш.Ж. Қазақтың зергерлік өнері. Алматы: "Алматыкітап баспасы", 2011-384 б.
2. Тәжімұратов Ә. Шебердің қолы ортақ. Алматы: Қазақстан 1979-75 бет.
3. Әмірғазин Қ. Қазақ қолөнері. Алматы: Дайк -Пресс, 2004.-162 бет.
4. Арғынбаев Х.Қазақ халқының қолөнері. Алматы: Өнер, 1987.-128 б.
5. Тоқтабаева Ш.Ж, А. Қазақтың зергерлік әшекейлері. 1985. 134б
6. Жиенбекова А.А. Қазақтардың сәндік қолданбалы өнері. Алматы: Эверо баспасы, 2015,-268 бет.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

7. Қырықбаева С., Оразалиев С., Адамқұлов Н. Халықтық көркемөнер шығармашылығы. Астана: Фолиант, 2015.-208 бет.
8. Асанова С. –Қазақтың ұлттық киімдері. Астана: Фолиант. 2008.-152бет.
9. Сычева Н. Орта Азия мен Қазақстан халықтарының зергерлік әшекейлері. – Мәскеу, Советский художник, 1984.

КӨРКЕМ БЕЙНЕНІ ЖАСАУ КЕЗІНДЕГІ ХОРЕОГРАФИЯНЫҢ ЭКСПРЕССИВТІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ

Тегіснаева Л.Ә

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы

Ғылыми-жетекші – философия ғ. PhD докторы Молдахметова А. Т

Abstract

Today, choreography has formed a whole system of specific means and techniques, an artistically expressive language, and has established a special connection with music -with the help of all of the above, a choreographic image is created. Its feature, conditionally generalized, is that it reveals the inner state and spiritual world of a person. The basis of the choreographic image is the synthesis of movements, pantomime, artistic play, scenery, dance costume, musical accompaniment, etc.

Кез — келген суретшінің — ақынның, жазушының, режиссердің немесе балетмейстердің міндеті — белгілі бір құбылысты бейнелеу арқылы адамның шындықтың жалпыланған көркемдік көрінісіне қол жеткізу – көркем бейне жасау.

Бейне дегеніміз не? Балетмейстер Р. В. Захаров өзінің кітабында "бейне" терминін адамның нақты сипаты және оның драмалық әрекетпен алдын – ала анықталған іс-әрекеттер мен әрекеттерде көрінетін қоршаған шындыққа деген қарым-қатынасының жиынтығы ретінде түсіндіреді. [2].

Өнер саласында бейне ұғымы әдетте көркем сөзбен бірге қолданылады, өйткені бұл мағынада ол эстетикалық сипатқа ие.

Көркем бейне – бұл ұжымдық, типтік, ойдан шығарылған, бірақ сонымен бірге өмірден алынған құбылыс. Оның құрамдас бөліктері көптеген органикалық қосылыстар қасиеттері мен ерекшеліктері болып табылады. [7; 191 б.]. Кейіпкердің әлеуметтік, ұлттық, кәсіби қатыстылығы, оның өмірді қабылдау принциптері, оның даму, жетілдіру немесе, керісінше, жеке тұлғаның жойылуы, адамгершілік мұраттары мен құндылықтарының жоғалуы кезіндегі ақыл-ой қызметі. “Көркем бейне” – тек өнерге ғана тән шындықты игеру мен түрлендірудің ерекше әдісі мен формасын сипаттайтын эстетикалық категория [5; 222 б]. Көркем бейне - бұл объективті және субъективті, логикалық және сенсорлық, рационалды және эмоционалды, жанама және тікелей, дерексіз және нақты, жалпы және жеке, қажетті және кездейсоқ, ішкі (табиғи) және сыртқы, бүтін және бөлік, мәні мен құбылысы, мазмұны мен формасы. Осы қарама-қарсы тараптардың шығармашылық процесінде біртұтас, жанды өнер бейнесіне бірігу арқылы суретші адамның өмірін, оның қызметі мен күресін, қуаныштары мен жеңілістерін, ізденістері мен үміттерін жарқын, эмоционалды бай, поэтикалық жан-жақты және сонымен бірге терең рухтандырылған, қарқынды түрде көбейтуге қол жеткізуге мүмкіндік алады. Өнердің әр түріне, материалдық құралдарға (сөз, ритм, дыбыстық интонация, сурет, түс, жарық және көлеңке, сызықтық қатынастар, масштаб, мизансцена, мимика, киномонтаж, жақыннан, бұрыштан және т. б.) тән осы бірігу негізінде образдар-кейіпкерлер жасалады, образдар-оқиғалар, образдар-жағдайлар, образдар-

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

қақтығыстар, образдар-белгілі бір эстетикалық идеялар мен сезімдерді білдіретін бөлшектер. Бұл көркемдік бейнелеу жүйесімен байланысты өнердің өзіндік функциясын жүзеге асыру қабілеті — адамға (оқырманға, көрерменге, тыңдаушыға) терең эстетикалық ләззат беру, ондағы сұлулық заңдарына сәйкес жасай алатын және өмірге сұлулық әкелетін суретшіні ояту. Көркем образ жасау сияқты ажырамас процессіз өнердің бірде-бір түрі өмір сүре алмайтыны сөзсіз. Өнердің кез - келген түрінің өкілі үшін: суретші, жазушы, ақын немесе биші-бұл процесс оның шығармашылық бастамасы, дүниетанымының айнасы, өзінің "менін" білдіру тәсілі.

Бидегі көркем бейне – бұл би мәтінінің бір немесе көптеген дене қимылдарында көрсетілген рухани анықталған құбылыс. Хореографиялық бейненің ерекшелігі-адамзаттың мәдени-тарихи дамуының әр кезеңінде бидің пластикалық тілінде ерекше сынаттын экспрессивті құралдар жүйесін қолдану. Хореографиялық бейнені жасау кезінде экспрессивтіліктің негізгі құралы-пластика. Бұл хореографиялық бейнелердің негізгі элементтері болып табылатын пластикалық мотивтер, тек пластикалық мотивтерді лексика мен мәтінге біріктіргенде ғана біртұтас би құрылымын алуға болады.

Бейнені, сахнадағы кейіпкердің ішкі қасиеттерін бейнелеу үшін сыртқы белгілер, әсіресе хореографияда маңызды рөл атқарады, мұнда бәрі адам денесінің қимылдарымен, мимикамен, музыкамен, костюммен және макияжбен, жеңіл дизайнмен және би үлгісімен көрінеді. Кез-келген биде, кез-келген бағытта би үлгісі бар. Оған, хореографияның көптеген экспрессивті құралдары сияқты, балетмейстер ойлап тапқан көркем образдың өмірге келуіне немесе болмауына байланысты. Сахнада қанша биші болмасын-бір орындаушы немесе бүкіл кордебалет, бидің суреті би композициясының міндетті элементі болады. Би үлгісі хореографиялық бейнеге айтарлықтай эмоционалды әсер етеді. Ол кейіпкердің көңіл - күйін, оның мінезін жеткізе алады, кейіпкердің оң немесе теріс қандай сипаттамаға ие екенін көрсете алады. Би сызбасы және хореографияның басқа терминдері болмаса, көркем образ болмайды. Бұл жағдайда көркем сурет "доминоға" ұқсас: егер ол құлап кетсе, кем дегенде біреуі, бүкіл құрылымды құлатады.

Хореографиядағы сурет сезім мен ойдың, адам мінезінің биіндегі тұтас көрініс ретінде түсіндіріледі. Бейнелі би мазмұнды, эмоционалды, ішкі мағынаға толы. Хореографиялық образ жасау дегеніміз – биде іс-әрекетті немесе кейіпкерді бейнелеу. Бейнеден айырылған би жалаңаш техникаға, қозғалыстардың мағынасыз комбинацияларына дейін азаяды. Бейнелі биде техника рухани, мәнерлі құралға айналады, мазмұнын ашуға көмектеседі.

Бейнелі принцип күнделікті және халықтық билерге тән, олардың эмоционалды толықтығы мен мазмұнды сипатында, кейде бейнелеу элементтерінде көрінеді. Балетте хореографиялық образ көбінесе кейіпкерге, спектакль кейіпкеріне ұқсас. Хореографиялық бейненің негізі-балетмейстер құрастырған мәтін, бірақ орындаушының ойнауында бұл мәтін белгілі бір интерпретацияны алады.

Хореографиялық бейнені жасау процесі әдетте бірнеше кезеңнен тұрады:

1. Бейнеге қызығушылық, оның сипаттамалары бойынша материалдарды зерттеу.
2. Болашақ шығарманың жалпы белгілері шоғырланған көркем дизайн жасаушының санасында туылу.
3. Көркем идеяны жүзеге асыру -- көркем ақпаратты оның идеалды болмысынан материалдық болмысқа аудару, оның сапалы табиғатын өзгерту.
4. Сахнадағы бейнені балетмейстер, содан кейін орындаушы бейнелейді.

Хореографиялық бейнені құру-бұл әр түрлі өнер салалары өкілдерінің бірлескен күш-жігерін қажет ететін көп сатылы процесс.

Хореографиялық өнер әр түрлі өнер түрлерін қамтиды-музыка, хореография, драматургия, пантомима және т.б. Хореография хореографиялық бейнені құрудағы жетекші,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

негізгі рөлге ие. Олардың әрқайсысы өнердің осы түрінің талаптарына сәйкес сынған кезде хореографиялық бейнелі ойлаудың қажетті компонентіне айналады. Хореографиялық бейненің ерекшелігі би-пластикалық дамудан тұрады, ал би бейнелерімен ойлау кейіпкерлерді ашудың және бейнелеудің жалғыз тәсілі болып табылады. Хореографиялық бейненің мазмұны бидің барлық драмалық дизайнының мазмұнымен тығыз байланысты, ол құру процесінде музыкалық, пластикалық және кескіндемелік сипаттамалармен байытылған және олармен бірге музыканың, пластиканың, драматургияның, пантомиманың жаңа бірлігінде пайда болады. Егер бұл бірлік пластикалық кескіннің тұтастығын бұзбаса, керісінше, оны көркемдік қабылдау үшін қажетті алғышарттар жасаса, біз бейнелі ерекшеліктің бірде-бір жағы екіншісінің есебінен басым болмайтын синтезбен айналысамыз.

Бидің көркемдік бейнесі ерекше және ол өзіне тән көптеген байланысты қасиеттер мен ерекшеліктерден тұрады. Оның құрылымына би шығармасының барлық компоненттерінің (терминдерінің) көркем-бейнелі элементтері, яғни хореографияның барлық экспрессивті құралдары кіреді.

Хореографиялық өнерде "көркем образ" терминінің орнына "хореографиялық образ" ұғымы жиі қолданылады, өйткені хореографияда бұл екі сөз тіркесі Бір-бірінің орнына қабылданады. Осы көркем образ, бейне жасау кезінде қолданылатын хореографиялық құралдарға тоқталсақ:

Музыкалық материал және хореографиялық сурет. Хореографиялық образдың шығармашылық байланыстар тізбегіндегі бірінші нәрсе-балетмейстердің композитормен, музыкалық жетекшімен немесе концертмейстермен байланысы. Себебі музыка, біз айтқандай, бидің негізі болып табылады. Музыка биге ритмді негіз береді, ол оның эмоционалды құрылымын, мінезін, бейнелі экспрессивтілігін анықтайды. Музыка туралы олар оның бидің жаны екенін айтады. Балетмейстер өз тәжірибесінде дайын музыкалық шығарманы немесе балетмейстердің (драматург, либреттист) ниеті бойынша жазылған композитордың шығармасын қолданады. Пластикалық тіл мәнерлі және көп мағыналы. Ежелгі заманнан бері би адамның өмірін бейнелегені кездейсоқ емес-бұл еңбек пен демалыс, әскери шайқастар мен жеңістер, кездесулер мен қоштасудың қуанышы. "Би өнері" кітабында К. Блазис сол алыс уақыттар туралы былай деп жазды: "ежелгі адамдар музыка мен би қимылдарының тамаша сәйкестігін талап етті, осылайша әр қимыл, бишінің позициясының өзгеруі әуеннің ерекше жылуы мен ритағынан туындады, ал әуен өзінің мотивімен және модуляцияларымен пантомиманың әр қимылына жауап берді. Бидегі музыканың тамаша көрінісі-бейнелі құрылымның, музыка стилінің, музыкалық тілдің құрылымы мен пластикалық өрнектің, пішін құрылымының, қарқын мен метроритмнің сәйкестігі.

Би мәтіні және хореографиялық сурет. Қозғалыстарды үйренуді рөлмен, бейнемен жұмыс жасаудан тыс қарастыруға болмайды, бұл шығармашылық процесс бір уақытта болуы керек. Орындаушылардың қозғалысы сауатты, сенімді, белгілі бір сипатты білдіруі керек. "Әрбір қозғалыс-бұл кескіннің тірі ұлпасы". Балетмейстер орындаушыға рөлдің әр сәтінде пластикалық ойлауға, сахнада болған кезде, қимылдың, қозғалыстың, позаның интонациясы арқылы кейіпкерді ашуға көмектеседі. Әр жағдайда сіз кейіпкердің көңіл-күйіне, тақырыптың, сюжеттің рухына, қойылымның міндетіне сәйкес келетін жеке соққыларды, реңктерді табуыңыз керек. Бейнелерді, кейіпкерлерді, көңіл-күйді, қарым-қатынасты аша отырып, пластикалық және ішкі мазмұнның бірлігін біріктіру қажет. "Кейде нәзік пластикалық жанасу бұрыннан таныс ескі қозғалыстарды байытады және дамытады, көріністі ашуға көмектеседі".

Хореограф құрастырған би мәтіні белгілі бір актер үшін бейнелі болуы керек. Пластикалық мүмкіндіктер шексіз келеді.

Драматургия мен хореографиялық бейненің өзара әсері. Кез-келген хореографиялық шығарма драматургия заңдарына сәйкес құрылады, оған сәйкес сахналық образ құрылады.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Сахналық образда өзінің экспозициясы да, байланысы да, шарықтау шегіне дейінгі кезеңдері де (іс-әрекеттің дамуы), шарықтау шегі де, айырбастау да болуы керек. Балетмейстер бұл әрекеттің сахналық шындығына әкелетін бейнені осылай ойластырып, дамытуы керек. Хореографиялық бейнені сахнада толық және жарқын бейнелеу үшін балетмейстер бишінің алдына іс-әрекеттен, сюжеттен, шығарманың идеясынан, кескіннің сызығынан туындайтын нақты және дәл сахналық тапсырмаларды қоюы керек. Би нөмірінде балетмейстер хореография арқылы барлық драмалық кезеңдерді бөлуге тырысады. Біртұтас сюжеті жоқ қойылымда бұл техникалық күрделі қозғалыстар мен комбинациялардың каскады, не бидің ең қызықты үлгісі, қозғалыстың ең үлкен динамикасы, орындаудың ең жоғары эмоционалдылығы немесе басқа хореографиялық құрылғы болып келеді.

Хореографиялық бейнені жасаудағы би суреті. Бидің суреті, біз айтқанымыздай, бишілердің сахна алаңында орналасуы мен қозғалысы. Кез-келген бидің суреті, барлық жасалған композиция сияқты, хореографиялық шығарма идеясына, олардың би әрекеттерінде көрінетін барлық кейіпкерлердің эмоционалды жағдайына бағынуы керек. Бидің суретін құрастыру кезінде балетмейстер ең мәнерлілікке қол жеткізу, кейіпкердің бейнесін, мінезін, көңіл-күйін толық ашу үшін барлық мүмкіндіктерді пайдалануы керек. Би үлгісі логикалық түрде дамуы керек, би лексикасымен тығыз байланысты болуы керек, сахнада би мәтінін айқын анықтауға ықпал етуі керек. Нөмірдің міндетіне байланысты балетмейстер би үлгісін симметриялы немесе асимметриялы түрде жасай алады.

Би суреті бишілердің қимылдарын ұйымдастырады. Әр түрлі құрылымдар мен қайта құрулар көрерменге белгілі бір психологиялық әсер етеді, ал хореографтың міндеті - бидің суреті арқылы санаға енген ойды, көңіл-күйді және мінезді барынша толық білдіруге қол жеткізу. Сахналық жаттығулар кезінде хореограф аудиторияның әртүрлі нүктелерінен би үлгісінің құрылысын тексеруге тырысады және қажет болған жағдайда белгілі бір түзетулер енгізе алады. Би үлгісін дамыту логикасы, ең алдымен, балетмейстер қоятын міндетке байланысты. Бірақ драматургияға сәйкес сандар сахнада кейіпкерлердің мазасыздығын, толқуын немесе басқа да жарқын эмоционалды күйлерін көрсетуі керек кездер болады.

Бидің суреті, ең алдымен, нөмірдің дизайнына, оның идеясына, музыкалық материалына, бүкіл шығарманың музыкалық формасына (оның ішкі сипаты мен бейнесі, мақты жағы, қарқыны, музыкалық фразалардың құрылымы), бидің ұлттық ерекшелігіне (суреттің осы халықтың билеріне тән белгілері, оның сипаты) байланысты.

Шығарма драматургия заңдарына сәйкес салынуы керек, бұл бидің суретінде де көрінеді. Би қою кезінде балетмейстер би сызбасының даму логикасын ескеруге, суреттердің алуан түрлілігіне ұмтылуға, сурет салуда контраст принципін қолдануға, би сызбасының негізгі, бірінші жоспарын бөліп көрсетуге, сызбаны сахна алаңына біркелкі орналастыруға міндетті. Бидің суреті, біз атап өткендей, сахнаның жалпы орналасуына байланысты.

Мұның бәрі балетмейстердің, әсіресе жастардың жұмысында практикалық маңызы бар. Болашақта оның таланты, жинақталған теориялық білімі практикамен нығайтылған кезде, оған өз жұмысының технологиясына қатысты мәселелерді шешу оңайырақ болады.

Хореографияда, кез-келген өнер сияқты, барлық уақытта жақсы және жарамды көркемдік әдістер жоқ. Жалпы би палитрасына табиғи және органикалық түрде енген көркемдік әдіс би бейнесінің мәнерлі табиғатын ашуға қызмет етеді. Хореографиялық өнердің қазіргі заманы, ең алдымен, оның хореографиялық бейнелі ойлауының қазіргі заманы болып табылады, онда бейнелеу мен экспрессивтілік әрқашан бірлікте болады.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Зарипов, Р. С., Валяева, Е. Р. Драматургия и композиция танца. [Текст]/ Зарипов Р. Валяева Е. – Санкт – Петербург – Планета музыки, 2015 г. – 684 – 690 с.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

2. Захаров Р. В. Сочинение танца: Страницы педагогического опыта. — М.: Искусство, 1983. — 224с.,
3. Кристерсон, Х. Х. Танец в спектакле драматического театра. [Текст] / Кристерсон Х. — Москва - Искусство, 1952 г. 193 с.
4. Марченкова, А. И. Художественный образ в хореографическом искусстве / А. И. Марченкова, А. Л. Марченков. — Издательство Молодой ученый, 2013. — URL: <https://moluch.ru/conf/ped/archive/67/3357/> (дата обращения: 28.02.2024).
5. Добровольская, Г. Н. Танец. Пантомима. Балет. [Текст] / Добровольская. Г. Н. — Москва — Искусство, 1975г. - 124с.
6. Бухвостова, Л.В., Щекотихина С.А. Мастерство хореографа: учебное пособие. [Текст] / Бухвостова Л. В., Щекотихина С. А. — Орел - Орловский гос. Институт искусств и культуры, 2005г.-143с.
7. Ивашенко, В. И., Ильина, К. В. Жизнь в танце. [Текст] / В. Ивашенко, К. Ильина, - Москва — Россия, 2017 г. — 18-24 с. 26
8. Карпенко, В.Н., Карпенко, И. А., Багана Ж. Хореографическое искусство и балетмейстер. [Текст] / Карпенко В. Карпенко И. Багана Ж. — Москва — Знаниум, 2019 г. 138-139с.
9. Чечетин, А.И. Основы драматургии. [Текст] / Чечетин А. — Краснодар - Планета музыки, 2015 г. — 194 с.

СӘУЛЕ БАПАНОВАНЫҢ АВТОРЛЫҚ КОЛЛЕКЦИЯСЫНДАҒЫ ЭТНО СТИЛЬ

Тоқмырза М.Б

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы

Ғылыми жетекшісі: аға оқытушы, өнертану магистрі Карабалаева Б.Р

Abstract

This article examines the ethnic style of the designer Saule Bapanova in modern clothes. In the 20th century, the need for national clothes began to decrease, but now, in order to increase the demand for those national clothes, the creative collection of Kazakh fashion designer Saule Bapanova, who gives special importance to those clothes, adds eye-catching elements, and has a significant impact on the development of that ethnic style, is considered. How the ethnostyle clothing of our designer has developed to the present day has been studied. The solutions found by our designer to make his work interesting, differences from other national clothes are mentioned.

Бүгінгі таңда Қазақстандағы сәнгерлердің шығармашылығын этно стиль бағытынсыз елестету қиын. Әр халықтың мәдени мұрасы, өзіндік ерекшеліктері, өрнектері әрдайым дизайнерлер үшін шабыт болды. Соңғы жылдары этникалық өнері айтарлықтай өсті. Солардың ішінде киіз басу өнері. Киіз басу ата-бабамыздан күні бүгінге дейін өз құндылығын жоғартпай келеді. Осындай ерекше тарих бедерінен сыр шертетін, табиғи материалдарға екінші өмір сыйлап, ашығын айтар болсақ киізден текмет, сырмақтан бөлек киім тігуге болатынын көрсетіп жүрген дизайнеріміздің осы стильдегі, өнердегі қолтаңбасын анықтайтын боламыз. Киіз басудың өзі өз алдына бір өнер. Кез келгеннің қолынан келе бермейді, себебі аса шыдамдылықты талап етеді. Табиғаттан дайын күйінде келмейтіні бәрімізге мәлім.

Киіз басу – дәстүрлі қазақы ортада дамыған киіз жасау өнері. Оған жүн талшықтарының бір-бірімен ұйыса байланысатын қасиеті негізге алынған. Бұнымен не айтқымыз келді, яғни киіз басу қеріне жалпы түсініктеме беру арқылы, дизайне Сәуле

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Бапанованың коллекциясымен таныстырғымыз келді. Киіз біздің ата өнер болғаннан кейін оның қыр қысырын қазақтан артық ешкім білмес. Осы өнерлі жандандырып жүрген Бапановтар отбасымен таныстырғым келеді.

Әлібай және Сәуле Бапановтардың жұмыстары елімізде ғана емес, шетелдерде де кеңінен танылып жүр. Бапановтардың шығармаларындағы негізгі тақырып – жер-жаһандағы тіршілік. Өнер иелері текемет пен гобелен техникасының көмегімен поэтикалық пейзаждар мен жанрлық композициялар, реалистік және фантастикалық натюрморттар жасаған. Олардың жұмыстарының бір ерекшелігі ежелгі текемет басу және жүннен гобелен тоқу техникасын пайдалана отырып, заманауи киім үлгілерін жасауы. Шеберлер өз еңбектерінде қосылмайтын, сәйкес келмейтін заттарды: жүн мен жібекті қатар қолдануды жақсы көреді. Және олардың тер төгіп еңбектенуінің нәтижесінде бір-біріне ұқсамайтын, көз тартарлық бейнелер пайда болады. Жүн сияқты икемді материалмен көп жылғы шығармашылық жұмыс жасаған суретшілер оны жетік игерген соң, одан киім жасауға кіріседі. Жүн өңдеу техникасына оралу арқылы Бапановтар жүннен жасалған керемет киімдерді өмірге әкеле отырып, жүннің адам өміріндегі бұрынғы маңызын көрсете білді. Түрлі-түсті бояуларды пайдалана отырып киізден, ине-жіпсіз жасалынған киімдер арқылы Сәуле Бапанова қазіргі заманғы сән әлеміне өзіндік үлес қосуда. Сәуле Бапанова өзінің коллекциясында Тұмар патшадан Домалақ анаға дейін қоса білген.

Дизайнердің авторлық коллекциясында ұсынатын әр ұлттық киімдері бір-біріне мүлдем сәйкес келмейді. Әрі ерекшелігі байқалады. Ал дизайнер пайдаланатын материалдың сапасы өте жоғарғы деңгейде, оны ұстағаннан-ақ сезіледі. Әр үлгісіне таза былғары қолданылып, асыл тастармен безендіріледі.

Қазіргі таңда киізден киім жасау өнерінде еңбек етіп жүрген дизайнерлеріміз біршама. Оның ішінде Айгүл Жансерікованы алуымызға болады. Айгүл Жансерікова – этно дизайнер, Қазақ Өнер Ұлттық қауымдастығының президенті. «Әрбір ұлт өзінің қол өнерімен жалпы өнерімен ұлт бола алады», дейді дизайнеріміз.

Осы жобадан қарастырып отырған дизайнеріміз Сәуле Бапанова мен сәнгеріміз Айгүл Жансерікованың ұқсастықтары да, айырмашылықтары да бар. Мысалы, ұстастықтары материалдарында, екеуінде жүннен жасайды. Сонымен бірге айырмашылықтары да бар. Айырмашылығы: материал өңдеуінде, материалдармен аралас техникада жұмыс жасауында, киім үлгісін түрлендіруінде. Бапанова табиғи түрде яғни, тек жүннің өзінен жасаса, Жансерікова оны басқа да материалдармен (жібек, мақта) аралас жұмыс жасауында. Айтып кеткеніміздей Бапанова контраст түстерде және негізгі түс ретінде ақ және қара түстерді кеңінен пайдаланса, Жансерікова ашық түстерде ойнайды. Фонтон қандай түстер болса сол түстерде жұмыс жасайды.

«Анаңнан 10 рет тусаң да, сен бәрібір шет ел, француз немесе басқа болмайсың. Қазақ болып туылған екенсің, ата дініңді, тіліңді, дәстүріңді құрметтеуге тиістісің». Сәуле Сыздыққызы сабақ алдында шәкірттеріне күнделікті қайталайтын сөзі осы. Тек қана өзіне тиісті пәнді игеруді үйретіп қана қоймай, жастардың білімді, адамгершілігі мол болып қалыптасуына және ұлттық тәрбиені бойларына сіңіруіне барынша атсалысатыны сөздерінен және жасап жүрген ісінен айқын байқауға болады. –Анам Айданның қолы істен бір босамайтын. Қыстың күні кілем тоқитын жіптерді дайындап, балаларды жанына отырғызып жүн түткізетін. «Жүнді кім көбірек түтсе, Алла тағала соған маржан тастан алқа сыйлайды» деп қызықтыратыны есімде-, деп дизайнеріміз өзінің осы кәсібінің бастауын тамыры тереңде жатқан ауыл тіпшілігінен алғанын әрдайым айтып отырады. Әкесі Сыздық кезінде ақын, жырау Нартайдың қасына ерген, елге өнегелі азаматтардың бірі болған екен. Өнерлі, тәлімді, шаңырақта өскен Сәуленің қолөнердегі бүкіл шығармашылық жұмыстарынан, яғни киіздері, гобелендері, шилері поэзия тілінде сөйлеп тұратындығы осыдан болса керек-ті.. Төзімділікті талап ететін тоқымашының қиялы ұшқыр, ойы кемел болғанда ғана жасаған дүниесі сәтті

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

шығатынына күмән жоқ. Сәуле мен Әлібай Бапановтар әулетінің өнерінен көпшілік хабардар. Ұлдары Ағын мен қыздары Ая да ата-ана жолын жалғастыра отырып, бүгінгі таңда қолданбалы және бейнелеу өнеріне өзіндік қолтаңбаларымен қосылған жастар десек қателеспеспіз”.

Дизайнеріміз Сәуле Бапанованың өнерінде киіз басу кішкентай кезінен бастау алған. Атап айтар болсақ, кішкентайынан әжесі мен анасының қасында жүріп, оларға киіз басуға көмек көрсетіп жүрген кезінен. Өсе келе осы кәсіпті неге ары қарай дамытпасақ деген ойда осы кәсіп түрін қолға алды. Оған бұл саланы алып кету қиын болмады. Себебі; жоғарыда айтып кеткеніміздей киіз өнері дизайнерге таңсық дүние емес еді, кішкене кезінен көріп, біліп өскен. Киізден сырмақ, текемет секілді төсеніштерді шебер жасады. Бапанова киіз материалына деген көзқарасы өз алдына бөлек еді. Киізді көп пайдалануының астарында терең мән бар. Киіз адам денсаулығына өте пайдалы. Қан қысымы, жүрек ауруының алдын алатын бірден-бір материал. Одан бөлек қыста жылы, жазда терлетпейтін де қасиеттері бар. Киізден жасалған төсеніштерге құрт-құмырсқа да жоламайды. Дизайнеріміз осылардың бәрін есере отырып, сонымен қатар қазақилықты ұмыт қылмайтын текемет пен сырмақтың үстінде ойнап өскен бала бойына патриоттылық және адам бойында болу керек деген қасиеттерді бойына сіңіруге көмектеседі дейді.

Осылайша алғашқы кезеңдерінде киізден үй жабдықтарын жасады. Одан кейін өз қолтаңбасын әкелу жолына көшті. Яғни жаңашалық керек деп ойлап, киізден түрлі бұйымдар жасап шығарды. Ал, осылардың ішінен көзге айрықша түсіп, жұрт назарын аударған киізден жасалған киімі болатын. Материалдары өте ерекше киім қызығушылықты оятпай қоймады. Алғашында жүнді өзі өңдеген болса, қазіргі таңда Австралиядан арнайы тапсырыспен алынады. Дизайнеріміздің коллекциясында сонау Домалақ анадан Тұмар патшаға дейін кездеседі. Киім жасауда көбіне ақ түсті материалды қолданады. Ол пәктікті, тазалықты, адалдықты нақыштайтын символ секілді. Сонымен қатар ақ материал қыз баласының үстіне киіліп шашы артына жайылған кезде ерекше нәзіктік пен романтиканы сездіреді.

Бапанова шығармашылығында бір ізділік айрықша байқалады. Мысалы киізден жасалған киімін алсақ та, gobелендерін алсақ та түстер контрастын байқаймыз. Көбіне бір-біріне қарама-қарсы түстерді пайдаланғанды жөн көреді. Ал, ол дегеніміз өмірдің ақ қарасын, өмір ағымын көрсетеді.

Киім адам баласы үшін сыртқы ортаның әсерінен қорғаныс құралы ғана емес. Бұл адамның беделін, қоғамдағы дәрежесін көрсетеді. «адам көркі шүберек» дегендей қоршаған орта біздің қандай киім кигенімізге қарап баға беріп бағалайды әрі сыйлайды. Тәуелсіздік алған жылдардан бастап шығармашылық жолдарын бастаған және бүгінгі күнге дейін дамып, жаңа дүниелермен танылып жүрген Сәуле Бапанованың жылдан-жылға сәнді, сапалы, жаңа тенденцияларға сай әрі этно стильде жұмыс жасап, киім үлгілерін жасап жүргенін біліп осы жұмысты сондай қолөнершілерімізге арнағымыз келді. Дизайнердің коллекциясымен танысып, талдап ұлттық мотивтерге терең мағына ие болғанын атап өттік.

Қазақ халқының ұлттық киімдерінде үлкен тарих жатқаны барлығымызға мәлім. Ұлттық киімдердің басқа ұлт киімдерінен айырмашылығы өзіндік мәдениеті мен талғамына, терең философиялық мән мағына жатыр. Қазақ ұлттық киімі заманауи киім коллекцияларын жасауда бай шығармашылық қайнар көзі болып табылады. Еліміздің нарықтық экономикасының дамуына, ұлттық мұрамызды сақтауға, мәдениетіміздің жаңғыруына отандық дизайнерлердің этно стильде орындалған киім үлгілері үлкен үлесін тигізуде. Осы зерттеу жұмысында халқымыздың құндылықтарын дәріптеп жүрген дизайнеріміз Сәуле Бапанова еңбектеріне үңілдік. Ерекшеліктерін айқындай үшін отандық этно дизайнер Айгүл Жансеріковамен салыстыра отыра талдап көрсеттік. Яғни ұлттық нақыштағы киім үлгілері

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

халқымыздың этикалық дәстүрлерін, әлеуметтік қатынастарын, діни көзқарастарын, эстетикалық талғамдарын айғақтайтындығына көз жеткіздік.

Мақалада тарихымыздың түп тамырында сақталған өткен заманның ескерткіштері мен қолөнер жәдігерлерінің, ғалымдар мен зерттеушілердің көне сызбалары мен жазбаларынан құнды материалдар алып халқымыздың ұлттық киімінің даму процесін қарастырдық. Қазіргі заманғы Қазақстандық дизайнерлерінің коллекцияларының басым бөлігі дәстүрлі материалдармен дәне қазақ ұлттық киімінің түстік гаммасы негізінде орындалады, ұлттық ою-өрнектің элементтерімен мотивтері кеңінен қолданылады. Қазіргі заманғы киім дизайнын дамыту негізгі бағыты этникалық мотивтерді пайдалана отырып, ерте заман мен қазіргі заманғы мәдениеттің ортақ синтезін құрастырдық.

Пайдаланылған әдебиеттер:

1. Жангелдин Е. «Қазақтың ұлттық киімдері». Алматы, 1998, (99б)
2. Марғұлан Ә.Х «Қазақское народное прикладное искусство». Алматы, 1995, (203б).
3. Арғынбаев Х.А «Қазақ халқының қол өнері». Алматы, 1965, (52б)
4. Захарова И.В «Қазақское национальная одежда». Алматы, 2000, (100б)
5. Ходжаева Р.Д «Қазақское национальная одежда». Алматы, 1997, (23б)

МӘЛІК ЖҮНІСБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ПІШІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР

Тұрсынғазы. Г

*Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰОА, Алматы
ғылыми жетекшісі – өнертану магистрі, аға оқытушы Карабалаева Б.Р.*

Abstract

The presented article describes the creative portrait of the domestic sculptor Malik Zhunisbaev Sultanuly. The beginning of his creativity and his works up to the period of development, his own signature, method, style were considered and analyzed. Studies were conducted on the place of sculpture in the Soviet period and its role in modern independent Kazakhstan. In-depth research was conducted on the works of the domestic sculptor Malik Zhunisbaev, and thematic and methodological researches were identified. In addition, semiotic analyzes were made, with a full focus on the features and foundations of shaping in the work of the sculptor.

Қазақстан Тәуелсіздік алғаннан кейінгі жылдары отандық мүсін өнері айтарлықтай дамыды. Суретшілер немесе мүсіншілер қалыптасқан заңдылықтар мен ережелерден бас тартып, шығармашылық еркіндікке қол жеткізді. Өздері қалаған тақырыпта дүниелер жазып, мүсіндер сомдай бастады. Осы тұста еліміздің тарихы, әдебиеті, дәстүрімен қатар өнер салалары да қайта қаралып сан қилы өзгерістер ене бастады. Олардың қатарында суретшілер қауымы да отандық тарихқа қайта үңіліп, жаңғырту мен жаңартуға атсалысты.

Республикамыздың ірі қалаларында монументтералып мен ескерткіштер бой көтере бастады. Әсіресе, батыр бабаларымызды дәріптейтін «атты ескерткіштер» көптеп тұрғызылды. Сонымен қатар, халқымыздың басынан өткерген талай ұрыстар, көтерілістер мен соғыс кезеңдері, шапқыншылықтар, ашаршылық, репрессия сынды көптеген ұлы тарихи кезеңдер бейнелеу өнері, соның ішінде мүсін өнерінің негізгі мазмұнына арқау болды. Қоғам қайраткерлері мен ақын жазушыларымыздың өршіл келбеттері сомдалып, кезең шындығы халқымен қайта қауышты. Белгілі әлем мойындаған Бауыржан Момышұлы, Қаныш Сәтпаев, Ғабит Мүсірепов, Сәбит Мұқанов, Мұқағали Мақатаев сынды тағы да басқа

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

нар тұлғалардың ескеркіштері жеке мүсінделе бастады. Сондай ақ топтық композиция құра білген «Әлия мен Мәншүк» - мүсіндік кешені, «Ауған соғысы қаһармандарының рухына арналған» монумент, және «Тәуелсіздік монументі» осының айғағы.

Мүсіндеу – көркемөнердің бір түрі. Мүсін өнері — латынша кесу, шабу, жону деген мағынаны білдіреді. Мүсіндеудің сызба мен кескіндемеден айырмашылығы – барлық көлемін, пішінін анық көрсетеді. Мүсіндеудің негізгі объектісі – адам.

Отандық мүсінші Жүнісбаев Мәлік Сұлтанұлы 1957 жылы Алматы облысы, Түрген ауданында дүниеге келген. «1976 жылы Н.В.Гоголь атындағы Алматы көркемсурет училищесін, 1987 жылы В.Суриков атындағы Мәскеу мемлекеттік өнер институтын бітірген. 1990 жылдан Қазақстан Республикасы Суретшілер одағының мүшесі, мүсінші. Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясының профессоры. 2013 жылы Б.Алтынсарин медалімен, 2016 жылы «Құрмет» орденінің кавалерімен марапатталған. Көптеген Республикалық, халықаралық көрмелер мен шығармашылық симпозиумдардың қатысушысы.

М.Жүнісбаевтың шығармашылық диапазоны кең және шағын формалардан монументалды шығармаларға дейін алуан түрлі.

Жүнісбаев Мәлік Сұлтанұлының туындылары – формалар мен белгілерді үздіксіз іздеу болып табылады және ол мүсіндердің пластикалық, дүниетанымдылық өнері тілінің проекциясы ретінде қарастырылады. Мүсінші шығармаларында ХХ ғасыр авангардтық бөліктерді көрсететін абстрактты туындыларды да, шынайы реалды образдарды да органикалық түрде біріктіретінін байқай аламыз. Шебер түрлі материалдарды шебер меңгерген. Оның шығармаларынан тастың ауырлығын, ағаштың жылылығын, мәрмәрдің мөлдірлігін, қоланың жұмбақтығын көруге болады.

Шығармашылығының алғашқы жылдарында мүсінші портрет жанрыда көп жұмыстар жасады. Оның шеберлігі тек пішін мен ұқсастықты ғана берумен шектелмей, асқан байқампаздықты, портрет кейіпкерінің рухани дүниесіне терең бойлай білушілік қабілетінде. Мәлік Жүнісбаев бүкіл шығармашылығында осы міндет үдерісінен шығуды ұдайы ұстана білді. Шебердің портреттері әдетте, мұқият ұзақ қарауға арналған. Оның портреттерінің ерекшелігі композицияның тік құрылымында, бет-әлпеттің әсем сомдалуында. Мүсінші өзінің бейнелеу тіліне, айқындыққа, дәлдікке, әсемдік формаларын аса нәзік иірімді сызықтарды араластырады. Мүсіннің сыртын мұқият қырнап, бөлшектерді саралауға көп қызығушылық, портрет кейіпкерін сипаттаудағы кейбір тәптіштеушілік Мәлік Жүнісбаев шығармаларына тән жағдай. Сырт кескінді сипаттаудағы сылбыр баяндау, әсемдікті іздеуге, өз образдарының ішкі тынысын ашуға қол жеткізеді.

Тұжырымдай келе, Қазақстанның ұлттық кәсіби мүсіншісі Мәлік Жүнісбаев өзінің барлық шығармашылығын жеке тұлғаға, басым бөлігін әйел образына, және әйел образын түрлендіруге арнады. Осы орайда мүсіншінің өзімен кездесіп, жеке сұхбат жүргізілген болатын. Сұхбат барысында көптеген сұрақтар қойылып, пікір алмасу болды. Өнер иесінің өзі айтып өткен әдемі оймен бөлісіп өтсек:

“Менің жұмыстарымның басым көпшілігі әйел бейнесі. Барлық туындыларыма арқау болған, шабыт берген ол менің туған қызым. Қызым дүниеге келгенде мен қатты қуандым. Қызым да маған өте жақын болып өсті. Шығармашылықпен айналысып жатқан сәттерде қасымда жиі жүретін. Екеуміз бірге көп жұмысты аяқтайтынбыз. Көз алдымда еркелеген қызым өз дәуірінде сұлу бойжеткен болды. Одан кейін тұрмысқа шығып, ана атанды. Осылай өз қызыма қарап отырып, барлық қазақ қызының тағдыры менің көз алдымнан өтіп жатты. Сонда мен әрбір жұмысыма бойжеткеннің бойында бар нәзіктік пен ұяндықты, еркелікпен еркіндікті бірге сипаттағым келетін. Жұмыстарымның сыры - осыда. Ал тұлға бейнесін жасауда белгілі бір әдеби мәліметтер мен тарихқа үңілемін. Батыр образын сомдағанда

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

жалпы батырға тән сипаттарды ғана түземін. Түрі, киген киімі, ұстаған қарулары бәрі өз фантазиямнан пайда болатын туындылар.”- деп аяқтады.

Мәлік Жүнісбаев мүсіндері қаланың, табиғат аясының, сәулеттік ғимараттардың және оның ішкі көрінісінің кеңістік шешімдерімен жарасым тапқан көркем туындылар. Мәлік Жүнісбаевтың тақырыпты, пішінді және материалды таңдап алу қиялында шек жоқ. Ағаштан ойып, тастан қашап, мыстан құйылған мүсіндік тәлтумалары материалдың фактуралық ерекшеліктерін ұтымды пайдаланып, образдық шешім тапқан шығармалар. М.Жүнісбаевтың пластикалық ізденістері классикалықтан заманауи жаңаша пішіндік шешімдердің түрлі вариацияларында көрініс тапқан. Композициялық тақырыптары да алуан түрлі.

Осы тұрғыда туындыларын үш санатқа бағыттап, қарастыруға болады. Олар: батыр бейнесі, әйел образы және тұлғалар бейнесі.

Ізденіс жұмыстарын жүргізу барысында, шебер тарих беттеріне терең үңіліп, бізге дейінгі жеткен және сақталған мәліметтерді негіз ете келе, тұлғалар образын сомдайды. “Үкілі Ыбырай”, “Абай”, “Ж.Елебеков” сынды еңбектері осы санатқа жатады.

Батыр - жаугершілік заманының тұлғалары. Олар үнемі ат үстінде күн кешкен деген дәлелді мәліметтер де кездеседі. Сондықтан да, алаңдағы жауынгердің композициясы жойқын динамиканың араласуымен шешім табады. Тұлпардың алдыңғы аяқтары жоғары көтеріліп, ат шауып келе жатқан көрініс жиі орындалады.

Жүзі суық, тұла бойы қатаң алып денелі, мысы басым ержүрек салт аттыны мүсінші өз бетінше сомдау арқылы батыр бейнесін түзеді.

Мәлік Жүнісбаев әйел образын сомдауға аса назар аударған. Туындылары әсерлі де сезімтал. Шығармаларында кездесетін өзгеше формалары мен пластикасы - әйел дүниетанымдылығын ашуға бағытталған. Әдемі ырғаққа, сиқырлы сырға, романтика мен махаббатқа толы. Мүсін құрылымының басым бөлігі шеңберге негізделген. Осы тұста шебердің пішін сомдау ерекшелігі айқындала түседі.

Қорыта айтқанда, мүсінші тақырыптық ізденіс барысында әйел бейнесіне баса назар аударады. Әйел бейнесінің мәнін ашумен шектелмен, оны түрлі пішінде құбылтады. Әйел образы ең алдымен жаратушы, одан кейін тазалық, сұлулық, еркіндік деген ұғымдармен сәйкестендіріліп сомдалған. Сондай-ақ ана ретіндегі образы да калыс қалған емес. Әйел образын дәл осылай жіктеу арқылы әлемдікденгейдегі мүсін өнерінен қарастырдық. Монументалды мүсін өнерінде алғашында әйел образы еркіндікті дәріптейтін және кейінгілері тазалық пен сұлулықтың символы ретінде талқыланатындығын аңғаруға болады.

Әлемдік мүсін өнерінде өзінің пластикалық тілімен кереметтік құндылығын жоғалтпай сомдалып жатқан мүсін өте көп. Солардың арасында әйел образы арқылы жеткізілгендер де жоқ емес. Бұл ескерткіштердің барлығы да қоғамдық сананы жаңғыртуда, көркемдік эстетикалық көзқарас сыйлауда әртүрлілікпен алға шығып, шытырман идеяларын шынайы жетістігін тудырып отыр. Қай-қайсысын алып қарасаңыз да нақты бір формадан бастау алатын ұтқыр композициялық шешімдері арқылы көрерменін танқалдыратын жұмыстар. Жан түршігерлік, сұлбасы ұсқынсыз деген қарсылықтарға қалған мүсіндерінің өзіуақыт өте өзінікін алады. Яғни мүсінші қалай болғанда да өзін мойындатуға жұмыс жасайтындығын түсіне отырып, әлемдікденгейдегі әйел образын еркіндік, сұлулық, ақиқаттың символы ретінде қарастырылған.

Мүсінші қолтаңбасының тағы бір ерекшелігі ұлттық тақырыптарға негізделген. Халқымыз ежелден ұлы даланың ұрпағы екендігін ескере отырып, табиғатқа деген сүйіспеншілігін шығармашылығымен байланыстырады. Осы тұста өсімдікке жақындау, стилизацияланған бейнелерді де кездестіреміз. Соның бірі - гүл.

Әйел образын гүлге теңеуі, гүлді түрлендіруінен де астарлы ұғымдарды көреміз. “Жібек” осы бағытқа негізделген туындылардың бірегейі. Композиция гүл тәріздес, басына сәукеле киген қазақ қызының бейнесі. Халқымыздың ұлттық болмысын сақтай отырып,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

бойына нәзіктікпен сұлулықты, ұяңдық пен инабаттылықты, сыпайылықпен адамгершілік асыл қасиеттерді жинаған бойжеткенді көреміз. Қыздың сыртқы сұлбасы өз сезімдерін жасырып, тазалығын сақтап, биязы келбетімен айналаны баурап тұрғандай күй кешеді. Сәукелесіндегі ою-өрнектері, киіміндегі таңбалары, нәзік иірімдері мен жұмыр формасы көркіне көрік сыйлайды. Пластикасы тығыз орналасып, материалдың таңдап алынуы өте сәтті шешім тапқан. Қызды гүлмен салыстыру көбінесе оның сұлулығын, нәзіктігін және талғампаздығын атап өту үшін қолданылады. Бұл метафора әдемі және табиғи табиғатпен ассоциацияларды жеткізе алады, сондай-ақ оның тұлғасының бірегейлігі мен нәзіктігін білдіреді. Өнерде және поэзияда мұндай салыстырулар символизммен және эмоционалды реңктермен байытылған бейнені жасауға көмектеседі.

Осы тұста “ қыз тәрбиелей отырып, ұлт тәрбиелейміз” , “қызға қырық үйден тыйым” , “қыз - халықтың айнасы” деген сынды тұжырымдарға келеміз. Қыз баланың отбасы мен қоғамдағы рөлі жайлы сан сауалға жауап алып, қоғамның көзқарасын байқай аламыз. Қазақ қызының бойындағы құндылығын арттыру арқылы , ұлттық руханиятымызды өскелең ұрпаққа дәріптейміз.

Қыз баланы қазақта кішкентайынан мәпелеп, аялап, қанаттыға қақтырмай, тұмсықтыға шоқыттырмай өсірген. Жалғандағы нәзіктік пен пәктікті, инабаттылықты әрбір қазақ қызының бойына сіңіріп өсірген. Қазақ халқы әдептілікке тәрбиелеуді ең алдымен қыздың тәрбиесінен бастаған. Өйткені, бүгінгі бармақтай бала ертең бой жетеді, бүрсікүні ана болады. Адамзатты осы анадан деп түсінген қазақ әдепті ана арқылы қыздан бастаған. Алла Тағаланың көркем жаратылыстарының ішінде тәні нәзік, жаны сұлу болған жаратылыс ол – әйел. Оның күштілігі – оның әлсіздігінде. Әйел неғұрлым нәзік болса, оның бейнесі соғұрлым көркемдене түседі деген дәстүріміздің тылсым ойларын Мәлік Жүнісбаев шығармалары астарлап жеткізе білген үздік туындылар.

Мүсіндегі әйел бейнесін керемет әсемдікпен және әсемдікпен бейнелеуге болады. Оның фигурасы жиі стильдендірілген, қисық сызықтар мен әйелдік сызықтарға баса назар аударады. Бет әлпеті нәзік және эмоционалды болуы мүмкін, сұлулық пен ішкі күшті жеткізе алады. Көйлек немесе зергерлік бұйымдар сияқты бөлшектерді пайдалану сән-салтанат пен талғампаздық элементін қоса алады. Мұндай мүсіндік бейнелерді жалпы қабылдау көбінесе эстетикамен және әйел сұлулығы мен мінезіне таңданумен байланысты.

Әдебиеттер тізімі:

- 1.Ергалиева Р.А. Этнокультурные традиции в современном искусстве Казахстана. - Алматы: НИЦ «Ғылым», 2002. - 183 б.
- 2.Шарипова Д. Изобразительное Искусства Казахстана периода независимости. -Алматы: Арда, 2010.- 106 б.
- 3.Байжігітов Б. Бейнелеу өнерінің теориялық мәселері. -Алматы: «Алматы баспа үйі» ЖШС, 2005. - 112 б.
4. Г.Ш. Елеукунованын «Очерки истории средневековой скульптуры Казахстана»
5. Рычков А.В. СИНТЕЗ ЦВЕТА И ФОРМЫ В СКУЛЬПТУРЕ Синтез цвета и формы в скульптуре (cyberleninka.ru)
- 6.Әлемдік өнертану. Бейнелеу өнері.- Алматы: Өлке, 2008. - 12-15 бб. 2т.
- 7..Юсупова А.К. Тәуелсіздік идеясы және көркем әдебиет. Алматы, 2001.216
- 8.Сырлыбаева Г. Қазақстан мүсіні. Қазақстан Республикасының Мемлекеттік Ә. Қастеев атындағы өнер мұражайы. Қазақстанның бейнелеу өнері. Мүсін. Каталог. Алматы: 2010
- 9.Қазақстан монументтік өнері. Алматы: Өнер, 1989
- 10.Қазақстан бейнелеу өнері. XX ғасыр. Алматы: 2001
11. 100шедевров искусства Казахстана. Живопись,Скульптура.Алматы: Жибек жолы,2009.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ТЕАТР ӨНЕРІ – РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚ ҚАЗЫНАСЫ

Хайроллаева Г.М.

*Т. Жүргенов атындағы Қазақ Ұлттық Өнер Академиясы, Алматы, Қазақстан
Ғылыми жетекші: филос. ғ.к. Б.М. Божбанбаев*

Abstract

The theater is undoubtedly the only path that leads society to moral and spiritual values. It brings a literary work to a new state with a stage movement, that is, with a theatrical color inherent only to it, and revives its relationships in it. Each action, anger, vibration of feelings, laughter, joy and sadness directly affect the viewer and bring him into different states. Theatrical art forms a different attitude of the viewer to life and life of society.

Театр қоғамды адамгершілік пен рухани құндылыққа бастайтын бірден бір жол екені сөзсіз. Әдеби шығарманы сахналық қозғалыспен, яғни, өзіне ғана тән театрлық бояумен жаңа күйге енгізіп, ондағы өзара қарым - қатынастарды тірілтеді. Әрбір іс-қимыл, ашу-ыза, сезім дірілі, шаттық-күлкі, қуаныш пен қайғы тікелей көрерменге әсер етіп, түрлі күйге түсіреді. Театр өнері көрерменнің өмірге, қоғам тыныс-тіршілігіне деген өзгеше көзқарасын қалыптастырады.

Театр – қазіргі халық өнеріне табиғи түрде енген, өзімен бірге өсіп, бірге қалыптасып келе жатқан ұлттық мақтаныш. Рухани сұраныс пен шығармашылық күштерге қысым жасалып, өнердің мәңгі мызғымас талаптары уақытша идеологияның ыңғайына бейімделуге мәжбүр болған кеңестік дәуірде театр да сол талаптарға сай жұмыс жүргізді. Бір кезде «қазаққа театр қажет пе, ата- бабасында болмаған, қанына сіңбеген өнерді халық керексіне қояр ма екен?»,- деген күнкілдердің болғаны да бар. Бұл, әрине, халықтың тұрмыс-салтын, әдет-ғұрпын білмей, үстіртін айтылған топшылау еді. Әйтпесе, біздің елде театр негізгі ерте күннен бері бар болған. Осынау жылдар ішінде театр шыққан биік-биік белестер мен асқар-асқар асуларды санамалап шығу, оның дамуы мен қалыптасуы жолында тер төккен тектілер, халқының жүрегінен мәңгілікке орын алған кіл жампоздар мен жайсаңдар туралы айтып тауысу мүмкін емес. Бұл –келешектің сыбағасы.

Қазақстанның мәдениет тарихында театр ерекше орын алады. Қазақ жерінде пайда болған алғашқы театрлардың рөлі өз тарихи дамуын бастан өткеріп, тәуелсіздік алғаннан кейін тіпті арта түсті. Қазақ ұлты өткен тарихына көз тастап, төл тарихын түгендеу барысында – мәдениетіміздің жаршысы ретінде театр тарихын да зерттеп, зерделеу қолға алынды. [1]

Қазақ театр өнерінің тууына ықпал жасаған орыс мәдениеті, қазақ топырағының іргесіне орналасқан Омбыда 1865 жылы қалалық театрдың ашылуы –үлкен маңызы бар, мәдени оқиға болды. XIX ғасырдың екінші жартысында бұл театрдың даңқы жайылып, оның сахнасына батыс пен орыс классиктерінің шығармалары қойылады. Ал, қаланың өзі болса, өнер мен білімге ұмтылған қазақ жастарының төңкеріске дейін топтасқан белгілі орталығы болды. Халқымыздың ұлы ғалымы, демократ-ағартушысы Шоқан Уәлихановтан басталып, онан кейінгі кезеңдерге дейін қазақ жастарының білім алып, мәдениетке араласуы осы қаламен тығыз байланысты. Солардың ішінде Сәкен Сейфуллин, Нығмет Нұрмақов тағы басқалар болды. Бұлармен бірге, білім мен мәдениетке ұмтылған Жұмат Шанин де осы қалада болып, әрі оқып, әрі қызмет істеген. Қазақ жастарының басын қосып, өнер мен мәдениетке баулыған Бірлік ұйымы да осы Омбыда ашылған. Сол уақытта қызметте немесе оқуда болған халқымыздың ардагер ұлдарының орыстың озық мәдениетінен үйреніп, театр

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

өмірімен таныс болуы-олардың келешектегі шығармашылық қызметтерінің сәтті басталып, тез жетіліп, қалыптасуына себеп болғаны даусыз.

1916 жылғы қара жұмыс майданында Жұмат Шанинмен бірге барған Қалыбек Қуанышбаев төңкеріс қарсаңында Омбыға жұмыс іздеп келгенде өмірінде тұңғыш рет осындағы театрдың бір спектаклінің жарым-жартысын көріп таң қалғанын айтады. Төңкерістен бұрын оқу іздеп, білімге ұмтылған қазақ жастарының көбірек жиналған орталығының бірі – Орынбор. Орынборда кәсіби театр 1869 жылы 14 қаңтардан бастап жұмыс істеген. Бұл театрдың сахнасында орыстың атакты актрисасы П.А.Стрепетова ойнаған. Сонымен бірге В.Ф.Комиссаржевская, Г.Н.Федотова, В.А.Андреев-Бурлак, А.Л.Вишневецкий сияқты әйгілі өнер шеберлері осында гастрольдік сапарларын өткізген. Ал, Орынбор болса білім алуға ұмтылған қазақ жастарының басын қосқан қалалардың бірі еді. Мұнда әртүрлі оқу орындарында, қысқа мұғалімдік курстарда оқыған жастар ауылдық жерлерде ойын-сауықтар ұйымдастырып, Орынбордағы орыс театрынан көрген-білгендерін, алған әсерлерін жұртқа көрсетіп жүрді.[2]

Ел ішінде Дала театры деп атауға әбден лайық халық өнерінің сан қилы түрлері дамып, жетілген тұста көтерілуі табиғи құбылыс. Солардағы драматургия мен театрға өзінің көркемдік табиғатымен етене жақын элементтер жаңа өнердің дүниеге келуінде ерекше орын бар. Қазақтың кең даласының әр түпкірінде тұңғыш әуесқойлық қойылымдар мен драматургиялық шығармалардың тууы осы халық шығармашылығының көркемдік құдыреті.

XIX ғ. өлкеміздегі көркем үйірмелердің етек алып халық арасына көбірек тараған жері - Семей. XIX ғ. екінші жартысынан бастап, Семейде ашылған Халық үйінде (Народный дом) әр түрлі шығармалар мен өлеңдерді халыққа оқу ұйымдастырылады. Бертін келе түрлі ойындармен бірге, ара-тұра шағын спектакльдер де қойып келген. Бірақ тұрақты көркем үйірме, ойын қоятын орындар бұл уақытта болған жоқ. Қазақстанның өзге қалаларында да 1890 жылдары жаңадан ашыла бастаған халық үйлерінде орыстың жергілікті сауыққойлары ұйымдастырған труппалардың да жұмыстары жандана түседі. Қазан төңкерісінен кейін іле шала құрылған Семей, Петропавл, Верный, т.б. қалалардағы алғашқы орыс-кеңес театрының негізі осы сияқты труппалардан құрылады. Мұның барлығы қазақтың театр өнерінің тууына себеп болған жағдайлар. Ал, Орынбор болса, сол тұстағы, әсіресе бірінші орыс төңкерісінен кейін білім алуға ұмтылған қазақ, башқұрт, татар жастарының басын қосқан мәдени орталық іспеттес. Мұнда түрлі оқу орындарын, қысқа мұғалімдік курстарды бітірген жастар қала мен ауылдық жерлерде алғашқы ойын-сауықтарды ұйымдастырып, біліммен бірге өнердің жаңа түрін елге таратады.

Қазақ сахна өнерінің тууына тікелей себеп болған тағы бір жағдай -1905 жылғы төңкерістен кейін Қазақстанға жер аударылып орыстың прогресшіл- демократ оқығандарының келуі. Олар оқу орындарында сабақ беріп, әр түрлі мекемелерде қызмет істейді. Қазақ жастарының оқуына, ұлт мәдениеті жөнінде алғашқы қадам жасауына, сөз жоқ, солардың да көмегі тиеді.

М.Әуезов Семейде оқыған кезінде сондағы барлық ойын-сауықтар мен түрлі театр кештерін көзімен көріп, кейін соларды ұйымдастырушылардың біріне айналды. Абай шығармаларының төңкерістен бұрын халық арасына таралу жолдарын түсіндіре келіп, М.Әуезов:

«...Абайдың өлеңдері мен әндері қалың ел жиналатын жәрменкелерде, базарларда, әртүрлі астарда, айт пен тойларда, жас-желеңнің сауық мәжілістерінде көпшілікке таратып жүрген айтушылардың барлығы да Абай өмірі туралы, өскен ортасы туралы, алған білім-өнегесі туралы, ағартушылық еңбектері туралы көптеген түсініктерді ұдайы айта жүрген», –дейді.

Халық үйінің қасынан 1919 жылы Ақмола (қазіргі Астана қаласы) жастарының тұрақты драмалық көркем үйірмесі ұйымдастырылды. Оның сахнасына К.Кемеңгеровтың

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

«Бостандық жемісі», «Алтын сақина», «Ескі оқу» атты пьесалар мен Асаубаевтың «Бейнетті шал» пьесалары қойылады.

Қостанайдың үздік саяси ағарту бөлімінің жанынан 1918 жылдың аяғында «Қызыл керуен» труппасы ұйымдастырылып, мұны Серке Қожамқұлов басқарады. 1920 жылы Троицкідегі қазақ жастарының сауықшылар тобы қосылады. Репертуары 1922-23 жылдары күшейеді М.Әуезовтың «Еңлік–Кебек», «Бәйбіше-тоқал», И.Меңдіхановтың «Малдыбай» пьесаларын сахнаға қояды. Бұл труппада Ерғали Алдоңғараев, Р.Алдоңғараева, сырнайшы О.Аяқбаев, Ә.Еленова, Ж.Еленов, Е.Өмірзақов, Қ.Бадыров сияқты жастар болды. 1922-23 жылдары «Қызыл керуен» труппасы оқу бөлімінің ұйғаруымен ел аралайтын көшпелі труппаға айналып, Қостанай, Торғай өңірінде ойын көрсетеді. [3]

Қазақ театрының үкімет қаулысымен 1926 жылы ресми ашылуы бұл – бұрыннан жұмыс жасап келе жатқан сахналық ұжымдардың басын қосып, біріктіріп-мемлекеттік статус берілуі еді. Жаңа ұйымдасқан мемлекеттік театрдың тікелей өнерімен айналысатын құрамы – актері, режиссері, музыканты, суретшісі бәрі-бәрі де бұрыннан кең байтақ қазақ жерінің әр түпкірінде әуесқой һәм жартылай кәсіби труппаларда шығармашылық қызметпен айналысып келген халық өнерінің қайталанбас шеберлері. Республикадағы кәсіби сахна өнерінің «Қарашаңырағы» атанған тұңғыш театрдың қазақ халқының мәдени тарихында алатын орны өзгеше. Ол біздің драмалық өнерімізді дамып, жетілудің шырқау биігіне көтеріп қана қоймай, ұлттық өнеріміздің толып жатқан басқа салаларының тууына, келешекте олардың шығармашылық енші алып, өз алдына отау тігуіне ұйытқы болды. Бұрын сайда саны, құмда ізі білінбей, әрі бойындағы өнерін, табиғи дарынын барынша толық көрсете алмай жүрген халық өнерінің майталмандары алғашқы театр маңына топтала бастады.

Домбырамен жан сырын ұқтырған күйшілер, аққумен ән қосқан әйгілі әншілер, топ жарған суырып салма ақындар, қызыл тілдің небір шешен жүйріктері, күлкіден ауыз жиғызбайтын күлдіргіш шеберлер, тіпті жауырыны жерге тимеген балуан да тұңғыш театрға кең байтақ Қазақстанның әр түпкірінен ағылып келе бастады. Семей жағынан әйгілі әнші Әміре Қашаубаев, төкпе ақын Иса Байзақов. Драмалық көркем үйірмелерде режиссерлік жұмыс жүргізіп, әрі бірнеше пьеса жазған Жұмат Шанин, жәрменке мен жиындарда табиғи талантымен атағы шыққан Қалыбек Қуанышбаев, сауық үйірмесінен Латып Әшкеевтер, Қостанай жағындағы той–думандарда түрлі халық ойындарын қыздыра ұйымдастырып жүрген әнші домбырашы, сауыққой Елубай Өмірзақов, комедиалық дарынымен көзге түскен Серке Қожамқұлов, сахналық өнерге бейім Қапан Бадыров, Ташкент қаласында әнімен атағы шыққан Құрманбек Жандарбековтер театр труппасының алғашқы қарлығаштары.

Бұлардан басқа балуан Қажұмқан Мұңайтбасов, Абылқай Абдуллин, Жүсіпбек Оспанов, Сейфулла Байғожин, Құсайын Оңғарбаевтармен бірге, труппаға кейінірек қосылған Қазкен Бейісов, Манарбек Ержанов тағы басқалар өз әлдерінше театрдың ірге тасын қаласқандар. Сахналық өнерге деген ескіліктің бұғауын үзіп, театрдың шығармашылық қызметіне белсене араласқан: Зура Атабаева, Шәрбану Байзақова, Оразке Қашаубаева, Мәліке Шамова, Жанбике Шанина, Хадиша Қожамқұлова, Бәтима Нұрымова, Шәмсия Әлімбекова, Шәкітай Тәтімова, Ғазиза Шәлімбекова секілді алғашқы әртіс апаларымыз есімдерін құрметпен айтамыз.

Қорыта келе, Мұхтар Әуезов атындағы театр алғашқы құрылған кезінде білікті режиссерлардың жоқтығынан тырнақалды қойылымдардың қарадүрсінділікке бой алдырғаны жасырын емес. Кейінірек Жұмат Шанин, одан соң Асқар Тоқпанов секілді табиғи таланты мен терең білімі астасқан режиссерлар тұсында театр да аяғынан қаз тұра бастады. Бұған қоса Ресейдің атақты режиссерлары келіп, спектакльдер қойды. [4]

Халық мәдениетінің барлық жағынан дамып, жас ұрпақты тарихи құндылықтарды құрметтеуге, халық өнерінің тарихын тануында театрдың мәніде зор. Қазақстанның мәдениет тарихында «театр» ерекше орын алады. Қазақ жерінде пайда болған алғашқы театрлардың

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

рөлі өз тарихи дамуын бастан өткеріп, тәуелсіздік алғаннан кейін тіпті арта түсті. Қазақ ұлты өткен тарихына көз тастап, төл тарихын түгендеу барысында – мәдениетіміздің жаршысы ретінде театр тарихын да зерттеп, зерделеу қолға алынды. [1]

Бүгінгі күні өмір айнасына теңелетін театрдың қоғамдағы орны айрықша. Жалпы, Қазақстан бойынша әр қалада кемінде 2-3 театрлық нысан бар. Өнерсүйер қауымның да театрға деген қызығушылығы күн санап артып келеді. Ғаламтор платформасындағы билеттердің әп сәтте-ақ сатылып, аншлағ болуы – осы сөзіміздің жарқын дәлелі. Мысал ретінде, көрермен көзайымына айналған Астана қаласы әкімдігінің «Музыкалық жас көрермен» театрында кең танымалдылықпен сахналанып жүрген Дулат Исабековтың «Ғауһартас» драмалық шығармасын айтсақ болады. Пьесаның тұсауы кесілген бойда, қарапайым халықтың көңілінен шығып, ыстық ықыласына бөленді. «Музыкалық жас көрермен» театры өзге өңірлеріндегі көрермендердің сұрауы бойынша, еліміздің Батыс және Оңтүстік аймақтарына гастрольдік сапармен барып қайтты. Оған қоса елімізде «Жастар», Қалибек Қуанышбаев атындағы қазақ мемлекеттік академиялық музыкалық драма театры, «Алматы театры», М.Әуезов атындағы Қазақ ұлттық драма театры сынды репертуарлары түрлі жанрдағы қойылымдармен толыққан, ең мықты актерлік құраммен қамтылған мамандар жұмыс істейтін театрлар саны өте көп. Бұл театрларда көрсетілетін қойылымдар да ерекше. Мәселен, қазақтың маңдайына біткен тарғыл тағдырлы тұлғалардың өміріне қатысты қойылымдарды, опералық шығармалар кеші мен қоса кішкентай балаларға (3-7 жас аралығы) арналған қойылымдарды тамашалай аламыз. Елордамызға іссапармен келетін театрлардың қойылым кестесі әлеуметтік желіде жариялаған уақыттан бастап, өнерсүйер қауымның театрға деген махаббатын байқауымызға болады.

Әрбір жан театрдан өзіне керек дүниені таба алатыны сөзсіз: онда өмір шындығы да, әзіл де, қайғы-мұң да, ән мен би де, жан тыныштығы да бар. Таңдаулы өнерпаздардың актерлік шеберлігі арқылы образдарды ашып көрсетуі, ең маңызды әрі жауапты іс. Осы орайда театр әртістерінің ерен еңбегі мен таудай талпынысын айтпай кету қателік болар, себебі, барлық адам бірдей емес. Тұлғалардың рөлін ашу ең біріншіден үлкен жауапкершілік. Олардың сөйлеу мәнерін, жүріс-тұрысын нақтылап, әбден зерттеп-зерделеп, өзі сомдаған образды айнытпай шынайы алып шығулары талант пен тапқырлықты талап етеді. Бәлкім, театр өнерінің кинотеатрдан басты айырмашылығы да осы шығар. Кинодан тамашалаған шығарма қайта қайталанбайды және сол түсірілген сәттің еншісінде қалатын болса, ал театрда тамашаланатын сахналық қойылымдарды сан мәрте қайталанғанымен қоса, алғашқы және соңғы рет ойнап тұрғандай етіп сахналау қажет. Театр – әр барған сайын рухани азық беретін, тұлғалық қасиеттеріңді арттыруға ат салысатын ерекше орын.

Ұлттық болмысымызды бейнелей алатын театр өнерінің қоғамдық өмірдегі орны әрқашан биік болғанын, әрі қарай да солай бола бермегін айтқымыз келеді. Мазмұны мен көркемдігі жарасқан театрлық шығармалар қатары көбейе берсе екен деген тілегіміз де бар. Алтын уақытымызды арзан күлкі мен мағынасыз сауыққа жұмсағанша, театрға барып, рухымызды кемелдендірейік. [1]

Әдебеттер тізімі:

1. «Қазақ театры туралы» https://kk.wikipedia.org/wiki/Қазақ_театры
2. «Қазақ театрының қалыптасуы және ұйымдастыру мәселесі» <https://kaz.globalnews.kz/aza-standa-y-tea>
3. «Театрдың ресми ашылуы және маңыздылығы» <https://e-history.kz/kz/news/show/339073>
4. «Қазіргі замандағы театр өнеріндегі болып жатқан өзгерістер» <https://massaget.kz/layfstayl/madeniet/teatr/37154/>

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ ТАҢБАЛАР МЕН БЕЛГІЛЕРДІҢ ОРНЫ

Хамит А.Д.

Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ. Қазақстан Республикасы

Ғылыми жетекші: филос. г. к. Божбанбаев Б.М.

Abstract

The article deals with the culture of our people, symbols and signs in national culture, the nature of semiotics of culture. In this article, we will consider the influence and influence of signs and symbols on the formation of national culture.

Мәдениет - бұл өте күрделі, көп деңгейлі жүйе. Әрбір мәдениет этносқа, халыққа қатысты болады, ұлттық болып табылады. Алайда осы мәселе бойынша әртүрлі көзқарас бар. Мәдениет - философиялық ой-толғамның аса маңызды, теориялық мәнді ұғымдарының бірі. Мәдениет ұғымы қоғам өмірінің түрлі салаларына байланысты жиі пайдаланылады. Қысқасы, бұл ұғым саналы іс-әрекет жемісін даму үдерісінде көрсетуге бағытталған. Әрбір тарихи дәуірдің өзіндік мәдениеті бар. Сол сияқты әрбір халықтың өзіне ғана тән дәстүрі болады. Бұдан мәдениеттің көптүрлілігі ондағы жалпылықты, әмбебаптылықты теріске шығарады деген қорытынды тумады. Керісінше, мәдениеттің нақтышы-тарихи түр алуы оның мазмұнының күрделілігі және ондағы жалпы ерекшеліктің диалектикасын білдіреді.

Мәдениет белгілер мен мағыналардың әлемі болып табылады. Бұл нұсқа бойынша, адам баласы мән-мағыналар жүйесінде өмір сүреді, ал бұл мән-мағыналар жүйесі адам баласын басқа адамдарға және жалпы қоршаған әлемге қатысты бағыт-бағдар беріп отырады.

Семиотика— таңбалық белгілер жүйесі туралы ғылым, адамзат қоғамына қызмет ететін салалардағы (тіл, мәдениет, салт – дәстүр , кино т.б.), табиғаттағы (жануарлар дүниесіндегі коммуникация) немесе адамның өз қызмет-қабілетіндегі (заттарды көру, есту арқылы қабылдау, логикалық пайымдау) ақпараттың сақталуы мен қабылдануына қатысты әр түрлі таңбалық жүйелердің құрылымы мен қызметінің жалпы мәселелерін зерттейтін ғылым

Таңба (знак; character, symbol) — есептеуіш техникасында қолданылатын алфавиттің жеке символы. Арифметикалық амалдар таңбасы (знак арифметической операции; arithmetic operation character) — арифметикалық амалдарды анықтайтын алфавит белгісі (әдетте, +, -, *, /). Таңба - әлеуметтік хабардың материалдық көрсеткіші

Таңба түрлері өте көпқырлы болып келеді.

1.Белгі таңба - заттардың өз бойындағы, одан бөліп алуға болмайтын белгісі (дене қызуының көтерілуі - адам ауруының белгісі);

2.Жазуға дейінгі белгілер - жазу пайда болғанға дейінгі ауызша жеткізілетін хабардың орнына немесе соған қосымша қолданылған түрлі заттардың символикалық мағыналары;

3.Тыныс белгілері - сөздердің сөйлемдегі қызметіне қарай сөз соңынан немесе сөйлемдерден соң қойылатын белгілер;

4.Тілдік таңба;

5.Жазу таңба

Жазу — адамның ой-пікірін, басқа адамға хабарлап айтқысы келген сөзін, мағлұматын таңбалар арқылы жеткізуді қамтамасыз ететін белгілер жүйесі. Оның алғашқы нұсқалары өте ерте заманда жасалды. Жазу қатынас құралы ретінде пайдаланылған суреттер мен шартты белгілерден кейін пайда болған. Өз ойын басқаға жеткізу үшін адамдар әуелде заттың өзін пайдаланды. Мысалы, кеткен бағытын көрсету үшін жолға бұтақ тастаған. Кейін осы мақсатпен ағашқа садақтың оғын қадап кеткен. Ойды зат арқылы білдіру үрдісі ежелгі замандарда тайпалар арасындағы елшілік қарым-қатынастарда да пайдаланылған. Еліміздің тарихындағы таңбалар – тастағы таңбалар,суреттер, тастағы жазулар, әртүрлі оюлар. Соның

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

ішінде тоныкөк жазулары да бар. Қазіргі заманғы таңбалар – мемлекеттік рәміздер, жол жүру ережесіндегі таңбалар, мөрлер.

Мәдениет – бұл белгілер жүйесі (мәдениеттің семиотикалық қызметі). Бұл түсіндірме алдыңғы анықтамаға мазмұны жағынан жақын, бірақ кейбір ерекшеліктерімен ерекшеленеді. Белгілер мен мөндер мағынаға қарағанда оның рәміздік дәнекерлері болып табылады. Ұлттық мәдениеттегі таңбалары мен белгілердің орны өте зор. Белгілер мен рәміздер халықтың мәдени мұрасын қалыптастыру және сақтау процесінде маңызды рөл атқарады. Олар әр ұлттық мәдениеттің бірегейлігін анықтайтын тарихи және рухани мұраны, құндылықтар мен дәстүрлерді көрсетеді.

1. Тарихи контекст: ұлттық мәдениетте белгілер мен белгілерді қолданудың ежелгі тамыры бар. Ежелден бері адамдар рәміздерді белгілі бір топқа, тайпаға немесе ұлтқа жататындығын білдіру үшін қолданған. Бұл рәміздер көбінесе мәдени мұраның негізгі элементтеріне айналды және халықтың негізгі құндылықтары мен мұраттарын бейнеледі.

2. Қазіргі мәдениеттегі символизм: қазіргі әлемде белгілер мен рәміздер ұлттық өзін-өзі анықтау процесінде маңызды рөл атқарады. Тулар, елтаңбалар, ұлттық эмблемалар және басқа рәміздер ұлтты сәйкестендірудің және оны халықаралық аренада көрсетудің маңызды элементтеріне айналады. Олар әртүрлі халықтардың мәдени мұраларының бірегейлігі мен алуан түрлілігін атап өтуге көмектеседі.

3. Ұлттық бірегейлік үшін рәміздердің мағынасы: рәміздер адамдарға белгілі бір ұлттың бір бөлігі ретінде сезінуге көмектесіп қана қоймайды, сонымен қатар қоғамдағы бірлік пен ынтымақтастықты нығайтуға ықпал етеді. Олар тарихи мұра мен мәдени дәстүрлерді жеткізе отырып, ұлттың әрбір мүшесі үшін түсінікті және құнды тіл ретінде қызмет етеді. Ұлттық мәдениеттегі белгілер мен рәміздер бар

Белгілер мен рәміздер ұлттық мәдениетті қалыптастыруда және сақтауда шешуші рөл атқарады. Олар халықтың тарихын, дәстүрлерін, құндылықтары мен өзін-өзі тануын бейнелейтін ажырамас элементтер. Белгілер мен рәміздер-бұл ұлттар өздерінің даралығы мен бірегейлігін білдіретін ерекше тіл.

Рәміздердің эволюциясы

Уақыт өте келе рәміздер әлеуметтік өзгерістер, сыртқы әсерлер немесе технологиялық прогресс сияқты әртүрлі факторлардың әсерінен эволюцияға ұшырауы мүмкін екенін ескеру маңызды. Мысалы, қазіргі ұлттық мәдениетте көптеген белгілер мен рәміздер қазіргі шындықтар мен қиындықтарға байланысты жаңа мағыналар мен бірлестіктерге ие болады. Ұлттық мәдениеттегі рәміздер мен белгілер мұраны сақтау мен беруде, сондай-ақ ұжымдық сәйкестікті қалыптастыруда маңызды рөл атқарады. Олар әр ұлттың мәдени мұрасының байлығы мен алуан түрлілігін бейнелейді, сонымен қатар оның ерекше белгілері мен жетістіктерін көрсетеді.

Ұлттық мәдениеттегі символизмнің ең танымал мысалдарының бірі-ту. Ту белгілі бір елдің символикасы мен тарихын бейнелейді, оның рухани құндылықтары мен ұлттық ерекшелігін көрсетеді. Тудың түстері, суреттері мен формалары терең символизммен зарядталуы мүмкін, оны тек осы мәдениеттің өкілдері түсінеді. Тудан басқа, ұлттық рәміздерге елтаңбалар, ұлттық костюмдер, әнұрандар, сәулет ескерткіштері және басқа элементтер де салынуы мүмкін. Олар елдің сыртқы танылатын бейнесі үшін ғана емес, сонымен бірге белгілі бір халыққа деген сезімді нығайту үшін де қызмет етеді. Рәміздер адамдарға белгілі бір құндылықтар мен дәстүрлерді ұрпаққа беру арқылы қоғамдастықтың бір бөлігі ретінде сезінуге көмектеседі.

Дегенмен, белгілер мен белгілер тек оң коннотацияларды ғана емес, сонымен қатар даулар мен қақтығыстарды тудыруы мүмкін екенін есте ұстаған жөн. Мысалы, бір символды тарихи оқиғаларға немесе саяси контексттерге байланысты әр түрлі адамдар қабылдауы

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

мүмкін. Сондықтан мәдени мұраны құрметтей отырып және оның өзгергіштігін біле отырып, әртүрлі пікірлер мен көзқарастарды ескеру маңызды.

Қорытындылай келе, ұлттық рәміздер халықтың тарихы мен мәдениетін бейнелеп қана қоймай, олардың бірлігі мен өзін-өзі тануына ықпал етеді. Олар адамдарға өздерінің ерекше қасиеттері мен жетістіктері бар белгілі бір ұлттың бөлігі екенін еске салады. Осылайша, белгілер мен рәміздер ұлттық мәдениетте маңызды рөл атқарады, халықтың тарихын, дәстүрлері мен құндылықтарын сақтауға және жеткізуге көмектеседі. Олар адамдарды біріктіретін және өз ұлтының бір бөлігі ретінде сезінуге көмектесетін ерекше тіл.

Әдебиеттер тізімі:

1. <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder10844/3-%D0%94%D3%99%D1%80%D1%96%D1%81%D0%9C%D3%99%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8B%D0%BD%D1%8B%D2%A3%D1%81%D0%B8%D0%BF%D0%B0%D1%82%D1%8B.pdf>
2. <https://stud.kz/prezentatsiya/id/33546>
3. <https://www.kaznu.kz/content/files/pages/folder10844/%D0%9C%D3%99%D0%B4%D0%B5%D0%BD%D0%B8%D0%B5%D1%82%D1%81%D0%B5%D0%BC%D0%B8%D0%BE%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0%D1%81%D1%8B.pdf>

ОБ ОСОБЕННОСТЯХ КАЗАХСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЮВЕЛИРНЫХ УКРАШЕНИЙ

Хусаин Д.С.

*КазНУ им.аль-Фараби, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – доцент Айтқұлова Ж.Б.*

Abstract

In this article, the author examines jewelry art as one of the most developed types of Kazakh folk arts and crafts, notes its special place in the history of Kazakh national culture, and reveals the basic concept of the artistic image of jewelry.

Ювелирное искусство является одним из наиболее развитых видов казахского народного прикладного творчества. Оно занимает особое место в истории казахской национальной культуры. Именно в нем наиболее полно и ярко отражаются идеалы народа, его вкусы, уровень его художественных и материальных ценностей. Казахские мастера - зергеры работали в одиночку, мастерство свое передавали по наследству. Они занимались изготовлением женских украшений, деталей для костюма, столовых приборов, бляшек для деревянного каркаса юрты, мебели, деревянной и кожаной посуды, музыкальных инструментов, оружия, конского снаряжения.

Для изготовления ювелирных изделий мастера использовали серебро, обладающее очистительным и магическим свойством. И причина здесь не только в природной красоте этого металла, которую столь умело выявляли и усиливали казахские мастера. Говоря о ювелирных изделиях казахов, необходимо прежде всего учитывать, что практически все они несли в себе не столько декоративную, сколько защитную функцию, и смысловым значением были наделены здесь и форма, и орнамент, и материал. Так блеск серебра и его цвет

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

ассоциировались у них, как и у многих народов мира с лунным светом, с Луной. В их представлениях «Бледная планета» и серебро были тесно связаны между собой. Металл они рассматривали как частицу ночного светила и наделяли его различными магическими свойствами. Не случайно в воду для купания ребенка бросали серебряные кольца и монеты, говоря: «Баланың күні күмістей жарық болсын!».

Еще большую семантическую нагрузку несли на себе изделия с драгоценными камнями. Вставки из камней в народе именовались словом *тас* или *көз*. Подобная метафора не случайна, ведь вставные камни осмысливались как всевидящее стерегущее око, наделялись чудодейственной силой. Существовало мнение, что жемчуг лечит бельмо, коралл оберегает от порчи, янтарь лечит зоб, перламутр защищает от злого языка и одновременно способствует жизненному благу, бирюза приносит счастье. Наибольшей же популярностью пользовался сердолик, считавшийся камнем благоденствия и радости. У казахов, также как у других кочевых народов, бытовало множество легенд, связанных с этим камнем. Степняки верили, что сердолик может охранять от дурного глаза, бесплодия женщин, кроме того, этот «солнечный камень» мог возратить стареющим людям силы молодости и постоянно доброе расположение духа. Для мастеров камень прежде всего является источником великой силы, защищающий от недугов, зла и бедствий. Поэтому мастер бережно относится к своему материалу.

Другой особенностью казахских ювелирных изделий является то, что практически все они связаны с определенными видами костюма и имеют возрастные разграничения. И здесь наибольший интерес представляют женские украшения и динамика их изменения в соответствии с возрастом женщины.

В жизни казахской женщины ювелирные украшения играли существенную роль. В них воплощалось вечное тяготение человека к прекрасному, надежда на счастье, вера в чудодейственные силы природы, способные защитить от недугов, бед и зла. Именно поэтому от самого рождения до смерти казашки носили те или иные виды украшений, соответствовавшие их возрасту и социальному положению. Первые украшения в виде различных оберегов надевали на девочку в новорожденном возрасте. Важное значение амулетов в детском и девичьем возрасте казашек, по-видимому, объясняется достаточно сложными условиями кочевого быта, частыми эпидемиями и очень высокой детской смертностью, отмечавшейся в Казахстане в XIX-XX веках. Но вместе с тем с раннего возраста девочки носили и простые неширокие браслеты с несложным чеканным узором, а уже в 2-3 года им прокалывали уши для простейших серег-тана. Эти браслеты и серьги имели не только магическое, но и декоративное значение. Позже через несколько лет тана сменяли массивные серебряные серьги с множеством подвесок и вставок цветных камней. Из своих детских украшений казахские девушки носили различные амулеты. Они имели вид изящной нагрудной подвески треугольной формы-*тұмарша* или *бойтұмар*. Внутри вкладывались выдержки из Корана, морские и речные раковины, перья филина, пучки овечьей или верблюжьей шерсти, наделявшиеся благоприятным магическим свойством [1].

Именно девичьему возрасту, когда допускалось хождение с непокрытой головой, соответствовал наиболее распространенный вид накосных украшений: *шолты* — ажурная подвеска с многочисленными бляшками или монетами. Замужние женщины носили *шолты* только в первый год семейной жизни, а позже вплетали в косы нити кораллов или цветные шнурки и тряпочки. Другим украшением кос был *шашбау*. Шашбау крепился у основания кос и спускался по всей длине волос, подчеркивая их красоту и густоту. Звон накосного украшения призван был охранять волосы, поскольку по казахским поверьям считалось, что в волосах обитает часть души. У казахов, как и у других народов Востока, существовало представление о том, что колокольчики своим движением и звоном способны отпугивать нечистые силы. Вес накосных украшений достигал нередко трех килограммов, что,

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары

«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

естественно, оттягивало волосы девушек назад, развивая красивую осанку и походку. Причем все серебряные монетки этих украшений при движении создавали своеобразную мелодию, соответствующую походке каждой девушки и именно по ней нередко судили о ее характере и нраве [3].

Постоянно носимым украшением являлись серьги. Существует множество типов и вариантов серег. Широко распространены орнаментальные плоские серьги различных форм. Популярны серьги-лунницы-*ай сырға*, иногда с вырезной звездой с внутренней стороны. Своеобразны проволочные серьги различной сложной конфигурации *шығыршық сырға*. Цветовой звучностью привлекают серьги, основу которых составляют вставные камни-*көзді тасты сырға*. В торжественных случаях надевали височники-шекелик, крепящиеся за петли

головного убора или за волосы у виска.

Не менее богато украшались и руки девушки. Часто они были практически полностью закрыты многочисленными перстнями и браслетами. Браслеты обычно носили по одному или парно на обеих руках, иногда надевались на руки два браслета. Браслеты были сплошные и составные: образующиеся из 2-3 частей, соединенных шарнирным способом-*топсалы білезік* или при помощи створок-*қақпақ білезік*. В большинстве случаев поиск декоративности в браслетах шел по пути усиления цветовой насыщенности вставками из камней, преобразования фактуры накладной сканью, зернью, сквозной резьбой, рельефной чеканкой, организации пространства гармоничным орнаментом.

Перстни и кольца носили обычно по 3-4, они являлись повседневными украшениями, которые должна была иметь каждая женщина, поскольку считалось, что в противном случае пища, изготовленная ей, будет нечистой. У казахов по этому поводу сохранилась поговорка: «Тамақ адал болу үшін, қолда жүзік болу керек».

Идеи процветания отражены в перстнях типа *құс тұмсық*. Такое кольцо обычно дарили джигиту, уходившему в военный поход, чтобы он вернулся в «родное гнездо» живым и невредимым. Изображение птиц было распространено в декоре изделий прикладного искусства.

Птица издавна символизировала собой свободу, счастье, олицетворяла силы добра.

Среди украшений рук особо выделяется гарнитурный браслет *бес білезік*, получивший в Европе название «роза руки». В Казахстане *бес білезік* существовал уже несколько сотен лет, считаясь украшением исключительно девичьим. Пожилые казашки, стремясь к большей скромности, его не носили.

Сложные нагрудные украшения-*өңіржиек* и *алқа* также были привилегией молодых. Впервые их одевали в 12-13 летнем возрасте и навсегда снимали примерно в 30 лет, передавая их более молодым женщинам в семье. Особого внимания заслуживает нагрудное украшение - *өңіржиек*, оригинальное по декору и конструкции. *Өңіржиек* был и украшением замужних женщин, особенно в период кормления ребенка. Это украшение как бы оберегало женскую грудь от сглаза.

Своего рода апогеем ювелирного убранства казахской женщины являлся комплекс украшения невесты. С течением времени от рождения девочкам чуть ли не каждый год добавляли к костюму все новые украшения,

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

также как по мере приближения к старости все строже становились одежды женщины, все меньше украшений блистало на ней. Ювелирный убор невесты представлял собой художественный идеал, хранимый в народе с незапамятных времен. Ведь невесту украшали в свадебный час, стремясь достигнуть совершенства ее красоты, чтобы ее облик вызывал у окружающих самые прекрасные представления и мечты. Именно ювелирным украшениям выпала роль раскрытия и создания этой красоты и великолепия. Главной деталью свадебного ансамбля был головной убор-*сәукеле*. Его дополняли длинные ленты с бубенцами. Помимо одного нагрудного украшения, например, *тұмарша*, грудь невесты могла одновременно украшать также *алқа* или *өңіржиек*, а иногда к камзолу невесты нашивали ряд бляшек или монеток. Все эти украшения вместе с различными подвесками и застежками покрывали костюм невесты от головного убора и до сапожек. Казахи вспоминают, что очень часто под многокилограммовой тяжестью украшений невесте было даже затруднительно двигаться. Однако, при анализе свадебного ансамбля ювелирных украшений невесты, как и всего казахского ювелирного искусства следует постоянно помнить о сложном семантическом и магико-религиозном значении украшений, призванных в данном случае не только подчеркнуть красоту молодой девушки, но и обезопасить ее в один из самых важных и ответственных моментов ее жизни. В этом отношении характерны и украшения женщины в первый год ее замужества: со дня свадьбы до рождения ребенка. В них наиболее полно через форму и декор выражалась идея плодородия, большого потомства. Это и носимые на груди амулетницы *бой тұмар*, состоящие из трубчатой и треугольной частей, и застежки, и декоративные бляхи с изображениями птиц и рыб. Сакральной силой наделялись также некоторые деревья, их плоды и семена, зерна растений. В число таких деревьев входили шиповник, боярышник, гранат, приносящие многочисленное потомство. Такое же значение имели сушеные зерна ячменя, который издавна считался в Средней Азии культовым знаком, связанным с идеей плодородия. Таким образом, изображение плодов и семян растений в украшениях должны были передавать носящему их человеку свои свойства, в частности изобилие и плодородие [3].

Постепенно с возрастом ювелирные украшения казашек становились более простыми. Примером этого могут служить *жұмыр білезіктер*- браслеты, напоминающие закругленный кусок толстой серебряной проволоки. Несомкнутым концам этих браслетов мастера иногда придавали очертание голов змей, считавшихся оберегом от злых сил. Это изображение было почти единственным декоративным элементом *жұмыр білезіктер*. Другим видом украшений рук, характерным лишь для женщин пожилого возраста являлись массивные перстни с шинками на два пальца-*құдағи жүзік*. Надеваясь на 2 пальца сразу, перстень символизировал соединение жизней двух молодых людей. Иногда такие перстни дарила сваха свекрови за покровительство и доброе отношение к невестке.

При всем многообразии форм и декора казахских ювелирных украшений в них можно найти и выделить некоторые основные общие характерные признаки. При этом особую значимость в произведениях казахских ювелиров приобретает не ценность материала, не сложность форм и разнообразие технических приемов, как в европейском ювелирном деле, а прежде всего орнаментальный декор. Такая устойчивость и жизнеспособность стиля свидетельствует о мощном творческом потенциале местной традиции и позволяют быть уверенным в том, что из рук казахских ювелиров выйдет еще много замечательных самобытных шедевров, несущих в себе живое дыхание бескрайних казахских степей [2].

Одним из известных мастеров прикладного искусства Казахстана был Шокпаров Даркембай Шокпарулы - ученый-этнограф, член Союза художников и дизайнеров Казахстана, лауреат премии Ленинского комсомола Казахстана. Более пятисот учеников школы Шокпарова в настоящее время работают в данной

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

отрасли в Казахстане, в странах ближнего и дальнего зарубежья. Мастер кузнечного дела Даркембай Шокпарулы всю свою жизнь посвятил поискам, сбору, сохранению, изучению и пропаганде национального прикладного искусства казахского народа и народов Казахстана. Его труды были не напрасными. Фонд музея имени Даркембая Шокпарова сегодня содержит 2400 экспонатов. Особое место отведено ювелирным изделиям. Четвертый зал музея называется «Ювелирные изделия». До официального открытия здания музея экспонаты коллекции Шокпарова представляли Казахстан на передвижных выставках в разных зарубежных странах. 32 ювелирных изделия из экспозиции музея были выставлены на выставке в Лондоне, а также выставлялись в Государственном музее Израиля. И самое главное то, что это традиция жива и продолжает развиваться. «Высшее искусство - это срез времени, замороженный на века», - говорили мудрецы. Мы часто убеждаемся в этом, когда рассматриваем бесценные творения великих мастеров ювелирного искусства, которые стали музейными экспонатами.

Список литературы:

1. Борозна Н.Г. Виды женских украшений народов Средней Азии и Казахстана. Алматы, 1974. - с. 45
2. Востров В.В. Некоторые изделия казахских мастеров-зергеров. Алматы, 1959. - с. 127
3. Дәмелі Әлім. Ювелирное искусство казахов. Журнал «Kazenergy», 2008. №1- с.78

УНИКАЛЬНОЕ МНОГООБРАЗИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ИСКУССТВА И ЕГО ЗНАЧИМОСТЬ В КОНТЕКСТЕ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ

*Шауменова М.Е
ГККП «Городской Дворец школьников»,
г.Актобе, Республика Казахстан*

Abstract

The report provides a comprehensive overview of the development of art throughout Kazakhstan's rich history. It illuminates the evolution of Kazakh art from its ancient roots to the present, including its influence on the cultural traditions and artistic qualities of this amazing country.

The report examines in detail various historical periods, including the Silk Road era, which brought with it the exchange of ideas and cultural influences, and the Soviet era, when art was exposed to socialist realism. Particular attention is paid to both traditional and contemporary art forms, including painting, music, dance and theatre. The influence of cultural traditions and modern trends on the formation and development of art in Kazakhstan is analyzed.

The purpose of this report is to highlight the unique diversity of Kazakh art and emphasize its significance in the context of preserving cultural heritage and stimulating cultural development in the country.

Центральная Азия является одним из древнейших центров развития культуры. Населяющие ее коренные народы - казахи, киргизы, узбеки, каракалпаки, туркмены, таджики - имеют много общего в культуре, быте, традициях, что объясняется этническим родством и общностью исторических судеб. При этом каждый из этих народов внес свой собственный оригинальный вклад в общую сокровищницу мировой культуры. Свои истоки

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

искусство народов Центральной Азии берет в глубокой древности, о чем свидетельствует богатый археологический материал, обнаруженный на ее территории.

Более чем две с половиной тысячи лет тому назад на территории нынешнего Казахстана существовали государства саков. Это - далекие предки казахов, создавшие свою уникальную цивилизацию, прекрасное искусство звериного стиля. Они уже знали письменность, и ими была создана первая государственная территория нашей страны. Это были племена, которые занимались ремеслами, земледелием, жили в поселениях, кочевали по просторам Великой степи. В становлении этой цивилизации сыграло большую роль величайшее событие технического прогресса человечества начала I тысячелетия до н.э. – прототюркские племена Алтая, покорив огонь и железную руду, изобрели изделия из железа. Новая динамичная сила – конно-кочевая цивилизация - стремительно помчалась навстречу неведомому ей миру великих древних оседлых цивилизаций Китая, Индии, Ирана, Египта, Вавилона, тем самым, предопределив невиданный ранее поворот в истории межцивилизационного диалога Евразии. С этого взаимодействия оседлой и кочевой цивилизаций начиналась эпоха становления мировых религий, философии, появления великих пророков. Что же касается своеобразных форм культуры, связанных с кочевым укладом жизни, надо признать, что кочевничество никогда не было герметически замкнутым жизненным пространством, а напротив, находилось в тесном взаимообогащающем контакте с оседлыми культурами и народами, перенимая и передавая взамен им целый ряд культурных ценностей. В древнем эпосе казахов запечатлено жизненное кредо кочевника: "одолеть семь хребтов и узнать языки семи народов". Можно утверждать, что самобытная культура Казахстана представляется неким культурным "ядром", из которого устремляются потоки, пронизывающие встречные культурные течения передневозосточного, центрально-азиатского и восточноазиатского, а также европейского регионов.

Одними из ярчайших памятников художественного творчества древнего человека считаются наскальные изображения. Наскальными росписями наиболее богата территория Казахстана, сохранившая 130 разных по времени (от каменного века до средневековья) комплексов петроглифов.[1, с.2]

Петроглифы, найденные в различных регионах страны, свидетельствуют о богатом наследии древних культур, мифах и обычаях. (Например, в Шалкарском районе, а также артефакты из раскопок в Ордабасинском районе, свидетельствуют о богатстве этой земли).

Казахстанский народ имеет многовековую историю, является обладателем культурных ценностей, вошедших в сокровищницу мировой цивилизации. По количеству и разнообразию памятников Казахстан не уступает многим государствам Средиземноморья и Ближнего Востока. Археологические находки подтверждают высокий уровень развития цивилизации оседло-земледельческой и кочевой культур древних племен, населявших территорию Казахстана - скифов, саков, савроматов, гуннов, усуней (I тысячелетие до н.э.), а затем тюрков, карлуков, огузов, кипчаков.

В средние века Казахстан стал ключевым пунктом на торговых путях Великих Шелковых Дорог, что привнесло сюда разнообразие культурных влияний из Китая, Индии, Ирана и других стран. Этот период оказал значительное влияние на искусство Казахстана, включая архитектуру, живопись и ремесла. Под властью Золотой Орды Казахстан стал центром культурного и религиозного разнообразия. Архитектурные памятники этого периода, такие как мавзолеи и мечети, до сих пор поражают своим величием и утонченностью.

Важнейшей областью материальной и духовной культуры народов Центральной Азии является декоративно-прикладное искусство, представляющее большую эстетическую и

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

историческую ценность многообразием видов и жанров, широким кругом тем, богатством и разнообразием мотивов, самобытностью и национальным колоритом. [1, с.16]

История казахстанского искусства насыщена разнообразием культурных традиций и влияний, отражающих тысячелетнюю историю этой земли. Взгляд на историю казахстанского искусства позволяет понять его эволюцию от древности до наших дней. Искусство Казахстана является многообразным и богатым наследием, отражающим тысячелетнюю историю. В его основе лежат древние традиции и культурные влияния, которые влияли на развитие искусства в разные исторические эпохи. От древних времен кочевников до современных мастеров современного искусства, каждый период искусства Казахстана отражает особый момент в его истории и культуре. Степные пейзажи, традиционные мелодии, архитектурные шедевры и инновационные творения современных художников - все это является частью богатого мозаичного портрета казахстанского искусства.

Экономические, политические, социальные изменения, происходящие в Республике Казахстан в конце XX - начале XXI вв., привели к качественным изменениям в отношении государства и общества к историко-культурному наследию. Охрана исторического и культурного наследия, создание правовых гарантий для сохранения исторического наследия казахстанского народа и этнических диаспор являются одними из основных принципов государственной политики Республики Казахстан в области культуры.

Памятники являются связующей нитью между поколениями через сохранение и приумножение традиций и ценностей самобытной культуры. Они как одна из важнейших составляющих культурного наследия выполняют важные социальные функции, служат целям развития науки, образования и культуры, формирования чувства патриотизма, идейно-нравственного и эстетического воспитания. [2, с.1]

В период советского правления искусство Казахстана подверглось значительным трансформациям под влиянием социалистического реализма. Этот период привнес новые темы и стили в казахстанское искусство, отражая идеологические требования того времени. [3, с.28]. "Искусство советского Казахстана: традиции и трансформации" - это книга, написанная Т. С. Жолдасбековым, которая исследует развитие искусства в Казахстане в период советского времени. Автор анализирует влияние социально-политических изменений на художественное творчество и культурную жизнь республики, а также изменения в художественных традициях и стилях под воздействием советской идеологии. Книга предлагает обширный обзор искусства советского периода в Казахстане, освещая его ключевые тенденции, достижения и вызовы, а также вклад художников в формирование культурного ландшафта страны в это время.

Одной из наиболее известных форм искусства Казахстана является его традиционная живопись. Существует проблема самоидентификации в современной живописи Казахстана. Главные траектории искусства этого периода активное стремление к глубинной самоидентификации, формирование национальной идеи и мощная потребность выхода на мировую художественную арену. Живопись Казахстана это культурный феномен, постоянно движущийся вперед, обогащающийся из глубин собственной традиции и в диалоге с новациями мирового искусства.[4, с.49]. Кроме того, казахские художники используют различные техники и стили, чтобы выразить свою культуру и традиции через произведения искусства. Традиционная казахская живопись часто воплощает в себе образы природы, стадных животных и кочевого образа жизни. Художники часто используют яркие цвета и абстрактные формы, чтобы передать красоту и динамизм степного пейзажа.

Музыка и танец также играют важную роль в культурной жизни Казахстана. Традиционные музыкальные инструменты, такие как домбра и кобыз, до сих пор популярны среди местных жителей. Традиционные казахские танцы отражают богатство казахской

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

истории и культуры, а также передают дух и настроение народа. Искусство в Казахстане также активно развивается и разнообразно. Художники, музыканты и танцоры из страны привносят новые идеи и подходы, сочетая традиционные элементы с современными тенденциями и техниками. Театральные постановки также играют важную роль в культурной жизни Казахстана. Они часто затрагивают актуальные социальные и политические вопросы, а также сохраняют и передают традиционные ценности и наследие, рассматривают различные аспекты казахской музыки, начиная от традиционных музыкальных форм и инструментов до современных инновационных направлений и экспериментов в музыкальном искусстве.

В целом, история казахстанского искусства отражает богатство и многообразие культурной жизни этой удивительной страны, а также ее влияние на мировую художественную и культурную сцену. Музеи Казахстана содержат значительные собрания казахстанского искусства и истории, уникальные предметы древнего и современного ювелирного, декоративно-прикладного, изобразительного искусства. Многие из них являются историческими реликвиями, неотъемлемой частью национальной духовной традиции, самобытного уклада жизни, выражающими нравственные и эстетические идеалы народов Казахстана. Музеи активно содействуют развитию у граждан Казахстана чувства патриотизма и любви к своей стране.

Согласно ст. 25 Закона «О культуре», музеи - это организации культуры, созданные для хранения, изучения и публичного представления музейных экспонатов и музейных коллекций, призванные осуществлять культурные, образовательные, научно-исследовательские функции и обеспечивать популяризацию историко-культурного наследия Республики Казахстан.

Музейные экспонаты и музейные коллекции включаются в состав музейного фонда и являются неотъемлемой частью культурного наследия страны.

Современные художники Казахстана экспериментируют с различными стилями и техниками, отражая современные тенденции и вызовы. Многие из них объединяют традиционные элементы с современными темами, создавая уникальные и привлекательные произведения искусства. Казахские художники продолжают вносить значительный вклад в мировое искусство, представляя свои работы на международных выставках и в галереях.

Сохранение, возрождение и изучение историко-культурного наследия в современных условиях приобретают особую актуальность. И вполне закономерно, что в рамках международного права культурное наследие рассматривается как часть окружающей среды, прослеживается связь с кардинальными переменами в социально-экономической сфере, а также с проявлением угроз антропогенного, экологического и техногенного характера. Тема сохранения культурного наследия для человечества далеко не новая, но не теряющая своей значимости. Как свидетельствует международный опыт, к урегулированию назревших задач в этой сфере во многих странах подходят комплексно. В мировой практике памятники культурного наследия воспринимают как часть культуры, имеющей ряд важнейших социальных функций. Они оказывают огромное влияние на воспитание, имеют непреходящее просветительское значение. Культурное наследие – духовное богатство нации, складывающееся на протяжении столетий.

Охраны памятников истории и культуры на международном уровне добивался в свое время и выдающийся художник и общественный деятель Николай Рерих. Соответствующие документы в 1935 году были приняты в США и в 20 странах Латинской Америки. Благодаря важнейшим международным инициативам постепенно в обществе укоренялось понимание, что культурное наследие является общечеловеческим достоянием.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

С обретением независимости, начиная с 1992 года, эта работа активизировалась и в Казахстане. С того времени Закон «Об охране и использовании объектов историко-культурного наследия» претерпел множество изменений. И вот принята новая редакция.

Об уровне и качестве проделанной работы говорит тот факт, что принятие новой редакции Закона «О внесении изменений и дополнений в некоторые законодательные акты Республики Казахстан по вопросам историко-культурного наследия» потребовало соответствующих поправок в пяти нормативно-правовых актах РК.

Искусство Казахстана является живым свидетельством его богатой истории, культурных традиций и современных тенденций. С каждым мазком, звуком музыки или движением танца оно передает богатство национальной идентичности и эмоциональную глубину казахского народа. Завораживающие краски и мелодии не только привлекают внимание мировой аудитории, но и укрепляют культурные связи и расширяют горизонты взаимопонимания. Это искусство, которое учит нас ценить наследие предков, и в то же время вносить свой вклад в развитие культурного мира. Обращение к глубокому и всестороннему анализу истории культуры народа, сохранению и преумножению всего лучшего, созидательного и формирующего единство и целостность национальных ценностей культуры должно обеспечить сохранение уникальности и самобытности традиционной культуры казахов. Это нацеливает на формирование всесторонне развитой, гармоничной личности, свободно реализующей свои творческие способности, на необходимость развития человеческого в человеке, на совершенствование и развитие его нравственной культуры, его духовности. Для этого необходимо целенаправленное воспитание и последовательное формирование человеческих чувств и активизация индивидуального самосознания, создающего условия для самоопределения. Проблема человека в современном общественном развитии это есть проблема его самоопределения. Понимание своей значимости может задать направленность мировоззрению личности. Искусство продолжает быть источником вдохновения, смелости и красоты, продолжает удивлять и вдохновлять своих поклонников во всем мире. Все исторические и культурные памятники являются свидетелями своих эпох. Только они могут поведать подрастающим поколениям об их истории, тем самым пробудить национальное самосознание, любовь к своей родине, уважение к ее истории и культуре. Между тем понятие патриотизма всегда имело особую ценность для казахов. История знает немало имен своих патриотов, которые могут служить примером подрастающему поколению. Они видели не только духовные пути своего народа, но и его соблазны, слабости и несовершенства. Ведь любить свой народ не значит льстить ему или утаивать от него его слабые стороны, но честно и мужественно выговаривать их и неустанно бороться с ними. И в наши дни эти ценности не утратили своего значения. Сегодня как никогда человеку важны не только материальные, но и духовные стимулы для развития. В условиях нравственного вакуума, вызванного сломом старой идеологической системы, переоценкой ценностей, обусловленной сменой общественной формации, особенно важно, чтобы наши органы культуры были способны дать людям заряд высоких помыслов, приобщить молодое поколение к ценностям многовекового духовного и культурного наследия народа, всей мировой цивилизации. Одним из позитивных следствий глобализации является свободное движение информации, интеллектуальной продукции и идей. Молодое поколение открыто новым идеям, мыслит глобально и думает категориями будущего. Благоприятная среда, созданная в Казахстане для свободного выражения мысли и межкультурного обмена, способствует развитию потенциала личности, воплощению творческих замыслов и реализации инновационных проектов. Все это является предпосылками создания прогрессивной системы художественного образования, которая будет максимально отвечать интересам и требованиям нации.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Список литературы:

1. Джанабаева Г. Д. Искусство народов Центральной Азии. Вашингтон: Программа изучения Центральной Азии, Университет Джорджа Вашингтона, 2019. – 89 с.
2. Мартыненко И.И. Понятие и состав культурного наследия Республики Казахстан, 2013, №3
3. Жолдасбеков Т. С. Искусство советского Казахстана: традиции и трансформации. Алматы «Онер», 2002. – 276 с.
4. Ергалиева Р.А. Этнокультурные традиции в современном искусстве Казахстана. Алматы, «Гылым» 2002. – 398 с.

РУССКАЯ И АМЕРИКАНСКАЯ АКТЕРСКИЕ ШКОЛЫ И ИХ СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ

*Шынтасқызы М., Мұнбай М.
КазНАИ им.Темирбека Жургенова, г. Алматы, Республика Казахстан
научный руководитель – к.ф.н., доцент Сарсембаева А.Ж.*

Abstract

This article provides a comparative analysis of the Stanislavsky method and American theatrical skills. The authors elaborate on the description of the basic principles of each of the theater schools. It is noted that one or another acting system has both its advantages and disadvantages.

Мир театрального искусства богат различными методиками и подходами, каждый из которых вносит свой вклад в развитие актерского мастерства и режиссуры. Два из наиболее влиятельных направления - метод Станиславского и подход американских режиссеров, представляют собой различные школы мышления и творчества, однако оба играют важную роль в формировании современного театрального и кинематографического искусства.

Остановимся подробнее на методе К.Станиславского. Константин Станиславский, русский актер и режиссер, разработал свой метод в начале 20 века. Этот метод уделяет особое внимание эмоциональной подготовке актера, его внутреннему миру и психологической подлинности персонажа. Актер должен погружаться в реальные чувства и переживания, чтобы создать более правдоподобные образы.[1, 56-57]

Система Станиславского - очень влиятельная система драматического обучения, разработанная за годы проб и ошибок российским актером, продюсером и теоретиком Константином Станиславским. Он начал с попыток найти стиль актерской игры, более соответствующий большому реализму драмы 20-го века, чем театральные актерские стили 19-го века. Однако, он никогда не намеревался разрабатывать новый стиль актерского мастерства, а скорее хотел кодифицировать в методах преподавания и исполнения те способы, с помощью которых великие актеры всегда добивались успеха в своей работе, независимо от преобладающих актерских стилей. Система Станиславского требует, чтобы актер использовал, помимо прочего, свою эмоциональную память (то есть вспоминая прошлый опыт и эмоции). Выход актера на сцену считается не началом действия или его жизни как персонажа, а продолжением ряда предшествующих обстоятельств. Актер натренировал свою концентрацию и свои чувства так, чтобы он мог свободно реагировать на общую обстановку на сцене. Посредством эмпатического наблюдения за людьми в самых разных ситуациях он пытается развить широкий эмоциональный диапазон, чтобы его действия и реакции на сцене выглядели так, как если бы они были частью

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

реального мира, а не выдуманного.

Если остановиться подробнее на основных принципах метода К.Станиславского, то можно отметить следующие моменты:

1. Актерская подготовка: Основное внимание уделяется изучению внутренней жизни персонажа, его мотиваций и целей.
2. Эмоциональная память: Актер использует свои личные эмоциональные воспоминания для передачи соответствующих чувств персонажа.
3. Физическая и вербальная драматургия: Актер стремится к натуральности и аутентичности в движениях и речи персонажа.

Итак, что же означает легендарное выражение Станиславского «Не верю»? Всеми нами известный великий режиссёр оставил непревзойдённый след. Если подойти к каждому актёру и спросить его, как он обыгрывает свой персонаж, то многие ответят: методом Станиславского. Метод Станиславского стал революционным в своей эпохе. В то время учили показывать эмоции и возможность их передать. Но он придумал одно из лучших решений - это давать актёром вживаться в роль всей плотью, пропускать всё через себя. И тогда получается желаемый эффект.

Но некоторые кинорежиссёры, по нашему мнению, переходят грань. К примеру, один режиссёр в своей работе запер актёра отдельно от всей команды до съёмок, чтобы он ни с кем не контактировал. И, когда начались съёмки, актер впервые увидел людей после долгого ограничения.

Но также можно вспомнить и другого русского режиссёра, который морил голодом свою актрису, чтобы она могла войти в роль от головы до ног в буквальном образе. Девушку не кормили, не выпускали наружу и съёмок она сидела как в трюме. В итоге актриса похудела до неузнаваемости и, в конечном итоге, заработала себе несколько заболеваний.

Но, опять-таки, метод Станиславского не должен приводить к таким крайностям. Когда он подразумевает словом «вникать», это не означает он не имеет, что человек весь проникается этим. Актер перевоплощается, переживает вместе с персонажем, улыбается как он. Он просто становится воплощением его в реальность. Делает из этого персонажа полноценного героя. [2, 234]

Станиславский умел показывать через актёров суть задумки. И для этого он использовал в своей технике игру с подсознанием. Через героя показывает зрителю что-то родное. Чтобы, когда зритель видит персонажа, он смог бы найти себя в нём. В этом и заключается вся его суть. В то время как другие показывают моменты с помощью деталей, он передаёт это всё игрой. Станиславский разработал актерский способ, названный методом, и его главная цель состояла в том, чтобы, когда актеры разрабатывали пьесу или разыгрывали ее, они должны были выглядеть естественно, как будто они на самом деле являются персонажами, за исключением того, что это оказалось плохо для актеров, потому что каждый раз, когда они разыгрывают сцену смерти, они должны выглядеть естественно. Они должны были пережить это, чтобы им, возможно, пришлось увидеть, как кто-то умирает, и это глубоко повлияло бы на их эмоциональное состояние.

Риск в системе Станиславского заключается в том, что, когда интерпретация роли основана на внутренних импульсах исполнителя, сцена может неожиданно принять новое направление. Этому искушению противостоял сам Станиславский, который требовал, чтобы актер подчинял себя пьесе, и некоторые режиссеры аналогичным образом были отстранены от роли.[3, 34-35]

Следующее, на чем хотелось бы подробнее остановиться – это американская школа актерского мастерства.

В США сформировались различные школы и методы, в основе которых лежат принципы свободы выражения и творческой импровизации. Американские режиссеры, такие

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

как Ли Страсберг и Майкл Чеков, внесли свой вклад в развитие американской актерской школы.

Одним из первых теоретиков актерского мастерства в США считают выдающегося режиссера, актера, педагога Ли Страсберга (1901–1982), который разработал знаменитую технику обучения актеров “The Method”. Его учениками были Дастин Хоффман, Мэрилин Монро, Пол Ньюман и Аль Пачино. Российскому зрителю Страсберг интересен прежде всего тем, что его Метод, по собственному признанию, был основан на Системе Станиславского и на лекциях Евгения Вахтангова, выдающегося ученика Станиславского, которые были переведены специально для учебной студии Страсберга “Group Theatre” [Strasberg, 1987: 64]. Существенные положения – в пору формирования его системы – были почерпнуты им также в Лабораторном театре, который основал ученик Станиславского Ричард Болеславский d 1923 г. в Нью-Йорке.

Однако процесс становления профессиональной актерской школы в США начался задолго до знакомства американской публики с Московским Художественным театром в период его гастролей в Америке в 1923 г., а также до влияния на американскую методику учеников советского режиссера, не вернувшихся в СССР после заграничного турне и пропагандировавших основные положения системы Станиславского на преподавательском поприще. Так, автор книги “Before Stanislavsky. American Professional Acting Schools and Acting Theory 1875–1925” Джеймс МакТиг (James H. McTeague) утверждает, что в период с 1875 по 1925 г. американская театральная индустрия находилась в поиске новых подходов к обучению актерскому мастерству и пониманию роли актера на сцене и в постановке, а признанные театральные деятели того времени пытались понять, можно ли вообще преподавать актерское мастерство. [4, 157-158]

К основным особенностям американского метода относятся следующие:

1. Активный подход к роли: актер активно взаимодействует с партнерами и окружением, использует физическое тело для выражения эмоций.
2. Импровизация: акцент на творческой импровизации и свободе в интерпретации роли.
3. Физическая и эмоциональная свобода: актер стремится к свободе в выражении чувств и эмоций, не столь привязываясь к строгой психологии персонажа.

Итак, если попытаться сравнить русскую и американскую актерские школы, то можно отметить, как преимущества, так и недостатки. Метод Станиславского уделяет внимание глубокой психологии и внутренней подлинности, в то время как американские режиссеры подчеркивают активность, свободу и творческую импровизацию. В современном искусстве часто используется комбинированный подход, где актеры могут черпать вдохновение из обоих методов.

Таким образом, метод Станиславского и американские методы режиссуры представляют собой два уникальных подхода к актерскому искусству. Их различия в подходе к психологии персонажа и свободе выражения создают богатство творческих возможностей для актеров и режиссеров. Современная театральная и кинематографическая индустрии ценят и используют элементы обоих методов, создавая более глубокие и захватывающие произведения искусства.

Список литературы:

1. Беседы с К. Станиславским, записанные Корой Антаровой// К.С.
2. Станиславский, К.Е. Антарова. Театр есть искусство отражать жизнь...», М:АСТ, 2023
3. П. В. Симонов. Метод К.С. Станиславского и физиология эмоций. Л.: ЛЕНАНД, 2021
4. Е.А. Елисеева Философская концепция Маккея-Дельсарта как основа становления американской театральной школы в период с 1871 по 1923 г. //Вестн. Моск. ун-та. Сер. 19.

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары*

*«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Лингвистика и межкультурная коммуникация. 2018. № 1. С.157-163

5. <https://azbooka.ru/author/stanislavskiy-k-06ue>
6. Грегг Мерритт. КИНОПРОИЗВОДСТВО: Полное руководство по независимому кинопроизводству без цензуры. Англия: Lone Eagle, 1999. – с. 69
7. Джефф Кинг. Американское независимое кино. Нью-Йорк, 2005. – с. 43
8. К.С. Станиславский. Работа актера над собой. М:Азбука, 2018

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

МАЗМҰНЫ СОДЕРЖАНИЕ

АЛҒЫ СӨЗ / ПРИВЕТСТВЕННОЕ СЛОВО

Жудебаев Арман Әділханұлы – Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы ректорының міндетін уақытша атқарушы 4

ПЛЕНАРЛЫ ОТЫРЫС / ПЛЕНАРНОЕ ЗАСЕДАНИЕ

Сатпаева А. МОЙ ПРАДЕД – КАНЫШ ИМАНТАЕВИЧ САТПАЕВ 5
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

Санатова Т. ДӘСТҮРЛІ ҚАЗАҚ ТӘРБИЕСІН СІңІРГЕН ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚ ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РӨЛІ 9
Алматы Менеджмент Университет, г. Алматы, Казахстан

Нагорная А. РОЛЬ КАНЫША САТПАЕВА В ВОЗРОЖДЕНИИ ИСТОРИЧЕСКОЙ ПОЭМЫ «ЕР ЕДІГЕ» 14
Казахстанско-Британский технический университет, г. Алматы, Казахстан

Карабаева Д. ОБРАЗ К.И. САТПАЕВА В ИЗОБРАЗИТЕЛЬНОМ ИСКУССТВЕ 18
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

Аяпбергенова А. HISTORICAL NARRATIVES OF KAZAKH WOMEN: TRADITIONS, GENDER CONSTRUCTS, AND LEADERSHIP 24
Казахский национальный университет имени аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан

Бекимбет Ф. ЭКОЛОГИЯЛЫҚ МӘСЕЛЕНІҢ ШЕШІМІ РЕТІНДЕ ЖАСТАРДЫҢ КИІМ ДИЗАЙНЫНА КАСТОМИЗАЦИЯ ЖАСАУ ӘДІСІ 28
Казахский национальный педагогический университет имени Абая, г. Алматы, Казахстан

Дитаев А. ТЕНГРИ: ИСТОКИ И РОЛЬ В ТЮРКСКОЙ КУЛЬТУРЕ 32
Казахская национальная академия искусств имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

СЕКЦИЯ 1

ҚАНЫШ СӘТПАЕВТЫҢ МҰРАСЫ ЖӘНЕ ҚАЗАҚСТАН ҒЫЛЫМЫНЫҢ ҚАЛЫПТАСУЫНДАҒЫ РОЛІ НАСЛЕДИЕ КАНЫША САТПАЕВА И ЕГО РОЛЬ В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКИ

Әлімжан Ж. ТҰТАС ДӘУІРДІҢ ЖҰЛДЫЗ ТҰЛҒАСЫ 37
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

Абдуллина Д. ОРТАЛЫҚ АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМНЫҢ

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары» атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары «История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане» Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students «The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»	41
ҚАЛЫПТАСУ ТАРИХЫ МЕН ДАМУ ПЕРСПЕКТИВАЛАРЫ <i>№30 қазақ орта мектебі, Ақтөбе қ-сы, Қазақстан</i>	
Аблатова Ж. ЛИТЕРАТУРНОЕ НАСЛЕДИЕ К. САТПАЕВА <i>Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан</i>	44
Айткожин М. ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ РУХАНИ ӘЛЕМІ <i>М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі, г. Семей, Казахстан</i>	46
Алдакеева А. ВЫДАЮЩАЯСЯ РОЛЬ ВЕЛИКОГО УЧЕНОГО В СТАНОВЛЕНИИ И РАЗВИТИИ НАУКИ КАЗАХСТАНА <i>КазНАИ им.Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан</i>	50
Бекмаханова К. РОЛЬ КАНЫША САТПАЕВА В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСКОГО ТЕАТРА <i>КазНАИ им.Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан</i>	54
Болатова Ә. ИННОВАЦИИ И ТРАДИЦИИ В ОБРАЗОВАНИИ: ВДОХНОВЕНИЕ ОТ КАНЫША САТПАЕВА В ОБЩЕОБРАЗОВАТЕЛЬНЫХ ШКОЛАХ КАЗАХСТАНА <i>КазНАИ им.Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан</i>	57
Жумали А. ВКЛАД КАНЫША САТПАЕВА В ФОРМИРОВАНИЕ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУЧНОЙ СФЕРЫ <i>Алматинский технологический университет, г. Алматы, Казахстан</i>	60
Кенжебай Ғ. ҚАНЫШ СӘТБАЕВТЫҢ ҚАЗАҚСТАННЫҢ ҚАЗІРГІ ҒЫЛЫМИ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ ҚЫЗМЕТІНДЕГІ МҰРАСЫ <i>«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, Семей қ-сы, Қазақстан</i>	63
Қазбалинова Ә. РУХЫ БИІК ҰЛЫ ПЕРЗЕНТ <i>Темирбек Жургенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан</i>	65
Қуанышева Г. UNIQUE PERSON, A BRIGHT STAR-KANYSH SATPAYEV <i>Ақтөбе жогары гуманитарлық колледжі, Ақтөбе қ-сы, Қазақстан</i>	70
Молдаханов С. ҰЛЫЛАР САБАҚТАСТЫҒЫ-ҰРПАҚҚА ҮЛГІ <i>«М.О.Әуезов атындағы педагогикалық колледжі» КМҚК, Семей қ-сы, Қазақстан</i>	73
Нургалиева Н. К. САТПАЕВ И ЕГО НАСЛЕДИЕ: ПРОБЛЕМА ОСВЕДОМЛЕННОСТИ МОЛОДЕЖИ О НАСЛЕДИИ К. САТПАЕВА <i>Казахстанско-Немецкий Университет, г. Алматы, Казахстан</i>	77
Отеген Т. НАСЛЕДИЕ КАНЫША САТПАЕВА И ЕГО РОЛЬ В СТАНОВЛЕНИИ КАЗАХСТАНСКОЙ НАУКИ <i>Ученик КГУОШ №91, г. Алматы, Казахстан</i>	82

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

СЕКЦИЯ 2

ОРТА АЗИЯ МЕН ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ҒЫЛЫМ ЖӘНЕ БІЛІМ БЕРУ: ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕР, ЖЕТІСТІКТЕР МЕН ИННОВАЦИЯЛАР НАУКА И ОБРАЗОВАНИЕ В ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ И КАЗАХСТАНЕ: АКТУАЛЬНЫЕ ВОПРОСЫ, ДОСТИЖЕНИЯ И ИННОВАЦИИ

- Абденова Н.** ТАРИХИ-МӘДЕНИ МҰРА ОБЪЕКТІЛЕРІН ЕСЕПКЕ АЛУДАҒЫ АҚПАРАТТЫҚ ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫҢ РӨЛІ 87
Құдайберген Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ-сы, Қазақстан
- Абдрахимова А.** АНАЛИЗ ПОНЯТИЯ ТВОРЧЕСКИХ СПОСОБНОСТЕЙ В СОВРЕМЕННОМ МИРЕ 89
Әбілқас Сағынов атындағы Қарағанды техникалық университеті, Қарағанды, Қазақстан
- Арымбеков Б.** ФИЗИКА ПӘНІНЕН БІЛІМ БЕРУДЕГІ ВИРТУАЛДЫ ЖӘНЕ ТОЛЫҚТЫРЫЛҒАН ШЫНАЙЫЛЫҚ 93
Әл-Фараби атындағы Қазақ ұлттық университеті, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Багданқызы С.** НАУРЫЗ – ПРАЗДНИК ОБНОВЛЕНИЯ И ЕГО РОЛЬ В РАЗВИТИИ АРТ-МАРКЕТОВ И СОЦИАЛЬНЫХ СЕТЕЙ 98
Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан
- Бахронжонова Ф.** СКАЗКА ЛОЖЬ, ДА В НЕЙ НАМЁК... 103
Әлеуметтік және саяси ғылымдар институты, Ташкент, Өзбекстан Республикасы
- Бекимбетова С.** ОСОБЕННОСТИ ОБУЧЕНИЯ РУССКОМУ ЯЗЫКУ СТУДЕНТОВ НА МАТЕРИАЛЕ ПРОИЗВЕДЕНИЙ ХУДОЖЕСТВЕННОЙ ЛИТЕРАТУРЫ ПИСАТЕЛЕЙ И ПОЭТОВ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ 107
Ташкент мемлекеттік заң университетіне қарасты М. Восикова атындағы академиялық лицей, Ташкент, Өзбекстан Республикасы
- Бекимбетова С.** ВОПРОСЫ ПРЕПОДАВАНИЯ РУССКОГО ЯЗЫКА В УЗБЕКСКИХ ГРУППАХ 110
Ташкент мемлекеттік заң университетіне қарасты М. Восикова атындағы академиялық лицей, Ташкент, Өзбекстан Республикасы
- Буранова Н.** ИССЛЕДОВАТЕЛЬСКАЯ ДЕЯТЕЛЬНОСТЬ УЧАЩИХСЯ СРЕДНЕГО ЗВЕНА НА УРОКАХ ЛИТЕРАТУРЫ В ШКОЛЕ 113
Анджжан мемлекеттік медицина институты, Анджжан, Өзбекстан Республикасы
- Ғылымбекқызы Ү.** ОТБАСЫНДАҒЫ ЗОРЛЫҚ-ЗОМБЫЛЫҚТЫҢ БАЛА ПСИХИКАСЫНА ӘСЕРІ 116
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ-сы, Қазақстан

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

120

Дарибай Ж. ВОПРОСЫ МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ В КОНТЕКСТЕ СОВРЕМЕННОГО ЯЗЫКОВОГО ОБРАЗОВАНИЯ

Ыбырай Алтынсарин атындағы Арқалық педагогикалық институты, Арқалық, Қазақстан

124

Дауенова Ж. ГАСТРОНОМИЧЕСКИЙ МИР В РОМАНЕ «ДЕТИ АРБАТА» АНАТОЛИЯ РЫБАКОВА: ИССЛЕДОВАНИЕ СИМВОЛИКИ И СОЦИОКУЛЬТУРНОГО КОНТЕКСТА

КАЗНПУ им. Абая, г. Алматы, Қазақстан

127

Джафарова М. ПЕДАГОГИЧЕСКИЕ УСЛОВИЯ РАЗВИТИЯ КРЕАТИВНОСТИ У МЛАДШИХ ШКОЛЬНИКОВ НА ПРИМЕРЕ МАТЕМАТИКИ ВО 2 КЛАССЕ

Ахмет Байтұрсынұлы атындағы Қостанай өңірлік университеті, Қостанай, Қазақстан

130

Дуанбек Д. ВОПРОСЫ ПРОФЕССИОНАЛЬНОЙ ЭТИКИ В ОБЛАСТИ ИИ

Халықаралық ақпараттық технологиялар университеті, Алматы, Қазақстан

134

Жабкен Ұ. ЖЕР СІЛКІНІСІ КЕЗІНДЕГІ ТӨТЕНШЕ ЖАҒДАЙДЫҢ ТІЛДІК РЕПРЕЗЕНТАЦИЯСЫ

академик Е.А.Бөкетов атындағы Қарағанды университеті, Қарағанды қ-сы, Қазақстан

140

Жаншина А. ЖАҢА БІЛІМ БЕРЕТІН ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ОРТА НЕГІЗІНДЕГІ МУЗЫКАЛЫҚ-КОМПЬЮТЕРЛІК ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ҚОБЫЗ АСПАБЫН МЕНГЕРУДЕ ҚОЛДАНУ

Қ.Жұбанов атындағы Ақтөбе өңірлік университеті, Ақтөбе қ-сы, Қазақстан

143

Иброхимова Л. ИСПОЛЬЗОВАНИЕ ВИДОВ ГЛАГОЛА НА ЗАНЯТИЯХ РУССКОГО ЯЗЫКА

Ташкент қолданбалы ғылымдар университеті, Ташкент, Өзбекстан Республикасы

145

Иргалиев А. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЕ ОСОБЕННОСТИ ЦИФРОВОЙ КОММУНИКАЦИИ В УЧЕБНОМ ПРОЦЕССЕ ВУЗА ПРИ БЛЕНДИНГ-ОБУЧЕНИИ (BLENDED LEARNING)

Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ-сы, Қазақстан

149

Исаева Х., Дельманов А. ЭКОЛОГИЧЕСКИ УСТОЙЧИВОЕ ПРОИЗВОДСТВО: СТРАТЕГИИ ВНЕДРЕНИЯ ФАБРИК ПО ПЕРЕРАБОТКЕ ПЛАСТИКА В ГОРОДЕ АЛМАТЫ, КАЗАХСТАН

Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы, Қазақстан

154

Исмаилова Ш., Явкачдиева Д. СВЕДЕНИЯ ОБ ЭТНОКУЛЬТУРНЫХ ОСОБЕННОСТЯХ ХОРЕЗМИЙЦЕВ В ТРУДАХ АБУ РАЙХОНА БЕРУНИ

Өзбекстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару

- «Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»
академиясының Үргеніш филиалы, Үргеніш, Өзбекстан Республикасы
Өзбекстан Республикасы Президенті жанындағы Мемлекеттік басқару
академиясының Қаршы филиалы, Қаршы, Өзбекстан Республикасы
- 157
- Маллабаева Ж.** АУТИСТ БАЛАМЕН ЭМОЦИОНАЛДЫ БАЙЛАНЫС ОРНАТУ
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университеті, Орал қ-сы,
Қазақстан
- 160
- Маллабаева Ж.** ПСИХОТЕРАПИЯ – ПСИХОЛОГ ҚЫЗМЕТІНІҢ БІР БАҒЫТЫ
РЕТІНДЕ
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университет, Орал қ-сы,
Қазақстан
- 163
- Мамаджанова М.** ОБУЧЕНИЕ РУССКОМУ ЯЗЫКУ И КУЛЬТУРЕ РЕЧИ В
МЕДИЦИНСКОМ ВУЗЕ УЗБЕКИСТАНА
Андижан мемлекеттік медицина институты, Андижан, Өзбекстан
Республикасы
- 167
- Мейрманова А., Дюсембекова А.** КАЗАХСТАНСКОЕ «ТРЕХЪЯЗЫЧНОЕ
ОБРАЗОВАНИЕ» -НОВАЯ ФОРМУЛА ЯЗЫКОВОЙ ПОЛИТИКИ
КарУ Казпотребсоюз экономика, бизнес және құқық колледжі, Қарағанды,
Қазақстан
- 170
- Миронова Е.** РАБОТА С ПЕРСОНОЙ И ТЕНЬЮ КАК ФОРМА РАБОТЫ С
ЦЕЛОСТНОСТЬЮ ЛИЧНОСТИ СТУДЕНТА
КарУ Казпотребсоюз экономика, бизнес және құқық колледжі, Қарағанды,
Қазақстан
- 173
- Муканова Ж.** THE ROLE OF WOMEN IN EDUCATION, SCIENCE IN CENTRAL
ASIA COUNTRIES
Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы,
Қазақстан
- 178
- Оралбай А.** АНАЛИЗ СОВРЕМЕННЫХ ПЕСЕН С ТОЧКИ ЗРЕНИЯ НОРМ
ЛИТЕРАТУРНОГО ЯЗЫКА
МУИТ, г. Алматы, Казахстан
- 182
- Рявкин С.** ТЕХНОЛОГИИ РАЗВИТИЯ СОЦИАЛЬНО-КУЛЬТУРНЫХ
ИНИЦИАТИВ МОЛОДЕЖИ
Челябинск мемлекеттік мәдениет институты, Челябинск, Ресей Федерациясы
- 184
- Салимова Н.** МӘДЕНИАРАЛЫҚ ҚАТЫСЫМДАҒЫ ТІЛДІК САНАНЫҢ
ЭТНОМӘДЕНИ ЕРЕКШЕЛІКТЕРІ
Ж.Ташенев атындағы университет, Шымкент қ-сы, Қазақстан
- 187
- Сатыбалдиева Г.** БАСТАУЫШ СЫНЫП ОҚУШЫЛАРЫНЫҢ ОҚУ
САУАТТЫЛЫҒЫН ҚАЛЫПТАСТЫРУДА ЖАҢА ПЕДАГОГИКАЛЫҚ
ТЕХНОЛОГИЯЛАРДЫ ПАЙДАЛАНУ
Батыс Қазақстан инновациялық-технологиялық университет, Орал қ-сы,

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

Қазақстан

192

**Сатыбалдина А. ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ: ИГІ БАСТАМАЛАР МЕН ИДЕЯЛАР
АЛАҢЫ**

*Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы,
Қазақстан*

195

**Тасполат Р. ҚАЗІРГІ ЗАМАНДАҒЫ АТА-АНАНЫҢ БАЛАҒА ДЕГЕН
МАНИПУЛЯЦИЯСЫ**

*Темірбек Жүргенов атындағы Қазақ ұлттық өнер академиясы, Алматы,
Қазақстан*

198

**Тауенова И. ШЕТ ТІЛДЕРІН ОҚЫТУДА ЖАСАНДЫ ИНТЕЛЛЕКТІНІ
ҚОЛДАНУ**

*Абылай хан атындағы Қазақ халықаралық қатынастар және әлем тілдері
университеті, Алматы қ-сы, Қазақстан*

204

**Усенбаева К. ОСНОВНЫЕ ТЕНДЕНЦИИ РАЗВИТИЯ СОВРЕМЕННОГО
ОБРАЗОВАНИЯ**

КЭБП Кар УК, г. Караганда, Казахстан

207

**Фёдорова Е. ОСОБЕННОСТИ И ОСНОВНЫЕ ПРИНЦИПЫ УСТРОЙСТВА
КОЧЕВЫХ ИМПЕРИЙ ЕВРАЗИИ**

*НИУ Высшая школа экономики /Санкт-Петербургский филиал/, г. Санкт-
Петербург, Россия*

209

**Фёдорова Л. КРЕАТИВНЫЙ ПОДХОД И ТВОРЧЕСКАЯ РЕАЛИЗАЦИЯ КАК
ГЛАВНЫЕ КРИТЕРИИ МОТИВАЦИИ САМОСТОЯТЕЛЬНОЙ РАБОТЫ
СТУДЕНТОВ ПРИ ИЗУЧЕНИИ РУССКОГО ЯЗЫКА**

*Ташкентский университет информационных технологий имени М. Ал-Хоразмий,
г. Ташкент, Республика Узбекистан*

3 СЕКЦИЯ

ӨНЕР: ТАРИХ, ДӘСТҮР, ҚАЗІРГІ ЗАМАН

ИСКУССТВО: ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ, СОВРЕМЕННОСТЬ

213

**Абильмажинов Д. КИНЕМАТОГРАФИЯ КАК ОСНОВНОЙ ВИД ИСКУССТВА
И СРЕДСТВО ВОСПИТАНИЯ**

КазНАИ им.Темірбека Жүргенова, г. Алматы, Казахстан

216

**Аманбаева С. ӘШЕКЕЙ БҰЙЫМДАРДЫҢ ЗАМАН АҒЫМЫНА САЙ
ТҮРЛЕНУІ**

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

221

**Амиржан А. ВЛИЯНИЕ КОЧЕВОЙ КУЛЬТУРЫ НА СОВРЕМЕННОЕ
ВИЗУАЛЬНОЕ ИСКУССТВО КАЗАХСТАНА**

КазНАИ им.Темірбека Жүргенова, г. Алматы, Казахстан

225

Асқарова В. БАТЫС ҚАЗАҚСТАН ЖЫРАУЛЫҚ ДӘСТҮРІНІҢ ҚАЛЫПТАСУЫ

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

- МЕН Өңірлік мектептер** 230
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Асылханова Г. ДӘСТҮРЛІ МУЗЫКА МӘДЕНИЕТІНДЕГІ ЫҚЫЛАС ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫ (КҮЙШІ-КОМПОЗИТОР Ы.ДҮКЕНҰЛЫНЫҢ 180 ЖЫЛДЫҒЫНА ОРАЙ)**
Қалалық оқушылар Сарайы, Ақтөбе қ-сы, Қазақстан 234
- Ахметова А., Бегалинова Г. ПРЕТВОРЕНИЕ КЛАССИЧЕСКИХ ПРОИЗВЕДЕНИЙ В ЭСТРАДНОМ МУЗЫКАЛЬНОМ ИСКУССТВЕ**
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан 238
- Ахметова С. МЮЗИКЛ КАК ФЕНОМЕН МУЗЫКАЛЬНО-СЦЕНИЧЕСКОГО ИСКУССТВА**
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан 242
- Байтембетова С., Аухадиев И. КЛАССИЧЕСКИЙ ТАНЕЦ КАК УСТОЙЧИВАЯ СИСТЕМА ПОДГОТОВКИ ПРОФЕССИОНАЛЬНЫХ АРТИСТОВ БАЛЕТА**
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан 249
- Бекмукаметова А. СЕРІК ТАЙНОВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҚ ПОРТРЕТІ**
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан 253
- Бердияр Ә. ҰЛТТЫҚ КОД – РУХАНИ БОЛМЫС КІЛТІ**
Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ-сы, Қазақстан 256
- Букинова З. ПСИХОЛОГИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ КАРТИН АДЛЬФА ГИТЛЕРА ПРОЕКЦИЯ ЭГОЦЕНТРИЗМА, ЗАРОЖДЕНИЕ ФАШИЗМА**
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан 260
- Дастан Қ. МОДЕРН СҰХБАТ ЖАНРЫНЫҢ ҰЛТТЫҚ БЕДЕРЛЕРІ**
әл-Фараби атындағы ҚазҰУ, Алматы қ-сы, Қазақстан 262
- Демеуова Т. ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ ЖАРГОНЫ В МИРЕ МОДЫ**
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан 268
- Дуйсенғали А. КЕСТЕ ӨНЕРІНДЕГІ ГҮЛНАЗЫМ ӨМІРЗАҚТЫҢ ИННОВАЦИЯЛЫҚ ІЗДЕНІСТЕРІ**
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан 271
- Есенбаева А. БАЛАЛАР ХОРЕОГРАФИЯСЫ ҚОҒАМНЫҢ МӘДЕНИ ҚАЖЕТТІЛІГІ РЕТІНДЕ**
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан 275
- Зайко М. THE CULTURAL PHENOMENON OF PAINTING IN KAZAKHSTAN**
КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан 278
- Захай Б. МОҢҒОЛ МҮСІН ӨНЕРІ: МӘДЕНИЕТТАНУЛЫҚ ТАЛДАУ**
Л.Н.Гумилев атындағы Еуразия ұлттық университеті, Астана қ-сы, Қазақстан

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»

282

Захан Ж. ҚАЗАҚСТАН КИНОИНДУСТРИЯ САЛАСЫНДАҒА
СТРАТЕГИЯЛЫҚ БАСҚАРУДЫҢ МАҢЫЗЫ

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

285

Зинченко И. ИСТОРИЯ ГРИМА: ОТ ДРЕВНИХ РИТУАЛОВ К СОВРЕМЕННОЙ
ЭСТЕТИКИ

КазНАИ имени Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

290

Каирова М. ГОБЕЛЕНШІ МӘЛІК ФЛОБЕРҰЛЫНЫҢ
ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ «ТӘҢІРШІЛДІК» ТАҚЫРЫПТАРЫНЫҢ
ИНТЕРПРЕТАЦИЯСЫ

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

293

Кадыргалиева М., Акылбек А. ТРАДИЦИЯ, КАК ФУНДАМЕНТАЛЬНАЯ
КАТЕГОРИЯ, ПРЕДСТАВЛЯЮЩАЯ СОБОЙ УНИВЕРСАЛЬНУЮ
ХАРАКТЕРИСТИКУ КУЛЬТУРЫ БУДУЩЕГО

КНК имени Курмангазы, г. Алматы, Казахстан

296

Қайыпбаева А. ҚАЗАҚСТАННЫҢ БАТИК ШЕБЕРЛЕРІ: БАТИК ӨНЕРІН
САҚТАУ МЕН НАСИХАТТАУДАҒЫ РӨЛІ

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

302

Кенжебаева Л., Жанбыршиева А. ҚАЗАҚ БЕЙНЕЛЕУ ӨНЕРІН ӨРЛЕТКЕН
ҰЛЫ ТҰЛҒА ҒАНИ БАЯНОВТЫҢ ШЫҒАРМАШАЛЫҒЫ

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

305

Қонысбаева А. «МОЛОДЕЖНЫЙ ТЕАТР В СОВРЕМЕННОЙ ЭПОХЕ:
ПОЛИФУНКЦИОНАЛЬНОСТЬ И МНОГОАСПЕКТНОСТЬ ЯВЛЕНИЯ

КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

310

Көбенбай А. ВИЗУАЛЬНОЕ ИСКУССТВО КАК НЕОБХОДИМОСТЬ В
ГЛОБАЛЬНОМ МИРЕ

КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

313

Мадый А. ҚАЗІРГІ ЗАМАНҒЫ КЕСКІНДЕМЕ ӨНЕРІНІҢ
ТРАНСФОРМАЦИЯСЫ: ИНТЕРПРЕТАЦИЯЛАР, ТЕХНИКАЛАР ЖӘНЕ
ТЕНДЕНЦИЯЛАР

Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан

318

Молдахметова М. ФЕНОМЕН МОДЫ И ЕГО ПРОЯВЛЕНИЕ В ИСКУССТВЕ
КИНО

КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан

322

Мурзабекова Ж. ТҮРКІТІЛДЕС ХАЛЫҚТАРДЫҢ МӘДЕНИ
ҚҰНДЫЛЫҚТАРЫ

Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ-сы, Қазақстан

324

Нәзіркүл А., Нүрсейт Б. ҚАЗАҚТЫҢ САЛТ-ДӘСТҮРІНДЕГІ КИІЗ БАСУ ӨНЕРІ

*«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары»
атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары
«История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане»
Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов
Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students
«The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan»*

- МЕН ЖҮНДІ ӨНДЕУ** 326
«Мирас» университеті, Шымкент қ-сы, Қазақстан
- Нурмагамбетова М. ҚАЗАҚСТАНДАҒЫ ЗАМАНАУИ БАЛЕТТАНУДЫҢ ӨЗЕКТІ МӘСЕЛЕЛЕРІ** 329
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Оразакын А. ЭТАПЫ И ФОРМЫ РАБОТЫ В ПОДГОТОВКЕ ПОП-ВОКАЛИСТОВ С ПРОБЛЕМАМИ ПОЗДНЕЙ МУТАЦИИ** 334
КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан
- Пирмаханова У. ИСКУССТВО АНИМАЦИИ ЦЕНТРАЛЬНОЙ АЗИИ: ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ, СОВРЕМЕННОСТЬ** 337
КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан
- Рахимжан А. ТІЛ – ҰЛТТЫҢ ЕҢ МАҢЫЗДЫ ҚАЗЫНАСЫ** 339
Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Рукавицина Д. ИСКУССТВО ИСТОРИЯ, ТРАДИЦИИ, СОВРЕМЕННОСТЬ** 341
Колледж экономики, бизнеса и права КарУ Казпотребсоюза, г. Караганда, Казахстан
- Рымбаев М. САМОПРОДЮСИРОВАНИЕ КАК НОВЫЙ ТРЕНД В СОВРЕМЕННОЙ КУЛЬТУРЕ КАЗАХСТАНА** 345
КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан
- Сабырова Н. ХАЛЫҚ ЫНТЫМАҚТАСТЫҒЫН НЫҒАЙТАТЫН – ҰЛТТЫҚ ҚҰРЫЛТАЙ** 350
Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Сағындық М. СТИЛЬДЕР СИМБИОЗЫ: СӘУЛЕТ ӨНЕРІНДЕГІ БЕЙНЕЛЕУ ЖӘНЕ СӘНДІК ӨНЕРДІҢ ҮНДЕСТІГІ** 354
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Саданов Е. ТВОРЧЕСТВО АЛПЫСБАЯ КАЗЫГУЛОВА И ИЗУЧЕНИЕ ЦВЕТОВЫХ СОЧЕТАНИЙ** 357
КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан
- Сансызбай Е. ӨНЕРДІҢ АҚИҚАТЫ – ЖАСАМПАЗДЫҚТА** 360
Темірбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан
- Серикбаева А. НАПРАВЛЕНИЕ В ДИЗАЙНЕ ОДЕЖДЫ «ПРИРОДА-ЧЕЛОВЕК-КОСТЮМ»** 364
КазНАИ им. Темирбека Жургенова, г. Алматы, Казахстан
- Степанова Т. РЕАЛЬНЫЕ И ВИРТУАЛЬНЫЕ ЛОКАЦИИ ДОСУГА: ВОЗМОЖНО ЛИ ВЗАИМОДЕЙСТВИЕ?** 367
Челябинский государственный институт культуры, Г. Челябинск, Россия
- Тайғұлы А. ОСОБЕННОСТИ НОВОСТЕЙ ОТЕЧЕСТВЕННЫХ ТЕЛЕКАНАЛОВ**

«Орталық Азия мен Қазақстандағы ғылымның қалыптасу тарихы мен даму перспективалары» атты V Халықаралық ғылыми-теориялық конференциясының материалдары «История становления и перспективы развития науки в Центральной Азии и Казахстане» Материалы V Международной научно-теоретической конференции молодых ученых и студентов Materials of V International Scientific and Theoretical Conference of Young Scientists and Students «The history of formation and prospects for the development of science in Central Asia and Kazakhstan» «24KZ» И «КТК»	372
КазНАИ им. Темирбека Жүргенова, г. Алматы, Казахстан Татыран Қ. БОЛАТ МОЛБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ЗАМАНАУИ ЗЕРГЕРЛІК ӨНЕРІ СИНТЕЗІ Темирбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан	376
Тегіспаева Л. КӨРКЕМ БЕЙНЕНІ ЖАСАУ КЕЗІНДЕГІ ХОРЕОГРАФИЯНЫҢ ЭКСПРЕССИВТІ ҚҰРАЛДАРЫН ҚОЛДАНУ Темирбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан	380
Токмырза М. СӘУЛЕ БАПАНОВАНЫҢ АВТОРЛЫҚ КОЛЛЕКЦИЯСЫНДАҒЫ ЭТНО СТИЛЬ Темирбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан	383
Тұрсынғазы Г. МӘЛІК ЖҮНІСБАЕВ ШЫҒАРМАШЫЛЫҒЫНДАҒЫ ПІШІНДІК ЕРЕКШЕЛІКТЕР Темирбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан	387
Хайроллаева Г. ТЕАТР ӨНЕРІ – РУХАНИ ҚҰНДЫЛЫҚ ҚАЗЫНАСЫ Темирбек Жүргенов атындағы ҚазҰӨА, Алматы қ-сы, Қазақстан	391
Хамит А. ҰЛТТЫҚ МӘДЕНИЕТТЕГІ ТАҢБАЛАР МЕН БЕЛГІЛЕРДІҢ ОРНЫ Алматы Менеджмент Университет, Алматы қ-сы, Қазақстан	393
Хусаин Д. ОБ ОСОБЕННОСТЯХ КАЗАХСКИХ НАЦИОНАЛЬНЫХ ЮВЕЛИРНЫХ УКРАШЕНИЙ КазНУ им.аль-Фараби, г. Алматы, Казахстан	397
Шауменова М. УНИКАЛЬНАЯ МНОГООБРАЗИЕ КАЗАХСТАНСКОГО ИСКУССТВА И ЕГО ЗНАЧИМОСТЬ В КОНТЕКСТЕ СОХРАНЕНИЯ КУЛЬТУРНОГО НАСЛЕДИЯ ГККП «Городской Дворец школьников», г.Актобе, Казахстан	402
Шынтасқызы М., Мұнбай М. РУССКАЯ И АМЕРИКАНСКАЯ АКТЕРСКИЕ ШКОЛЫ И ИХ СРАВНИТЕЛЬНЫЙ АНАЛИЗ КазНАИ им. Темирбека Жүргенова, г. Алматы, Казахстан	